Noſtra interpretatio ſi longa tibi videbitur, non mihi imputes, ſed Scripturae Sanctae difficultati, praecipueque Iſajae prophetae, qui tantis obſcuritatibus involutus eſt, ut prae magnitudine rei brevem explanationem putem, quae per ſe longa eſt. Certe nos ſtudioſis ſcribimus, et Sanctam Scripturam ſcire cupientibus, non faſtidioſis, et ad ſingula nauſeantibus.

HIERONYMUS *Praefat. ad Commentar. in Jeſajam* L. VIII.

JESAJAE
VATICINIA
ANNOTATIONE PERPETUA

ILLUSTRAVIT

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLER,

THEOL. DOCT. ET LITT. OO. IN ACAD. LIPS. P. P. O.

VOLUMEN PRIMUM.

EDITIO TERTIA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS JOH. AMBROS. BARTHII

MDCCCXXIX.

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLERI,

THEOL. DOCT. ET LITT. OO. IN ACAD. LIPS. P. P. O.

SCHOLIA

IN

VETUS TESTAMENTUM.

PARTIS TERTIAE,

JESAJAE VATICINIA CONTINENTIS,

VOLUMEN PRIMUM.

EDITIO TERTIA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS JOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCXXIX.

Noſtra interpretatio ſi longa tibi videbitur, non mihi imputes, ſed Scripturae Sanctae difficultati, praecipueque Iſajae prophetae, qui tantis obſcuritatibus involutus eſt, ut prae magnitudine rei brevem explanationem putem, quae per ſe longa eſt. Certe nos ſtudioſis ſcribimus, et Sanctam Scripturam ſcire cupientibus, non faſtidioſis, et ad ſingula nauſeantibus.

Hieronymus *Praeſat. ad Commentar. in Jeſajam* L. VIII.

NOTITIA INTERPRETUM

QUIBUS

IN HAC VATICINIORUM JESAJAE EXPLICATIONE

USI SUMUS.

I. Ex Hebraeis:

Salomonis Jarchi, Iſaaci fil., Hebraeis per compendium literarum vulgo רש"י (id eſt רַבִּי שְׁלֹמֹה יַרְחִי), *Raſche*, dicti, celeberrimi maximaeque apud ſuos auctoritatis, qui inde a medio ſeculo undecimo aerae Chriſtianae in Gallia floruit, *Commentarius in Jeſajam* exſtat una cum Commentariis in reliquos V. T. libros in Bibliis Rabbinicis Buxtorfianis (Baſil. 1618. 1619. 4 Voll. fol.). Latine, interprete *Jo. Frid. Breithaupt*, Goth. 1713. 1714. 3 Voll. 4.

Abraham *Meir fil.* Aben-Esrae, Toletano-Hiſpani, mort. circa ann. 1168., *Commentarius in Jeſajam* legitur in Bibliis Buxtorfianis Vol. III. inde a fol. 511. Cf. *Elenchum interpretum* Jobo praemiſſum.

Davidis Kimchi, Joſephi fil., Hebraeis per compendium literarum רד"ק (i. e. רַבִּי דָוִד קִמְחִי) *Radak* vulgo dicti, Hiſpani, qui claruit ſeculo

XII. exeunte et ineunte XIII., *Commentarius in Jeſajam* itidem in Bibliis Buxtorſianis exſtat. Latine, interprete *Caeſare Malanimeo*, Florent. 1774. 4.

Don Isaaci Abarbenel, Ulyſſiponenſis, nati a. 1437., פירוש על נביאים אחרונים, i. e. *Commentarius in prophetas poſteriores*, Amſtelaed. 1641. ſol. Cf. *Elenchum Interpretum* Ezechieli praemiſſum p. IV.

ספר ישעיה מתורגם אשכנזית ומבואר מאת דוד אָטטענזאָסער. גם הצגתי בו פירוש הנשר הגדול רש"י זצ"ל, ובכל מקום בפירושו מלת בלע"ז בא בצדו באר היטיב פירושו בל"א ונלוה אליו פירוש מכלל יופי, שכל דבריו כנופך ספיר ויהלום, מבאר בקצרה כל סתור ונעלם. נדפס בפיורדא בבית ובדפוס התורני כהר"ר איצק יצ"ו בן המנוח התורני כהר"ר דוד צירנדארף ז"ל. בשנת ה' תקס"ו לב"ע, i. e. *Jeſajas*, germanice verſus et explicatus [commentario hebraice ſcripto] a *Davide Ottenzoſer*. Collocavi quoque in eo [volumine] Commentarium aquilae magnae, Raſchi, memoria juſti eſto in benedictionem! et ubicumque in ejus Commentario vox linguae peregrinae occurrit, addita eſt ejusdem interpretatio germanica. Adjunctus eſt commentarius *Michlal Jophi*, i. e. perfectio decoris [Pſ. L, 2.] dictus, cujus verba omnia ſunt [pretioſa] inſtar chryſopraſi, ſapphiri et adamantis, omnia occulta et obſcura ſuccincte explicans. Fürthae, aedibus et typis peritiſſimi Domini *Iſaaci*, quem rupes ejus et redemptor cuſtodiat, filii beati peritiſſimi Do-

Domini *Davidis Zürndorf,* cujus memoria ſit benedicta! Anno mundi conditi 5567., i. e. 1807. aerae Chriſt. 8.

II. E Patribus:

Hieronymi *Commentarii in Prophetas Majores* exſtant in *Tomo Quinto* omnium Operum Hieronymi. Baſil. 1516. Fol. T. V. ed. Tribbechov. Frcof. 1684., T. III. edit. Martianay, Paris. 1704. T. IV. edit. Vallarſii, Veronae, 1736. fol. T. IV. P. I. edit. Venet. 1768. 4.

Quemadmodum inter graecos ſacri ordinis patres Origenes; ita inter latinos Hieronymus princeps fuit ſacrae ſcripturae interpres. Quum enim linguarum ebraeae, chaldaeae, graecae et latinae peritus eſſet, interpretationibus graecis, quae in Origenis Hexaplis erant, uteretur, eruditos Judaeos conſuleret, Graecorum Latinorumque ſcriptorum commentarios legeret, iis ſane ſubſidiis inſtructus erat, quae ad codicem divinum, rite explanandum, neceſſaria ſunt. Multa ſunt in ſcriptis illius exegeticis utilia et laude digna. In ſenſu litterali inveſtigando majus ſtudium collocavit, quam reliqui hujus generis doctores. Nemo tamen facile exiſtimabit, eum vitiorum exſtitiſſe expertem. Loca nonnumquam ita explicat, ut haud conſideret, qualis ſit orationis nexus, ac quamvis ſenſum ſcripturae litteralem diligenter eruat, myſticum tamen quoque confectatur, atque hac in re interdum ingenio ſuo nimis indulget. Cf. Patris *Hiſtoriam Interpretationis librorum Sacrorum in eccleſia Chriſt.* T. III. (Lipſ. 1807.) p. 329. ſeqq.

Ephremi, Niſibeno-Syri, Theologi Edeſſeni (clar. circa annum 370.) Commentarius in Jeſajam, ſermone Syriaco conſcriptus, legitur in Ejus Operum Syriace et Latine a *Petro Benedicto.* Romae 1740. fol. editorum *Tomo ſecundo.*

Theodoreti, Episcopi Cyrensis (clar. circa annum 420.), praestantissimi ecclesiae Graecae interpretis, Commentarius in Jesajam legitur in Ejus Operibus a Sirmondo editis T. II., et in edit. Halensi (1770. in octon.) T. II. p. 165. seqq.

III. E Christianis interpretibus recentioribus:

A) Qui totum Vetus Testamentum notis illustrarunt:

Critici Sacri; sive clarissimorum virorum in sacrosancta utriusque foederis Biblia doctissimae adnotationes, atque Tractatus Theologico-Philologici. Lond. MDCLX. Fol. T. IV. (seu edit. Frcof. ad Moen. 1695. T. II.) Annotata in Jesajam continet.

Sebast. Munsteri, Francisc. Vatabli, Sebast. Castalionis, Isidori Clarii, Francisci Forerii, Jo. Drusii, Hug. Grotii annotationes in Jesajam ibi recusae inveniuntur.

Primus est *Sebastianus Munsterus.* Constat omnino, eum inter aequales suos Linguae Hebraeae peritissimum fuisse, et Hebraeorum magistros, sive Rabbinos, adire et legere potuisse, quos vero cum nimis consulat, Judaismos suis notis intermiscuit. Ubique in significationibus vocum genuinis investigandis illos sequitur, nullo delectu et discrimine habito. Praeterea ejus observationes meris saepe nituntur conjecturis, quas tamen multa cum fiducia, quasi res indubitatas ac certas profert.

Vatabli notae secundo loco positae sunt. Textus difficultates praecipue explanare studet. Rabbinos vulgo, inprimis Dav. Kimchi, sequitur. Ejus notas perpetuas vocare possis, nihil enim occurrit, quod non perspicue admodum et breviter explanet, imo, ut omnibus utilis sit,

in iis quandoque haeret, quae non videntur ulla difficultate laborare.

Sebaſtiani Caſtalionis notae tertio loco ſunt. Non ita Judaica eruditione refertae ſunt, ac aliorum. Quia humaniores litteras excoluerat, multa ex illis inſpergit hic illic. Nec injucundus eſt, nec a textu nimis recedit.

Iſidorus Clarius eſt Munſteri Notarum exſcriptor, quique proinde omittendus erat.

Franciſci Forerii, Luſitani Ulyſſiponenſis, Commentarius, qui primum prodiit Venet. 1553. fol., dignus ſane erat, qui huic collectioni insereretur. Indagavit in ſingularum vocum proprias ſignificationes, et integrarum ſententiarum ſenſum et nexum, non minori diligentia quam judicio. Haud raro textum Hebraeum ex conjectura emendare tentavit, id quod ſaltem liberalioris illis temporibus interpretis indicium eſt. Interfuit Forerius Concilio Tridentino, ibique graves turbas in coetu per ſermonem de poteſtate et inſtitutione ſacerdotum excitavit. Multa in illo ſermone dixit, quae congregatis Patribus minime placere potuerunt, et quae a Luſitanis Theologis poſtero die non damnata, verum aliter expoſita ſunt.

Joannis Druſii Fragmenta Veterum Interpretum Graecorum ex Hieronymo et Procopio jure meritoque in hac collectione locum tenent. Omnes, qui harum rerum periti ſunt, magni faciunt illa fragmenta: nam adnotationes acceſſerunt elegantes ac perutiles.

De *Hugonis Grotii* Annotationibus mox ſeorſim dicemus.

Synopſis Criticorum aliorumque Sacrae Scripturae Interpretum et Commentatorum ſummo ſtudio et fide adornata a Matthaeo Polo, Londinenſi, Vol. III. *Complectens Prophetas omnes, cum Majores, tum Minores, nobis dictos.* Frcof. ad Moen. MDCLXXIX. Fol.

Uſi

Usi simus hoc opere praecipue ob *Annotationes*, quae in illo inveniuntur, *Anglicanae* S. Scripturae versioni illustrandae inservientes, quarum illa pars, quae Jesajam et Jeremiam complectitur, a *Gatakero* concinnata est.

Brentii *Commentarius in Jesajam* extat in *Tomo Quarto* Operum illius, Tubing. MDCLXXV. *octo* Tomis Fol. editorum.

Brentius inter aequales suos magnam laudem ob expositionem scripturarum sacrarum consequutus est, sibique inter interpretes ecclesiae nostrae post Lutherum locum praecipuum conciliavit. Illustravit plerosque libros divinos, ac quamvis maxime dogmaticam explicandi rationem sequutus sit; minus tamen neglexit, quae ad voces, dictiones earumque significationes pertinent. Textum Masorethicum non tanta superstitione veneratus est, quam multi recentiores ecclesiae suae Theologi. Exemplum vid. Jesaj. II, 6. p. 75.

Hugonis Grotii *Annotationes in Vetus Testamentum emendatius edidit,* et brevibus complurium locorum dilucidationibus auxit *Geo. Joa. Ludov. Vogel,* Philos. in Academ. Halensi Prof. Publ. Hoc opus tomis tribus 4maj. prodiit *Halae* MDCCLXXV. Sed Vogelius ipse *primum* tantummodo tomum edidit; duorum posteriorum editionem *Doederlein* curavit.

Grotii merita de recta et liberaliori sacrorum librorum interpretatione satis nota sunt. Laudem potissimum meretur, quoniam Veteres Graecos interpretes cum Hebraeo comparavit, atque ad vates Hebraeos illustrandos exteris poetis saepe felicissime usus est. *Vogelii* Notae breves quidem, sed bonae frugis sunt.

Ludovici de Dieu *Critica Sacra; sive animadversiones in loca quaedam difficiliora Ve-*

teris

teris et Novi Teſtamenti, variis in locis ex auctoris manuſcriptis aucta. Suffixa eſt Apocalypſis Joannis Syriaca, quam ante aliquot annos ex manuſcripto Joſephi Scaligeri auctor primum edidit, verſione latina notisque illuſtravit. Amſtelod. MDCXCIII. Fol.

Inter praeſtantiſſimos Litterarum Sacrarum interpretes *de Dieu* jure locum obtinet. Quum linguarum Syriacae, Arabicae, Perſicae, Aethiopicae peritiſſimus eſſet ac verſionibus ſermonum Orientis uti poſſet, praeſidiis his inſtructus, multis Scripturarum locis lucem adtulit, ac maxime vocum ſignificationem feliciter indagavit.

Ludovici Cappelli, S. Theologiae olim in Academiae Salmurienſi Profeſſoris, *Commentarii et notae criticae in Vetus Teſtamentum. Acceſſere* Jac. Cappelli, Ludovici Fratr., in Academia Sedanenſi S. Theol. olim Profeſſor., *Obſervationes in eosdem libros, item* Ludovici Cappelli *Arcanum Punctationis, auctius et emendatius, ejusque Vindiciae, hactenus ineditae. Editionem procuravit* Jacob. Cappellus, Ludov. Fil., Hebr. in Acad. Salmur. nuper Profeſſor. Amſtel. MDCLXXXIX. Fol.

Ludov. Cappelli ſtudium maxime in eo verſatum fuit, varias lectiones Textus Hebraei, quantum fieri potuit, animadvertere. Multa certe adnotavit, quae erudita ſunt atque utilia. Interim non eſt negandum, illum varias lectiones conquirendi ſtudio non raro illas nimis multiplicaſſe. Quare Cappelli ſcripta cum judicio legi debent.

Jo. Coccejі *Commentarius in Jeſajam* extat in Tomo II. Operum ejus. Amſtelod. MDCCI. Fol.

Sin-

Singularem ſcripturas ſacras explanandi rationem ſequutus eſt Coccejus. Non ſolum ſtatuit, verba illarum ſignificare omnia, quae ſignificare poſſunt; verum etiam nimium ſtudium interpretationum myſticarum, ſpeciatim typicarum, prodidit: ubique typos de Chriſto deque fatis Religionis Chriſtianae inveniſſe ſibi viſus eſt. Eam ob rem impugnatus eſt; quumque non deeſſent, qui eum ſectarentur, ortae ſunt, maxime in Belgio, controverſiae. At vero, quamvis ob ea, quae memoravi, recte reprehenſus fuerit Coccejus; negandum tamen non eſt, merita ejus in Scripturarum interpretationem non eſſe mediocria. Oſtendit in Commentariis ſuis eximiam linguarum Ebraeae et Graecae peritiam, incredibilem in conferendis locis induſtriam, magnam judicii atque ingenii vim: unde etiam factum eſt, ut locis obſcurioribus haud paucis majorem adtulerit lucem.

Veteris Teſtamenti Prophetae ab Eſaja ad Malachiam usque ex translatione Joannis Clerici, *cum ejusdem Commentario philologico et paraphraſi in Eſajam, Jeremiam, ejus Lamentationes et Abdiam.* Amſtelod. MDCCXXXI. Fol.

Uti Clericus in aliis ingenii ſui monimentis ſingularem eruditionem aeque ac judicandi facultatem probavit; ita eandem in Commentariis in V. T. abunde oſtendit. Multa in iis dixit praeclare, perſpicue, ac quando ab aliis diſſentit, modeſte; multis rebus obſcurioribus lucem adtulit. Sed Commentarii poſteriores, quibus prophetas ac libros hagiographos illuſtravit, minorem induſtriam prae ſe ferunt, quam priores in Pentateuchum et libros hiſtoricos.

Joannis Henrici Michaelis Annotationes in Jeſajam, in ea Bibliorum Hebraicorum editione, quae Halae MDCCXX. in 8. prodiit, ob diligentem locorum parallelorum comparationem, ſubtiles etiam

etiam et accuratas disquisitiones in singulorum verborum significationes genuinas, utilissimae sunt.

Friedrich Eberh. Boysens *Kritische Erläuterungen des Grundtextes der heiligen Schriften des alten Testamentes. Neuntes Stück, die Propheten.* Halle 1764. 8.

Sine damno his notis carere potuissemus. Pleraque in iis quae ad Jesajam spectant, ex *Büschingii* epitome Commentarii Vitringani, germanice facta, compilata sunt. Vocum Hebraicarum significationes praecipue ex dialecto Arabica illustrare tentavit, sed ita, ut facile videas, Virum, alias meritissimum, tantum ex Lexico Goliano sapuisse. Occurrunt tamen subinde observationes non contemnendae.

Uebersetzung und Erläuterung des Propheten Jesaja. Entworfen von D. Joh. Heinr. Dan. Moldenhauer, *Pastor. am Dom in Hamburg.* Quedlinburg. 1780.

Bonis haud dubie interpretibus Moldenhauerus accensendus est. Diligenter vocum dictionumque veram significationem et vim indagavit; nec codicum et versionum antiquorum subsidia neglexit.

Joh. Dav. Michaelis *deutsche Uebersetzung des alten Testaments, mit Anmerkungen für Ungelehrte. Der achte Theil, welcher die Weissagungen Jesajä enthält.* Götting. 1779. 4.

Ut omnia Michaelis scripta, ita hae notae etiam, produnt egregiam historiae, morum, naturae et Geographiae Orientis scientiam. In versione saepius, quam necesse erat, a Masorethico textu recedit. Omnium vero suarum textus recepti mutationum rationem reddidit in *Biblioth. Orient.* Tom. XIV. et in Appendice ad hunc Tomum, seorsim addito.

Die

Die Bibel alten und neuen Teſtaments mit vollſtändig erklärenden Anmerkungen von Wilh. Friedr. Hezel (Prof. Lingg. OO. Gieſſ., tum Dorpat.). *Fünfter Theil, welcher die Sprüche, den Prediger, das Hohe Lied Salomonis, und den Propheten Jeſaja enthält.* Lemgo, 1784. 4.

Hezelium de V. T. libris, ad vulgarem hominum etiam non doctorum captum ſapienter et utiliter accommodandis optime meritum eſſe, inter omnes convenit. Singulis libris ſua praemiſit prolegomena, vernaculam Lutheri verſionem notis idoneis, ubi opus erat, vel illuſtravit, vel emendavit, eruditos aliorum labores docte conſuluit, et adhibito prudenti delectu in rem ſuam convertit, parcius etiam, et ubi ob magni alicujus nominis auctoritatem periculum metuendum videbatur, modeſte refutavit, et novis denique acceſſionibus auxit.

Prophetae majores ex recenſione textus Hebraei et verſionum antiquarum Latine verſi, notisque philologicis et criticis illuſtrati, a Jo. Aug. Dathio, Theol. Doct. et Prof. Ling. Hebr. in Academ. Lipſ. Editio prima prodiit Halae MDCCLXXIX., ſecunda ibid. MDCCLXXXV. 8.

In Codice Sacro vertendo Dathius a prophetis minoribus duodecim exorſus eſt, quorum verſionem Anno MDCCLXXIII. edidit. In praefatione ad hanc verſionem regulas expoſuit, quas ſibi praeſcripſerat; et juxta easdem regulas et hanc majorum Prophetarum verſionem concinnavit. Nusquam paraphraſten egit, neque de verbo ad verbum transtulit, ſed ut genuinum Prophetae ſenſum rite exponeret, geniumque linguae Hebraeae in latinum ſermonem transferret, ſibi propoſuit. — Notae duplicis generis ſunt. Aliae philologicae ſunt, aliae criticae. Illas verſioni ſub-

subjecit, has in fine in uno quasi fasciculo collegit. In notis *philologicis* partim res explicavit, partim rationem reddidit versionis suae, quando ea a vulgari interpretatione recedit. Utrumque tamen non factum est, nisi in iis locis, in quibus lectores, qui versionem cum textu Hebraeo conferre velint, fortasse haereant. Potuissent quidem longe plures hujus generis annotationes addi; sed non est reprehendendus Dathius, quod id non fecerit; commentarium enim scribere noluit. Nos plerasque illas notas in usum nostrum convertimus, indicato tamen semper Dathii nomine. In *notis criticis* omnium mutationum, quibus a recepta textus lectione discessit, rationem reddit. Minus saepe tamen illud fecit, et non nisi tum, cum lectio recepta nullam interpretationem probabilem pati sibi videbatur.

B) Qui Jesajae Vaticinia seorsim interpretati sunt, vel illorum explicationi inserviunt.

Joannis Calvini *Commentarii in Jesajam Prophetam. Primum collecti opera et diligentia Nic. Gallasii, deinde locupletati et expoliti magno labore et cura ipsius Auctoris, nunc tertio recogniti et aucti ampla accessione locorum scripturae, qui passim in toto opere citantur. Additi sunt in fine indices locupletissimi. Editio tertia.* Genev. MDLXX. Fol.

Quamquam parum Hebraice Calvinus calluit; tamen, cum acri et subtili ingenio polleret, multa in ejus interpretationibus inveniuntur, quae ad vatis Hebraei sensum percipiendum utilissima sunt. Multa immiscet, quae ad Ethicen et Theologiam Dogmaticam spectant.

In Esajam Prophetam Commentarii locupletissimi ac recens editi, per Wolfg. Musculum, *Dusanum, una cum gemino Indice locorum S. Scri-*

S. Scripturae et rerum et vocum in his praecipue memorabilium. Basileae MDLXX. Fol.

Optimis sui temporis interpretibus accensendus est Musculus. Ratio, quam in suis Commentariis sequitur, fere haec est. Primum quidem varias veterum interpretum Graecorum Latinorumque interpretationes producit, quibus interdum recentes adjungit, mox textum ad litteram explicat, post ethica quaedam subjicit. Profecto legitimam methodum sacras litteras interpretandi vidit et agnovit; verum quia non satis in Critica exercitatus erat, rem perficere nequivit. Absque tamen praejudicio veteres interpretationes expendit, et satis perspicax extitit, qui Puncta Vocalia hodierna nupera esse agnoverit.

Casparis Sanctii, Centumputeolani, e Societate Jesu Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum litterarum interpretis, *in Esajam Prophetam Commentarii, cum paraphrasi et indicibus utilissimis.* Mogunt. 1616. Fol.

Planam singulorum capitum paraphrasin tradit, cujus rationem reddit in subjuncto commentario, in quo multa utilia occurrunt. Praecipue imagines poeticas Hebraeis proprias exposuit. Raro ad singulorum verborum interpretationem descendit.

Sebastiani Schmidii *Commentarius super illustres Prophetias Jesajae, in quo singula capita resolvuntur, et adnotationibus ad singulos versus illustrantur, una cum adnotationibus in VIII priora capita libri Josuae.* Hamburg. MDCCII. 4.

Commentarium hunc non ipse quidem Schmidius, sed Sandhagenius edidit; ille tamen, quum prodiret, adhuc vixit ac de isto edendo consensit. Ea tantum in hoc commentario exhibentur, quae a Schmidio in scholis, quum ille

Jesa-

Jesajam explanaret, tradita sunt, hancque ob rem mirum non est, multa esse praetermissa, multa non diligenter atque accurate enarrata. Nec tamen, quum Schmidius in sacrorum librorum interpretatione satis exercitatus esset, caret bonis singulorum locorum expositionibus.

Campegii Vitringae *Commentarius in Librum Prophetiarum Jesajae, quo sensus orationis sedulo investigatur: in veras visorum interpretandorum hypotheses inquiritur, et ex iisdem facta interpretatio antiquae historiae monimentis confirmatur atque illustratur, cum Prolegomenis.* Pars Prior. *Insertae sunt operi notitiae gentium exterarum, Babyloniorum, Philisthaeorum, Moabitarum, Syrorum, Damascenorum, Aegyptiorum, Arabum, Cuschaeorum et Tyrorum.* Leovard. MDCCXIV. Fol. *Pars posterior,* cui praeter indices verborum et rerum, accessit *tabula topographica antiquae Moabitidis, ad prophetiam de hac gente rectius intelligendam concinnata.* Leovard. MDCCXX. Fol., et Basil. 1732. duob. voll. Fol.

Omnes ante ipsum Jesajae interpretes Vitringa post se reliquit. Ad opus ipsum omnibus adjumentis Philologiae, Criticae, Historiae, atque aliis, abunde instructus, uti accessit, ita illud feliciter confecit, et commentarium exhibuit, qui insignem ac rariorem eruditionem, non mediocrem judicii vim, multam adcurationem, magnam diligentiam ostendit. Interpretatus est diligenter non solum voces atque in earum significationes inquisivit; sed etiam res ex Historia et Geographia illustrandas, magno eruditionis apparatu exposuit. — Quum autem Commentarius hic saepe nimis copiosus sit, nec raro, Cocceji exemplum sequutus, sensum

 mysti-

myſticum ſectetur, Anton. Friden. Büschingius contraxit eum, ac veluti epitomen compoſuit, lingua germanica; paſſim etiam notulas adjecit. Prodiit liber hoc titulo: Campegii Vitringae, *ehemaligen berühmten Doctoris der heiligen Schrift, und öffentlichen Lehrers derſelben zu Franecker, Auslegung der Weiſſagung Jeſajae. Erſter Theil. Mit einer Vorrede Sr. Hochw. Herrn Joh. Lorenz von Mosheim.* Halle 1749. *Zweiter Theil.* ibid. 1751. 4.

Car. Ludov. Hoheisel, Graecae et OO: LL. Prof. Ord. in Athen. Gedanenſi, *Obſervationes philologico-exegeticae, quibus nonnulla δυσνόητα Eſajae loca ex indole Linguae S., ex accentuatione Ebraeorum et antiquitatibus illuſtrantur et exponuntur, aliorumque verſiones et interpretationes modeſte examinantur.* Gedani 1729. 8.

M. Georg Joh. Ludw. Vogels, Beyſitzers der philoſophiſchen Facultät zu Halle, *Umſchreibung der Weiſſagungen des Propheten Jeſajas.* Halle 1771. 8.

Ad integrorum capitum et vaticiniorum nexum perſpiciendum non inutilis eſt haec paraphraſis. Singulis capitibus praepoſitum eſt argumentum, quod totius ſectionis ſummam breviter enarrat, et de tempore, quo vaticinium quodque editum eſt, inquirit.

Neue Ueberſetzung der Weiſſagung Jeſajae, Joels, Amos, Obadja und Micha nach dem hebräiſchen Text, mit Zuziehung der griechiſchen Verſion, von Christ. Gottfr. Struensee, *Rector der Domſchule zu Halberſtadt.* Halberſt. 1773. 8.

Breves

Breves notae adjectae sunt, in quibus de versione rationem reddit. Justo plus tribuit versioni Alexandrinae; quum tamen satis constet, Jesajam ab Alexandrinis vitiosissime translatum esse.

Die Weissagungen des Propheten Jesajas übersetzt von Joh. Heinr. Walther, *des theologischen Repetenten-Collegii zu Göttingen Mitgliede. Mit einer Vorrede begleitet von Sr. Hochw. Herrn* D. *Gotth. Traug. Zachariae.* Halle 1774. 8.

Sensus verborum et sententiarum plerumque plane et recte in versione expressus est; raro autem illa assurgit ad textus Hebraei sublimitatem. Versioni breves notae subjectae sunt, quae partim sententias et imagines poeticas plenius explicant, partim de singulorum verborum interpretatione rationem reddunt. A textu Masorethico non recedit, nisi quod nonnullas punctorum vocalium et accentuum mutationes permiserit.

Esajas ex recensione textus Hebraei ad fidem Codicum Manuscriptorum et Versionum antiquarum latine vertit notasque varii argumenti subjecit Jo. Christ. Doederlein, primum prodiit Altdorf. MDCCLXXV. 8., altera vice ibid. MDCCLXXX, tertia ibid. MDCCLXXXIX.

Doederlinii merita ut de universa Theologia, ita nominatim de Jesajanorum vaticiniorum interpretatione maxima esse, inter omnes constat. In praefatione ad editionem primam dicit, se easdem quas Dathius in Praefatione ad versionem Prophetarum minorum, interpretandi leges sibi praescripsisse. Adnotationes jam verborum significationes indagant et ostendunt, jam locorum rationes exponunt, jam

de rebus ipsis ac argumento vaticiniorum tractant. Produnt illae omnes eximiam elegantemque eruditionem, miramque judicii atque ingenii vim.

Christ. Aug. Crusii, Theol. in Acad. Lipſ. Prof., *Hypomnemata ad Theologiam propheticam. Pars tertia et ultima. Hypomnemata ad librum prophetiarum Jeſajae complexa.* Lipſ. 1778. 8.

Iſajah. A new Translation, with a preliminary diſſertation, and notes, critical, philological, and explanatory. By Robert Lowth, *D. Lord Biſhop of London.* Lond. 1778. 4maj.

Dignus certe Jeſajas fuit, qui Lowthum nanciſceretur interpretem, qui et ipſe poeta fuit, et ingenium ſuum Graecorum Latinorumque lectione expolivit: unde factum eſt, ut is in verſione ingenium vatis Hebraei melius expreſſerit, quam ullus alius ante ipſum. In Diſſertatione praemiſſa agit de metro Hebraico, de legibus, quas in vertendo ſibi praeſcripſerit, de textu hodierno, et variis illum emendandi ſubſidiis. Notae praecipue in dictionum et imaginum poeticarum expoſitione verſantur, in qua exercitatiſſimum et feliciſſimum Lowthum fuiſſe, omnes conſentiunt. Quoniam vero reliquarum Orientis dialectorum cognitione penitiore carebat; factum eſt, ut Hebraica nonnumquam minus recte explicaret, ubi pulcherrimos ſenſus fundunt, novasque praeter neceſſitatem moliretur lectiones, ſive textus, ſive vocalium. Vix in Anglia prodierat hic liber, cum in Germania ejus verſio pararetur, quae ſic inſcripta eſt:

D. Robert Lowth's, *Lord-Biſchofs zu London, Jeſajas, neu überſetzt, nebſt einer Einleitung und kritiſchen, philologiſchen und erläuternden Anmerkungen. Mit Zuſätzen und An-*

Anmerkungen von Joh. Benjamin Koppe, *der Theologie ordentl. Profeſſor, und erſtem Univerſitätsprediger zu Göttingen. Erſter Band.* Leipz. 1779. 8. *Zweyter Band.* 1780. *Dritter Band.* 1780. *Vierter Band.* 1781.

Koppii notae libri decus dici merentur. Pleraeque ſunt philologicae et criticae et ſatis diligenter in illis verſiones antiquae conferuntur. Primus Koppius vidit, non omnia quae Jeſajae nomen gerunt, ab eo eſſe profecta. Cum Jeſaja Lowthiano jungendae ſunt:

Vindiciae S. Textus Hebraei Eſajae Vatis adverſus D. Roberti Lowthi Criticam. A Dav. Kochero, *V. T. et Lingg. OO. Prof. Bernae.* MDCCLXXXVI. 8.

Jeſajas metriſch überſetzt mit Anmerkungen, von Joh. Dav. Cube. *Erſter Theil.* Berlin 1785. 8. *Zweyter Theil*, ibid. 1786.

Eleganter Cubius vertit. Notae maxime criticae ſunt. Sequitur plerumque Lowthum et Koppium. Ceterum haec translatio non eſt finita; nam Tomus Secundus deſinit Capite XXXIX.

Jeſajas, aus dem Hebräiſchen überſetzt und mit Anmerkungen erläutert, von D. Georg Friedr. Seiler. Erlangen 1783. 8.

Confecit hanc verſionem Vir de litteris ſacris longe meritiſſimus maxime ad uſum popularem; cui optime inſervit. Sed quum haec translatio concinnata ſit a viro in Scripturarum interpretatione exercitatiſſimo; docti quoque multa ſibi utilia, et ab aliis interpretibus non tacta in illa invenient.

Jeſa-

Jesajas, neu übersetzt, mit Anmerkungen, von Christ. Gotth. Hensler, *der Theologie Prof. zu Kiel.* Hamb. 1788. 8.

Destinavit Henslerus hanc versionem non solum Philologiae Sacrae cultoribus, sed iis etiam, qui linguae Hebraeae peritia carent. Horum in usum totius libri versioni adjectae sunt in singula capita notae, quae breviter quidem, sed perspicue et plane res et sententias poetae exponunt. Subjectus est index mutationum, quibus in vertendo a textu recepto discessit. Nec tamen multae illae sunt, et permisit Henslerus sibi plerumque punctorum tantummodo vocalium permutationes, atque alias vocum et litterarum divisiones. Accedunt denique prolixiores annotationes in singula loca, quae aliter interpretatus est, quam ante ipsum interpretes.

Jesajas. Erster Theil. Neu übersetzt und kritisch bearbeitet von Gerh. Kraegelius, *Prediger in Lippstadt.* Brem. 1790. 8.

Neutiquam modesti critici nomen Kraegelius meretur. Saepe ubi textus Hebraeus aptissimum sensum fundit, ibi illum sive ex unius alteriusve codicis lectione, sive ex aliquo veterum interpretum, sive ex conjectura immutandum arbitratur; quod certe multo rarius fecisset, si et linguae Hebraeae proprietatis, et Orientalium poetarum ingenii peritior fuisset.

Philologischer Clavis über das Alte Testament für Schulen und Academien. Jesajas. Von Heinr. Eberh. Gottl. Paulus. Jena 1793. 8.

Der Prophet Jesaja. Uebersetzt und mit einem vollständigen philologisch-kritischen und historischen Commentar begleitet von Wilh. Gesenius. *Erster Theil. Uebersetzung.*

Zwey-

Zweyten Theils erste Abtheilung: Einleitung und Commentar über Capitel I—XII. Zweyte Abtheilung: Commentar über Capitel XIII—XXXIX. mit einer Charte. Dritte Abtheilung: Commentar über Capitel XL—LXVI. nebst einigen Beylagen und den Registern. Leipzig, 1821. 8.

Scripta minora et Dissertationes, quibus singula loca illustrantur, in ipsa explicatione suis locis laudantur.

RERUM

RERUM

JUDAICARUM ET ISRAELITICARUM

INDE AB USIA

USQUE AD REDITUM EX EXILIO BABYLONICO

BREVIS NARRATIO.

Ex Frankii Chronologia Sacra.

A. M. 3382 Usia ſeu Asaria, filius Amaziae, regis Judae, vix annos 16 natus fuit, cum regnum poſt patris mortem obtineret. Accidit hoc anno 77. regni Jerobeami, a tempore, quo in ſocietatem regni patris acceptus eſt; et regnavit 52 annos. In juventute ſua duce Sacharia vate ita ſe geſſit, ut Deum ex animo coleret, et ab omni idololatria alienus eſſet: quare etiam ei omnia proſpere ceſſe-
3406 runt. Subjecit ſibi cum exercitu ſuo inſtructiſſimo
Epocha Olympiad. Philiſthaeos aliasque gentes finitimas, Gathum quoque aliasque urbes expugnavit et moenibus privavit. Hieroſolymae vero moenia reſtauravit, aliasque urbes ſuae ditionis communivit, et in-
3429 *Epocha Aerae Rom. ſ. V. C.* ſtrumentis bellicis novis inſtruxit. Agriculturam quoque et rem pecuariam in meliorem ſtatum reduxit. In ſenectute vero animum ad ſui detrimentum extulit. Sacerdotis enim officium inva-
3430 dens, ſacro thure cum adolere, nec admonitus ab
ann. Jobel. incepto deſiſtere vellet, ſubito leproſus factus,

filio

filio suo Jothamo regni administrationem relinquere coactus est; ipse vero in privatas aedes conjectus vitam reliquam per quatuor annos misere transegit, donec anno regni 52. eam morte finiret. His temporibus prophetae *Jesajas*, *Joel* et *Amos* contra peccata tunc ingruentia magno fervore dixerunt, 2 Reg. XV, 1—8. 2 Chron. XXVI. Jes. I, 1. Amos I, 1.

*) 13) *Zacharias*, Jerobeami filius, non sta- 3419
tim post mortem patris, sed demum post 11 annos, anno nempe 38. Asariae, ad regnum pervenit. Turbulento enim tunc rerum statu, cum complures de summa potestate contenderent, interregnum undecim annorum ortum est. Zacharias tandem summa rerum potitus, sed post sex menses a Sallumo, ministro suo, interfectus, et cum eo progenies Jehui secundum verbum Dei deleta est. 2 Reg. XII, 30. XV, 8—12.

14) *Sallum* regiam dignitatem post mortem 3420
Zachariae usurpavit, quam vero non ultra mensem obtinuit, a Menahemo, Zachariae duce, in urbe Samariae trucidatus. 3420 Phul. R. Assyr.

15) *Menahemus* ad finem anni 39. Asariae 3421
regnum sibi arrogavit, eoque per Phulem, Assyriae regem, cujus amicitiam sibi 1000 talentis argenti, ab opulentioribus expressis, conciliaverat, confirmato; immanem crudelitatem erga urbem Tipsam, quae portas ei clauserat, exercuit, incolas nempe omnes, ne gravidis quidem exceptis, jugulando. Regnavit annos 10, c. XV, 14.

16) *Pekajah* patri suo Menahemo successit 3431
anno 50. Asariae, post biennium autem a Pekah, praefecto militum, interfectus est, c. XV, 23.

17)

---

*) Qui numeris sunt signati, reges Israelitici sunt.

3433 17) *Pekah* ſibi regnum arrogavit anno 52. Aſariae, et regnavit 20 annos. Is ſocietatem fecerat cum rege Syriae Rezin, qui regi Judae Ahaſo bellum intulerat, et quoniam res ei proſpere ceſſerant, induxit ſibi in animum, regnum Judae plane deſtruere: impeditus tamen a Tiglatpileſare, rege Aſſyriae, qui non ſolum tribus transjordanas, ſed etiam tribum Naphthali cis Jordanem, in Aſſyriam captivas duxit, reliquasque etiam tributarias reddidit. Atque hoc erat initium captivitatis Aſſyriacae et inſequentis plenarii interitus regni Iſraelitici. Ipſe autem Pekah tandem ab Hoſea occiſus eſt, c. XV, 27 — 31.

3433 Jotham, Aſariae filius, coepit anno primo Pekajae regis Iſraelis, et regnavit 16 annos, poſt mortem patris, et adhuc 4 annos cum filio ſuo Ahaſo, 1 Reg. XV, 30. Hic patrem pietate et religionis ſtudio non modo aequavit, ſed in eo ſuperavit, quod ſacris rebus ſe non immiſceret, ſed
3435 *Epocha Aer. Nabonaſſ.* potius reipublicae unice vacaret. In eo autem eſt reprehenſus, quod populo nimium indulſerit, et mores ejus depravatos emendare non ſtuduerit; neque loca excelſa, idolis conſecrata, deſtruxerit.
3440 *Tiglatpileſar. R. Aſſyr.* Quam turbulenta vero tunc temporis omnia in regno Iſraelitico erant, tam pacifica erant ſub ejus regimine in terra Judaea. Moabitas, qui ſe ejus jugo ſubtrahere ſtudebant, perdomuit, iisque majus, quam antea conſueverant, tributum impoſuit, 2 Reg. XV, 33. 2 Chron. XXVII.

3449 Ahas, filius improbus probi patris Jothami, anno 17. Pekahae ad regimen acceſſit, et regnavit annos 16, quatuor nempe cum patre, et 12 ſolus. Hic omnes ſuos anteceſſores impietate anteceſſit. Ubique enim locorum ſimulacra Baalis et aliorum idolo-

idolorum posuit; eorumque cultum introduxit; immo filium suum, ad exemplum Cananaeorum, transire fecit per ignem, et eum diis consecraret. Mox autem vindictam divinam expertus est; dum ejus regnum a duobus regibus potentibus, *Pekaho* et *Rezino*, maxima vi invaderetur: et cum facile intelligeret, id ad interitum regni sui spectare, vehementer animo perturbatus est. In his angustiis propheta Jesajas ad eum venit, eique liberationem ab his hostibus promisit, et simul praesagivit tempus 65 annorum, quo elapso, regnum Israelitarum plane destructum futurum esset. Hanc promissionem cum propheta miraculo, quodcunque ipse aut de coelo aut in terra eligeret, confirmare vellet; Ahas ex incredulitate hoc denegavit. Quare propheta hoc singulare vaticinium adjecit; regnum Judaicum non prius interiturum esse, quam virgo filium peperisset, cujus nomen Immanuel, seu qui Deus et homo esset, Jes. VIII, 1—16. Quamquam vero haec promissio sancta et firma erat; Ahas tamen tantum absuit, ut ei fidem haberet, ut potius ad Tiglatpilesarem, Assyriae regem, confugeret, eumque magnis muneribus, quae ex templi thesauro sumserat, sibi conciliare studeret. Is ei etiam auxilio adfuit, et non solum urbem Damascum occupavit regemque Rezin interficiendum curavit, sed etiam, irruptione in regnum Israelis facta, aliquas tribus captivas abduxit. His rebus prosperis Ahas elatior factus, Deo ipsi illudere ausus est. Cum enim Hierosolymam rediisset, altare magnum aeneum loco suo moveri, et aliud, cujus formam Damasci viderat, eodem poni jussit; in eoque diis Syriis sacrificia obtulit, a quibus putabat auxilium sibi evenisse. Mox autem Deus ei suam potentiam et vindictam demonstravit Idem enim Tiglatpilesar, cui confidebat, contra ipsum

ipſum converſus, tributarium eum fecit, 2 Reg. XVI. 2 Chron. XXVIII.

3453 18) *Hoſeas* poſt interfectionem Pekahae anno
3458 Salmanaſſ. R. Aſſyr. 5*to* Ahaſi regnum occupavit, cujus tamen poſſeſſionem ob motus et discordias inteſtinas anno demum
3462 12. Ahaſi obtinuit; tranquillam autem et quietam poſſeſſionem demum anno 14. Ahaſi adeptus eſt, et poſtea adhuc 9 annos regnavit. Is quidem paulo ſanior anteceſſoribus ſuis fuiſſe videtur: populo enim liberum religionis cultum conceſſit, cum vituli Jerobeami per reges Syriae et Aſſyriae jam ablati eſſent. Deum tamen non ex animo timuit, ſed aliis diis adhaeſit. Quare Deus tandem Iſraelitarum reſiſtentiae pertaeſus, eos ex terra ſua eliminandos decrevit. Initium hujus judicii jam ſub rege *Pekah* per *Tiglatpileſarem* factum, per *Salmanaſſarem* autem, hujus ſucceſſorem in regno Aſſyriae, ad exſequutionem perductum eſt. Ipſe Hoſeas hujus rei occaſionem dedit. Is enim anno ſeptimo regiminis ineunte, jugi Aſſyriorum pertaeſus, foedus cum *So* ſive *Sevecho*, Aegyptiorum
3468 rege, contra *Salmanaſſarem* iniit. Haec cum Aſſyrius comperiſſet, ſtatim cum expedita manu Hoſeam oppreſſit, eumque captum in vincula conjecit: totaque regione Iſraelitica ſibi ſubjecta, ipſam urbem Samariam poſt triennem obſidionem expugnavit, populumque ſuperſtitem cum rege ſuo in Aſſyriam abduxit. Hic erat funeſtus exitus regni Iſraelitici, quod quidem Deus diu magna longanimitate pertulit; tandem vero ob moroſam reſiſtentiam in plenariam perniciem dedit. Factum hoc eſt anno 6*to* regis Hiskiae et anno 9*no* Hoſeae,
3470 poſtquam regnum 256 annos poſt diviſionem ſteterat, 2 Reg. XVII.

3465 Hiskias ſeu Ezechias, filius probus patris improbi Ahaſi, pervenit ad regnum anno 3. Hoſeae,

ſeae, regis Iſraelis, et regnavit 29 annos. Hic totus in eo erat, ut exſecrandas ceremonias ac religiones, quas pater induxerat, aboleret; cultumque Dei purum reſtitueret. Initium fecit cum reſeratione templi, quod pater ejus clauſerat; deinde ſacerdotibus praecepit, ut templum a ſordibus purgarent, et ſacrificia quotidiana ſecundum legis Moſaicae praeſcriptum offerrent. Quo facto, rex ipſe, in comitatu ſacerdotum, Levitarum et magnae populi frequentiae, templum intravit, illudque magno holocauſtorum numero et canticorum celebratione quaſi de novo inauguravit. Poſtea Paſcha, quod diu intermiſſum erat, magna cerimonia celebratum eſt; convocatis ad hanc feſtivitatem etiam Iſraelitis. Exciſa tandem atque undique exſtirpata ſunt idola per totum regnum. Immo ipſi ſerpenti aeneo, a Moſe erecto, et adhuc ſuperſtiti, rex religioſus non pepercit; cum nonnulli eodem ad idololatriam abuterentur. Ordines etiam ſacerdotum et Levitarum, quos David fecerat, reſtituit, et, ut reditus ipſis rite fierent, effecit.

Anno 6*to* magna illa calamitas regno Iſraeli- 3470
tico accidit, ut totus populus captivus in Aſſyriam 3473 Sanherib R.
abduceretur: ipſe autem cum populo ſuo interim Aſſyr. 3474
amoena tranquillitate fruebatur, usque ad annum Taracus R. Aegypt.
14. Hoc enim anno *Sancherib*, filius Salmanaſſa- 3478.
ris, copiis immenſis Judaeam, ob tributum ab Hiskia ei denegatum, inundavit. His cum imparem ſe videret Hiskias, veniam per legatos ab eo petiit, quam quidem, pretio 300 talentorum argenti et 30 talentorum auri ſoluto, impetravit; mox tamen contra fidem datam ab hoſte ad deditionem provocatus eſt. Miſit enim Sancherib Thartanem, praefectum eunuchorum, cum magno numero copiarum

piarum ad Hierofolymam obfidendam, qui, verbis grandiloquis et ignominiofis adverfus Deum et regem, deditionem urbis expofcebat. His auditis, rex Hiskias, laceratis veftibus faccoque coopertus, templum ingreffus, Dei auxilium imploravit, de quo etiam mox per prophetam *Jefajam* certior factus eft. Interim cum *Sancherib* comperiffet, *Thirhakam*, regem Aegyptiorum, in auxilium adventare, litteras contumeliarum et blasphemiarum plenas ad Hiskiam mifit. Has litteras a fe lectas Hiskias in templo coram Deo explicuit, Deumque affertorem gloriae fuae invocavit, et mox a propheta refponfum accepit: Deum fuae gloriae vindicem fore, et hoftem fuperbum non aliter, ac feram beftiam, annulo naribus, frenoque labiis fuis immiffo, per viam, qua veniffet, in locum fuum reducturum effe, cui praedictioni mox eventus refpondit. Eadem enim nocte angelus Jovae exiit et in caftris Affyriorum 185000 hominum fubito occidit. Tam infperata clade accepta, Asfyriorum rex, pudore et tremore perculfus, Niniven rediit, ibique cum in aede Dei fui Nisrochi adoraret, a filiis fuis confoffus, periit, 2 Reg. XVIII. XIX. 2 Chron. XXXII.

3479. ann. Jobel. 15. Interim cum haec agerentur, anno ineunte 15*to* Hiskias in morbum incidit graviffimum, quem Jefajas letiferum effe praedicebat. Id cum regi, tantis rebus implicito, maximum moerorem attuliffet, et ille precibus ardentiffimis multisque lacrymis vitae prolongationem a Deo petiiffet; propheta rediens ei indicavit: preces ejus effe exauditas, eumque non folum convaliturum, et tertio die poft in templum afcenfurum effe; fed adjeciffe Deum adhuc quindecim annos vitae ipfius. Ne vero dubitaret, promiffionem hanc per miraculum in

in radiis solis confirmavit, ut umbra decem lineas in horologio Ahasi retrograda fieret. Hoc fuit alterum miraculum, post illud, tempore Josuae, in sole factum, et quidem, quod sane mirandum, in medio Periodi Jobeleae Judaicae, anno nempe 15. Jobeleo, et 15. anno regiminis Hiskiae: a quo usque ad mortem Christi aeque 15 cycli Jobelei sunt, quo quidem tempore tertium miraculum in sole factum est.

Hos 15 annos, quos Deus vitae suae addiderat, Hiskias in pace transegit, multis opibus per benedictionem Dei auctus. Hac vero felicitate, ut in prosperis rebus fieri solet, animus ejus elatus fuit. Cum enim rex Babyloniae, *Merodach Baladan*, legatos ad eum mitteret, qui de recuperata sanitate, et de liberatione ab tanto hoste miraculosa, ei gratularentur; simulque de ratione miraculi, in umbra solis facta, percontarentur; Hiskias de tanto honore gavisus, et superbia elatus, iis divitias suas ac thesauros, et quidquid pretiosi ac magnifici habebat, ostendit. Haec cum superbiam animi ejus indicarent: Jesajas hoc ei valde exprobravit, Deique jussu indicavit: fore, ut, quidquid thesaurorum, ab ipso et a majoribus suis congestorum, superesset, Babylonem transferretur; et ex posteris ejus quidam in palatio regis Babyloniorum servi aulici fierent. Quam praedictionem, quamvis acerbam, aequo tamen animo tulit; modo, ut tempore suo mala haec non evenirent, deprecatus, 2 Reg. XX.

Manasses, filius improbus probi parentis, 5494
regnum cepit post mortem patris, anno aetatis 12., et regnavit 55 annos. In primis annis erat pessimus omnium antecessorum et idololatriae ad insaniam usque deditus. Non solum enim omnia loca, 5498 Epo-
idolis

cha Ar- idolis destinata et a patre diruta, restituit, sed
chontum plura etiam idola, quam unquam alius, coluit.
Atheniensium. Erexit altaria Baali; cultum fecit sideribus coeli;
ethnicorum more filium suum in honorem idoli
Moloch per ignem ire jussit; ipsumque Dei templum altaribus, quae idolis consecrata erant, sta-
3502 Assarhaddon R. Assyr. et Babyl. tuisque idololatricis contaminavit; hariolis, pythonibus similisque surfuris hominibus aurem praebuit; populumque ad eadem scelera suo
3510 Tullus Hostilius R. Roman. exemplo induxit; et omnes, qui ei se ex sancto zelo opponebant, trucidari jussit. Tandem vero mensura delictorum impleta justam Dei vindictam expertus est, qui eum in manus Assyriorum, qui tunc urbem Asdod obsidebant, incidere fecit, a quibus catenis vinctus, Babylonem abductus, et a rege Assarhaddone in carcerem conjectus est. Hac calamitate ad saniora perductus, peccata agnovit, seriaque poenitentia ad Deum conversus, et delictorum veniam expetens, remissionem impetravit, et in libertatem restitutus est. Factum hoc
3508 est fere anno 15. regni sui. Hanc suam poenitentiam, postquam Hierosolymam reverterat, publice etiam demonstravit. Templum enim ab omnibus abominationibus, quibus illud immaculaverat, pur-
3542 Ancus Marcius R. Roman. gari, et omnia idola et altaria, quae exstruxerat, destrui jussit, et usque ad vitae finem Deum unicum sincere coluit, 2 Reg. XXI. 2 Chron. XXXIII, 1—20.

3549 Ammon, filius Manassis, patris fato exemploque nec sapientior, nec melior factus, sed potius patrem in vita malitiosa anteacta et cultu idololatrico superare studuit: regimen vero ejus impium non fuit diuturnum: nam post biennium a servis suis interfectus, periit, c. XXI. 2 Chron. XXXIII, 21—25.

Jo-

Josias, filius Ammonis, magnus et pius ille 3551
rex fuit, de quo jam ultra 300 annos ante per
prophetam tempore regis Jerobeami praedictum
erat, quod regna Judae et Iſraelis in cultu Dei
vero reuniturus eſſet, 1 Reg. XIII, 2. Octennis
modo erat, cum ad regnum perveniret, et magna
jam virtutis ſpecimina in adoleſcentia edidit.
Anno enim octavo regiminis cum adoleſcens ſede- 3558
cim annorum eſſet, coepit quaerere Deum proavi 3558 Nabopoll.
ſui Davidis, et dedit operam, ut ſe de omnibus, R. Babyl.
quae ad cultum Dei pertinebant, inſtrueret. Anno 3562
12. purgare coepit terram Judaeam et urbem Hie- 3564 Halyattes R.
roſolymam ab idolis, excelſis, ſtatuis, ſignisque Lydiae
ſculptis, et conflatis. Deinde deſtrui juſſit altaria 3567 Tarquinius
Baalim et ſtatuas idolorum; deditque operam, ut Priscus R.
omnia ſuperſtitionis veſtigia et monumenta prorſus Roman.
everterentur ac delerentur. Anno 18. ad templum 3568
reſtaurandum animum adjecit, eumque in finem
collectionem pecuniae inſtituit. Collecta haec pecunia cum ex aerario templi depromeretur, inventum eſt exemplar legis Moſaicae diu amiſſum. Hoc praelecto, cum ſeveriſſimas Dei comminationes in transgreſſores legis audiret, territus, Chuldam prophetiſſam arceſſit, ut ex illa voluntatem Dei cognoſceret. Haec cum afflatu divino maximas calamitates, quae immorigero populo Judaico poſt mortem ejus imminerent, praedixiſſet; rex, ad avertenda haec mala multo adhuc alacrior factus, quidquid adhuc ſupererat idololatriae, tam in terra Judaea, quam Iſraelis, removere et exſtirpare ſtuduit. Ipſe igitur iter fecit in terram Iſraelis, et altari, quod Jerobeam Bethele in loco edito exſtruxerat, ſimul cum aedicula et luco, qui ibi erat, demolitis, cuncta in pulverem redegit, et, ut nihil relinqueretur, ſepulchra ſacerdotum idololatricorum effodi eorumque oſſa in

 iſto

illo altari comburi juffit: qua occafione fepulcrum prophetae illius, qui olim hoc praedixerat, inventum eft, 1 Reg. XIII, 3. 2 Chron. XXIV.

Anno eodem 18., quo templum reparari coeptum eft, pafchatis feftum folenni ritu celebrari conftituit. Hunc in finem omnes facerdotum et Levitarum familias congregavit, iisque ordine fuo difpofitis, arcam foederis, quae fub regibus idololatricis loco fuo mota fuerat, in conclavi, quod ei Salomo aedificarat, reponi juffit. Agni deinde pafchales, in templo a Levitis mactati, et fanguine illorum a facerdotibus altari afperfo, a quoque domi fuae comedebantur. Cetera vero facrificia euchariftica, quae magno numero a rege et principibus offerebantur, per feptem dies in conviviis magna hilaritate abfumebantur. Tanta igitur hujus fefti fuit celebritas, ut, inde a tempore Samuelis, non major fuerit ulla, c. XXIII, 21. 2 Chron. XXXV.

3576 *Pharao Necho R. Aegypt.*

Templi reparatione vix confummata, accidit, ut Pharao Necho, Rex Aegypti, expeditionem contra Babylonios faciens, tranfitum per terram Judaeam expeteret. Quem cum Jofias concedere nollet, et res ad proelium veniffet; ipfe, proelio vix inito, a fagittariis graviter vulneratus, et ex acie abductus, Megiddone mortuus eft, poftquam 31 annos regnaverat. Mors ejus omnibus fubditis fuis acerbiffima fuit. Ipfe propheta *Jeremias,* qui anno ejus 13. vaticinari coepit, carmine quodam eum lamentatus, et memoria ejus diu in carminibus lugubribus reiterata eft. Jure optimo etiam mors tam pii et fapientis principis, cum quo pietas, falus et honor populi quafi fepultae funt, deploranda fuit, 2 Reg. XXIII, 26—28. 2 Chron. XXXV, 19—27.

JOAHAS

Joahas seu Johanna, degener filius junior 3582
Josiae, a plebe rex constitutus vix regnum adiit,
cum Pharao Necho, ad quem frater ejus major
se contulerat, eum captum et vinctum secum in
Aegyptum abduceret, postquam tres dumtaxat 3582 *Nini-*
menses regnaverat, c. XXIII, 30—33. 2 Chron. *ve deleta.*
XXXVI, 1—7.

Jojakim, filius natu major Josiae, a Pharaone 3582
Necho in locum fratris sui surrogatus est, nomine ejus Eljakim, in signum subjectionis, in Jojakim mutato. Haec fuit origo malorum, quae cum interitu totius regni finiebantur. Cum enim Nebucadnezar, rex Babyloniae, quem pater, in regni consortium assumtum, summa cum potestate exercitui praefecerat, contra regem Aegyptiorum expeditionem, ad urbem Carchemim et Syriam atque Phoenicen ereptam sibi recuperandam, suscepisset, Aegyptiosque in fugam convertisset; statim Hierosolymam se contulit, eaque expugnata, templum diripuit, et regem cum nonnullis adolescentulis nobilibus, inter quos et *Daniel* cum sociis suis fuit, secum Babylonem duxit, terramque sibi
tributariam reddidit. Factum hoc est anno quarto 3585
regiminis Jojakimi, seu secundum Danielem anno tertio, nempe exeunte, Jerem. XXV, 1. Dan. I, 2. 2 Reg. XXIV, 13. 14. Atque ab eodem anno incipiunt 70 anni captivitatis, a Jeremia praedicti, Jerem. XXV, 11.

Tribus annis post rex Jojakim, a Nebucad- 3588
nezare iterum dimissus, et in regnum, sub foedere subjectionis restitutus, ab eo defecerat, et, auxilio regis Aegypti fretus, tributum non solverat. Quare Nebucadnezar, aliis rebus occupatus, gentes vicinas, sibi subjectas, in Judaeam misit, quae illam regionem incursionibus suis devastarent. Tandem

 ipse,

3592 ipſe, quatuor annis poſt, cum exercitu ſuo adventavit, et Jojakimum, captum et catenis vinctum, cum Babylonem abducere vellet; ille in carcere, aut in via mortuus, et inſepultus manſit, prout Jeremias praedixerat, Jer. XXII, 10. XXXVI, 30. 2 Reg. XXIII, 36. XXIV, 1—6. 2 Chron. XXXVI.

3593 Jojachim, qui etiam *Jechonia* et *Chania* nominatur, a patre Jojakimo, anno aetatis 8., in conſortium regni aſſumtus, et poſt mortem patris, anno 18. aetatis, regnum capeſſivit, quod vero 3 menſes tantum tenuerat, 2 Chron. XXXVI, 9. 2 Reg. XXIV, 8. Cum enim Nebucadnezar, poſt expugnationem Syriae et Phoenices, aliquam in eo perfidiam cognoviſſet; ille Hieroſolymam petiit: et quamvis rex cum matre, ſervis, ducibus et miniſtris egreſſus, poteſtati ejus ſe permitteret; ille tamen ei non confiſus eſt, ſed eum ſecum Babylonem ductum in carcerem conjecit; ex quo demum anno 37., poſtquam abductus erat, ab *Evilmerodacho* liberatus, et ad ſummos honores evectus fuit, 2 Reg. XXV, 27. Jerem. LII, 31. Cum hoc rege ſimul omnes theſauri templi et regiae, itemque omnes viri fortes, artifices, et mercatores, numero 10000, Babylonem deportati ſunt, infima tantum plebe remanente, 2 Reg. XXIV, 14—16.

3593 Zedekias, alias *Mathanias* dictus, tertius Joſiae filius, ab ipſo Nebucadnezare rex conſtitutus, annos 11 regnavit. Hic praeceſſorum malis nihil ſapientior factus, ſed iis potius impietate et perfidia adhuc ſuperior erat. Quamquam enim
3596 anno 4to regni ſui ſe denuo Nebucadnezari jura-
3597 *Vaphres R. Aegypt. ſ. Pharao Hophra.* mento obſtrinxerat; tamen anno ſeptimo fidem fregit: et cum rege Aegypti, Pharaone Hophra, foedus iniit. Qua perfidia Nebucadnezar ſic exacerbatus

acerbatus est, ut anno 9no Hierosolymam obsideret, die 10mo mensis decimi. Praepeditus quidem 3601
ab Hophra, in auxilium advolante, obsidionem solvit; hoc autem fugato, rediit, et urbem operibus clausit. Hic cum Jeremias divinitus deditionem suasisset, pro proditore habitus, et in carcerem conjectus est, Jerem. XXXII, 33. 34. Cum autem post biennium vi et fame ad deditionem cogerentur Judaei, et rex cum suis noctu salutem fuga petere vellet, a Chaldaeis interceptus et Riblatham ad Nebucadnezarem ductus est, qui summa crudelitate erga eum saeviit: occisis enim prius in conspectu ejus liberis suis, ipsum oculis effossis, catenis vinctum, Babylonem deportari jussit, secundum vaticinia ante data, Jerem. XXXII, 4. XXXIV, 3. Ezech. XII, 13. 2 Reg. XXV, 1—7.

Interim Chaldaei irruperunt in urbem, mense 4to die 9no anni 11. Zedekiae exeuntis, templumque et aedificia diripuerunt. Postero die 7mo mensis 5ti Nebusaradan, Praefectus satellitum, a rege missus, Hierosolymam venit, et comparatis per biduum rebus, die 10mo templum Dei ac palatium regis cum reliquis aedificiis concremavit, 2 Reg. XXV, 8. Jerem. XXXIX, 8. LII, 13. Postea, muris disjectis, eos qui in urbe reliqui erant, una cum thesauris regis atque principum, et instrumentis vasisque templi, Babylonem deportari jussit, 2 Reg. XXV, 10—17. 2 Chron. XXXVI, 18. 19. Jerem. XXXIX, 8. LII, 14. Factum hoc est anno regni Nebucadnezaris 19., anno Per. Job. 3604., annis 427. post templum fundatum. Hoc 3604
anno, cum deletione templi et urbis, anni 390. peccatorum finiuntur, et incipit magnum illud Sabbathum punitivum, de quo prophetae dixerant, Zachar. I, 1. 2 Chron. XXXVI, 21. Ezech. IV, 5. 6.

Interim

Interim Pontifex Seraja, cum 70 principibus juſſu Nebucadnezaris occiſus, filiique ejus Jozadok et Eſra cum aliis Babylonem abducti ſunt: reliquis de infima plebe, ad agros colendos relictis, Gedalia praepoſitus, ejusque curae Jeremias quoque propheta traditus eſt, 2 Reg. XXV, 22. Jerem. XXXIX, 11—14., quibus ſe ceteri Judaei, qui in alias regiones aufugerant, adjunxerunt.

Gedalia autem ab Ismaele quodam, ex regia ſtirpe oriundo, qui ejus honori invidebat, interfecto; Judaei, regis vindictam timentes, in Aegyptum, disſuadente tamen Jeremia, ſe receperunt, ipſumque, ut ſecum iret, coegerunt.

Hieroſolyma occupata, Nebucadnezar partem exercitus ſui ad urbem Tyrum obſidendam miſit, eodemque tempore praefectum Nebuſaradanem cum reliquis copiis ablegavit, ad Ammonitas, Moabitas, Philiſthaeos, Idumaeos, Arabes aliosque circumjacentes populos, qui ab eo defecerant, et Zedekiam in ſocietatem traxerant, debellandos, cum quibus ille pari acerbitate egit, Ezech. XXV. XXVI, 10. Jeſ. XXI, 11—13. Jerem. XXV, 21—23. XXVII, 3. XXIX, 28. Hoc tempore etiam 745 Judaeos, qui adhuc in terra reliqui erant, et cum
3608 illis gentibus fecerant, ſecum Babylonem duxit. Factum hoc eſt anno 23. regni Nebucadnezaris, Jerem. LII, 30.

Talis erat finis regni funeſtus, quod Deus ipſe conſtituerat, propter peccata atrocia autem iterum deleverat. Stetit 470 annos inde a Davide, 390 a defectione decem tribuum, 134 ab everſione regni Iſraelis, et 427 annos a fundatione ad deletionem templi.

3618 Urbs Tyrus tandem, poſt obſidionem tredecim annorum expugnata eſt. Quoniam vero maxima pars

pars incolarum facultates suas in naves transportaverant, ita ut *Nebucadnezar* pro maximo labore nil, nisi urbem vacuefactam acciperet; ira accensus solo eam aequavit, omnesque reliquos incolas trucidari jussit, Ezech. XXVI, 7. 8. Interim ei pro remuneratione tanti laboris divitiae Aegypti a propheta Ezechiele promittebantur, Ezech. XXIX, 18—20.

Post hanc expugnationem *Nebucadnezar*, anno 27. captivitatis Jechoniae, Aegyptum petiit, quae 3619
tunc bellis intestinis labefactata erat, eaque occupata et devastata, immensas inde divitias reportavit, Ezech. XXIX, 17—21. XXXI. XXXII. Jesaj. XIX. Jerem. XXVII, 19. In hac expeditione plerosque etiam Judaeos, qui in Aegyptum se receperant, captivos abduxit, uti iis Jeremias praedixerat, XLIV, 27. 28.: simulque Arabes et Libyos sub potestatem suam redegit. Ezech. XXX. Dan. II, 37. 38. IV, 29. Jerem. XXVII, 6. 3622 *Pisistratus Tyrann. Athen.*

Interim anno 2do regni, *Nebucadnezari* somnium divinatorium obtigit: quod Daniel ei ex divina revelatione de permutationibus et successionibus regnorum futuris interpretatus est; qua de re Daniel praefectus Magorum et regionis Babyloniae praeses constitutus est, Dan. II. Nebucadnezar vero eo dementiae processit, ut ad hujus statuae formam, quam in somnio viderat, statuam auream 60 cubitos altam exstrui illamque in planitie quadam constitui jussit; eo simul edicto edito, ut qui hanc statuam divino cultu non adoraret, in furnum ardentem dejiceretur. Cum vero tres Danielis amici, quos ad magnos honores extulerat, id facere negarent, et in furnum conjecti, ab angelo vero a flammis intacti conservati essent; rex hoc miraculo viso, eo adactus est, ut publice 3587

con-

confiteretur: Deum Israelis solum verum Deum esse, Dan. III.

Per ultima tempora pacifica, gentibus adversariis omnibus devictis, ingenti divitiarum copia congesta, urbeque Babylone aedificiis magnificentissimis ornata: animus Nebucadnezaris supra modum elatus est, ut sibi soli ea omnia attribueret, atque in haec verba tumida erumperet: Haec est magna illa Babel, quam ego aedificavi in domum regni in robore fortitudinis meae et in gloria decoris mei. Sed mox Deum honoris sui vindicem expertus est. Vix enim haec verba eloquutus, furore correptus, omnique rationis usu privatus, ab omnium hominum consortio remotus, inter bruta per septem menses sub dio vitam degere coactus est. Ad sanitatem vero restitutus, ipse haec sua fata commemorans, soli Deo omnem gloriam, honorem et laudem tribuendam esse humillime confessus, et in regnum restitutus, usque ad vitae finem magna cum gloria vixit. Mortuus est anno regni sui 43., aut etiam 44., si scilicet a tempore, quo a patre in regni consortium assumtus est, computaveris, Dan. IV.

3629 *Evilmerodach,* filius Nebucadnezaris, successit patri suo. Hic se propitium Judaeis gessit, Jechoniam ex vinculis, in quibus annos 37 detentus erat, dimisit, et ad summum honoris gradum extulit, 2 Reg. XXV, 27. Jerem. LI, 31. Regnavit modo annos duos. Voluptatibus enim cum dedisset se, regnumque neglexisset, a Nericolossaro, sororis suae marito, interfectus est.

3631 *Nericolossarus* post interfectionem Evilmerodachi regnum usurpavit, et quarto anno post in pugna cum Medis obiit: filiusque ejus *Laborosoar-*
3634 *dochus* novem mensibus post a suis interfectus est.

Bel-

Belſazer, in Canone Ptolemaei *Nabonadius* 3635
dictus, et filius Evilmerodachi, et ultimus ex progenie Nebucadnezaris, Jerem. XXVII, 7., regnavitque annos 17. Hic prout vino epulisque deditus erat, ſplendidiſſimum epulum principibus ſuis ſub finem regni ſui dedit, in quo temulentus vaſa templi Hieroſolymitani, a Nebucadnezare Babylonem abducta, afferri juſſit, ut cum proceribus et concubinis in Dei Iſraelis contumeliam ex illis biberet; laudando ſimul Deos ſuos patrios prae Deo vivente. Furor iſte cum prope ad inſaniam acceſſiſſet, ex improviſo manus ſcribens in pariete apparuit. Hanc conſpiciens rex, maxima conſternatione perculſus, ingenti clamore ſublato, Magos, Chaldaeos, aruſpices, arceſſi juſſit. Cum vero ſcripturam hanc nullus eorum nec legere nec interpretari poſſit: Daniel ſuaſu aviae regis advocatus, eam non modo legit, ſed etiam ſignificatum ejus oſtendit; tempus nimirum adeſſe, quo regnum ei detraheretur, ut in Medos et Perſas transferretur. Cui praeſagio mox etiam eventus reſpondit: eadem enim nocte, urbe a Cyro, Perſarum rege, aſtu expugnata, Belſazer a militibus irruentibus interfectus eſt, et Darius Medus, qui in ſocietate Cyri erat, regnum occupavit, Dan. V.

3643 *Sardes a Cyro expugnatae.*

Darius Medus, alias *Cyaxares II.* dictus, Cyri avunculus, qui cum eo in expugnanda urbe ſocietatem fecerat, regni Babylonici gubernacula anno 62. aetatis ſuae, conſentiente Cyro, ſuſcepit, Dan. V, 30. 31. IX, 1., eaque tres annos tenuit. Sub hoc tanta fuit Danielis auctoritas, ut rex ei ſummam rerum tradere vellet; quod autem ei tantam invidiam apud ceteros Satrapas peperit, ut non prius quieſcerent, quam ipſe in foveam leonum, invito tamen rege, projectus eſſet. Ubi tamen, per

per angelum Dei a morſu leonum ſervatus, poſtero die, juſſu regis, vivus extractus; delatores autem cum uxoribus et liberis in eamdem conjecti et a leonibus lacerati ſunt. Quo facto, rex Deum Danielis, ut unicum, verum et viventem, laudibus celebravit, omnibusque gentibus, imperio ipſius ſubjectis, publico edicto hujus Dei cultum commendavit, Dan. VI.

5655 *Cyrus*, in S. Scriptura *Cores* dictus Eſra I, 1. qui hucusque, poſt expugnationem urbis Babylonis, in Syria occupanda verſatus erat, poſt mortem Darii regimen ipſe ſuſcepit, regnumque Babylonicum hoc modo cum Mediae et Perſiae regno conjunxit. Vix imperium aſſumſerat, cum ei a Daniele, qui apud eum quoque ſummum gradum tenebat, res Judaeorum, appoſito Jeſajae vaticinio, Jeſ. XLIV, 28. XLV, 1., commendarentur, quibus rex permotus, veniam Judaeis dedit, in patriam ſuam remigrandi et templum reſtaurandi. Juſſit etiam, ut iis vaſa templi, a Nebucadnezare deportata, reſtituerentur. Quo facto, duce Serubbabele et pontifice Joſua, 42360 homines in Judaeam remigrarunt, plerisque tamen in terris Babyloniae, ob poſſeſſiones ibi acquiſitas, remanentibus, Eſr. II. Factum hoc eſt, cum accurate 70 anni captivitatis, a Jeremia c. XXV, 11. praedicti, completi eſſent.

Prima Judaeorum cura poſt reditum erat, ut cultum Dei reſtituerent. Condito igitur altari in ruderibus templi, prima holocauſta primo die menſis ſeptimi obtulerunt, et ſimul eodem menſe feſtum tabernaculorum ad praeſcriptum Moſis celebrarunt.

3656 Anni ſequentis menſe ſecundo templi fundamenta, auctoribus Serubbabele et Joſua pontifice, magna

magna cum cerimonia jacta funt. Hujus autem operis cum Samaritani peterent focietatem, et Judaei ob religionis diverfitatem id recufarent, magna eis ab his impedimenta objecta funt, quo minus incepta profequi potuerint, Efra IV.

Cambyfes, Cyri filius, ab Efra *Ahasverus* 3661
dictus, Efra IV, 6. ob expeditionem, quam in Aegyptum fecit, celebris eft, ubi immani crudelitate faeviit, totumque regnum, rege Pfammenito interfecto, fibi fubjecit. Fratrem fuum Smerdem, quem ad regnum afpirare fufpicabatur, per infidias interfecit. Ipfe tandem, equum confcendens, enfe vagina elapfo fauciatus, paucis diebus poft ex vulnere mortuus eft, poftquam annos feptem et quinque menfes regnaverat.

Smerdes, ab Efra *Arthafaftha* nominatus, 3668
Efr. IV, 7. fub fimulato nomine Smerdis occifi regnum ufurpavit; detectus autem a feptem principibus conjuratis, poft 7 menfes interfectus eft. Ejus juffu, Samaritanorum artibus, aedificatio templi Judaeis interdicta eft, Efra IV, 7—24.

Darius Hyftafpis unus ex feptem conjuratis 3669
fuit, qui Smerdem occiderant, et hinnitu equi fui ad regnum pervenit. Regno ejus ineunte, Judaei, divinitus per prophetas Haggai et Zachariam admoniti, templum aedificare inchoarunt; et cum Satrapae vicinarum regionum eos propterea compellarent, illi ad edictum Cyri, hac de re editum, provocarunt. His ad regem nunciatis, et edicto hoc in fecretis fcriniis invento; rex Satrapis fuis mandavit, ut aedificationem templi non modo non inhiberent, fed et ipfi potius adjuvarent, et ex aerario regis fumtus ad aedificium et facrificia fuppeditarent. Quo facto, anno 2*do* regni Darii, 3670
tantis

tantis viribus Judaei opus aggressi sunt, ut intra
3674 4 annos, id est anno 6*to* Darii, die 3*tio* mensis
Adar, templi aedificium consummatum inaugura-
retur, et postero die 14. mensis Nisan Pascha
magna laetitia celebraretur, Esr. V. VI. Factum
hoc est anno Per. Jobel. 3674., 70 annos post ex-
cidium prioris templi, et 7 × 70 = 490 post con-
3675 summationem ejusdem. Sequens annus 3675. erat
ann. Jobel. 19. 19*us* annus Jobeleus et 133*us* sabbathicus, annus
nempe magnus remissionis, quo a servitute libe-
rati, ad quietam terrae possessionem redierant. Sic
enim, cum ipso hoc anno, anni devastationis prae-
destinati et sabbathum magnum punitivum clau-
3673 *Epocha consul. Roman.* duntur, 2 Chron. XXXVI, 21. Zach. I, 1. VII, 5.
Ex quo intelligi potest, quam accurate omnia cum
Jobelea et Sabbathica supputatione conveniant.

3674 Eodem anno 6*to* Darius Babylonem, quae
contra eum rebellaverat, astu Zopyri occupavit, et
muris ad dimidium dirutis, ac portis aeneis or-
batis, eam ita vastavit, ut haec munitissima et
splendididissima urbs temporibus posteris in vastam
solitudinem conversa sit, secundum prae dictiones
3684 *primus dictat. Rom.* 3689 *tribuni Romae creati.* prophetarum, Jerem. L, 51. XXV, 12. Jes. XLVII.
Regnavit Darius secundum Marmora Arundeliana
annos 28; qui etiam optime conveniunt cum
Chronologia biblica et Jobelea.

3697 *Xerxes*, Darii filius, qui in libro Esther Ahas-
verus nominatur, regnavit 21 annos. Hic maxi-
mus et potentissimus, sed etiam in expeditionibus
3699 infelicissimus regum Persarum fuit. Anno tertio
imperii sui convocavit omnes regni sui proceres,
ac eo quidem sine dubio consilio, ut cum iis de
expeditione, quam adversus Graecos suscipere vo-
lebat, deliberaret, suamque simul magnificentiam
ostenderet. His proceribus epulum splendidissi-
mum

mum per 180 dies dedit, quo uxorem suam Vasthi ob ejus insolentiam repudiavit. Anno quinto, qui 3701
erat decimus post pugnam Marathoniam, suscepit 3703 *pugna Salamina.*
expeditionem adversus Graecos cum copiis fere innumeris; a Graecis tamen et mari et terra caesus, et fugatus, septimo anno, pugna apud Salamina facta, in Asiam reversus, omnia templa Deorum, Beli amplissimo templo non excepto, evertit: quo facto prophetiae impletae sunt, Jesaj. LI, 9. Jerem. LI, 44. 47. 52. L, 2. Post reditum anno eodem septimo Estheram in thalamum suum excepit, quae postea, anno ejus imperii 12., intercessione sua gentem suam a consiliis Hamani perditis, et ab internecione vindicavit. In cujus 3708
liberationis memoriam Judaei diem 14. mensis Adar, quo haec liberatio facta est, festum, quod Purim vocant, quotannis ad nostra usque tempora celebrant, Esther IX. Tandem Xerxes ab Artabano, praefecto praetorio, obtruncatus est.

JESAJAE VATICINIA.

LIBRI INSCRIPTIO.

Cap. I. Vs. 1.

חָזוֹן־יְהוּדָה] Utrum haec inscriptio ad totum vaticiniorum Jesajae corpus, an ad primum tantummodo vaticinium pertineat, dubitatur. Qui priorem sententiam defendunt, hoc praecipue nituntur argumento, quod 2 Chron. XXXII, 32. vaticinia Jesajae sub illo, quem nunc legimus, titulo excitentur. Locus ille vulgo vertitur ita: *reliquae autem res gestae Hiskiae, benignaque ejus facta, scripta sunt in vaticinio Jesajae* (בַּחֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ)*, filii Amoz, prophetae, et in libro, historiam regum Judae et Israelis enarrante.* At enimvero in hoc loco verba potius ita sunt struenda: הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל; nam כָּתַב conjungi solet cum עַל, vid. 2 Chron. XVI, 11. XXIV, 27. XXVII, 7. XXVIII, 26. XXXV, 27. בַּחֲזוֹן autem tunc vertendum erit, *cum vaticinio*, illo, puta, quod ad Hiskiam, regem, ab ingruente hoste Assyrio liberandum atque a morbo, in quem tum inciderat, sanandum, spectaret, legiturque 2 Reg. XVIII, 13 — XX, 19., et in hoc, quod ab Jesaja nomen gerit, volumine, Cap. XXXVI — XXXIX. Priori illi versioni obstat etiam hoc, quod illo Chronicorum loco non legitur וְעַל, sed simpliciter עַל. Hinc locus ille sic erit vertendus: *reliquae res gestae Hiskiae, benignaque ejus facta, cum vaticinio Jesajae, scripta sunt in libro cet.* Quare ex eo loco minime potest probari, hunc Versum primum esse genuinam totius libri Jesajani inscriptionem.

 Viden-

Videntur potius verba חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָֽםִ olim inscriptionem primi tantummodo vaticinii constituisse: perinde ac oraculo sequenti, Capite secundo, similis inscriptio praeposita est; cf. et Cap. XIII, 1. Quum autem omnia, quae in hoc volumine continentur, vaticinia in unum corpus colligerentur, cui Jesajae, celebris olim vatis, nomen praefigere visum esset; illi, qui eo negotio fungebantur, oraculum hocce, grave illud, et generalioris argumenti, in fronte libri posuerunt cum titulo praescripto, qui, licet huic soli vaticinio adscriptus, visus tamen ipsis est commode transferri posse in titulum generalem totius libri, adjectis in vicem complementi verbis: בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה. Nomen חָזוֹן proprie est *visum*, hinc, *oraculum*, *vaticinium*, *carmen fatidicum*. Proprie ita videtur vocata esse prophetia, in qua visum per quietem, aut κατ' ἔκστασιν prophetae oblatum narratur, unde translatum ad quaslibet prophetias significandas. Vid. 1 Sam. III, 1. Ezech. XII, 27. (quo quidem loco חָזָה, *vidit*, idem est, quod נִבָּא, *vaticinatus est*). Hinc dicitur *Gad* 2 Sam. XXIV, 11. חֹזֶה et נָבִיא. Cf. 1 Sam. IX, 9. 2 Reg. XVII, 13. 1 Chron. IX, 22. XXI, 9. Eodem *prophetiae* significatu N. T. scriptores uti solent voce ὅραμα, Act. XI, 5. XVI, 9., cui convenit ὅρασις, quod nostro loco LXX posuerunt. Herodotus L. I. Cap. 108. 120. de *somniis*, quae Astyagi, Medorum regi, divinitus missa feruntur, loquens, utitur voce ὄψις, quae tantundem valet. Arabibus حزي est *conjectura mensuram inivit*, f. *aestimavit quantum esset*, hinc, Giggejo auctore, *ariolatus est*, *occulta indicavit*. Recte Chaldaeus: נְבוּאַת יְשַׁעְיָה, *prophetiae Jesajae*. יְשַׁעְיָהוּ, nomen nostri vatis, idem significat, ac si diceres *Jova* f. *Dominus salvabit*, coll. Jesaj. XII, 2. XXXV, 4.; ex Hilleri mente in *Onomast. S.* p. 318. ex futuro Hiphil radicis שׁוּעַ, unde superesse censet שׁוּעַ in nomine יְהוֹשׁוּעַ, *Josua*, et תְּשׁוּעָה, *salus*, sicut טוּב et יָטַב, צוּר et יָצַר, et verba alia plura mediae radicalis *Vau* et

primae

primae radicalis *Jod* ſignificatione conveniunt. Hieronymus in Prooem. ad Commentar. in Joel. nomen exponit *σωτηρία Κυρίου*, i. e. *ſalus Domini* eſt, improbante Hillero, qui L. I. p. 487. „male, inquit, deduxeris a יֶשַׁע, *ſalute*, ab eo enim derivatum nomen diceretur יְשׁוּעָה vel יְשַׁעְיָהוּ, ſicut ab חָזָק venit חִזְקִיָּה. Et vero ab יְשׁוּעָה relictum יִשְׁעִי, i. e. *ſalus Domini*, plurium virorum nomen, 1 Chron. II, 31. IV, 20. 42.“ Sed quemadmodum a שֶׁבַע in ſtatu conſtructo fit שְׁבַע, et a חֵשַׁע itidem in regimine dicitur חֲשָׁא, ita pari modo a יֶשַׁע in ſtatu conſtructo יְשַׁע *ſalutem* (Domini) formare et explicare licebit. Ceterum יְשַׁעְיָהוּ ſignificatu non differt a יְשַׁעְיָה, quod nomen pluribus hominibus inditum legitur, vid. Eſr. VIII, 7. 19. Neh. XI, 7. 1 Chron. III, 21., ut: בְּנָיָהוּ et בְּנָיָה, זְכַרְיָהוּ et זְכַרְיָה, אֵלִיָּהוּ et אֵלִיָּה promiſcue uſurpantur. בֶּן־אָמוֹץ „*Amos*, pater Eſajae, non, ut plerique autumant, tertius duodecim prophetarum eſt, ſed alius, diverſisque apud Hebraeos ſcribuntur literis. Iſte primam et extremam literas habet א et צ, ille ע et ס. Et iſte ſecundum quosdam interpretatur *fortitudo* ſive *robuſtus*, ille populo *durus* et *gravis*, de quo in Amos plenius diximus.“ Hieronymus. Ceterum *Amozum*, patrem Jeſajae, Amaziae, regis Judae (2 Reg. XIV, 1.) fratrem fuiſſe, Judaei conſtanter adſirmant ex majorum traditione, cujus jam Hieronymus mentionem facit in Commentar. ad Jeſaj. XX. ſub fin.: *Tradunt Hebraei, Eſajam ſocerum fuiſſe Manaſſae, filii Ezechiae, regis Judae.* Sed infirmiſſima haec traditio nullam plane meretur fidem. עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם] Particula עַל h. l. non reddenda eſt *contra*, ſed indicat objectum vaticinii, ut Graecorum *ὑπέρ*, Latinorum *ſuper, de*; cf. Zachar. XII, 1., ubi vaticinio conſolanti praeponitur. „Pro *Juda*, in quo ſignificantur duae tribus, Septuaginta et Theodotio poſuere *Judaeam*, quae totam terram duodecim tribuum oſtendit. Et pro eo, quod nos ex Hebraeo vertimus, *ſuper Judam et Hieruſalem*, illi interpretati ſunt *contra Judaeam et Hieruſalem* [κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ]; Symmachus more ſuo manifeſtius, *de* [περὶ]

Juda

Juda et Hieruſalem, ut nec proſpera, nec adverſa velit titulo demonſtrari, ſed ea, quae de Juda et Hieruſalem in utramque partem propheticus ſermo praedixerit. Ergo Eſajas principaliter de duabus loquitur tribubus, Juda et Benjamin, exceptis decem, quae in Samaria erant, et vocabantur Ephraim et Iſrael, et quas ſub Ozia, rege Juda et Hieruſalem, Phul, rex Aſſyriorum vaſtare jam coeperat. Denique quinquageſimo et ſecundo imperii ejus anno, regnante apud Samariam Phaceae, filio Romeliae, venit Teglathphalaſar, rex Aſſyriorum, et cepit Ahion et Abel domum Maacha, et Jonaha, et Cedes, et Aſor, et Galaad et Galilaeam, omnem terram Nephtalim, et transtulit eos in Aſſyrios. Ex quo oſtenditur, vicina everſione Samariae, in commonitionem duarum tribuum haec univerſa narrari.“ Hieronymus. Per *Judam* et *Hieroſolymam* hic primo ſenſu intelligendi ſunt *Judaei*, qui ortum traxerunt ex *Juda*, Jacobi filio (Geneſ. XXIX, 35.), ſub quibus cenſebantur *Benjaminitae*, et qui inter eos verſabantur Levitae, quatenus illi diverſi erant ab *Ephraimitis*, ſive ceterarum tribuum Iſraelitis, quae ſub Ephraimo putabantur. Sic in hoc ipſo libro (VII, 17. XI, 13.), et paſſim in prophetiis *Juda* et *Ephraim* ſibi opponuntur. Judaei vero una cum Benjaminitis communi *Judae* nomine tanquam una tribus comprehenduntur 1 Reg. XI, 36., ut viciſſim 1 Reg. XII. ſolo *Benjaminis* nomine et Juda tribus ſignificatur. Et *Hieroſolymae* quidem in hac inſcriptione nominatim mentio fit, quod regni totius eſſet metropolis, regis, procerum, judicum, ſacerdotum, doctorum, primaria et praecipua ſedes, ut ſignificetur, agi in hoc primo viſo Cap. I., et in univerſum quoque quod ad majorem partem in ceteris viſis hoc volumine comprehenſis, de fatis *Judaeorum*, quorum maxime conſpicuam partem facerent Hieroſolymitani. „Ita *Juda* et *Hieroſolyma* junguntur et infra II, 1. 2 Reg. XVIII, 22. XXIII, 1. 2. 2 Chron. XXXIV, 3. 5. 29. XXXV, 24. XXXVI, 4. 10. Rarius legitur ordine inverſo: *Hieroſolyma et* (reliqua) *Juda*, ut infra III, 1. V, 2. 2 Reg. XXIV, 20.

Eſra II, 1. Eodem modo dicitur *Zion et Hieroſolyma,* X, 12. XXIV, 23.“ Gesenius. Reliqua inſcriptionis pars deſignat temporis ſpatium, per quod Jeſajas vaticinia edidit: בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ, *in diebus Uſiae*, qui et *Aſarias* dicitur 2 Reg. XV, 1. ſeqq., cujus res geſtas peculiari libro deſcripſiſſe Jeſajas dicitur 2 Paral. XXVI, 22. Regni ejus initia in annum fere octingenteſimum cadunt ante aerae Dionyſianae initium. Regnavit in Judaea annos duos et quinquaginta, 2 Reg. XV, 2. יוֹתָם, *Jothami*, qui ſedecim annos imperium tenuit, 2 Reg. XV, 33. אָחָז, *Ahas*, totidem annos, 2 Reg. XVI, 2. יְחִזְקִיָּהוּ *Hiskiae*, qui viginti et novem annos regno praefuit, 2 Reg. XVIII, 2. „Sciamus quoque, Ezechiam in Hieruſalem duodecimo anno Romuli, qui ſui nominis in Italia condidit civitatem, regnare coepiſſe, ut liquido appareat, quanto antiquiores ſint noſtrae hiſtoriae, quam gentium exterarum.“ Hieronymus. Anni vero, quibus reges illi regnum tenuerunt, ſi colligantur, *centum* reperiuntur *et tredecim*, ſive *duodecim*, quo toto temporis ſpatio Jeſajam vitam egiſſe, nedum vaticinia edidiſſe, parum eſt probabile. Demus itaque illi, quod fieri oportet, integros Jothami et Ahaſi annos, qui quidem ſunt *triginta et duo*, vel ſaltem *triginta et unus*, ſi Ahaſi ultimus illi cum filio fuerit communis: ſupponere licebit, vatem Uſiae et Hiskiae temporum partem tantummodo vixiſſe. Et quidem quod ad Hiskiam, liquet ex 2 Reg. XX, 1., Jeſajam circa *decimum quartum* regni ejus annum adhuc ſuperfuiſſe, eo enim anno rex, morbo difficillimo defunctus de ſanitate recuperanda per Jeſajam certior eſt factus. Sed veriſimile eſt, vatem, jam tum aetate gravem, non adeo longe poſt illud tempus vita exceſſiſſe. Minimum igitur ex Hiskiae annis illi dandi ſunt *quindecim*, qui cum *triginta et duobus* patris et avi illius regis conficient annos *ſeptem ſupra quadraginta*. Quibus ſi addas *tres quatuorve* ex poſtremis regni Uſiae annis; ſaltem ultra annos *quinquaginta* in munere egit publico, ad quod ſi tricenarius aut quadragenarius acceſſerit, ſatis ille ſero et ſenex naturae debitum perſolvit. Colligit quidem Abar-

Abarbenel ex 2 Chron. XXVI, 22., ubi Jesajas Usiae, regis, res gestas *priores et posteriores* literis mandasse narratur, vatem jam a primis Usiae initiis floruisse. Ei vero argumento quam parum insit certi ac solidi, quisque intelliget ipse. Quidni enim vates, quum in eo esset, ut res ab Usia sua aetate gestas literis consignaret, simul tradere potuit historiam temporis proximi, quo ipse adolescentiae aut juventutis cursum peregit? Cum enim recens erat earum rerum memoria, tum vero ipse ex illis suae aetatis hominibus narrationem illam facile contexere potuit. Multo autem minus credibile est, vatem nostrum vivendo attigisse Manassen, regem, degenerem Hiskiae filium, cujus jussu serra inter cedri asseres illum vivum fuisse dissectum, tradunt Hebraei, et antiquissimi Christiani scriptores. Cf. not. ad LII, 13. LVII, 1. Neque enim aetas tanta vatis, quem oportuisset ita ultra centum et viginti annos vivendo consecisse, verisimilis est, neque narratio illa de crudeli supplicii genere, quo trucidatus sit Jesajas, testibus fide dignis nititur. Ceterum quemadmodum totius libri inscriptio quatuor reges nominat, quibus regnantibus Noster vaticinia ediderit, sic inscriptionibus per singulas partes sibi succedentibus definiri videtur, quot vaticinia ad cujusque regis tempus pertineant. Nam Cap. VI, 1. mentio fit anni, quo rex Usias mortuus est, cujus inscriptionis a morte decedentis potius, quam ab initio regnantis desumtae ratio infra ad illum locum reddenda erit. Sequitur Cap. VII, 1. expressa temporis Ahasi commemoratio, tum XIV, 28. anni, quo Ahas mortuus est. Quum dehinc Hiskias regnum capesseret, ad ejus tempora reliqua et longe maxima libri pars referenda est, cf. Capp. XXXVI — XXXIX. Quare quae quinque prioribus Capitibus leguntur, referenda erunt, ex mente quidem ejus, qui hoc vaticiniorum syntagma in eum, quo nunc comparet, ordinem redegit, ad Usiae tempora; Cap. VI. Jothami aevo assignandum erit; ad Ahasi tempus pertinent, quae leguntur Cap. VII — XIV, 27., denique ad Hiskiae tempora referenda sunt cuncta reliqua, inde a Cap. XIV, 28. usque

usque ad libri finem. Quod et HIERONYMO viſum, qui ſub initium ſui Commentarii in Jeſajam haec habet: „Quod in titulo ponitur, prophetaſſe eum ſub Oſia et Joatham, et Achaz et Ezechia, regibus Judae, non, ut in aliis prophetis, confuſe intelligendum eſt, ut neſciamus, quid ſub quo ſpecialiter rege dictum ſit, ſed usque ad finem voluminis ſcriptum referatur, quid ſeorſim ſub Oſia, et quid ſub Jotham, et quid ſub Achaz, et quid ſub Ezechia ei a Domino revelatum ſit.“ Verum temporis, quo vaticinia ſint edita, ordinem in iis collocandis non ubique eſſe ſervatum, apparebit cum in ſingula inquiſiverimus.

Quatuor conſtitui poſſunt hujus, quod a Jeſaja nomen gerit, voluminis *partes generales*, quarum *prima*, Capitibus *duodecim* primis, continet conciones propheticas in Judaeos et Ephraimitas, quos propheta varie redarguit, hortatur, conſolatur. Pars *ſecunda* inde a Cap. XIII. usque ad finem Capitis XXIII., continet vaticinia de fatis aliarum gentium, Caput XXII. ſi excipias, quod Hieroſolymitanis mala denunciat. Videntur haec vaticinia primitus ſingulare aliquod ſyntagma effeciſſe, quod hoc peculiare habet, quod ſingulis oraculis מַשָּׂא *effatum* praenotatum eſt. Parte *tertia*, Capp. XXIV—XXXV., comprehenduntur vaticinia, quae utrumque regnum Judaicum et Ephraimiticum ſpectant, Hiskiae tempore edita, quibus appendicis loco Capp. XXXVI – XXXIX hiſtorica quaedam, quae de Jeſaja referunt, ſunt addita. Pars *quarta*, Capp. XL — LXVI., liber eſt ſingularis a vate Jeſajā ſeriore, ſub exilii Babylonici finem compoſitus, uti in Prooemio illi Parti praemittendo oſtendemus.

I.

I.

Cap. I.

ARGUMENTUM.

Gravissimo orationis genere Deus et coelorum terraeque obtestatione stuporem atque ingratitudinem Judaeorum incusat (Vs. 2—4.), expositoque misero universi populi et reipublicae statu (Vs. 5—9.), respuit sacrificia et victimas, quae ipsi neque sancte, neque legitime offeruntur (Vs. 10—15.), docetque, quid fieri ab ipsis debeat, si velint et suas preces admitti, et sua vota compleri (Vs. 16. 17.). Quibus obsequentibus secunda omnia large promittit, recusantibus vero dura atque horribilia minatur (Vs. 18—20.). Tum, ut his monitis eo majorem adderet gravitatem, malum hunc atque infelicem reipublicae statum deplorat, eumque cum pristino bono atque felici comparat (Vs. 21—23.). Sperat tamen meliora, et pollicetur tempora, quibus, extincta mala ista progenie, pietas et justitia, et cum iis pax et quies reipublicae rediturae essent (Vs. 24. usque ad finem).

Nulla exstat ratio idonea, cur cum Koppio, Cubio et Bertholdtio (*Einleit.* p. 1387.) hoc Capite tres, a se invicem diversas, et vario tempore editas, orationes comprehendi existimemus. Illorum argumenta refutavit omnesque hujus Capitis partes arctissime invicem cohaerere ostendit Gesenius in *Commentar.* p. 146. Nec minus supervacanea Vogelii conjectura, mediam hujus Capitis partem,

ſem, a Verſu 10. usque ad 20. eſſe epitomen novae, a prima diverſae, orationis.

Qui oracula hoc volumine comprehenſa ordine chronologico poſita exiſtimant, ad ſeriem regum, qui in libri inſcriptione indicantur (vid. not. ad Inſcript. ſub fin.); eos noſtrum vaticinium una cum iis, quae proxime usque ad Cap. VI. ſequuntur, Uſia regnante editum ſumere neceſſe eſt. Verum ſtatus reipublicae Judaicae affictiſſimus et miſerrimus, qualis in hac concione Vs. 7. 8. deſcribitur, Uſiano regno minime convenit, quo florentiſſimae erant res Judaicae. Alii, ut Jarchi, Vitringa, H. E. G. Paulus et Eichhorn, hanc pericopam ad ultima Hiskiae tempora referrem malunt, a quibus prophetae querelae de ſumma vaſtatione terrae illata morumque corruptione aliena non videntur. Sanheribi quidem irruptio non levem terrae deſtructionem intulit. Atque conatus pii regis populum ſuum a morum pravitate et idolorum cultu ad virtutem et veri Dei cultum revocandi, tam parum felicem ſucceſſum habuiſſe, quam abnepotis ſui Joſiae, idem molientis. Hiskiae tamen tempori Geſenius obſtare monet idololatriae cum cultu Jovaë conjunctae commemorationem Vs. 2. 28. 29. Illo enim regnante idolorum cultum inter Judaeos viguiſſe, nec dicunt libri hiſtorici, nec queruntur oracula Capp. XXVIII—XXXIII, edita, quae Hiskiae tempore edita eſſe haud dubium eſt. Optime autem quae in hoc ſermone de triſti reipublicae ſtatu, de neglecto Jovae cultu, corruptisque omnium ordinum moribus legimus, conveniunt Ahaſi temporibus, poſt Syrorum et Iſraelitarum in Judaeam irruptionem, vid. not. ad Vs. 7.

Exſtant Everardi Scheidii *Specimina philologico-critica tria novam verſionem Capitis I. et II. Vaticiniorum Jeſajae, adjectis animadverſionibus complectentia,* quae prodierunt Harderovici Gelrorum, 1779. 1780. in quatern.

---

2. [שִׁמְעוּ

2. שִׁמְעוּ—דִּבֵּר] Magnificum et grave exordium! Excitatur omnis natura, ut audiat Jehovam, de populi sui ingratitudine conquesturum. Haud insolita apud vates Hebraeos apostrophe, qua, indignatione contra ingratum populum Jehovae commoti, coelum et terras obtestantur, totique rerum naturae silentium inducunt; apud montes caussam orant, et colles vocant, ut vocem ipsorum audiant; cf. Ezech. VI, 3. XXXVI, 1. Jerem. II, 12. Micha VI, 1. 2. Ps. L, 3. 4. Qua in re imitari videntur Mosen, qui praeclarum illud carmen suum, Deuter. XXXII. eodem gravi exordio incipit. Verbis כִּי יְהוָה דִּבֵּר attentionem parat a dignitate loquentis, quasi dicat: quae mox proferam, non sunt mea, sed *Jehovae*, quo loquente universam naturam attentam esse, par est. Praeteritum, דִּבֵּר, usurpatur h. l. pro Praesenti, ut saepissime alias eadem ratione dicitur אָמַר, v. c. Exod. IV, 22. XI, 4., et ipsum nostrum דִּבֵּר adhibetur Exod. XIX, 8. coll. Vs. 9., Jesaj. XVI, 13. XXXVII, 22. Quare nulla est causa, cur cum Lowthio legamus דֹּבֵר. בָּנִים — כִּי] Verbi רוּם forma Piel (רוֹמֵם), quae in genere notat *extollere*, ubi de liberis est sermo, et jungitur verbo גִּדֵּל, notat *educere in proceritatem*, ut infra Cap. XXIII, 4. Ezech. XXXI, 4. Quod Vitringa observat, Jesajam hic respicere Mosis verba Deut. XXXII, 6., ut prophetae גִּדַּלְתִּי exprimat Mosis עָשְׂךָ, *fecit*, *formavit te in populum*, et Jesajae רוֹמַמְתִּי positum sit pro Mosis יְכוֹנְנֶךָ *stabilivit*, *confirmavit te*; subtilius videtur. Bene Chaldaeus verborum hebraeorum sensum explicuit: עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבִבְתִּנוּן וִיקַרְתִּנוּן *populum meum, domum Israel, filios appellavi, amavi eos, et honoravi eos.* Pro גִּדַּלְתִּי Alexandrini ponunt ἐγέννησα, *genui*, quasi יָלַדְתִּי legissent, quod commendare posset locus non absimilis infra XXIII, 4. לֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת. Verum quum ceteri veteres codicesque in recepta legendi formula consentiant, verbumque גִּדַּלְתִּי *alui*, vel *enutrivi*, μετονυμικῶς comprehendere possit τὸ יָלַדְתִּי, *genui*, ut Hos. IX, 12.; nil mutandum erit. Cf. ceterum loca parallela, infra XLIX, 21.

LI,

LI, 18. וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי *Illi tamen a me defecerunt*, non solum simulacra colendo (illorum cultus saepius verbo פָּשַׁע, ubi de deo sermo est, indicatur, vid. Jerem. II, 8. coll. cum Vs. 10. 11. III, 13. cet.), verum et sceleribus pluribus aliis, quibus quam parum curae cordique ipsis essent divina praecepta, ostenderunt. Chaldaeus: וְאִנּוּן מְרַדוּ בְּמֵימְרִי *sed illi contra verbum meum rebellarunt.*

3. יָדַע — הִתְבּוֹנָן] Illustris comparatio, quae stupor et vecordia hominum ita significantur, ut nullo modo videantur exprimi posse significantius: quando aeque illud rependunt Deo, quod omnium animantium stolidissima referre solent possessori suo. יָדַע hic est *ἐπιγινώσκειν, agnoscere*, ut Jesaj. XLI, 20. Hos. II, 10. XI, 3. *Bos* et *asinus* ad majorem Israelitarum invidiam ponuntur, quod vera indoles brutina in nullis fere animalibus clarius, quam in his agnoscitur. Hieronymus: „Est sensus perspicuus: ego eos adoptavi in filios, et feci populum peculiarem, et partem meam, et funiculum hereditatis meae, appellavique eos primogenitos, illi autem ne hoc quidem fecerunt, quod bruta faciunt animalia, ut beneficiis vincerentur, et intelligerent pastorem ac nutricium suum. Nec comparavit eos canibus, quod sagacissimum genus animantium est, et pro parvo cibo dominorum tecta defendit, sed stolidioris sensus bovi et asino, quorum alterum carpenta trahens durissimas terrae glebas vertit vomere, alterum portat onera et hominum in gradiendo laborem temporat." Vide similem imaginem Jerem. VIII, 7. et cf. Hos. XI, 4. אֵבוּס non est *area*, ut post Gussetium probare studuit Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad Job. Cap. XXXIX. Vs. 9. et ad Genes. XL, 11., quae sententia tamen postea eidem ipsi displicuit ad Prov. XIV, 4., et refutata etiam est a Schwarzio in *Miscellann. Theologg. et Philologg.* p. 324. et a Michaele in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. I. pag. 10. 11.; sed *praesepe*, ab Arab. أبش, *colligere, congregare* (unde آبِش, *qui vestibulum alienae domus instruit cibo suo ac potu*),

potu), ita dictum, ut Michaelis vult, l. c., quod praesepe communis boum convictus, ad quem congregantur. Ita et veteres omnes. Post verba לֹא יָדַע Lowthus, Scheidius, alii אֹתִי, *me*, textu excisum, eique inferendum putant, coll. Jerem. IV, 22. Excitant pro hac lectione Alexandrinos (Ἰσραὴλ δὲ ΜΕ οὐκ ἔγνω) et Vulgatum (*Israel autem* ME *non cognovit*). Sed verisimilius est, hos interpretes illud: *me*, ex ingenio addidisse, dictionem ellipticam existimantes. Multa alia monuit Kocherus in *Vindiciis* p. 10. 11. Melius ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeteretur בְּעָלָיו et קֹנֵהוּ. Verum ne opus quidem est, quidquam subaudire, modo observes, verbum יָדַע absolute usurpatum, significantius simul et elegantius esse, hoc modo: *Israel nihil novit, populus meus nihil intelligit*; sicut infra apud nostrum, LVI, 10. צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ, item, XLIV, 18. Job. VIII, 9. Improbat hanc interpretationem Gesenius, ut quae sensum fundat nimis generalem. Sed eodem sensu absoluto statim additur עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן *populus meus non intelligit*. Geminus huic loco est Ps. LXXXII, 5. לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ, *nihil noverunt, nec quicquam intelligunt et advertunt.* Nec illud אֹתִי agnoscit Hieronymus, qui ad verba, uti ex sua interpretatione sonant, *Israel non cognovit, et populus meus non intellexit*, haec scribit: „Pro quo soli Septuaginta transtulerunt: *Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit*; ut, juxta ceteros et Hebraicum, possessorem suum Israel non cognoverit, et praesepe domini sui non intellexerit.“ Chaldaeus: יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף לְמִדַּע דַּחֲלְתִי עַמִּי לָא אִסְתַּכַּל לְמֵתַב לְאוֹרַיְתִי *Israel non est assuefactus cognoscere timorem meum, nec intelligi assidere legi meae.* Pro יִשְׂרָאֵל Kraegelius legendum censet וְיִשְׂרָאֵל, et pro עַמִּי Doederlein, auctoritate multorum codicum et versionum veterum, וְעַמִּי; utrumque citra necessitatem, ut mihi quidem videtur; nam asyndeta orationi poeticae melius conveniunt. Neutrum praeterea exprimit Chaldaeus, qui alias tamen particulas copulativas addere potius quam eas omittere solet.

4. Ad-

4. Additur gravis querimonia, quod filii a tanto patre non provide ſolum, ſed etiam amanter nutriti, in peſſimam naturam degenerarint. עַם כֶּבֶד עָוֺן Jarchi interpretatur *populum gravitatis* ſ. *oneris iniquitatis*, i. e. onuſtum gravitate iniquitatis, nam כֶּבֶד non, ut alii, pro ſtatu conſtructo nominis adjectivi, כָּבֵד, *gravis*, habet, ſed, vi formae ſuae, pro ſubſtantivo, idem quod כְּבֵדֻת Exod. XIV, 25. denotante. Verum quemadmodum אֶרֶךְ in formula notiſſima אֶרֶךְ פָּנִים, *longanimus*, in ſtatu abſoluto (quo tamen nusquam occurrit) אָרֵךְ ſonaſſe videtur, ita et כֶּבֶד poſſit a כָּבֵד deductum eſſe. Delictorum conſcientia oneri comparatur gravi, quo ſuccumbit homo, cf. Pſ. XXXVIII, 5., cui opponitur נְשׂוּא עָוֺן, *culpa levatus*, infra XXXIII, 24. LXX: *Λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν.* Vulgatus: (Vae) *populo gravi iniquitate.* Chaldaeus primum hujus Verſus inciſum ita exponit: וַי עַל דְאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִּישׁ וְחָטוּ כְּנִישְׁתָּא בְּחִירָא וְאַסְגִיאוּ חוֹבִין *vae illis, qui appellati ſunt populus ſanctus, ſed peccarunt, concio electa, ſed multiplicarunt delicta.* זֶרַע מְרֵעִים h. l. et infra XIV, 2. non ſignificat *malos*, *malorum poſteros*, *malos malis ſatos*, ſed coetum maleficorum nullo ad majores reſpectu, pro זֶרַע מֵרַע *proles malefica*; nomina collectiva enim non tantum ut ſingularia, ratione formae ſuae, verum et ut pluralia, ratione ſignificationis, conſtrui poſſunt, ut 1 Sam. XIII, 15. הָעָם הַנִּמְצָאִים עִמּוֹ *populus inventi cum eo.* Vid. N. G. Schroederi *Syntax.* Reg. XXVI. a. Eſt itaque זֶרַע מְרֵעִים i. q. בֵּית מְרֵעִים, infra XXXI, 2. et זֶרַע רְשָׁעִים Pſ. XXXVII, 28. Oppoſitum infra LXI, 9. LXV, 23. זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה *progenies benedictorum Jovae*, i. e. coetus eorum, quibus Jova favet. E quorum locorum comparatione enata videtur Chaldaei interpretatio: אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ *cognominati ſunt proles electa, ſed male fecerunt.* Ita et Jarchi, nec multo aliter Hieronymus: „Qui primum per beneficium *filii* appellati ſunt *Domini*, poſtea vitio ſuo vocabantur filii iniquitatis, qui naturae bonum ſuo vitio perdiderunt.“ Recte LXX: *Σπέρμα πονηρὸν*, et Syrus: ܙܪܥܐ ܕܡܒܐܫܢܐ *progenies facinoroſa*;

norosa; nec non Saadias: النَّسْل الشِّرِير, *progenies mala*.

בָּנִים מַשְׁחִיתִים *Filii corrumpentes*, scil. *se ipsos*, ut subaudiendum sit לָהֶם, coll. Jud. II, 12., vel, אֶת־דַּרְכּוֹ, *viam suam*, ut Genes. VI, 12. Zephan. III, 7. Ita Chaldaeus: אִתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין וְחַבִּילוּ אוֹרְחַתְהוֹן, *appellati fuerunt filii dilecti, sed corruperunt viam suam*. LXX: υἱοὶ ἄνομοι. Vulgatus: *filii scelerati*. Eodem, quo h. l., modo הִשְׁחִית absolute pro *scelerate egit* dicitur Deut. XXXI, 29. Jud. II, 19. Jerem. VI, 28. Ezech. XVI, 47. Indicatur, Israelitas a majorum suorum religione moribusque puris et castis deflexisse. Lowthus mavult vertere *filios corruptos*, quasi pro מַשְׁחִיתִים positum esset Hophal מָשְׁחָתִים, ut Prov. XXV, 46. Quam conjecturam commendat quinque codicibus Kennicottianis, in quibus Jod prius omissum est. Sed forma Hiphil, מַשְׁחִיתִים, alias quoque defective scribitur, vid. Genes. XIX, 13. Jerem. XXII, 7., ut saepe fit in vocibus, in quibus geminum י occurrit. עָזְבוּ אֶת־יְהוָה *Dereliquerunt Jovam*; verbum עָזַב, quod apud Arabes (عزب) de animalibus, v. c. camelis, ovibus, equis, dominum deserentibus alioque divagantibus dicitur, uti ex Arabum philologis pluribus evicit Scheidius, in V. T. saepe usurpatur de Hebraeis, qui derelicto cultu Jovano simulacris divinos exhibuerunt honores, vid. infra LXV, 11. Jerem. II, 19. Hos. IV, 10. Chaldaeus: שְׁבַקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ, *reliquerunt cultum Jovae*. Saadias: تَرَكُوا طَاعَةَ اللّٰه *reliquerunt obsequium Dei*. Verbum נָאַץ significat, et in Piel, *sprevit cum contumelia et subsannatione, rejecit cum contemtu*, conf. Ps. X, 3. Num. XIV, 11. Veterum quidem plures verbum נָאַץ reddunt *ad iram provocavit* (exempla vide apud Michaelem in *Supplemm.* p. 1581.), et Jarchi quoque h. l. illud הִרְגִּיז exponit, ita, ut, si auctoritatum numero standum, haec notio, in plura lexica recepta, facile vicerit. At, quum locis haud paucis, *contem-*

temnendi, spernendi significationem prope poscentibus, e. c. Prov. I, 30. V, 12. XV, 5. Jesaj. LII, 5. etc., ista significatio parum apta sit, solaque interpretum auctoritate aut conjectura nitatur, plane ea est abdicenda. Jo. Wilh. Schroederus in *Commentario in Psalm. X, 3.* p. 74. et Scheidius in *Specim. Animadverss.* p. 11. nostrum נָאַץ conferunt cum Arabico ناص, quod usurpari solet de *indomito feroque jumento, exsolvere se vinculis magna vi nitente;* unde verba nostra sic reddunt: *extraxerunt se ad defugiendum Sanctum Israelis, excusserunt frenum Sancti Israelis.* Quam *contumaciter renitendi* significationem Schroederus transfert quoque ad Num. XI, 11. Deut. XXXI, 20. Chaldaeus: קָצוּ בְּדַחֲלַת קֻדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל, *spreverunt timorem Sancti Israelis.* Vulgatus: *blasphemaverunt Sanctum Israelis.* קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, *Sanctus,* i. e. Venerandus, Deus, *Israelis.* קֹדֶשׁ est synonymum τοῦ כָּבוֹד, *majestatis,* hinc קָדוֹשׁ, *venerandus, augustus,* a vate nostro saepe poni solet pro usitato אֵל, vid. e. c. Cap. XII, 6. נָזֹרוּ אָחוֹר *Recesserunt retrorsum.* Nam נָזֹרוּ non est a נָזַר, *separavit,* ut vult Jarchi, collato Levit. XXII, 2. וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל, *ut separent se a sanctitatibus filiorum Israel;* sed Niphal verbi זור (uti a כון est נָכֹנוּ *parata sunt,* Ezech. XVI, 7.) *declinare,* retrocedere, abalienare se ab aliquo (uti ازور pro ازوار in Conjugat. VI. VIII. IX. XI.), praesertim usurpatur de iis, qui a Dei cultu et pietate sese alienant, quo sensu et סוג et סור usurpatur, vid. Ps. XLIV, 19. infra L, 5. Alii conferunt cum Arabico نار (med. Je), *fastidivit, abhorruit.* Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 604. LXX duo postrema verba hebraica non expresserunt. Theodotion vero ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω vertit. Vulgatus: *abalienati sunt retrorsum.* Chaldaeus: וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אִסְתְּחַרוּ וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא *et propter malefacta sua aversi sunt et fuerunt retrorsum.* Syrus: ܘܗܦܟܘ ܠܒܣܬܪܗܘܢ *et*

 retro-

retrocessistis. Saadias: وتنحّوا الى ورا *et truserunt se retorsum.* Verba עָזְבוּ, נִאֲצוּ, נָזֹרוּ, a Syro et Alexandrinis cum Arabe in Polyglottis, in secunda pluralis persona vertuntur. Nec tamen inde collegerim, illos interpretes aliter legisse ac in nostris codicibus scriptum extat. Ceterum observa in membro posteriori gradationem poeticam: עָזְבוּ, *reliquerunt* — נִאֲצוּ, *spreverunt* — נָזֹרוּ, *recesserunt.*

5. Significat Deus, nullum esse supplicii genus, quod non inflixerit rebelli populo, ut eum a peccando deterreret. עַל־מֶה — סָרָה] Nonnulli interpretes duplicem in hoc membrum inferunt interrogationem, hoc modo: *amplius percutimini? additis recessionem?* Mihi tamen orationis seriei videtur aptius, verba posteriora cum bene multis interpretibus sine interrogatione vertere: *tamen peccare pergitis.* Vel: *quare percutiemini amplius, recedere pergentes usque?* עַל־מֶה multi vertunt: *cur?* ut Num. XXII, 32. עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ *cur percussisti asinam tuam?* Quasi dicat: quid prodest percutere vos, quum castigatione non erudiamini? Verum ego cum Vulgato mallem *super quo?* super quanam parte? ut Job. XXXVIII, 6, 2 Chron. XXXII, 10. Ita et Doederlein: *quis in vobis castigationi locus superest?* id quod melius convenit cum iis, quae sequuntur, *a planta pedis usque ad caput nihil est sani.* Eandem imaginem habet Ovidius Pont. II, 742. *Vix habet in vobis jam nova plaga locum.* LXX: Τί ἔτι πληγῆτε, προστιθέντες ἀνομίαν; Vulgatus: *Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem?* Hieronymus: „Est sensus: non invenio, quam plagis vestris possim adhibere medicinam; omnia membra vestra plena sunt vulnerum, nullam partem corporis, quae non sit ante percussa, reperio. Vel certe hoc modo: nullas invenio plagas, quibus vestram frangam duritiem. Quanto enim tormenta majora sunt, tanto magis crescit impietas

et

et iniquitas, five, ut Theodotio transtulit, *declinatio*, ut recedatis et declinetis a Domino. Quale eft illud Jeremiae [II, 35.]. *Sine cauffa* [לַשָּׁוְא] *percuffi filios veftros, difciplinam non recepiftis.*" Cf. Jerem. V, 3. Chaldaeus: לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מָה לְקִינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחֱטֵי *non funt intelligentes dicendo: quorfum caedimur? adhuc addentes peccare.* Saadias: وعلي مانا توبدوا أيضا *et fuper quonam* (vel *propter quid*) *caftigabimini amplius?* Paulus male توبدوا legit, quod ad وبب, *male fe habuit* retulit, quum fit Paffivum Conj. III. verbi أدب *caftigavit, corripuit.* Lowthus fine neceffitate pro תֻכּוּ legens תַּכּוּ, vertit: *quemnam locum amplius percutere velitis?* quafi propheta alloquatur perfonas, quibus Jehova ad caftigandos Ifraelitas utebantur. סָרָה plerumque redditur *refragatio, contumacia*, a סָרַר, quod verbum Deuter. XXI, 18. 20. ex filo orationis et auctoritate veterum interpretum de *filio refractario* intelligitur. Sed Michaelis in *Supplemm.* p. 18. 12. confert Arabicum شرّ *malus, maleficus fuit*, unde شرّ *malum, maleficium.* Scheidius obfervat, شرّة notare *acrem vehementiam et proterviam lafcivientem*, eam inprimis, qua jugi vincula jumentum ferociter difcindit et dirumpit. Hinc Hof. IV, 16. כְּפָרָה סֹרֵרָה *ficut juvenca refractaria.* Cf. Zachar. VII, 11. Refpublica calamitatibus obruta comparatur homini per totum corpus caefo et faucio. כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי *Omne caput in aegritudinem abiit*, ut 2 Paral. XXI, 18. *Percuffit eum Deus in inteftinis fuis* לָחֳלִי *ut in morbum abirent infanabilem.* Vel ל ftatum indicat, ut Pf. XLV, 15. לִרְקָמוֹת *veftibus phrygionicis* indutus, vid. not. ad eum loc. Hieronymus: „Per metaphoram docet, quod a principibus usque ad extremam plebem, a doctoribus usque ad imperitum vulgus, in nullo fit fanitas, fed omnes ad impietatem pari ardore confentiant."

דַּוָּי *Languidum* (coll. Arab. دوي *aegrotavit, intus corruptus, languidus fuit*), praeter hunc locum bis, Jerem. VIII, 18. Thren. I, 22., et *de corde* quidem tantummodo usurpatur. Ubi vero caput moeret, et cor languet, aegrum est atque imbecillum totum corpus. LXX ultima verba reddunt: *καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην.* Cf. Thren. V, 17. עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ *hanc ob rem languet cor nostrum.*

6. מִכַּף־רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ, ut Deut. XXVIII, 35. Job. II, 7. מִכַּף־רֶגֶל וְעַד קָדְקֹד *a planta pedis usque ad verticem.* Hieronymus: „Servat coeptam translationem: *a pedibus usque ad verticem*, id est, ab imo usque ad summum, ab extremis usque ad primos, toto confossi sunt corpore.“ Ita Chaldaeus: מִשְּׁאָר עַמָּא וְעַד רֵישָׁא *a residuo populi usque ad caput.* מְתֹם alias *integrum*, hic, *sanum*, ut Ps. XXXVIII, 4. 8. פֶּצַע a Kimchio et Abarbenele recte videtur exponi: היא המכה המוציא דם *plaga, unde effluit sanguis, vulnus*, ut recte Vulgatus. Saadias وهن *debilitas*, quod Paulus male وهن *et illae* legit. Chaldaeus, qui totum hunc Versum metaphorice interpretatur: בִּרְחַלְתִּי כּוּלְהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין *in timorem mei omnes illi rebellarunt.* חַבּוּרָה non potest esse *cicatrix* (cf. enim Genes. IV, 23. Exod. XXI, 25.); sed significat *tumorem*, ex verberibus ortum, Graecis *μώλωψ*, Latinis *vibex.* Propria hujus vocis significatio est, *nota alicui rei impressa*, coll. Arab. حبر *atramentum, color, lineamenta;* et حبرة *virgatio*, cum quid *notis et striis longioribus insignitur*, hinc, *vestis striata*, in primis *cinerei coloris.* Unde apte haec vox *vibicis* notionem accipere potuit. Cf. Schultensium *ad Harir. Confess.* V. p. 156. 157. Concinit Kimchii hujus vocis interpretatio: המכה אשר לא הוציא דם שהדם והליחה צרורים בה, *plaga, e qua sanguis non effluit, quippe sanguis*

guis et tumor collectus sub cute tenentur. Vulgatus: *livor.* Chaldaeus: אִתְחֲבַּלוּ בְחוֹבִין *inquinati sunt peccatis suis.* מַכָּה טְרִיָּה *Vulnus recens humidum*, i. e. saniosum et purulentum. טְרִיָּה, praeter hunc locum semel tantum, Jud. XV, 13., obvium, ubi de maxilla asini recens occisi dicitur, vocabulum esse arabicum, Kimchi ad eum locum, et Aben-Esra ad nostrum locum recte afferunt. Nam طَرِيٌّ est *recens*, et usurpatur de animalibus, butyro, carne, plantis. Exempla vide in Bocharti *Hieroz.* P. I. Cap. XV. T. I. p. 171. edit. Lips. Quibus nos addimus nostro loco prae aliis idoneum ex Avicennae *Can. Med.* P. I. p. 127. fin. 45. (ed. Rom. 1593. fol.) يدمل الجراحات الطرية *cicatrice obducuntur vulnera humida.* Jarchi nostrum טְרִיָּה *saniosum* (*moite*) interpretatur, et Kimchi לחה *humidum*, additque: „q. d. plaga vestra saniosa est, quae numquam arescet, sed erit semper humida, quod signum est, vulnus esse insanabile." Chaldaeus: כְּמַחָא מְרַסְסָא *sicut plaga ulcerosa.* Vulgatus: *plaga tumens*, Alexandrinum sequutus, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Saadias: ضَرْبَةٌ مُسْتَحَقَّةٌ *plaga promerita* (non: *fricando trita*, ut Paulus interpretatus est, qui vocem posteriorem pro Partic. Conjug. VIII. verbi سَحَقَ habuit, quum sit Partic. X. verbi حَقَّ). לֹא זֹרוּ *non sunt expressa*, quod statim ab initio fieri necesse est, ut ex vulnere exeat sanguis. Aben-Esra: „Chirurgi vulnera hiantia comprimere, sive exprimere solent, ut pus exeat." Verbum זור, quod hic occurrit, differt a זור *declinare*, quod supra Vs. 4. legimus; nostrum convenit cum Arabico زَمَّ *comprimere*, et Syrorum ܙܪ *manu vel pugillo aliquid capere.* Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 605. Idem, quod hic habemus, זור, legitur etiam Jud. VI, 38. Job. XXXIX, 15. — חָבַשׁ, quod proprie in universum notat: *ligare, obligare*, deinde praecipue dicitur de *obligatione*,

sive

five *fafciis* et *emplaftris vulnerum*, ut Pf. CXLVII, 3. Ezech. XXXIV, 4. 16. Job. V, 18. לֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן *Non delinita eft oleo*, plaga recens, fanguine manans, מַכָּה טְרִיָּה, ad haec enim verba referendum eft רֻכְּכָה, ficuti זרר et חֻבָּשׁ ad פֶּצַע et חַבּוּרָה. Vulneribus ad deliniendum inftillabatur oleum; vid. Luc. X, 34. Hieronymus: „In Evangelio legimus defcendentem de Hierufalem in Hiericho a latronibus vulneratum curatumque a Samaritano, et poft aufteritatem vini infufam vulneribus ejus olei mollitudinem.“ Galenus *de compof. Medic. per partes Corp. II. de vulnere capitis:* Ἐφ' ὧν δὲ τραυμάτων, ἢ διὰ μικρότητα, ἢ ἄλλως οὐκ ἔνεστι ῥαφεὶς χρῆσθαι, τελμάτιον μετ' ὀξυελαίου ἐπιτίθει, ἢ σπόγγον κενὸν ἐν ὀξυελαίῳ δεύσας ἐπιθές Plinius *Hift. Nat. XXXI*, 47. *In vulnerum curatione et fuccidae lanae vicem implent, nunc ex vino et oleo, nunc ex eadem* (posca). Columella VII, 5. 18. *Fracta pecudum non aliter quam hominum crura fanantur, involuta lanis oleo atque vino infuccatis et mox circumdatis ferulis conligata. Schabbat, f.* 134. 1. *Vetus habet traditio; non licet in hominis aegroti gratiam* vinum et oleum *die fabbathi inter fe commifcere.* Cf. etiam de olei in vulneribus fanandis ufu Adrian. Coquian. in *Philolog. Sacra* p. 144. Hippocratem, *de ulceribus.* §. IV. Pofterius hujus Verfus hemiftichium LXX ita interpretati funt: οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Hieronymus: *Non eft circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Et in Commentario addit, pro *medicamine* Aquilam pofuiffe μότωσιν, „*linteola* videlicet, quae ad exficcandam faniem et purulentias extrahendas injiciuntur vulneribus.“ Chaldaeus et haec verbis propriis explicat: לָא שָׁבְקִין מִזְדוֹנֵיהוֹן וְלָא מְחַמְּדִין לִתְיוּבְתָּא אַף לָא זַכְוָן לְהוֹן לְאַגָּנָא עֲלֵיהוֹן *non defiftunt a faftu fuo, nec defiderant agere poenitentiam, nec funt eis virtutes, quibus protegantur.*

7. Quod vates antea per imaginem expreffit, id nunc propriis dicit verbis. אַרְצְכֶם שְׁמָמָה *Terra veftra folitudo.*

f.

s. in solitudinem redacta *est.* Cf. infra LXII, 4. Respicit comminationes, quae leguntur Levit. XXVI, 33., ubi inter alia legum divinarum contemtoribus denunciatur: וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה. — אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אוֹתָהּ *Agrum vestrum*, s. collective, *agros vestros*, quod attinet, *coram vobis barbari consumunt eos*, i. e. possessiones vestrae, et fructus, quos vester vobis labor parere debuit, externis sunt praedae, quae, vobis spectantibus, avide devorant. אֲדָמָה Kimchi significare ait *agros fructiferos arbigerosque*, (שדות הזריעה ואלונותיהם); et infra XXX, 23. Hic autem agri ponuntur pro ipsorum *proventibus*, qui ab hostibus barbaris consumti dicuntur. Cf. Hos. VII, 9. וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים *Et desolatio est ut subversio hostium*, omnia veluti a barbaris sunt eversa. Alii quidem interpretes, ut Aben-Esra, Abendana, Michaelis, Lowthus, quibus haec verba nimis tautologica cum praecedentibus videntur, vertunt: *veluti subversio torrentis*, s. *subversa veluti diluvio*, *als von einem Wolkenbruch*, ut Michaelis reddit in *Supplemm.* p. 650. „Sub Palaestinae enim climate, addit, coelitus emissa diluvia graviora esse solent, quam nostro, non solum ob majorem aquae effusae molem, sed et, quod, cum nostri montes acclives sint, ibi acutiore angulo in altum surgant, diluviumque modicam, qua teguntur, humum abripiens, nuda saxa et sterilia relinquens." Qui hanc sententiam sequuntur, iis זָרִים est nomen substantivum (ad formam בָּקִיר, ut e. c. נָבִיא *praedictio* Dan. IX, 24.) ad radicem זָרַם. *inundavit* (Ps. XC, 5.), referendum, nec pro זָרִים legere זֶרֶם, cum Lowtho, necesse habent. Schultensius in notis ad *Excerpta ex Amadoddino Ispahanense* p. 12. (quae adjectae sunt vitae Saladini a Bohaddino conscriptae a Schultensio editae Lugd. Batavor. 1732. fol.), nostrum זָרִים refert ad Arabicum ضرم, quod de *aquis aestuantibus* et *effervescentibus*, et hinc de *torrentibus* usurpatur, vertitque: *vastitas ut subversione rapidi et fervidi torrentis.* Ita quoque Clodius in *Lex. Hebr. Sel.* p. 177. Similiter

Saadias:

Saadias: كَكَهْفِ ٱلسُّيُولِ *veluti rapido torrentis curſu.* Doederlein: *omnia veluti tempeſtate ſunt everſa.* Sed haec parallelismo membrorum non ſatis apta videntur. Senſus potius eſt, ſubverſionem eſſe ejusmodi, qualem quis exſpectet ab hoſtibus peregrinis, alienigenis, barbaris, nullo cognationis vinculo nobiscum conjunctis. Sic Alexandrini: *καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων.* Vulgatus: *et deſolabitur, ſicut in vaſtitate hoſtili.* Chaldaeus: וּבְחוֹבֵיהוֹן צְדִיאַת מִנְכוֹן אִתְחַלְפַת וַהֲוָת לְנוּכְרָאִין *et propter peccata eorum vaſtata eſt, a vobis permutata* (i. e. ablata), *et facta eſt exteris*, i. e. barbaris in poſſeſſionem ceſſit. מַהְפֵּכָה ſummam indicat rerum omnium *ſubverſionem*, qua *ima ſummis mutantur* (uti Horatius loquitur *Carm.* L. I, 34. 12.), diciturque de everſione Sodomae et Gomorrhae infra XIII, 19. Deut. XXIX, 22. זָרִים apud Hebraeos eodem ſenſu ſumitur, quo Lacedaemonii voce *ξεῖνος, peregrinus*, utebantur, pro hoſtibus alienigenis barbaris, vid. Herodot. L. IX. p. 608. Cicero *de Offic.* L. I. C. 12. *Hoſtis apud majores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.* Qua *hoſtis barbari* ſignificatione noſtrum זָר quoque occurrit infra XXV, 2. Jerem. XXX, 8. Deſcribuntur hisce verbis tempora illa regno Judaico triſtiſſima, quibus Ahaſo regnante non Iſraelitae modo, Rege Pecacho, ſed et Syri ab aquilone, Idumaei ab auſtro, Philiſthaei ab occidente, Judaeam invaderent, terraque ſpoliata et vaſtata, urbibus occupatis, multisque hominum millibus abductis bello captis, cladem Judaeae inferrent graviſſimam, atque Hieroſolymae obſidionem, irrito licet conatu, tentarunt, vid. 2 Reg. XVI, 5. 2 Chron. XXVIII, 5—8. ſeqq. Qui oracula hoc volumine comprehenſa ad temporis, quo ſingula ſunt edita, ordinem digeſta putant (vid. not. ad Vs. 1. p. 9.); hunc ſermonem, omnium primum, a Jeſaja imperante Uſia, quo rege munus propheticum eſt auſpicatus, pronunciatum eſſe volunt. Quum vero regis illius temporibus res Judaeorum florerent,

nec

nec ejusmodi querelis, quales hic vates effundit, locus esset; eas referunt ad calamitates illas, quarum auctor erat Amazia rex, qui quum animo elatus post victoriam ab Edomitis reportatam Joasum, regem Israelis, ad certamen provocasset, magna ab eo clade accepta captus ipse, et durissimis conditionibus dimissus est, spoliata non solum terra et urbe, sed moenibus etiam Hierosolymitanis magnam partem dirutis (id quod respicitur Vs. 8.). Vid. 2 Reg. XIV, 8—14. 2 Paral. XXV, 14—24. Verum si etiam demus, vixisse adhuc Usiae tempore plures, qui illas calamitates experti essent, parum tamen verisimile est, vatem eas post longioris temporis intervallum tanquam recentes suis auditoribus proposuisse.

8. Servata quidem erat a communi vastitate urbs regia, sed sine dignitate, ad angustias redacta, et grassantium circumquaque hostium vi conclusa et quasi obsessa. בַּת צִיּוֹן *Filia Zionis*, i. e. Hierosolyma, a regia sede sic dicta, 2 Sam. V, 7. *Zion* nomen erat montis, in quo arx Jebusitarum a Davide expugnata cum parte urbis Hierosolymitanae sita erat, unde Zion haud raro pro ipsa Hierosolyma ponitur, vid Ps. LXXXVII, 2. 3. CII, 14. 17., et infra apud Nostrum, II, 3. בַּת צִיּוֹן *Filia* vero *Zionis* urbem una cum incolis designat, ex more scriptorum Orientalium, quo praesertim in stilo sublimiori, regnum, populum, aut civitatem, ut *mulierem, puellam, virginem* sistere solent, vid. Glassii *Philol. S.* p. 1022—24. edit. Dath. Sic *filia Babylonis*, infra XLVII, 1. *filia Aegypti*, Jerem. XLVI, 11., *filia Zidonis*, infra XXIII, 12. Cf. Ps. XLV, 12. CXXXVII, 8. בַּת צִיּוֹן Gesenius observat pro בְּנֵי צִיּוֹן *filii* i. e. incolae *Zionis* poni, ut Mich. I, 11. יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר pro יֹשְׁבֵי שָׁפִיר *incolae Schaphiri*, eundemque usum loquendi et apud Syros obtinere, quibus ܒܪܬ ܐܒܪܗܡ *filia Abrahami* sint ejus filii, ܒܪܬ ܥܒܪܝܐ *filia Hebraeorum* Hebraei, ܒܪܬ ܥܡܗ *filia populi sui* pro *populus suus*.

Nec

Nec Arabibus inusitatum illum esse, patet e Versibus Amrui Ben Kelthum in *Amrui Moallaka* a Kosegarten editae, ubi p. 7. ابنة وايل *filia Wajeli* sunt *filii Wajeli*, Wajelitae. כְּסֻכָּה בְכָרֶם *Sicut tugurium in vinea*, quod peracta vindemia a custode, cui erat umbraculum, vacuum relinquitur, et brevi ita collabitur, ut nuda supersint statumina. סֻכָּה hic propriam suam significationem habet, *tugurium ex ramis frondibusque arborum factum*, cf. Levit. XXIII, 40—42., ubi de tuguriis festi tabernaculorum ponitur, nec non Jon. IV, 5. de virente ricini tugurio. Hic usurpatur de custodis vineae tugurio, ut Job. XXVII, 18., quod ex ramis arborum construi docet Shaw p. 124. *Itinerarii* vers. germ. Ita Alexandrini: *σκηνή*. Vulgatus: *umbraculum*; Syrus: ܡܛܠܠܬܐ; Saadias: عريش, idem. Chaldaeus: וְאִשְׁתְּאָרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כִּמְטַלַּלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דִּקְטָפוּהִי *et relicta est coetus Zionis sicut umbraculum in vinea, postquam eam vindemiarunt.* מְלוּנָה est *tugurium*, in quo custos noctem agit, qualia et nostris in hortis, maturescentibus fructibus, habemus. Observat Jarchi, in cucumerario poni מְלוּנָה, in vinea vero סֻכָּה, accurato et eleganti verborum delectu. Nam posterius dici de tuguriis ramorum confectorum compage constantibus, qualia fiebant in festo tabernaculorum, ut in iis dies noctesque agerentur. In סֻכָּה igitur vineae adjuncta custodes poterant diu nocteque habitare, prout vinea eget utroque tempore custodiri, a furibus noctu, ab avibus autem die. Sed מְלוּנָה, quae a verbo *pernoctandi* (לוּן, unde מָלוֹן infra X, 29.) denominatur, quadrare cum cucumerarii necessitate. Nam cucumeres sola nocte custodiri egent, quoniam a furibus tantum periclitantur, ab avibus minime. Alexandrini et Theodotion *ὀπωροφυλάκιον* reddunt, quod Hesychius interpretatur *σκηνὴν ἢ καλύβην τοῦ φυλάσσοντας τὰς ὀπώρας*. Juxta Hieronymum quoque in Epist. ad Sunn. et Fretel. *Ὀπωροφυλάκιον* est *specula, quum custodes satorum et pomorum habere consueverunt.* Saadias: مَنْطُورَة, *specula custo-*

cuſtodis vineae. Hieronymus: „Similitudo vaſtationis Hieruſalem ſumta eſt ab agricolis, qui, quamdiu vinea uvarum plena eſt, ponunt cuſtodes in umbraculis. In *cucumerario* quoque, quod Septuaginta *pomorum cuſtodiam* vocant, parvulae fiunt caſulae propter ardorem ſolis ac radios declinandos, et inde vel homines, vel beſtiolas, quae inſidiari ſolent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint iſtiusmodi genimina, remanent arentium fruticum umbracula caſulaeque recedente cuſtode, quia non habet ultra, quod ſervet." Chaldaeus: כְּעַרְסָל מְבָתוּתָא בְּמִקְשְׁיָא בָּתַר דְּאַבְעֲיוּהִי *ſicut cubile tugurii in cucumerario, poſtquam perquiſiverunt illud*, i. e. fructus ejus collegerunt. מִקְשָׁה hoc tantummodo loco obvium, eſt *cucumerarium*, hortus cucumeribus conſitus a קִשֻּׁאִים *cucumeres*, Num. XI, 5. idem quod Arabicum مَقْثَأَةٌ, quod Saadias poſuit. Eſt igitur מִקְשָׁה eliſo א pro מִקְשָׁאָה, ut Habac. III, 17. מִכְלָה, *caula*, pro מִכְלָאָה. Cucumeres in deliciis Orientis eſſe, non modo e Num. XI, 5. apparet, verum etiam ex teſtimoniis peregrinatorum recentiorum. Arviosius quidem in *Relationibus ſuis* paſſim Aegypti et Syriae cucumeres ob ſaporis praeſtantiam laudat, aliisque longe praeferendos eſſe, confirmat. Hinc mirum non eſt, hortos in Palaeſtina integros hoc fructu eſſe conſitos. Cf. Hasselquisti *Itinerar.* p. 530. verſ. germ. כְּעִיר נְצוּרָה plerique interpretes vertunt: *ſicut urbs obſeſſa,* quaſi נְצוּרָה ſit Participium Niphal verbi צוּר, *arctare*, hinc de urbe uſurpatum, eam *obſidere* (vid. 2 Sam. XI, 1. XX, 15.), pro נְצוֹרָה, Schurek pro Cholem poſito. Ita LXX: ὡς πόλις πολιορκουμένη. Chaldaeus: כְּקַרְתָּא דְּצָיְרִין עֲלַהּ *ſicut urbs, cui inſidiantur*, i. e. quam obſident. Syrus: ܐܝܟ ܡܕܝܢܬܐ ܚܒܝܫܬܐ *ſicut urbs incluſa.* Eos ſequutus Vitringa, ſenſum ita exponit: Hieroſolyma hic comparatur cum urbe obſeſſa, quod circa eam omnia vaſtata deſolataque eſſent, nam hoſtes, qui obſeſſionem urbis meditantur, proxima omnia,

omnia, ne impedimento iis ſint, diruere ſolent et nudare. Verum recte jam monuit Gussetius in *Commentarr. Ling. Hebr.* ſub radice נצר lit. B., non congruere ſimilitudinem urbis obſeſſae neque cum reliquiis, quas Deus proxime antea ſervaſſe dicitur, nec cum tuguriolo, cui illae comparantur, de quibus reliquiis certe ut a Deo cuſtoditis vates Vs. 9. loqui pergit. Noſtrum נְצוּרָה Guſſetius non diverſum eſſe obſervat ab הַנָּצוּר, quod Ezech. VI, 12. illud quod a gladio *ſervatum* fuerit a נָצַר, denotat, ut praecedens הַנִּשְׁאָר, quod de peſte relictum fuerit; neque igitur neceſſarium eſſe, noſtrum נְצוּרָה pro Participio Niphal habere, idque contra analogiam, imo anomalia, vix unum exemplum habente. Vertendum igitur eſſe noſtrum כְּעִיר נְצוּרָה *ſicut urbs cuſtodita* ſive *ſervata;* „non de integra Jeruſalem hoc dicit, ſed de reliquiis ex immani illa devaſtatione reſervatis; nam de iſta devaſtatione, quam Vs 7. deſcripſit, non amplius agit Vs. 8., ſed de reliquiis, tenuiſſimis quidem, ſed quas Deus providentia ſua curat, ut non pereant. Ita ſimiles ſunt hae reliquiae tuguriolo in medio vineae, aut cucumerarii, deſerto illi quidem, et debili, et humanitus incuſtodito, ſed quod remanet tamen." Gesenius כְּ ante עִיר ita ut ſupra Vs. 7. ante מַהְפֵּכַת זָרִים ſumto, ſic interpretatur: ſicut urbs eſſe ſolet, quae ex univerſali devaſtatione reliqua ſervata eſt. *Urbem ſervatam* noſtrum עִיר נְצוּרָה interpretatur quidem et Alb. Jac. Arnoldi, Theologus Marburgenſis, in *Programm. cui inſunt Obſervationes ad quaedam Jeſajae loca,* Marburg. 1796. in quat. p. 12.; ſed quum parum concinna ipſi videatur comparatio, qua *urbs* cum *urbe* conferatur; *Caph* nomini עִיר praefixum, h. l. ἀποδοτικὸν eſſe arbitratur, quod illi Caph, quod nomini מְלוּנָה eſt praepoſitum, reſpondeat ut προτακτικῷ; geminatum vero hujusmodi *Caph* aequipollere Latinorum: *ut, ita; qualis, talis,* eſt notum (vid. N. G. Schroederi *Syntax.* §. CXII. et Storrii *Obſervatt.* p. 246.), et infra apud Noſtrum XXIV, 2. ſexies eo modo geminatum exſtat. Quare Verſum integrum hunc in modum

vertit:

vertit: *Reliqua facta eſt Zion, ut tugurium in vinea; ut caſa in cucumerario, ita urbs illa ſervata,* ſcil. Hieroſolyma. Qui tamen ſenſus ut prodeat, pro כְּעִיר Vir Doctiſſimus כָּעִיר efferre neceſſe habet, pro *Schevate* repoſito *Camez,* quo ſcilicet exprimatur articulus eliſus. Nec carere articulo debuit, ſi illum ſenſum vates exprimere voluit, נְצוּרָה, quod tamen minus urgendum, quum ſint exempla (a Schroedero l. c. §. CVII. 2. not. 1. et Storrio l. c. p. 126. allata), quibus alterum ה articuli in ejusmodi loquutionibus deſit. Ego tamen quod in omnibus codicibus ſcriptum eſt כְּעִיר, mera ex conjectura mutare, periculoſum eſſe, et in Guſſetii interpretatione acquieſcendum exiſtimo. Merito autem Arnoldi repudiavit alias nonnullas interpretationes, quibus vocibus hebraicis novae plane et nullis teſtimoniis ex uſu loquendi petitis comprobandae ſignificationes affinguntur, qualis eſt gemina, quae ab Everh. Scheidio proponitur explicatio, altera, qua עִיר a *vigilandi* notione, quam verbum עוּר obtinet, *locum, ubi quis in cuſtodia eſſet,* נְצוּרָה vero a *virendi* ſignificatione, Arabico نضر propria, *hortum* denotet: ut igitur כְּעִיר נְצוּרָה vertendum ſit: ſicut *vigilarium in horto;* altera, qua, mutatis, ex conjectura, verbis hebraicis, quae nunc leguntur, in כְּעִי בְנְצוּרָה, interpretandum ſit: *ſicut umbraculum in horto,* collato inaudito nomine עִי cum غاياية, quod *quidquid hominem ſuperne inumbrat* ſignificat. Nec magis probandum arbitror, quod Jo. Ad. Tingstadius in *Supplementor, ad Lexx. Hebrr. Speciminn.* (junctim editt. Upſal. 1803. in octon.) p. 22. noſtrum כְּעִיר נְצוּרָה *ſicut turrim ſpeculatoriam* reddendum cenſet, quum עִיר toties in V. T. obvium nullam aliam, niſi *urbis* ſignificationem habeat; nam quod Dan. IV, 10. legitur עִיר, *vigil,* Chaldaicum eſt, non Hebraicum nomen. Hieronymus vertit: *ſicut urbs, quae vaſtatur* (quod ſequutus Lutherus: *wie eine verheerte Stadt*), auctore procul dubio Judaico ſuo magiſtro, qui, ut alii a Kimchio commemorati Hebraei, noſtrum

noſtrum נְצוּרָה ad נְצֻרִים infra LXV, 4. referunt, quod *ruinas*, ſive *loca vaſtata*, aliqui notare opinantur. Saadias: أو كقرية متوحدة *aut inſtar urbis peculiaris* ſ. *ſingularis factae*, i. e. quae ſingula remanſit, ſupereſt.

9. Jovae tantummodo debemus clementiae, quod Sodomae et Gomorrhae fata non experti ſumus. לוּלֵי — כִּמְעָט Niſi Dominus e noſtris exiguum numerum conſervaſſet, nempe hujusmodi hominum, qui veri Dei cultores appellari mereantur, quorum cauſa adhuc parcit noſtris, ut olim urbibus illis, ſceleribus inquinatis, pepercifſet Deus, ſi quinquaginta, quin etiam ſi decem juſti inter improborum colluviem fuiſſent, Geneſ. XVIII. יְהוָה צְבָאוֹת *Jova exercituum* fere per ellipſin pro יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת *Jova Deus exercituum*, uti Jerem. V, 14. XV, 16. XXXVIII, 7. dictum volunt, quod יְהוָה, nomen proprium, ſecundum canones grammaticos, cum alio nomine conſtrui nequeat. Sed monuit Gesenius, et nomina propria in ſtatu conſtructo poni, ut notum illud אֲרַם נַהֲרַיִם *Aram* ſ. Syria *duorum fluminum* i. e. Meſopotamia, בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה *Bethlehem Judae* 1 Sam. XVII, 12. Arabica exempla affert ربيعة المقترين *Rabiath pauperum*, i. e. liberalis in pauperes, et عنترة الفوارس *Antara equitum* ſcil. princeps. Illi exercitus vero ſunt *aſtra* (צְבָא הַשָּׁמַיִם, Deut. IV, 19. 1 Reg. XXII, 19.), quae ſaepius ut Dei miniſtri ſiſtuntur, cf. Pſ. CIII, 21. LXVIII, 12. הוֹתִיר, quod alias, ut Deut. XXVIII, 11. XXX, 9. *abundantiae* notionem habet, h. l. *reſiduum facere*, ut Jerem. XLIV, 7. Ezech. XII, 16. notare, docet additum שָׂרִיד, quod שָׂרִיד proprie notare videtur *ſemen ſuperſtes*, quod ad ſationem ſupereſt, inde in univerſum *reliquiarum* ſignificationem accepit, vid. Num. XXI, 35. Job. XVIII, 19. XX, 21. Hinc Alexandrini vocem hebraeam verterunt σπέρμα, quod vocabulum Syrus interpres Rom. IX, 29. reddit noſtro ܣܪܝܕܐ, quo etiam h. l. utitur. Ex-

Exſtincta magna parte gentis, qui pauci ſuperſunt, haberi poſſunt inſtar ſeminis ad propagationem gentis. Arabs in Polyglottis Alexandrinorum σπέρμα h. l. reddit بقية *reliquias*. Koppius vertit: *quod evaſit* (*das Entronnene*); conferens Arabicum شرد *effugit*. Sic et Saadias, شريدا ponens. Et Chaldaicum שֵׁיזָבָא, quo h. l. Chaldaeus interpres utitur, a שֵׁיזֵב, *eruere, eripere*, proprie notat *id quod evaſit*, hinc *reſiduum, reliquias*. כִּמְעָט propr. *tanquam parum*. At littera כ hic non indicat ſimilitudinem aliquam, ſed veritatem ejus rei, de qua eſt ſermo, ut Deut. IX, 10. Nehem. VII, 2. Pſ. CV, 12. Vide Glassii *Philol. Sacr.* p. 434. ed. Dath. Hinc vertendum: *reliquiae vere parvae*. Cf. 2 Chron. XII, 7. Si accentum Maſorethicum non reſpicias, כִּמְעָט poſſit referri ad membrum poſterius, hoc ſenſu: *fere tanquam* (qua ſignificatione כִּמְעַט occurrit Prov. V, 14.) *Sodoma evaſiſſemus* etc. Quod tamen languidius. Ceterum conſtans haec eſt vatum ſpes, in Iſraele ſemper melioris progeniei ſemen reſiduum manſurum, vid. e. c. infra XVII, 6. Ezech. XII, 16. Quare cum Paulus Rom. IX, 29. noſtrum locum ut communem adducit, non per accommodationem, ſed legitima interpretatione id facit. Nam Jeſajae ratiocinatio in hoc Verſu eadem eſt, ac iſta foret: ſi decem probi fuiſſent Sodomae, haec non fuiſſet deſtructa. Inde pariter Iſraelis conſervatio pependit.

10. Jam orationem convertit ad majorem, eamque pejorem popularium ſuorum partem. *Proceres populi* vates appellat קְצִינֵי סְדֹם, *principes Sodomae*, et populum Iſraeliticum עַם עֲמֹרָה, *populum Gomorrhae*, ut ſignificet, mores eorum haud meliores eſſe, quam iſtorum hominum, eademque inde poena, qua illi ſint affecti, eos dignos eſſe. Vitringa opinatur, non intelligendam eſſe veterem Sodomam et Gomorrham, ſed indicari potius Ammonitas et Moabitas, qui ex illis originem habebant, quorumque pro-

proprium vitium erat ſuperbia et afflictorum pauperumque neglectio; cf. Ezech. XVI, 49. Jerem. XLIII, 27. XLIX, 1. Jeſaj. XVI, 6. קְצִין non differt ab Arabico قاضي (*Cadi*), *judex*, a קָצָה, *ſecuit*, *decidit*, q. d. *deciſor*, hinc in univerſum *magiſtratus*, *proceres*, ut hic. Alexandrini: *ἄρχοντες*. Vulgatus: *principes*. תּוֹרַת אֱלֹהִים eſt *Dei voluntas*, quam vates in iis, quae ſequuntur, refert. Chaldaeus totum Verſum ita exponit: קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיָי שִׁלְטוֹנַיָא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין כְּשִׁלְטָנֵי סְדוֹם אֲצִיתוּ לְאוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָנָא עַמָא דְעוֹבָדֵיהוֹן דַמְיָן לְעַם עֲמֹרָה *percipite verbum Jovae, judices, quorum opera mala, ſicut judicum Sodomae, audite legem Dei, populus, quorum opera ſimilia populo Gomorrhae.*

11. Quum gens illa tantum tribueret ſacrificiis a ſe oblatis, ut expiatum iri crederet peccata ſua, aut fore impunita, ſi ſacrificia illa ſtatis temporibus et praeſcriptas a lege ceremonias obiret; Deus non modo nihil eis profutura ſacrificia, verum et ingrata ſibi eſſe ait, ſi pietas abeſſet aut morum honeſtas. Eadem inculcantur 1 Sam. XV, 22. Jerem. VI, 20. Hoſ. VI, 6. Amos V, 21—24. לָמָּה לִּי *Ad quod mihi?* i. e. quem in uſum? ut Geneſ. XXVII, 46. זֶבַח ſignificat *quodvis ſacrificium*, quod Deo fit ex animalibus apud aram jugulandis, et vel partem, vel totum in eam inferendis. שָׂבַעְתִּי *Satiatus ſum*, ut Pſ. LXXXVIII, 4., ita ut ſint mihi faſtidio, et nauſeam moveant. עוֹלוֹת *Holocauſta*, quae, excepta pelle, tota cremabantur in ara, cf. not. ad Levit. I, 1. 2. *Sanguis* et *adeps* memorantur, quia haec in omnibus ſacrificiis deo ſeponebantur. Adeps ſemper in altari cremabatur; ſanguis vero pro diverſitate victimarum, mox ad altaris cornua adſpergebatur, mox ad ejus latera effundebatur. Vid. Levit. IV. — מְרִיאִים Alexandrini hic et plerisque in locis, quibus haec vox occurrit, verterunt *ἄρνας*, *agnos*, Vulgatus vero, Syrus et Chaldaeus, *pingues*, *ſaginatos* (פַּטִימִין), quae etiam eſt multorum Hebraeorum interpretatio. BochARTO מְרִיא eſt quaedam *bubalorum* Syriacorum ſpecies, quam

quam describit ex Bellonio, *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XXVIII. T. I. p. 280. edit. Lipf. Ita Saadias, qui جواميس, *bubalos*, vertit. Sed eos in altari offerre non licuit. Koppius מְרִיא *vitulum lactantem* notare exiftimat, coll. Arab. ماري, *foetus vaccae laevis et albus.* Tingstadio in *Supplemm. ad Lexx.* p. 78. indubium eft, מְרִיא fignificare *pullum* vel *ovis*, vel *bovis*, *ubera ftringentem materna*, quod colligit tum ex parallelia hujus vocis cum עֵגֶל, *vitulo*, et כְּפִיר, *catulo leonis*, infra XI, 6., tum cognatione ejusdem cum Arabico مراء *pullo bovis*, tum denique ex interpretatione Alexandrini, qui מְרִיא modo *ἀρνὸν*, modo *ταυρὸν* vertit, et infra XI, 6. et a Vulgato noftra vox *ovis* redditur. „Accedit, quod שׁוֹר וּמְרִיא, 2 Sam. VI, 13. per פָּרִים וְאֵילִים exponantur 1 Paral. XV, 26. Scilicet quemadmodum a מְרָא hebr. et chald. *pinguefacere*, *faginare*, derivatum fuiffe videtur מְרִיא *pecus pingue et faginatum*, Ezech. XXIX, 18.; ita a מָרָה, Arab. مري, *ubera ftrinxit*, nomen quoque מְרִיא, addito more Arab. א fervili, aliis in locis fortitum fuiffe *pullum bovis* feu *ovis*, *ubera* matris *ftringentem*, a vero non abhorret.“ Michaelis in *Supplemm.* p. 1544. coll. Arab. مراء, *bene profecit, facilis digeftu fuit cibus, bene concoxit cibum*, מְרִיאִים funt pecora, quae in ftabulo faginantur, oppofita illis, quae paftum emittuntur. Certum videtur, מְרִיא commune nomen effe *jumentorum* et *agnorum*, vel ad efum, vel ad facrificium *faginatorum*, a verbo מְרָא, quod, juxta Talmudicos, in *Piel* eft *faginare*. Quare Chaldaeus illud nomen conftanter פַּטִּים, *pinguem*, exponit. Jarchi ad Ezech. XXXIX, 18. *bovem* faginatum Arabibus مري dici afferit. Kraegelius pro מְרִיאִים legendum cenfet מִלּוּאִים, qua voce indicantur facrificia, quae in facerdotum inauguratione offerri folebant, vid. Levit. VIII, 28. Quae conjectura quam fit vana, fenfusque, qui

 hinc

hinc prodit, quam jejunus, quisquam, etiam me non monente, intelligit. Ceterum ad posterius Versus hemistichium quoad sensum cf. Ps. L, 9. 13. LI, 18. 19.

12. כִּי תָבֹאוּ *Quando venitis*, eodem modo particula כִּי infra VIII, 19. et Genes. IV, 12. usurpatur. Alexandrini verterunt: *οὐδ᾽ ἂν ἔρχεσθε ὀφθῆναί μοι*, quasi legissent: כִּי לֹא תָבֹאוּ. Non est necesse, ut pro לֵרָאוֹת legamus in Kal לִרְאוֹת, quod habet unus Codex Rossianus, et fortasse Syrus quoque legit, Michaele, Koppio, Henslero probantibus. At לֵרָאוֹת פָּנָי positum est pro לְהֵרָאוֹת אֶל־פָּנָי. Occurrit phrasis integra Exod. XXIII, 17. 1 Reg. XVIII, 1. 2. 15., et cognata per praepositionem אֶת, *ad*, Exod. XXXIV, 23. 24. Deut. XXXI, 11. Eadem ellipsis est Ps. XLII, 3. Accedit, quod Hebraei nusquam dicere solent: *Dei videre faciem* (רְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים); eam enim a nullo mortali conspici posse existimarunt, sine praesentissimo mortis periculo. Intelligitur haud dubie solennis ille totius populi conventus ad locum Deo sacrum, in tribus solennibus festis; de quo conventu vid. Exod. XXIII, 17. זֹאת *Haec omnia*, quorum mentio fiebat Versu antecedente, et hoc. מִיֶּדְכֶם *Ex manibus vestris*, Saadias recte vertit مِنكُم, *a vobis*. Verbis postremis, רְמֹס חֲצֵרָי, *calcare atria mea*, s. *ut calcetis atria mea*, innui videtur, ab iis, qui sacrificiis a manibus usque adeo impiis oblatis, onusti templum ingrediantur, calcari potius et pollui sacra, quam ornari et coli. Saadias: أن تدوسون صحوني باطلا *ut calcetis interiora domus meae frustra.* Alexandrinus junxit verba רְמֹס חֲצֵרָי initio Vs. 13., vertit enim, *πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε*· id quod Lowtho et Henslero quoque placuit. Recte vero monet Kocher: „*Apparere ad Dei faciem* et *ejus conculcare atria*, orationis membra sunt sibi mutuo respondentia, ita ut quod medium intercedit: *quis requirit id a manu vestra*, utrique com-

mune

mune jungat utrumque; quamobrem posterius a priori revulsum ad sequentem Versum rapere, et violentum esse, et sensum intricatum minusque commodum reddere existimo."

13. Hactenus sacrificia ex animalibus, sive *cruenta,* memorata erant; nunc transit vates ad sacrificia *incruenta,* sive *ferta.* Prius hujus Versus hemistichium Alexandrinus, qui, ut monuimus, verba לֹא תוֹסִיפוּ ad praecedentem Versum retulit, sic vertit: *ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστι.* Et Vulgatus: *ne offeratis ultra sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi.* Verum enim vero vocabulum מִנְחַת, quod cum voce שָׁוְא per statum constructum et lineolam Makkeph arctissime cohaeret, ab ea non est divellenda; nec divellendae sunt voces קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה, per accentum conjunctivum *Darga* indivulso cohaerentes nexu. Vertendum potius hoc modo: *ne pergitote offerre oblationem vanitatis, suffitus abominationis est mihi.* Nec alium in animo habuisse videtur sensum Chaldaeus, qui verba hebraea ita expressit: לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי *ne addatis offerre oblationem violentiae* (s. *ex rapina*), *sacrificium abominabile est coram me.* Suffragatur etiam ipsa rei convenientia. Nam מִנְחָה erat sacrificii species, ex simila et farina puriori parata, cui oleum cum thure affundebatur, adeoque *munus igne absumptum odoris grati Jovae,* Levit. II, 1. Licet igitur in se מִנְחָה fuerit oblatio naribus gratissima; attamen, quia ingratum ex impuris sceleratorum manibus contraxerat foetorem, non poterat non Deo sanctissimo displicere. Ceterum מִנְחַת שָׁוְא, *munus s. oblatio inanitatis s. vanitatis,* est *munus vanum;* solent enim Hebraei eo modo per regimen conjungere duo nomina substantiva, quorum posterius, scil. rectum, *adjectivi* locum tenet, ut Exod. XXIX, 29. בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ, *vestes sanctitatis,* i. e. sanctae. Jerem. XII, 10. שְׁנַת עוֹלָם, *somnus perpetuitatis,* i. e. perpetuus. *Inanis* vero oblatio dicitur, sive, quod ea merum et nudum sit munus absque recto

animi sensu; sive quod Deus eam eandem illam ob causam non velit respicere, unde nullus ad offerentes redundaturus sit usus. Clericus מִנְחַת־שָׁוְא vertit *munus mendacii*, i. e. *fucatum*, munus, quo ii, qui id offerebant, falso animum religiosum prae se ferebant, cum nullus esset in iis. Tunc שָׁוְא positum esset pro שֶׁקֶר, ut Exod. XX, 7. Ita et Hezelius, qui vertit *Trugopfer*. קְטֹרֶת *Suffitus*, sacer, compositus e stacte, onyche, galbano et thure, vid. Exod. XXX, 34. et not. ad eum locum. קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה *Suffitus abominationis*, i. e. abominandus, qui fastidium et nauseam creat. Similis est sententia Levit. XXVI, 31., ubi Deus minatur iis, qui sibi non futuri sint morigerantes: וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם, *neque vestrorum sacrificiorum odore delectabor*. Cf. Proverb. XV, 2. חֹדֶשׁ *Novilunium*, primus dies mensis, quo luna nova conspicitur. Is dies festus erat apud Judaeos, ut apud Romanos *Kalendae*. Vid. Levit. XXIII, 24. 25. Num. XXVIII, 11. XXIX, 1. Per קְרֹא מִקְרָא, *convocare concionem*, significantur sabbatha omnis generis, non hebdomadalia tantummodo, verum etiam festorum majorum primi dies et ultimi, dies pentecostes, calendae mensis primi, ejusdemque dies decimus; qui omnes dies indicebantur (נִקְרָאוּ), i. e. renunciabantur per praeconem, ne quid operis illis diebus fieret. Cf. Levit. XXIII, 2. 7. 8. Id verbis קְרֹא מִקְרָא denotari, multis probavit Vitringa *de Synag. Vet.* L. I. P. II. Cap. 11. Alii interpretes, ut Jarchius et Aben-Esra, illud קְרֹא מִקְרָא ad novilunia solum et sabbatha referunt, ut sensus sit: *indicitis quidem novilunia et sabbatha, sed ego abhorreo ea.* קְרֹא pro קְרִיאַת, *praeconium*, Infinitivus pro nomine, ut saepius, e. c. Genes. XXXII, 25. 2 Reg. XIX, 27. לֹא אוּכַל *Non possum* scil. *ferre*, aposiopesis indignantis, ut Ps. CI, 5. Infinitivus לְשֵׂאת, h. l. omissus, exprimitur Jerem. XLIV, 22. אָוֶן h. l. significat *scelera, peccata*, ut Jerem. IV, 14. Ps. XCIV, 23. Scheidius h. l. nomine hebraeo *simulacrorum cultum* indicari existimat, quae superstitiosa religio veri Dei religioni eadem illa dictione opponitur infra

LXVI,

LXVI, 3. Amos V, 4. Cf. Zachar. X, 2. עֲצָרָה ab עָצַר, *cohibuit, prohibuit*, proprie *cohibitionem operis*, quo minus id peragatur, notare, inde fit verisimile, quod ter, Levit. XXIII, 36. Num. XXIX, 35. Deuter. XVI, 3. post עֲצֶרֶת הִיא additur tanquam explicationis caussa: כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ, *ullum opus servile non facietis*, vel, עֲצֶרֶת הִיא לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה, *cohibitio est Jovae, Deo tuo, non facies negotium.* Unde 2 Paral. VII, 8. 9. *festo*, חַג, opponitur עֲצֶרֶת, per medios enim festi tabernaculorum dies licebat labores peragere, non ultimo, qui Sabbati jus habebat. Tum עֲצָרָה et עֲצֶרֶת generatim de omni *festo*, praesertim *solenniore* (*feriato*) dicitur, veluti 2 Reg. X, 20. de festo extraordinario in honorem Baalis, cf. Joel I, 14. Amos V, 21., et quod Exod. XIII, 6. vocatur חַג לַיהוָה, idem Deut. XVI, 8. dicitur עֲצֶרֶת לַיהוָה. *Congregationis* s. *coetus* notio, quam id nomen Jerem. IX, 1. (עֲצֶרֶת בֹּגְדִים) obtinere videtur, a priore illa, *festi*, translata est, quod festis diebus magna hominum copia congregari solet. Alias de nominis עֲצָרָה significatione sententias recensuit et dijudicavit Ikenius in *Differtat. de Azereth Festi ad Deut. XVI*, 8. in ejus *Differtatt. Philologg. Theologg.* P. I. p. 56. seq. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1950. seqq. Ceterum quum dictio לֹא־אוּכַל accentibus verbis אָוֶן וַעֲצָרָה jungatur; verba, quae praecedunt, חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא, pro nominativis absolutis sunt habenda, ut totum posterius Versus hemistichium ita sit reddendum: *Kalendas, Sabbatha, conventuumque actiones* quod attinet, *non possum ferre ferias et vanitatem*, s. una cum vanitate. Neque mala Kocheri interpretatio in *Vindiciis* p. 18. 19.: „*Sabbathum, convocare, convocarique coetum* (nam Infinitivus קְרֹא utrumque sensum peraeque admittit); et verba Versus ultima, אָוֶן וַעֲצָרָה; *iniquitatem et festum*, mutata phrasi rem eandem dicunt: quod vere intercedit, לֹא־אוּכַל, *non possum ferre*, itidem ac praecedente observatum Versu [ad verba מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם], ad utrumque pertinens utrumque conjungit. Atque אָוֶן וַעֲצָרָה, *iniquitas et festum*, sunt,

ſunt, mea quidem ſententia, *feſta iniquiſſima* (cf. infra LVIII, 3. ſeqq.); quale illud Virgilii *Georg.* II, 192. *Pateris libamus et auro*, ubi Servius: id eſt, *pateris aureis*, ἓν διὰ δυοῖν facit, ut *molemque et monteis.* Sic Lucani VI, 398. *Chalybem frenosque momordit.* Cf. Job. IV, 16. X, 17." Ikenius l. l. p. 64. אָוֶן collato cum Arabico أون, *quies, tranquillitas*, vertit: *neomeniam et ſabbathum non poſſum ferre, quietem et abstinentiam.* Languide! nec nomini אָוֶן toties in V. T. indubitata *vanitatis* notione occurrenti ſignificatio h. l. affingenda eſt plane nova, extrinſecus petita. Nec magis placet quam C. L. Houbisel in *Obſervatt. philolog. exegett. in nonnulla Eſajae loca* p. 6. ſequ. noſtrorum verborum attulit interpretatio: *non ſuſtinebo iniquitatem, etiamſi ſolennitas feſti maxima ſit.* Addo veterum interpretationes. Alexandrinus: Τὰς νουμηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν. Pro אָוֶן eum interpretem ſuo in codice צום legiſſe, opinatur Lowthus, conſentiente Koppio, qui conferre jubet Joel I, 14. II, 15., quo utroque loco ſimiliter צום et עֲצָרָה junguntur. Verum recte Kocherus monet, quum interpres ille pro אָוֶן et אוֹנִים nonnumquam ὀδύνην, ſubinde et πένθος reddiderit, ſuſpenſo hic et incerto facile de jejunii afflictatione cogitationem incidere potuiſſe. Vulgatus: *Neomeniam et Sabbathum, et feſtivitates alias non feram; iniqui ſunt coetus veſtri.* Chaldaeus: יַרְחִין וְשַׁבְּיַן כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִדַּן כְּנִישַׁתְכוֹן *neomeniae et ſabbatha, coetus congregationis veſtrae non habent vim remittendi peccata veſtra, ut exaudiatur oratio veſtra tempore congregationis veſtrae.* Syrus verba לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה vertit: ܠܐ ܐܟܠ ܐܢܐ ܢܟܠܐ ܘܩܛܝܪܘܬܐ, *non comedo fraude et coactu parta.* Pro אוּכַל legit אֹכַל. Saadias: لَا أُجِيزُ لَكُمْ ٱلْغِلَّ مَعَ ٱلْمُكْثِ فِي ٱلْقُدْسِ *non permitto vobis perſidiam cum mora in Sanctuario.*

14. חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם *Novilunia*, inquam, *vestra, vestrasque celebritates*, ἐπανάληψις, quam Kocherus adhibitam observat, vel ob effrenam illo tempore Kalendarum licentiam, vel quod ipsa repititio gravitatem pondusque aeque ac elegantiam habeat. Ceterum ad sensum cf. Hos. V, 7. שָׂנְאָה נַפְשִׁי *Odit anima mea*, eadem phrasis de Deo usurpata Ps. XI, 5. הָיוּ עָלַי לָטֹרַח *Sunt super me* i. e. mihi *oneri;* טֹרַח, quod praeter hunc locum tantummodo Deut. I, 12. occurrit, a طرح, *projecit, abjecit,* proprie rem significat, quam quis a se amoliri cupit; et laudato Deuteronomii loco tanquam synonymum illi jungitur מַשָּׂא, *onus* (a נָשָׂא, *portavit*). Chaldaeus h. l. posuit רִיחוּק, quod *rem elongandam, amovendam,* adeoque *abominandam* denotat. Nec male Vulgatus: *facta sunt mihi molesta.* LXX: Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν. נִלְאֵיתִי נְשֹׂא *Defessus sum ferendo*, cf. Jerem. XLIV, 22. Vulgatus: *laboravi sustinens*, q. d. usque adeo mihi gravia sunt et molesta, ut in eis perferendis non parum mea laboret patentia. Alii נְשֹׂא h. l. *condonandi* significatione capiunt, ut infra II, 9. Ps. XCIX, 8. et alias haud raro. Ita Alexandrinus: οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, quod Hieronymus in sua interpretatione expressit: *nequaquam dimittam peccata vestra.* Symmachus: ἐκοπώθην ἱλασκόμενος. Chaldaeus: אַסְגֵּיתִי לְמִשְׁבָּק, *multus fui condonare.* Sed figurae oneris gravis et molesti, quod Deus a se amoliri laborare sistitur, melius concinit נְשֹׂא sumtum pro bajulatione oneris, ea enim fatigat, animumque creat cessandi tandem ab illo labore. Accedit, quod נְשֹׂא, ubi *condonandi* notionem obtinet, semper additum habet לוֹ aut לָהֶם.

15. וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם *Cum expanderitis palmas vestras,* ritu supplicantium, manus et palmas opis implorandae causa ad coelum tendentium, qui ritus in sacris aeque ac exteris scriptoribus notus, et communiter, instinctu rationis, receptus est. Vid. Exod. IX, 29. XVII, 11. 12. 1 Reg. VIII, 22. 2 Reg. XIX, 14. Horatius *Odar.* L. III. 21, 1.

Coelo

Coelo supinas si tulerit manus. Virgilius *Aeneid.* I, 93. *Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas.* In voce בְּפָרִשְׂכֶם Aben-Esra et Kimchi observant, sub *Resch* esse *Chirek* loco τοῦ *Segol;* collato כִּרְבִרְכֶם, Exod. XII, 31. Ceterum Chaldaeus, quem multi inter Hebraeos sequuntur, haec verba ad *preces sacerdotum* retulit: וְכַד כָּהֲנַיָּא פָּרְסִין יְדֵהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן *et cum sacerdotes expandunt manus suas ad precandum pro vobis.* אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם *Abscondam oculos meos a vobis*, simulabo, me non videre, oculos alio flectam (cf. Levit. XX, 4. Ezech. XXII, 26. Proverb. XXVIII, 27.), i. e. negligam, non attendam, nec erit mihi ea res curae. Chaldaeus: מְסַלְּקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן *averto vultum praesentiae meae a vobis.* Saadias: أحجب رحمتي عنكم *secludam benignitatem s. misericordiam meam a vobis.* גַּם כִּי *Etiamsi*, si vel maxime, ut Hos. VIII, 10. IX, 16. תַּרְבּוּ תְפִלָּה *Multiplicaveritis orationem*, ut Vulgatus vertit. Cf. phrasin 1 Sam. I, 12. הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל יְהוָה *preces prolixas fudit coram Jova.* יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ *Manus vestrae plenae sunt sanguine*, i. e. rapinis et oppressionibus egenorum, viduarum, orphanorum, ut multi cum Vitringa hanc imaginem exponunt. Ita fere et Doederlein: „דָּמִים, inquit, non tantum *caedes* sunt ex etymologia, sed *dira quaevis crimina*, ex usu loquendi, *flagitia* ut Ps. LI, 16.“ Hezelius, qui hoc primum oraculum Ahasi temporibus editum existimat, sub דָּמִים intelligit ἀνθρωποθυσίας, a rege illo impio in idoli cujusdam Ammonitici honorem celebratas, 2 Chron. XXVIII, 3. 2 Reg. XVI, 3. Equidem tamen cum Michaele vere *caedes* et *homicidia* intelligere mallem, nam in corrupto illo judiciorum statu, qui infra Vs. 21. 23. 27. describitur, multi innocui, mox ex partium studio, mox ex facultatum divitiarumque cupiditate, non occidi non potuerunt. Chaldaeus דַּם זַכַּי, *sanguinem innocentem*, posuit. Gravis hinc erit sententia: *manus, sanguine innocuorum madentes, ad Deum protenditis!* Sacrificia illa etiam gentibus barbaris exse-

exſecrabilia cenſebantur, quae pollutae manus obtuliſſent. Sic Hector apud Homerum *Iliad.* Z, 267. ſeq.

> — — *οὐδὲ πῇ ἔστι, κελαινεφέϊ Κρονίωνι*
> *αἵματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάασθαι.*

Et Amphyction Herculi ad preces ſe paranti, apud Senecam *Herc. Fur. V.* 917.

> — — *Nate, manantes prius*
> *Manus cruenta caede et hoſtili expia.*

Cf. Hesiodi *Opera et Dies* Vs. 724. ſeqq. 740. Horatii *Od.* III, 23, 17. ſeqq.

16. Prima hujus Verſus verba reſpiciunt ad finem proxime antecedentis. Admonentur Iſraelitae, ut *manus madentes ſanguine* lavent. Alludit vates ad ritus ablutionis corporum et veſtium in cultu Levitico praeceptos. רַחֲצוּ *Lavate*, ſcil. manus veſtras a ſanguine, quem effudiſtis, ut Aben-Eſra interpretatur. Alii: *lavate vos*, neque enim tantummodo transitive uſurpatur verbum רָחַץ, ut Exod. XXIX, 4., verum et reciproce, ut 2 Reg. V, 10., ubi Eliſae angelus jubet; הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ, *i, lava te ſeptem vicibus in Jordane.* In voce רַחֲצוּ literam *Reſch* ſuppoſitam habere *Patach*, quod ſit Imperativus (qui in Singulari רְחַץ), quum Praeteritum foret רָחֲצוּ, a ſingulari רָחַץ, notat Jarchi. A peccando ſordes ſibi contrahere homo ſiſtitur, quare qui ad meliorem frugem redit, omiſſis peccatis, ab iis *ſeſe lavare* dicitur. Ita Jeremias IV, 14. כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלִַם *lava a malo cor tuum, Hieroſolyma.* Et in Actis XXII, 16. *Surgens, baptizator, καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας.* Cf. 1 Cor. VI, 11. Eodem ſenſu additur הִזַּכּוּ, *purificate vos,* Hithpael verbi זָכָה, pro הִתְזַכּוּ, vel potius הִזְדַּכּוּ, quae transpoſitio et mutatio Chaldaeis familiarior. Ita Num. XXIV, 7. וְתִנַּשֵּׂא pro וְתִתְנַשֵּׂא, *tollit ſeſe*; et מְטַהֵר pro מִתְטַהֵר, *mundans ſe*, Levit. XIV, 4. Cf. Pſ. LXXIII, 13. אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי *Nae ego *fruſtra mentem meam expurgo,* וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי, *et manus innocentia perluo.* Jam

Jam vates quod antea poetice expresserat, propriis dicit verbis. רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם *Pravitas operum vestrorum*, i. e. opera vestra prava, Substantivum prius sustinet Adjectivi vicem, ut saepe, exempla vide apud Glassium *Phil. Sacr.* L. I. Tract. I. Can. VIII. p. 23. 24. edit. Dath. Eadem phrasis Ps. XXVIII, 4. *Pravis* vero *operibus* imprimis videtur intelligenda oppressio proximi et vis atque injuria, innocuis illata, cf. Vs. sequ. חִדְלוּ הָרֵעַ, Jarchio observante, positum pro חִדְלוּ לְהָרֵעַ, *desinite malefacere*, nam verbum חָדַל sequenti Infinitivo jungi solet non praefixo מ sed ל, ut Num. IX, 13. וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, *et desierit celebrare Pascha*, et Genes. XLI, 49. עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר *donec desierit numerare*. Ceterum הָרֵעַ h. l. est *malefacere proximo*, quippe quod ex sequentibus liquet, estque haec genuina vocis significatio, vid. Genes. XIX, 9.

17. לִמְדוּ הֵיטֵב *Discite benefacere*, prioribus studiis contraria agite. Sunt, qui haec verba de omnis virtutis studio intelligant, qua significatione verbum יָטַב occurrit Jerem. XIII, 23., sicuti עֲשׂוֹת טוֹב, *facere bonum*, virtuti studere, Ps. XIV, 1. Hoc tamen nostro loco הֵיטֵב, ob ea quae sequuntur, restringendum videtur ad officia justitiae et humanitatis erga alios. Verbum לָמַד hic est *assuescere*, ut Jerem. X, 2. XXXI, 18. Nunc vates alloquitur judices. דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט *Studete aequitati*. Propria verbi דָּרַשׁ significatio est, *palpare*, sive manibus id fiat, sive pedibus, coll. Arab. درس; hinc *quaerere*, quaerentes enim aliquid sollicite, manibus etiam locum contrectamus. Unde plurimis in locis id verbum denotat, *rei alicui studere*, *rem aliquam curare*. Sic infra XVI, 5. Zeph. I, 6. et h. l. מִשְׁפָּט hic non tam est *judicium*; quam potius *jus, justitia*, ut saepe, e. c. infra IX, 6. LVI, 1. Hos. II, 18. vel 21. אַשְּׁרוּ חָמוֹץ *Rectificate*, in pristinum felicem statum reducite, *oppressum*. אִשֵּׁר Chaldaeis est *beatum*, *felicem reddidit*. חָמוֹץ positum pro חָמוּס (sicut vicissim חָמַס nonnunquam a חָמַץ significationem mutuatur), *vi injusta affectus*, ut

ut Pſ. LXXI, 4., a חָמֵץ, *injuria adficere*; Prov. VIII, 36, Jerem. XIII, 22., cf. Michaelis *Supplemm.* p. 822. 823. et 826. 827. Gesenius interpretatur: *dirigite corruptum*, impium. Qui ſenſus huic loco minus congruus videtur. Alii retenta uſitata verbi חָמֵץ notione, *fermentavit*, vertunt: *rectificate fermentatum*, i. e. pravis moribus corruptum emendate, ne nocere pergat orphanis. Similiter Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. VII. T. I. p. 55. ed. Lipſ. *emendate quod corruptum eſt*, quia quae fermentantur, aceſcunt et corrumpuntur. Sed primo loco propoſita interpretatio orationis nexui eſt aptior, veterumque confirmatur auctoritate. Alexandrini: *ῥύσασθε ἀδικούμενον*. Vulgatus: *ſubvenite oppreſſo*. Chaldaeus: זַכּוּ דְּאָנִיס *juſtum pronunciate qui vim patitur*. Syrus: ܘܐܛܒܘ ܠܡܬܥܠܒܢܐ *et benefacite injuria affectis*. Saadias: وارشدوا المهق *proſpere dirigite male affectum*. שִׁפְטוּ יָתוֹם *Judicate*, ſcil. מִשְׁפָּט, *jus*, *jus dicite pupillo*, id non pervertite, cf. Deut. XXIV, 17. רִיבוּ אַלְמָנָה *Litigate*, ſcil. רִיב, *litem*, *viduae*, eam ſuſcipite, ne, quod forſan nullum inde lucrum facturos putetis, cauſam viduae ſuſcipere recuſate. Cf. Vs. 22. *Vidua* vero, nec minus *orphanus*, ponuntur ſaepe pro *omni derelicto auxilioque inope*, ut Deut. XXIV, 17.

18. לְכוּ־נָא *Venite quaeſo!* Agite! voces adhortantis, ſeu invitantis, ut infra LV, 1. 3. Jerem. XVIII, 18. Eccleſ. II, 1. וְנִוָּכְחָה *Disceptemus invicem*, alter alterum arguamus, i. e. mutuam demonſtrationem veri inſtituamus probationibus et convictionibus, ut in actione forenſi fieri ſolet, in qua quaeſitio et accuſatio, inſtituta vel a judice ipſo, vel a perſona publica, reipublicae aut judicis perſonam ſuſtinente, et a parte reorum exceptio ſive defenſio cauſſae locum obtinet, qui actus habet ſpeciem disputationis. Eodem *arguendi*, *disceptandique* ſignificatu Niphal verbi יָכַח uſurpatur Job. XXIII, 7., et Hithpael Mich. VI, 2. *Lis eſt Jovae cum populo ſuo*, וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח *et cum Iſraele mutuam*

mutuam instituit disceptationem. Sistitur h. l. Deus antequam sententiam ferat tanquam peccatoris audiens defensionem, vel si culpam fateatur, Deoque fidem et poenitentiam probet, eum poena afficiens. נִוָּכְחָה LXX h. l. reddunt *διελεγχθῶμεν.* Vulgatus: *arguite me.* Chaldaeus: בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן *tunc, cum redibitis ad legem meam, deprecabimini coram me, et faciam deprecationem vestram.* Quam interpretationem probat J. A. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx.* p. 53. sequ., contendens, adeo late patere verbi יָכַח usum, ut et ad *preces* inferioris, superiorem implorantis, et ad *demonstrationes* superioris, inferiorem benigne excipientis, sese extendat potestas derivati תּוֹכַחַת, Habac. II, 1. Proverb. I, 23. Syrus: ܢܬܡܠܟ ܚܕ ܥܡ ܚܕܕܐ *colloquamur invicem.* Saadias: ثُمَّ تَعَالُوا حَتَّي نَتَقَابَلْ *tum paulatim ascendatis usque dum invicem occurramus.* Gesenius נִוָּכְחָה h. l. de Deo usurpatum existimat, qui Judaeos objurget iisque simul poenas inferat, quemadmodum verbum נִשְׁפַּט legitur Ezech. XVII, 20. 21. XX, 35—38. Quibus tamen locis omnibus verbum ponitur in prima *Singularis* persona, hoc vero loco, ubi prima *Pluralis* persona adhibetur, ad utramque partem, et Deum et populum referri patet sensu eo, quem indicavimus. Sequitur in secundo hemistichio, אִם־יִהְיוּ וגו׳, *si peccata vestra sint ut coccus, dealbabuntur ut nivis, si rubeant instar cocci, ut lana fient,* i. e. etiamsi peccata vestra vel gravissima fuerint, et in vos atrocem induxerint reatum, impetrabitis tamen eorum absolutam et perfectam condonationem, ut quasi insontes sitis. Sed Gesenius planum hunc et sese sponte quasi offerentem sensum repudians, ut hemistichium alterum congruat cum sua verbi נִוָּכְחָה interpretatione, hoc potius dici vult, fore, ut, e medio sublatis impiis a justo judice Deo, populus Judaicus expurgetur. Qui sensus quomodo e verbis hebraicis elici queat, me haud intelligere fateor. De absumendis impiis Versu demum

demum 20. loquitur. אִם initio secundi hemistichii est *etiamsi*, ut Job. XX, 6. שָׁנִים, pluralis nominis שָׁנִי (solo ם adsumto, ut a חָפְשִׁי infra LVIII, 6. חָפְשִׁים, *liberi*, a פְּנִימִי 1 Chron. XXVIII, 11. פְּנִימִים, *interiora*), *rubor splendens*, pro quo in Pentateucho mox שְׁנִי תוֹלַעַת, *vermis ruboris* (ut Exod. XXV, 4.), mox שְׁנִי תוֹלַעַת (ut Levit. XIV, 4. et saepius), *rubor vermis*, scil. cocci, mox (ut Genes. XXXVIII, 28. 30. Jos. II, 18. 21.) in singulari solum שָׁנִי legitur. A שָׁנָה, *iteravit*, Bochartus in *Hieroz.* P. II. L. IV. C. XXXII. T. III. p. 525. edit. Lips. nomen שָׁנִי proprie *iterationem* notare existimavit, hinc δίβαφον, ut quemadmodum Graeci δίβαφον appellarint, quod *purpura*, ita Hebraei שָׁנִי, quod *cocco* bis tinctum fuit. Sed quum non constet, *coccinea* bis tingi solita esse, quod in purpura Tyria receptum erat; praestat, nomini שָׁנִי primam *splendoris* notionem tribuere, collato Arabico سَنَا, *splenduit*, unde سَنَا *lux*, *splendor*, ut coccineus color nomen acceperit a rubore *splendente*, sicut Chaldaeis זִיהוּר, *splendor*, coccineum dicitur זְהוֹרִי (Syris ܙܗܘܪܝܐ), idemque Graecis λαμπρὸν χρῶμα, unde λαμπρὰ ἐσθής, *vestis coccinea*, apud Lucam XXIII, 11. Cf. Salmasii *Exercitatt. Plin. in Solin.* Cap. LII. p. 777. Braunii *de Vestitu Sacerdott. Hebraeor.* L. I. Cap. XV., et notam nostram ad Bocharti l. c. p. 526. seq. Idem ille color statim a nostro vocatur תּוֹלָע, *vermis*, quod paratur ex *sanie vermiculorum*, qui nascuntur in grano, sive excrescente quodam tumore, cortici et ramis *fruticis* (non *arboris*) *ilicis* adhaerescente instar lenticulae, qui *coccum* dicitur, totusque vermiculis parvis scatet, unde hodie quoque Franco-Gallis *vermeil* (*vermiculus*, Graecis σκώληξ), dicitur. Vid. Salmasii *Exercitt. in Solin.* Cap. XXIII. p. 194., et in Differtat. de *Homonymis Hyles Jatricae* Cap. LXX., ubi de *Cocco tinctorio*, et quos laudavimus ad Bocharti l. l. p. 527. not. 6. et 7., nec non quae ad Exod. XXV, 4. attulimus. Recte

LXX כַּשָּׁנִים *ὡς Φοινικοῦν*, Vulgatus *ut coccinum*, כַּתּוֹלָע vero *ὡς κόκκινον*, et Vulgatus *quaſi vermiculus* reddiderunt. Chaldaeus pro priore dictione poſuit כְּחִימִין בְּצִבְעוֹנִין *maculata ut tincta*, pro poſteriore, כְּזְהוֹרִיתָא, *ſicut coccineum.* Verba יַלְבִּינוּ et יַאְדִּימוּ Storr in *Obſervatt. ad Analog. et Syntax.* p. 191., *intenſi albebunt*, et *valde rubeant* interpretanda eſſe docet, quod verba a nominibus auctis majorem ſaepe vim habent, quam quae in prima conjugatione obtinebat. כַּצֶּמֶר יִהְיוּ *Sicut lana* ſcil. alba, *fient.* Subaudiendum adjectivum ex indole comparationis et parallelo כַּשֶּׁלֶג, *nivis inſtar*, ut 1 Reg. XXII, 10. 2 Chron. XVIII, 9. מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים, *induti veſtibus*, ſcil. pretioſis. Exempla plura adjectivi omiſſi et hoc modo ſubaudiendi reperies in H. B. Starkii *Luce Grammatices Ebraeae* p. 480. ſequ. edit. Boſſeck. Hinc Chaldaeus: כַּעֲמַר נְקִי, et Saadias: كَالصُّوف نَقَاء, *inſtar lanae mundae.* Lana non ſolebat artificiali colore tingi, qui rarus et pretioſus, et longe maximam partem incognitus erat apud veteres; ſed laus pannorum lotio et albedo erat. Erant interpretes, qui hoc Verſu reſpici exiſtimarent ad certum ritum, qui tunc temporis obtinuiſſet, ex quo particula coccinea, longa et lata inſtar linguae (unde לָשׁוֹן vocata) poni ſoleret inter cornua ad frontem hirci emiſſi (עֲזָאזֵל, de quo Levit. XVI, 8.), et ad januam porticus templi; ea ſi albeſceret poſt hircum emiſſum, laetatos eſſe admodum, et ſignum illis hominibus fuiſſe remiſſorum peccatorum; id vero deſiiſſe quadraginta annis ante templi deſolationem. Vid. Tractat. Talmud. *Joma* Cap. VII. §. 8. *Miſchnae* edit. Surenhus. T. II. p. 244. Sed commentum illud eſſe, cui ipſe noſter locus anſam praebuerit, pluribus demonſtrarunt J. G. Abicht (Reſpond. Chriſt. Ziegra) in *Diſſertat. de peccatorum coccineorum albedine*, Lipſ. 1705. (repetita in *Theſauro Novo Theolog. Philolog.* ſ. *Sylloge Diſſertatt. exegeticar. in V. et N. T. ex muſeo Theod. Haſaei et Conr. Ikenii*, Lugd. Batav. 1732. fol. T. I. p. 840. ſeqq.), et

et Salom. Deylingo in *Obſervatt. SS.* P. I. Obſ. XXXII. p. 163. ſeqq.

19. אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם *Si volueritis et auſcultaveritis,* i. e. ſi volueritis auſcultare (nam duo verba per copulam conjuncta, ſaepe ſic ſumuntur Hebraeis, ut apud Latinos verbum cum Infinitivo, vid. Glassii *Philol. Sacr.* L. I. Tract. III. Can. XXVII. p. 271. ed. Dath.) ſcil. mea monita, quodſi meis monitis obtemperare volueritis. טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ *Bona,* h. e. fructus, *terrae comedetis,* recuperabitis uſum ſecurum agrorum veſtrorum, quorum proventum hoſtes abſumſerunt. Oppoſita iis, quae Vs. 7. de praeſenti terrae Judaicae ſtatu dicta erant.

20. Sin contra, ait Deus, meliora moniti, conſilia haec mea ſalutaria ſpernatis, et in perverſa mente veſtra obſtinato haereatis, hoſtium gladio vos tradam, miſereque omnes peribitis. Dictionem וּמְרִיתֶם Hieronymus dicit ſonare *et me ad iracundiam provocaveritis,* quod ipſum et nunc in Vulgata latina comparet. Male; nam in Hiphil tantummodo, הַמְרוֹת (ut infra III, 8.), verbum מָרָה valet *exacerbare, ad iram provocare,* ſed in Cal מָרָה ſemper *rebellis, contumax fuit,* denotat; vid. e. c. infra LXIII, 10. XX, 24. Pſ. LXXVIII, 8. Quod Alexandrini verba חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ verterunt: *μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται,* movit Lowthum, ut ſuſpicaretur eos legiſſe תֹּאכַלְכֶם (ut infra XXXIII, 11.), pro תְּאֻכְּלוּ, quod praefert illi, quod nunc legitur. Verum recte monuit Kocherus, Alexandrinos, et, qui eos ſequuntur, Vulgatum et Arabem, active tranſtuliſſe commodioris loquutionis gratia. Qua eadem de cauſſa Saadias vertit: أُفْنِيَنَّكُمْ بِٱلسَّيْفِ, *perdam vos enſe.* Nec cogit neceſſitas quicquam mutare; nam חֶרֶב vel poſitum eſt pro בְּחֶרֶב, ex ellipſi praepoſitionis, ſatis frequenti, ut Joſ. VII, 25. אֶבֶן pro בְּאֶבֶן, Pſ. XVII, 10. פִּימוֹ pro בְּפִימוֹ, vid. Waltheri *Ellipſes Hebrr.* p. 133. ed. Schulz.; vel ſunt cum Gesenio verba חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ ſolvenda in haec: אֲכַלְתִּי אֶתְכֶם חֶרֶב *faciam enſem*

ensem vorare vos, efficiam, ut ensis vos devoret. Minus probandum, quod Storrius in *Observatt.* p. 274. hanc phrasin ad illum Hebraeorum idiotismum referendum putat, ex quo Nominativus forma nonnunquam cum *Dativo* commutatur, ut Genes. X, 21. *Semo natum est, etiam illi* (הוּא) h. e. etiam Semo stirps edita est, *parenti* (אָבִי) — *fratri* (אָחִי), cf. Genes. IV, 26. Adde Job. XXXI, 18. (כְּאָב sicut *patri*); Jud. VIII, 18. (אֶחָד *uni*). *Dativus* vero Hebraeis non minus quam Latinis, cum *passivis* conjunctus, valet *a*; ut Exod. XII, 16. Levit. XIX, 20. Deut. XVI, 16.; ut vertendum sit: *gladio*, pugnae, *absumemini*, bellum vos absumet, cf. Genes. XXXI, 26. Ceterum observa lusum παρηχήσεως in vocibus תֹּאכֵלוּ (Vs. 19.), et תְּאֻכְּלוּ. Si morigeros se darent Deo, *comederent bonum terrae*, secus, *ipsi comederentur a gladio*, cui *os* tribuitur (פִּי־חֶרֶב Jerem. XXI, 7. Job. I, 15. 17.), quod est acumen ejus, vitae mortalium infestum. Jarchi hisce verbis respici existimat sententiam divini decreti vulgatam in interminationibus Mosaicis. Levit. XXVI, 25. וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב, *adducam in vos gladium.* כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר *Nam loquutus* est Jehova, qui minas implet aeque ac promissiones, nec temere revocat quae dixit.

21. Etiamsi vates superiore oratione consilium suggessisset improbis vitae in melius convertendae, praevidebat tamen, fore, ut non facile illi pedem retraherent a vitiis, et consiliis suis obsequerentur. In novas igitur erumpit queresas de perditissimis eorum moribus, docetque, quid populo huic corrupto in posterum ex divini consilii statuto sit exspectandum. אֵיכָה *Quomodo!* plorantis et admirantis, ut 2 Sam. I, 25. 27. Thren. I, 1. IV, 1. Olim Hierosolyma erat קִרְיָה נֶאֱמָנָה, *urbs fidelis*, quae instar castae uxoris fidem Deo, ut marito suo, praestiterat, nunc facta לְזוֹנָה *meretrix*, quippe pacti fidem violaverat, quum idololatriam sequendo, a Deo descivisset, id quod verbum זָנָה saepe indicat apud Mosem, ut Levit. XIX, 29. Num. XXV, 1.

Conf.

Conf. Ezech. XVI, 15. seq. Hos. I, 2. et nott. ad ea loca. מְלֵאֲתִי *Plena,* pro מְלֵאָה, cum Jod paragogico, ut in רַבָּתִי Thren. I, 1. צֶדֶק יָלִין בָּהּ *Justitia pernoctabat in ea,* sedem in ea fixerat (ut Job. XIX, 4.); assidue in ea colebatur. Respicere videtur vates statum urbis illius qualis fuerat sub Davide, Salomone, Asa, et inprimis Josaphato, cujus hic laus eximia est, vid. 2 Chron. XIX, 6. 7. 8. Per מְרַצְּחִים, *homicidas,* indicantur, ut ex orationis nexu apparet, judices injusti, eorumque socii et ministri, qui pauperes, viduas et pupillos necessariis vitae subsidiis fraudabant.

22. Principes adeo et proceres populi quam maxime corrupti sunt. Ita hic Versus explicatur per eum, qui sequitur. Quare non sunt audiendi, qui haec verba proprie accipiunt, de fraude, quae ab argentariis et cauponibus committebatur in argenti et vini corruptione. *Proceres populi* significantur per *argentum,* quod inter metalla, et per *vinum,* quod inter potus est nobilissimum. סִיגִים *Scoriae,* et quidem *tales, in quas ignobilius metallum auro argentoque admixtum, conflatur, atque ab auro et argento puro igne secernitur.* Ex plumbo argentum admixtum extracturus, plumbum igne in vitrum (scoriam) redigit, quam scoriam deinde iterum, chemica et metallurgica arte, id fieri cogit, quod fuerat, plumbum ex ea restituit. Sic quidem, dum auro argentoque admixtum, est *adulterinum metallum, ἀδόκιμον,* fornacis ope in scorias redigendum. Id per vocem סִיג indicari, apparet ex Ezech. XXII, 18., cf. ibi not. et Michaelis *Supplemm.* p. 1724. Hieronymus: „*Argentum tuum versum est in scoriam,* quod hebraice dicitur סִיגִים, rubigo videlicet metallorum, sive purgamenta et sordes, quae igne excoquuntur, ut, quia argentum nominaverat, servet metaphoram.“ Chaldaeus pro לְסִיגִים posuit לִפְסוּלָא, quod convenit cum Arabico فُسَالَة, *quod decidit detrahiturque de ferro aliove metallo cudendo.* Saadias: مِمَّا قَدْ صَارَ وَرِقُكِ زِيفًا, *propterea*

quod pecunia signata tua facta est numus improbus. סָבְאֵ poetice positum pro consueto יַיִן, et conferendum cum Arab. سبأ *emit vinum bibendum,* سِبَاءٌ, *vinum,* et سِبَاءٌ, *ingurgitatio vini.* Cf. Hos. IV, 18., ubi eadem imago. מוּל *Mixtum,* proprie *secatum.* Est enim מָהַל idem quod מוּל (pro quo in Chaldaicis versionibus saepissime ponitur), proprie *secare,* hinc *circumcidere,* quae posterior significatio frequentior est in V. T. (Litterae ו et ה haud raro in dialectis orientis inter se commutantur, veluti pro מוּר Arabes ponunt מהר, et אול saepe pro אהל). Solent vero Arabes dicere, *scindere, secare, vulnerare, jugulare vinum,* pro *miscere et aqua diluere.* Sic verbum قَطَبَ *excidere, exscindere* notat, unde Hebr. קָטַב; inde est شراب مقطوب, *vinum mixtum.* Item قطع; unde est in *Camus,* قطع بالشراب مزجه, *caedit vinum,* i. e. miscuit illud. Plura exempla hujus loquendi usus collegit Schultensius in *Animadverss. Philologg. ad Genes. XL,* 11., quibus alia addidit Gesenius ad h. l., ita ut res extra dubium posita sit. Solent quoque Germani dicere *den Wein verschneiden,* cum nobiliori vini generi ignobilius admiscetur. Non est igitur, cur cum Scheidio (*Animadverss.* ad h. l.) מָהוּל *lenum s. lentatum* vertamus, coll. Arab. مَهْل, *incessus lentus,* aut cum Paulo in *Memorabill.* P. V. p. 94. מָהוּל efferamus et deducamus ab הִיל, هال, *fudit, effudit circa mensuram,* ut significetur *vinum aqua perfusum.*

23. Hoc Versu propriis verbis dicitur, quod in praecedente more poetico expressum erat. שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים *Principes tui, o civitas, sunt malefici* (coll. Arab. شَرّ, *malus, maleficus fuit*). Ita Hoseas IX, 15. כָּל־שָׂרֵיהֶם סוֹרְרִים, *omnes eorum principes malefactores.* Cf. Jerem. VI, 28.

חַבְרֵי

חַבְרֵי גַּנָּבִים *Socii furum*, ad eos connivebant, furta approbabant et participabant. כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד *Omnes largitionum cupidi.* שֹׁחַד est *munus*, inprimis, *quo corrumpitur judex*, ut Deut. X, 17. Cf. infra V, 23. Ezech. XXII, 12. Mich. III, 11. רֹדֵף שַׁלְמֹנִים *Sectans* (unusquisque) *retributiones*, mercedibus inhiant; nihil gratis faciunt, omnia muneris ergo, cf. Mich. VII, 3. Chaldaeus: אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבֵיד לִי טָב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ *dicunt nunc alteri: fac mihi bonum in judicio, et retribuam tibi in judicio tuo.* יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ, cf. Vs. 17. לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם *Non ingreditur*, s. *pervenit ad illos*, non admittitur ad illos; audire illos renuunt, cf. Jerem. V, 28.

24. Querelam de inemendabili populi corrupti statu excipit praedictio rerum futurarum. Sublatis illis injustis populi principibus, eorum locos boni et justi judices occupabunt, totaque respublica in pristinum statum felicem restituetur. Populus relinquet idololatriam, et mores emendabit. Inducitur vero hoc Versu Deus persona herois generosi, se ipsum excitantis ad vindictam, postquam injurias sibi illatas aliquandiu patienter pertulisset, et adversarios ad officium frustra verbis revocasset. לָכֵן *Propterea*, ob tantam illam reipublicae corruptionem. נְאֻם *Dictum, effatum*, Participium passivum verbi נָאַם, quod, uti Arab. نام, proprie videtur dictum esse de *anhela, stridula, submissa voce*, hinc translatum ad *oracula*, ut Num. XXIV, 3., quod ea ejusmodi voce edi solerent, ut homines eo majore timore et reverentia afficerentur; unde verbum illud a poetis apte usurpari potuit de ipsius *Dei sermone*, ut hic, et infra III, 15. Cf. 2 Sam. XXIII, 1. הָאָדוֹן *Domini illius*, in emphasi sic dicti, omnium *dominorum domini*, אֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים, ut Deuter. X, 17., vel *totius terrae domini*, אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ, ut Zach. IV, 14. vocatur. יְהוָה צְבָאוֹת pro יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, ut supra Vs. 8. אֲבִיר יִשְׂרָאֵל *Potentis*, domini, *Israelis*, a cujus voluntate totius reipublicae status pendet. Ut infra XLIX, 26. אֲבִיר יַעֲקֹב, *potens Jacobi*,

 dicitur.

dicitur. הוֹי hic non eſt vertendum: *heu, vae*; ſed eſt vox *ἑτοιμάσαντος τιμωρίαν*, et minantis. Obſervat Jarchi, הוֹי h. l. eſſe vocantis et proclamantis, ut Zach. II, 10. (al. 6), q. d. omnibus innoteſcat, me vindictam capturum de hoſtibus meis, qui me ſuis facinoribus ad iram provocarunt. אֶנָּחֵם מִצָּרַי *Conſolationem capiam de hoſtibus meis*, ſcilicet *ultionem ſumendo* ab iis, ſicut Ezech V, 13. וַהֲנִיחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי *faciam in illis, ut requieſcat aeſtus meus, et conſolabor me*. Metaphora deſumta ab homine, qui ſe ſolari dolorem, quem inimici creaverant, ait, cum injurias ſibi illatas acriter ulciſcitur. Senſu non diverſum eſt quod ſubjicitur, וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי, *et vindicabor de inimicis meis*, ut recte Vulgatus, cf. quoad phraſin Jud. XVI, 28. Jerem. XLVI, 10. *Hoſtes* et *adverſarii* Dei ſunt Judaei, idolorum cultum ſectantes et peſſimis moribus corrupti. Chaldaeus poſterius hujus Verſus hemiſtichium ita exponit: קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם אֲנָא עֲתִיד לְנַחֲמוּתַהּ בְּרַם וַי רַשִׁיעַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִסַּנְאֵי עַמִּי וְאָתִיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְּבָבִי *urbem Jeruſalem ego conſolabor; ſed vae improbis, cum apparebo facere ultionem judicii*, i. e. per judicium inſtitutum, *de oſoribus populi mei, et retribuam ultionem hoſtibus meis.*

25. Judices tibi reddam juſtos, ab omni avaritia et munerum cupiditate alienos. Ita hic Verſus explicatur Verſu ſequ. Mos eſt noſtro vati, ut, quae primum figurate expreſſerat, ſtatim propriis verbis ſubjiciat. Cf. ſupra Vs. 5. 6. 7. 22. 23. וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ *Reducam manum meam ſuper te*, i. e. admovebo tibi manum meam, ſcil. emendatricem, ut apparet ex iis, quae ſequuntur. Per ſe enim illa loquutio in utramque partem accipi poteſt, quod ſemper ex contextu eſt judicandum. In malum ſenſum accipienda eſt Amos I, 8. Ita Chaldaeus h. l. וְאָתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַךְ *reducam plagam fortitudinis meae ſuper te.* Verba וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ non ſunt vertenda: *expurgabo ad puritatem*, i. e. puriſſime, *ſcorias tuas*, quod contra linguae hebraicae uſum, quamvis ita reddiderint LXX (*εἰς καθαρόν*),

ϑαρόν), et Hieronymus (*ad purum*), ſed hoc modo: *igne excoquam* (ita de excoquendis ſive purgandis metallis verbum צָרַף dicitur Jerem. VI, 29. Pſ. XII, 7. LXVI, 10.) *tanquam ſolida* ſ. *ſale lixivii ſcorias tuas*, nec aliter cepit haec verba Chaldaeus, qui ea ſic reddidit: וַאֲבָרֵר כְּמָא דִמְזַקֵּן בְּבֹרִיתָא כָּל רַשִׁיעַיָּא, *et expurgabo tanquam per alcali omnem improbum.* Etenim כַּבֹּר contracte pro כְּבַבֹּר eſt poſitum; בֹּר vero idem, quod alias (ut Mal. III, 2.) בֹּרִית, *ſal lixivii*, *ſal alcali*, *Potaſche*, qui fundendis et purificandis metallis adhibetur, facit enim, ut citius liqueſcant, et, ubi mixta ſibi invicem metalla ſunt, ut plumbum argento, vilius in ſcoriam vitreſcat, argentum purum eniteat. Cf. J. D. Michaelis *Commentat. de Nitro Hebraeorum* (quae in ejus *Commentatt. in Societ. Reg. Gotting. per annos* 1758 — 1762. *praelecct.* Brem. 1774. in quat. eſt *ſeptima*), §. IV. et *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. I. p. 23. Hieronymus: „Pro *ſcoria* [סִגַיִךְ], quod interpretatus eſt Symmachus et Aquila στέμφυλα, id eſt, *vinacia*, Theodotio τὸ γιγαρτῶδες, id eſt, *acinum uvae*, interpretatus eſt, ſoli LXX *incredulos* vel *inobedientes* [τοὺς ἀπειθοῦντας ἀπολέσω], ſenſum magis, quam verba vertentes. Quia enim ſupra [Vs. 22.] dixerat: *argentum tuum verſum eſt in ſcoriam*, nunc ſervat metaphoram, ut *convertat ſuper eam*, id eſt, extendat, *manum ſuam*, ad puniendum atque purgandum, et excoquat omnes ſordes ac vitia peccatorum, ut ſeparato ſtanno argentum remaneat, quod absque igne fieri non poteſt. Legimus et in Malachia [III, 2.] de Domino: *Ipſe egredietur quaſi ignis conflatorii, et quaſi herba fullonum* [וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים], *et ſedebit conflans et emundans ſicut argentum et aurum, et emundabit filios Levi.* Ezechiel quoque [XXII, 18.] omnem domum Iſrael aere et ferro et plumbo et ſtanno dicit eſſe commiſtam, et poſtea purgandam, ut poſtquam purgata fuerit, cognoſcat, quia ipſe ſit Dominus" וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ *Et ſemovebo omne ſtannum tuum*, i. e., Chaldaeo explicante, אַעְדֵּי כָּל חוֹבַךְ *auferam omnia peccata tua.* בְּדִיל *Stannum*, ut Num. XXX,

XXXI, 22. Ezech. XXVII, 12. (cf. Aurivillii *Diſſertatt.* p. 164. 165. edit. Michaelis), h. l. contra morem pluraliter ponitur. At receditur hic a conſuetudine, quia ſtannum non ſpectatur ut materia, ex qua aliquid fieri debeat, ſed ut cujus particulae, auro et argento intermiſtae, ſunt horum metallorum ſcoriae ac ſordes, purgando rejiciendae.

26. Tales juſtitiae adminiſtratores jurisque arbitros conſtituam, quales olim habuiſtis, priſtinis ſimiles, ſub Moſe, Joſua, judicibus; nec non Davide et Salomone regnantibus. שֹׁפְטַיִךְ et יֹעֲצַיִךְ pro שֹׁפְטִים לָךְ et יוֹעֲצִים לָךְ. Sub יוֹעֲצִים intelligendi videntur *conſiliarii regum*, ut 2 Sam. XV, 12., et *adſeſſores judiciorum*. Sperat vates, fore, ut, quae formata eſſet a Moſe republica, et prudentibus ac aequis judicibus inſtructa, eundem in modum reformaretur, et inſtauraretur in priſtinum. Recte vero Kimchi monet, haec et quae ſequuntur temporibus Meſſiae exſpectanda eſſe. Cf. Zeph. III, 13. אַחֲרֵי־כֵן *Ita ut, ut poſthaec.* יִקָּרֵא לָךְ *Clamabitur ad te*, ſ. *acclamabitur tibi: urbs pia!* h. e. appellaberis urbs pia, ſcil. jure meritoque, eris urbs pia, ut ſaepe apud Noſtrum veluti IV, 3. IX, 5. XIX, 18. XXX, 7. Idem loquendi genus eſt Geneſ. II, 23. לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, *ad hanc clamabitur: vira!* i. e. vira vocabitur. Vide Storrii *Obſervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 285. not. Alii ſupplent שֵׁם, *vocabitur tibi*, ſcil. *nomen*, ut Geneſ. I, 5. coll. II, 20. קִרְיָה נֶאֱמָנָה *Urbs fida*, Jehovae, ejus cultui ac legibus; cf. Vs. 21. et Jerem. XXIII, 5. XXXIII, 15.

27. Hic Verſus arcte cohaeret cum praecedente: juſtitiae et probitatis ſtudio respublica tam ab internis, quam ab externis malis liberabitur. צִיּוֹן *Zion*, i. e. populus Iſraeliticus, ut infra XLIX, 14. בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה *Judicio redimetur*, liberabitur, quod recte Chaldaeus ita exponit: צִיּוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בַּהּ דִּינָא תִּתְפְּרוּק *Zion, cum in ea judicium juſtum exercebitur, liberabitur*, ſ. *ſe ſervabit.* Hinc Jarchi: „Propterea quod in ea futuri ſint, qui juſtitiam exer-

exercent, redimetur ab iniquitatibus ſuis." Et Kimchi: „Per juſtitiam, quam fecerint, revertentur ad eam, qui exulaverant." וְשָׁבֶיהָ *Reduces ejus*, quibus aliqui intelligunt Zionem reverſuros ex captivitate, et eo referunt, quod rex Iſraelis ducenta millia hominum captivos abduxiſſe narratur, 2 Chron. XXVIII, 8. Ita Alexandrini, qui *ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς* poſuerunt. Aliis שָׁבִים ſunt generatim *miſeri*, coll. Pſ. XIV, 7., ubi שְׁבוּת eſt communis miſeriae imago. Sed intelligendos potius eſſe ſenſu morali *qui revertuntur a via*, quam ingreſſi ſunt, *mala*, docet locus parallelus infra LIX, 20. *Veniet Zioni vindex*, וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב *et qui ſe a peccato retraxerint inter Jacobitas.* Recte igitur Jarchi noſtrum שָׁבֶיהָ exponit עוֹשֵׂי תְשׁוּבָה שֶׁבְּתוֹכָהּ *reſipiſcentes in ea.* Verbum שׁוּב de *reditu ad meliorem frugem* ſ. de *reſipiſcendo* dicitur Deut. XXX, 2. 8. 10. Poſt וְשָׁבֶיהָ repetendum, יִפָּדוּ, *redimentur*, e תִּפָּדֶה in priori hemiſtichio. Chaldaeus: וְדַעֲבְדוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לַהּ בְּזָכוּ *et qui legem obſervant, revertentur ad eam in puritate*, ſ. puri, probi.

28. Qui Jovae cultum et leges contemnunt, interibunt, nimis ſero ipſorum dementiam intelligentes. וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו *Confractio*, ruina, *praevaricatorum et peccatorum ſimul fiet*, communis erit calamitas. פֹּשְׁעִים *Deficientes*, ſcil. a Deo, ſimulacrorum cultores, cf. Jerem. III, 13. infra XLIII, 27. חַטָּאִים vero quilibet *alii ſceleſti* ſignificantur, ut Jarchi obſervat. E nomine שֶׁבֶר, *confractio*, ruina (i. q. שֹׁד, quod utrumque nomen jungitur infra LIX, 7.), erue ipſum verbum יִשָּׁבְרוּ, *confractione confringentur*, ut ſaepius verbum finitum e ſenſu et univerſo orationis tenore eſt ſupplendum. Chaldaeus: וְיִתַּבְּרוּן מָרוֹדִין *confringentur rebelles.* יַחְדָּו *Una*, ad unum omnes, i. q. כֻּלָּם, ut infra XLV, 16. LII, 8. Pſ. XIV, 3., et locis pluribus aliis, allatis ab Arnoldio in *Obſervatt.* ſupra ad Vs. 8. laudatis, p. 17., qui pluribus demonſtravit inanitatem conjecturae a Michaele propoſitae, pro יַחְדָּו reponendum

eſſe

eſſe יֶחֱדוּ, a חָדָה, *laetari* (Exod. XVIII, 9. Pſ. XXI, 7.), ut haec prodeat ſententia: *de interitu perſidorum et peccatorum laetabuntur*, laetitia erit. Id vero ſi exprimere voluiſſet vates, ei עַל שֶׁבֶר ſcribendum fuiſſe (coll. Exod. XVIII, 9. וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה, *laetatus eſt Jethro de omnibus beneficiis* etc.), et turbari illa adſcita ſententia hemiſtichiorum parallelismum, veriſſime monuit Arnoldi. In altero hemiſtichio *illis, qui Jovam derelinquunt*, עֹזְבֵי יְהוָה, utrumque, quod membro priori commemoratur, hominum genus, פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים, comprehenditur, cf. infra LXV, 11. יִכְלוּ *Conſumentur*, peribunt, ut infra XXXI, 3.

29. Tum, cum Jehova exitio eos dabit, intelligent, deos iſtos, in quibus fiduciam poſuerunt, fruſtra ab iis invocatos eſſe; et ob ſpem fruſtratam pudore afficientur. כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם *Quippe pudebit eos terebinthorum, quibus vos delectati eſtis*; oratione a perſona tertia ad ſecundam transeunte, ut ſaepius poetae Hebraeorum ſolent, cf. infra XLIX, 25. 26. Deut. XXXII, 15. 17. 18. Mich. II, 3.; quare non eſt neceſſe, pro יֵבֹשׁוּ legere תֵּבֹשׁוּ, ut Lowthus vult. Legitur quidem ita in duobus codicibus Kennicotti, et uno De-Roſſii; nec non in Munſteri bibliis anno 1536. editis. Sed vix dubium, a manu id profectum eſſe emendatrice. In ſecunda perſona vertit quoque Chaldaeus, qui tamen teſtis excitari nequit, quum interpretes illam perſonarum mutationem, poetis Hebraeis ſolennem, ad ſuarum linguarum indolem flectere ſoleant. Idem valet h. l. de Alexandrinis, Syro et Arabe in Polyglottis, qui omnes tertiam pluralis perſonam poſuerunt, nec non de Vulgato, qui in membro priori in tertia, in poſteriori vero in ſecunda perſona vertit. כִּי hic vel eſt vertendum *certe, ſane*, ut Num. XXII, 33. Joſ. II, 24., vel plane redundat, ut 2 Sam. XIX, 23. Zach. III, 8. מֵאֵילִים LXX verterunt *ἀπὸ τῶν εἰδώλων*, Hieronymus *ab idolis*, quaſi אֵלִים eſſet pluralis nominis אֵל, *Deus*. Sed longe commodius de *arboribus* ſumitur, ſive *quercubus*, ſive *ulmis* (quod volunt He-

Hebraei), five *terebinthis* (vid. not. ad Vs. feq.), quia hic junguntur *hortis*, et Verfu proximo exerte alluditur ad arborem אֵלָה, cujus pluralis perinde אֵלִים, vid. infra LVII, 5. LXI, 3. Recte Chaldaeus: אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוָתָא דְחַמַדְתּוּן *nam pudore afficiemini propter arbores idolorum, quas defideraftis.* Significantur enim *luci facri*, aris, fimulacris et fanis inftructi, quorum fit mentio Deut. XVI. 21. 1 Reg. XIV, 21. 2 Reg. XVI, 4. 2 Chron. XXVIII, 4. Ezech. VI, 13. Pluribus de iis differuit Spencerus *de Legib. Hebraeor. ritualib.* L. II. Cap. XVI., et Jo. Rud. Kiesling in *Differtat. de fuperftitiofo Ifraelitarum fub quercubus cultu ad oracula facra Jefaj. I, 29. Ezech. VI, 13. Hof. IV, 13. curatius enucleanda.* Lipf. 1748. in quat. מ ante אֵילִים et הַגַּנּוֹת fignificat *propter*, ut infra XXI, 3. LIII, 5. 8. Jerem. XXII, 22. Verbum חָפֵר, quod hic occurrit, bene eft discernendum ab alio, quod Hebraice iisdem litteris fcribitur et *fodere* fignificat. Noftrum, quod et infra XXIV, 23. Pf. XXXV, 4. 26. XX, 15. al. occurrit, eft Arab. خَفِرَ (cum *Cha*) *pudore fuffundi*; alterum vero Arab. حَفَرَ (cum *Hha*) *fodit.* הַגַּנּוֹת *Hortis* hic intelligendi funt *luci*, idolis facri, in quibus cultus illorum peragi folebat. Horti in Oriente etiamnum non funt noftris fimiles, in areas divifis, et floribus oleribusque plantatis; fed arboribus tantummodo umbrofis obfiti funt, inftar locorum (vid. Kaempferi *Amoenitt. Exott.* p. 193. Maundrell *Itinerar.* p. 179. verf. germ. Chardin *Voyages III.* p. 28.); unde a poeta apte unum pro altero poni potuit. Vitringa hic alludi exiftimat ad ritum aliquem fuperftitiofum illorum temporum, quo epula facra in honorem idolorum (Solis et Lunae) inftruebant in hortis facris, iisque facra faciebant panum dapiumque oblatione; cf. infra LXV, 3. LXVI, 17.

30. Apta imagine oftendit, qualis futura fit eorum fpecies, qui lucos religionis et voluptatis ergo obibant; talis

talis nempe, qualis est arboris, a qua foliorum luxuries et amoenitas defluxit. Jarchi: „Qua in re illi peccabant, eadem in re comparat vates eorum poenam.“ Kimchi: „Ait: vos exacerbastis me in quercetis, idcirco eritis, ut quercus, cujus decidunt folia; item vos elegistis hortos, ideo similes eritis horto, cui desint aquae.“ אֵלָה non significare *quercum*, ut vulgo vertunt, sed *terebinthum pistaciam*, ostendit Celsius in *Hierobot.* P. I. p. 34. seqq., quocum confer Michaelis *Supplemm.* p. 72. et Curt Sprengel *Antiquitt. botanicar. Specim.* I. (Lips. 1798. 4.) p. 27. Recte Chaldaeus et Saadias pro אֵלָה posuere בּוּטְמָא. بُطْمٌ *terebinthus*. נֹבֶלֶת Jarchi explicat chaldaico כָּמוּשׁ, *marcidum, flaccidum*, et franco-gallico *flétri*; verbumque נָבַל dici observat de omni re, *quae defitiscit, et cujus vigor consumitur*, coll. Exod. XVIII, 18. „Cum folium,“ addit, „tangitur aestu aut frigore, fit marcidum, atque humor ejus perit et consumitur.“ De flore deciduo nostrum verbum et infra XXVIII, 1. 4. dicitur; de *foliis marcidis*, ut h. l., infra LXIV, 5. Jerem. VIII, 13. עָלֶהָ defective scriptum est pro עָלֶיהָ, *foliis suis*, notantibus Masorethis Grammaticisque Hebraeis. Sunt tamen plures codices a Kennicotto et De-Rossio recensiti, in quibus plene scriptum legitur. נֹבֶלֶת עָלֶהָ *Marcida foliis* Kimchi observat eodem modo dici, quo Jerem. XLI, 5. מְגֻלְּחֵי זָקָן, *rasi barba*. Si verum est, quod nonnulli affirmant, terebinthum esse arborem semper virentem, eo gravior erit similitudo, quod ejusmodi arbor, foliis destituta, mortua sit. Sin minus, similitudo quidem stabit, sed intelligenda erit de tempestate, qua frondosa est arbor. Kimchi: „Comparat eos terebintho magis, quam aliae arbori, quod ea, postquam folia ejus defluxerunt, videtur prorsus arida, magis ceteris arboribus, quarum commemorat unam ad similitudinem.“ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר מַיִם אֵין לָהּ *Et instar horti, cui nulla inest aqua.* Illis enim regionibus sine aquae copia nonnulla, nullus est viror; hinc omnes Orientalium horti divisi sunt rivulis et canalibus

(cf.

(cf. auctores supra excitatos), quibus exsiccatis arbores et ceterae plantae in iis marcescunt.

31. Principes et proceres populi, quorum pessimos mores vates saepius in hoc carmine castigat, per mala ipsorum facta sibi ipsis interitum parabunt. Hanc sententiam imagine eleganti exprimit. Erunt illi veluti materia incendii, quae facile flammas concipit, stupa; causa incendii, scintilla, opera ipsorum. הֶחָסֹן *Robusti, pollentis* nomine comprehenduntur ii, qui inter populares potentissimi fuerunt, civesque suos oppresserunt. Ita de Amoraeis ait Amos II, 9. וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים, *robustos eos esse instar terebinthorum.* לִנְעֹרֶת Quasi *in stupam;* eo enim nomine, quod e lino excutitur, denotari, notant Hebraei, convenitque ea notio loco alteri, quo solo praeter hunc nostrum in V. T. occurrit, Jud. XVI, 9. Hieronymus: „*Ut favilla stupae.* Pro *favilla* ἀποτίναγμα interpretatus est Symmachus, quando stupa pectitur et quicquid sordidum projicitur." פֹּעֲלוֹ *Opus* s. opera *eorum,* ut Jerem. XXII, 13. נִיצוֹץ veteres omnes *scintillam* interpretantur, consentientibus Hebraeis, quibus accedit, quod Chaldaei idem nomen eodem significatu usurpare solent. Est autem illud formae נִיחוֹחַ, Genes. VIII, 11., a verbo נָצַץ, *scintillavit, micavit,* unde Ezech. I, 7. נֹצְצִים, *scintillantes, micantes.* N. G. Schroeder in *Observatt. selectt. ad Origg. Hebrr.* Cap. VII, ubi verba נָצַץ, נוּץ, נִיץ, aliaque cognata linguae Arabicae ope illustravit, §. XII. p. 1[illegible]., nomen נִיצוֹץ proprie *micationem,* nostro vero loco *micantem flammam* notare arbitratur, ut idem sit quod לֶהָבָה, infra X, 17., ubi imago hoc loco adhibitae haud dissimilis. Alii חָסֹן, *robusto,* intelligi volunt idolum, quod ita dictum vel quod a duro et denso ligno factum esset, vel quod cultores ejus in ejus fortitudine fiduciam ponerent, פֹּעֲלוֹ vero, quod pro Participio verbi פָּעַל habent, vertunt *operator,* fabricator, *ejus,* idoli. Qua interpretatione adscita, haec prodibit, parum profecto concinna, sententia, fabros, qui sculptilia paraffent,

raſſent, ea, ſtupae inſtar, incenſuros eſſe, tanquam ſcintillas, et una cum illis perituros. Sed verum ſenſum expreſſit Chaldaeus: וִיהֵי תּוּקְפְהוֹן דְרַשִׁיעַיָא כִנְעֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דִמְקָרְבִין דֵין לִסְטַר דֵין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא כֵּן יְסוּפוּן רַשִׁיעַיָא אִנּוּן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן חַיָס *et erit fortitudo impiorum ſicut ſtupa lini, et opus manuum eorum ſicut ſcintilla ignis, quae cum invicem applicantur, ardent ambo ſimul; ſic conſumentur impii et opera eorum prava, nec erit ſuper eis miſericordia.*

Cap. I, 1. *Oraculum Jeſaja, Amozi filii, quod edidit de Judaea et Hieroſolyma, temporibus Uſiae, Jothami, Achaſi, Hiskiae, regum Judaeae.*

2. *Audite, o coeli, attende, o terra, nam Jova loquitur. Filios alui et educavi, qui a me defecerunt.*

3. *Novit bos herum ſuum, et aſinus domini praeſepe; Iſrael non novit, populus meus non ſapit.*

4. *Heu! gentem improbam, populum vitiis onuſtum, ſtirpem maleficam, natos perditos, qui Jovam deſeruerunt, Sanctum Iſraelis deſpicati ſunt, retroceſſerunt.*

5. *Qua jam in parte feriemini, ſi delinquere perrexeritis? Totum caput aegrum eſt, totum cor languidum.*

6. *A pedis veſtigio ad caput nihil eſt in eo ſanum: vulnera, vomicae, ulceraque purulenta, non malagmate curata, non obligata, non unguine mitigata.*

7. *Terra veſtra vaſta eſt, urbes igni crematae, agrum veſtrum in conſpectu veſtro comedunt alieni. Vaſtatio ut ab hoſtili depopulatione!*

8. *Reſtat filia Zion ut caſa in vinea, ut tugurium in cucumerario, ut urbs reliqua facta.*

9. *Niſi Jova, agminum Deus, parum reſidui nobis reliquiſſet, eſſemus ut Sodoma, eſſemus Gomorrhae ſimiles.*

10. *Audite Jovae dicta, principes Sodomitani! attendite Dei noſtri diſciplinam, populus Gomorrhane!*

11. *Quid*

11. *Quid mihi cum vestris tot sacrificiis? inquit Jova. Satur sum arietum victimas, et opimarum hostiarum adipe: taurorum, agnorum et hircorum sanguine non delector.*

12. *Cum venitis ad comparendum apud me, quis istud a vobis exigit, ut atria mea teratis?*

13. *Ne deinceps inane fertum obmovete; a suffitu abhorreo; novilunia, sabbata, conventuum actiones non fero, ferias et impietatem.*

14. *Novilunia solemniaque vestra animo odi, mihi onerosa sunt; defessus sum ferendo.*

15. *Vobisque manus pandentibus oculos meos subtraho, ac quamvis multas faciatis precationes, non audio, quum sint vestrae manus plenae sanguine.*

16. *Lavamini, mundamini, removete vestra prava opera a meo conspectu.*

17. *Desinite malefacere, discite benefacere, aequitati studete, oppressos restituite, patrocinamini pupillis, causas agite viduarum.*

18. *Agite, disceptemus invicem! inquit Jova; etiamsi vel coccinea fuerint vestra peccata, fient alba instar nivis; etiamsi fuerint cocco similia, lanae instar fient.*

19. *Si obedire voletis, terrae bonis fruemini;*

20. *Sin autem renueritis et contumaces fueritis, ferro conficiemini, quoniam Jovae os loquitur.*

21. *Quam est meretrix facta urbs fidelis, ut quae aequitatis erat plena, et in qua justitia degebat, in ea nunc sint homicidae.*

22. *Argentum tuum in scoriam mutatum est; merucum tuum aqua mixtum.*

23. *Principes tui malefici et furum socii, omnes donorum cupidi, et mercedibes inhiantes; pupillis jus non reddunt, viduarum causas non admittunt.*

24. *Itaque sic dicit Dominus, Jova, agminum Deus:*

25. *Heu!*

25. *Heu! ut in meos adverſarios vindicabo, ut hoſtes ulciſcar, et converſa in te mea manu ſcoriam tuam quam puriſſime expurgabo, omne ſtannum tuum auferam;*

26. *Et tibi judices reddam, quales olim habuiſti, et conſiliarios, qualis principio, ac poſtea vocaberis urbs juſtitiae, civitas fidelis.*

27. *Zion aequitate, ejusque reſipiſcentes juſtitia redimentur.*

28. *Sontes vero et improbi ſimul profligabuntur; Jovae defectores conficientur.*

29. *Eos enim pudebit divorum, quos appetitis, et vos hortorum poenitebit, quos eligitis.*

30. *Eritis enim ſicut quercus, cujus folia deciderunt, et velut hortus aqua carens;*

31. *Et numen iſtud fiet ſtupa, et ejus fabricator ſcintilla, atque ita ambo ſimul, nullo exſtinguente, deflagrabunt.*

II.

II.

Cap. II. III. IV.

ARGUMENTUM.

Orditur ab aureae aetatis, qua pietas et pax universa inter omnes gentes regnaturae sint, descriptione (II, 2. 3. 4.). In qua quum inducerentur gentes exterae sese ad cultum Jovae excitantes; vates eam adhortationem ad suum populum convertit (II, 5.), quem profanae superstitioni, avaritiae, deastrorum cultui deditum, verbo, adeo corruptum describit (II, 6. 7. 8.), ut Jovam tot et tantis sceleribus poenas severissimas irrogare et cultui idolorum finem facere oporteat. In earum poenarum comminatione maxima concionis pars versatur (II, 9. — IV, 1.), intermistis querimoniis de procerum rectorumque populi impietate et mulierum luxu atque mollitie. Exstincta vero mala progenie, aetas succedet felicissima, ad cujus descriptionem redit IV, 2. usque ad fin.

Quo tempore hanc concionem vates habuit res Judaicas pacatas florentesque fuisse, quales Usiae vel Jothami temporibus fuerint, arguunt quae de auri et argenti copia, atque de equorum curruumque multitudine, II, 7., nec non de mulierum fastu et ornamentis III, 16 — 24. legimus. Verum et idolorum cultum tunc viguisse, docent II, 8. 20. Quae omnia primis Ahasi regnantis annis congruunt, cui tempori et Gesenius hanc concionem assignat.

Super

Super ratione interpretationis Capitis II. Jesajae Tentamen, quod Praes. Georg. Ludov. Vogel *ad disputandum proponit* Joa. Müller, Hal. 1766. in quat. Parum felici studio auctor evincere conatur, priore Capitis II. parte describi tempora feliciora, exsilium Babylonicum sequutura.

Joa Frischmuthi *Dissertatio de Evangelio in Sione egressuro ad Esaj. II, 1. seqq.* in *Thesauro Theolog. Philolog. sive Sylloge Dissertatt. ad selectiora V. et N. T. loca* (Amstel. 1701.) T. I. p. 683. seqq.

Locum Jesaj. II. Vs. 2. 3. 4 grammatice interpretari atque in fontem ejus inquirere conatur M. S. Friedrich. Zwiccaviae, 1793. in quat.

Cap. II. inde a Vs. 5. teutonice redditum, atque ex ultimorum regni Jothami annorum historia illustratum a J. G. Eichhorn legitur in Anthologia veterum poetarum Hebraicorum edita a Car. Guil. Justi hac epigraphe: *Blumen alt-hebräischer Dichtkunst* (Giss. 1809.) p. 295. seqq. Cf. *die Hebräischen Propheten von* J. G. Eichhorn P. I. p. 159. seqq.

---

2. Quae quatuor prioribus hujus Capitis Versibus continetur seculi aurei descriptio, totidem verbis legitur apud Micham, Jesajae aequalem, IV, 1—4. Celebre illis temporibus vaticinium fuisse apparet, utroque vate, uti credibile, antiquius: vanum igitur, disquirere, ab eorum utro illud prius sit prolatum. J. D. Michaelis tamen et Gesenius a Micha primum illud prolatum existimant, quod in ejus vaticiniis post Vs. 3. eodem tenore continuatur. Eichhornii conjecturam, esse Versus 2. 3. 4. ab aliena manu vaticinio, quod Versu demum quinto incipiat, praemissos, pluribus argumentis refutavit Gesenius. וְהָיָה *Futurum est, fiet*, ut Deut. XII, 11. infra III, 24. IV, 3. locisque innumeris aliis. בְּאַחֲרִית הַיָּמִים *In posteritate dierum*, i. e. futuro aliquo tempore, ut Genes. XLIX, 1., ad quem loc.

cf.

cf. not. Deut. IV, 30. Jerem. XLVIII, 47. Dan. II, 28. LXX: Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Chaldaeus: בְּסוֹף יוֹמַיָא *in fine dierum.* Nam aureum feculum, cujus h. l. fequitur defcriptio, ultima mundi aetate rediturum fperabant; unde Hebraei tradunt, formula אַחֲרִית הַיָּמִים defignari יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, *dies Meffiae.* Cf. ἐσχάτα τῶν ἡμέρων Hebr. I, 2., et ἐσχάται ἡμέραι 1 Petr. I, 20. נָכוֹן יִהְיֶה *Stabilitus, firmiter* conftitutus *erit,* ita ea vox 2 Sam. VII, 26. de domo f. familia, et 1 Reg. II, 45. de throno firmiter fundato dicitur. Abarbenel indicari putat, ftructuram aedis fanctae futuram effe firmam et ftabilem, ut femper fit duratura in omne aevum, neque ullam expertura vallitatem; nam vox נָכוֹן, inquit, adhibetur de re durante et firmiter confiftente, bafique fuae innitente." הַר בֵּית יְהוָה *Mons domus,* templi, aedis, *Jovae,* montanum illud, quod urbs Hierofolymitana fuo complexa eft ambitu, praecipue *Zion,* potior et altior urbis pars ejusque λόφος, *collis,* ut eum vocat Jofephus (de Bello Jud. VI, 6.), Moria mons, vid. 2 Chron. III, 1. coll. XXXIII, 15.; fedes cultus Jovani. De montano tamen integro, cujus partem faciebat *mons templi,* hic cogitandum effe, fuadet Vs. 3, ubi diferte idem illud per *Zionem* et *Hierofolymam,* id eft τὴν κάτω πόλιν, *urbem inferiorem,* fitam in *colle,* Zioni ad feptentrionem oppofito, poft Syrorum tempora, *Acra* dicto, Jofepho τὸ βόρειον κλίμα (Pf. XLVIII, 3.), declaratur. Etiamfi enim hi colles ab invicem divifi effent; folent tamen V. T. fcriptores promifcue illos vel inter fe conjungere, vel de iis divifim loqui, uti fert orationis fuae argumentum; quae ratio eft, cur paffim, ut Pf. LXXVI, 3. LXXVIII, 68., *templum* vindicetur *Zioni.* Pf. LXXXVII, 1. vocantur הַרְרֵי קֹדֶשׁ, *montes facri.* בְּרֹאשׁ הֶהָרִים *In vertice montium,* Pf. LXXII, 16. Jarchi: „In illo monte, qui cenferi debet princeps montium, fi pro dignitate fua inter fe compararentur." Omnibus aliis montibus majoribus, et fanctitatis fama celebribus, ille fuperior et celebrior habebitur. וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת *Et elatior collibus* reliquis, fuper omnes colles eminebit, ratione digni-

tatis.

tatis. Recte Kimchi: „Commemorat *montes*, quod gentes Deos ſuos in montibus excelſis colere ſolebant." Jarchi: „Majus erit ſignum, quod fiet in iſto monte, quam ſigna, quae facta ſunt in montibus Sinai, Carmel, et Thabor." וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם *Et confluent ad eum* (montem) *omnes gentes*, i. e., ut bene Jarchi explicat, congregabunt ſeſe, concurrent ad eum tanquam flumina. נָהַר Hebraeis idem plane eſt, quod Latinis *confluere*, ubi de multorum hominum ad locum aliquem conventu eſt ſermo; eodem ſignificatu verbum occurrit Jerem. XXXI, 12. et LI, 44. Michaelis in *Supplemm.* p. 1607., cui adſentitur Koppius, vertit: *eminus videbunt et proſpicient illum omnes populi*, conferens Arabicum نَهَرَ *lucere, ſplendere.* Displicet ei metaphora, „fluere ad *montem*." Verum non eſt nimis urgenda haec comparatio; multitudo tantummodo hominum ad montem catervatim migrantium illa exprimitur. Sic Virgilius quoque *Georg. IV*, 558. *apes confluere arbore ſumma* dicit. Eandem tamen, quam Michaelis propoſuit, interpretationem exhibet Syrus: ܘܢܚܙܘܢ ܠܗ ܟܠܗܘܢ ܥܡ̈ܡܐ *ſpectabunt ad eum omnes gentes.* Senſus, qui ſub his imaginibus latet, eſt: cultum Jovae, vatis tempore in Palaeſtina tantummodo notum, in poſterum per totum orbem propagatum iri. Chaldaeus: וְיִתְפַּנּוּן לְמִפְלַח עֲלוֹהִי כָּל מַלְכְוָתָא *et convertent ſe, ut cultum* (religioſum) *peragant ſuper eum omnes gentes.* Idem praedicitur infra LX, 5. Jerem. III, 17.

3. עַמִּים רַבִּים quidam reddunt *amplos*, potentes, *populos*, qua ſignificatione Pſ. LXXXIX, 51. ſumendum eſt, ubi Ethan dicit, ſe *in ſinu ſuo portare* כָּל־רַבִּים עַמִּים, *omnes potentes populos;* vid. quoque infra XIII, 4. Jerem. XXV, 14. Rectius vero alii רַבִּים ſignificatione frequentiore, pro *multis*, capiunt; cf. Vs. 2. ultima verba. לְכוּ *Venite*, vox hortantis et excitantis, ut Graecorum δεῦτε, Latinorum *agite!* ut infra Vs. 5. Hoſ. VI, 1. In אֶל־הַר־יְהוָה omiſſum

omiſſum eſt בֵּית, ut ſaepius in hac phraſi, veluti Pſ. XXIV, 3. Mich. IV, 2. coll. Vs. 1., Mich. III, 1.; ſuppletur infra III, 2. Vid. Glassii *Philol. S.* L. I. Tract. I. Can. XXXIX. p. 119. edit. Dath. Waltheri *Ellipſes*, p. 30. edit. Schulz. Noſtrum locum imitantur Jeremias XXXI, 6. et Zacharias VIII, 21. 22. וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו *Ut doceat nos de viis ſuis*, ſ. vias ſuas (idem loquendi modus infra XXV, 2. Num. V, 6. Ezech. XVIII, 10.), i. e. rationem ipſum colendi et per eum cultum felicitatem conſequendi; ita דֶּרֶךְ ſumitur quoque infra XLVIII, 17. Chaldaeus: וְיַלְּפִנַנָא מֵאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי *et doceat nos de viis, quae rectae ſunt coram eo.* וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו *Ut ambulemus in ſemitis ejus*, ut ſequamur ejus inſtitutionem et diſciplinam, cf. infra XXVI, 7. 8. Pſ. XXV, 4. 10. Chaldaeus: וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיה *ut ambulemus in doctrina legis ejus.* כִּי מִצִּיּוֹן *Nam e Zione*, ſede cultus Jovani, et coeleſtis ſapientiae, cf. Vs. 2. תֵּצֵא תוֹרָה *Exit inſtitutio*, cf. infra LI, 4. Kimchi: „Haec ſunt verba prophetae, non populorum, quaſi dicat: cur dicent gentes: *agite, aſcendamus?* quia de Zione exibit lex et praeceptum omnibus populis; docens vero erit rex Meſſias, de quo Vs. ſequ.“ Eundem, qui hic, *Hieroſolymae* et *montis Zion* parallelismum vid. infra XXXVII, 32.

4. וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם *Judicabit inter gentes*, i. e. diſſidia earum componet, easque ad pacem adducet ſcilicet judex. Eum Kimchi regem Meſſiam futurum exſtimat. Alii Jovam, quibus favet locus infra LI, 5., ubi Jova ſe ſuis brachiis populos judicaturum promittit. וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים *Et arguet*, i. e. arbiter pacis erit *multis populis*, ſive *inter multos populos*, ut ל ante עַמִּים hic ſit idem quod בֵּין (Geneſ. XXXI, 37. וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ, *ſint judices inter nos ambo*, et Job. IX, 33.), nec aliter ל vertendum eſt Num. III, 40. Ezech. XXXIV, 17. Verbum יָכַח propr. *demonſtravit*, haud raro dicitur de judice, qui interloquitur, et *demonſtrationem facit nunc huic nunc illi parti*; vid. Geneſ. XXX, 38. Jeſaj. XI, 4. Job. IX, 38.; parallelum

igitur τῷ שָׁפַט. Kimchi: „Quodsi inter duos populos lis inciderit, rem deferent ad regem Messiam, qui erit omnium populorum dominus, isque litem inter utrumque dirimet; quare bella studiaque militaria plane cessabunt." Id quod vates altero hemistichio eleganter sic expressit: וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת, *et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces*, ut recte Vulgatus vertit, quod Hieronymus ita enarrat: „Omne bellandi studium vertetur ad pacem, et pro discordia erit in toto orbe concordia. Gladii mutabuntur in vomeres, et lanceae in falces, ut omisso furore bellandi agriculturae serviant, et uberrimas falcibus messes secent." Quemadmodum apud Virgilium *Georg. I*, 507. de praeparatione ad bellum dicitur:

— — squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem:

et *Aeneid. VII*, 635.

Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses:

nec non apud Ovidium *Fast. I*, 699.

Sarcula cessabant, versique in pila ligones,

(cf. Joel. IV, 10.); ita, cum pacis studium depingit noster, contraria istis imaginibus dicit. De militaribus armis in rustica translatis Martialis Lib. XIV. *Epigr.* 34., cui inscriptio: *Falx ex ense*:

Pax me certa ducis placidos conflavit in usus,
Agricolae nunc sum, militis ante fui.

Talia pertinent ad aurei seculi descriptionem, cf. infra XI, 9. Hos. II, 20. Zachar. IX, 10. כִּתְּתוּ *Cudent*, i. e. conflabunt, instrumenta bellica liquefacta recudent. את *ligonem* verterunt non pauci interpretes, Judaeos sequuti; verum sine veterum auctoritate, praeter Symmachum, qui 1 Sam. XIII, 10. σκαφεῖον vertit. Plerique reddunt *vomer*, praeeuntibus veteribus omnibus. At ex 1 Sam. XIII, 20. 21. appa-

apparet, מַחֲרֵשָׁה esse *vomerem*, a חָרַשׁ, *arare*, אֵת verò ab eo diversum instrumentum: fortasse *culter aratri* (*das Pflugmesser*), de quo Plinius *Hist. Nat.* Lib. XVIII. §. 48. *Vomerum plura genera: Culter vocatur, praedensam, priusquam proscindatur, terram secans, futurisque sulcis vestigia praescribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer.* מַזְמֵרוֹת *Falces*, quales sunt, quibus utuntur in putandis vitibus et arboribus. Verbum זָמַר enim de *vitium* amputatione usurpatur infra V, 6. Levit. XXV, 3. 4. לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב *Nec tollet*, f. stringet (una) *gens contra alteram ensem*, gentes non amplius armis inter se pugnabunt. Voci לֹא ex emendatione ו praemittitur in Codicibus et libris editis, ut habent Alexandrini, Syrus, Theodotion, Chaldaeus, et Michas, Cap. IV, 1. Sed omittendum potius est; nam in oratione poetica particulae copulativae languent. אֶל *Ad*, h. l. *contra* vertendum, ut Genes. IV, 8. Exod. XIV, 5. Num. XXXII, 14. וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה *Nec ultra bello adsuescent*, non amplius artes bellicas exercebunt.

5. בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ *Domus Jacobi agite!* Haec verba quidam tribuunt gentibus, quae quum divinae legis aequitatem et suavitatem essent expertae, Judaeos hortentur, ut ipsi quoque inventae pacis commoditatem capiant. Ita Jarchi: האומות יאמרו להם, *gentes dicent eis*, Judaeis. Distant tamen haec verba longius a superiore gentium oratione (Vs. 3.), quam ut connecti cum ea commode queant. Alii hanc orationem faciunt Judaeorum se mutuo exhortantium. Ita Chaldaeus: וְיֵימְרוּן דְּבֵית יַעֲקֹב, *dicent qui domus Jacobi*, f. *qui de domo Jacobi* sunt. Verum illud *dicent* de suo addidisse interpretem patet. Quae sequuntur, satis diserte docent, inde ab hoc Versu prophetam loqui, atque popularibus suis demonstrare, indignum esse, ut ab ipsis contemnatur et negligatur ille Deus, ad quem colendum aliae gentes, dummodo ejus notitiam consequutae essent, summo cum studio confluxurae sint. Ita Hierony-

mus:

mus: „Poſt vocationem gentium et oſtenſionem montis Domini ſuper verticem montium, ad populum ſuum, id eſt, populum Judaeorum, qui appellatur *domus Jacob,* propheta convertitur, et hortatur eos, ut, qui in tenebris verſantur erroris, lumen ſuſcipiant veritatis et ambulent in lumine Domini.“ Kimchi: „Haec ſunt verba prophetae ad ſuos aequales. Quia ſupra (Vs. 3.) dixerat, gentes ſeſe mutuo exhortaturas, ut ad montem domus Domini aſcendant, nunc ait: vos, quibus id incumbit, et praeceptum eſt, *agite! ambulemus in lumine Domini.* לְכוּ adhortantis eſt vox, ut ſupra I, 18. Dum ait prima pluralis perſona וְנֵלְכָה, *ambulemus,* ſociat ſe illis, ut ſupra I, 9.“ בֵּית יַעֲקֹב *Domus,* i. e. familia, *Jacobaea.* Hebraeorum בַּיִת, plane ut Arabum أهل, ſimul *tentorium,* ſ. domum et *familiam,* ſ. tribum, in tentoriis habitantem, indicat. Utitur vates hac appellatione inſolentiore, poetarum more, pro uſitatiore בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ſive עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ut infra XLVIII, 1. אוֹר יְהוָה *Luce Jehovae,* ſignificantur *leges ejus,* quae in tenebris erroris et inſcientiae clariſſimum lumen praeferunt menti, cf. Prov. VI, 3. Pſ. CXIX, 105., ut adeo ſenſus ſit, *ſequamur cultum, leges Jehovae.* Ita Chaldaeus: בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא דַיָי *in doctrina legis Domini.* Koppius cum Clerico vertit: *ambulabimus in luce* faciei *Jehovae,* i. e. Deum propitium nobis reddamus per mores, favore ejus non indignos. Nam *lux faciei* alicujus, ſ. frons ſerena, eſt gratia, benevolentia, vid. Proverb. XVI, 15. (בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים quod ſtatim explicatur רְצוֹנוֹ). Similis phraſis eſt: *fronte ſerena adſpicere,* apud poetas Romanos ſaepe obvia. Ex qua interpretatione haec verba arctius quidem cohaerent cum iis, quae ſequuntur, hoc ſenſu; ita vivamus, ut Jehova nos iterum fronte ſerena adſpiciat, nobis faveat, nam quia leges ejus negleximus, ille nos quoque neglexit (faciem ſuam a nobis avertit). Sed obſtat, quod vox פָּנִים in aliis quidem loquutionibus, ubi poni debuit, ſaepe omiſſa, in hac אוֹר פְּנֵי מַלְכִּי, nusquam omiſſa reperitur. Phraſi *ambu-*

ambulemus in luce Domini alludi ad ritum celebrandi ſolennia feſti tabernaculorum, quum transacto primo feſti die, appropinquante nocte, accingere ſe ſolerent ad laetitiam נִיסּוּךְ הַמַּיִם, *effuſionis aquae*, in qua ſolennitate tot accendebantur lampades, in eo loco, unde hauriebantur aquae, ut non eſſet totis Hieroſolymis platea ulla, quae non coruſcaret ex iſta illuſtratione, adeo ut omnes urbis incolae *in ea luce ambulare*, feſtique gaudio frui poſſent, conjectura eſt Deylingii *Obſervatt. Sacr.* P. II. p. 290. (cf. Petr. Zornii *Biblioth. antiquar. et exeget.* p. 969. ſeqq. not.), docta quidem, ſed quam dubito veram eſſe.

6. Cauſam adfert proxime antecedentis adhortationis, populi ſcelera, ob quae Jova eum reprobavit. כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקוֹב *Nam tu*, Jova! *repudiaſti populum tuum, familiam Jacobi* (Vs. 5.). Oratio convertitur ad Deum, de quo antea ſemper in perſona tertia dicebatur; ex more poetico, vid. ſupra ad I, 29. Hieronymus: „Quumque quod (hoc Vs. 5. legitur) loquutus fuiſſet ad populum Judaeorum, cernens impoenitens cor eorum, et animam in crudelitate duriſſimam; facit apoſtrophen ad Dominum et dicit: ideo eos hortor, ut ad te veniant, et mecum tuo lumine perfruantur, quia pro merito peccatorum ſuorum reliquiſti populum tuum, domum quondam Jacob.“ Ita Jarchi quoque et Kimchi. At Chaldaeus: אֲרֵי שְׁבַקְתּוּן דַּחֲלָא תַּקִּיפָא דַּהֲוָה פָּרֵק לְכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב *nam dereliquiſtis venerandum et fortem, qui ſalvabit vos, qui domus Jacobi eſtis!* Videtur verba hebraica eodem modo, quo recentiorum quidam, accepiſſe, inter quos Michaelis, qui non improbat quidem interpretationem vulgarem; ſed mavult tamen, accentus Maſorethicos relinquens, vertere: *nam tu, familia Jacobaea, deſeruiſti populum tuum*, i. e. religionem et mores, populo tuo proprio; deſeris religionem patrum tuorum, et ſequeris ſuperſtitionem et ſcelera peregrinorum. Ita Saadias: وَإِنَّكَ تَرَكْتَ مَذْهَبَ قَوْمِكَ يَا آلَ يَعْقُوب *nam deſe-*

deseruisti religionem gentis tuae, o familia Jacobaea! Sed praestat, nostro judicio, interpretatio prior. Hubigantius: „Istud ה in נָטַשְׁתָּה, quod superfluit, reliquum videtur esse antiquae scriptionis, נָטַשְׁתָּ יָהּ, *reliquisti, Domine.* Jesajas non converteret ad Deum sermonem, Deo non nominato. Atque hoc forsan erat tacitum judicium graecorum interpretum, qui quidem abiere ad personam tertiam, *reliquit populum suum* [ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ]. Haec plane significant, gentem Judaeorum a Deo relictum iri rempublicamque eorum delendam tempore eodem, quo gentes omnes legi, quae de Sion exibit, obsequentur." Sed ה in נָטַשְׁתָּה est paragogicum, ut in בָּגַדְתָּה, *praevaricatus es*, Malach. II, 14. נָתַתָּה, *dedisti*, Genes. III, 12. Personae, ad quam oratio convertitur, nomen non diserte exprimi, poetis minime insolens. Ceterum נָטַשׁ proprium est verbum, quod adhiberi solet de Deo, populum aliquem ob ejus scelera repudiante quasi, adeoque omnimoda miseria eum cumulante, vid. Jud. VI, 13. 2 Reg. XXI, 14. Jerem. VII, 29. XXIII, 33. oppos. *Jovam esse cum aliquo*, 1 Reg. VIII, 57. Non igitur erat, cur H. E. G. Paulus in *Memorabill.* Fasc. V. p. 95. verbo נָטַשׁ Arabici نَطَسَ, *contemplatus est*, tribuens significationem, nostra verba interpretaretur: *quando* tu, Deus, *populum tuum contemplaris;* sententia jejuna et parum concinna. Pluribus illam interpretationem refellit, illustratis simul aliis locis, quibus verbum נָטַשׁ occurrit, A. J. Arnoldi in *Observatt.* supra ad I, 8. laudatt. p. 19. seqq. Neque quae Arnoldio reposuit Paulus ad suam interpretationem vindicandam in *dem Neuen theolog. Journal* anni 1796. p. 262. seqq., nos ut ei assentiamur, persuadent. In eandem, quam Paulus protulit, opinionem incidit C. Guil. Moessler, qui in Dissertat. cui epigraphe: *Novae locorum nonnullorum Jesajae explicatu difficiliorum interpretationis periculum*, Viteberg. 1808. 4. eodem illo Arabico نطس collato nostrum locum sic vertit: *Tu, Jova, observasti populum tuum,* *fami-*

familiam Jacobi, scatere tam hariolis orientalibus, Philisthaeorum instar, quam cum liberis nothis s. peregrinis societatem inire. Sed *relinquendi, deserendi* notionem, qua h. l. verbum נָטַשׁ veteres omnes capiunt, extra omnem dubitationem ponunt loca a nobis antea laudata. In verborum כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם interpretatione dissentiunt. Nomen קֶדֶם, quod de *loco* pariter, sive de terris ad solis ortum, ac de *tempore* usurpatur, veteres raro consensu de *tempore antiquo* ceperunt (LXX: *ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς*· Syrus: ܡܛܠ ܕܐܬܡܠܝܘ ܐܝܟ ܕܡܢ ܩܕܝܡ, *quoniam repleti sunt ut antea;* Vulgatus: *quia repleti sunt ut olim;* Chaldaeus: אֲרֵי אִתְמְלִיאָה אַרְעֲכוֹן טַעֲוָן כְּמִלְקַדְמִין *quia repleta est terra vestra idolis ut ab initio;* Saadias: أتبع قومكم سبل القدم, *populus vester indesinenter quaerit viam temporis prioris*). Videntur de illo tempore cogitasse, quo prisci Palaestinae incolae, Cananaei, idolorum cultores, terram tenuerunt. Eandem non dubito Hieronymi sententiam fuisse, cujus haec sunt verba: „Redditque caussas, quare projecerit Deus populum suum, domum Jacob, *quia repleti sunt,* inquit, *ut fuerunt in principio,* auguribus, et somniis, cunctisque sordibus idololatriae.“ Verum recte monuit Vitringa, קֶדֶם aperte oppositum esse τοῖς פְּלִשְׁתִּים, qui Israelitis ad *occidentem* habitarunt, hinc parallelismum flagitare, קֶדֶם de *regionibus orientalibus* intelligere. Vitringa ipse vertit: *repleti sunt spiritu divinatorio magis quam orientales.* Scilicet qui inter gentes exercebant divinationem, prae se ferebant, se obsideri a Daemone, eoque repletos esse; id vero indicari existimat verbo מָלֵא, quasi voce technica, qua prophetae etiam Israelitici uterentur, cum dicerent, se Jovae spiritu impleri (הִמָּלֵא) e. c. Mich. III, 8.; cf. Job. XXXII, 18. Quam interpretationem sequitur et Dathius, qui vertit: *artem divinandi magis jactant, quam Syri.* Verum nullo alio loco מָלֵא, simpliciter positum, eam, quam ei Vitringa adscribit, significationem,

nem, obtinet. Michae enim loco, quem ille adfert, res, qua propheta impletus dicitur, eſt appoſita (מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה). Ludov. de Dieu verbum מָלֵא hic ſumendum cenſet *hauriendi* notione, qua in N. T. verſione Syriaca et in Targumin ſaepe occurrit, pro Hebr. שָׁאַב; hinc vertit: *quia hauſerunt ex Oriente*, ſcil. praeſtigias, artes magicas etc. Minime tamen credibile, verbum מָלֵא hoc ſolo loco alia ſignificatione uſurpari quam ea, qua centies in V. T. occurrit. Doederlein קֶדֶם eodem, quo veteres interpretes, ſenſu accipit (vid. ſupra), et verba noſtra ſic vertit: *dum a longo inde tempore tanto hariolorum numero, quanto antiqui Palaeſtinae populi, utuntur.* „Verbum מָלֵא," addit in nota ſubjecta, „non *implendi* tantum poteſtatem habet, ſed *multitudinis* quoque, vid. infra Cap. XXXI, 4. Jam בֵּיתוֹ, i. e. *familiam ſuam*, *impleviſſe*, i. e. *auxiſſe*, adſcitis multis Orientalibus, primum eſt, quod exprobratur Judaeis." Senſus non ſatis concinnus. Clericus verba מָלְאוּ מִקֶּדֶם elliptice poſita exiſtimat pro: מָלְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֵּרִים אֲשֶׁר בָּאוּ מִקֶּדֶם, *pleni ſunt Iſraelitae advenis ex Oriente.* In quo tamen nihil erat, cur a Deo repudiari meruiſſent. J. D. Michaelis vertit: *pleni ſunt vento orientali*, quo ſignificari exiſtimat populorum orientalium ſuperſtitionem, quae ob inanitatem et noxam apte cum vento illo orientali pernicioſo poſſit comparari: conferre jubet Job. XV, 2. *num ſapiens vana reſpondebit: num euro ſeſe implebit?* ubi *eurus* indicat doctrinas vanas et noxias. Verum ubi de *vento orientali*, *euro*, eſt ſermo, ſemper קָדִים, *orientalis* (ſcil. רוּחַ, ventus, vid. Ezech. XVII, 10. XIX, 12. Hoſ. XIII, 15. Jon. IV, 8.) uſurpatur; nusquam קֶדֶם. Verte: *repleti ſunt oriente*, i. e. ſuperſtitionibus, artibusque malis orientis, ſ. Orientalium; ſubjecti, ut loqui ſolent, metonymia, qua *locus* pro *re in loco* contenta dicitur, e. c. *Ophir* pro *auro Ophirino*, Job. XXII, 24., *coelum* pro *Deo*, Dan. IV, 23. Verbum מָלֵא et conſtructionem per מִן admittere, patet ex loco Ezech. XXXII, 6., ubi legitur וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ, *et alvei implebuntur de te*, tuo

tuo videlicet sanguine; et Jerem. LI, 34. מִלָּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי, *implebit ventrem suum de meis deliciis.* Kimchi: מלאו כשפים יותר מבני קדם, *pleni sunt praestigiis magis quam orientales;* עֹנְנִים et כַּשָּׁפִים junguntur et Jerem. XXVII, 9. Mich. V, 11. *Syrorum* et *Chaldaeorum* potissimum superstitiones nomine קֶדֶם spectari, suadet locus infra IX, 11., ubi *Philisthaeis* plane ut hic opponitur *Oriens*, hoc modo: אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר, *Syri ab ortu, et Philisthaei ab occidente.* Supervacanea Brentii conjectura, in quam ipsam deinceps Hubigantius et Waltherus inciderunt, pro מִקֶּדֶם legendum esse מְקֹסֵם, coll. Deut. XVIII, 14. Multo minus probandus Koppius, qui conjicit, reponendum esse, vel, מְקֹסְמִים מִקֶּדֶם, vel מְקֹסְמִים בְּמִקֶּדֶם. עֹנְנִים, non diversi, uti videtur, a מְעוֹנְנִים Deut. XVIII, 10. 14., proprie videntur esse ii, *qui ex nubibus omina captant*, ab עָנָן, *nubes*, ut recte Aben-Esra ad Levit. XIX, 26., quia talis praestigiator יסתכל בעננים וברמותם ובתנועתם, *aspicit nubes earumque figuram et motum*, indeque de rebus futuris vaticinari gestit. Hic tamen per synecdochen universim *hariolationes* ea voce videntur indicari. Alii vocabulum nostrum referunt ad עוֹן, עוֹנָה, cui nomini *stati temporis* notionem tribuunt, ut עוֹנֵן sit is, *qui observat tempora cuilibet negotio apta, Tagewähler*, ut Lutherus reddit. Plura de hac voce disputavit Carpzovius in *Apparatu Antiqq. Hebrr. ad Goodwinum*, L. IV. C. X. p. 540. 541. כַּפְּלִשְׁתִּים *Sicut Philisthaei,* qui auguriis dediti erant (1 Sam. VI, 2.), et Judaeae ab occidente erant, sicuti Syri ab oriente. Hieronymus: „Pro *Philisthiim* semper LXX *alienigenas* interpretati sunt, id est, τοὺς ἀλλοφύλους, nomen commune pro proprio, quae est hodie gens Palaestinorum, quasi *Philisthinos*, quia *P* literam sermo Hebraicus non habet, sed pro ea Φ Graecorum utitur. Unde et illud, quod in Psalmis dicitur cum enumeratione gentium ceterarum (LIX, 10.): *Mihi alienigenae subditi sunt*, non omnes exteras nationes sed proprie *Palaestinos* significat." Ex malis his vicinis Israelitae artes malas didicerant, vid. 2 Reg. XXI, 6.

2 Paral.

2 Paral. XXXIII, 6. Verba וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ plerique sic interpretantur: *et filiis exterorum plaudunt*, i. e. illorum studiis, superstitionibus vitiisque mirifice se oblectant, quemadmodum Romani, antiquae disciplinae tenaces, corruptis temporibus Neronis querebantur, Tacito *Annal.* XIV, c. 20. referente, *juventutem studiis externis degenerare.* שָׂפַק, sive, ut aliis locis scriptum reperitur, סָפַק, i. q. Arabum سفق et صفق, *manus complosit*, idque vel prae dolore, ut Jerem. XLVIII, 26., vel prae gaudio et admiratione, ut Thren. II, 15., quo tamen loco de iis dicitur, qui de aliorum malis gaudent illisque illudentes manus complodunt. Sed quum Arabicum verbum, recte observante Gesenio, et denotet: *percussâ utrinque manu asseruit illi emtionem, inaugurationem* (cf. A. Schultens ad Job. XX, 22. et Silv. de Sacy ad Haririum p. 48.), malim verba hebraea ita capere: *dextras jungunt cum exteris*, i. e. paciscuntur, foedus ineunt cum iis, et eorum pravos mores superstitionesque imitantur. Jarchi verbum סָפַק franco-gallico *s'ébatre*, i. e. *delectari*, *placere sibi in aliqua re* explicat, ceterum autem hunc locum ad matrimonia refert, quae inivissent Judaei cum feminis alienigenis, et superstitionibus deditis, e quibus liberi orti, matribus haud meliores, patrum deliciae. Ita jam LXX: *Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενέθη αὐτοῖς.* Syrus: ܣܘܓܐܐ ܕܒܢ̈ܝܐ ܢܘܟܪ̈ܝܐ ܪܒܝܘ, *multitudinem filiorum peregrinorum educarunt.* Hieronymus, postquam hanc Alexandrini interpretis versionem attulisset, addit: „Symmachus: *et cum filiis alienis applauserunt.* Pro quo scriptum est in Hebraeo *jasphiku*, et nos vertimus *adhaeserunt* (*pueris alienis*), ut vitiorum in gente Judaea turpitudo monstretur. In tantum autem Graeci et Romani hoc quondam vitio laboraverunt, ut et clarissimi Philosophorum Graeciae haberent publice concubinos, et Hadrianus, philosophiae artibus eruditus, Antinoum consecrarit in Deum, templumque ei ac victimas et sacerdotes instituerit, et ex eo Aegypti civitas

civitas ac regio nomen acceperit. Inter ſcorta quoque in fornicibus ſpectaculorum pueri ſteterunt publicae libidini expoſiti, donec ſub Conſtantino Imperatore, Chriſti evangelio coruſcante, et inſidelitas univerſarum gentium et turpitudo deleta eſt. Porro LXX conjuges eorum violatas eſſe ſignificant, dum filios alienos Judaeis generant. Symmachus quodam circuitu et honeſto ſermone, *plaudentium*, eandem cum pueris turpitudinem demonſtravit.“ Idem ſpectaſſe videtur Saadias: وَبِحَوَاشِي ٱلْغُرَبَاءِ يَكْتَفُوا, *et aſſeclis peregrinorum contenti ſunt*, delectantur. Houbigant in *Obſervatt.* p. 16. verbum שָׂפַק *abundandi* ſignificatu, Aramaeis familiari, capiendum cenſet, hoc ſenſu: *abundabunt Iſraelitae natis alienigenarum*, quibus verbis poenas, quas ob nefariam ſuperſtitionem morumque peregrinorum imitationem daturi ſint Judaei, deſcribi exiſtimat, q. d.: exteri hoſtes magno agmine in Judaeam irruent; quumque antea Judaei mores gentium exterarum et ſuperſtitiones ſollicite imitati ſint, Deus juſtiſſimo talionis jure uſurus, per eosdem illos exteros meritos a populo Judaico repetet poenas. Sed poenarum comminatio Verſu demum 9. incipit. Senſum recte expreſſit Chaldaeus: וּבְנִימוּסֵי עַמְמַיָּא אָזְלִין, *et in inſtitutis*, ſecundum inſtituta *populorum* aliorum *ambulant*. Mitto interpretationes conjecturasque de hoc loco plures alias, quas retulit refellitque Michaelis in *Supplemm.* p. 1794. et Kocherus in *Vindiciis* p. 26. Ceterum יַלְדֵי נָכְרִים i. q. בְּנֵי נֵכָר, quibus *gentes exterae* ſignificantur infra LX, 10. LXI, 5. Pſ. XVIII, 45. CXLIV, 7. 11.

7. Connumerat peccata alia: avaritiam, quae ad opes congerendas inhiat, et faſtum atque ambitionem, qua adducti magnum apparatum bellicum coegerunt. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב *Etenim repleta eſt terra ejus* ſcil. populi, quem Vs. 5. reprobatum eſſe a Deo dixerat, *auro et argento.* וְאֵין קֵצֶה *Nec finis* i. e. modus eſt, Nahum. II, 10. III, 3. 9. לְאֹצְרֹתָיו *Theſauris ejus* congerendis. Quadrant haec exacte

in

in ſtatum florentiſſimum Judaeae gentis et regni ſub Uſia atque Jothamo, qualis ille deſcribitur 2 Chron. XXVI, 5. ſeqq. Divitiarum augendarum cupiditatem cum luxurie et morum corruptione plerumque conjunctam eſſe, quis neſcit? Hieronymus: „Pulchre illud comma verſiculi [Horatii, *Epiſt.* I, 2. 56.]: *ſemper avarus eget*, aliis verbis propheta ſignificavit dicens: *et non eſt finis theſaurorum ejus*, non quod theſauri finem non habeant, ſed quod poſſidentium animus non impleatur." סוּסִים *Equis*, bellatoribus, quorum magnam copiam alere vetitum erat, Deut. XVII, 16. וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו *Nec modus eſt curribus ejus*, quorum vel ad luxum, vel ad bellum uſus erat; eorum apud Judaeos multitudinem graviter quoque reprehendit Micha, Jeſajae aequalis, V, 9. ſeqq.

8. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים *Et repleta eſt terra ejus idolis*, ut apud Iſraelitas iisdem temporibus, vid. Hoſ. II, 10. VIII, 4. X, 1., eo tamen discrimine, quod apud Judaeos peregrinorum deorum cultus magis privatus, quam publicus eſſet; nam Jothamus et Uſias Jovae cultores erant. Quare nomine אֱלִילִים, quod generale eſt *idolorum* nomen, quo proprie *res nihili, vanae* ſignificantur (cf. Jerem. II, 11. Habac. II, 18. 19.), Vitringa potiſſimum deos illos penates תְּרָפִים dictos, quorum cultui gens Judaea ab antiquiſſimis temporibus dedita fuit (vid. Geneſ. XXXI, 19. et ibi not.) ſpectari exiſtimat. לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ *Operi manuum ſuarum ſeſe proſternunt*, eo progreſſi ſunt amentiae, ut adorent, quae ſuis ipſi manibus dolaverunt et finxerunt (cf. Hoſ. VIII, 6. XIV, 4. Mich. V, 12.). לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו *Ei* idolo *quod fecerunt, digiti ſui* (cf. Cap. XVII, 8.), quae inſania Judaeis et exprobratur infra XLIV, 15. ſeqq.

9. Subito tranſit ad comminanda ſupplicia tantis criminibus digna; quo in argumento prolixus verſatur. וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ *Deprimetur homo* et *humiliabitur vir*, quisque, cladium mole oppreſſus. Sunt, qui haec verba

de

de adoratione, qua idolorum cultores idola venerati essent, intelligant, et ostendere vatem, latissime patere hanc populi labem divinique nominis injuriam, quando non vulgo tantum Judaei (qui אָדָם, *hominis* nomine significantur), sed etiam principes (qui אִישׁ, *viro*, intelliguntur), corruisse proni ante muta deorum simulacra dicuntur. Ei tamen interpretationi obstat primum, quod verbum שָׁפֵל nusquam usurpatur de incurvatione corporis in adorandis idolis; tum, quod tota, quae sequitur, oratio in hoc decurrit argumento, fore, ut superbi humilientur, ita ut haec verba propositionem quasi generalem efficiant eorum, quae sequuntur. Eam, quam dedimus, interpretationem confirmant loca parallela, infra Vs. 11. 17., et V, 15. Consonat Chaldaeus: וְיִמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיִחֲלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין *et humiliabitur homo, et infirmabitur fortitudo virorum.* אִישׁ et אָדָם ubi in eadem occurrunt sententia, illud homines *ordinis excellentioris* et *dignitatis*, hoc *vilioris et gregarii* significat; exemplum manifestum hujus oppositionis habes Ps. XLIX, 3., ubi אֶבְיוֹן יַחַד בְּנֵי אָדָם, et בְּנֵי אִישׁ עָשִׁיר יַחַד respondet; vid. etiam Ps. IV, 3. Proverb. VIII, 4. Eodem modo Graeci suum ἀνὴρ de viro honorato, ἄνθρωπος vero de homine ex plebe usurpare solent. וְאַל תִּשָּׂא לָהֶם *Sed ne dimittas eis*, imprecationis speciem habet haec oratio, sed est revera comminatio, quae et alias, veluti infra XLVII, 2., per Imperativum effertur. Sensus: tu, Jova, non sines eos impunitos abire. Subaudiendum est עָוֹן, *peccatum*, post תִּשָּׂא, vid. Num. XIV, 19. coll. 18., ut in סָלַח, vid. Deuter. XXIX, 19. coll. Exod. XXXIV, 9. Hieronymus: „*Ne ergo dimittas eis.* Pro quo LXX interpretati sunt: *καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς*, id est, *non dimittam eis.* Si Deus loquitur, ita intelligendum est: quia tanta fecerunt, non parcam eis, nec tam innumerabilia peccata dimittam. Si propheta, sic sentiendum: ne ergo dimittas eis, qui tanta scelera perpetrarunt.“ Sed non dubium, prophetae haec esse verba, non sane imprecantis suis vindictam, sed eam denunciantis et interminantis

ut

ut certiſſimam, niſi ſua eam praevenirent et everterent reſipiſcentia.

10. Nemo deſcendentis ad exterminandam malam iſtam progeniem numinis terribilem adſpectum ſuſtinebit. Quem jam praeſentem videns vates acclamat hominibus: בוא בצור *Ingredere*, ingredimini, *rupem*, i. e. ſpeluncas rupium, במערות צרים, Vs. 19., ut ibi lateatis. והטמן בעפר *Et abscondite vos in pulvere*, i. e. במחלות עפר, Vs. 19., in cavernis ſubterraneis. מפני פחד יהוה *Prae pavore Jehovae*, quem ſentietis contra vos manus afferre ultrices et armatas. פחד ſummum metum et pavorem indicat, et ſemper fere de pavore Jovae dicitur, ut 1 Sam. XI, 7. 2 Sam. XVII, 9. ומהדר גאונו *Et prae reventiae majeſtatis ſuae*, quam horrendis prodigiis contra idola vindicabit. Vox הדר melius vertitur *reverentia* (quam ſignificationem verbum הדר ſaepe habet e. c. Levit. XIX, 15. 32.), quam *ſplendor*, *decus*; reſpondet enim τῷ פחד. Deſcribitur non hoſtilis alicujus exercitus irruptio; ſed ruina multo gravior, qua totus concutietur orbis, vid. Vs. 19. 21. „Verſus hic cum 19. et 21. parallelus, niſi quod in noſtro non additum, quod in poſterioribus ſubjicitur, בקומו לערץ הארץ. Itaque Graecus Arabsque cum uno Ms. codice hebraeo ſupplent, Lowthusque ſequitur. Quid ergo nobis conſilii? Graecus ſolus, dubium, de ſuone, an interpolatus; nam Arabs non ſuus, ſed interpres ex Graeco interprete, neque teſtis adeo. Praeterea ex tot codicibus [hebraicis] unum citari, id quantulum? maxime quum extent ad fidem graecam correcti ſcilicet. Sed et hoc vide, ut tres Verſus, conſulto ſciteque, ſtilo varient; res eadem, color non idem.“ Kocherus in *Vindiciis* p. 27.

11. In eo, quod reliquum eſt Capitis, praedicit propheta, quemadmodum illa omnia, quae in hominum judicio magni aeſtimabantur, ruitura ſint adventante ultore Deo. עיני גבהות אדם שפל *Quod ad oculos altitudinis*, ſuperbiae faſtusque (cf. Pſ. CI, 5. CXXXI, 2.) *hominis*, *humi-*

humiliatur, dejicietur homo. Praeſens pro Futuro, quod ſolenne prophetis, futura tanquam praeſentia videntibus. Ceterum verbum h. l. reſpondet nomini poſteriori recto, cum deberet convenire priori regenti, ut ſaepius, veluti 2 Sam. X, 9. כִּי הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמִּלְחָמָה, *quod eſſet contra ſe facies belli*, pro הָיוּ, *eſſent*. Job. XXXII, 8. רֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה, *multitudo annorum notam faciunt ſapientiam*, pro יֹדִיעַ, *notam facit*. Infra Cap. XXII, 7. וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב, *delectus vallium tuarum plenae ſunt curribus*, pro מָלֵא; i. e. lectiſſimae valles tuae curribus refertae ſunt. Vid. quoque 1 Sam. II, 4. Pſ. LXXV, 4. Job. XV, 20. et cf. Buxtorfii *Theſaur. Grammat.* L. II. Cap. X. *Reg. ſext.* p. 429. 430. Storrii *Obſervatt.* p. 361. 362., ubi hujus idiotiſmi ratio fuſius expoſita eſt; Schroederi *Inſtitt. L. H. Syntax. Reg.* p. 29. et Gesenii *Lehrgeb.* p. 720. Alia ratione Kocherus haec explicat: „Quae in Tſere, inquit, verba exeunt, ejusdem formae Participia habent, ut, זָקֵן, *ſeneſcens*; שָׁפֵל perinde, *humilis factus eſt; humilis, humile.* Inde שָׁפֵל — עֵינֵי, *oculi — humile*, humillimum, *ſunt*, i. e. erunt, eritve. Ut: *Omnia pontus erat: Amantium irae amoris redintegratio eſt.* Tale Pſ. CXIX, 137. יָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ, *rectum judicia tua*, et infra XVI, 8. שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל, *arva Hesbonis languidiſſimum.* Quale ſcitum illud Virgilii: *Triſte lupus ſtabulis.* Γλυκὺ ἡ ἀλήθεια, apud Plutarchum in Apophthegmm.“ Sed *humilis*, ſ. *humile* eſt שָׁפָל, vid. 2 Sam. VI, 22. Pſ. CXXXVIII, 6. Alexandrinus: *οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός*· quaſi legiſſet: עֵינֵי יְהוָה גְּבֹהִים אָדָם שָׁפָל. „Lowthus ultra limitem, accentu majori [*Sakeph - katon* voci שָׁפֵל impoſito] deſignatum, ſaliens, a proxima voce raptum ו huc transtulit, ut fiat שְׁפָלוּ שַׁח; factum, in Maſorethis, ſi forte eveniſſet, vix laudaturus, ſuo more ad teſtes antiquos provocaturus, qui ſuam verbo שַׁח particulam ו afferant“ Kocherus. וְשַׁח *Et deprimetur*, Vs. 17. Job. IX, 13. רוּם *Altitudo*, i. e. ſpiritus altus, faſtus, i. q. alias רוּם לֵב, Jerem. XLVIII, 29., ut רוּם עֵינַיִם, Proverb.

XXI, 4. וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ *Exaltabitur Jova solus*, unus erit Jova, cujus exaltetur majestas et gloria. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illo*, de quo Vs. 12. seqq.

12. יוֹם לַיהוָה *Dies Jovae*, quo durum judicium atque severum in homines distringet, quod seculum illud aureum, de quo Noster priori hujus Capitis particula, praecedet. Suprema illa dies, quae orbi huic veteri perituro illucescet, יוֹם יְהוָה vatibus hebraeis dici solet, vid. infra XIII, 6. 9. Jerem. XLVI, 10. Ezech. XXX, 3. Zephan. I, 7. 14. Joel II, 31., ut N. T. scriptoribus ἡ ἡμέρα Κυρίου, 1 Thess. V, 2. 2 Petr. III, 10. Superveniet igitur fatalis illa dies עַל־כָּל־גֵּאֶה, *omni elato*, Job. XL, 11. 12. Vulgatus: *super omnem superbum*. Nos latiore sensu, etiam physico, capiendum esse arbitramur. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 193. 194. et in *Supplemm.* p. 300. pro גֵּאֶה scribendum jubet גֵּאָה, defective scriptum pro גֵּיאָה, coll. Arab. جِئَاة, *vallis*. „Parallelismus," inquit, „utriusque membri et oppositio גאה ad רום non *altum*, sed *vallem*, poscit." Videlicet hemistichium alterum, וְעַל־כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל Michaelis vertit: *et super omne elatum et humile*. Verum reddendum: *et super omne elatum, ut humilietur*. Cf. not. ad Vs. 11. Nostrum גֵּאֶה praeterea a veteribus omnibus expressum.

13. Plures ejusmodi res, quae vel natura, vel arte humana super alias eminent, cumulat. וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן *Et super omnes cedros Libani*, ut infra XIV, 8. „Μεταφορικῶς," ait Hieronymus, „sermo est de magnis atque principibus, quod quanto magis superbierint, tanto amplius deprimantur." Ita et Chaldaeus: וְעַל כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא תַקִּיפַיָּא וְחַסִּינַיָּא *et super omnes reges populorum fortes et robustos*. Sed quemadmodum montes, colles, turres, muri praealti, naves, ceteraque magna et sublimia, quae deprimenda prorsus et humilianda vates praenunciat Vss. seqq., proprie sunt accipienda, ita sane et quae hoc Versu commemorantur,

rantur, procerae et magnificae Libani cedri terebinthique Baſaniticae. De אֶרֶז, *cedro*, vid. not. ad Pſ. XXIX, 5. *Cedros Libani* vero et *quercus*, ſ. potius *Terebinthos Baſaniticas* arbores eſſe prae aliis altitudine conſpicuas, ex multis Veteris Teſtamenti locis notum eſt, vid. Jud. IX, 15. 2 Reg. XIV, 9. Pſ. CIV, 16. Ezech. XXVII, 6. Amos II, 9. Zach. XI, 2. De regione *Baſan* vid. not. ad Geneſ. XLIX, 26. et Ezech. XXVII, 6. Cf. libr. noſtr. *Handbuch der bibl. Alterthumskunde* Vol. II. P. I. p. 127. 139. Hieronymus: „*Quercus* quoque *Baſan* [אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן], quas Aquila δρυάς, Symmachus et Theodotio βαλάνους interpretati ſunt, glandiferas novimus. — *Baſan* regio eſt Arabiae, cui imperavit Og, qui appellatus eſt *rex Baſan* [Deut. III, 11.]."

15. בְּצוּרָה *Munitum*, ſ. *altum*, ὑψηλὸν, ut vertunt Alexandrini, cf. Deuter. I, 28. בְּצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם; eandem ſignificationem vox illa habet Jerem. XXXIII, 3. Saadias: سُورٌ حَصِينٌ وَعَالِي, *murus munitus et altus*.

16. אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ *Naves Tarſchiſch*, quae Tarteſſum ibant mercaturae cauſſa. Hic vero ea adpellatione naves quaevis majores onerariae et diuturnae navigationis patientes indicantur, quales erant, quae longam et periculoſam navigationem in Hiſpaniam adgrediebantur; quemadmodum hodie naves onerariae magnae *naves Indicae* vocari ſolent, quod eae majores et maris tempeſtatibus ſufferendis aptiores reliquis eſſent. De תַּרְשִׁישׁ, *Tarteſſo*, vid. not. ad Geneſ. X, 4. coll. not. ad Ezech. XXVII, 12. Hieronymus: „Pro *Tharſis*, quod omnes ſimiliter tranſtulerunt, ſoli LXX *mare* interpretati ſunt: καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης [ita et Saadias: وَعَلَى جَمِيعِ سُفُنِ ٱلْبَحْرِ]. Hebraei putant, lingua propria *mare Tharſis* appellari, quando autem dicitur *Jam*, non Hebraico ſermone appellari, ſed Syriaco. Joſephus *Tharſis* urbem Ciliciae Tarſum arbi-

tratur; alii regionem putant Indiae: et hoc nomine etiam de duodecim gemmis lapidem appellari, qui apud nos vocatur chrysolithus, ob marini coloris similitudinem. Melius autem est, *Tharsis* vel *mare*, vel *pelagus* absolute accipere, neque enim Jonas de Joppe navigans [I, 3.] ad Indiam poterat pervenire, ad quam illo mari non potest navigari, sed simpliciter ire in pelagus, et ad quascunque insulas pergere." שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה *Imagines desiderii*, i. e. imagines desideratissimas, sive eae factae essent ad usus superstitiosos, sive ad ornamenta cubiculorum. Non incommode Vulgatus: *super omne, quod visu pulchrum est.* Nec multo aliter Saadias: وَجَمِيعِ مُزَخْرَفَاتِ المُنَا *et super omnia artificiose facta desiderata.* שְׂכִיָּה hoc solo loco obvium haud diversum videtur a מַשְׂכִּית, quod de *imaginibus* vel ex lapide (Levit. XXVI, 1. Num. XXXIII, 52.), vel pictis (Ezech. VIII, 12.) dicitur. Sunt, qui significari existiment imagines, quibus navium prorae vel puppes ornari solent, quas ipsas et a LXX spectari volunt, *καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους.* Sed videntur hi de navium artificiose et eleganter fabricatarum pulchro adspectu cogitasse. Palatia, quae strata essent pavimentis marmoreis figuratis intelligit Jarchi, Chaldaeum sequutus, qui vertit: דְּשָׁרָן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָן, *qui habitant in palatiis pulchris.*

17. Vid. Vs. 11.

18. וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף *Idola* vero quod attinet, *universum transibit*, peribit, ut Ps. XC, 5. 6. Nam כָּלִיל, adjectivum, cujus femininum כְּלִילָה, cum substantivo usurpatum, verbum poscit singulare, ut Jud. XX, 40. עָלָה כְלִיל הָעִיר *ascendebant totum urbis.*

19. Simulacrorum cultores, edocti suo magno periculo, in illis nihil esse virtutis et praesidii, confringent illa, salutemque potius petent a montium cavernis, quam ab illorum patrocinio. Cf. Vs. 10. וּבָאוּ *Ingredientur*, idolorum

lorum cultores terrore perculsi. בִּמְעָרוֹת צֻרִים *In antra* (Jud. VI, 2. 1 Sam. XIII, 6.) *petrarum.* וּבִמְחִלּוֹת עָפָר *Et in fissuras pulveris*, terrae, cf. Job. XXX, 6. חֹרֵי עָפָר, *foramina terrae.* מְחִלּוֹת, hoc solo loco obvium, significare *cavernas*, seu *specus subterraneas*, sive natura, sive, quod rectius videtur, hominum industria paratas, *a perforando* (חָלַל), nulla dubitatio. Convenit cum Chaldaico מְחִילִין, *cavitates subterraneae*, quo ipso nomine interpres hoc loco usus est. Syrus: ܡܥܰܪ̈ܐ, quod nomen Job. XXX, 6. Cant. II, 14. Jerem. XVII, 6. pro *cavernis fissurisque petrarum* ponitur. LXX: τρώγλας τῆς γῆς. Saadias utitur Persico سرابات, *frigidaria subterranea.* בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ *Quando surget ad concutiendam terram*, ea enim genuina verbi עָרַץ notio est, coll. Arab. عرض, *vibravit*, *tremulo motu agitatus fuit*, transitive, *agitavit*, metaphora desumta ab arboribus, vento majore concussis, ut earum decidant folia, vid. Job. XIII, 25. LXX: θραῦσαι. Vulgatus: *percutere.* Chaldaeus: בְּאִתְגְּלִיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא, *cum revelatus fuerit, ut conterat impios terrae.* Saadias: ليذهب أهل الأرض, *ut auferat terrae incolas.*

20. Descriptio fugae repentinae et summae perturbationis. Malis obruti, idola abjicietis, cum eorum impotentiam ad opem vobis ferendam, cernetis. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illa*, qua Jova judicium exercebit, בַּיּוֹם לַיהוָה; Vs. 12. יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ *Abjiciet homo idola sua argentea et aurea.* Nomina זָהָב et כֶּסֶף, in statu constructo posita, sustinent adjectivorum vices; nam eo modo Hebraei saepe solent adjectivorum in sua lingua defectum sarcire (ut כְּלֵי זָהָב et כְּלֵי כֶסֶף sunt *vasa aurea* et *argentea*, Exod. XI, 2. Jud. VII, 13. vid. Storr *Observatt.* p. 233.). Quoniam vero status constructus duo nomina ita conjungit, ut *unum* verbum efficiant; *pronomen* utique inter-

interjici non ſolet inter nomen regens atque rectum, quae deſierunt numerari duae voces, ſed vocabulo compoſito, h. e. nomini *recto*, quod *poſtremum* eſt, *ſubjicitur*, ſi etiam ad prius nomen, ſ. regens, pertineat; veluti חֶלְקַת חֶמְדָּתִי *deſiderabilis terra mea*, Jerem. XII, 10.; עִיר קָדְשֶׁךָ *urbs tua ſancta*, infra LXIV, 9. 10. LVI, 7. Pſ. II, 6. אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ *Quae fecerunt* quisque eorum *ſibi*, omiſſum eſt אִישׁ, vid. Jud. IX, 55. Geneſ. XL, 5. Vel eſt עָשׂוּ imperſonaliter poſitum: *quae facta ſunt* (proprie *fecerunt* ſcil. artifices) *ei*, in ejus uſum, לְהִשְׁתַּחֲוֹת *ad adorandum*. Quidquid ſit, non eſt delendum לוֹ, ut Lowthus vult, ex duorum codicum auctoritate. Verba hujus Verſus poſtrema, לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים, *talpis et veſpertilionibus*, veteres ei quod proxime praecedit, לְהִשְׁתַּחֲוֹת ita conjungunt, quaſi diceret vates, adoraſſe Judaeos talpas et veſpertiliones. LXX: *Ἃ ἐποίησαν προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις καὶ ταῖς νυκτερίσι, quae fecerunt ad adorandum vana et veſpertiliones.* Ita accepit Graeca verba Theodoretus; licet, ſi comma ponas poſt *προσκυνεῖν*, ſententia recte ſe habere et accipi queat. Hieronymus: *idola argenti ſui, quae fecerat, ut adoraret talpas et veſpertiliones.* Chaldaeus: לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמָנַיָּא *ut adorarent idola et ſimulacra.* Ita et Grotius, ad verba noſtra notans: „Nullum fere eſt animantis genus, quod non in aliqua parte Aegypti ſit cultum pro numine.“ Verum ne inter Aegyptios quidem eo usque deſcendit ſuperſtitionis veſania, ut talpas et veſpertiliones pro diis coluiſſent. Neque id ab ullo unquam populo factum eſſe conſtat. Quare alii *talpis* et *veſpertilionibus* innui exiſtimant idola caeca et luſcoſa, uti haec *κωφὰ πρόσωπα* deſcribuntur Pſ. CXV, 5—7. Vid. Christoph. Wolle *Commentat. philol. de Parentheſi S.* Lipſ. 1726. Sect. II. Can. VI, p. 123., qui et accentibus praecipi oſtendit, ut nomina לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים cum proxime antecedenti לְהִשְׁתַּחֲוֹת jungantur. Ita Hieronymus: „Iſtiusmodi animantibus idola comparata ſunt, quae caeca et tenebroſa coluntur a caecis.“ Sed concinnior prodit ſententia, ſi, quod monuit Kimchi, nomina illa nectun-

nectuntur verbo יַשְׁלִיךְ, initio Versus, hoc sensu: *projicienda esse idola*, olim magno studio culta, ut res vilissimae, *talpis et vespertilionibus*, i. e. in cavernas terrae, aut alia loca tenebricosa et a nemine culta, ac si talparum et vespertilionum usui consecrarentur. חֲפֹר פֵּרוֹת haud pauci habent pro voce una, sed divisim scripta, pro חֲפַרְפֵּרוֹת ut 2 Paral. XXXIV, 6. in plerisque libris scribitur בְּחַר בָּתֵּיהֶם pro בְּחַרְבֹתֵיהֶם, *malleis eorum;* Jerem. XLVI, 20, יְפֵה פִּיָּה pro יְפֵהפִיָּה, *formosissima;* Thren. IV, 3. כִּי עֵנִים pro כַּיְעֵנִים, *ut struthiones.* Ea tamen huc non pertinere monet Gesenius, quum vel scribarum errori debeantur (cf. not. nostr. ad Thren. IV, 3.), vel alias explicationes admittant. Unam vocem, quemadmodum etiamnum in codicibus nonnullis exstat, legerunt veteres interpretes; eam vero esse חֲפַרְפֵּרוֹת enunciandam, ad formam קְטַלְטַל, censet Gesenius; cf. *Lehrgeb.* p. 497. Ceterum *talpas* illam vocem notare, a *fossione* dictas (est enim geminatum a חָפַר, *fodit*, q. d. continenter fodiens, ut חֲפַכְפַּךְ *tortuosissimus*, a חָפַךְ, vid. exempla plura alia in Storrii *Observatt.* p. 190. not.), quod in terrae fossione continua sunt, vulgo recepta sententia, ab Hieronymi jam ducta temporibus („Theodotio," inquit, „ipsum verbum hebraicum posuit, *Pharpharoth;* est autem animal absque oculis, quod semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter comedens, frugibus noxium est, quod Graeci ἀσπάλακα vocant"), et comprobata a Bocharto, *Hieroz.* P. I. L. III. Cap. XXXV. T. II. p. 448. seqq. edit. Lips. Nec aliud animal videtur Saadias intellexisse, qui vertit آكلي الثمار, *comedentibus fruges* (פֵּרוֹת ad פְּרִי, *fructus*, retulit). J. C. Kall in Not. ad Proverbiorum Arabicorum Syllogen, quam *Arabum philosophia popularis* inscripsit ediditque Hafniae, 1764. in oct. p. 22. sequ., פֵּרוֹת referens ad פֵּאר, Arab. فأر, *mus*, cujus femininum פְּאֵרָה (nulla tamen admodum ratione habita sexus physici, quum satis constet, animalium plurima nomina

mina in aliis etiam linguis ἐπίκοινα esse sub utravis forma), contracte פָּרָה, ut 1 Sam. I, 17. pro שְׁאֵלָה dicitur שֵׁלָה, concedi quidem posse ait Bocharto et communi doctorum sententiae, per חֲפֹר פֵּרוֹת *talpas* indicari, quas in murium generibus veteres censuere. „Et videri queant," inquit, „illae indigitatae per τὸ חֲפֹר voci פֵּרוֹת praemissum, quod verbum notat *fodere.* Sic לַחְפֹּר פֵּרוֹת pleno sensu sonaret *ad mures fodientes*, i. e. talpas; nam qui vulgato sensu dicuntur mures, *rodunt* magis, quam *fodiunt.* Malim tamen vertere: *in effossionem*, i. e. foramen *murium.* Ut enim שְׁאוֹל, quum pro *sepulchro* ac *inferorum sedibus* ponitur, manifesto localem significationem habet, sic ea item in τῷ חֲפֹר potest obtinere. Certe utriusque vocis forma eadem est. Parum autem refert, *fodiendo*, an *rodendo* facta foramina intelligas; nec enim adeo multum distant illorum verborum notiones." *Mures majores* (*Ratten*) nomine חֲפַרְפָּרוֹת intelligit Gesenius. Aliae veterum recentiorumque de nomine isto hebraico conjecturae leguntur apud Bochartum l. c. et in Nota nostra (7) p. 450., atque in J. D. Michaelis *Supplemen.* p. 876. et 2012. (s. v. פָּרָה). Michaeli ipsi חֲפַרְפֵּרוֹת sunt *sepulchra*, coll. Syr. ܚܦܘܪܐ, et Arab. حُفْرَة; in iis enim, quae in Palaestina haud raro sunt cryptae seu cellae in petrá effossae, nidulari vespertiliones (עֲטַלֵּפִים) solent. Duos vero verba conjungendi modos proponit Michaelis: unum, quo חֲפַרְפָּרוֹת conjungas cum לְהִשְׁתַּחֲוֹת, *ad adorandum sepulchra et vespertiliones;* scilicet infamia superstitionibus Phoenicum, necromantarum, aliorumque, sepulchra in sacris litteris, excubiae quoque in illis superstitiose actae; jam quum in sepulchris, qualia in Palaestina erant, nidularentur vespertiliones, has superstitiones abominaturus aut risurus, invidiose eas interpretari poterat, ac si vespertiliones, turpissima numina, ac sepulchra ipsa colerentur: alterum, quo חֲפַרְפָּרוֹת verbo יַשְׁלִיךְ jungas, *idola aurea sua projiciet sepulchris et vespertilionibus*, i. e. fugiens, in sepulchrum juxta viam,

vesper-

vespertilionum domicilium, idola, et vero ex pretiosiore metallo, abjiciet, ne ipsi oneri sint. Nos concinniorem arbitramur vulgo receptam sententiam, qua לַעֲטַלֵּפִים, *vespertilionibus* jungitur simile animantium genus, itidem in locis foedis et tenebricosis latens. עֲטַלֵּף *vespertilionum* esse, pluribus ostendit Bochartus *Hieroz.* P. II. L. II. C. XXXII. T. III. p. 115. seqq. edit. Lips. Hieronymus: „*Vespertilio* autem nocturna avis, quae congruum a Graecis nomen accepit *νυκτερίς*, eo quod in nocte volitet, parvum animal est et murium simile, non tam voce et cantu resonans, quam stridore, quod quum videatur volitare lucifugum est, et solem videre non patitur."

21. לָבוֹא *Veniendo* s. *intrando*; vel, ut vult Kimchi, fugient, *ut intrent*, בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים *in scissuras petrarum*, ut Vulgatus, cf. Exod. XXXIII, 22. וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים *Et in fissuras petrarum*, ut infra LVII, 5. Jud. XV, 8. 11. Convenit Arabicum شعْب (permutatis literis labialibus ב et ף), *via inter montes*, *Φάραγξ*, ut in illo poetae in *Excerptis Hamasae* p. 416. بِٱلشِّعْبِ ٱلَّذِي دُونَ سَلْعٍ, *in fissura, quae est sub petra.* וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ *Et a gloria majestatis ejus*, a terrore, quem veneranda ejus majestas et pompa incutiet. LXX: Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, quod Paulus mutuatus est 2 Thessal. I, 9.

22. Dixerat vates Vs. 17., *deprimendam esse altitudinem hominum* vi et ferocia elatorum, ac tumidorum spirituum; jam igitur subjicit adhortationem, qua suos avocat a fiducia ponenda in hominibus, quantumvis dignitate excellentibus, et alta ac sublimia spirantibus. Illorum enim vim atque potentiam nullam plane fore numine ad vindictam adventante. Voces hominum tum temporis se mutuo adhortantium exprimi putat Kimchi. Ahasi, regis, consiliarios nimium sibi fidentes et arrogantes, atque securitatem,

tem, cui se committebat populus, finito cum Rezino et Pekacho, Syriae et Israelis regibus, bello, perstringi his quae inde a Vs. 22. usque ad III, 11. leguntur, existimat Eichhorn in den *Hebräischen Propheten* P. I. p. 164. חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם *Desistite vobis ab homine*, i. e. חִדְלוּ לָכֶם מִבְּטוֹחַ בָּאָדָם, *abstinete a fidendo in homine.* Verbum חָדַל, ubi conjungitur cum מִן, significat, *desistere ab ea re*, de qua est sermo, *missum aliquem facere, abstinere ab aliquo, nihil rei cum eo habere*, Exod. XIV, 12. XXIII, 5. 2 Paral. XXXV, 21. Job. VII, 16. E contextu apparet, *hominem missum facere*, h. l. nihil aliud posse significare, quam, in eo fiduciam amplius non ponere. אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ *In cujus naribus est anima*, i. e. cujus vita pendet a spiritu, quem per nares efflat, qui si intercludatur, confestim exstinguitur. נְשָׁמָה *Spiritus vitalis, anima,* quam Jova Deus homini a se recens formato indidisse dicitur Genes. II, 7. וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. Cf. Genes. VII, 22. Locus nostri geminus Ps. CXLVI, 3. 4. *Ne confidatis principibus*, בְּבֶן־אָדָם, *filio hominis*, homini imbecilli, *qui salvare nequit; exit spiritus ejus, revertitur ad terram suam; illo die pereunt splendidae ejus cogitationes.* כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא *Nam pro quonam ille reputabitur?* i. e. quantum est faciendus? quantum aestimatur? nil valebit, cum tot et tanti terrores undique circumstabunt. Sensum hujus Versus recte expressit Chaldaeus: *ne subjiciatis vos homini, cum factus fuerit terribilis, cujus spiraculum spiritus vitae in naribus ejus est: quia hodie est vivus, et cras non est et quasi nihilum reputatus est ipse.* Hieronymus, postquam observasset, hunc Versum praetermissum a LXX (offensionis, ut Vitringa conjicit, vitandae causa, quum videretur suadere defectionem a principibus, eorumque contemtum), in Graecis exemplaribus ab Origine sub asteriscis de editione Aquilae additum esse, in hunc modum pergit: „Ubi nos diximus: *quia excelsus reputatus est ipse* [ita verba quatuor postrema vertit], Aquila interpretatus est: *in quo reputatus est iste?* [ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη;]. Verbum hebraicum *Bama* [בָּמָה] vel

vel ὕψωμα dicitur, id eſt, *excelſum*, quod et in Regnorum libris et in Ezechiele legimus; vel certe *in quo*, et eisdem literis ſcribitur, ac pro locorum qualitate, ſi voluerimus legere *in quo*, dicimus *Bame*, ſin autem *excelſum* vel *excelſus* legimus *Bama*. Intelligentes ergo Judaei, prophetiam eſſe de Chriſto, verbum ambiguum in deteriorem partem interpretati ſunt, ut viderentur non laudare Chriſtum, ſed nihili pendere. Quae eſt enim verborum conſequentia, et qui ordo rationis et ſenſus, ut dicamus: cum haec ita ſe habeant, et dies ventura ſit Domini, in qua univerſus Judaeae ſtatus ſubvertendus eſt, et omnia convertenda, moneo vos atque praecipio, ut quieſcatis ab homine, qui ita ſpirat ac vivit, ut nos homines, quia is nihili computandus eſt? Quisquam ne hominum ita quempiam laudet, ut dicat: cavete ut offendatis eum qui omnino nihil eſt? Ergo contrario ſic intelligendum, cum haec univerſa ventura ſint vobis, et prophetali ſpiritu praedicantur; moneo atque praecipio, ut quieſcatis ab eo, qui ſecundum carnem quidem homo eſt, et habet animam, et ita ſpirat, et naribus halitum trahit, ut nos homines ſpiramus ac vivimus, ſed ſecundum divinam majeſtatem, excelſus eſt, et reputatus, et creditus." Quam Hieronymi interpretationem, qua hoc verſiculo admoneantur Judaei, ut abstineant a laceſſendo irritandoque Meſſia, plures probarunt inter Chriſtianos interpretes, defenditque ſingulari Diſſertatione *de homine, in cujus naſo eſt ſpiritus ad illuſtrandum difficillimum locum Jeſaj. II, 22.* Christ. Lud. Obbar (Praef. *Jo. Fidalck*) Lipſ. 1728. Fundamentum ſuae expoſitionis illi jaciunt in voce חֲדַל, quam ajunt valere *ſibi a re aliqua aut perſona cavere*, ut in oratione Pharaonis Necho ad Joſiam 2 Chron. XXXV, 21. חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים, *abstine tibi a Deo* (Vulg. *deſine adverſum Deum facere*), *qui mecum eſt, ne te perdat.* Verum recte obſervat Vitringa, חָדַל cum מ conſtructum ἁπλῶς et in genere notare *re aliqua* aut *perſona abstinere*, quod fieri poteſt, dum quis eam non laceſſit aut irritat, vel eam non curat,

curat, ab ejus cultu abstinet. Sic sumitur in verbis Saulis ad famulam 1 Sam. IX, 5. *Age, revertamur,* פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן־הָאֲתֹנוֹת, *ne desistat pater meus ab asinabus, et sollicitudine erga nos afficiatur;* ubi *desistere ab asinabus* non est, sibi ab asinabus cavere, eas non lacessere, sed, cura et sollicitudine non affici circa asinas, eas non curare, magni eas amplius non facere. Nec aliter verbum illud nostro loco esse capiendum, universus orationis antecedentis et subsequentis tenor ac series docet. Vid. supra initio hujus notae et quae proxime ad initium Cap. III. monenda. Interpretationem, qua hic Versus dehortatur a ponenda fiducia in vi humana, consilio, prudentia, dignitate, vindicarunt pluribus Sixt. Amama *Antibarb. bibl.* p. 623. (edit. Franequer. 1656. in quat.), et P. S. Pape in peculiari in nostrum locum commentatione, quae legitur in *Miscellann. Lipss.* P. VII. p. 335.

Cap. III.

Argumentum.

Capitis hujus initium arctiſſime cohaeret cum fine praecedentis. Qui tum, vates inquit, cum Jova poenas illas ſeveras exercebit, ſub mortalis alicujus tutamine ſecurum ſe ſperabit, is in re ſane fragali fiduciam ponet; nam in univerſa illa reipublicae ruina ſapientes, proceres, principes, quibus homines fidere ſolent, de dignitate ſua deturbabuntur, populusque hoc ſuo vanae fiduciae fulcro privabitur. Hanc ſententiam Vs. 1 — 8. poetice enunciat.

---

1. הָאָדוֹן יְהוָֹה צְבָאוֹת *Dominus Jova, Deus agminum* coeleſtium (I, 9.), qua auguſta appellatione vates eo conſilio videtur uſus eſſe, ut eo magis ſentiatur humanarum virium (de quibus II, 22.) fragilitas. מֵסִיר *Auferens* erit, auferet, i. q. יָסִיר infra Vs. 18., ut Exod. XI, 5. הַיּוֹשֵׁב eſt is *qui ſedebit;* Prov. XXX, 27. חֹצֵץ *praedaturus*, Jon. I, 3. בָּאָה *ventura.* Quem Participiorum uſum ad varia tempora ſignificanda explicatum vid. in N. G. Schroederi *Inſtitutt. L. H.* Reg. LV. a. מִירוּשָׁלַםִ וּמִיהוּדָה *Ab Hieroſolymis*, capite, *et* univerſa *Judaea.* מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה *Scipionem* marem *et ſcipionem fœminam*, i. e. omne fulcrum atque praeſidium; nam voces ejusdem poteſtatis, ſed generis diverſi, conjunctae, univerſitatem ejus rei, de qua ſuſceptus ſermo, ſignificant. Exempla vid. Cohel. II, 8. (שָׁרִים וְשָׁרוֹת, *cantores et cantatrices*, i. e. omne muſicorum genus), Nah. II, 13. Cf. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. I. Can. XX. p. 52. ſeq.

ſeq. edit. Dath. Storrii *Obſervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 189. Schroederi *Inſtit. Ling. Hebr.* Syntax. Reg. 97. Idem loquendi mos Arabibus eſt uſitatus. Apud Haririum *Conſeſſ. I.* p. 37. edit. Schultenſ. legitur: أريغ القنيص به والقنيصة, ad verbum, *quo caperem feram marem et femellam*, i. e. omnis generis praedam. Alia exempla ex ſcriptoribus Arabicis collegit Scheidius *ad Cant. Hisk.* p. 135. et in Ind. verbb. OO. ſub םה. J. H. Maius *Obſervatt. SS.* L. I. p. 48. ſeqq. formula מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה *utriusque ſexus poſteritatem* deſignari exiſtimat, initio miſeriae facto a morte ſucceſſorum. Ut Tob. V, 17. Anna, Tobiae mater, ita ad maritum de filio: τί ἐξαπέστειλας τὸ παιδίον ἡμῶν; ἢ οὐχὶ ἡ ῥάβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν ἐστιν; Et apud Sophoclem *Oedip. Colon.* Vs. 885. Creon infelicem Oedipum, filias indicans, ita alloquitur: Οὔκουν ποτ' ἐκ τούτοιν γε μὴ σκήπτρον ἔτι ὁδοιπορήσῃς. *Non amplius his ſcipionibus poſthac nixus ambulabis.* Alia tamen noſtri loci eſt ratio, quem eo, quo diximus, modo capere praeſtat. Enumerantur jam ſingulae res; primum, omne alimenti genus. Id indicatur verbis, כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם *omne fulcrum panis et omne fulcrum aquae*, quod haec vitam noſtram ſuſtineant. Inde Hebraei pro: *comedere* dicunt, *cor fulcire*, Geneſ. XVIII, 5. סַעֲדוּ לִבְּכֶם, Jud. XIX, 5. סְעָד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם. Sic apud Moſem, Levit. XXVI, 26. מַטֵּה־לֶחֶם, et apud Ezech. IV, 16. V, 16. Similiter Horatius *Sat.* II, 3. 153.

Deficient inopem venae te, ne cibus atque
Ingens accedat ſtomacho fultura ruenti.

2. Tranſit vates ad praeſidia humana, quae et Cicero *Epiſt.* I, 8. *reipublicae firmamenta* dicit. Cf. ſimilem locum Mich. V, 9. et ſupra II, 7. גִּבּוֹר *Heroes, fortes viri*, qui manu et opere rempublicam defendunt. אִישׁ מִלְחָמָה *Milites*, militia exercitati et clari. שׁוֹפֵט *Judices*, et magiſtratus,

ſtratus, qui rempublicam munere et officio ſuo ſuſtinent. נָבִיא *Prophetas,* et *falſos,* ut infra IX, 14. XXVIII, 7., et veros, qui populum inſtituebant, eumque in anguſtiis conſolabantur. קֹסֵם *Divinatorem, hariolum,* qui ab hominibus ſuperſtitioſis conſulitur; inter poenas nonnumquam numeratur, quod populus vitioſis quoque ſubſidiis ſit privandus, vid. Hoſ. III, 4. Poteſt tamen קֹסֵם et in bonam partem accipi, ut קֶסֶם Prov. XVI, 10., pro homine prudentiſſimi conſilii et ſagacis animi, *στοχαστῇ*, ut habent LXX, qui *de inſtantibus veriſſime judicat, et de futuris callidiſſime conjicit,* quae Themiſtoclis laus eſt apud Thucydidem, et ex eo apud Nepotem, *Themiſt.* Cap. I. Chaldaeus pro נָבִיא וְקֹסֵם poſuit סָפַר וּמְשְׁתְּאַל *ſcribam et rogatum,* i. e. quem homines conſulere ſolent in rebus dubiis. וְזָקֵן *Et ſenem,* praeſtantem uſu rerum et prudentia.

3. שַׂר חֲמִשִּׁים „*Principem ſuper quinquaginta, συνεκδοχικῶς* a parte totum; quomodo enim *centuriones* vocantur, qui centum praeſunt militibus, et *chiliarchi,* qui mille, quos nos *tribunos* appellamus, ab eo quod praeſunt tribui; ſic in Iſraelitico exercitu *quinquagenarii* vocabantur, qui in capite erant quinquaginta militum. Unde et *decanos* dicimus, qui decem praeſunt hominibus." Hieronymus. Sed שַׂר־חֲמִשִּׁים h. l. nomen eſſe *muneris civilis* Michaeli *Supplemm.* p. 837. et in *Biblioth. Oriental.* P. XXI. p. 44., ideo eſt veriſimile, quod munerum civilium nomina antecedunt et ſequuntur; nec inter milites ſolum ſed inter cives quoque haec in *cohortes quinquagenarios* diviſio inſtituta ſit a Moſe, Exod. XVIII, 25. Verum ea diviſio ad tempus tantum peregrinationis per deſertum erat inſtituta, poſtea vero, cum Iſraelitae in urbibus et pagis habitarunt, abrogata, ut ex Deut. XVI, 18. colligere licet, et ut Michaelis ipſe vidit, *Moſaiſches Recht* P. I. §. 49. Praeterea ceteris locis omnibus, veluti 1 Reg. VI, 31. 2 Reg. I, 9—14. Joſ. I, 14. IV, 12. Judic. VII, 10. שַׂר חֲמִשִּׁים *praefecti militaris* eſt nomen. Cf. *πεντηκόνταρχος* 1 Macc. XI, 70.; *ſemi-*

semicenturio. Significat vates, vix superfuturum aliquem, qui ad munus infimum et minimum suscipiendum idoneus sit. Koppius quidem חֲמֻשִׁים *milites, bellatores* reddere mavult, conferens Arab. حَمُسَ, *strenuus fuit*, et حُمْس, *acies.* Sed nusquam in V. T. חֲמִשִּׁים hac significatione occurrit, et Exod. XVIII, 25. et 2 Reg I, 9—14. manifestum est, certum aliquem *numerum* voce illa indicari. נְשׂוּא פָנִים *Elatus facie*, est vir honoratus, gravis, 2 Reg. V, 1. infra IX, 14., qui valet auctoritate et gratia apud populum. יוֹעֵץ *Consiliarius*, i. e. vir prudens, prudentis consilii, qui in dubiis casibus consuli et meliora suadere potest; מי שיש לו דעת בעניני העולם, *qui versatus est in negotiis et consuetudinibus seculi*, ut Hebraei interpretantur. „Pro duobus, id est, *honorabili vultu et consiliario*, LXX unum virum, *admirabilem consiliarium* [θαυμαστὸν σύμβουλον] transtulerunt. Inter ceteras gratias etiam hoc Dominus auferet a Judaeae, ut nullum habeant consiliarium, sed faciant cuncta absque consilio.“ Hieronymus. וַחֲכַם חֲרָשִׁים *Et prudens fabrorum*, sive, ut LXX recte, σοφὸς ἀρχιτέκτων, in artibus mechanicis exercitatus, easque callide tractans. Aquila, Hieronymo teste, transtulit *sapientissimum artificum*, „ut ostenderet, eos plures quondam habuisse artifices.“ Kimchi intelligit *scientiarum studiosum*, repetens significationem vocis חָרַשׁ, *machinari*, sive, ut ille vult, *cogitare* (cogitatio autem scientiarum principium et fundamentum est) ex dicto Paroemiastae Prov. III, 29. אַל־תַּחֲרֹשׁ *ne cogites*, machineris, *adversus socium tuum malum.* Sed longius est quaesitum, nostrum facilius. Quum חֲרָשִׁים apud Chaldaeos *praestigias* significet, Ludov. de Dieu חֲכַם חֲרָשִׁים vertendum censet *peritum praestigiarum*, uti Chaldaeus quoque reddidit. Praefert hoc Gesenius, quod nulla ratio appareat, cur et artifices e medio tollendi essent. Sed quum vates in eo sit, ut civitatem privatum iri praenunciet omnibus iis, qui sua prudentia, solertia, industria illi praesidio sint; inter eos satis apte et artifices com-

commemorare potuit כְּבוֹן לָחַשׁ *Peritum incantationis* (vid. Jerem. VIII, 17. Cohel. X, 11.), ut כְּבוֹן דָּבָר *rerum peritus*, 1 Sam. XVI, 18., i. e. eloquentiae peritum, ut recte Kimchi explicat. Nam לַחַשׁ proprie est *mussitare*, hinc *incantare* oratione, quia incantatores *mussitando* loquebantur, unde omnis oratio delenifica, quae *ἡδείᾳ φωνῇ καὶ γλώσσῃ εὐτρόχῳ καὶ ταχείᾳ*, *suavi voce, linguaque rotunda et volubili* profertur, ut de Pericle Plutarchus, et auditores *incantat* quasi, nomine לַחַשׁ indicatur. LXX, qui *συνετὸν ἀκροατὴν*, *prudentem auditorem*, verterunt, videntur לַחַשׁ haud multo aliter, sed in partem deteriorem cepisse, pro oratione delenifica seductrice, quae animum hominis incantat: unde כְּבוֹן לָחַשׁ, *prudens orationis incantatricis* est ejusmodi orationis auditor, qui sibi non facile blando seductorum sermone illudi patitur. Chaldaeus: וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָה *et prudentem in consilio*, quod ipsum Syri ܘܣܟܘܠܬܢ ܒܡܠܟܐ exprimit. Similiter Saadias: وَالْفَهِمْ اللَّطِيف, *et rerum subtilium gnarum*. Aquila: *τὸν συνετὸν ψιθυρισμῷ*, *prudentem susurratorem*, Symmachus: *ὁμιλίᾳ μυστικῇ*, *eloquio arcano*, Theodotion: *ἐπῳδῇ*, *incantamento*. Qui omnes propriam vocis Hebraei significationem expresserunt; nam לַחַשׁ, ut docet Arabicum لحس, est *lingere*, *lambere*, hinc, *sibilare*, *sonum vix audibilem edere*, unde verbum illud apud Aramaeos de *sermone*, *colloquio*, *clandestino* dicitur; vid. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syr.* p. 460. Hieronymus: *prudentem eloquii mystici*, „videtur," inquit in Commentario, „mihi vir esse eruditus et exercitatus in lege et prophetis." Expressisse illum non dubito magistri sui Hebraei interpretationem eam, quam Jarchi nobis servavit, qui כְּבוֹן לָחַשׁ sic explicat: *qui idoneus est, ut ei tradantur secreta legis, quae data sunt oretenus*, s. per traditionem.

4. Idoneo et necessario praesidio nudata respublica virorum prudentium et fortium committetur rectoribus im-

 peritis,

peritis, imbellibus, rudibus. נָתַתִּי *Dabo*, scil. ego Jova, qui subito loquens inducitur. Hieronymus: „Si ex persona Prophetae dicitur: *Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Hierusalem et ab Judaea validum et validam*, et reliqua; quomodo nunc idem Propheta loquitur: *dabo pueros principes eorum?* Ergo juxta consuetudinem prophetalem loquente Propheta subito Deus loquitur per Prophetam ex persona sua, et dicit: *dabo pueros principes eorum;* sublatis enim his, quae ante donaveram, et quasi bona iratus abstuleram, nunc contrario dabo mala.“ נְעָרִים *Pueros*, non tam aetate, quam ingenio et moribus, reges nullius consilii, rerum imperitos; cf. Cohel. X, 16. תַּעֲלוּלִים Alexandrini et, Hieronymo teste, Theodotion vertunt *ἐμπαῖκτας*, *illusores*, eodemque modo Syrus: ܡܒܙܚܢܐ, *derisores*, *illusores*. Haud male quidem. Nam abstractum, תַּעֲלוּלִים, *ludificationes* (infra LXVI, 4.), positum est pro concreto, מְעוֹלֵל (Vs. 12.), qui pueriliter in omnibus negotiis agunt; respondet *τοῖς* נְעָרִים in membro priori. Cujusmodi metonymiae exempla plura invenies apud Glassium *Phil. S.* Lib. II. Tract. I. Cap. IV. p. 870. 871.; cf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 15. Chaldaeus: חַלָּשַׁיָּא, *debiles*, scil. mente et judicio, imbecilles. Saadias: الصِّبْيَانَ, *pueros*. Jarchi intelligit tales, qui aliis sunt derisui et ludibrio, coll. verbo הִתְעַלַּלְתִּי *illuserim*, Exod. X, 2. Kimchi nostrum תַּעֲלוּלִים significatu convenire ait cum עוֹלָלִים, quod Thren. IV, 14. nomini יוֹנֵק, *lactens*, respondet. Hieronymus vertit: *effeminatos*. Intelligit *pathicos*, *molles*, Aquilam sequutus, qui *ἐναλλάκτας* vertit, id est, ut Hieronymus explicat, *qui se mutent, et turpitudinis exerceant vices, quales in Judicum libro super concubina Levitae in Gabaa legimus*. Sunt, qui verba nostra, וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ בָם, subaudito praefixo ב, vertant: *et ludificationibus*, s. *per ludibria, iis dominabuntur*. Nominis abstracti significationem retinendam

nendam arbitratur quoque Schultensius in *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. VI. §. 39. p. 100. 101., ita tamen, ut hac voce non modo *puerorum ludibria*, ſed *acerbas* quoque *exactiones vexationesque* ac *concuſſiones importunius dominantium* comprehendi opinetur, quod Arabum علل utramque ſignificationem habet. Verum ob נַעַר, quod noſtro תַּעֲלוּלִים reſpondet, non licet, ipſi ſignificationem tam late patentem tribuere.

5. Egregia τῆς ἀναρχίας deſcriptio. וְנִגַּשׂ הָעָם *Populus urgebitur*, concuſſionibus exactionibusque vexabitur, quo ſenſu ejusdem verbi haec ipſa, quae hic legitur, forma 1 Sam. XIII, 6. XIV, 24. infra LIII, 7. uſurpatur. Kimchi: „Unusquisque erit exactor et oppreſſor ſocii ſui.“ Seſe invicem vexabunt et opprimeņt. LXX: Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός. Vulgatus: *et irruet populus.* Chaldaeus: וְיִתְגָּרוּן *concitabunt ſeſe.* In libris nonnullis legitur וְנִגַּשׁ (cum *Schin*), *accedet* (vid. De-Rossii *Scholl. critt.* ad h. l.), quod commodam interpretationem vix admittat. Id forſan legit Saadias, qui vertit: وَيَنْشَبِثُ ٱلْقَوْمُ, *arcte inter ſe cohaerebit populus*, quod vel de pugnantibus manusve conferentibus, vel de conſpirantibus intelligi poteſt. אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ *Alter alterum* (cf. 1 Reg. XX, 20. Geneſ. XI, 3.), ſcil. יִגֹּשׂ, *vexabit*, quod verbum conſtruitur cum ב perſonae, vid. Exod. V, 6. infra IX, 3. יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן *Violenter agent*, inſoleſcent *pueri contra ſenes.* Kocherus: „*Inferent ſe ferociter, formidoloſos;* nam רָהַב *terreri* et *terrere* [cf. Prov. VI, 3. Cantic. VI, 5.], unde apud Arabes رَاهِب, hebraice diceres רוהב, *terrorem incutiens*, inter epitheta leonis.“ Jarchi: יתגדל הנער על הזקן, *efferet ſe puer contra ſenem.* Vulgatus: *tumultuabitur puer contra ſenem.* Saadias: يَفْتَتِنُونَ ٱلصَّبِيُّ بِٱلشَّيْخِ, *ad ſeditionem et discordiam ſeſe mutuo adigent juvenis in ſenem.*

וְהַנִּקְלֶה *Et vilis, contemtus, ignobilis,* 1 Sam. XVIII, 23. Proverb. XII, 9. בַּנִּכְבָּד *Adversus nobilem,* XXIII, 8. 9. 1 Sam. IX, 6. Hieronymus: „Quando juvenes fuerint principes, et illusores Domini quales propheticus sermo describit [Vs. 4.], tunc nec dignitatis, nec aetatis, nec scientiae ullus ordo servabitur; sed rebellabunt pueri senibus, et ignobiles nobilibus, et mutuo corruent."

6. Continuatur descriptio confusi et perturbati reipublicae status sub figura scite ornateque ficta, ac si eventurum esset, ut in tanta spectabilium et rei gerendae aptorum hominum penuria, si quos obvios haberet sibi populus, qui aliqua dignitatis specie se prae ceteris ostenderent, hos prehenderent, interpellarent, et regiminis curam iis niterentur obtrudere; illi vero, ratione habita calamitatis temporum, suaeque imperitiae, hoc onus sint detrectaturi. כִּי-יִתְפֹּשׂ *Tum, si adprehenderit,* Genes. XXXIX, 12. Jerem. XXXVIII, 13. אִישׁ *quis* בְּאָחִיו, *fratrem, socium, suum;* Genes. XIII, 11. בֵּית אָבִיו plerique cum veteribus vertunt *domus patris sui,* s. e domo, e familia paterna, ut בֵּית positum sit pro מִבֵּית, ut infra XVI, 2. קֵן *e nido,* LII, 2. מוֹסְרֵי *ex vinculis,* Jerem. X, 20. יְצָאֻנִי *egressi sunt ex me.* Plura alia exempla vid. apud Noldium *Concord. Particc.* p. 470. 471. edit. Tympii. Melius tamen placet Kocheri interpretatio: *paternis illius in aedibus* (בֵּית pro בְּבֵית, quo nil frequentius), ut talis vir significetur, qui antiqua et opulenta ortus familia, vitaque integra, quam factionibus notior, *suae se domi* contineat, procul turbis civilibus. Post אָבִיו subaudiendum est לֵאמֹר, ut infra XIV, 8. XXII, 16. XXXIII, 14. Jerem. LI, 19. Ps. XI, 3. Additum invenitur in duobus codd. Kennicott. haud dubie a manu librarii alicujus nimis seduli. Sic in Corano Sur. XXXII, 12. post رَبَّنَا, *dominus noster,* subaudiendum est قَائِلًا, *dicendo,* vel *dicentes.* Cf. Waltherum *de ellips. Hebr.* p. 108. 109. ed. Schulz. Quamobrem locum minime habere

habere potest Koppii interpretatio, relinquentis praeterea necessitate non urgente Masorethicam distinctionem: *protrahet quisque alterum veste ex patris sui domo.* שִׂמְלָה לְכָה *Vestis tibi* adhuc *est*, proprie *pallium*, vid. not. ad Exod. XII, 34. XXII, 25. לְכָה pro לְךָ, cum ה paragogico, ut Genes. XXVII, 37. Exod. XIII, 16. Proverb. XXIV, 10. Cf. Schroederi *Instit. L. H.* Reg. 165. 2. p. 201. et Storr. *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 117. קָצִין תִּהְיֶה לָּנוּ *Dux* (Vs. 7. I, 10. Dan. XI, 18.) *nobis sis.* Usque adeo exhaustae erunt hominum fortunae, ut dignus, aut idoneus existimetur regno, cui paulo honestius vestimentum habere contigerit. Hieronymus: „Significat raritatem hominum, et maxime rerum omnium penuriam, quod qui cibum et vestimentum habuerit, potens, et dives, et inclytus esse credatur.“ Vitringa, distinctione Masorethica relicta, vertit: *prehendet quisque proximum suum, in cujus domo paterna est vestis,* spectabilior, magistratu dignior, dicendo: לְכָה, *age, ducem praesta te* nobis, ut בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה positum esset pro אֲשֶׁר בְּבֵית אָבִיו שִׂמְלָה. Duriuscule. וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ *Et*, igitur, *ruina haec* (Zeph. I, 3.) reipublicae, confracta haec respublica, esto *sub manu*, potestate, cura, *tua*, ut ei medelam afferas. Tibi committimus ruinosam provinciam ac plane desperatam, cui praesis, quam instaures atque constituas. Pro יָדֶךָ, in numero singulari, codd. Kennicott. viginti et unus, de-Ross. quatuordecim, tres libri impressi, et Talmud. Babylonicum legunt יָדֶיךָ in numero duali. Sed recte Kocherus: „Probabilius habeo, יָדֶךָ hic singulari numero, non dualiter יָדֶיךָ legendum esse; quorum hoc quidem illa phrasi reperitur Genes. XVI, 9. [תַּחַת יָדֶיהָ]; sed alterum usu viget. Ceterum Talmud Masorae praeferre, consilium non est, quippe major illic in citando licentia, et minor in describendo observatur accuratio.“ Quum apud Alexandrinos מַכְשֵׁלָה redditum legamus *βρῶμα*, Ludov. Cappellus opinatus est, in codice ipsorum scriptum fuisse מַאֲכָלָה. Verum non improbabilis est Clerici conjectura, in versionis Alexandrinae codi-

codicibus librarii alicujus oscitantia scriptum esse τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν pro τὸ πτῶμα τὸ ἐκεῖνο. Utuntur enim Alexandrini nomine πτῶμα pro Hebraeo מִכְשׁוֹל infra VIII, 14. Illud mendum tamen jam Hieronymi aetate codices Graecos invasisse ex his ejus verbis apparet: „Pro *ruina* Symmachus et Theodotion *infirmitatem* transtulerunt, LXX: *cibum.* Quod autem ait juxta Hebraicum: *ruina haec sub manu tua,* hunc sensum habet: miseria nostra et calamitas tuo sustentetur et protegatur auxilio. Et hoc considerandum, quod singuli sibi eligant principes singulos, et in principum electione seditio fit: dum alii alios principatu dignos putant. Nec dicunt ad eos, possessiones tuae, et divitiae tuae et reditus sustentare nos poterunt, sed infirmitas ista, sive cibus meus, ex tuo saturabitur et pendet arbitrio.“ Chaldaeus: וּמַנְבֵּיתָא הָדָא תְּהֵי תְּחוֹת יְדָךְ, *et exactio haec fit sub manu tua,* i. e. exactio tributorum, a principe plebi impositorum, ut Kimchi recte explicat. Saadias: فَتَكُونُ هٰذِهِ ٱلْأُمَّةُ ٱلْفَقِيرَةُ تَحْتَ يَدِكَ, *sit haec gens pauper sub manu tua.*

7. Sed tam tristis et deplorata illorum temporum erit calamitas, ut omnes officium illud, sibi oblatum, sint recusaturi. יִשָּׂא *Tollet,* scil. קוֹלוֹ, *vocem suam,* ut plene legitur Num. XIV, 1. Alii subaudiendum existimant יָדוֹ, *manum suam,* gestu jurantis, jurans, cf. Genes. XIV, 22. Exod. VI, 8. Deuter. XXXII, 40. Ita Saadias: تَرَاهُ يَحْلِفُ لَهُمْ *videbis eum illis jurantem.* לֹא אֶהְיֶה *Non potero esse,* futurum saepe potentialiter ponitur, ut Job. IX, 3. XIV, 4. 14. Jerem. II, 23. 32. חֹבֵשׁ, *obligans,* scil. שֶׁבֶר, *fracturam, vulnus,* ut suppletur infra XXX, 26. Respondet illi quod in Vs. 6. erat, קָצִין תִּהְיֶה לָּנוּ, *ducem te nobis praebeas,* unde LXX et Symmachus et hic חֹבֵשׁ ἀρχηγὸν reddiderunt. Theodotion: ἐπιδεσμένοντα, id est, explicante Hieronymo, *qui liget vulnera, et provideat*

sani-

sanitati. Vox hebraea propria chirurgorum est, vulnera *obligantium*, vid. supra I, 6., ubi eadem verba, eademque imago. Negat ergo, se idoneum esse, qui isthoc reipublicae statu clavum capessat; vulnera reipublicae peritiorem chirurgum requirere. Arias Montanus interpretatur: *non ero ligator*, hoc est, lictor; q. d. vos vultis me ducem et principem; sed hoc est, me lictorem constituere et quasi carnificem: adeo enim sceleribus cooperti estis, ut omnes comprehendendos, ligandos et puniendos esse censeam. Non expediret ergo vobis, penes me summam rerum esse. De qua interpretatione recte Sixt. Amama *Antibarb. bibl.* p. 627.: „Probarem, si probari posset, vel uno evidenti loco חָבַשׁ, habere significationem *ligandi vinculis* in poenam. Schindlerus quidem notat, dici de hominibus, qui ligantur vel ad obedientiam, vel ad poenam. Sed locus Job. XXXIV, 17., quem profert, non probat. Illic enim *obligandi* notio optime quadrat.“ Est et ibi, ut Job. V, 18. Ezech. XXXIV, 4., שֶׁבֶר subaudiendum. Multo minus sunt audiendi, qui voci hebraeae tribuunt significatum Arabici حبس, *cepit manu*, ut synonymum sit לָקַח יָד, et sententia prodeat haec: *non possum suscipere*, scil. reipublicae regimen, quae Koppii erat conjectura. Ex eo, quod interpretes antiqui pro חוֹבֵשׁ posuerunt: *praefectus, princeps*, Clericus colligit, eos verbo חָבַשׁ tribuisse significationem *congregandi*, quam Arabum حبش habet, quod bene conveniat ei, qui praefectus sit copiarum, quae cogere ante omnia necesse habeat. Quis vero non videt, illos interpretes pro voce metaphorica posuisse propriam? De *circumliganda* tiara regia cogitavit Saadias, qui vertit: لا أصير مضبد تاج *non evadam circumligans diadema.*

וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה *Nam in domo mea neque panis, neque vestis*, non habeo, unde inopiae vestrae subveniam. Vel est sensus: non sunt mihi tantae facultates, quales illius

illius dignitatis splendor poscit. Kimchi: „Significat, inopiam et paupertatem magnam fore in urbe; nam etiam illi, qui in plateis praebent se conspiciendos, domum habebunt omni bono vacuam.“ Hieronymus: „Sicut populus, qui eum, quem comparatione sui locupletiorem intelligit, principem habere desiderat; sic, qui eligitur, considerans paupertatem et imbecillitatem suam, indignum se esse delato honore testatur, nec posse mederi vitiis, id est, curare languentes, esurientibus cibum tribuere, vestire nudos, qui ipse se sustentare vix valeat.“

8. Ostendit jam, unde tanta populo calamitas sit adventura: quia factis impudenter et impie, et lingua inverecunde et procaciter Dei furorem lacessunt. כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל *Nam ruit Hierosolyma et cadit Juda.* „Hoc propheta loquitur, non, ut plerique arbitrantur, ille, qui princeps fuerat electus. Et dicit, ideo nullum velle praeesse populo peccatori, quia et Judae et Hierusalem, et urbs et Judaea provincia, sive tribus Juda, pariter conciderint.“ Hieronymus. כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה *Nam lingua et facta eorum* sunt *contra Jovam, verbis et operibus* Jovam lacessunt. אֶל pro עַל, *contra,* ut Genes. IV, 8. Num. XXXII, 14. Jos. X, 6. מַעֲלָלִים de *facinoribus scelestis* usurpari solet, vid. e. c. infra Vs. 10. Mich. VII, 13. לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ *Rebellando contra oculos majestatis ejus,* i. e. contra majestatem ejus. „*Oculi gloriae* ex Hebraismo satis noto sunt *oculi gloriosi,* per synecdochen positi, pro: *deo glorioso;* i. q. Ps. LXXVIII, 17. לַמְרוֹת עֶלְיוֹן. Verbum מָרָה in Kal et Hiphil construitur cum Accusativo personae, ut Ps. LXXVIII, 17., vel per ב, vel cum Accusativo rei ad personam proxime pertinentis, ut cum פִּי saepe, cum אִמְרֵי, דְּבָרִים, item רוּחַ, hic cum עֵינֵי eleganter, quasi facere quo laedantur doleantque alterius oculi, cui haud absimile legitur Job. XVII, 2. Nec enim insuetum, talia (ut עֵינֵי) defective (עֵנֵי) scribi, ut בֵּינֵינוּ ex בֵּין, Jos. XXII, 25. in codicibus plerisque; צָרָה et צִירָה promiscue

ex צִיר חֵל, *antemurale*, pro חֵיל etc." Kocherus. Unde intelligitur, quid statuendum sit pretii eorum conjecturae, qui pro עֵינֵי efferendum opinantur עֳנִי, *humilis*, quo vel Messiam innui volunt, ut Gust. Georg. Zeltner, qui in *Differt. de humilitate gloriosa Jesu Christi Judaeis ferali ad Jes. III,* 8. Altorpi, 1720. verba nostra sic vertit: *rebellarunt contra* (Messiae) *humilis majestatem*, quam interpretationem commendat Graeci Alexandrini interpretis auctoritate, verba hebraea reddentis, *διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν*, qua in versione notio vocabuli עֳנִי per *ἐταπεινώθη* sit expressa; vel hominem quemcunque alium, ut J. D. Michaelis, qui in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 104. 105. verba nostra hoc modo vertit: *humilis, debilis, contra majestatem ejus assurgit.* Lowthus, pro עֳנִי legens עָנָן, *nubes*, reddit: *rebellando contra nubem majestatis ejus*, intelligitque *nubem super arca foederis*, *Schechina* a Judaeis dictam, cf. not. ad Levit. XVI, 2. Quam interpretationem confirmari dicit versione Syriaca, in qua legitur ܥܢܢܐ ܕܐܝܩܪܗ, *nubes gloriae ejus*. Verum recte Michaelis l. c. monet, hanc auctoritatem non satis tutam esse, quod in libris manuscriptis Syriacis litterae *Nun* et *Jud* saepe inter se commutentur; atque adeo hoc quoque loco fortasse ܥܢܝܐ rescribendum esse. Sed satis est inutilium conjecturarum.

9. Omnem deposuere verecundiam. הַכָּרַת פְּנֵיהֶם recte explicat Kimchi: *agnitio vultus eorum*, i. e. quod dant cognoscendum in facie sua, est enim nomen a forma Hiphil verbi נָכַר, *agnovit* (vid. Deuter. XXXIII, 9.). Davidis Kimchi pater, Josephus, ה habuit pro radicali, et הַכָּרָה (nomen formae חַטָּאָה, בַּקָּרָה, מַטָּעָה) asseruit notare *impudentiam* (עַזּוּת פָּנִים, vid. Proverb. VII, 13. XXI, 29.), ut Arabum نُكْر. Ei tamen Lexica tribuunt solum *stuporis, dormitationis*, notionem. Cf. not. ad Job. XIX, 3. Sed eodem, quo Kimchi, modo accepit jam Chaldaeus, qui

qui vertit: אִשְׁתְּמוֹדְעוּת אַפֵּיהוֹן פְּרִינָא אַסְהִיד בְּהוֹן, *agnitio enim vultus ipsorum in judicio testatur contra eos.* Hieronymus: „*agnitio vultus respondet eis*, id est, sua recepere peccata, sive, ut LXX transtulerunt, *καὶ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς, confusio vultus eorum restitit eis*, id est, ante oculos propria habuere delicta." Syrus: ܡܣܒ ܒܐܦ̈ܐ, *personarum respectus*, quam interpretationem Clericus probat. Michaelis in *Supplemm.* p. 530. conferens Arabicum هكر, *stupuit*, vertit: *stupens illorum et pudefactus vultus, ipso attonito stupore culpam fateri visus.* Non multum diversus Saadias; فراقة وجوههم تشهد عليهم, *pavor facierum ipsorum testatur contra eos.* עָנְתָה בָּם *Respondet*, testatur contra eos. עָנָה cum ב personae conjunctum denotat *contra aliquem testem esse*, testis enim est *respondere*, vid. infra LIX, 12. Hos. V, 5. Exod. XX, 13. Deut. XIX, 16. 2 Sam. I, 16. וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ *Et peccata sua profitentur ut Sodomaei*, palam et sine pudore, vid. Genes. XIX, 5. לֹא כִחֵדוּ *Ne quidem celant*, Jos. VII, 19. 1 Sam. III, 17. 18. אוֹי לְנַפְשָׁם *Vae! animae eorum*, ipsis, Hos. VII, 13. כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה *Nam tribuunt sibi ipsi malum*, sibi ipsi inferunt malum, talia faciunt, propter quae malum iis certe rependetur. גָּמַל in malam partem h. l. sumitur, ut Genes. L, 17. Non male LXX: *βεβούλευνται βουλὴν πονηρὴν καθ' ἑαυτῶν.* Sed Michaelis in *Supplemm.* p. 327. reddit: *maturant sibi malum*, quam significationem גָּמַל habet Num. XVII, 23. et infra XVIII, 5. Sed iis locis intransitive sumitur. Retinenda interpretatio vulgo recepta; cf. Vs. sequ., ubi פְּרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ nostrae loqutioni respondet; et Vs. 11. כִּי גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ.

10. Verba אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב varie reddunt. Alii, subaudito ante צַדִּיק praefixo לְ: *dicite justo, bene ei esse.* Ita

Ita Chaldaeus: אֱמַרוּ לְצַדִּיקָא טוּבֵיכוֹן, *dicite*, acclamate, *justo: o vos beatos!* Illud ל praefixum nomini צַדִּיק est in codice Rossiano 226., ab antiqua ipsa ejus, qui puncta apposuit, manu. Alii verba hebraea ita struenda putant: אִמְרוּ כִּי טוֹב לִהְיוֹת צַדִּיק, *dicite, bonum* s. bene *esse, justum,* pium, *esse, quia*, ut sequitur, *justi operum suorum mercedem obtinent.* Kocherus: „*Dicite justum, quod bene;* seu potius, *quod beatus sit;* qualia Romanorum, *scin' me in quibus sim gaudiis; fac me ut sciam, illum, ut vivat, optant;* etc. Neque aliter 1 Reg. V, 17. אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל, *tu nosti Davidem patrem meum quod non potuerit,* per eandem *ἀντίπτωσιν* accusativi pro nominativo. Cf. Ps. CXXXIX, 20. אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה, et Joan. IX, 19. *ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι.*" Mallem: *praedicate, celebrate justum, quod bene ei sit;* i. e. felicem praedicate pium. Eodem *praedicandi* sensu אָמַר usurpatur Ps. CXLV, 6. 11. Sic *dicere* pro *canere, celebrare* in his Horatii *Od.* I, 21. 1. sq.

Dianam tenerae d i c i t e virgines,
Intonsum, pueri, d i c i t e Cynthium.

Saadias: كَمَا يَجِبُ أَنْ يُقَالَ عَنِ ٱلصَّالِحِ مَا أَجْوَدَهُ, *sicut par est, ut dicatur de probo: quale est bonum ejus!* טוֹב hic est *felix, beatus*, ut Jerem. XLIV, 17. XXII, 16. Thren. III, 26. et Syris ܛܘܒܐ. כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ *Nam fructum operum suorum comedent,* percipient; bene eis erit. Cf. Prov. I, 31. Pro יֹאכֵלוּ codex Kennicottianus unus, Regiomontanus, legit יֹאכַל, quod Lilienthalius probat in notis ad eundem codicem p. 326. Verum nihil mutandum est; nam צַדִּיק sumitur collective. Prius hujus Versus hemistichium LXX sic vertunt: *Εἴποντες, δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι.* Videntur pro אִמְרוּ legisse אִסְרוּ, *ligate*, verba כִּי־טוֹב autem ita acceperunt: bonum esse impiis, de quibus Vs. 9., pium esse ligatum, aut neci deditum, quia solutus illorum consiliis esset inutilis.

11.

11. אוֹי לְרָשָׁע רָע Plerique reddunt: *vae impio et improbo!* quasi esset asyndeton, ut Hos. VIII, 10. Habac. III, 11. Exod. I, 2. infra LXIII, 11. Clericus cum Noldio ante רָע subaudiendam existimat particulam כִּי, quae haud raro deest, veluti Genes. XVII, 14. (אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר, *quia foedus meum irritum fecit*); Dan. VIII, 25. (וְהִצְלִיחַ, *et quia prosperat*); unde vertit, *quia est malus*, h. e. malitiae suae caussa. Equidem verterim: heu *impio, misero,* infelici! רָע hic videtur habere *miseriae* notionem, ut Exod. V, 19. Ps. X, 6.; oppositum enim est טוֹב, *fortunato*, Vs. anteced. Vel: *heu! impio malum eveniet.* Quidquid sit: non est necesse, ut cum De-Rossio רַע, quod in codice ipsius 24. deest, redundans et incommodum censeamus. כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ *Nam retributio manuum suarum*, i. e. ejus, quod fecit (Jud. IX, 16. Prov. XII, 14.), *fiet ei*, expendet poenas eorum operum, ad quae impias et sceleratas manus adjecit.

12. A populo transit vates ad ejus rectores, quorum industriam in rapiendo trahendoque populum in alienissimos a patria religione mores accusat. Versus quatuor (12—15.), qui sequuntur, Eichhorn a reliquis sejungendos existimat, utpote qui singularem magistratum malorum, Ahaso regnante, objurgationem contineant. עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל *Quod attinet ad populum meum* (nominativus absolutus, ut 2 Reg. XXII, 18. Levit. IV, 2. 2 Sam. IV, 10. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 292. seq.), *exactores ejus sunt pueri*, propr. *exactorum ejus* quisque est, *puer*, loquutio distributiva, ut Genes. XLVII, 3., רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ, add. Exod. XXXI, 14. Prov. XIV, 1. Cf. Storr. l. c. p. 371. 372. Ceterum confer Vs. 4. נֹגֵשׂ hic est *magistratus*, imperium in populum ferociter exercens, et inprimis tributis colligendis praefectus, severe debitum exigens, ut Zachar. IX, 8. מְעוֹלֵל propr. *ludens*, i. q. תַּעֲלוּלִים supra Vs. 4. pro עוֹלֵל, *puer, infans*, Jerem. XLIV, 7. Ps. VIII, 3. Alexandrinus pro מְעוֹלֵל posuit καλαμῶνται ὑμᾶς,

ὑμᾶς, sumta *racemandi, vindemiandi,* verbi עָלַל significatione, hoc sensu: expilant vos et exhauriunt, quomodo qui vineam non vindemiant modo et spoliant uvis suis, sed et residuos racemos inter folia latitantes, sedulo exquirunt, quin et folia ipsa decutiunt, et palmites confringunt. Ita et Chaldaeus: עַמִּי דְסַרְכוֹהִי בַּזְוִיהִי כִּמְעַלְּלֵי לְכַרְמָא *populum meum moderatores sui exspoliaverunt quasi vindemiantes vineam.* Syrus: ܦܪ̈ܢܣܘܗܝ ܕܥܡܝ ܡܥܠܠܝܢ ܠܗ, *principes populi mei racemant eum.* Vulgatus: *populum meum exactores sui spoliaverunt.* Sed *mulieribus* (נָשִׁים), quarum statim fit mentio, aptius junguntur *pueri.* וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ *Feminae dominantur ei,* i. e. molles et effeminati, excordes et vecordes homines. Clericus intelligit regum et procerum uxores aut pellices, quae virorum amore abusae multa impotenter factitarent; quod Israelitae experti erant ante Jesajae tempora in regno Jehokami, Judae regis, cujus uxor fuit Athalia, mulier impotens et crudelis, vid. 2 Chron. XXI. XXII. Gesenius respici existimat juvenes imperitos et vecordes, qui una cum mulieribus gynaecei sui Ahaso, qui tunc vigesimum annum attigisset, stolida consilia impertirent. Hieronymus: „Pro *mulieres,* quas solus interpretatus est Symmachus, et Hebraice dicitur *Nasim,* Aquila et LXX transtulerunt ἀπαιτοῦντας, qui significant *exactores,* Theodotio δανειστὰς, id est, *foeneratores.*" Quod ipsum expressit Chaldaeus, qui מָרֵי חוֹבָא posuit. Legerunt נֹשִׁים, Michaele et Doederleinio probantibus. Sane si מְעוֹלֵל hemistichio priori *racematorem per spoliatorem* vertas, נֹשִׁים haud male convenit. Verba מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים bene exponit Jarchi: *qui te dirigunt,* quorum est, recta te via ducere, *te seducunt, ductores tui sunt seductores,* plane ut infra IX, 15. אִשֵּׁר, *facere procedere,* i. e. ducere, Proverb. XXIII, 19. Alii מְאַשְּׁרֶיךָ vertunt: *beatum te praedicantes,* ab אֹשֶׁר, *felicitas,* Genes. XXX, 13., unde אִשֵּׁר *beatum praedicare,* Ps. XLI, 3. Ita LXX: *Οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς.* Vulgatus: *qui te beatum dicunt, decipiunt*

piunt te. Chaldaeus: מְשַׁבְּחָךְ אַטְעֲיוּךְ, *qui te laudant, decipiunt te.* Lutherus: *qui te solantur (deine Tröster)*, sensu eodem, qui te jubent esse securum et in utramque aurem suaviter dormire, atque hac ratione adversus prophetarum verorum ruinas solantur. Prior illa interpretatio videtur tamen praeferenda in hoc contextu. Est enim rectorum, populum ducere, et viam ei praeire, inprimis doctorum, ad quos hic praecipue respicitur. Recte igitur Saadias מְאַשְּׁרִים h. l. vertit مرشدون *dirigentes.* Ceterum cf. Ezech. XIII, 10. Mich. III, 5. וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ *Et viam semitarum tuarum*, i. e. qua tibi gradiendum est, *absorbent*, perdunt, corrumpunt. LXX: ταράσσουσι, *turbant.* Chaldaeus: קַלְקִילוּ, *depravant.* Syrus: ܢܟܫܘܢ, *perturbant.* Vulgatus: *dissipant.* Kocherus: „*Qui te beatum praedicunt, ducunt per avia, viamque, qua tibi eundum, deglutiunt, absorbent.* Falsi prophetae doctoresque male docendo, malos adulando, omnia assentando, pericula dissimulando, fausta quaevis promittendo, faciunt, ut nulla appareat, pateat, supersit recti salutisque via. Cf. infra XIX, 3. XXV, 7. 8. Ps. CVII, 27." Verbo בִּלַּע, omnibus, quibus occurrit, V. T. locis *absorbendi* significatum obtinenti, Michaelis in *Supplemm.* p. 187. sine necessitate novas significationes affingit, dum vertendum vult sive: *tales faciunt vias, ut deglutiant viatorem*, sive, quod melius ipsi videtur, *lacunosas et foraminosas faciunt vias tuas.* Nempe a *deglutiendo* et *absorbendo foramen* Arabibus dici existimat بلع, unde verbum denominativum بلّع *perforavit.* Conferendum jubet infra IX, 15. *Qui ab illis ducuntur, absorbentur* (מְבֻלָּעִים), id est, exponente Michaele, lacunis et foraminibus merguntur.

13. Jam malis illis et nequam populi ductoribus litem intendentem Deum minatur. נִצָּב לָרִיב יְהוָה *Stitit se ad litem Jova* accinctus, cf. Hos. IV, 1. Ps. LXXXII, 1.

וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים *Statque* paratus *ad judicandum populos;* cf. Pf. XCVI, 13. Kimchi: „לָרִיב et לָדִין pro לְהָרִיב et לְהָדִין; fi enim effet nomen fubftantivum, Lamed haberet Schva. Hoc ait: ne cogitetis, quod Deus non fit mulctaturus vos ob mala, quae facitis, fiquidem omni tempore ftat et manet ad judicandum omnes populos, multo magis igitur populum fuum Ifraelem.“ Sine neceffitate igitur pro עַמִּים Lowthus, LXX et Syro auctoribus, עַמּוֹ reponendum cenfet.

14. יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא *Jova in judicium venit,* ad jus vocat, ut Pf. CXLIII, 2. עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ *Cum fenibus,* fenatoribus, *populi fui,* Exod. III, 16. Jud. XI, 5. וְאַתֶּם *Vos enim,* principes et feniores populi fui! Jova ipfe loquens inducitur. Hieronymus: „Servat confuetudinem prophetalem, ut mutet repente perfonas. Supra enim (Vs. 12.) Dominus dixerat: *popule meus, qui beatum te dicunt, ipfi te decipiunt,* et poftea Propheta fubjecerat: *ftat ad judicandum Dominus.* Igitur poft prophetam ipfe Dominus, qui ad judicium venerat cum fenibus populi fui et principibus ejus, loquitur ad eos, et corripit delinquentes.“ בִּעַרְתֶּם male LXX ἐνεπυρίσατε, et Syrus ܐܘܩܕܬܘܢ *incendiftis,* verterunt. Etfi enim verbum hebraicum eum fignificatum locis haud paucis obtinet; hic tamen parum commode locum habebit. Nam vinea (כֶּרֶם) igne accendi et perdi haud facile poteft; accedit, quod lucrum feciffe dicuntur ii, quos vates caftigat, cf. quae fequuntur in hoc ipfo Verfu. Aptius igitur fumitur h. l. pro verbo denominativo a בְּעִיר, Syr. ܒܥܝܪܐ, Arab. بَعِيرٌ, *jumentum,* unde בָּעַר *brutum effe* (Jerem. X, 8.), et in Piel *jumentum in pratum, agrum, paftum pellere, depafcere (abhüten),* quam poteftatem hoc verbum fine omni dubitatione habet Exod. XXII, 4. כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר, *fi quis emiffo pecore depaverit agrum aut vineam alterius.* Cf. et infra V, 5. Recte igitur Vulgatus:

gatus: *depasti estis.* Et Saadias: رعيتم, quod idem. הַכֶּרֶם *Vineam,* i. e. rempublicam Judaicam, quae vinea a Jova plantatae comparatur et infra V, 7. atque Ps. LXXX, 9 — 15. Pro הַכֶּרֶם Lowthus legendum censet הַכַּרְמִי. Male; nam in voce, cui pronomen suffixum adnexum est, omitti solet ה demonstrativum. Chaldaeus sensum proprium expressit: אֲבִיסְתּוּן יַת עַמִּי *diripuistis populum meum.* גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם *Rapina pauperis in domibus vestris,* contra legem Levit. V, 23. IX, 13. Eadem querela Ezech. XVIII, 7. LXX: Καὶ ἡ ἁρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Cf. Luc. XI, 39. XX, 47.

15. מַלָּכֶם Synaeresis pro מַה לָּכֶם, ut Exod. IV, 2. Malach. I, 13. *quid vobis?* i. e. quo jure id agitis? qua ratione, aut rationis specie, quo obtentu? תְּדַכְּאוּ עַמִּי *Atteritis populum meum,* acerbe vexatis, quo sensu idem verbum et Ps. X, 10. XCIV, 5. usurpatur. LXX: Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου. וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ *Et facies pauperum commolitis.* Maxima populi oppressio describitur. Quae enim mola conteruntur, ita attenuantur, ut plane in nihilum redigi videantur. Exsugebant proceres illi omnes populi vires, omnemque ejus substantiam. Eundem in sensum Arabes utuntur suo طَحَنَ, *moluit, commoluit;* ut multis exemplis docuit Schultensius in libro de *Defectt. hodd. Lingu. Hebr.* §. 273. *Origg. Hebrr.* adnexo, p. 435. 436. Similes imagines vide Mich. III, 1 — 3. Amos II, 7. LXX: Καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε. Cf. 1 Cor. XI, 23.

16. Pergit vates in describendis populi vitiis, quibus Jova ad judicium exercendum commoveatur, dum castigat *corruptos mulierum mores,* immodicamque earum in corporis cultu luxuriem, qua injuste rapta profuderunt. Pacatis enim sub Uzia rebus, et florente reipublicae statu (2 Chron. XXVI, 5. seq.) populus, et inprimis sequior

sexus,

sexus, in superbiam et luxuriam incidit. Hieronymus: „Supra et populum et principes tam propheta quam Dominus corripuerat; nunc ad mulieres, de quibus prius [Vs. 12.] dixerat: *et mulieres dominatae sunt eis*, propheticus sermo convertitur, ne se alienas arbitrentur a crimine, ob quarum delicias atque luxuriam depasti sunt exactores vineam Domini, et rapina pauperis in domibus eorum est [Vs. 14.]. Quas quidam putant vere feminas Judaeorum; alii metaphorice de urbibus Judaeae dici arbitrantur, quae appellantur *filiae Sion*, minores videlicet civitates, vici et oppida. Unde et in libro Jesu per singulas tribus ponuntur nomina civitatum, et postea describuntur villae atque castella, et *filiae* nuncupantur." Vid. e. c. Jos. XV, 45. 47. Ei vero sententiae, metaphorice esse dicta, quae inde ab hoc Versu usque ad Vs. 24. leguntur, Hieronymus ipse calculum addit, ad Vs. 25., ubi est: *pulcherrimi viri tui gladio cadent*, haec scribens: „Ex his sermonibus docebimur, non de mulieribus prophetae esse sermonem, quarum viri in proelio corruerunt, sed de *urbibus Judaeae*, quas *filias Sion* appellavit, et quarum bellatores ceciderunt in certamine. Denique de eadem Sion sequens versiculus [26.] loquitur." Cum Hieronymo inscius consentit Eichhorn, qui tota hac pericopa inde a Vs. 16. usque ad IV, 6. vatem existimat invehi in Judaeos, qui, inito ab Ahaso cum Tiglathpilesare foedere, rempublicam opitulante Assyriorum potentia firmari atque stabiliri sibi persuaderent. Hanc igitur incolarum Hierosolymae reliquarumque civitatum Judaicarum temerariam fiduciam comparari mulierum superbe sese efferentium atque lascivientium fastui. Vide *Blumen alt-hebräischer Dichtkunst*, p. 357. seqq., et *die Hebräischen Propheten*, P. I. p. 204. Cur vero allegorice intelligamus, quibus proprie acceptis locus erit aptissimus? Quum enim vates proceres redarguisset iniquitatis et rapacitatis, ejus rei argumentum petit ex superbia et luxu nobilium matronarum et virginum, quarum ornamenta ex plebis spoliis collecta superbe et insolenter ab

 ipsis

ipſis gerebantur. Pluribus Eichhornii ſententiam refutavit Geſenius ad h. l. Ceterum novem, qui jam ſequuntur, Verſus ob multa, quae in iis occurrunt, rei veſtiariae nomina, difficillimos, data opera illuſtravit Nicol. Guil. Schroederus in libro eruditiſſimo *de Veſtitu mulierum Hebraearum ad Jeſaj. III,* 16—24. Lugd. Batav. 1745. in quat., cui jungendum Ant. Theod. Hartmanni de mundo mulierum Hebraearum opus vernacule nuper editum tribus voluminibus in octonis hac epigraphe: *die Hebräerin am Putztiſche und als Braut*, Amſtelod. 1810. יַעַן כִּי גָּבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן *Propterea quod ſuperbiant filiae Zionis.* Verbum גָּבַהּ alii intelligunt de *animi* ſuperbia, ut Pſ. CXXXI, 1. Ezech. XXVIII, 2. 5. Zeph. III, 11.; alii de *corpore*, atque hi iterum diverſimode. Abarbenel verbum illud accipit de ſtudio feminarum, corporis ſtaturam reddendi proceriorem per *calceos* cothurnatos. Alii de *ſuperbo* et *faſtoſo inceſſu:* minus commode; nam de eo vates deinceps loquitur. Nos adſtipulamur Schroedero p. 389. l. c. obſervanti, verbum גָּבַהּ ſignificationem hic gerere ampliorem, ac tam animi faſtum et ſuperbiam, quam externa ejus in corpore indicia, omnemque luxum et nimium ſe ornandi ſtudium exprimere. Cf. ſupra II, 11. 17. Pſ. CI, 5. Ezech. XVI, 50. Nunc vates ſpecialius recenſet varios corporis geſtus ſingulaque ornamenta, animi elati et ad luxuriam proni indicia. Quorum primum eſt: וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן, *incedunt erectae gutture*, ſ. *collo*, ut recte Alexandrini et Vulgatus, i. e. capite erecto vultuque altius ſublato, quod ſuperborum eſt, et altos ſpiritus gerentium, ut contrario vultus demiſſus modeſtiae ſignum. Plus difficultatis eſt in verborum, quae ſequuntur, מְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם, interpretatione. Ipſa ſcriptura vocis משקרות a quibusdam in controverſiam vocatur; nempe utrum littera ש punctum gerere debeat in latere dextro (ut exſtat in plus quam quadraginta libris editis et codicibus pluribus), aut in ſiniſtro? Qui prius probant, vocabulum referunt ad שָׁקַר, *mentitus eſt, feſellit aliquem.* Hinc vertendum erit: *mentiri facientes oculos*, quod alii intel-

intelligunt de fuco et ornatu, quibus multo formoſiores videbantur, quam erant, alii de fallaci oculorum nutu. Verum praeſtantiſſimi quique codices, et impreſſi et manuſcripti, legunt מְשַׂקְּרוֹת per *Sin*, ut jam monuit Munſterus. Cf. De-Rossii *Scholia critt.* ad h. l. Qui id adoptant, in diverſas iterum abeunt ſententias. Alii huc referunt Chaldaicum סְקַר, *fucare, colore inficere, colorare,* pec. oculos ſtibio, vid. Buxtorfii *Lexic. Chald.* p. 1542. Moris enim etiamnum eſt apud Orientis virgines, oculos collyrio vel ſtibio (*Kohol*) intingere, et quaſi majores orbes mentiri; vid. Arvieux *die Sitten der Beduinen-Araber*, p. 112. et not. noſtr. 37. Cf. 2 Reg. IX, 30. et quae ex Graecis Romaniſque ſcriptoribus congeſſit Grotius ad h. l., Jerem. IV, 30. Hoc ſenſu Chaldaeus locum noſtrum vertit: וּמְסַרְבְּקָן עֵינֵיהֵן אָזְלָן, *ſtibio oculos fucantes incedunt.* Idem placuit Hartmanno L. I. P. III. p. 202. 203. Alii vero noſtrum verbum idem quod Chaldaeorum סְקַר, *intueri, oculis vagari,* ſignificare exiſtimant. Ita illud jam Alexandrini videntur accepiſſe, dum vertunt, *ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν*, quod Vulgatus reddidit, *nutibus oculorum,* nec non Syrus, ܒܪܡܙܐ ܕܥܝ̈ܢܐ *nictationibus oculorum.* Abarbenel: *haec loquutio ſignificare poteſt, quod feminae verſus juvenes oculis nictitaverint.* Junius: *nutantes oculis,* i. e. *ſuis nictationibus laſciviam ſuum facientes palam.* Videtur vates noſter intelligere idem, quod poetice expreſſit Nonnus *Dionyſiac.* L. XXXIV. Vs. 28. ſeq. — *ἐρωμανέων δὲ γυναικῶν* Νεύμασι *ποιητοῖσι τύπον μιμήσατο κούρη*, Ὄμματα *δινεύουσα*, *inſanientium amore mulierum mores puella nutibus ſimulatis imitabatur, oculos circumagens.* Hebraeis alias id dicitur קָרַץ עֵינַיִם ſ. בְּעֵינָיִם, *oculos motitare,* prae laſcivia et petulantia, ut Prov. VI, 13. X, 10. XVI, 30. Quae haud dubie praeferenda interpretatio, ob ea quae antecedunt et ſequuntur, externos feminarum geſtus, qui laſciviam et mollitiem produnt, deſcribentia. הָלוֹךְ וְטָפוֹף הָלַכְנָה *Minutis et aequalibus paſſibus utendo incedunt,* ut

H 2 recte

recte Schroederus (p. 127.), verbo טָפֵף, hoc ſolo loco obvio, collato cum Arabico طَقَّ et نَقَّ, *agilis fuit, pedes manusve movit agiliter;* unde طَقَّ الفرس, *tolutim inceſſit equus*, et طفاف, *leniter incedens.* Quum verbum illud Arabicum *ligandi* quoque notionem habeat, et maxime de *pedibus jumentorum fune colligatis* poni ſoleat; Michaelis in *Supplemm.* p. 1027. verba noſtra vertenda cenſet: *conſtringendo* (catenulis cruralibus pedes ſuos) *eunt.* Verum et adſcita interpretatione illa priore, vates ſimul reſpicere poterat ad uſum compedum cruralium, catenulis inter ſe connexarum, ut paſſus breviores et aequales fierent; quo de more vid. infra ad Vs. 20. Saadias uſus eſt verbo خَطَرَ, *pone in dextram ſiniſtramque ſe motitavit*, quod maxime de camelo dicitur, caudam et femora incedendo jactante. Eundem ſenſum expreſſit Lutherus: *ſie treten einher und ſchwänzen.* וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה *Et in pedibus ſuis compeditae ſunt*, ſeu *compedes* (עֲכָסִים infra Vs. 18. Proverb. VII, 22.) *geſtant.* Quod optime illuſtravit C. B. Michaelis in Diſſertat. qua *Ritualia quaedam Codicis Sacri ex Alcorano illuſtrantur*, Hal. 1739. §. VII. (in *Sylloge Commentatt. theologg.* a D. J. Pott edit. Vol. II. p. 90. ſeqq.): „Habemus ex ore doctiſſimi Salomonis Negri, Damaſceni, in Syria finitimisque provinciis mulieres opulentiores etiamnum circum pedes ligamenta, ad compedum inſtar, cum interjectis catenulis, ex auro argentove geſtare, eaque vel tinnitu inter ambulandum oſtentare. Concinunt his non modo, quae Buxtorfius in Lexico Hebraico ex Pandectis Talmudicis et Maimonide adduxit; ſed vel maxime, quod ad *compedum* nomen attinet, Plinius *Hiſt. Nat.* Lib. XXXIII. Cap. 12. *Argentum ſuccedit aliquando et auro, luxu feminarum plebis compedes ſibi ex eo facientium, quas induere aureas mos tritior vetat.* Ex quo et hoc ſimul intelligitur, quid propheta innuat, quum ibidem Vs. 16. de filiabus Sionis com-

compedes geſtantibus ait: הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה, *incedendo et minutis greſſibus utendo incedunt*, nempe minutulum et cum affectatione delicatulum ſexus muliebris inceſſum, qui compedes illas aureas argenteasve pro cauſa habeat; ſive illud טָפוֹף ex Hebraica etymologia capere velis a טַף, *parvulus, minor*, ut notet מַהֲלָךְ טַף, *inceſſum mollem*, puerorum inſtar ad mentem Aben-Eſrae; ſive ex Arabico طَفَّ, *conſtrinxit pedibus* camelum aliudve jumentum, فرس طفاف, *equus leniter incedens*, ut jumenta in paſcuis agentia, cum pedibus conſtricta ſunt, minutis incedunt greſſibus." Sunt vero hae *periſcelides*, ſ. compedes, laminae, unum duosve, vix plures, digitos latae, figurae orbicularis, non tamen continue in orbem redeuntes, ſed, quia crus ambiunt ſtrictius, ab aliqua parte apertae; ad unam extremitatem orbiculo, ſeu fibula, ad alteram unco, qui fibulae innectitur, inſtructae, quibus deinde catenulam interponebant. Arabibus hae compedes hodie vocantur خَلْخَل, eſtque frequens earum mentio in poematibus Arabicis Perſicisque. Plura de hoc ornatu ex itinerariorum ſcriptoribus collegimus in not. 42. ad Arvioſii librum ſupra laudatum; cf. *das alte u. neue Morgenl.* P. IV. p. 212. Recte Hieronymus: „Ut compoſito incedant gradu, non naturam ſequuntur ducem, ſed hiſtriones redimunt praeceptores." Id expreſſit Graecus Alexandrinus interpres, qui vertit: *τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσιν.* Saadias: بِأَرْجُلِهِمْ يُعَكَّسُونَ, *in pedibus ſuis compedibus ſunt ligati.* Male ſuffixo et verbo maſculinis utitur. Ceterum cf. Bocharti *Geograph. S.* P. I. ſive *Phaleg.* L. IV. C. XIX. p. 279. Christ. Gotth. Blumberg Diſſert. *de* עֲכָסִים *Jeſaj. III*, 16. 18. Lipſ. 1683. repetita in *Theſauro Novo Theolog. Philolog.* a Theod. Haſaeo et Conr. Ikenio edito, T. I. p. 853. ſeqq. J. H. Mai *Obſervatt. SS.* L. III. p. 109. ſeqq. Ant. Bynaei

de

de Calceis Hebraeor. L. I. C. VIII. et de nostro speciatim loco ibid. §. VII. Schroederi libr. laudat. Cap. I. et Hartmannum l. l. P. III. p. 218. In בְּרַגְלֵיהֶם *generis enallage* admissa, posito suffixo masculino, הֶם, pro הֶן, feminino. De *feminis* enim, ut Schroederus p. 11. ait, prophetae sermo est, ut ex toto contextu apparet; nec masculini generis nomen, ad quod illud הֶם commode referri posset, praecedit. C. L. Hohribel quidem in *Observatt. Philolog. Exegetico.* verba nostra sic vertit: feminae *pedibus illorum* (juvenum) *compedes injiciunt*, i. e. feminae suis illecebris juvenes irretiunt. Cui interpretationi recte opponit Schroederus, durum esse, vocem *juvenum* non exigente textu subaudiri, solius enallages, non insolitae tamen alias Hebraeis, evitandae gratia: praeterea cuivis locum inspicienti patere, ne verbulo quidem prophetam studia feminarum de juvenibus irretiendis tota hac pericopa tangere, luxus muliebris et nimii ornatus reprehensioni unice intentum.

17. Verba וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן LXX verterunt: Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών. קָדְקֹד, *Verticem* (coll. Arabico قَفَدٌ, *pars capitis a vertice ad cervicem*), figurate acceperunt pro *principe*, quia *vertex* suprema corporis pars est. Sequutus illos Syrus. Haud multo aliter Chaldaeus: וְיַשְׁעְבֵּיד יְיָ יְקָרַת בְּנָת צִיּוֹן, *deprimet Jova gloriam filiarum Sionis.* Retulerunt hi interpretes verbum שִׂפַּח ad שִׁפְחָה, *ancillam*, *famulam*. Male; nostrum enim verbum scribitur per *Sin*, nomen vero illud per *Schin*. Hebraei a סַפַּחַת et מִסְפַּחַת, *scabies*, interpretantur: *scabie afficiet Dominus verticem filiarum Sionis.* Rei convenientius Schroederus (p. 396.) collato Arabico سَفَحَ, *defluere*, et transitive, *effundere*, *defluere facere*, verba nostra sic vertit: *defluere faciet Dominus verticem filiarum Zionis*, i. e. eum capillis denudabit, comamque in altum aggestam et ornatam, qua mulieres superbiebant, aufe-

auferet. Recte igitur Hieronymus: *decalvabit Dominus verticem filiarum Sion.* Quae capitis nuditas et calvities omne genus ignominiae, dedecoris, inopiae et miseriae in mulieres delicatas immittendum comprehendit. Solennis enim veterum erat consuetudo, in graviori et acerbiori luctu capitis ornamenta abjiciendi, comamque tondendi, vid. Job. I, 20. Jes. XXII, 2. Jerem. XLI, 5. Ezech. VII, 18. Clericus intelligit tonsionem probrosam. וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה *Et Jova pudendum earum denudabit.* פֹּת esse *pudendum muliebre*, Schroederus probavit ex Arabico فُوتٌ, quod inter alia *interstitium inter duos digitos* denotat. Per pudendi denudationem violentam inferenda feminis maxima ignominia denunciatur. Cf. infra XLVII, 3. Nah. III, 5. Jerem. XIII, 22. Significat vates, fore, ut illae, quae tanta ornamentorum inutilium mole superbirent, ab hostibus vestimentis quibuscunque, etiam iis, quibus opus est ad tegendum verendas corporis partes, spoliarentur, nudaeque in exilium abducerentur. Hic enim mos erat hostium ferocium, ut superatas bello gentes vestibus nudatas in triumpho ducerent, vid. infra XX, 4. Poeta quidem Arabs, a Schroedero adductus:

اذا الاضبط السعدي جاء بجيشه
فيا رب خود مجتلاة على لبد .

Quando Adbathus Sadaeus accesserit cum exercitu suo; O quot tenerae vestibus nudatae super ephippiis in captivitatem abripientur. LXX: Καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. Eos sequutus Syrus, ipso retento nomine Graeco. Chaldaeus: וַיָי יְקָרְהֶן יַעְדֵי *et Dominus gloriam earum auferet.* Hieronymus: *et crinem earum nudabit.* Saadias: وَيُعَرِّي جِهَاتِهِنَّ *et nudabit latera, s. partes earum.* Koppius פֹּת vertendum existimat *ornatum*, coll. Syr. ܦܐܬܐ, et ܦܐܝܘܬܐ, *decor, magnificentia, ornatus.* Verum

rum cum littera ת in voce illa Syriaca non sit radicalis (radix enim est ܨܒܬ, *ornavit*); equidem interpretationem priorem retinendam censeo.

18. Ut vates immodicum faminarum luxum eo fortius perstringat, singula ornamenta (תִּפְאֶרֶת, ut infra LXII, 3.) recenset. De עֲכָסִים vid. supra ad Vs. 16. Nomine שְׁבִיסִים interpretes haud pauci significari existimant vestimentorum quoddam genus, *tessellis* vel *ocellis* distinctum et variegatum; verbo שָׁבַס eandem significationem tribuentes, quam verbum שָׁבֵץ habet Exod. XXVIII, 39., id est, *ocellavit, intertextum opus fecit,* collato Syriaco ܫܒܨ, *miscuit, confudit, tenuit.* Ita Saadias, in cujus quidem versione a S. V. Paulo e codice Bodleiano edita vox legitur nulla hebraico שְׁבִיסִים respondens, sed librarii sine dubio culpa. Nam Kimchi illum vocem hebraeam ait vertisse Arabico مُعَيَّن (עיון), quo significetur *opus acupictum in quo facti sunt ocelli continuo.* Et Exod. XXVIII, 13. hebraeum מִשְׁבְּצוֹת eodem illo nomine Arabico reddidit. LXX: τὰ ἐμπλόκια, *opera implexa*, vel, ut alii volunt, *reticula.* Vulgatus: *torques* (nam quod priori loco positum legitur, *lunulas*, hebraeo שַׂהֲרֹנִים respondet). Chaldaeus nomen hebraeum retinuit. Syrus: ܨܒܬܗܝܢ *ornatum earum.* Jarchi intelligit *speciem operis reticulati ad caput ornandum*, ornamentum capitis reticulatum sive tessellatum. Ad eum proxime accedit C. G. Blumberg, qui in Differt. *de* שְׁבִיסִים *et* שַׂהֲרֹנִים, Lips. 1684. (repet. in *Thesauro Novo Philolog. Theolog.* T. I. p. 857. seqq.), enarratis examinatisque aliorum de nostra voce sententiis, evincere studet, שְׁבִיסִים fuisse *ornamenta capitis filis aureis, sericis, aliisque pretiosis inter se implicatis, constantia*, adque modum מְלֶאכֶת תַּשְׁבֵּץ (Exod. XXVIII, 4.) formata; ea mulieres capiti ita applicasse, ut, vittis ad frontem adjuncta, pertingerent ab una aure ad alteram, impositasque haberent laminas vel

bracteas

bracteas aureas, pretiosa monilia et margaritas, Talmude teste, e quo plura loca affert. Schroedero vero (Cap. II.) שְׂבִיסִים est idem quod Arabicum شُمَيسَة, quod derivatur a voce شَمْس, *sol*, indeque significat *soliculum bullamve solarem*, s. *colli monile, cujus bulla ad solis imaginem efformata.* Multis exemplis probavit Schroederus, litteras ב et מ, utpote labiales, in Orientalium dialectis saepe inter se permutari, satisque verisimile fecit, Arabes olim pro شَمْس pronunciasse شَبْس, et hinc in forma diminutiva dixisse شُبَيْس vel شُبَيْسَة, *sol parvus*, quod est ipsum שְׂבִיסִים Jesajae. Videntur feminae Hebraeae una cum superstitioso solis cultu, et bullas ad solis imaginem expressas ab Arabibus vicinis mutuatae esse, suoque ornatui illas inseruisse. Dschenhari: شمس *est species quaedam monilis.* Zamachschari: شمس, *et in plur.* شموس, *notat bullas, quae monilibus appenduntur.* Scholiasta Safeiri (poetae cujusdam celebris Arabum) bullas illas describit ita: *est quoddam genus monilium colli, ex auro vel argento confectum, quasi ex lamina rotunda. Caelari solent in ejusmodi bullis elegantes figurae, radii quoque in iis egrediuntur acuti, quos nonnumquam circulus circumdat aureus halonem solis repraesentans.* Multa alia ex carminibus Arabibus et Persicis loca, quae ornatum illum respiciunt, legi possunt apud Schroederum. שַׂהֲרֹנִים, quod praeter hunc locum occurrit quoque Judic. VII, 21. 26. utroque loco recte videntur reddidisse Alexandrini per μηνίσκους, et post eos Vulgatus *lunulas.* Hesychius μηνίσκους interpretatur *πέταλα περιτραχήλια, lamellas, collo appensas.* Suidas: *περιτραχήλια κόσμια.* Papias in Glossis: *lunulae sunt ornamenta mulierum, in similitudinem lunae dependentes bullae.* Kimchi: שהרנים הם חלי כדמות ירח, i. e. שהרנים *sunt monilia ad lunae similitudinem.* Conferendum est Arabicum ساهور, *luna.* Apud Orientales vero ab antiquissimis inde temporibus, ad hodiernum usque diem

diem vulgatissimum esse harum lunularum usum, satis apparet tam ex Jud. VIII, 26., quam ex multis Arabicorum scriptorum locis, eorumque, qui locos Orientis adierunt, narrationibus. Ex iis constat, lunulas illas esse figurae falcatae, ita ut non toto dimidio plenae sint, sed inter cornuum extremitates vacuum relinqueretur. Unde eaedem illae Arabibus أَهِلَّة appellantur, ab هِلَال, *luna nascens et corniculans.* Vertit quoque ita utroque loco Saadias. Adpendebantur vero collo, funiculo adplicatae, ut apparet ex Jud. VIII, 21. Cf. Blumbergii Dissertat. supra laudat., et Schroederum C. III.

19. נְטִפוֹת LXX τὸ κάθεμα, *monile,* Chaldaeus שֵׁנְקַיָּא, *torques* vertit, quod Vulgatus etiam posuit. Nec aliter Saadias, qui القلايد reddidit. Sequuti id Hebraei, qui *torques* sive *monilia colli* a נָטַף *stillavit* dicta volunt, quod ea, de collo dependentia, in pectus quasi destillent, confecta ex margaritis perforatis atque inter se consertis. Hoheisel in *Observatt.* p. 31. non a *situ*, sed a *figura* ornamenti vocis originem derivandam existimat, quod globuli illi, sive margaritae monilium, rotundam et pellucidam *guttarum stillantium* speciem expresserint. Propius ille aliis ad veritatem accessit. Sunt enim נְטִפוֹת *margaritae,* sed non ex collo, verum *ex aure pendentes, inaures,* coll. Arabico نُطْفَة, proprie *gutta,* hinc, ob similitudinem, *margarita,* denique *inauris,* indeque denominativum تَنَطَّفَ, *inauribus ornata fuit puella;* vid. Schroederum Cap. IV. p. 45—56. et Michaelis *Supplemm.* p. 1635. שֵׁרוֹת sunt *armillae,* docente dialecto Chaldaica. Ponit quoque h. l. Chaldaeus שֵׁירֵי יְדַיָּא *armillas manuum.* Concinit Arabicum سوار, *armilla.* Muhammed iis, qui ipsum sequerentur, pollicetur اساور من ذهب, et اساور من فضة *armil-*

armillas aureas et argenteas, vid. Coran. Sur. XVIII, 30. XXII, 23. LXXVI, 5. Hunc ornatum esse antiquissimum, patet ex Genes. XXIV, 22. Num. XXXI, 50., idemque etiamnum inter omnes Orientis populos invenitur, ut satis notum est. Vid. Schroederum Cap. V. רְעָלוֹת esse *vela* s. *pepla tremula* ostendit Schroederus Cap. VI. p. 62 – 94. رعل Arabibus est *calantica*, *fibulis conjuncta*, *e regione oculorum*, ut dicit Scholiastes Safeiri, a Schroedero laudatus. Est tegumentum capitis muliebre, ipsam quoque faciem obvelans; nomen inde sortitum, quod anterior ejus pars, vultum tegens, e regione oculorum, fibulis sive circellis ita est conjuncta, ut nonnihil spatii relinquatur, per quod oculi transspiciant, *tremere*, et, quod a tenuibus loris dependeat, huc illuc, in incessu, *jactari* solet. Jarchi: *Mos est Arabibus feminis, caput, atque adeo vultum, exceptis oculis, velorum quodam genere operire, quae in Arabica lingua* רעלות *appellantur.* Idem mos invenitur jam Genes. XXIV, 65. XXXVIII, 14. Viget etiamnum in Oriente. Leo Africanus *Descript. Afric.* L. I. *facies mulieribus quibusdam panniculis cooperitur, qui ad oculi locum foramen habent, quo ceu perspicillo quodam utuntur.* Apud Homerum quoque peplorum saepe fit mentio, vid. *Odyss.* Α, 334. Π, 416. Σ, 209. *Iliad.* Γ, 141. Ξ, 184. Videntur vero mulieres hebraeae in his velis superbiam et sumtuosam profusionem ostendisse, dum ea vel ex pretiosissima materia confecta, vel auro argentoque exornata erant.

20. פְּאֵרִים esse *tutulos*, sive diademata capitis, altius exsurgentia, forma fastigata, ostendit Schroederus Cap. VII. p. 101. seq. Nam ad caput esse referendos τοὺς פְּאֵרִים, patet ex Ezech. XXIV, 23. et XLIV, 18. Nec minus clarum est ex Ezech. XXIV, 17. XXVI, 10. fasciam fuisse, capiti circumligandam. Hoc diadema vero capiti ita alligatum et adplicatum fuisse, ut forma prodiret sublimior et fastigata, clarissime apparet ex Exod. XXXIX, 28., ubi *sacerdotum*

tiarae

tiarae פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעוֹת, *tiarae collis formam habentes*, i. e. fastigatae vocantur. *Tutulos* Latini haec ornamenta una voce appellarunt. Ita enim Festus: *Tutulum vocari ajunt flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus, et exstructum in altitudinem.* Cf. Varro *de Ling. Lat. VI*, 3. Haud infrequens hujus ornatus mentio fit in Arabum et Persarum monumentis, ex quibus nonnulla adduxit Schroederus p. 107. 108. Etiamnum hunc ornatum capitis apud Arabum feminas usitatum esse, apparet ex Niebuhrii *Itinerario*, P. I. Tab. XXIII. Fig. 46. צְעָדוֹת sunt *catenulae crurales*, Arab. مصعاد, quae per annulos insibulabantur periscelidibus, τοῖς עֲכָסִים, de quibus supra ad Vs. 18. Quod fiebat non ornatus solum, sed gressus quoque coarctandi et exaequandi caussa. Nam apud veterum feminas delicatas passus breviores et aequales in deliciis habiti, imo et hodie apud nostrates habentur. Etiamnum apud Arabes id moris esse, constat ex locis, quos Schroederus Cap. VIII. attulit. Instar omnium sit locus ex Scholiaste Safeiri: *nomen* مصعاد *notat catenulam, qua feminae, cum saltant, pedes connectunt, ad passus reddendos aequales. Ut in hoc poetae: femina delicata est, cujus gressus vero artabit periodus fortunae. Cui addendus Fariani: passus ejus aequales sunt, licet careat catenula crurali.* Clemens Alexandrinus *Paed.* L. II. C. 11. Πολλαὶ δὲ καὶ ἐρωτικοὺς ἀσπασμοὺς ἐγχαράττουσιν αὐτοῖς· ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως ῥυθμίζουσαι τὴν γῆν, καὶ τὸ ἑταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποσφραγίσωνται. *Multae eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel per terram numerose incedentes, meretricios spiritus in incessu insculpant.* קִשֻּׁרִים sunt *zonae, cingula*, ut patet ex Jerem. II, 32. et ex verbi קָשַׁר significatione, *ligare, constringere.* Zonis tunicae non minus retrahebantur sursum, ne incessum inhiberent, quam stringebantur et continebantur. In illis exornandis magnos sumtus olim collocabant feminae. Byssinae enim memorantur apud Ezech. XVI, 10., aureae apud Homerum, Odyss. E, 230. Arabes hoc

hoc cingulum vocant جلبيل, quod Dſcheuharius deſcribit ita: *Zona, ex corio latiori contexta, gemmisque bullisve ornata, quam humeros inter et hypochrondria mulier ſibi alligat.* Veterum Perſarum feminae, nobiliores maxime, et reginae, tantam zonae exornandae pecuniam inſumebant, ut reditus totarum provinciarum in ſolum hunc uſum deſtinatae eſſent, Platone referente in Alcibiade. Plura vid. apud Schroederum Cap. IX. בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ nonnulli reddunt *domus faſcini* (collato Arabico نَفْسٌ, quod praeter alia *oculum malignum* denotat, quem faſcino aliquo detrimentum adferre putant, ergo et, *faſcinus*), i. e. ſive, *ornamenta, quae faſcinare*, et amoris inſania percutere adſpicientes poſſunt, qualia feminis tribuere poetae Arabum ſolent; ſive, *retinacula faſcini*, i. e. amuleta, quae feminas tutas a faſcino praeſtant. Sic Chaldaeus, קַדְשִׁין *ſacras* ſcil. inaures ponens, hae enim ſanctae dictae, quod faſcinum malignasque voces auribus arcere crederentur. Michaelis in *Supplemm.* p. 1662. de *amethyſtis* cogitat, cujus gemmae magna in Oriente eſt ſuperſtitio. Vocatur illa, inquit, Arabice بِنَفْس, contracte ex بَيْتُ نَفْسٍ, *domus faſcini.* Verum in Ravii *Specim. ex Teifaſchio de gemmis*, p. 102. amethyſti nomen ſcribitur بنفش. Nihil vero opus eſt iſtiusmodi conjecturis poſtquam multis gravibusque argumentis evicerit Schroederus Cap. X., בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ eſſe *domunculas halitus*, ſive, *odoris*, i. e. *olfactoriola*, qua voce Hieronymus quoque h. l. uſus eſt. Nomen בַּיִת uſurpatur de quovis *vaſe*, quo aliquid reconditur; ut Exod. XXV, 27. בָּתִּים לְבַדִּים ſunt *domus*, i. e. receptacula, *vectium*. Apud Syros ܒܝܬ ܒܣܡܐ *domus aromatum*, i. e. thuribulum. נֶפֶשׁ vero *halitum*, i. e. odorem ex fragrantibus aromatibus et unguentis exhalantem, deſignare, ex cognata Arabica dialecto multis exemplis probavit Schroederus p. 151. 152. Similiter Hebraeorum et Arabum רוּחַ, Latinorum

norum *spiritus*, Graecorum πνοή et *halitum* et *odorem* denotat. Ab Hebraeis feminis autem talia vascula gestata fuisse atque ornamentis annumerata, probabile est ex eodem Arabum et Persarum more hodierno. Vide LE BRUN *Voyages* T. I. p. 234. Poeta quidam Arabs, a Schroedero p. 159. adductus: *non erant mihi opes, nisi tunica et calantica, et olfactoriolum, aromatibus plenum.* Hafedh, nobilis Persarum poeta: *Zonam myrothecium exornat.* Apparet hinc, olfactoriola cingulis appendi solere. Qui mos fortasse et apud Hebraeas olim obtinuit. Saltem hinc non obscure perspiciemus rationem, cur בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ a Jesaja τοῖς קִשֻּׁרִים, *cingulis*, subjuncti fuerint. לְחָשִׁים non sunt, ut Hebraeorum magistri volunt, *inaures*, sed *serpentes* (coll. Arab. لحس, *lambere*, de serpentibus maxime usitatum, unde لَوَاحِس *lambentes*, i. e. serpentes), sive serpentum simulacra, tam ornatus quam scaevi ominis, ut putabant, averruncandi caussa ab Orientalibus inter ubera dependentes gestatae; id quod primus docuit Schroederus Cap. XI, p. 172. 173. Josephus Carabuci fil. in *Hist. Arab.* Cap. XVI. *Arabum paganorum feminae aureos serpentes inter ubera suspendebant, amuletorum loco.* CLEMENS ALEXANDRINUS *Paedag.* L. II. p. 209. Ὡς τὴν Εὔαν ὁ ὄφις ἠπάτησεν, οὕτω καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς τοῦ ὄφεως τῷ σχήματι, ἐξέμηνεν εἰς ὕβρεις, σμυραίνας τινὰς καὶ ὄφεις ἀποπλαττομένας εἰς εὐπρέπειαν. *Quemadmodum Evam serpens decepit, ita quoque alias mulieres aureus mundus, serpentis figura, in probra furiose impellit, quae murenulas quasdam aureas et serpentes ad ornatum effingunt.*

21. טַבָּעוֹת *annulos* esse, notum. Memorantur quoque Exod. XXXV, 22. inter mulierum ornamenta. De נִזְמֵי הָאָף *nasi annulis*, vid. not. ad Genes. XXIV, 22.

22. מַחֲלָצוֹת sunt *vestes splendidiores, chlamydes plumatae*, coll. Arab. خلص et خلع (nam litterae צ et ע ex Aramaeismo saepe inter se permutantur), *induit aliquem*

veste

veste splendida et pretiosa, unde خلعة, *vestis pretiosior.* Imprimis vero voce illa designari *chlamydes*, auro variisque signis plumatas, quas Latini una voce *Attalicas* dixerunt, magna ex scriptoribus Arabicis exemplorum congerie ostendit Schroederus Cap. XIV. Tales vestes splendidiores gestantur etiamnum a feminis ditioribus; ut liquet ex loco, quem ex Annall. Bagdd. adduxit Schroederus, ubi de femina quadam nobili dicitur, *emit chlamydem plumatam gemmisque distinctam, una cum veste serica, variis coloribus tincta, quinquagies mille nummis aureis.* Addendus Safeirius: Cum videris feminas molles, quae *sumant chlamydes plumatas loco vestis exterioris.* מַעֲטָפוֹת sunt *stolae* sive tunicae exteriores, et hinc *laxiores, longiores*, manicatae tamen, zona cingendae, ac sub pallio induendae; coll. Arab. معطف, *vestimentum, quod per diversos flexus corpori applicatur et circumflectitur, ita ut hoc totum cooperiatur;* vid. Schroederum Cap. XV. p. 247 — 277. מִטְפָּחוֹת Schroederus confert cum Arab. صفيحة, quod de *latiori et exteriori* cujuscumque rei *operimento* dicitur; hinc vocem Hebraicam reddit *pallium*. Michaeli in *Supplemm.* p. 1021. est *Hik* (حيك) Arabum, a Shawio, in *Itinerario* p. 159. vers. germ. descriptum, *pannus, seu velum quadratum, satis magnum, reliquis vestibus, totique corpori circumvolutum, in quo et noctu dormiebant.* Colligit id ex historia Ruthae (III, 15.), ubi narratur, eam cum proxime Boaso cubaret, מִטְפַּחַת involutam fuisse, hancque non vestem esse corpori aptam, aut in qua domum regredi necesse esset, sed pannum, tantae capacitatis, ut sex hordei mensuras continere posset. חֲרִיטִים sunt *loculi, coni forma, ex metallo*, ut ostenderunt Schroederus, Cap. XVII. et Michaelis in *Supplemm.* p. 919. Nempe a خرط, *tornare*, primo *coni* dicti, deinde *loculi*, in quibus argentum gestatur, qui coni figuram habere solebant. Abarbenel: חֲרִיטִים *notat loculos, ornatiores, figuris variis insignitos, quales femi-*

feminae portabant; quam significationem ea vox et apud Arabes gerit. Nempe خرايط الدراهم Arabibus sunt *marsupia,* sive *crumenae, quibus asservantur nummi.* Michaelis monet, hos loculos vix ex lino solo confici potuisse, cum ob formam comicam, tum, quod sacculum rumpi necesse fuisset; si, ut fieri 2 Reg. V, 23. legimus, talentum argenti ei infundas. Conferendus Chardin *Voyages,* T. IV. p. 204. *Les sacs d'argent sont faits de cuir, longs, étraits.*

23. Nomine גִּלְיוֹנִים plerique interpretes significari existimant *specula,* Chaldaeo et Vulgato praeeuntibus, quibus Michaelis adstipulatur in *Supplemm.* p. 313. Confert Arabicum جلي, *polire;* veterum enim specula ex metallo polito erant. Et fuisse specula feminis Hebraeis in usu, patet ex Exod. XXXVIII, 8. Iis tamen heic vix erit locus, quum non sint muliebri ornatui accensenda. Inserviunt quidem specula mundo muliebri eleganter apponendo, domique asservantur; non autem ipsius ornatus partem aliquam constituunt. At vati de iis tantum vestibus et ornamentis sermo est, quibus feminae in publicum prodeuntes superbiebant, ut ex tota nominum, quae praecedunt et sequuntur, serie satis apparet. Praeterea *speculum* Hebraeis a *videndo* מַרְאָה Exod. XXXVIII, 8. et רְאִי Job. XXXVII, 18. vocatur. LXX גִּלְיוֹנִים vertunt διαφανῆ λακωνικὰ, scil. ἱμάτια, vel χιτώνια, uti haec verba Suidas adducit s. v. διαφανῆ, quod explicat per χιτώνια, οὐ τὰ λαμπρὰ, ἀλλὰ τὰ ἰσχνὰ, δι' ὧν διαφαίνεται τὰ σώματα τῶν γυναικῶν, *tunicas non splendentes, sed tenues, per quas feminarum corpora pellucent.* A Graeco interprete proxime abest Kimchi, qui in Lexico גִּלְיוֹנִים notare ait הַחֲלוּקִים הַדַּקִּים, *indumenta tenuia, Arabibus* גלילה *dicta, nomen inde sortita, quod cutis sub illis, ob nimiam eorum tenuitatem, nudetur,* transpareat. Sed pro גלילה, uti vox arabica expressa est apud Kimchium, legendum esse גלוה vel גליה (جلوة, جلية), monuit Schroederus Cap. XVIII. p. 305.; nam جليلة notionem habet

rudis

rudis et *grossi;* a جَلَي, גָּלָה, vero *nudavit* (vid. Jesaj. XLVII, 2. 3.), et Arabibus جَلْوَة et Hebraeis גִּלָּיוֹן aptissime appellari potuit istiusmodi *vestis pellucida*, quasi *nudantem* dixeris, quod corpus ea nudaret potius, quam tegeret. Quod ipsum ait de veste Coa loquens Plinius *Hist. Nat.* L. XI. §. 26. *Telas aranearum modo texunt ad vestem luxumque feminarum, quae bombycina appellatur. Prima eas redordiri, rursusque texere invenit in Ceo mulier Pamphila, Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatae rationis, ut denudet feminas vestis*, i. e. ut femina, licet induta veste bombycina, tamen videatur esse nuda. Quod confirmat Horatius *Serm.* L. I. Sat. 2.

— — Cois tibi prae videre est
Ut nudam.

Seneca *de Beneficiis* C. X. *Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit; quibus sumtis mulier parum liquido nudam se non esse jurabit.* Plura alia de hujusmodi vestibus earumque apud veteres usu reperies apud Schroederum l. l. Talia indumenta hebraeo גִּלְיוֹנִים indicari, verisimile erat et Fullero, qui *Miscell. SS.* L. V. c. 20., quamvis *speculi* notionem non omnino pro incommoda haberet, Kimchii tamen expositioni palmam deferre non dubitavit. Eam enim dicit „et originationem obtinere aeque probabilem, et prophetae consilio, luxum praecipue et lasciviam feminarum gravissime increpantis, magis consonam esse liquere; siquidem vestes illae, transpectus ratione, mulierum turpissimam lasciviam, pretiosa vero tenuitate ac molitie pudendum luxum palam arguerent." Eandem sententiam comprobarunt Gussetius in *Commentarr. Ling. Hebr.* s. v. גָּלָה Lit. F., Vitringa ad h. l., et Hoheisel *Observatt. phil. exegett. in Jesaj.* p. 38. 39. Nihil est, quod huic interpretationi opponit Michaelis l. l., pellucidas vestes feminarum honestarum pudori Orientis non convenire. Ei respon-

respondet Fullerus verbis modo adductis. Praeterea pellucidae vestes non semper nudae carni, sed et interdum aliis vestimentis, ut ea transparerent, fuerunt superindutae; id quod ostendit Schroederus p. 317. seqq. סְדִינִים, quorum praeter nostrum et Jud. XIV, 12. 13. Prov. XXXI, 24. mentio fit, esse *interulas linteas*, seu tunicas interiores, nudae carni impositas, quas Latini vocant *subuculas*, vel etiam *indusias*, satis probabile reddidit Schroederus C. XIX., cui junge Michaelis *Supplemm.* p. 1720. et Hartmannum P. III. p. 330. Kimchi in Lexico: סָדִין *notat vestem nocturnam, carni proxime adhaerentem, ex lino confectam; quam tamen interdiu etiam induunt.* Ita *σινδὼν* usurpatur apud Hellenistas, vid. Marc. XIV, 51. Luc. XXIII, 53, nec minus apud Herodotum, *Euterpes* Cap. 59. Oἱ *δὲ κώνωπες, ἣν μὲν ἐν ἱματίῳ ἐλιξάμενος εὕδῃ, ἢ σινδόνι, διὰ τούτων δάκνουσι. Si in vestimento quis involutus, aut in sindone, dormiret, eum per ipsa indumenta culices morderent.* Galenus: *μὴ γυμνὸς κομίζεσθω, ἀλλ' ἐπιβεβλημένος σινδόνα. Ne nudus dormias, sed indutus sindone*, i. e. indusio. צְנִיפוֹת sunt *fasciae, vittae*, quae capiti circumvolvuntur, et in formam rotundam circumducuntur, pro more Orientalium antiquissimo et nemini ignoto. Arabibus صَنِيفٌ et صَنِيفَةٌ quamcumque notat *fasciam*, quae ducitur in formam rotundam. Et ex Zach. III, 5. Exod. XXIX, 6. Levit. VIII, 9. apparet, צָנִיף fuisse *capitis* tegumentum. Consentiunt veteres interpretes. Vid. Schroederum Cap. XX. et Hartmannum P. III. p. 258. רְדִיד est genus *pepli*, quod circumjicitur capiti, humeris, et vestibus exterioribus, corporis aut vestium velandarum caussa, idem quod צָעִיף in historia Rebeccae, Genes. XXIV, 65. (ad quem locum attulimus verba Hieronymi, quibus in Commentario ad nostrum locum nomen hebraeum explicat) XXXVIII, 14., ubi pro צָעִיף Onkelos posuit רְדִיד. Est Syrorum ܪܕܝܕܐ s. ܐܪܕܝܕܐ, *pallium, peplum subtile*, et Arab. رداء, *pallium* vel *palla*; *vestis* seu

seu operimentum exterius quodcunque, usurpari solitum prodeuntibus foras; sive consutum sit nec ne; capiti impositum, et in humeros rejectum, aut de solis humeris pendens. Aruch, fol. 147. רדיד *in lingua Ismaelitica* (i. e. Arabica) *vocatur* רְדָא, *quod peplum notat tenue, quo feminae caput operiunt.* Plura similia loca ex Rabbinis collegit Schroederus, C. XXI. Jacobus Torvus in *Historia prophetarum: Nulla umquam Mohammedis uxor foras prodiit, nisi in capite palliolum* (رداء) *gestans.* Annall. Bagdd.: *Deposito a capite velamine faciei et palliolo* (رداء) *ad ipsum intravit.* Conferendus quoque Velthusenius ad Cant. V, 7., ubi ejusdem vestimenti mentio fit.

24. וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה *Futurum erit, ut loco aromatis sit tabes.* בֹּשֶׂם genus quoddam *aromatis* est, vel *unguenti* odorati, vid. Cant. V, 1. et Velthusenium ad Cant. I, 3. מַק est *tabes*, corporis vigorem successive exedens, vid. infra V, 24. Zach. XIV, 12. Quemadmodum unguenta corporis vigorem conservare et augere, cutim laevigare, nitentem reddere, et suavi odore perfundere debebant; ita e contrario *tabe* absumetur corpus et computrescet. Hieronymus: *Erit pro suavi odore foetor.* Cf. verbum Ps. XXXVIII, 6. *Foetent* נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי *et tabescunt vibices meae,* foeda ex illis tabe effluente. Pro מַק in codd. octo De-Rossii legitur מָק, cum Camez, quod Michaelis in *Supplemm.* p. 1490. *pulverem* notare putat, collato Arabico مُوقٌ. Et sane LXX h. l. *κονιορτὸν*, Syrus ܚܠܐ vertit. In verborum וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה interpretatione difficultatem creat nomen נִקְפָּה, quod alii aliter reddunt. Sunt, qui a *perforandi* notione, quam verbo נָקַף tribuunt, nomine נִקְפָּה *perforatas* vestes, *pannos* indicari putent. Ita Saadias: *pro zonis* الخُلْقَان الهَتِكَة, *vestes tritas dilaceratas.* Paullo latius Gussetius *Commentarr. L. H.* s. v. נָקַף Lit. A.: „*Pro cinctura perforatio*, tum in vestibus, nempe detritis, ut

 paupe-

pauperum, tum in cute, nempe exulcerata; nam in hoc catalogo malorum alia sunt in vestibus, alia in cute." Schultensio *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. XII. §. 5. נִקְפָּה est *capitis comminutio cum cerebri dispersione*, quod verbum נָקַף apud Arabes *gravi ictu diffringendi* notionem habet. Verum recte monet Michaelis in *Supplemm.* p. 1678., parum verisimilem hanc interpretationem esse; zonae enim quis opponat cerebri dispersionem? aut huic, quae cerebri elisionem experta erat, quis calvitiem adhuc et tumores et saccum minetur? Schroederus, illius interpretationis incommoda intelligens, reddidit: *in locum cincturae capitis succedet cruenta capitis contusio.* Sed de *capite* nihil in textu. Accedit, quod חֲגֹר et חֲגוֹרָה de cinctura circa medium corpus dicitur, vid. Genes. III, 8. 1 Reg. II, 5. nusquam de *capitis* cinctura. Michaelis l. c. נִקְפָּה *exesionem, ulcus*, reddit, conferendum existimans, sive Arabicum نَقِيف, *exesus a teredine caudex*, unde نُقْفَةٌ, *scrobs, locus paullo depressus*, sive Chaldaicum נִקְפָא, *vulnus, plaga.* Sic jam Talmudici, Buxtorfio p. 1393. *Lexici* monente, in tractatu Schabbath: *quo loco accinctae fuerant cingulo pulchro,* נעשה נקפים נקפים, *plagae, s. fossulae fient.* Sententia: eo loco, ubi antea vestis cingulo elegantiore constringebatur, jam ulcera erunt et vulnera, ab asperiore, haud dubie, loro, quo cinguli loco cingentur. Idem jam expressit Chaldaeus: וַאֲתַר דַּהֲוָאָה אָסְרַן פְּסִיקְיָא יְהֵי רוּשְׁמִין דִּמְחָא *et in loco ubi zonas ligabant, erunt stigmata percussionis.* Kimchi: „Caro erit vulnerata et plagis lacerata, ita ut non possint zona se cingere. Verum *zonae*, recte monente Gesenio, aptius opponitur *funiculus*, a *cingendo* dictus, quem significatum נָקַף cum cognatis קוּף et יָקַף (cf. not. ad Ps. XXII, 17.) communem habuerit. Ita Graecus Alexandrinus: ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ. Vulgatus: *pro zona funiculus.* Syrus: ܘܡܕܟܐ ܕܐܣܪܝܢ ܗܘܘ ܙܢܝܩܐ ܕܚܨܝܗܘܢ ܡܐܣܪܝܢ ܚܒ̈ܠܐ *et loco zonae lumborum suorum funes ligant.*

תחת]

חַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה]. Laborant interpretes praecipue in definiendo vocis מִקְשֶׁה significatu. In eo quidem conveniunt omnes, quod, quum קָרְחָה *calvitiem* denotet *capitis*, oppositionis leges postulent, ut illa de *capitis*, et in specie *crinium*, quodam ornamento accipiatur. Sed quale hoc sit, et quaenam sit denominationis ratio, sententiae sunt variae. Radicem קשׁה notionem gerere *duri, rigidi* et *solidi*, notum. Hinc מִקְשֶׁה, frequenter obvium in descriptione Mosaica vasorum sacrorum, v. g. Exod. XXV, 18. 36. XXXVII, 17. 22. al., reddi solet *opus solidum*, quatenus opponitur *excavato*, Gallico *massif*. Quia autem in illis Pentateuchi locis de *auro* sermo est, plures interpretum vatis nostri מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה indicare existimant ornamentum capitis *auro solido* instructum. Ita LXX: Καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσίου φαλάκρωμα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου. „Dubium tamen," inquit Schroederus (p. 403.), „utrum ornamenta haec capitis velint tota fuisse ex auro solido, an vero ex quadam fascia, cui aurum illusum. Illud cum moribus veterum, hoc cum significatu, qui alibi voci מִקְשֶׁה adscribitur, non satis convenit. Probabilior paulo eorum videtur sententia, qui per מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה *opus capillitii* intelligunt *implexi* et *intorti*, quo crines in cincinnos, et hi rursus inter se invicem, arctissime contorquentur, in unum complexum compinguntur, et in *solidam* quasi *massam* constipantur." Ita Gussetius, qui in *Commentarr. L. H.* s. v. קשׁה Lit. C. dictione hebraica quandam crinium indicari existimat dispositionem, stipatorum in massam, pectine tamen expolitam, nec non unguentis delibutam, quo ostentaretur copia capillorum longe a calvitie aliena, forsan et in speciem augeretur supposito crinium concolorium strato. Ab eo haud multum abludit Joa. Arntzenius, qui in Differtat. *de colore et tinctura comarum* (Traj. ad Rhen. 1725.) p. 82. de nostra phrasi haec habet: „Hoc de crinium dispositione intelligo. Hae enim crinium plectae elegantissimi ornatus habebantur, quo tempore laetitiae uterentur, ideoque recte calvitiei opponitur, quoniam in captivitate tonsae essent mu-

mulieres." Quod ipsum innuit Chaldaeus: חֲלַף אַקְפּוּת פַּחְא גִּיזוּז רֵישׁ *pro cinctura angulorum* capitis, capillis puta alienis vel fictis, *tonsio capitis.* Similiter Vulgatus: *pro crispante crine calvitium.* Saadias: بَدَلْ مِنْ عَمَلِ ٱلْمُشْطِ ٱلنَّتَفُ *pro opere pectinis calvities.* Syrus: ܚܠܦ ܥܒܕܐ ܕܡܫܛܐ, quod a Sionita in Polyglottis male reddi *loco gemmarum incisiones*, recte monuit Michaelis in *Supplemm.* p. 1680. et ad Castelli *Lexic. Syriac.* p. 104., quum vertendum fuisset: *pro coma, caesarie* (id enim Aramaicum בְּלוֹרִיתָא denotat) *calvities.* Schroederus l. c. cum Schultensio vertit *opus rasile*, collato Arabico قَشَى *rasit, dolavit*, intelligitque *scobem, ramentum*, quo veteres crines ornare solebant. Sic de Lampridio imperatore narrat Trebellius Pollio in ejus vita: *crinibus suis auri scobem adspersit.* Et apud Hebraeos quoque hoc crines comendi genus usitatum fuisse, colligere licet ex verbis Josephi, *Antiqq.* L. VIII. C. VII. §. 3., ubi, cum ornatum equitum Salomonis describit, haec habet: *ψῆγμα δὲ χρυσίου καθ' ἡμέραν αὐτῶν ἐπέσηθον ταῖς κόμαις, ὡς στίλβειν αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, τῆς αὐγῆς τοῦ χρυσίου πρὸς τὸν ἥλιον ἀντανακλωμένης. Ramentum vero auri quotidie crinibus suis aspergebant, ut capita, auri fulgore ad radios solis repercusso, coruscarent.* Sed quum verbum קָשָׁה non solum *durum esse*, verum etiam, uti Arabicum قشا, *dolavit, torno elaboravit et in formam aliquam figuravit* significare videatur, unde מִקְשָׁה Exod. XXV, 18. 31. 36. XXXVII, 7. 17. 22., Gesenio monente, *opus tornatile* denotet, malim cum eodem V. D. quod hic legitur מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה eadem significatione capere, et de cincinnis artificiose intortis et eleganter inflexis et crispatis intelligere. Michaelis l. c. pro מִקְשָׁה omnibus, quibus occurrit, locis legi malit מִקְּשָׁה, cum Dagesch, idque referre ad radicem נָקַשׁ, cujus vis est in *fingendo, caelando, laqueando.* Inde מִקְשָׁה Exod. XXV, 18. XXXVII, 7. etc. significare *opus malleatum;* hoc nostro autem loco translatum esse ad crinis formationem

eam,

eam, quae calamiſtro perficiatur, ſuasque crinibus induat figuras. Verum audacius videtur, pro מִקְשֶׁה undecim, quibus occurrit locis, reponere מִקְשָׁה, nec patet, quomodo ex radice נָקַשׁ nomen מִקְשָׁה *operis malleati,* aut *crinium artificioſe calamiſtratorum* ſignificationem commode accipere poſſit. Verba וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק reddunt LXX: *Καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον,* quos Syrus ſequitur. Chaldaeus: וַחֲלַף דַהֲוָאָה מְהַלְּכָן בְּגֵיוּת יַסְרָן סַקִּין, *pro eo, quod ambulabant in ſuperbia accingentur ſaccis.* Vulgatus: *pro faſcia pectorali cilicium.* Hieronymus: „Pro *faſcia pectorali,* quam interpretatus eſt Symmachus, LXX: *tunicam μεσοπορφύραν,* id eſt, *clavatam purpuream* transtulerunt, quod Aquila *cingulum exultationis* expreſſit. Theodotio ipſum verbum hebraicum *Phetigil* poſuit, quod genus ornamenti muliebris eſt. Faſcia pectus tegit, et eum poſſidet locum in feminis, quem pectorale in pontificibus." Interpretes haud pauci nomen פְּתִיגִיל compoſitum exiſtimant ex duobus radicibus, פָּתָה, *extendere,* et גָּלַל, *convolvere,* ut indicetur veſtis lata, usque adeo, ut, dum extenſa eſt aliqua ex parte, alia interim ex parte convoluta et ſinuata ſit. Aliis compoſitum videtur ex פְּתִיל גָּלִיל, quod vertunt *contortum convolutum,* et intelligunt vel de *faſcia pectorali,* vel de *vitta rotunda, orbiculata.* Neutrum horum apte opponitur *ſacco.* Abarbenel cenſet, vocem eſſe compoſitam ex פְּתִי, *latitudo,* et גִּיל, *gaudium,* ac notare *cingulum pectorale,* quo in ſolemnibus et nuptiis feminae cingerentur. Alii disjuncte ſcribendum exiſtimant פְּתִי גִיל, collato Arabico فَتِيَ, *amplus fuit,* et vertendum, *amplitudo gaudii,* i. e. maximum gaudium, oppoſitum *cincturae ſacci,* magnae triſtitiae ſigno. Eodem ſenſu reddit Michaelis: *ſtatt der Freude ein hürenes Trauerkleid.* Schroedero (Cap. IX. §. V. p. 138.) פְּתִיגִיל conflatum videtur ex פְּתִיל, quod non tantum *filum,* ſed et *funiculum* aut *faſciam* ſignificat, ut Exod. XXVIII, 37. (ad quem locum legendus Braunius *de Veſtitu Sacerdotum* L. II. Cap. XXII., ubi illam vocem de latioribus intelligit ligamentis, quales vittae

vittae esse solent), et ex גִּיל, quod referendum censet ad radicem גּוּל, Arabibus جال (pro جَوَلَ), *obire, cingere, circumdare*, ut proprie significetur *fascia cingens* corpus. Saadias الغَلَائِل (ita enim pro الجلايل, uti in libro edito exstat, legendum esse, recte monuit Gesenius) vertit, quod est Pluralis nominis غِلَالَة, *vestis quae subter alia veste, etiam sub lorica, induitur*. Sed quum פְּתִיגִיל oppositum sibi habeat שָׂק (de quo statim), verisimile est, illud denotare vestem quandam elegantem et pretiosam. שָׂק *Cilicium*, angustum, sordidum, et vilius tegumenti genus, quo lugentes sese vestiebant, vid. Genes. XXXVII, 34. et not. nostr. 58. ad libellum Arviosianum de moribus Arabum Nomadum. In verbis כִּי־תַחַת יֹפִי vocula כִּי interpretes bene multos haud parum facessit, quod eam pro particula haberent. Quidam illam reddunt ut particulam asseverativam, hoc sensu: *omne hoc, quod dixi, tibi eveniet pro pulchritudine*. Ita Chaldaeus: דָא פוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד מִנְהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְּשׁוּפְרְהוֹן *haec vindicta sumetur ab iis, quia fornicatae sunt in pulchritudine sua*. Quod sequutus Jarchi: „Nam istud conveniens erat, ut eis fieret loco pulchritudinis, qua superbiebant." Syrus: ܡܛܠ ܕܢܬܚܒܠ ܫܘܦܪܗܘܢ *propterea quod corrumpetur pulchritudo eorum*. LXX et Vulgatus verba כִּי תַחַת non expresserunt, יֹפִי vero ad Versum proximum traxerunt. Alii vero textum h. l. sive mancum, sive corruptum judicarunt, et varias proposuerunt conjecturas illum emendandi, quibus recensendis non immoramur. Neque enim dubium est, כִּי esse *adustionem*, a כָּוָה, *ussit, adussit*, quod pro כָּוַי positum; nam ultima ה, quoties est quiescens, euphoniae gratia pro ו et י substitui solet, vid. Schultensii *Clavem Dialectt.* p. 209. et ejusdem *Instit. ad Fundamm. Ling. Hebr.* Reg. 132. Itaque a כָּוַי ductum nomen כְּוִי, formae פְּקִיד, unde, media ו in quietem data, assumtum כִּי. Sic apud Job. XXXVII, 11. רִי, *rigatio*, est

a רָוָה

a כָּוָה f. כְּוַי, אִי, *insula, regio*, ab אָוָה f. אֱוִי, עִי, *acervus*, ab עָוָה f. עֱוִי. Plura exempla similis formae apud Arabes adfert Schroederus, p. 406. Idem viderunt jam olim ex Hebraeis interpretes, ab Aben-Esra et Kimchio memorati, qui adagium fuisse observant, geminum illi, quod in Talmude (Cod. Schabbath, fol. 62.) legitur: חֲלוּפֵי שׁוּפְרָא כְּוָאָה, *pro pulchritudine adustio*. Non vero intelligenda adustio faciei per solis calorem, ea enim post poenas, quarum mentio fit in antecedentibus, levior esset. Sed indicatur, ut recte monuit Schroederus p. 407., adustio, quae fit per ignem, vel prunas, vel cauterium. Arabibus كَوَى est *cutim ussit cauterio*, et كَيٌّ, *inustum stigma*. Designantur stigmata, ab hostibus crudelibus delicatarum puellarum cuti inurenda. *Hist. Tamerlani*, p. 320., ubi auctor ferocium militum Timuri facinora describit: *latera et terga hominum, ex suavibus lectis protractorum, cauteriis adusserunt* (كووا). Michaelis in *Supplemm.* p. 1220. mallet de stigmate mancipiis inusto cogitare, probante Gesenio, qui observat, ejusmodi stigmata fronti inuri solita fuisse, quod confirmari addit hoc poëmatis cujusdam Arabici loco (in *Excerptis ex Hamasa* p. 364. not.): وَكَوَيْتُهُ فَوْقَ ٱلنَّوَاظِرِ مِنْ عَلِ *et cauterio eum inussi supra oculos desuper.* Sed loquitur poeta figurate de vulnere, quod adversario in pugna in fronte impegit.

25. מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ *Viri tui gladio cadent.* Gravius malum, quam ornatus amissio, orbitas et viduitas feminarum. Alloquitur vero vates ipsam Zionem, ut supra Vs. 16. מְתִים *Viri*, feminis et parvulis oppositi, vid. Deut. II, 34. XXXIII, 6. Genes. XXXIV, 30. collato Aethiopico מת, *sponsus, maritus.* Jarchi interpretatur *milites, homines bellicosos.* Syrus: ܓܢܒܪ̈ܝܟܝ, *fortes tui.* Chaldaeus: שְׁפַר גִּבָּרַיִךְ, pul-

pulcherrimi fortium tuorum. LXX: Καὶ ὁ υἱός σου, ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσεῖται. Vulgatus: *pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent.* Nomen postremum Versus praecedentis ad hunc Versum traxerunt, ut fit: יְפִי מְתַיִךְ. Ge. Lud. Oeder in *Observatt. SS. Syntagm.* (Weissenburg. Noric. 1729. 8.) Observ. I. nomen מְתִים *consummationem,* sive *plenitudinem* significare contendit a verbo תָּמַם, cujus Participium Hiphil fit מֵתַם, pluralis מְתַמִּים, pro quo per apocopen מְתִים dici soleat. Ex illa a se adoptata significatione, quam omnibus, quibus vox hebraea occurrit, locis applicare studet, nostrum locum vertit: *quicquid absolutissimum pulcherrimumque in te est, gladio cadet.* Verum istiusmodi, qualem Oederus statuit, apocopes exemplum geminum aut simile non exstat. וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה pro eo quod plene esset וּמְתֵי גְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה יִפֹּלוּ *et viri fortitudinis tuae,* quorum viribus confidebas, *in bello cadent.* Chaldaeus: עַבְדֵי נִצְחָנֵךְ *victores tui in bello.* Ex eo, quod nonnulli veterum verterunt *fortes tui,* Lowthus collegit, eos legisse גִּבּוֹרַיִךְ. Verum, quis non videt, interpretes illos concretum posuisse pro abstracto?

26. Zion sistitur ut femina, omni ornatu spoliata, et viduae instar lugentis humi desidens. Persona ex secunda mutatur in tertiam, ex more poetarum Hebraicorum. וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ *Lugebunt et moerebunt portae ejus,* in omnibus et urbium et domorum portis erit planctus, ut Jarchi recte. אָנוּ ab אָנָה, quod *moerendi, ejulandi* significationem communem habet cum אָנַן, Arabice أنّ, *gemuit,* Chaldaice אֲנַן, *tristis fuit.* Cf. infra XXIX, 2. תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה, et אֹנִי Deut. XXVI, 14., quibus nominibus ab אָנָה derivatis *moeroris luctusve* notio inest. Verbum utrumque אָבַל et אָנָה jungitur et infra XIX, 8. *Portae* autem *lugere* dicuntur poetice, ut Thren. I, 4. דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת, *viae Zionis lugentes.* Chaldaeus: וְיִצְדוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוַתָא, *et destruentur atque consumentur portae civitatum.* וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב *Evacuata in terra sedebit.* נִקָּתָה proprie *purgata,* i. e. inanis,

inanis, incolis exinanita, *erit*. Nam verbum נָקָה, Arabice نقي, universe *puritatis*, hinc *vacuitatis* notionem obtinet, ut *vacuum esse a periculis*, Num. V, 19. coll. 21. sive, *ab labore*, 1 Reg. XV, 22. Deut. XXIV, 5. Amos IV, 6.; unde denique translata est ad illam *vacuitatem*, quae in *vastitate* ponitur. Sic Arabibus quoque استنقي est: *urbem plane expurgare, nihil in ea incolarum vel opum relinquere*; quo significatu illud saepe occurrit in *Historia Timuris*, ex qua multa exempla adduxit Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad h. l.; ubi simul ostendit, Arabes verba خلص et صفي, quae proprie *purum, mundum esse* significant, similiter de *vastatione* et *praedatione urbium* usurpare. Jarchi e Mischna affert similem vocis נָקִי usum in formula: יצא פלוני נקי מנכסיו *exit ille purus*, i. e. vacuus *a facultatibus suis*. Chaldaeus: וְתִתְרוֹקַן אַרְעָא וְתֶחֱרוּב *evacuabitur terra et deserta erit*. LXX: *ἐδαφισθήσῃ*, quo ipso verbo utitur Lucas XIX, 44. de urbis Hierosolymitanae destructione. Vulgatus: *desolata*. Doederlein reddit: *mulier exhausta*; mavult de *luctu muliebri*, quam de urbis vastatione cogitari. Sunt, qui vertant: *quae se puram et mundam censuit*, ut Jud. XV, 3. וְנִקֵּיתִי *insontem me exhibui*, cf. Jerem. II, 35. Ps. XIX, 14. לָאָרֶץ תֵּשֵׁב, *in terra sedebit*, more lugentium, vid. Job. II, 13. Thren. II, 10. III, 28. In argenteo numo Vespasiani, cuso in memoriam devictae Judaeae, expressa conspicitur mulier in terra sedens, dorsum in palmam reclinans, cum hac inscriptione: *Judaea capta*.

Cap.

Cap. IV.

1. Hunc Versum male divulsum esse a Capite praecedente, quisque sponte intelligit. Cujus divisionis ineptae Vitringa rationem adfert hanc, quod inter veteres aliqui haec verba in meliorem partem acceperint, per *septem mulieres*, mystice sive *dona Spiritus S.*, sive *feminas*, quae in Christum crediderunt, de quo אִישׁ אֶחָד interpretati sunt, intelligentes. Continuatur descriptio miseri reipublicae status. Maxima erit virorum clades. וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד *Tunc apprehendent septem mulieres unum virum*, „ob viduarum multitudinem plures unum rogabunt virum, ut ipsas uxores ducat," Jarchio explicante. שֶׁבַע, *septem*, i. e. plures; numerus definitus pro indefinito, ut Levit. XXVI, 28. Proverb. XXIV, 16. Zachar. III, 9. חָזַק proprie est *constrinxit*, ut Arab. حزق, et Syror. ܚܙܩ, et הֶחֱזִיק בּוֹ *aliquem adprehendit*, Jud. VII, 8. Job. XXVII, 8. Plena loquutio, cujus exempla exstant Genes. XXI, 18. Job. VIII, 20. infra LI, 18., est: הֶחֱזִיק יָדוֹ בּוֹ, *circumligavit manum suam illi.* בַּיּוֹם הַהוּא, tempore judicii divini, respicit ad Cap. II, 12. III, 25. 26. לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ *Panem nostrum comedemus, et vestimentum nostrum induemus.* Non exspectabimus abs te, quae lex a maritis exigit, Exod. XXI, 10. Nullum tibi aut onus aut sumptum afferemus. Illud unum satis erit, si nos ad legitimam thalami societatem admittas, quod his verbis exprimit: רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ, *tantum vocetur nomen tuum super nos*, ut dicamur uxores tuae. Drusius *Animadverss.* L. II. C. 20.

„*Vo-*

„*Vocetur super nos nomen tuum;* sensus est: cognominemur a te. E. c. Rebecca cognominatur ab Isaaco, cum dicimus Rebecca Isaaci, quae cognominatio eam distinguit ab aliis, plures enim esse possunt. Sic Bethsabea cognominatur ab Uria, cum legimus: Bethsabea Uriae, subintelligitur enim uxor.“ Quale illud Marciae apud Lucanum II, 342. *Da tantum nomen inane Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis Marcia.* אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ *Aufer* modo *opprobrium nostrum.* Summum enim opprobrium feminis est apud Orientis populos, innuptas et steriles manere; vid. Genes. XXX, 23. infra LIV, 4. 5. De verbo אָסַף, proprie *collegit,* hinc, quia quae colliguntur, de loco, unde colliguntur, domum vel alio auferuntur, *abstulit,* ut Genes. XXX, 23. Jerem. X, 17. Ps. LXXXV, 4. al., vid Storrii *Observatt.* p. 36.

2. Laetiora promittuntur, ex more vatum Hebraeorum, quorum interminationes in consolationibus solent definere. Describitur prosper et florens reipublicae Israeliticae status, postquam ea per judicia divina a malis et improbis purgata fuerit. Per virum quendam eximium, in terra illa natum, religio pristinae suae puritati restituetur. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illa,* quae sequetur mala praedicta; populo his calamitatibus purgato, deletis impiis, reliquis emendatis; coll. Vs. 4. יִהְיֶה צֶמַח יְהוָֹה *Erit germen Jovae,* quo quid sit intelligendum, dissentiunt interpretes. LXX et Syrus צֶמַח non intelligunt de *germinis* propullulatione, sed de *solis ortu,* sub cujus imagine felicem populi Israelitici statum, a Jova ei parandum, expressum fortasse existimarunt: vertunt enim, ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς, ܢܗܘܐ ܕܢܚܗ ܕܡܪܝܐ, *erit ortus Domini.* Male; nam צֶמַח semper de *plantarum germinatione* usurpatur. Grotio *germen Domini* primo sensu sunt reliquiae exsulum, quae Esrae ac Nehemiae temporibus domum reversae, laudabilem vitam duxerunt, mystice vero Christus et Christiani. Novos terrae Judaicae incolas post exilium Babylonicum intelligit quoque Voge-

lius.

LIUS. De *populo Israelitico* emendato צֶמַח intelligunt MICHAELIS, KOPPIUS, alii, quod ille saepius sub *plantae* imagine sistatur, ut infra V, 7. LXI, 3. Ps. LXXX, 9 — 12. Quasi hoc dicat vates: summotis malis et luxuria diffluentibus civibus novam melioremque exorituram esse progeniem. Sic DATHIUS, qui vertit: *existet germen Jovae summe decorum* (substantiva enim cum praepositionibus ל, ב, מ, ut h. l. לִצְבִי, לְכָבוֹד, לְגָאוֹן, ut adjectiva possunt verti, cf. infra VII, 23. vid. GLASSII *Phil. S.* p. 29. edit. Dath.), et terrae fructus plane egregius, eorum nempe, qui de Israelitis evaserint. Verum *germen Jovae* hoc ipso Versu manifeste distinguitur a reliquiis populi Israelitici, quod quidem negat GESENIUS, qui illorum interpretum sententiae accedit, quod non sit necesse, ut verba לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל ad prius hemistichium respiciant. Nobis tamen verba Hebraea tam clare dicere videntur, futurum esse, ut *germen Jovae* gloriae et decori sit reliquiis Israelitarum, ut vix quidquam planius esse possit. Nam Dathius quam dedit interpretationem coactam esse, haud est quod moneamus. Nequit igitur *Israelitarum residuum* idem quod *germen Jovae* esse. Alii dictiones in hoc Versu poeticas proprie sumunt, de felici terrae proventu, quo Deus reliquias Israelis post mala temporum superiorum sit beaturus. Huic vero interpretationi obstat totius orationis magnificentia. Nec magis probandi, qui hunc locum interpretantur de Hiskia et sapientibus viris, qui cum eo superfuturi essent cladibus, quibus respublica sub Ahaso afficienda erat. Loca vero, tam Zachariae, III, 8. VI, 12., quam Jeremiae, XXIII, 5. XXXIII, 15., dubitare nos minime sinunt, *germinis*, צֶמַח, nomine, significari quendam virum insignem et illustrem, qui cultum Jovanum pristinae puritati, resque Judaicas antiquae gloriae sit restituturus. Quare nobis certum est, cogitasse et Jesajam h. l. de rege illo magno, sub quo reipublicae suae auream aetatem redituram esse, Israelitae sperabant. De *Messia* hunc locum interpretatus est et Chaldaeus: בְּעִדָּנָא הַהוּא יְהֵי מְשִׁיחָא דַיְי לְחֶדְוָה וְלִיקָר *in tempore illo*

illo erit unctus Jovae in gaudium et gloriam. Kimchi: „*Germen Jovae* intelligendum de Messia, filio Davidis, uti dicitur Jerem. XXIII, 5. וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק *suscitabo Davidi germen justum.* לִצְבִי significat *desiderium*, aut *decorem* et *ornamentum*, ut Ezech. XX, 6. Jesaj. XXVIII, 5. Et פְּרִי הָאָרֶץ [in altero Versus hemistichio], *fructus terrae*, itidem de Messia dicitur, qui initio germinis erit instar pulchri, cujus adspectu gaudeant homines, cum vero eo pervenerit, ut fructus ferat, majus ab eo emolumentum capiant, magisque eo laetentur. Ita erit rex Messias; principio eo gaudebunt; postquam vero opera patraverit, belloque vicerit Gogum et Magogum, atque terram quietam et tranquillam reddiderit, universus terrarum orbis eum reverebitur. Tum erit לְגָאוֹן וּלְתִפְאָרֶת, *sublimitati et decori* Israelitis, quia superbient et gloriabuntur eo super omnes gentes.“ Bene Doederlein hujus Versus sensum expressit: „Tum progenies Jehovae decora erit et illustris, et viro, hac patria nato, tanquam eximio decore, gloriabuntur superstites Israelitae.“ לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל pro לִפְלִיטֵי יִשְׂרָאֵל, abstracto posito pro concreto, *evasoribus*, i. e. residuis (cf. infra X, 20. XXXVII, 31. Genes. XXXII, 9.) *Israelitis*, exstinctis malis et improbis. Kimchi confert locum Zeph. III, 11. 12. *Tunc ex te removebo tui fastus protervos, et in te humilem tenuemque populum relinquam, qui Jovae nomini confidant.*

3. Describitur status populi, illius regis aetate. וְהָיָה — יֵאָמֶר לוֹ *Et futurum est*, quod attinet unumquemque *qui reliquus erit in Zione, et qui superstes erit Hierosolymis, sanctus vocabitur. Zionem* et *Hierosolymam* ut caput regni meminit. קָדוֹשׁ *Sanctus*, i. e. Deo peculiari modo consecratus, pius, qualis esse debebat gens Israelitica ex mente ejus, qui illius populi religionem instituerat, Exod. XIX, 6. יֵאָמֶר לוֹ *Dicetur ei*, s. *de eo*, *vocabitur*, *omnis adscriptus vivis Hierosolymis*, i. e. erit, consequens pro antecedente, ut infra XLVII, 3. 7. LVI, 7. כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים

לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָ‍ִם, quicunque in vivis tum superierit. Solebant civium nomina apud Hebraeos in censum referri seu catalogum, vid. Exod. XXXII, 32. Ps. LXIX, 28. Ezech. XIII, 9. (ad quem loc. vid. not.) Dan. XII, 1.

4. אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן *Quando abluerit Dominus sordes filiarum Zion*, fient ista, postquam Deus populum suum longa calamitate expurgaverit. Zacharias XIII, 1. fontem Hierosolymis ait aperiendum pro emundanda impuritate criminibus contracta. אִם, *Quum*, vel, *quando*, Genes. XXXVIII, 9. Levit. II, 14. Num. XXXVI, 4. Bocharto (*Hieroz.* P. II. p. 247.) aliisque est affirmantis, ut infra XXIX, 16. Ps. LIX, 16. LXIII, 7. צֹאַת plerique interpretes derivant a יָצָא, *exivit*, vertuntque, *excrementa*. Michaelis vero in *Supplemm.* p. 1240. vocem illam mavult referre ad Syriacum ܨܘܐ, *foedavit*, unde ܨܘܐܐ, *foeditas*, *turpitudo*, et צוֹאָה vertit *sordes*. Intelliguntur vitia idololatriae et superstitionis. בְּנוֹת צִיּוֹן, *Filias Zionis* intelligunt plures h. l. oppida minora, quae ab Orientalibus ut filiae matris, metropoleos, sistuntur, vid. Jos. XVII, 16. 1 Paral. XVIII, 1. Sed videtur vates proprie mulieres Hierosolymitanas intelligere, quarum fastum et luxuriam supra III, 16—24. descripsit. Gesenius per synecdochen et viros comprehendi putat. וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ *Et quando sanguines Hierosolymae abluerit e medio ejus*, quod bene Chaldaeus interpretatus est: וְיַת אֲשִׁיד דַּם זַכַּי דְּבִירוּשְׁלֶם יַגְלֵי מִגַּוָּהּ *et effundentem sanguinem innocuum Hierosolymae, ex ea removerit.* Verbum הֵדִיחַ de altaris ablutione legitur Ezech. XL, 38. 2 Paral. IV, 6. Sed Jerem. LI, 34. *ejiciendi* notionem habet. „Nempe Arabibus," inquit Michaelis *Supplemm.* p. 414., „داخ *vilis fuit*, ab *eluendo*, ut puto, ducta significatione, ut proprie purgamenta significet, indeque in conjugatione sexta *abjecit.*" Quae significatio et nostro loco idonea est. בְּרוּחַ מִשְׁפָּט *Spiritu judicii*, i. e. judicante, quo bonos a malis discernet, et utrisque pro meritis rependet.

Quo

Quo ſenſu haec ipſa phraſis infra XXVIII, 6. recurrit. Chaldaeus: בְּמֵימַר דִין, *verbo judicii.* Jarchi: *per caſtigationes.* וּבְרוּחַ בָּעֵר quidam interpretantur: *et ſpiritu ardoris*, quo ſignificatu vox בָּעֵר infra XL, 16. legitur. Sic jam LXX: Καὶ πνεύματι καύσεως, et Vulgatus: *et ſpiritu ardoris.* Cogitant nonnulli de *vento urente*, קָדִים alias dicto, qui vi ſua omnia citiſſime rapit ac conſumit; ut ſit repentinarum belli tempeſtatum *imago*, prophetis familiariſſima. Praeſtat tamen, בָּעֵר h. l. *auferendi, eliminandi* notione capere, quam pluribus locis obtinet, v. c. Num. XXIV, 22. Jud. XX, 13. 1 Reg. XXII, 47. Chaldaeus: וּבְמֵימַר גְּמִירָא *et per verbum conſummationis*, ſ. *conſumtionis.* Jarchi בָּעֵר poſitum obſervat pro לְבַעֲרָם, *ad auferendum eos.*

5. Quo facto numen denuo praeſens aderit, populumque ſibi ſanctum tuebitur. Quam ſententiam vates hoc et ſequ. Verſu duabus exprimit imaginibus. Prior eſt deſumta ab itinere Iſraelitarum per deſerta Arabiae, ubi Jova nube diurna et luce nocturna tum praeſentiam ſuam declaravit, tum peregrinantibus tutelam adverſus coeli injurias praeſtitit. וּבָרָא — לָיְלָה *Creabitque Jova in omnes Zionis montis ſtationes atque conventus nubem interdiu fumumque, noctu autem flammantis ignis ſplendorem*, ut olim Exod. XIII, 21. XIV, 20. XL, 38. מָכוֹן ceteris quidem, quibus occurrit, locis, *locum firmum, baſin*, ſignificat; hic vero videtur ſimpliciter *locum* denotare, ut Arabum مَكَانٌ. Nempe verbum כּוּן inter alia ſignificat, *rectus ſtetit:* ut ergo a קוּם, *ſtando*, מָקוֹם, *locus*, ita a כּוּן noſtrum מָכוֹן idem ſignificat. Vocula כֹּל in nonnullis codicibus Kennicottiomiſſa, in uno vero Kennicottiano codice et in Alexandrina verſione ante מִקְרָאֶהָ poſita eſt; id quod probat Lowthus, quod מָכוֹן idem atque הַר־צִיּוֹן, nec niſi unus mons Zionis ſit. Sed quis non videt, מָכוֹן eſſe collective capiendum? מִקְרָא plerumque quidem ſignificat *coetum populi ad feſtum celebrandum convocatum*, ut Levit. XXIII, 3. 7. 8. 24. 27. hic vero, docente nexu orationis, *locum*, ubi talis coetus ſolet

ſolet convenire. Suffixum ה pertinet ad montem Zion. Pro מִקְרָאֶהָ libri multi, et manuſcripti, et impreſſi, legunt in plurali: מִקְרָאֶיהָ. Nomine עָשָׁן Kimchi *nubem denſam* ſignificari ait. נֹגַהּ proprie eſt *aurora*, coll. Syr. ܢܘܓܗܐ, vid. Prov. IV, 18. infra LX, 3. LXII, 1., hinc *reſplendeſcentia*, ut Ezech. I, 4. XIII, 27. Habac. III, 4. Hieronymus: „Cum ille venerit, reddetur populo felicitas priſtina, quam aliquando habuere in eremo, praecedente Domino eis per diem in columna nubis et per noctem in columna ignis, ut nec in proſperis, nec in adverſis aliquando turbentur.“ כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה *Nam ſuper omni gloria*, re glorioſa, magnifica, *protectio*. Senſus eſt, Jovam populo ſuo defenſionis auxilium praeſtiturum; plane ut res excellentiores, in quibus decoris quid et pretii majoris eſt, ne quid vitii iis accidat, operiri ſolent et obtegi. Nomen חֻפָּה, a חָפַף, Arabice حَفَّ *operuit, velavit*, unde חֹפֵף Deut. XXXIII, 12. *protegens*, ceteris duobus, quibus in V. T. occurrit, locis, Pſ. XIX, 6. Joel II, 16. de *tegmine nuptiali* dicitur Judaeis uſitato, quod novos conjuges in conſecratione tegit, et quatuor perticis geſtatur (vid. C. L. Hoheisel *Obſervatt. philologg. exegett. in nonnulla Eſajae loca*, p. 40.), hoc vero latius de tegumento, obtectione in univerſum ponitur. Kocherus vertit: *ſupra omnem gloriam erit protectio illa*, ut talis חֻפָּה promittatur, quae omnem antea cognitam ſperatamque gloriam excedat. In eundem modum Chaldaeus: אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִינְתָּא תְּהֵי מְגַנָּא עֲלוֹהִי כְּגְנוּן *quoniam majore gloria, quam ſe ſuper eum adducturum dixerat, majeſtas ſua erit protegens ſuper eum cum operimento*. Lowthus, lineolam Makkaph כל inter et כָּבוֹד perperam poſitam cenſens, et כָּבוֹד intelligens de *gloria Dei*, quod ſaepe pro *Deo ipſo* ponitur (vid. not. ad Exod. XXXIII, 18.), vertit: *quin ſuper omnia numen tegmen erit* (*ja, für alles ſoll die Gottheit ein Schirm ſeyn*). Verum כָּבוֹד ſimpliciter poſitum, nusquam *gloriam Dei* ſignificat. Nec perſpicio, quomodo Lowthus, ſalvis regulis gram-

grammatici, idem illud כָּבוֹד eodem ſenſu ad Verſum ſequ. trahere, *ὡς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ*, idque ibi ſubjectum, סֻכָּה autem praedicatum facere potuerit, ita ut תִּהְיֶה, verbum femininum, non ad nomen ſuum, ut oportebat, סֻכָּה, ſed ad כָּבוֹד, ipſumque adeo Deum referatur.

6. Imago altera (cf. not. ad Vs. 5. ſub init.), qua exprimitur cura ſingularis, qua Jova populum ſuum tuebitur. deſumta eſt a tabernaculis et tuguriis, quibus paſtores utuntur adverſus coeli injurias. וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב *Sitque umbraculum ad opacandum interdiu adverſus aeſtum.* Eaedem imagines recurrunt infra XXV, 4. XXXII, 2. Kimchi: „Ipſa illa protectio erit eis pro umbra interdiu, ne percutiat eos ſol et aeſtus.“ Chaldaeus: וְעַל יְרוּשְׁלֶם תְּהֵי מְטַלַּת עֲנָנֵי לְאַמְלָלָא עֲלַהּ *et ſuper Hieroſolymis obumbrabit nubibus, ut ſit umbra ſuper eam.* Sunt, qui reſpici exiſtiment ad Iſraelitarum per Arabiae deſerta iter, quo ſub umbraculis degebant; vid. Levit. XXIII, 43. וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר *Et ad receptaculum atque operimentum contra nimbos et pluvias.* זֶרֶם eſt *imber*, nec vero foecundus, terraeque ſitienti exſpectatus, ſemper enim in malam partem ponitur, ſed *frigidus*, omnia evertens, vid. infra XXV, 4. XXXII, 2. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 648.

Cap. II, 1. *Effatum quod edidit Jeſajas, Amozi filius, de Judaea et Hieroſolyma.*

2. *Fiet poſtremis temporibus, ut fixus ſit aedis Jovae mons in culmine montium, et collium editiſſimus, confluentque ad eum gentes omnes.*

3. *Et venient multi populi, atque ita dicent: agite, aſcendamus ad montem Jovae, ad aedem Dei Jacobaeorum, qui nos de ſuis viis erudiat, ut ejus ſemitis gradiamur. Nam ex Zione lex, ex Hieroſolyma Jovae diſciplina proficiſcetur.*

 4. *Ille*

4. Ille gentibus jus dicet, multisque populis arbiter existet, ita ut cudant ex suis ensibus vomeres, et ex lanceis falces, neque gentes aliae aliis arma inferant, neque amplius bella discant.

5. O Jacobea domus! agite, gradiamur in luce Jovae.

6. Tu enim tuum populum, Jacobeam domum, deseris, quod sunt Orientalibus repleti, et hariolis ut Philisthaei, atque dextras jungunt cum exteris.

7. Eorum terra argento et auro sic est referta, ut sint eorum thesauri infiniti, adeoque equis est plena, ut nullus sit curruum modus.

8. Terra eorum repleta est divis; suarum manuum opus adorant, quod ipsorum fecere digiti.

9. Verum deprimentur homines, dejicientur viri, nec tu eis ignosces.

10. Ingredere in rupem, absconde te in terram ob Jovae terrorem, et ejus excelsitatis majestatem.

11. Deprimentur hominum superbi oculi, humanaque deturbabitur excelsitas, et solus Jova extolletur illa die.

12. Nam Jovae, Dei agminum, dies talis erit in omnia sublimia atque alta, in omnia elata, ut deprimantur,

13. In omnes proceras altasque cedros Libani, in omnes Basanis ilices,

14. In omnes arduos montes, in omnes editos colles,

15. In omnes excelsas turres, in omnes munitos muros,

16. In omnes Tarsisenses naves, et in omnia quibus delectatur adspectus.

17. Atque ita dejicietur mortalium celsitudo, humanaque deturbabitur altitudo, et solus Jova extolletur illa die,

18. Deastrique prorsus peribunt.

19. Itaque ingredientur in rupium cavernas, et in terrae voragines ob Jovae terrorem, et ejus excelsitatis majestatem, cum ad orbem concutiendum consurget.

20. Tum quidem abjicient homines suos argenteos aureosque deos, quos ipsi sibi fecerint colendos, in talparum foramina,

21. *Ut subeant in antra petrarum, et in praerupta rupium, ob Jovae terrorem, et ejus excelsitatis majestatem cum ad orbem concutiendum consurget.*

22. *Desinite hominem, qui statum habet in naribus; nam quanti est?*

Cap. III, 1. *Etenim Dominus, Jova, agminum Deus, ablaturus est Hierosolymae et Judaeae omne fulcrum et praesidium, omne adminiculum cibi et potionis,*

2. *Milites et bellatores, judices et vates, divinos et senatores,*

3. *Centuriones et auctoritate praeditos, et consiliarios, et prudentes artifices, et dicendi peritos;*

4. *Eisque pueros dabo principes, et eos infantium imperio subjiciam.*

5. *Itaque inter se factiones alii in alios facient, insolescent juvenes in senes, et ignobiles contra nobiles.*

6. *Fietque ut qui fratrem suum in domo paterna se continentem ita compellent: est tibi vestitus; esto noster gubernator, et huic ruinae suppone manum.*

7. *Ac tum ille quidem sic referet: non ego is ero, qui isto malo medear; nolite me, qui neque victum domi, neque vestitum habeam, constituere populi gubernatorem.*

8. *Nam ruit Hierosolyma et cadit Juda, quoniam lingua et facta eorum contraria sunt Jovae, in gloriosos ejus oculos rebellando.*

9. *Eorum vultus indicium eos incusat, suumque ipsi peccatum, ut Sodomaei, ostentant, nihil velantes. Ah miseri! luent enim suum scelus.*

10. *Felices praedicate pios! nam suorum operum fructum percipient.*

11. *Vae sceleratis impiis! nam praemia digna suis factis accipient.*

12. *Mei populi magistratus infantes sunt, eisque mulieres imperant. O mi populus, tui rectores sunt seductores, tuarumque rationum viam pervertunt.*

13. *Adest*

13. *Adest ad litem intendendam Jova, praesto est ad judicandum de populis.*

14. *Jova in judicium venit contra sui populi senatores et principes. Vos vineam depascitis; spolia calamitosorum domi vestrae sunt.*

15. *Quid quod meos opprimitis, et miserorum facies obtunditis? inquit Dominus, Jova, agminum Deus.*

16. *Tum haec inquit Jova: quoniam superbiunt Zioniae mulieres, et exporrecta cervice incedunt, lascivis oculis, ingressu molli, pedibus compeditae.*

17. *Glabrabit Dominus Zioniarum verticem, Jova earum verenda deteget.*

18. *De illa Dominus ornamentorum decus auferet, bullas solares, lunulas,*

19. *Inaures, armillas, pepla,*

20. *Tutulos, crurales catenas, cingula, olfactoriola, serpenticulos,*

21. *Annulos, frontalia,*

22. *Chlamydes, pallia, loculos,*

23. *Pellucidas vestes, subuculas, flammea;*

24. *Eritque pro odoribus foetor, pro cingulo funiculus, pro calamistrato capillo glabretum, pro tenui interula amictus centonis, adusta cutis pro pulchritudine.*

25. *Tui viri ferro, tui milites bello occumbent.*

26. *Lugebunt et moerebunt portae ejus, evacuata humi sedebis.*

Cap. IV, 1. *Eo tempore septem feminae virum unum prehendent, atque ita dicent: nos sumtu nostro vivemus atque vestiemur, tantum a te denominemur, nostrumque dedecus aboleas.*

2. *Eo tempore erit Jovae germen nobile et gloriosum terraeque fructus gloriae et decori elapsis Israelitis.*

3. *Et qui in Zione et Hierosolyma reliqui superfuerint, ii sancti dicentur, videlicet omnes Hierosolymae vivis adscripti,*

4. *Cum*

4. *Cum abluerit Dominus sordes Zioniarum, et Hierosolymae caedes ex ea abegerit spiritu aequitatis et spiritu abigente.*

5. *Creabitque Jova in omnes Zionis montis stationes et conventus nubem interdiu fumumque, noctu autem flammantis ignis splendorem; adeo ut omne protegatur gloriosum,*

6. *Sitque umbraculum ad opacandum interdiu adversus aestum, et ad receptaculum atque operimentum contra nimbos et pluvias.*

III.

Cap. V.

Argumentum.

Hic novam pericopam incipere, ostendit inscriptio, Vs. 1. In hac quoque oratione, ut in superioribus, vates scelera et mores corruptos populi Israelitici castigat, poenasque divinas minatur. Primum populus Israeliticus sistitur sub imagine vineae, a vinitore in fertili solo plantae, cultae providaque et liberali cura conservatae, sed in edendis fructibus domini sui exspectationem deludentis; eamque ob caussam omni influxu coelesti, et cura atque custodia vinitoris privandae, ac penitus diruendae. Cujus fabulae significationem vates Vs. 7. ipse exponit. Tum singula populi scelera perstringit, veluti avaritiam et rapacitatem (Vs. 8 — 10.); intemperiem, luxuriam, temeritatem et inconsiderantiam (Vs. 11 — 17.); ratiocinia improba, quae suadent peccandi licentiam (Vs. 18. 19.); eversionem omnium veri et justi legum (Vs. 20.); vanam fiduciam, quam in ingenio et viribus suis ponunt (Vs. 21.); temulentiam et injustitiam (Vs. 22.). Denique horum scelerum et criminum poenas denunciat (a Vs. 24. usque ad fin.).

Tempus quod attinet editae hujus prophetiae, videtur circa idem fere tempus, quo ea quae proxime praecessit, id est, sub finem regni Usiae, vel in Jothami initiis edita esse. Nam quo tempore vates hanc concionem habuit, florebat

rebat adhuc ſtatus Judaeae (Vs. 8.); proceres populi Judaici indulgebant luxui tanquam ſtatu tranquillitatis et ſecuritatis publicae; affluente omni bonorum copia (Vs. 11. 12.), quin proſperis rebus intumeſcentes vatum praedictiones de poenis divinitus iis infligendis deridebant (Vs. 19.). In vitiis et criminibus populi nulla mentio idololatriae, quae Uſia et Jothamo regnantibus ſingulorum quidem delictum fuerit, ſed non publice viguit. Accedit, quod in hac prophetia Verſu 15. eadem plane verba, quae ſuperiore II, 9. 11. ſeqq. leguntur, repetita deprehendimus.

Haec concio in linguam vernaculam translata et explicata a ℑ. G. Eichhorn legitur in Anthologia, cui epigraphe: *Blumen althebräiſcher Dichtkunſt*, p. 378. ſeqq., et in *den bibliſchen Propheten*, P. I. p. 45. ſeqq.

---

1. אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ *Cantabo nunc pro dilecto meo canticum dilecti mei de vinea ejus*, i. e. canam amici mei vice canticum ejus de vinea ſua; ſive: illud proferam canticum, quod ipſe amicus meus vineae ſuae occinere ſolet. נָא Hebraei h. l. עַתָּה, *jam, nunc*, ſignificare obſervant. לִידִידִי interpretum plures reddunt *de meo amico*, ל eodem, quo ſtatim ante בְּכַרְמוֹ ponitur, modo, *de*, ſumto. Sed Jarchi explicat: תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו *pro amico meo, et loco ejus, et mandato ejus* explicat, adducto loco Exod. XIV, 14., ubi particulae ל idem uſus: יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם *Jova pro vobis pugnabit, dum vos quieſcetis.* Nam Verſibus 3—6. vatis amicus, i. e. Jova, loquens inducitur. שִׁירַת דּוֹדִי pro שִׁירָתוֹ, nomen antecedens ponitur loco pronominis, ut ſaepe, veluti 1 Reg. XIII, 9. צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה *Praecepit mihi* (Jova) *mandato Jovae*, i. e. id injunxit mihi Jova mandato ſuo. Vid. et Geneſ. IV, 23. IX, 6. Num. XXVII, 11. 1 Reg. IX, 1. Verba שִׁירַת דּוֹדִי Koppius vertit *carmen triſtitiae meae*, i. e. carmen lugubre, conferens Syrorum ܕܘܘܕܐ, *perturbatio.* Lowthus contra legit

legit דודים vertitque, *carmen amabile:* parum apte hujus carminis argumento, ex meo quidem sensu. Neque est nomini significatio tribuenda plane nova, quum דוד alias saepe vel *patruelem* notet, vel idem sit, quod יָדִיד, *dilectus, amicus,* ut saepissime in Cantico, e. c. I, 13. 14. II, 16. etc. Verba דוד et יָדַד (Arabice وَدَّ) communem *amandi* significationem habent, ut יֶשַׁע et שׁוּעַ utrumque *auxilium, salutem.* ל nomini כַּרְמוֹ praefixum *super, de* notat, על עסקי כרמו, *de rebus, negotiis vineae ejus,* ut JARCHI ait, quemadmodum Genes. XXVI, 7. וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ, *interrogarunt viri loci illius de uxore ejus.* Cf. STORRII *Observatt.* p. 284. KIMCHI: „Verba prophetae, allegoriam proponentis, in qua Israelem vocat vineam, Deum vero, dominum vineae.“ Similiter populus Israeliticus *vitis* imagine, ex Aegypto in Palaestinam transplantatae imagine sistitur Ps. LXXX, 9. seqq. Jerem. II, 21. Chaldaeus videtur לִידִידִי de *Israele* intelligere; sic enim vertit hemistichium hoc prius: אֲמַר נְבִיָּא אֲשַׁבְּחִיה כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דְּמְתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיה דְּאַבְרָהָם רְחִמִי תּוּשְׁבַּחַת רְחִמִי לְכַרְמֵיה *dixit propheta: cantabo nunc Israeli, qui comparatus est vineae, semini Abrahami, dilecti mei, carmen dilecti mei, vineae suae.* Verum ex iis, quae sequuntur, manifestum est, *dilecti sui,* יְדִידִי, *amici,* nomine vatem dominum vineae, id vero est, Deum, indicare. כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן *Vinea erat amico meo in cornu,* i. e. in loco editiore, qui *cornu* appellatur, quia id altissimam constituit partem animalis. Ut Syris id nomen denotat *extremitatem,* v. c. vestis, Matth. IX, 20., et lintei, Act. XI, 5.; ita Arabibus quoque قَرْن non tantum est *tractus et extremitas terrae,* sed etiam *vertex montis,* item parvus mons, ab aliis seorsim extans, aut *pars montis ab aliis divisa,* quod huc prae ceteris quadrat. Graecis quoque *κέρας* dicitur de *montibus* et *promontoriis.* Proponit vates illa omnia, quae et opportunissima, et paene summa spectari solent a solerti et sollicito agricola in plantanda

tanda vinea. Primum ex rei rusticae disciplina, ut pro vinearum satu locus eligendus sit sublimis. Ita Virgilius *Georg.* II, 113. *Apertos Bacchus amat colles.* Et ipsa docet experientia, nobiliorem esse vindemiam ex altis collibus, locisque patentibus, quam ex campo ac valle. Kimchi: „Appellat autem terram Israelis *cornu*, quia elatior est ceteris omnibus terris, quemadmodum cornu elatius est universo corpore." Montosam regionem esse Palaestinam, notum; cf. Deut. XI, 11. Quum autem non omnis collis sationi vitium opportunus sit, quia sterili est interdum et infelici solo, ideo addit בֶּן־שָׁמֶן *filio olei*, i. e. pingui, fertili. Hebraei enim ob penuriam vocabulorum, adjectiva sola terminatione exprimentium, saepe voce בֵּן ad ea exprimenda utuntur. Sic בְּנֵי־חַיִל (Deuter. III, 18. 2 Sam. II, 7. 1 Reg. I, 52.) sunt *robusti;* בְּנֵי־בְלִיַּעַל (Deut. XIII, 13.) *impii,* בְּנֵי־שַׁחַץ (Job. XXVIII, 8.) *feroces;* בְּנֵי־גָלוּתָא

5 c I

(Dan. II, 25.) *exules.* שֶׁמֶן, ut Arab. سمن, proprie *oleum pinguissimum*, deinde omne *pingue*, denique omnino *fertilitatem* designare, ut Deut. XXXII, 13., notum est. Ita Jarchi: „In angulo terrae proferente fructus pingues instar olei praestantis." Addit aliam interpretationem: „in angulo terrae, qui convenit oleis, quae oleum proferant, quemadmodum בֶּן־מָוֶת, *filius mortis*, est is, qui morti addictus." Et sunt ex nostris interpretibus, qui, quod terra Hebraeorum etiamnunc abundet oleo, dictione בֶּן־שָׁמֶן tractum terrae olivis consitum indicari existiment. Huc referendus Symmachus, qui ἐν μέσῳ ἐλαιῶν vertit. Cepit בן defective scriptum pro בֵּין, ut Ezech. X, 2. מִבֵּנוֹת לַכְּרֻבִים, *e medio Cherubinorum.* Cf. Buxtorfii *Anticrit.* p. 697. Sed quum hoc loco de *vineae* tantummodo plantatione sit sermo, retinenda prior interpretatio. Dicit igitur vates, plantatam esse vineam in loco sublimi, cujus gleba esset felix, et uber, et ad proventum copiosum idonea. Kimchi: „Appellat pariter terram Israeliticam *filium olei*, juxta illud, quod Exod. III, 8. dicitur *terra lacte fluens et melle.*"

melle.“ Hieronymus: „Revera nihil terra repromiſſionis pinguius, ſi non montana quaeque atque deſerta, ſed omnem illius latitudinem conſideres, a rivo Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem contra Orientem; et ad ſeptentrionalem plagam usque ad Taurum montem et Zephirium Ciliciae, quod mari imminet.“ Chaldaeus: עַמִּי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבִית לְהוֹן אַחְסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא *populus meus dilectus Iſrael, dedi eis hereditatem in monte excelſo, in terra pingui.*

2. וַיְעַזְּקֵהוּ LXX: *Φραγμὸν περιέθηκε.* Vulgatus: *et ſepſit eam.* Convenit Jarchi: „Sepimento ac muro munivit eam (vineam) circumquaque ad inſtar annuli, qui Chaldaice עִיזְקָא dicitur.“ Ita et Kimchi in Commentar. ad h. l. noſtram vocem interpretatur עֹשֶׂה גָּדֵר סְבִיבוֹתָיו, *facit murum circa eam*, qui ambiat eam ſicut annulus, טַבַּעַת, pro quo Exod. XXXV, 22. Chaldaeus עִיזְקָא poſuit. „Qui enim vult plantare vineam, primum ſepit eam, ne ingrediatur beſtia, et plantas corrumpat.“ Sed in Lexico idem Kimchi noſtram vocem exponit חֲפָרָהוּ, *fodit eam*, loco quodam e Talmude allato, quo עָזַק ea ſignificatione occurrit: והלך בשדה ומצאו יושב עוזק תחת הזתים *exivit in agrum invenitque eum ſedentem, fodientem ſub oleis.* Arabibus quoque عَزَقَ (quo ipſo verbo h. l. utitur Saadias) eſt *fodere terram lapidoſam*, unde مِعْزَق, eſt *inſtrumentum, quo terra aperitur, ubi aratro non eſt locus*, nempe cum lapidoſa eſt terra. Vid. Schultensii *Animadverſſ. Philologg.* ad h. l. Quae ſignificatio, et Geſenio adoptata, hic quidem bene convenit, ſtatim enim ſubjungitur: *elapidavit eam:* primo terram fiderat, ut lapides erui facilius poſſent, deinde eos abstulit. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1880. Mallem tamen ob Verſum quintum, quo diſerte *ſepis*, qua vinitor circumdederit vineam, fit mentio, priorem illam, eamque vetuſtiſſimam, dictionis וַיְעַזְּקֵהוּ interpretationem retinere. וַיְסַקְּלֵהוּ *Et lapides ejecit ex illa,* ut

ut recte Hieronymus. סִקֵּל enim, ut ex Syriaco ejus usu, itemque Arab. سقل et صقل patet, proprie est *nitidum effecit, polivit,* et in Piel, *diligenter purgavit, vacuum fecit,* peculiariter a lapidibus, ut infra LXII, 10. סַקְּלוּ מֵאֶבֶן. Vid. Storrii *Observatt.* p. 197. not. et Michaelis *Supplemm.* p. 1805. Quippe haec est debita culturae vineae pars, et quidem novae, cui nihil curarum non adhibitum affirmatur, ut lapidibus purgetur. Columella *de Arbor. sat.* C. 3. *Saxa, summa parte terrae, et vites et arbores laedunt; ima parte refrigerant.* Non sunt audiendi, qui, uti Doederlein et Koppe, סִקֵּל interpretantur de *muro ex lapidibus facto,* vineaeque circumdato, praeeuntibus LXX et Syro (ἐχαράκωσα, ܣܝܓܬܗ ܣܝܓܐ). Quae significatio non modo nullo firmari potest exemplo, verum et plane est inepta loco LXII, 10. וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק *Et generosa vite eam consevit.* שֹׂרֵק enim, bis praeter hunc locum obvium, Genes. XLIX, 11. Jerem. II, 21., Jarchio notante significat *vites, quae ceteris palmitibus praestantiores sunt ad plantandum.* Cf. not. ad laudat. Geneseos loc. Hieronymus: „*Et plantavit eam vineam Sorec,* quam solus Symmachus *electam* [ἐκλεκτὴν] interpretatus est, non verbum e verbo, ut mihi videtur, exprimens, sed sensum, qui tenetur in verbo. Ajunt enim Hebraei, *Sorec* genus esse vitis optimae, quod uberes fructus faciat atque perpetuos. Denique Sorec a quibusdam καλλικάρπος interpretatur, quod nos in *pulcherrimos fructus* vertere possumus." וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ *Aedificavit in ea turrim,* custodiae et defensionis ergo; πύργος dicitur Matth. XXI, 33., quales et Romanos in villis habuisse constat ex Livio XXXIII, 48. Apud Talmudicos שומירה בכרם *specula vineae,* unde nempe custos ad omnes illius terminos prospicere possit. Schulzius quoque, per eam Palaestinae regionem, quae olim tribus Judae erat, iter faciens, in omnibus fere vineis ejusmodi turres se vidisse narrat, *Leitungen des Höchsten.* P. V. p. 128. Vide quoque Harmeri *Observatt. super Oriente.* P. II. p. 273. seq. וְגַם־יֶקֶב

חָצֵב

חָצַב בּוֹ *Etiam lacum torcularem excavavit in ea.* יֶקֶב collato Arabico وقب, *depressus fuit in cavitate sua*, unde وَقْبٌ, *scrobs*, sive *fovea in monte vel saxo, in qua restagnat aqua*, item *puteus aquae in petra existens unius aut alterius orygae*, unde significatio *lacus torcularis*, quam haec vox apud Hebraeos tantummodo habet, quae vero indubitata est, si conferamus 2 Reg. VI, 27. Hos. IX, 2. Hagg. II, 16. Jerem. XLVIII, 33. Proverb. III, 10. Jarchi: „יֶקֶב significat locum, qui est ante torcular, s. *torculari*, לְגַּת, in quo calcantur et exprimuntur uvae, subjectum, in quem vinum expressum defluit." Solent autem etiamnum in Oriente torcularia subterranea esse, ut refert Chardinius apud Harmerum, l. c. T. III. p. 117. et Kaempferus in *Amoenitt. Exott.* p. 376., ubi de vini Persici confectione loquitur: *vini confectio instituitur in cella, vel intimae domus camera quadam, a ventorum ingressu remota.* Effossionem torcularis in saxo vates noster quoque videtur respicere, cum utatur verbo חָצַב, quod, ut notum est, de lapidum excavatione usurpatur. Dignus est, qui cum nostro conferatur, Nonnii locus, quo describitur Bacchus e saxo lacum torcularem sculpens, *Dionysiac.* L. XII. וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים *Et exspectavit, ut faceret*, ferret, *uvas* bonas, וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים, *sed fecit labruscas*, i. e. malas uvas, a verbo בָּאַשׁ, quod Chaldaeis et Aethiopibus *malus et pravus fuit* significat. Hieronymus: „Pro *labruscis*, quas nos vertimus, in Hebraeo scriptum est *Busim*, quod Aquila interpretatus est σαπριάς, id est, *fructus pessimos*, Symmachus ἀτελῆ, hoc est, *imperfectos*; LXX et Theodotio ἀκάνθας, id est, *spinas*. Puto autem melius esse, *Busim* labruscas, quam spinas intelligi, ut coeptae translationis similitudo servetur." Jarchi explicat Gallico *lambruches* (*Heerlinge*). Celsius *Hierobot.* T. II. p. 199. seq. et Michaelis in *Supplemm.* p. 146. 147. nomen hebraicum idem esse opinantur, quod Arabibus بِيش, *napellum aconitum* (*Eisenhütlein*); quae quidem

quidem herba venenata luxurioſius et ſponte provenit in collibus apricis, quales vinearum eſſe ſolent. Deſcriptam illam plantam a Casvinio vid. in De Sacy *Chreſtom. Arab.* T. I. p. 531. edit. primae et T. III. p. 381. Sed recte monuit Gesenius, nomen بيش origine eſſe Perſicum, neque recte cum Hebraico בְּאֻשִׁים conferri. Chaldaeus ſenſum hujus Verſus ita exponit: *Et ſanctificavi eos, et honorificavi eos, et ſuſtentavi eos, ſicut plantationem vitis electae, et aedificavi ſanctuarium meum in medio eorum; altare quoque meum dedi ad propitiandum ſuper peccata eorum, et praecepi eis, ut facerent opera bona in conſpectu meo, ſed ipſi inique egerunt operibus ſuis.* Quocum in multis conſentit Hieronymus: „Per metaphoram vineae deſcribit populum Judaeorum, quem ſepſit angelorum auxilio. Et lapides elegit ex ea, vel idola, vel omnia, quae Dei cultum poterant impedire. Aedificavit quoque turrim in medio ejus, templum videlicet in media civitate; et torcular exſtruxit in ea, quod quidam altare ſignificare putant: ſicut enim ad torcular omnes uvae comportantur atque calcantur, ut ex eis exprimatur vinum, ſic altare omnis populi ſuſcipit fructus, et immolatas hoſtias devorat.“ Nos vero in hac allegoria non arbitramur ſingula argute perſequenda: propheta ſimpliciter hoc vult, Deum optimi vinitoris partibus ſedulo eſſe defunctum, nihilque ab eo praetermiſſum; Hebraeos vero nihilominus turpiter degeneraſſe, fructusque malos protuliſſe.

3. Amicus vatis loquens inducitur. וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וְאִישׁ יְהוּדָה *Et nunc, habitator Hieroſolymae, et vir Judae!* Collective haec nomina capienda eſſe, ut infra XX, 6. Zachar. XII, 7. 8. 10., vix monitu opus. Quare non eſt opus, ut cum tribus codicibus Kennicottianis יֹשְׁבֵי in Plurali legamus. שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי *judicate, quaeſo, inter me, et vineam meam,* de me vineaque mea ſtatuite; veſtro quippe judicio totam discernendae cauſae facultatem permitto.

4. Sum-

4. Summatim Vs. 1. 2. optimi vinitoris officium descripserat, a quo in excolenda atque instruenda vinea nihil praetermissum est; nunc Judaeos, id est, vineam ipsam interrogat, an in sua providentia, vel industria aliquid unquam desideraverint. מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ *Quid faciendum amplius fuisset vineae meae, quod non fecerim in ea?* Chaldaeus: מַה טָבָא אֲמַרִית לְמֶעְבַּד עוֹד לְעַמִּי וְלָא עֲבַדִית לְהוֹן *quod bonum dixi,* promisi, *facere populo meo, quod non fecerim eis?* Similiter apud Jeremiam II, 5. interrogat Jova Judaeos: *Quam deprehenderunt in me culpam vestri majores, ut a me recederent?* Et apud Micham VI, 3. *Mi popule, quid tibi feci? aut quid te laesi? responde mihi.* מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים *Quare exspectavi*, i. e. quare, cum exspectarem, *ut faceret uvas, fecit labruscas?* quare me meo voto exspectationeque fraudavit? quum enim exspectarem uvas, labruscas attulit. Nec alium sensum Vulgatus videtur expressisse, dum vertit: *An quod exspectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas?* sed multo significantius, quasi dicat: ut mihi dolorem faceret, inhiantemque ad fructum laboris mei maligne deluderet, ideo non modo negavit uvas, quas meo mihi jure repetebam, sed etiam insuaves et amaros fructus produxit. Fuisset quidem molesta minus, si nihil peperisset infidelis vinea.

5. וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם וגו׳ *Itaque scire vos faciam*, indicabo vobis (ut Proverb. I, 23.), quid facturus sim vineae meae. Hieronymus: „Provocavi, inquit, vos supra, o habitatores Hierusalem, et viri tribus Judae, ut judicaretis inter me et vineam meam, et interrogavi, ut diceretis, quid debuerim facere, quod non fecerim. Et quia non vultis respondere quod sciscitor, ego mihi respondebo ipse pro vobis, indicans, quid facturus sim." הָסֵר *Removendo,* scil. אָסִיר, *removebo*, frequens verbi finiti ellipsis, ut Genes. XLI, 43. Levit. II, 6. VI, 7. Vid. Waltheri *Ellipses* p. 155. seq. Jarchi: „*removere* scil. decrevi."

מְשׂוּכָּתוֹ

מְשׂוּכָּתוֹ *Sepem ejus.* מְשׂוּכָּה Kimchi idem effe notat, quod Prov. XV, 19. מְשֻׂכַת חֵדֶק, *fepimentum ex fpinis contextum* (verba שׂוּךְ et שָׂכַךְ, ad quod noftrum nomen effe referendum, arguit Dagefch, literae כ inditum, non differunt fignificatione). Tali vero fepe circumdari addit Kimchi vineam, praeter maceriam lapideam, ne haec ipfa laedatur. וְהָיָה לְבָעֵר *Et erit ad pafcendum*, ut depafcatur, cf. fupra III, 14. infra VI, 13. Exod. XXII, 4. פָּרֹץ *Diruendo*, fcil. diruam; cf. Pf. LXXX, 13. Sive, ut Jarchi: *diruere* decrevi. גְּדֵרוֹ *Murum ejus;* nam גָּדֵר *murus* eft *lapideus*, et, plane ut Arab. جَدْر, praecipue de *muro circa vineam* ufurpatur, vid. Num. XXI, 24. 25. Prov. XXIV, 31. Etiamnum in Oriente vineae duplici muro folent cingi, altero viridi, altero lapideo, vid. Harmeri *Obfervatt.* P. III. p. 154. וְהָיָה לְמִרְמָס *Ut fit in conculcationem*, ut proteratur a pecudibus et feris beftiis in illa pafcentibus. Cf. infra VII, 25. X, 6. XXVI, 6.

6. וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה *Et ponam*, reddam *eam vaftitatem;* five, ut Vulgatus vertit, *ponam eam defertam.* Vocem בָּתָה veteres omnes reddunt *vaftitatem.* Pluralis occurrit infra VII, 19., ubi vero Kamez tranfit in Patach, fequente Dagefch. Quo ex loco, fi noftrum iisdem punctis inftruas, בַּתָּה referendum erit ad radicem בָּתַת, quae apud Arabes adhuc fupereft. Iis بَتّ fignificat *fecuit, refecuit, abrupit,* aliquid, ita ut non detur regreffus, et nomen بَتَاتٌ *rem abruptam, quae haud iterum fit.* Si igitur hanc interpretationem adfcifcas, *vinea* hic fignificatur *prorfus defolata.* Michaelis vero in *Supplemm.* p. 174. vocem noftram utroque loco mavult legere fine Dagefch, eamque referre ad radicem בות, quae apud Chaldaeos (בַּת), Syros (ܒܳܬ) et Arabes (بات) fignificat *pernoctavit.* Hinc בָּתָה effet *locus pernoctationis,* i. e. in quo greges pernoctant. Prius tamen praeferendum. Kimchi: „In vitibus, quae relictae forfan

 fuerint

fuerint in ea, non faciam quidquam culturae, ut proferant fructus; sed eam derelinquam, ut fiat desolatio." לֹא יִזָּמֵר, *Non putabitur*, tollendo palmites superfluos, qui succum exhauriunt, Levit. XXV, 3. Verbum עָדַר terram respicit, ut praecedens plantas, et significat, terram sentibus liberare et expurgare eamque circa radices plantarum aperire. Nam Aramaeis עֲדַר est *sarrivit*, *pastinavit*, et كرَزْن *vomer*. Michaelis verbum nostrum reddit: *dass ihre Reyhen nicht in Ordnung erhalten werden*, quasi esset Niphal a verbo עָרַךְ *ordinavit*, *ordinem instruxit*. Verum Niphal hujus verbi semper significat *desiderari*, nusquam *ordinari*. Sunt, qui collato Arabico عدر, *aqua abundavit locus*, IV. *locum aqua abundare fecit*, VIII. *pluvia madefactus et rigatus fuit*, nostra verba reddant: *nec irrigabitur*. Sed *sarriendi*, *pastinandi* significatum verbo עָדַר recte vindicat Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 40. veterum interpretum consensu infra VII, 25. Accommodatus ille est nostrae orationis seriei. Sequitur enim statim, increscere sentes et vepres, id quod fieri solet, cum ager aut vinea non colitur, i. e. non foditur, pastinatur. וְעָלָה שָׁמִיר וָשַׁיִת *Et ascendet*, *excrescet*, *abibit in vepres spinasque*, tota, videlicet, illa vinea. Similiter Prov. XXIV, 31. וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים, *ascenderat*, *excreverat*, *totum illud* (כֶּרֶם, שָׂדֶה, Vs. 30., *omnis illa vinea*, *ille ager*) *in carduos*; *operuerunt faciem ejus* חֲרֻלִּים *paliuri*, *et maceries ejus lapidea erat destructa*. Cf. de hoc loquendi more Gesenii *Lehrgeb.* p. 809. וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר *Et nubibus interdicam*, *ne pluant super ea*. מ ante הַמְטִיר est privativum, *ut non*, ut infra VIII, 11. XXIII, 1. XXIV, 10. multisque aliis locis. Nam vocabulum מִן, ex quo nostrum מ, resecto Nun, ortum est, proprie indicat *resectionem*, *abruptionem*, ut intelligitur ex Arabico مَنَّ, *praecidere*, *abrumpere*, *diminuere*, hincque universe negat; id quod fusius explicavit Storrius in *Observatt. ad Anal. et Synt. Hebr.*

Hebr. p. 252. seq. Chaldaeus: *Et prophetis meis praecipiam, ne prophetiarum suarum copiam illi faciant.* Ceterum vere animadvertit Gesenius, vatem postremo hoc Versus membro parabolicâ, quam incepit, narratione de vinitore excidere, eumque, quem ejus personâ intelligit, Jovam, ipsum loquentem inducere, quum parabolae explicatio proximo demum Versu sequatur.

7. כִּי hic indicat transitum et adplicationem carminis, quod praecessit, allegorici, et recte videtur exprimi per Latinorum *jam.* כֶּרֶם יְהוָֹה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל *Vinea Jovae agminum* coelestium dei (vid. ad I, 9.), de qua Vs. 1. seqq., est *domus*, familia, gens *Israel.* וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו *Et vir*, viri, gens *Juda planta deliciarum ipsius* (cf. Prov. VIII, 31.). Hieronymus: „*Et viri Juda germen delectabile ejus*, id est, Dei. Sive, ut LXX transtulerunt, *νεόφυτον ἠγαπημένον*, id est, *novella plantatio dilectissima.* Israel et Juda hoc inter se differunt, quod omnis populus prius appellabatur Israel, et postea regnante David super tribum Judam, et Roboam, filio Salomonis, super duas tribus, Judam et Benjamin, hi, qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus, vocabantur Israel, et quibus regnant de genere David, appellabantur Juda. Et quoniam ab Israel vituli colebantur in Dan et in Bethel, propterea ab Assyriis primum capta est Samaria, et multo post tempore Judas a Chaldaeis ductus est in Babylonem, quia minora peccaverant. Unde et in Ezechiele [IV, 10.] ad utriusque populi peccata purganda, Israel in sinistro latere ponuntur juxta Septuaginta dies centum nonaginta, sive, ut verius in Hebraico continetur, dies trecenti nonaginta, Juda autem quadraginta dies. Hoc dico, ut comparatione Israel, id est, decem tribuum, amabilem atque dilectum ostendam Judam, in quo erant sacerdotes et Levitae, et dei religio versabatur eo tempore, quo propheta Esajas loquebatur ad populum. Et pulchre Israel, hoc est, totus populus, *domus* est, Judas autem, qui separatis tribubus postea pullulavit, *novellum*

 dici-

dicitur *delectabile*. Sed et hoc notandum, quod, juxta consuetudinem prophetalem, quae prius per metaphoram dicta sunt, vel per parabolam, postea exponuntur manifestius, quod vinea et novella plantatio Israel et Judas sit.“ וַיְקַו לְמִשְׁפָּט *Et exspectavit* Jova (Vs. 2. 4.) *jus*, et omnium morum probitatem, cf. Mich. VI, 8. וְהִנֵּה מִשְׂפָּח *Sed en! caedes.* Nomen hoc Jarchi a verbi סָפַח *aggregandi* notione, quam 1 Sam. II, 36. XXVI, 19. obtinet, *aggregationem* videlicet peccatorum, explicat. Aliis מִשְׂפָּח est *scabies*, idem quod מִסְפַּחַת, Levit. XIII, 6. 7. 8. Ita Kimchi: „Ego, inquit, exspectavi, ut pauperibus et oppressis, quod justum esset tribuerint, verum sunt eis scabies et plaga leprae.“ Ita Chaldaeus: וְהָא אִנּוּן עֲנוּסִין *et en! sunt oppressores.* Sed videtur hoc loco proprie significari *sanguinis effusio*, collato Arabico سَفَحَ, *effudit*, aquam, lachrymas, speciatim vero hoc verbum quandoque notat, *effudit sanguinem*, unde سَفَّاح significat *effusorem sanguinis*, *hominem cruentum*, *tyrannum*. Vid. Schultensii *Animadverss. Philolog.* ad h. l. צְעָקָה, *Clamor* eorum, qui injuste oppressi sunt. Cf. Job. XXXIV, 28. Genes. XVIII, 20. Observa elegantem Hebraeis paronomasiam inter מִשְׁפָּט et מִשְׂפָּח, inter צְדָקָה et צְעָקָה. Hieronymus: „Volumus Latinis insinuare auribus quod ab Hebraeis didicimus: *judicium* apud eos appellatur *Misphat*, *iniquitas*, sive *dissipatio*, ut interpretatus est Aquila, *Misphach*. Rursum *justitia* dicitur *Zedaka*, *clamor* autem appellatur *Zeaka*. Una itaque vel addita littera, vel mutata, sic verborum similitudinem temperavit, ut pro *Misphat*, diceret *Misphach*, et pro *Zedaka* poneret *Zeaka*, et elegantem structuram sonumque verborum juxta Hebraeam linguam redderet. Exspectavit autem Deus, ut populus Judaeorum faceret judicium, id est, uvas, et fecit iniquitatem, id est, labruscas.“

8. In eo quod reliquum est Capitis evolvitur, quod involutum esse videbatur in duabus dictionibus *caedes* et

clamor

clamor (Vs. 7.). Et primum ambitionem proponit, magnum injuriae atque violentiae principium. Quae ut ſupra alios emineat, eos exſpoliat. הוֹי Jarchi ſignificare obſervat clamorem gemitumve ob poenam, quae ſit ventura. מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת Vae illi *qui conjungit domum domui*, i. e. domui poſſeſſae domum nuper emtam. Idem vitium caſtigatur Mich. II. 2. Nehem. V, 1 — 8. Erat hoc contra leges Levit. XXV., quibus Moſes ſapientiſſime caverat, ut poſſeſſiones quaeque ſuis in tribubus et familiis conſervarentur, et ii fundi, quos poſſeſſores ſui, paupertate coacti, vendiderunt, in anno Jubilaeo reſtituerentur, ne earum alienatio et commixtio aequalitatem illam tolleret, quam in populo ſuo obtinere voluit. Cf. Michaelis *Jus Moſ.* P. I. §. 73. 76. שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ *Agrum agro adjiciunt* ſ. *continuant*, vi ac fraude. Chaldaeus: חֲקַל אוֹנְסָא בַחֲקַלְתְּהוֹן מְקָרְבִין *agrum violenter agris ſuis jungunt.* Kimchi: „Loquitur de illis, qui attingunt confinia, ac diripiunt pauperes. Quodſi enim ſit pauperi domus conjuncta domui divitis, aut ager conjunctus agro illius, venit ad eum cum aſtutiis, ut ab ipſo capiat.“ עַד אֶפֶס מָקוֹם *Usque ad defectum loci*, quem occupent alii, ut nihil pauperibus ſuperſit; ſive, donec totum occupetur ſpatium, quod ſuae cupiditati definierunt. Chaldaeus: אָמְרִין עַד דְּנַחְסִין כָּל אֲתַר *dicentes: donec poſſideamus omnem locum.* Hieronymus: „Pro eo quod nos diximus: *usque ad terminum loci*, LXX transtulerunt: *ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνταί τι*, id eſt, *ut auferant aliquid proximo.* Symmachus et Theodotio: *donec deficiat*, vel, *non ſit locus*, ut deficiente terra nequaquam ſaturetur avaritia. Quod quidem et generaliter adverſum omnes, quibus nihil ſatis eſt, dictum puto, et ſpecialiter contra vineam Domini, quae pro uvis fecit labruſcas, id eſt, pro juſtitia iniquitatem. Quae eſt enim rabies, cum tecta et agri ad depellendos imbres et ad ferendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus cunctis habitare non poſſis, et quae colere non ſufficias, alteriusque neceſſitatem tuam facere voluptatem?“ וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ *Quan-*

Quandoquidem habitatores facti estis soli media in terra. Kimchi: „Existimatis, vos solos esse dignos, qui terram habitetis, eo quod sitis magni atque divites. הוּשַׁבְתֶּם, *habitare facti estis*, ex forma Hophal. Qui vero vos faciunt habitare sunt judices iniqui.“ Vulgatus interrogative: *Nunquid habitabitis vos soli in medio terrae?* Nunquid terra vobis propria est, et non communis cum aliis, ut a vobis solis habitandam esse existimetis? LXX: Μὴ *οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς.*

9. Ante בְּאָזְנָי subaudiendum est נִגְלָה, ex Cap. XXII, 14. *Revelavit se in aureis meis Jova.* Alii supplent אָמַר, cujus ellipsis satis frequens est, vid. supra ad III, 6. Quare non est opus, ut cum Michaele *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 110. pro בְּאָזְנָי legamus בְּאָזְנֵי, quod quatuor codices Kennicottiani exhibent. Chaldaeus: *Dixit Propheta: in auribus meis audivi, hoc decretum esse a Domino.* Hieronymus: „Pro eo, quod nos juxta Hebraicum vertimus, *in auribus meis sunt haec Domini exercituum*, id est, verba, quae loquutus est Dominus, adhuc resonant in auribus meis. LXX transtulerunt: ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα, id est, *audita sunt haec in auribus Domini Sabaoth*, non quod propheta verba Domini audierit, sed in auribus Domini audita sint, quae Propheta dicturus est, quum consequentius sit intelligere, audisse Prophetam, quae Dominus sit loquutus.“ Sed Graecus interpres hoc potius voluisse videtur, clamorem pauperum et oppressorum (צְעָקָה Vs. 7.) ad Jovae aures pervenisse. Legit ille בְּאָזְנֵי. — אִם־לֹא *Profecto, certe*, proprie jusjurandi formula, quem expositam vide ad Deut. I, 35. Cf. infra XIV, 24. Ps. CXXXI, 2. בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ *Domus multae in desolationem*, i. e. desolatae *erunt*. Respicit Vs. 8. רַבִּים Kimchi *magnas* interpretatur, coll. Jerem. XLII, 1. רַבֵּי הַמֶּלֶךְ, *magnates regis*, „ac si dicat: aestimatae ob structuram pulcherrimam, quod mox exprimit vocibus aliis גְּדֹלִים וְטוֹבִים, *magnas et pulchras.*“ Desolatae igitur erunt

לְשַׁמָּה)

(לְשַׁמָּה יִהְיוּ) illae domus מֵאֵין יוֹשֵׁב, *a defectu incolae*, incolarum, ut infra VI, 11. Jerem. XIX, 11. XLVI, 19.

10. כִּי *Nam*, „jam rationem reddit, quare domus futurae ſint deſolatae absque incolis; quia agris et vineis ſterilitas immittetur; propterea quod eripuerunt illos pauperibus, tenuis exiguusque erit eorum proventus: deficiente autem frumento deficient quoque incolae.“ Kimchi. עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת *Decem jugera vineae facient Bathum unum*, tanta erit ſterilitas, ut e decem vinearum jugeribus, id eſt, ex eo ſpatio, quod arari decem jugis poteſt, tam tenuis ſit futura vindemia, ut vix tantum exprimatur muſti, quantum implere poſſet *tres amphoras*, quantum Hieronymus unum Batum capere ait. Eum ejusdem in liquidis capacitatis fuiſſe, cujus in aridis fuit Epha, patet ex Ezech. XLV, 14. Capiebat 72. Sextarios Romanos, teſte Josepho *Antiqq.* VIII, 2. 9. Ὁ *δὲ βάδος δύναται χωρῆσαι ξέστας ἑβδομήκοντα δύο.* Hieronymus: „Pro *κεραμίῳ*, id eſt, *laguncula*, quam ſoli LXX transtulerunt, omnes alii *Batum* interpretati ſunt.“ וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה *Et ſemen Chomeris faciet Epham*, ex copioſa Chomeris ſemente, vix decima ejus pars exarabitur. חֹמֶר erat ſacrarum menſurarum maxima, vid. Ezech. XLV, 11. אֵיפָה decima pars Chomeri, vid. Ezech. XLV, 11. Hieronymus: „Pro triginta modiis, quos nos pro *coro* poſuimus, qui hebraice dicitur *Chomer*, LXX verterunt *ἀρτάβας ἕξ*, quae menſura Aegyptiaca eſt, et facit modios viginti.“ Vid. de hac voce Jablonskii *Opuſcula* P. I. p. 39.

11. Alterum vitium redarguit vates, intemperantiam et crapulam. הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ *Vae his qui mane ſurgentes potum inebriantem ſectantur*, qui mane ſurgunt, ut potationi indulgeant, ſive, ut Vulgatus vertit: *vae qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam.* Hieronymus: „Pro *ebrietate*, quam Aquila eſt interpretatus et Symmachus, LXX ipſum hebraicum poſuerunt *Siceram*, quod omnem ſignificat potionem, quae inebriare poteſt, et ſtatum

ſtatum mentis evertere." Vid. de שֵׁכָר not. ad Levit. X, 9. Judaeorum, ut plurium antiquitatis populorum diſciplina maxime videtur fuiſſe ad ſobrietatem, quae matutino et antemeridiano tempore tenui cibo contenta famem et veſperam usque, id eſt, ad coenae tempus, ſuſtentabat. Mane enim cibum ſumere, quaſi aliquid inuſitatum et rarum reprehenditur Cohel. X, 16. Jeſajae vero tempore adeo erat ſoluta, et in omnem intemperantiam profuſa Hebraeorum diſciplina, ut matutinum, imo et antelucanum tempus ebrietati et epulis impenderint. מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף *Iis qui morantur* (ut Prov. XXIII, 29. 30. Geneſ. XXXII, 5.) ad pocula *usque ad* (ita ב ſumitur quoque Geneſ. XI, 4. Eſra IX, 7.) *crepuſculum* vel *matutinum,* ut 1 Sam. XXX, 17. Job. VII, 4., q. d. compotationem per noctem, ad alterum usque mane continuant; vel, *veſpertinum,* ut Job. XXIV, 15. Proverb. VII, 9., q. d. totum diem, laboribus deſtinatum, potando inſumunt. יַיִן יַדְלִיקֵם *Vinum inflammat eos,* ut incaleſcant vino.

12. כִּנּוֹר *Cithara, quae plectro pulſatur,* 1 Sam. XVI, 23. Graecorum κίνυρα ſ. κίθαρα, quam ipſam vocem Alexandrini plerumque ponere ſolent. Videndus de hoc inſtrumento Spanhemius ad *Callimachum,* p. 466. ſeq. Michaelis in *Supplemm.* p. 1314. nomen ductum exiſtimat a كَتَّان *cannabis,* nam pro chordis fila olim ex lino fuerunt. נֵבֶל *Nablium,* quod digitis tractabant. Suidas ſub voce ψαλτήριον: ὄργανον μουσικὸν, ὅπερ καὶ ναβλὰ καλεῖται. Josephus *Antiqq.* VII. C. 12. §. 3. Ἡ μὲν κινύρα, δέκα χορδαῖς ἐξημμένη, τύπτεται πλήκτρῳ· ἡ δὲ νάβλα, δώδεκα φθόγγους ἔχουσα, τοῖς δακτύλοις κρούεται. De תֹּף vid. ad Exod. XV, 20. Ante מִשְׁתֵּיהֶם omiſſum eſt ב, quod ſaepius omitti ſolet, ubi ablativus loci exprimi debebat, ut Geneſ. XXIV, 23. הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךָ מָקוֹם לָנוּ לָלִין, Geneſ. XXXVIII, 11. שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ, Jerem. XXXVII, 4. 15. coll. Ezech. IV, 9. Mich. VI, 10. פֹּעַל יְהוָה et מַעֲשֵׂה יָדָיו *Molimina Dei* et *opera manuum ejus,* vatibus ſaepe ſunt

mala

mala gravissima, quae Deus praeparat impiis. Sic nostro infra Vs. 19. X, 12. *Et fiet, cum absolverit Jova* כָּל־מַעֲשֵׂהוּ, *omne opus suum in monte Zione*, intelliguntur judicia, populo foedifrago decreta. Cap. XXII, 11., ubi vates describit studium et artes, quibus Judaei Hierosolyma muniturі essent adversus Assyrium in summa calamitate, iis impendente, hoc iis imputat vitium: *Et non respicietis ad eum, qui fecit illud*, i. e. qui vobis haec mala immisit. Cf. quoque infra XXVIII, 21. Habac. I, 5. Ps. LXIV, 10. Chaldaeus פֹּעַל יְהוָה interpretatur אוֹרַיְתָא דַיָי *legem Jovae*, מַעֲשֵׂה יָדָיו autem עֹבַד גְּבוּרְתֵיהּ *opus potentiae suae*. Hieronymus: „Arguit autem juxta consequentiam coeptae explanationis agricolas vineae, qui imminente sterilitate, et vicino incendio, quo vepres et spinae sunt comburendae, luxuriae se et voluptati tradiderunt, non solum in vescendo et bibendo, sed in aurium quoque oblectatione, et in diversis musicae artis generibus. Qui cum ista faciunt, opus Domini non respiciunt, nec considerant, quae ventura sint."

13. Jam incipit enumerare infortunia, quae populum illum ebrium atque stolidum manent. לָכֵן גָּלָה *Propterea captivus abductus est*, i. e. deportabitur; Praeterito utitur more vatum pro Futuro, quia quae minatur, certissime sunt futura. עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת *Populus meus sine scientia*, i. e. omni carens cogitatione eorum, quae evenire possent, fata imminentia haud curans. Alii vertunt: *propter inscientiam* sive *incogitantiam*, quod stupidi sunt et sensibus mancipati, coll. infra XXVII, 11. Ps. XCII, 7. XCIV, 8. Alii: *inopinato, insperato*. כָּבוֹד ex opposito τοῦ הָמוֹן, *turbae, plebis*, significat hic nobiliorem populi partem, *proceres, magnates*, ut infra VIII, 7. מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ, XVII, 3. 4. מְתֵי רָעָב *Viri famis*, i. e. famelici; per מְתֵי enim effinguntur adjectiva, ut Genes. XXXIV, 30. מְתֵי מִסְפָּר, *numerabiles, pauci*, Job. XI, 11. מְתֵי שָׁוְא, *vani*. Vid. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 243. Chal-

Chaldaeus: וְיַקִּירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא, *et honorati eorum morientur fame.* Hunc interpretem pro מְתֵי legisse מֵתֵי, *mortui*, jam Kimchi observat. Idem reliqui veteres expresserunt, praeseruntque recepto מְתֵי Michaelis et Lowthus. Commodum sensum tamen dabit et hoc: tolerabunt famem, fame cruciabantur. Congruit ei, quod additur: וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה־צָמָא, *et turba*, multitudo, *ejus siti ardebit.* Kimchi: „Vocis צִחֵה explicatio petenda est ex illo vatis LVIII, 11. *Saturabit* בְּצַחְצָחוֹת *in ariditatibus animam tuam.* Significat *arentem.* Chaldaeis צַחוּתָא est sitis [צַחְוָנָא *siccitas*, Syris ܨܗܐ *incaluit*]. Ratio vero, cur arescent, est, quia guttur eorum prae siti arefiet. Est autem צִחֵה adjectivum in statu constructo formae אִשֵּׁר, *ignitum*, Levit. I, 9.“ Idem Kimchi notat, dictiones, *fame cruciari* et *siti ardere*, in duas populi partes esse divisas, ut quaeque earum ad alteram sit supplenda, et de utraque parte dictum sit, eam misere perituram esse. Aliter hunc locum interpretatur Ludov. de Dieu. הָמוֹן intelligit de *multitudine opum*, de *facultatibus* et *divitiis*, ut Ps. XXXVII, 16. Eccles. V, 9. Hinc vertit: *et gloria ejus erunt famelici, et opulentia ejus arebit siti;* ut *gloria* metonymice posita sit pro *honoratis*, et *opulentia* pro *divitibus.* Sed concinnior erit sensus adscita communi interpretatione. Qui prius immoderatis epulis indulgebant et poculis, dignissimo ejus intemperantiae supplicio cruciandi, atque adeo perituri dicuntur fame ac siti.

14. Mala haec et calamitates terminantur in *exitio;* quod ut graphice pingeret vates; infert hic *mortem* sive *orcum* per prosopopoeiam sub imagine magnae belluae, quae immani rictu oris inhians improbis, prodat ingentem appetitum, illos consumendi et devorandi. לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ *Propterea dilatabit orcus animam suam.* נֶפֶשׁ hic est *appetitus*, ut Prov. X, 3. *Non patietur Deus esurire* נֶפֶשׁ צַדִּיק *appetitum justi;* sic quoque infra apud nostrum XXXII, 6. *Dilatare* vero *appetitum* est, summa cupiditate

in

in aliquid inhiare. Alii נַפְשָׁהּ poſitum capiunt loco pronominis reciproci, ut vertendum ſit: *dilatabit ſeſe orcus.* Eandem, quam hic, imaginem videmus Proverb. I, 12. XXX, 16. Noſtrum imitatur Habacuc II, 5. Virgilius quoque *Aeneid.* VI, 273. *orco* tribuit *fauces.* Kimchi: „*Dilatabit ſepulchrum ſpiraculum* ſuum ad recipiendos mortuos. *Dilatandi* verbo autem utitur ad indicandam ingentem copiam eorum, qui morientur ex Judaeis." Hieronymus: „*Infernus* autem *animam* habere dicitur, non quod animal ſit, juxta errorem quorundam, ſed quod verbis humanae conſuetudinis rerum inſenſibilium exprimamus affectum; quod inſatiabilis ſit, et nunquam mortuorum multitudine compleatur." Jarchi: „Par referetur pari. Illi dilataverant rictum ſuum ad deglutiendum cibum potumque multum, atque distenderant os ſuum ad abſorbendum: quare etiam infernus rictum ſuum, ut eos abſorbeat." וּפָעֲרָה פִיהָ *Et distendet os ſuum*, eadem phraſis Pſ. CXIX, 131. Job. XVI, 10. לִבְלִי־חֹק *Usque ad defectum ſtatuti,* i. e. absque modo; fauces diducet in immenſum. Jarchi phraſin Hebraeam explicat לְאֵין סוֹף *absque fine,* additque, hoc eo ſpectare, quod improbis illis non fuerit modus in ſectandis voluptatibus. וְיָרַד הֲדָרָהּ *Et deſcendet* in orcum *decor ejus,* vel, terrae, vel, urbis Hieroſolymorum. Ludov. de Dieu הֲמוֹן iterum intelligit de *opibus*, ut Vs. praeced., vertitque: *et deſcendet decor ejus, et opulentia ejus, et ſtrepitus ejus, et exſultabundus in ea,* ita ut omnia referantur ad honoratos et divites, qui in commeſſationibus ac perdito luxu ſtrepitum excitare et exſultare ſolent.

15. וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ Vid. ſupra II, 9. וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה Vid. II, 11. et cf. Prov. VI, 17. XXI, 4.

16. וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת *Exaltabitur vero Jova*, Deus *agminum* coeleſtium (vid. ad I, 9.), ab illis nefarie contemtus, Vs. 12. 19. Cf. II, 11. III, 16. בַּמִּשְׁפָּט *Per judicium*, quod in populum peccantem exercebit. Jarchi: „Quando

„Quando Deus juſtam a vobis exiget poenam, nomen ejus in mundo extolletur.“ Nomen מִשְׁפָּט exponit gallico *juſtice*, quo poena, per ſententiam judicis prolata intelligitur. וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ *Et Deus ſanctus ſanctus agnoſcetur* atque ut talis coletur ab iis, qui tunc ſuperſtites erunt, cf. Ezech. XXXVI, 23. 24. XXXIX, 27. Levit. X, 3. בִּצְדָקָה *Per juſtitiam*, ob judicium, quod juſte exercuit. Sanctus Deus ob juſtitiam ſancte coletur.

17. וְרָעוּ כְבָשִׂים *Et paſcentur agni*, quibus interpretum plures, quos et nos antehac ſequuti ſumus, pios, mites, ſignificari exiſtimant, qui tanquam agni imbecilles a potentiorum vi atque inclementia opprimebantur, juſto Dei judicio (de quo Vs. 16.) paſcua, a quibus expulſi erant, recuperabunt, eisque tranquille fruentur. Ita magno conſenſu Hebraei, auctore Chaldaeo: וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא, *et paſcentur juſti.* Favet huic interpretationi locus parallelus infra XIV, 30., ubi de Judaeis duro tyrannorum jugo liberandis dicitur: *Paſcentur* (וְרָעוּ) *tenuium primogeniti, et pauperes tute cubabunt.* Eandem imaginem pluribus exornavit Ezechiel, XXXIV, 13—17. Cf. Zephan. III, 13. Magis tamen jam placet Lud. de Dieu ſententia, a Geſenio quoque adſcita, praedicere vatem, fore, ut loca amoena, ubi divites delectabantur et pingueſcebant, vertantur in deſerta, fiantque paſcua agnorum, qui ibi ſecure paſcent, divitibus illis morte abſumtis, Vs. 14. כְּדָבְרָם alii vertunt *ſecundum morem ſuum*, ſ. more ſuo, ut דֹּבֶר idem ſit quod דִּבְרָה, *ductus, mos, ratio, conſuetudo*, quod Hebraei recentiores dicunt כְּמִנְהָגָם (ita Symmachus: κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, et Vulgatus: *juxta ordinem ſuum*), alii *juxta caulas ſuas*, ut דֹּבֶר ſumitur Mich. II, 12., ubi Deus congregatas Judaeorum et Iſraelitarum reliquias ſimul collocaturus dicitur tanquam Boſranas oves, כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ *ſicut gregem in ſua caula*, qua a ferarum impetu ſint tuti. Alii: *ductu ſuo*, quo nempe ducuntur a paſtore. Jejune. Elegantiorem ſenſum praebet a Lowtho propoſita interpretatio,

tatio, ex qua hoc dicit vates, agnos nemine prohibente, *secundum ductum eorum*, i. e. suo ipsorum ductu, lubitu ac arbitratu suo pasturos esse. Chaldaeus capit significatione sermonis, nam vertit: כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן *sicut de iis dictum*, sive, quemadmodum iis promissum est. Jarchi: „Magistri nostri כְּדָבְרָם exponunt allegorice כִּמְדֻבָּר בָּם, *sicut dictum est de iis* [מְדֻבָּר בָּךְ Ps. LXXXVII, 3.], i. e. evenient illis quae in vatum consolationibus promissa erant.“ Hieronymus: „Pro *pascentibus agnis juxta ordinem suum*, quod in bonam partem accipitur, nescio quid volentes LXX transtulerunt: *βοσκηθήσονται διηρπασμένοι ὡς ταῦροι*, id est, *pascentur direpti quasi tauri*, pro *agnis tauros* intelligentes.“ Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLI. T. I. p. 439. edit. Lips. illos suo in codice וְרָעוּ בְּזוּיִם כְּהַפָּרִים legisse conjicit, Cappellus vero *Crit. S.* L. IV. C. I. (P. II. p. 519. edit. Vogel-Scharfenberg.) וְרָעוּ כְּבָשִׂים כָּאַבִּירִים, „nam כָּבַשׁ est *subigere, per vim opprimere*, et אַבִּירִים nonnumquam de *tauris* dicitur.“ Poterat tamen Graecus interpres כְּבָשִׂים, uti nos, legere; sed pro metaphorica dictione propriam substituere, ex ea, quam nos supra, sub hujus notae initio dedimus, interpretatione. Recte vero Bochartus l. c. monet, voces *ὡς ταῦροι* non cohaerere cum proxima *διηρπασμένοι*, sed cum *βοσκηθήσονται*, ut sit sensus, fore, ut, qui direpti fuerant, jam libere pascantur ut tauri. וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ *Et vastatas pinguium* terras *advenae comedent*, id est, Chaldaeo explicante, וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן, *et facultates impiorum possidebunt justi.* Jarchi: „Domos impiorum, quae sunt pingues, justi, qui sunt tanquam advenae, comedent.“ Kimchi: „Domos vastatas *pinguium*, id est, divitum, qui alios opprimebant, *advenae vorabunt*, id est, pauperes, qui ab eis fugerant, venient ad illas habitandas, et ad comedendam portionem eorum.“ מֵחִים Hebraei שְׁמֵנִים, *pingues*, explicant, et hoc loco, et altero, quo occurrit eadem vox plene scripta, Ps. LXVI, 15. עֹלוֹת מֵחִים *Holocausta pinguium tibi offeram.* A מֹחַ, *medulla*, proprie designat *medullatos*, *μεμυελωμένους*. Sic Arabibus a no-

a nomine ܡܘܚ, *medulla*, est verbum ܐܡܘܚ, *medullosa, pinguis evasit ovis*, et ܡܡܚܚܬܐ, *medullata*, dicitur pinguis ovis. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLV. T. I. p. 524. edit. Lips. De *pinguibus* pro *divitibus* dictis vid. not. ad Ps. XXII, 30. גָּרִים *Peregrinis* s. *advenis* cum Gesenio denotari putamus pastores Scenitas finitimorum populorum, praesertim Arabum, qui ut olim Hebraei, ab omni retro tempore Palaestinam cum suis gregibus pererrabant. Cf. J. D. Michaelis Commentat. *de Nomadibus Palaestinae* in *Syntagm. Commentatt.* P. I. p. 210. seqq. LXX: Τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημμένων ἄρνες φάγονται. Sed pro ἀπειλημμένων, *eorum, qui capti sunt*, Arabicus interpres in Polyglottis, qui e Graeco vertit, in suo codice ἀπειλημένων legisse apparet inde, quod posuit: خَرِبَاتُ ٱلْمُتَهَدَّدِينَ, *ruinas eorum, qui minis territi sunt.* Pro ἀπειλημμένων Bochartus l. c. ἀπαλειφομένων, *eorum, qui deleti sunt*, legendum censet. Sine necessitate. Pro dictione allegorica interpres posuit propriam, dum *pinguibus* s. medulla praeditis (מֵחִים) intellexit divites in exteras terras deportatos. Syrus, qui חָרְבוֹת מֵחִים vertit ܘܚܘܪ̈ܒܐ ܕܡܬܚܕܬܝܢ, *et ruinas, quae restauratae sunt*, retulit מֵחִים ad verbum חָיָה, quod *restaurare* significat Nehem. III, 34. et 1 Paral. XI, 8. Vulgatus: *et deserta in ubertatem versa advenae comedent.* מֵחִים cepit de agris pascuisque pinguibus, ut hic sit sensus: loca a potentioribus vacua, deserta atque sterilia, propter eorum iniquitatem, facta, jam postquam in pauperum potestatem transierint, foecunda, horum usui destinata erunt. Jos. Frid. Schelling in *Animadverss. philol. critt. in difficiliora loca Jesajae* (Lips. 1797.) p. 1. vatem hoc Versu novam jam desolatae et vacuefactae terrae faciem depingere ait ita, ut ovium gregibus quaevis loca pascendo obire, et in quibus alias non licuisset pascuis discurrere, nulloque impediente ea depascere, liberum tunc futurum esse significet.

ficet. Vertit locum ita: *Pascent tum agni suo lubitu, et arva depopulata oves pingues palantes depascent.* „Nimirum," inquit, „מֵחִים, *oves pingues,* גָּרִים dicuntur, quod solitos pascuorum fines excedunt, atque in arvis depopulatis quasi *peregrinantur,* h. e. libere discurrunt. Hac ratione גָּרִים in hoc altero membro idem fere alia loquendi forma dicit, quod per כְּדָבְרָם in priori innuitur." Sed *palandi* notio plane est aliena a verbo גּוּר, quod *commorari* potius in loco aliquo ut *hospes* aut *advena* denotat, unde גָּרִים 2 Sam. IV, 3. sunt *advenae.* Cf. Levit. XIX, 33. 34. (הַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם, *peregrinus, qui commoratur vobiscum,* s. *inter vos*). Quare Kimchi nostrum גָּרִים recte exposuit: שיבאו לגור בהם, *qui venient, ut inter eos habitent.*

18. הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן *Vae trahentibus,* sive, ut alii volunt, *protrahentibus,* in longum producentibus (Ps. XXXVI, 11. CIX, 12. Nehem. IX, 30.) *delictum,* בְּחַבְלֵי שָׁוְא *cum funibus vanitatis,* i. e. filis vanissimis, tenuissimis, quibus nihil est firmitatis aut soliditatis; וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה *sed instar funis plaustri* fit *peccatum,* quae Chaldaeus sic exponit: וַי דְּמִשְׁרָן לְמֶחְטֵי זְעֵיר נָגְדִין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אָזְלִין וְסָגָן עַד דְּתַקִּיפִין וְכִגְדִילַת עֲגַלְתָּא חוֹבִין *vae iis qui incipiunt pusillum peccare, trahentes peccata in funiculis vanitatis; augentur et crescunt, donec fortiora facta sint, et quasi vinculum plaustri peccata.* Hieronymus: „Quod autem juxta Hebraicum et omnes alios interpretes appellantur *funiculi vanitatis,* hoc significat, quod facientibus peccatum facile texitur, et tam inane et futile est, ut aranearum fila texuntur; sed cum inde voluerimus exire, foedissimis vinculis nectimur." Jarchi: „Vae illis, qui malam cupiditatem attrahunt paulatim, initio funibus vanissimis, qui sunt instar fili telarum araneae; sed cum attracta est prava cupiditas, magis magisque invalescit, donec fiat sicut funis plaustri, cui currus alligatur ad trahendum." Eum sensum expressit, qui novissime ex Hebraeis Jesajam teutonice reddidit, Dav. Ottenzoser: *Weh denen, die mit dünnen Schnürchen Laster an sich ziehen! dichtem Wagenseil*

werden

werden ihre Sünden gleich! In Commentario hebraico ſermone conſcripto, quem verſioni ſuae addidit interpres, obſervat, ſenſu noſtrum locum non differre ab illo doctorum veterum effato, quod legitur in codice Talmudico *Succah: Prava cupiditas initio ſimilis eſt ſilo araneae, poſtea,* ubi aſſenſeris, *ſimilis ſit funi plauſtri,* quo impius ita tenetur conſtrictus, ut ſeſe expedire nequeat. Cf. Proverb. V, 22. עֲוֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע, *delicta ſua capiunt impium,* וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ, *et funibus peccati ſui conſtrictus tenetur,* ita ut eo pereat, Vs. 23. Alii aliter noſtrum locum exponunt. Kimchi: „Dicit per ſimilitudinem, quemadmodum trahat quis plauſtrum onerarium cum laqueis et funibus, ita attrahere illos ad ſe cum vi delicta. Funes vero eorum ſunt funes vanitatis et mendacii, et peccatum tractionis ſunt cupiditatum lenocinia et voluptatum illecebrae, quibus homo ad delicta committenda inducitur. Ipſi igitur attrahunt peccatum ad ſuum arbitrium, cum ſeſe aſſuefaciunt oblectamentis vinique potationi.“ Interpretatio parum dilucida. Coccejus: „Vae qui peccatum peccato, falſitatem falſitati jungitis ratiociniis temere excogitatis.“ Id Vitringa ſequutus. Alii de iis agi volunt, qui poenas divinas adventuras eſſe negantes (Vs. 19.), ſecuri decreverint dies ſuos in peccatis transigere, et ad hoc ſibi licentiam parent aliis aliisque peccatis connexis. Ita Kocherus: „Videntur illi notari, qui fruſtra retinente conſcientia, evictis impedimentis omnibus, non ipſi modo praefracte et pertinaciter peccant, ſed et alios ad peccandum inducunt doctrina *fallaci* (הַשָּׁוְא), mendaciisque crimini obtentis.“ Quae omnes interpretationes tamen coactiores videntur. Nos cum Dathio, aliisque interpretibus, quibus nuper et Gesenius acceſſit, עָוֹן et חַטָּאָה, metonymice effectum, i. e. poenas et judicia divina indicare putamus, ut Geneſ. XIX, 15. XX, 9. Zach. XIV, 19. al., ut *funibus poenas divinas ad ſe trahere* dicantur profani iſti homines, qui prophetae minas contemnerent et judicia divina provocarent, quaſi eorum videndorum deſiderio tenerentur.

19.

19. Pergit vates in describendis impiis illis, de quibus Versu 18. loqui coeperat. יְמַהֵר *Acceleret*, ut 2 Sam. XV, 14. יָחִישָׁה *propere producat*, ut infra LX, 22. מַעֲשֵׂהוּ *Opus suum*, id est, Jarchio exponente, „supplicium, quod ipse dixit se immissurum esse, לְמַעַן נִרְאֶה, *ut videamus*. cujus verbum sit ad effectum perventurum," Dei, an nostrum. Kimchi: „Quotiescunque, inquit Deus, ego ad eos prophetas mitto, qui illis poenas immittendas denuncient, respondent: nequaquam nos credimus, *acceleret, festinet opus suum*, ultionis videlicet, ut videamus, num prophetae nostri vera pronuncient; nunc enim haud credimus." Tam longe erant, ut propheticis minis deterrerentur, ut potius aerumnosum illud tempus viderentur optare. In quale hominum genus Amos V, 18. *Heu, qui Jovae diem cupitis!* Nec non Jerem. XVII, 15. *Isti sic ad me dicunt:* אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא *ubi est Jovae praedictio? eveniat sane.* וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה *Appropinquet eveniatque consilium Venerandi Israelis*, i. e. quod decrevit nobis immittere quem Israelitae Deum suum reverentur, *ut id cognoscamus.* Hieronymus: „Vae vobis, qui putatis diem judicii non futurum, vel non venturam captivitatem, quam propheticus sermo praedicit; qui dicitis ad prophetam: usquequo nobis Dei minaris iram? volumus eam scire, jam veniat. Hoc autem per ironiam loquuntur, quoniam eam non putant esse venturam, sed simulari a propheta."

20. הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע *Vae illis, qui dicunt malo bonum*, qui malo boni, *et bono mali nomen tribuunt.* Significantur tales homines, qui omnia turbant, et pervertunt; qui omnia boni et mali discrimina conantur pervertere. Chaldaeus: *Vae, qui dicunt impiis, quibus omnia prospere succedunt in hac vita: vos estis boni, et mansuetis dicunt: vos estis impii.* Jarchi innui existimat illos, qui probant laudantque cultum idolorum, rejiciunt vero Jovae cultum, tanquam aliquid mali. Quae verbis propriis dixerat, repetit jam loquutionibus figuratis. שָׂמִים

 חֹשֶׁךְ

חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ *Qui ponunt,* convertunt, *tenebras in lucem, lucem vero in tenebras.* Similis formula, ſed diverſa ſenſu, legitur Job. XVII, 12. לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ, ad quem loc. vid. not. Chaldaeus: *Nonne cum venerit lux juſtis, tenebrae erunt impiis?* Jarchi: „De re, quae ipſis allatura eſt tenebras, ipſi dicunt, illam eis lucem adferre.“ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר *Qui convertunt amarum in dulce, et dulce in amarum.* Chaldaeus: *Dulcia erunt verba legis operantibus ea, venietque amaritudo impiis, intelligentque, in fine amarum eſſe peccatum facientibus.* Jarchi haec verba iterum refert ad illos, qui cultum Jovae, qui eſt dulcis, amarum judicent. Kimchi totius Verſus ſenſum hoc modo declarat: „Mala ſua facinora ipſi bona dicunt; occupare vero ſeſe legis et ſapientiae ſtudio, rem malam moleſtiaeque plenam reputant. Quare ita ſe habent, perinde ac ſi mutarent tenebras in lucem; quandoquidem cum intellectu non diſtinguunt, quid ſit bonum, quid malum, ideoque ſunt ſimiles illis, qui ſenſibus nihil discernunt, quosque fallit viſus et guſtus.“

21. הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם *Vae, qui ſapientes in ſuis oculis,* qui ſibi ipſi ſapientes videntur, qui falſa ſapientiae opinione inflati ſunt, unde pudet eos, ab aliis diſcere, et monitiones Dei aliorumque contemnunt. Cf. Prov. III, 7. וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים *Et coram facie ipſorum,* ſuo judicio ſunt *prudentes.*

22. הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן *Vae* illis, *qui fortes ſunt ad potandum vinum,* quales ſupra Vs. 11. et infra LVI, 12. deſcribuntur. Illos taxat, qui quum ad cetera molles ſint et effeminati, ſtrenuum tamen animum et indomitum animum ad pocula et ebrietatem praeſtant. Nam quicquid virium habent et ingenii, id totum ad luxum et voluptatem conferunt. Ita Kimchi. וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר *Et robuſti ad miſcendum temetum.* Plures interpretes innui exiſtimant mixtionem vini cum aqua; J. D. Michaelis vero vinum medicatum, admixtis, ut fortius fiat, aromatum

variis

variis generibus, aut aliis inebriantibus. Doederlein cum Harmere *Obſervatt. ſuper Or.* P. I. p. 346. loquutionem *merum miſcere* interpretatur: plurimas antiqui vini lagenas epotare; dum enim aperiuntur, miſcetur cum faece vinum. Ita Chaldaeus: לְהִתְרַוָּאָה מִן עֲתִיק *ad ebriandum ſe ex* vino *antiquo.* Cf. Prov. XXIII, 29. 30.

23. Initio Verſus plures ſubaudiunt הוֹי, *vae!* Sed Gesenius eosdem illos ebrioſos homines, de quibus Verſu praecedente, nunc et injuſtos judices, qui muneribus corrupti jus pervertunt, deſcribi obſervat, ut infra XXVIII, 7. 8. 9. מַצְדִּיקֵי רָשָׁע *Qui juſtum declarant impium* in judicio, Deut. XXV, 1. עֵקֶב שֹׁחַד *Munere mercedis*, Chaldaeus: חֲלַף דִּמְקַבְּלִין מִנֵּיהּ מָמוֹן דִּשְׁקַר, *pro eo quod acceperunt ab eis divitias iniquas.* Corrupta judicia largitionibus queſtus erat et ſupra I, 23. וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ *Et juſtitiam juſtorum removent ab eo*, unoquoque eorum, inſontibus ſuum jus eripiunt, innocentes declarant reos et ſuppliciis obnoxios.

24. Reliqua carminis pars ſceleratis iſtis omnibusque contaminatis flagitiis graviſſima ſupplicia denunciat. לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ *Proprie ſicut ſtipulam conſumit*, Exod. XV, 7. לְשׁוֹן אֵשׁ *lingua ignis*, i. e. flamma; ſic dicta quod ſpeciem linguae prae ſe fert; nam rubet et in acutiem tendit. „Flamma ingens ligna depaſcens ſeſe ſponte ſua diſcindit in partes, a baſi quidem toti flammeae moli haerente latas, ab extrema vero contractiores, quae eſt linguae forma, eaedem ſeſe movent agilitate, linguas exſertas animalium noxiorum imitante, et ſe conjiciunt in res vicinas, quae iis pabulum fieri poſſunt. Jeſajas, ubi linguam igni tribuit, ipſum vorantem horrifice pingebat. In pentecoſte Chriſtiana vero Act. II, 3. fuerunt quoque *linguae igneae*, ſed beneficae, non noxiae, *διαμεριζόμενοι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός.*" Gussetius, ſub voce לָשׁוֹן. Similiter Virgilius *Aeneid.* II, 684. *flammam* dicit *lambere comas.* Ceterum Jarchi verba hebraea כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ poſita obſervat pro eo, quod

clarius esset כֶּאֱכֹל אֵשׁ קַשׁ לְשׁוֹן הָאֵשׁ, et Kimchi notat, ex linguae usu alias praeponi agentem patienti; ubi vero res adeo sit perspicua, ut errori nullus plane sit locus, praeponi patientem agenti, ut hic; res enim ipsa docet, ignem devorare stipulam, non hanc illum; coll. infra LXIV, 1. Job. XIV, 19. וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה *Et foenum flammae*, i. e. inflammatum aut flagrans. Vel: *foenum in flamma*, sive *per flammam*, subaudito ב ante לֶהָבָה, ut Exod. XXXI, 17. שֵׁשֶׁת יָמִים, in *sex diebus fecit Jova coelum et terram.* חֲשַׁשׁ idem quod Arabum حَشِيشٌ et حَشِيشَةٌ *herba siccata, pabulum siccum, foenum*; a حَشَّ in quarta conjug. *aruit.* Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 982. Chaldaeus pro voce hebraea posuit עֲמִירָא, quod Jarchi *stipulas spicarum* interpretatur. Convenit cum Syriaco ܥܶܣܒܳܐ, *gramen, herba, foenum*, quod interpres Syriacus Jesaj. XL, 6. pro hebraeo חָצִיר, et Matth. VI, 30. pro Graeco χόρτος posuit (cf. J. D. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syriac.*), et cum Arabico عُشْبٌ, *herba virens, cui supereminent sicca, quae ad hujus caules germinat.* Kochero חֲשַׁשׁ est *palea, stramen herbaeve arentes incitando alendoque igni*, collato Arabico حَشٌّ, *palea, confractum sparsumque stramen*, a حَشَّ, *excitavit, incitavit.* יִרְפֶּה *Remittit*, i. e. solvitur, exstinguitur. LXX: Καὶ (ὃν τρόπον) συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμένης. Kocherus: „*Et stramen flammae remittit, concidit.* יִרְפֶּה ex Kal intransitive de igne *remittente, deficiente,* in cinerem *concidente;* id ἀνειμένης apud LXX, nam altera lectio ἀνημμένης minus convenit.“ Vulgatus: *et* (sicut) *calor flammae exurit.* Sensum utcunque expressit. Syrus: ܡܶܢ ܫܰܠܗܶܒܺܝܬܳܐ ܕܡܶܫܬܰܪܝܳܐ ܢܶܬܐܰܟܠܽܘܢ *a flamma, quae remittitur, consumentur.* Graecam versionem

sionem eum imitatum esse apparet. Saadias: وَٱلْهَشِيمُ كَمَا يَأْكُلُهُ ٱللَّهِيبُ *et pabulum aridum fractum quemadmodum consumit flamma.* שָׁרְשָׁם Sic *radix* et robur *eorum*, ut infra XIV, 30. Hos. IX, 16. Mal. III, 19. Job. XVIII, 16. Chaldaeus: תּוּקְפְהוֹן, *fortitudo eorum.* כַּמָּק *Sicut tabes*, id est, Jarchio explicante, sicut res quae tabescit, a מָקַק; cf. supra III, 24. Kimchi confert illud Talmudis: מקק של ספרים, de *libris, qui blattis et putredine consumuntur.* Chaldaeus: כְּשִׁבָּב, *sicut caries.* Saadias: كَدُقٍّ, *instar marcoris s. tabiei.* LXX: ὡς χνοῦς. Vulgatus: *quasi favilla.* Syrus: ܐܝܟ ܥܦܪܐ, *sicut pulvis.* Id placuit Michaeli, pro מַק legenti מָק, quod conveniat cum موق, *pulvis.* Et sunt libri typis exarati, quos De-Rossi indicavit, in quibus מָק cum Camez reperitur. Sed *pulvis* Hebraeis est אָבָק, aut עָפָר, nusquam מָק. „Nescio," inquit De-Rossi in *Scholiis Critt.* ad h. l., „cur Michaelis, qui nostro huic vocabulo praeeuntibus veteribus et Arabibus *pulveris* vel *cineris* significationem vindicat in *Supplemm.* l. l., scribat hoc Jesajae loco ad radicem מָקַק, *contabescere,* sibi videri vix referendum, malitque *pulverem* esse." Nec enim de arbore, ut ipse sibi suadet et subdit, igne combusta et in cinerem resoluta est sermo, sed de radice, quae putrescit. Ita quidem vertit Syrus, sed LXX, qui habent hic χνοῦς, non κονιορτός, ut Cap. III, 24., incertum plane est, an legerint כמק, vel potius כמץ, ut certe videtur legisse Vulgatus, qui transfert *quasi favilla* [Sed מץ est *gluma*, vid. infra XXIX, 5. Ps. I, 4.]. Lexicon Hebraicum manuale Simonis ex novissima Eichhornii editione parum accurate notat p. 900., in plerisque editionibus legi מַק a מָקַק, in posteriori tamen loco, seu nostro hoc, nonnullas, veluti Stephani, Maii, Vanderhoogthianam, cum Camez legere, ac si quaedam Capite III., pleraeque Cap. V. aliter legerent.

Priori

Priori loco editiones omnes a me collatae habent Patach, poſteriores omnes Camez, binis illis exceptis, quas ſupra produximus [Biblia Soncinenſia anno 1488. edita et Jeſajas ac Jeremias Ulyſſipone 1492.].“ וּפִרְחָם *Et flos*, gemma, *eorum*, ut infra XVIII, 5. Chaldaeus: וּמָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן, *et pecunia rapinae ſuae.* כָּאָבָק יַעֲלֶה *Sicut pulvis aſcendet*, et evolabit, evaneſcet. Jarchi: „Magnitudo eorum non ſecus ac pulvis, qui a vento commotus aſcendit et removebitur, tolletur.“ כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָֹה צְבָאוֹת *Nam repudiarunt legem Jovae*, Dei *agminum*, haec reſpondebit poena divinae legi tam impudenter conculcatae. וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ *Et eloquium Venerandi Iſraelis ſpreverunt*, divina oracula deriſerunt et reſpuerunt. De verbo נָאַץ vid. not. ad I, 4.

25. עַל־כֵּן *Propterea*, propter illa iſtorum ſcelera. חָרָה אַף־יְהוָֹה בְּעַמּוֹ *Exarſit ira Jovae in populum ſuum*, ut Num. XI, 33. 2 Reg. XXIII, 26. Hoſ. VIII, 3. וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו *Et extendet manum ſuam contra eum*, ad plagam eis infligendam. Chaldaeus: וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עֲלֵיהוֹן, *et levavit plagam potentiae ſuae contra eos*, quomodo idem interpres eandem phraſin reddit Ezech. VI, 14. Cf. Exod. VII, 19. VIII, 1. וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים *Et percutiet eum ita ut commoveantur montes*, quibus Jarchi reges principesque ſignificari exiſtimat. Alii haec de tempore praeterito ſumenda, proprieque intelligenda de ingenti illo terrae motu, regnante Uſia, cujus mentio Amos I, 1. Zachar. XIV, 5., arbitrantur. Quam ſententiam pluribus commendavit S. H. Manger in Prolegomm. *Commentar. in Hoſeam* p. 13. ſeqq. Ea tamen minime probari poteſt, quum vates de poenis futuris agat. Kimchi pro metaphoricis habet: „ut quaſi contremiſcant terrae fundamenta prae terrore. Cf. infra XIV, 16. Pſ. XVIII, 8. וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת *Eruntque eorum cadavera ſicut ſordes in medio platearum.* In כַּסּוּחָה veteribus omnibus כ ſimilitudinis particula viſa, ſolae literae סוּחָה nomen, quod eodem, quem סְחִי Thren. III,

III, 45. habet, significatu, *purgamentorum, sordium, quae aqua inducta scopis everruntur* (a סָחָה, *abluit, abrasit*, Ezech. XXVI, 4.) ceperunt. LXX: *ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ.* Vulgatus: *quasi stercus.* Syrus: ܐܝܟ ܣܚܝܐ, *sicut lutum.* Chaldaeus: כְּסַחְיָתָא, *quasi stercus.* Jarchi: „Sicut sputum et vomitus, qui e corpore humano ejicitur, quod est res rejectanea; idem quod apud Talmudicos סְחִי, et Thren. III, 45. obvium.“ Sane verba secundae et tertiae radicalis quiescentis saepe a se invicem significationes mutuantur. Kimchio vero litera כ in כַּסּוּחָה est radicalis, ut sit nomen formae שַׁכֻּלָה, Cantic. IV, 2. Quum כָּסַח et Hebraeis et Aramaeis et Arabibus *succidit, amputavit* denotet (unde Levit. XXV, 4. pro Hebraeo לֹא תִזְמֹר Onkelos posuit לָא תִכְסָח); Kimchi nostra verba ita interpretatur: *cadavera eorum amputata,* mutilata, *in plateis jacent.* Quod Dav. Ottenzoser vernacule sic expressit: *Verstümmelte Leichen liegen in der Strassen Mitte.* Sed כָּסַח verbum esse *amputandis plantis* proprium, docent tam ea loca, quibus in V. T. occurrit, quam illius usus apud Aramaeos, quibus praesertim de *vitium amputatione* dicitur. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1318. Arabibus vero كَسَحَ non solum *amputavit, evulsit plantam,* sed praeterea etiam *verrit, everrit domum, purgavit limo puteum* significat, unde كُسَاحَةٌ *purgamentum, quod everrendo rejicitur.* Quare Saadias nostrum כַּסּוּחָה vertit مَكْسُوحَةٌ, *quod everritur.* Aethiopice autem כַּסַח est *stercus, excrementum,* quo Phil. III, 8. graecum *σκύβαλα* interpres Aethiopicus reddit. Ceterum ad rem confer infra X, 6. Zachar. X, 5. בְּכָל־זֹאת *In omnibus hisce,* quae iis obventura sunt, ut Jarchi addit. לֹא־שָׁב אַפּוֹ *Non aversa est ira ejus,* ut sibi blandiebantur, Jerem. II, 35. Jarchi: „Non emendati fuerunt in operibus suis, ut iram Dei a se averterent.“ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה *Et adhuc manus sua extensa* ad plagas eis infli-

infligendas. Cf. infra IX, 11. 16. X, 4. Chaldaeus: *Omnibus his non sunt conversi a criminibus suis, ut averteretur furor ejus ab illis, sed adhuc scelera eorum invalescunt; et iterum plaga ejus futura est, ut vindictam sumat ab eis.* Hostes barbaros, vehementes et violentos Deum illis immissurum esse minatur.

26. Inde ab hoc Versu describitur expeditissimi exercitus adventus improvisus, qui, impetu hostili cum horrendis clamoribus, barritum vocant, pro more veterum conjunctis (Vs. 29.), tantum terrorem injiciet Judaeis, ut velut deliquium passi, obscura omnia circum se videant. נָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק *Elevabit signum gentibus e longinquo,* ex longinquo Deus populos ad Israelitas puniendos accerset; id quod terribilius. Sistit Deum ut ducem ejus exercitus, a quo caedes Judaeis comparata est. Est autem ducis, signum elevare, delectus habere, aciem armis et bellicis artibus instruere. Quae omnia praestabit summus hic imperator ea solertia, ut nulla excogitari possit major, et ea celeritate, ut Judaei imminere sibi hostem prius adspexerint, quam venturum putarent. Primum igitur est, ut milites signo erecto convocentur. Id indicat נָשָׂא־נֵס, ut infra XI, 12. XIII, 2. XVIII, 3. XLIX, 21. Jarchi: „Deus gentibus innuet signo, ut sese congregent, et contra Judaeos veniant. *Signi* vero *sublatio* est tanquam pertica longa, cujus summitati affigunt linteum, imponuntque vertici montis excelsi, unde eminus conspicuum est, quo significatur hominibus ut sese congregent. *Perticae* longae significatu נֵס legitur et Num. XXI, 9.“ Ejusmodi signum militare describit Curtius L. V. c. 2. *Tuba, quum castra movere vellet* (Alexander), *signum dabat, cujus sonitus, plerumque tumultuantium fremitu exoriente, haud satis exaudiebatur. Ergo perticam, quae undique conspici posset, supra praetorium statuit, ex qua signum eminebat, pariter omnibus conspicuum.* Caesar *de Bello Gall.* L. II. c. 20. *Caesari omnia uno tempore erant agenda: vexillum*

lum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurri oporteret. Cf. Lydii *Synt. de re militari* L. I. C. II. Michaelis in *Supplemm.* p. 1648. sub נֵס intelligit *malum, in cujus summo copia picis accenditur* (*Stange mit Pechfässern*); idemque infra XIII, 2. aliisque locis, ubi in montibus signum elevari, aut remotis populis erigi viam monstraturum dicitur. Talia viae signa, منار, dicta, historia Arabum jam ante Josuae tempora tribuit Abrahamo, intima Africae occidentalis adeunti et exploranti, utque redire viam posset, ejusmodi malos erigenti. Vid. Schultensii *Histor. Imper. Vetust. Joctanidar.* p. 7. et 53. וְשָׁרַק לוֹ *Sibilabit ei*, per sibilum advocabit. Jarchi verbum שָׁרַק exponit gallico *siffler* (*pfeiffen*). Alluditur, ut patet ex loco nostro simillimo, infra VII, 18., ad apiarios, qui apes sibilo ad alvearia sua perducere solent. Cyrillus ad h. l.: *Λέγεται δὲ τοῦτο ὡς ἀπὸ τῆς συνηθείας τῆς ἐπὶ τῶν μυιῶν. Ἐν ἔθει γὰρ πώς ἐστι τοῖς μελισσοκόμοις συρίζειν αὐταῖς· οὕτω τε τῶν σίμβλων ἀποφέρειν εἰς ἄνθη, καὶ πόας, καὶ μὴν καὶ ἀνακομίζειν ἐξ ἀγρῶν, οἴκοι τε αὐτὰς ἐναυλίζεσθαι ποιεῖν. Sumit hoc rursus ex muscarum* (i. e. apum) *consuetudine. Solent enim apiarii iis assibilare, et ita ex alvearibus ad flores et herbas eas educere, et ex agris revocare, domique ut immorentur, efficere.* Cf. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. IV. C. X. T. III. p. 358. edit. Lips. Sententia igitur simplex est, Deum congregaturum esse populos magna copia, et collectos instar apum, levissimo imperio suae voluntatis adducturum in Judaeam ad exsequendam vindictam suam. Sic plane ut apud Zachariam X, 8. de Israelitis recolligendis in Cananaeam: אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם *sibilabo eis eosque congregabo.* E quo loco simul apparet, לוֹ nostro loco non esse *sibi* vertendum, uti Drusius fecit, sed *ei*, scil. צָבָא *exercitui*, sive אוֹיֵב, *hosti.* מִקְצֵה הָאָרֶץ *De extremitate terrae*, uti denunciatur illis, qui leges divinas contemnerent, Deut. XXVIII, 49. יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ, *adducet in te Jova gentem remotam usque*

usque ab extremis orbis terrarum finibus, aquila velociorem, gentem ignotae vobis linguae, gentem ita crudelem, ut neque senes revereatur, neque puerorum misereſcat. Fruſtra laborant interpretes in definiendis populis, de quibus cogitarit vates, quos alii Romanos, alii Chaldaeos, alii Aſſyrios eſſe volunt. Gesenius collato loco infra VII, 18., ubi Jova Aſſyrios et Aegyptios ad Judaeos caſtigandos per ſibilum advocaturus dicitur, eosdem illos populos vatem et hoc loco in mente habuiſſe putat. Sed hic in univerſum gentes barbaras, longinquas, lingua, cultu, moribus plane alienas a Judaeis, quod auget terrorem, in eos adducendas minatur. Sic Livius Lib. V. C. 37. de Gallis loquitur tanquam de *inuſitato atque inaudito hoſte, ab oceano, terrarumque ultimis oris bellum ciente.* וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא *Et ecce cito velociter veniet.* Chaldaeus: וְהָא בִּפְרִיעַ מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כְּעֲנָנִין קְלִילִין יֵיתֵי, *et ecce cito veniet rex cum exercitu ſuo ſicut nubes leves.* Voces מְהֵרָה et קַל adverbialiter adhibentur per ellipſin praefixi ב, ut Num. XVII, 11. Deut. XI, 17. Joſ. VIII, 19. Ceterum non eſt haeſitandum in eo, quod verba in hoc Verſu in tempore praeterito poſita ſunt. Nam in vaticinatione Praeteritum vel Praeſens pro Futuro uſurpatur, ut res futurae tanquam praeſentes ſpectentur, et quo magis eae ipſa etiam orationis forma ob oculos ponuntur, hoc vehementius animum commoveant.

27. Indefeſſus vigor, vigilantia, ſtrenuitas, alacritas, diſciplina militaris exacta adventantis deſcribitur exercitus. אֵין עָיֵף *Nullus eſt defeſſus,* Deut. XXV, 18. 2 Sam. XVI, 14. וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ *Nec impingens,* ſive *labans in eo* exercitu (vid. ad Vs. 26.). Non impingent ad impedimenta in via, cf. infra LXIII, 13. Jerem. XXXI, 9. לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן *Non dormitabit nec dormiet.* „נום minus, quam יָשֵׁן. Eſt enim illud ſopor ille, qui ſomnum praecedit, et ita proponitur, quaſi *αἰτιολογικῶς* dicat: *non dormitabit, quare nec dormiet:* ſicut duo priora verba אֵין עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל connectun-

nectuntur eadem ratione caussali: *non erunt defessi, quapropter non cespitabunt.*" Gussetius. וְלֹא נִפְתַּח *Nec solvetur*, ut idem verbum Genes. XXIV, 32. de *camelis* onere et clitellis *solutis* dicitur. אֵזוֹר חֲלָצָיו *Cingulum lumborum suorum*, perpetuo erunt accincti et parati vel itineri, vel actioni, cf. 1 Reg. XVIII, 46. 2 Reg. IX, 1. Ps. XLV, 4. אֵזוֹר proprie est *cingulum*, quo veteres adstringebant vestes, quoties ad iter ingrediendum, sive ad aliud quodvis negotium peragendum se pararent, ut expeditior esset incessus, neque vestibus laxioribus et demissioribus, huc illuc diffluentibus, impediantur. Ubi vero sermo de militibus, nomine אֵזוֹר videtur *militare cingulum* indicari, cui gladius insertus, quod apud Hebraeos non ex utroque humero ad pectus descendebat, quemadmodum olim apud Graecos, sed renes tantum stringebat, unde omnibus, qui aedificandis Hierosolymae moenibus operam praestabans, edixisse dicitur Nehemias, ut *gladio accinctos renes* habeant, Nehem. IV, 18. Et Ezech. XXIII, 15. milites Babylonii dicuntur *accincti* fuisse *cingulo lumbos suos*. Hinc balteorum sive cingulorum nomine omnis armatura per Synecdochen designata videtur. Arabes virum bellicosum رجل كمي الازار *virum cingulo accinctum* appellare, auctor est Giggejus. Huc refer illud Homeri *Iliad*. K. 77. 78.

Πὰρ' δὲ ζωστὴρ κεῖτο παναίολος, ᾧ ῥ' ὁ γεραιὸς
Ζώννυθ' ὅτ' ἐς πόλεμον φθισήνορα θωρήσσοιτο.

Prope etiam balteus jacebat valde varius, quo senex cingebatur, quando ad bellum perniciosum armaretur. Valerius Flaccus *Argonaut*. V, 578.

Quis procul ille virum nobis, quem balteus asper
Subligat, et stricto stat proximus armiger arcis?

Pausanias in *Boeot*. Τὸ δὲ ἐνδύναι τὰ ὅπλα ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ ζωννύεσθαι. Cum igitur noster militum *cingula non esse solvenda* ait, tantumdem id erit, ac si dixisset, illos numquam inermes fore. וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו *Nec*

Nec rumpetur corrigia calcei ſui; ſubnectuntur ii loris cancellorum in modum pedibus, plantas tantummodo munientes. Vid. Lydium l. c. L. III. C. 2. p. 45. Kimchi: „Pernoctabit loricatus in acie; neque balteum diſſolvet, aut ſolvet a militari calceamento corrigiam.“ Sed de *ſolvendo* verbum נָתַק, quod *rumpendi, avellendi* notionem obtinere conſtat, uſurpatum fuiſſe vix veriſimile. Hoc potius vult, corrigias, quibus calceamenta militum adſtringuntur, ita eſſe firmas et durabiles, ut non rumpantur, nec opus ſit, illis ſubinde alias ſubſtituere, quod exercitus progreſſui moram et impedimentum inferret.

28. Superiore commate milites deſcripſerat, hoc, militiae inſtrumenta ad uſum paratiſſima. אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים *Cujus tela,* ſ. *ſagittae ſunt acutae,* Pſ. XLV, 6. CXX, 4. וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת *Et omnes arcus ejus tenſi,* proprie: *calcati,* quod quum veteres orientales populi arcus haberent magnos, ſubinde ſtaturam hominis longitudine aequantes, eos tendendo calcaverint, impoſito videlicet iis pede ſiniſtro, de quo inſignis eſt Arriani locus, quem attulimus ad Pſ. XI, 11. LXX: Καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Vulgatus: *et omnes arcus ejus extenti.* Chaldaeus: וְכָל קַשְׁתָתֵיהּ מְתִיחָן, quod idem. Huic vero interpretationi obſtare putat Michaelis in *Supplemm.* p. 466. tria potiſſimum loca (praeter noſtrum Jerem. IX, 2. Pſ. LXIV, 14.), quibus illa non convenire videatur. Ac quidem quod ad noſtrum locum attinet, Michaelis opinatur, haec verba vix ſignificare poſſe, ut vertere ſolent: *et omnes arcus illorum tenſi;* nullius enim exercitus arcus ſemper, etiam in proficiſcendo, tenſos eſſe, amiſſuros enim eſſe, ſi ita geſtarentur, vim ſuam elaſticam. Quare punctis mutatis efferendum putat דֹּרְכוֹת, vertendumque: *arcus ejus ſunt adſequentes,* i. e. metam adtingentes, verbo דָּרַךְ tribuens *adſequendi* ſignificationem, quam Arabum أدرك in Conjug. IV. habet. Male vero verbo hebraico toties in V. T. *calcandi* notione obvio ſignificatio affingitur peregrina, alii dialecto priva. Vividior

dior praeterea erit imago, interpretatione vulgari retenta. Hostium appropinquantium celeritas tanta sistitur, ut ne arcum quidem in proficiscendo remittant, verum semper ad aggrediendum sint parati. פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ *Ungulae equorum suorum instar saxi reputantur.* צַר, quod alias *angustiam* denotat, h. l. idem volunt esse, quod צוּר *petra.* Ita LXX: *ὡς στερεὰ πέτρα.* Chaldaeus: כְּמֵיכֵּרָא תַקִּיפִין *sicut petrae fortissimae.* Vulgatus: *ut silex.* Commode C. B. Michaelis, referente ita filio, Joanne Davide, in *Supplemm.* p. 2156. ad suorum bibliorum marginem contulit Arabicum ظُرّ, *lapis*, in specie, *acutus cultri instar*, et مِظَرَّة, *silex attritu ignem edens.* Ei igitur equorum ungulae comparantur ob firmitatem et duritiem, qua fit, ut non atterantur cursu, et viae asperitate. Nempe veteres equorum ungulas soleis ferreis non vestiebant (nam quod Arabes equorum ungulas solea ferrea نَعْل, vestiunt, ut Gesenius monet, serioris temporis mos videtur); unde ungularum firmitas inter praecipuas equorum virtutes numerari solebat. Sic in *Hippico* Xenophon vult, ut in equis maxime sollicite simus *περὶ τῶν ὁπλῶν ὅπως καρτεραὶ ἔσονται*, *de ungula ut firma sit.* Equos hujusmodi Homerus *χαλκόποδας* appellat, veluti *Iliad.* Θ. 41.

— *ὑπ' ὄχεσφι τιτύσκετο χαλκόποδ' ἵππω,*

curri adaptavit aeripedes equos. Et *Odyss.* Φ. 30. eosdem vocat *κρατερώνυχας*, *fortes ungulis.* Plura vid. in Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. IX. T. I. p. 120. edit. Lips. גַּלְגִּלָּיו *Rotae ejus*, i. e. curruum, quibus in praeliis utebantur, vid. Jos. XVII, 16. Jud. I, 19. IV, 3. 7. Nah. II, 5. Cf. Jacob. Lydii *Syntagm. Milit.* L. III. Cap. X. Dilherri *Disputt. acadd.* Tom. I. p. 129. Comparantur cum סוּפָה, *turbine*, tam ob velocitatem, quam ob vim ingentem, qua omnia dejiciunt et secum proripiunt. Cf. infra LXVI, 15.

29.

29. Nec vigilantia, nec labor indefeſſus, aut diſciplina, et inſtrumentorum militarium cura ſufficiunt militibus ad rem bene gerendam. Requiritur praeterea audacia, animus imperterritus et generoſus, vindictae, gloriae, aut praedae cupiditas, quae illos inflammet. Quales ut copias hoſtiles depingat propheta, adhibet imaginem leaenae et leonum juvenum, imperterritorum, nihil timentium periculi, et praedae, quam coram oculis habent, intentorum. שְׁאָגָה לוֹ *Rugitus* eſt *ei* hoſti, Zachar. XI, 3. Job. IV, 10. כַּלָּבִיא *Inſtar leaenae* (coll. Arabico لباة, لبوة et لبية, vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. I. T. II. p. 11. edit. Lipſ.), quae leonem aequat, aut etiam ſuperat audacia et ſaevitia. Cf. Num. XXIII, 24. Unde Herodotus III, 108. Ἡ δὴ λέαινα ἐὸν ἰσχυρότατον καὶ θρασύτατον. Vid. Bochartum l. c. p. 12. De *rugitu* leonum vid. eundem C. II. p. 26. 27. Ei hoſtium truculentorum barritus et Jerem. II, 15. comparatur. וְשָׁאַג (ita enim legendum, quod in textu ſcribitur, pro quo ad marginem יִשְׁאַג, Futurum, legendum praecipitur) *Et rugiet*, Amos III, 8. Sunt, quibus ו ante שָׁאַג indicet Fut. 3. perſ. ſingul., decerptum de pronomine 3. perſ. הוּא, ut in וְצָפַן, Proverb. II, 7. et וְדָכָה, Pſ. X, 10. Vide Storrii *Obſervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 138. et Hezelii *Ausführliche hebräiſche Sprachlehre*, p. 255. Invenitur tamen יִשְׁאַג in textu codd. nonnullorum, in Bibliis Complutenſibus, et in Jeſaja Polyglotto Baſileenſi. כַּכְּפִירִים *Inſtar leonum juvenum*, Ezech. XIX, 2. 3. Vid. Bochartum l. c. C. I. p. 4. et Michaelis *Supplemm.* p. 1335. וְיִנְהֹם *Et fremit*, nonniſi de leunculis uſurpatur, vid. Prov. XIX, 12. XX, 2., et cf. Bochartum p. 28. וְיֹאחֵז טֶרֶף *Et capiet praedam;* poſt leonis rugitum ſtatim ſequitur ſtrages et dilaceratio. Neque enim acri illo et contento rugitu rugire ſolet, niſi cum videt praedam, in quam protinus irruat. Vid. Bochartum l. c. p. 26. Kimchi: „Non eſt rugitus ac fremitus ejus fruſtra, ſed quum ceperit praedam, uti dicitur Amos III, 4. *Nunquid rugiet leo in ſylva,*

quando

quando ei non fuerit praeda?" וִיפַלִּיט *Et evadere faciet* eam, praedam, i. e. in tutum locum adducet, ſecuram a manu omnium eam eripere atque aſſerere volentium. Eodem ſenſu הִפְלִיט et Mich. VI, 14. occurrit. וְאֵין מַצִּיל *Nec erit, qui eripiat,* ut Pſ. VII, 3., tam mordicus praedam tenebit, ut nullus eam ex illius unguibus expe[?]iat.

30. וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם *Fremetque* hoſtilis exercitus, *contra eum,* populum Judaicum, *inſtar fremitus maris,* veniet contra Judaeos hoſtis infenſus cum ſonitu horribili ex armorum ſtrepitu, buccinarum clangore, et barbarae vocis horriſono ululatu, non ſecus atque ſi mare ſaeviens cum ingenti fragore vaſtos devolvat atque frementes fluctus in objectas rupes. וְנִבַּט לָאָרֶץ *Et ſi adſpexerit* populus Judaeorum *ad terram,* humana auxilia circumſpiciens; uti Chaldaeus explicat: דְּאִם יִבְעוֹן רַשִׁיעַיָּא סְעִיד מִיָּתְבֵי אַרְעָא *quodſi quaeſiverint impii auxilium ab habitatoribus terrae.* נִבַּט Piel, ut infra XXII, 8. 11. Sed Vulgatus, qui *adſpiciemus in terram* vertit, cepit pro prima perſona pluralis Futur. Kal, ut ſit ſenſus: tunc ſi *reſpiciamus terram,* patriam noſtram, nil niſi tenebrae ibi erunt. Alii cum Jarchio capiunt pro Niphal, imperſonaliter: *reſpicietur in terram* hanc, de qua agitur, et ecce omnibus in eam reſpicientibus apparebit חֹשֶׁךְ, *caligo,* nihil lucis, nihil ſolatii et laetitiae, nihil auxilii a Deo aut hominibus exſpectandi ſupereſt miſeris, omnia ſunt deſperata, merae tenebrae et caligines. Cf. infra LIX, 9. Amos V, 18. 20. Thren. III, 2. Verba צַר וָאוֹר, *anguſtia et lux,* varii explicant varie. Vitringa: *anguſtum erit et lux,* h. e. *lux erit anguſta.* Kocherus: *lux anguſtiſſima,* i. e. fortuna maligna, fere ut Virgilius *Aeneid. VI,* 270.

Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſylvis. — —

Conferre jubet אֵין וַעֲצָרָה ſupra I, 13., ubi not. vid. Ludov. de Dieu: *anguſtia eſt et lux,* i. e. ſimul et anguſtia et lux eſt;

eſt; ne lux quidem anguſtiam pellit. Mallem: *anguſtia fiet ipſa etiam lux,* i. e. et ſicubi etiam aliquod auxilium videatur populo adſulgere, tamen mox in meram anguſtiam convertetur: ſi forte ſpes aliqua ſalutis aliunde affulgeat, ipſa quoque populum confundet et anguſtia afficiet. Pluribus verbis idem exprimitur infra LIX, 9. 10. Similiter Gesenius haec verba de lucis et anguſtiae, i. e. ſpei et metus viciſſitudine, ut ſit in turbulentis rerum publicarum temporibus, intelligit. Jarchi refert, eſſe, qui צַר *lunam,* אוֹר vero *ſolem* interpretarentur. Ita Saadias, qui verba צַר וָאוֹר חָשַׁךְ ſic reddit: والقمر والشمس قد أظلم *et luna atque ſol obſcuratur.* צַר *lunam* exponit et Hillerus in *Onomaſt. S.* Indic. Locor. Script. S., contractum illud nomen exiſtimans ex צָהַר, *ſplendor,* quemadmodum צֶרֶת, feminae alcujus nomen 1 Paral. IV, 7., contracte ſic dictum pro צֹהֶרֶת, *ſplendula,* ſive *ſplendor.* Senſus, adſcita *lunae* ſignificatione, prodit idoneus et facilis; modo illa argumentis ſat firmis niteretur. Jarchi ipſe verba noſtra ſenſu convenire ait cum loco infra XXXI, 3. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר, *corruetque adjutor, concidetque adjutus, ſimulque conſicientur univerſi.* Ita et hoc loco verbis צַר וָאוֹר vatem hoc ſibi velle, tam ei, qui in calamitate verſetur, dum in eum anguſtiae irruant, quam ei, qui huic lucem, auxilium afferre ſtudeat, ambobus fore tenebras. Kimchi relicta interpunctione Maſorethica jungit חָשַׁךְ צַר, vertitque: *et en! tenebrae anguſtiae,* i. e. angore, metuque plenae; cf. infra VIII, 22. *Et terram reſpiciet,* וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה, *et en! anguſtia et caligo.* Tum: וָאוֹר חָשַׁךְ, *et lux ipſa obſcuratur.* Ita et Vulgatus: *et ecce tenebrae tribulationis; et lux obtenebrata eſt in caligine ejus.* Sed qui accentibus diſtinxerunt textum hebraeum gravibus rationibus permotos, traditionemque, cui multum eſſet auctoritatis, ſequutos eſſe credibile eſt, dum accentu diſtinctivo majore, *Sakeph-katon,* nominibus חָשַׁךְ et וָאוֹר impoſitis, ea ab iis, quae ſequuntur, ſepararent. Praeterea verba צַר וָאוֹר, quae accentu

centu Munach, voci צַר supposito, conjunguntur, non esse divellenda; significarunt et illi, qui puncta vocalia apposuere, eo quod copulam ו nomini אור non cum Schva, sed cum Camez praefigerent. Sic תֹהוּ וָבֹהוּ Genes. I, 2., פַּחַד וָפַחַת וָפָח infra XXIV, 17. Exempla plura nominum hac ratione arctius conjunctorum vid. in Wasmuthii *Hebraism. Restitut.* Reg. XVIII. p. 52. Membr. IV. p. 52. Haud minor interpretum dissensus est circa postremam Versus nostri phrasin, חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ. Veteres nihil lucis praebent. Alexandrinus: *ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.* Dathius eum interpretem nomen quoddam a verbo עָטַף, *deliquium animi passus est*, ut Thren. II, 19., deductum legisse conjicit. Nec expressit interpres verbum חָשַׁךְ, uti nec Vulgatus, cujus verba paullo superius adduximus. Syrus: ܘܢܘܗܪܐ ܢܚܫܘܟ ܒܥܡܛܢܗܘܢ *et lux obtenebrescit in caligine eorum.* Chaldaeus verba hebraea inde a וְהִנֵּה־חשֶׁךְ liberiore paraphrasi ita expressit: עָקָא וּתְבַר אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא *angustiam et confractionem inducet super eos; sed justi, qui erunt in illa hora, protegentur a facie mali.* Jarchi, cum quo Hebraeorum plerique consentiunt, a *stillandi* significatione, quam verbum עָרַף Deut. XXXII, 2. obtinet, *vapores nebulasque*, quibus humidum et caliginosum redditur coelum, sive aer, nomine עֲרִיפִים indicari existimat. Hinc Saadias: فِي أَقْطَارِهَا *in stillationibus ejus (terrae).* Possit nomen Arabicum et *tractus* denotare, quomodo Paulus cepit; sed existimo, Saadiam notionem vocis hebraeae a suis receptam exprimere voluisse. Eandem illam expressit Ottenzoser: *Triefende Dünste verdunkeln Sonn' und Mond.* Quum Hos. X, 2. verbum עָרַף *destruendi* significatu occurrat (יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם, *destruet altaria eorum*), Hebraeorum alii, Kimchio memorati, עֲרִיפִים interpretantur *destructiones, ruinas.* Id commendavit Hoheisel in *Observatt. philologg. exegett.* p. 52., qui verborum חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ sensum hunc esse vult:

 obscu-

obſcurabitur lux in ruinis ejus, terrae et urbis, ſ. tum, cum pervertetur atque vaſtabitur. Jos. Frid. Schelling in *Animadverſſ. philologg. critt. in loca difficiliora Jeſajae* p. 5., recenſitis et dijudicatis aliorum quorundam recentiorum interpretationibus, nomini עֲרִיפִים ſignificationem *ſiderum* tribuit, quae in Caſtelli *Lexic. Heptagl.* nomini عَرِيفَةٌ adſcribitur, unde locum noſtrum hoc modo explicat: (populus) *intuetur terram, et ecce! denſa caligo; quin lux obtenebrata eſt in ſideribus ejus.* Verum Arabum عَرِيفَةٌ *ſidera* notare, praeter Caſtellum nemo tradit, nec quo auctore illi nomini eam ſignificationem tribuerit, indicavit. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 33. עֲרִיף ſignificatu haud diverſum putat ab עֲרַב *tenebrari*, locumque noſtrum ſic vertit: *Intueberis terram, et ecce! tenebrae anguſtiarum! Solis lumen propter tenebras ejus* (terrae) *obſcuratur.* Addit, nomen עֲרִיף ejusdem eſſe ſignificatus cum עֲרָפֶל, cui additum ל ſervile vim ſenſus augeat atque intendat. Nobis tamen magis arridet *nubium* ſignificatio, quae cognata eſt cum *vaporum* vel *nebularum* notione, quam Hebraei nomini עֲרִיפִים tribuunt. Hinc verba חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ vertimus: *caligo ingruet in nubibus ejus*, terrae, i. e. in coelo, quod terram illam circumtegit.

Cap. V, 1. *Canam pro amico meo carmen amici mei de ejus vinea.*

2. *Habebat amicus meus vineam in quodam pingui colle, quam ſepivit, elapidavit, generoſa vite conſevit, in eaque media conſtruxit turrim, nec non torcular in ea excidit. Sed quum uvas edituram ſperaret, edidit labruſcas.*

3. *Nunc, Hieroſolymitani et Judaei, judicate inter me meamque vineam.*

4.

4. *Quid amplius faciendum fuit meae vineae, quod ei non fecerim? Cur sperante me eam uvas edituram edidit labruscas?*

5. *Itaque volo vobis ostendere, quid sim facturus meae vineae: ejus sepem auferam, ut depascatur; maceriem diruam, ut proteratur;*

6. *Eamque in tantam redigam vastitatem, ut neque putetur, nec pastinetur, orianturque in ea vepres atque spinae; tum autem nubibus vetabo, ne pluviam pluant in eam.*

7. *Jam Jovae, agminum Dei, vinea est Israelitica domus, et Judaei ejus deliciarum plantarium; a quibus quum jus speraret, ecce caedes! quum justitiam, ecce clamorem!*

8. *Vae! qui domos domibus conjungitis, fundos fundis continuatis, eousque ut nullo restante loco soli in media terra sedem habeatis.*

9. *Haec mihi in aurem dixit Jova, agminum Deus: multae erunt domus desolatae incolarum defectu.*

10. *Nam decem vineae jugera bathum duntaxat facient, et seminis modii decem reddent unum modium.*

11. *Vae! qui mane surgunt, ut potationi indulgeant, et statim a diluculo vino incalescunt,*

12. *Qui conviviis citharis, nablis, tympanis, tibiis, vino celebrantes Jovae facta non spectant, ejus manuum opus non considerant.*

13. *Quamobrem exsulabit imprudens meus populus, ejusque et nobilitas fame conficietur, et vulgus siti arescet.*

14. *Itaque pandet orcus suum spiraculum, et fauces diducet in immensum, eoque descendent clari juxta ac plebeji, locupletes atque exsultantes.*

15. *Deprimentur homines, dejicienturque viri, et superborum supercilia demittentur.*

16. *Extolletur vero Jova, agminum Deus, per judicium, sanctusque Deus ob justitiam sancte coletur.*

17. *Tum agni pascentur arbitratu suo, et vastata loca carpent arietes peregrini.*

18. *Vae! qui delictorum poenas funibus nequitiae et peccatorum poenas quasi plaustri loris attrahunt.*

19. *Atque ita dicunt: acceleret, properet illius opus, ut id videamus! appropinquet eveniatque Sancti Israelitarum consilium, ut id cognoscamus.*

20. *Vae! qui malum bonum, et bonum malum dicunt; qui tenebras in lucem, et lucem in tenebras convertunt; qui amarum in dulce, et in amarum dulce mutant.*

21. *Vae! qui sibi sapientes videntur, suoquè judicio sunt prudentes.*

22. *Vae! qui ad potandum vinum fortes sunt, et ad fundendum temetum robusti;*

23. *Qui sontes absolvunt ob munera, et insontibus suum jus eripiunt.*

24. *Quamobrem ut lambens ignis stipulam consumit, ut festucam flamma conficit, sic illorum stirps tanquam putre quiddam erit, et flos eorum quasi pulvis abibit: nam Jovae, agminum Dei, legem repudiarunt, et Sancti Israelitarum dicta contemserunt.*

25. *Hac de causa incensus in suum populum Jova eum porrecta manu ita percutiet, ut ipsi montes cohorrescant, adeo ut eorum cadavera mediis in viis tanquam sordes jaceant. Et tamen ne sic quidem pacatus habebit adhuc porrectam manum.*

26. *Tum signum externis procul extollet, et eos ab ultimis usque terris sibilo vocabit; et ecce e vestigio leves aderunt, ita ut nullus sit eorum, qui defatigetur aut impingat;*

27. *Nemo dormitator aut somniculosus, nemo, cujus aut laterum balteus solvatur, aut calceamenti corrigia rumpatur.*

28. *Erunt eorum et acutae sagittae, et arcus omnes intenti; equorum ungulas silices esse putes; et rotas turbines;*

29. *Fremitus eorum erit, qualis est leaenae, fremunt sicut scymni, qui praedam frendentes corripiunt eamque abducunt, ut nemo eripere possit.*

30. *Frementque tum in eum instar marini fremitus, ut si terram adspicias, videas caliginem, angustiae lucisque vicissitudinem, atque caligo ingruet in ejus nubibus.*

IV.

IV.

Cap. VI.

Argumentum.

Illuſtris ſpecies Dei in ſua majeſtate et gloria objicitur oculis prophetae (Vs. 1.), quem laudant cuique aſſiſtunt alati Seraphi (Vs. 2. 3.). Hujus adſpectus magnificentia et majeſtate perculſus vates vitam ſuam periclitari putat, ſuae ſibi indignitatis et vitioſitatis conſcius (Vs. 4.). Poſtquam vero Seraphus ab inuſtis labiis candenti carbone impuritatem deterſit (Vs. 5. 6.), offert ſe vates ultro, in quamcunque Deus provinciam et miniſterium vocet (Vs. 7.). Cui ad extremum Deus id dat in mandatis, ut Judaeorum genti caecitatem et obſtinationem denunciet et exprobret (Vs. 9.), et quod propterea illi iterum atque iterum infortunium impendeat (Vs. 10 — 13.).

Doederlein viſionem divinam, quae Verſibus ſeptem prioribus narratur, oraculo, ſeu potius orationi ſeveriori, quae ſequitur, introductoriam eſſe cenſet. Praevidiſſe prophetam, quantam ſibi invidiam oratione invectiva in populi impietatem et minis plena creaturus eſſet, niſi auctoritate divina praemuniretur. Ad hanc igitur aut cavendam, aut emolliendam, excitandamque attentionem, vatem tradere, ſe non ſine numinis admonitu talia edicere, ſed divinitus inſtructum confirmatumque publice cenſoris officio defungi. Ceterum omnem hanc repraeſentationem ſymbolicam eſſe, variis compoſitam figuris, aliis ex hiſtoria, aliis ex ingenio

et

et fabula, aliis ex cultu Judaico petitis, ad depingendam ſummi omnium Imperatoris majeſtatem aptiſſimis. Nos tamen haud dubitamus iis accedere interpretibus, qui ſolennem inaugurationem ad munus prophetae gerendum hoc carmine deſcribi ſtatuunt. Suadent id et carminis ſublimitas et ſimiles viſiones, quibus ad munus propheticum inaugurati ſunt Jeremias Cap. I. et Ezechiel Cap. I. Atque quemadmodum Jeremiae deprecanti munus propheticum ſibi oblatum, cui ſe imparem ſentit, Deus animum addit tactoque ejus ore prophetam conſecrat, munerisque partibus inſtruit; ita et Noſter haud parem muneri prophetae gerendo ſe ſentiens labiis contactis igneo lapide a ſua immunditie liberatur; et hoc ipſo ad ſuum munus inauguratur. Sic et alii vates, quibus numen ſanctiſſimum viſu ſeſe offerret, ſuae infirmitatis memores, ſe tanta viſione indignos judicarunt. Vid. Ezech. I, 28. Daniel VIII, 17. 18. X, 9. 10. Apoc. I, 17. Erit igitur hoc Carmen omnium qui Jeſajas edidit primum; nec obſtat huic ſententiae libri inſcriptio, in qua Jeſajas ſub Uſia prophetae munere fungi coepiſſe dicitur. Quum vero quae hoc Capite deſcribitur viſio eo quo Uſias rex obiit anno objecta fuerit (Vs. 1.), aliquot menſes ante regis mortem id accidiſſe neceſſe eſt. Cur vero qui Jeſajana vaticinia in unum volumen collegerunt, hoc, quod temporis ratione omnium primum eſt, non in libri fronte collocarint, ratio probabilis nunc vix reddi poterit.

Carmini huic explicando Viri Docti haud pauci ſingularem operam impenderunt. Quorum ſcripta, quotquot nobis innotuerunt, jam recenſebimus.

Hieronymus ſub Commentarii in hoc Caput initio: „De hac viſione ante annos circiter triginta, quum eſſem Conſtantinopoli et apud virum eloquentiſſimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejusdem urbis Epiſcopum, Sanctarum Scripturarum ſtudiis erudirer, ſcio me brevem dictaſſe ſubitumque tractatum, ut experimentum caperem ingenioli mei,

mei, et amicis jubentibus obedirem." Ille tractatus idem videtur, qui hodienum exſtat inter Hieronymi Epiſtolas, Damaſco inſcriptus eſt, legiturque in Hieronymi Operum edit. Francofurt. T. III. p. 77. ſeqq., edit. Martianaii T. IV. p. 1120.; edit. Vallars. T. III. p. 500. Explicatio ſatis prolixa, ſed tota allegorica et myſtica.

Jo. Georg. Abicht Diſſertat. *de Domino Eſajae viſo et Triſagio celebrato*, Gedani, 1718. Repet. in *Theſauro Novo Theolog. Philolog.* ſ. *Sylloge Diſſertatt. Exegeticar. in V. et N. T. e Muſeo Conr. Ikenii et Theod. Haſaei*, T. I. (Amſtelaed. 1732. fol.) p. 865. ſeqq.

Herm. Witsius in *Miſcellann. SS.* T. II. Exercit. I.

Joa. Marckius in *Exercitatt. Textuall. ad ſelecta loca V. T.* Exercitat. XIV. p. 440. ſeqq.

Guil. Ern. Ewald *Exercitat. de gloria Meſſiae in viſione prophetica demonſtrata*, in *Emblematt. SS.* P. III. p. 445. ſeqq.

Jo. Phil. Cassel *Commentat. exeget. philolog. de gloria Jeſu Chriſti in regno gratiae ad illuſtrandam viſionem propheticam* Jeſaj. VI, 1—4. Magdeburgi, 1743. in quat.

Jo. Godofr. Eichhornii hujus carminis verſio teutonica et explicatio, quae in *Repertorii Literat. bibl. et oriental.* ab ipſo editi T. XVI. p. 285. exſtat, repetita legitur in Anthologia, cui epigraphe: *Blumen althebräiſcher Dichtkunſt*, p. 285. ſeqq., et in *den Hebräiſchen Propheten* P. I. p. 144. ſeqq.

J. G. Mosche noſtram pericopam illuſtravit in opere periodico *der Bibelfreund* T. II. p. 232. ſeqq.

J. G. Eckermann *Theologiſche Beyträge* T. I. Faſc. I. p. 79. et Faſc. II. p. 67. ſeqq.

C. F. Guil. Sachs *Commentatio ad libri Eſajae Cap. VI*, 1—13. Hal. Saxon. 1806. in quat.

---

1. בִּשְׁנַת־

1. בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ *In anno mortis regis Usiae,* quo mortuus est rex Usias; cf. similem phrasin infra XIV, 28. Sed Chaldaeus: בְּשַׁתָּא דְּאִתְנְגַע בָּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה, *in eo anno quo lepra percussus est Usias rex.* Id sequuntur praeter Jarchium plures Hebraeorum interpretes; nam ex eorum placitis leprosus pro mortuo habebatur. Verum locus parallelus nostri vatis modo indicatus arguit, verba nostra simpliciter esse intelligenda de obitu Usiae regis. Et quemadmodum illud vaticinium, cui XIV, 28. inscribitur בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז, plures volunt Ahaso mortuo editum esse, ita et nostrum, cui eadem epigraphe, non *ante*, sed *post* mortem Usiae proditum statuunt. Ea Hieronymi est sententia in utraque hujus Carminis expositione. Ita enim ille in priore ad Damasum: „Regnavit Ozias annis quinquaginta duobus, quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecim annis imperabat. Post cujus mortem Esajas propheta hanc visionem, quam explanare nunc nitimur, vidit, id est, eo anno, quo Romulus, Romani imperii conditor, natus est. . . . . . Vivente leproso rege, et, quantum in se est, sacerdotium dissipante, Esajas visionem videre non potuit. Quamdiu ille regnum tenuit in Juda, propheta oculos non levavit ad coelum; non ei sunt reserata coelestia, non apparuit Dominus Sabaoth, nec in mysterio fidei ter Sancti nomen auditum est. Quando vero ille mortuus est, universa, quae subsequens sermo monstravit, aperto sese lumine prodiderunt.“ Non hoc vult Hieronymus, hoc carmen omnium, quae Jesajas edidit vaticinium, esse primum, sed, *primam* esse *visionem,* quae illi divinitus oblata esset. Idem Hieronymus in Commentario: „Sub quatuor regibus prophetasse Esajam super Judam et Hierusalem, primae visionis [rectius dixisset: *vaticinii*] titulo demonstratum est [I, 1. vid. ad eum loc. not.]. Mortuo ergo Uzia, sub quo dicta sunt universa, quae supra exposuimus, successit filius ejus, Joatham, qui regnavit annis sedecim, et fecit rectum in conspectu Domini, et portam templi aedificavit excelsam. Quo imperante vidit Esajas

Esajas sedentem Dominum super solium excelsum et elevatum, ut habitum regnantis ostenderet.“ Sed vere monuit Gesenius, visio, quae hoc Capite describitur, si vati objecta fuisset mortuo Usia, credibile esse, primum annum Jothami, successoris Usiae in regno, notari. Caussam quidem, cur in hac inscriptione tempus oblatae vati visionis morte decedentis potius, quam regno tunc regnantis regis, Jothami, notetur, Chr. Aug. Crusius in Progr. *de aera Jothamica* (Lips. 1756.), tradit hanc: „Annus ille, quo rex Usias mortuus est, Jothamicus secundus quidem, sed regni Jothami primus erat, ideoque nomen, si a Jothamo appellabatur, ambiguum erat. Nam eo tempore, quo Usias senex functiones sacerdotii sibi arrogans in Sanctuario lepra percussus erat, ideoque cum contumelia separatim degere cogebatur, et Jothamus domui regiae praeerat, etsi regio nomine non utens, vivente patre, qui sequenti anno decessit, anni Jothamici, ut aera secundaria, aliquandiu numerati sunt, etiam post ejus mortem, quam ob causam annus Ahasi tertius nuncupatur quoque vicesimus Jothamicus. Casus autem ille, quo adfectatio sacerdotii in rege ceteroquin probato confestim lepra lethali vindicabatur, in historia religionis V. T. permagni ponderis est, ostenditque, quam divina et inviolabilis sit constitutio per Mosen facta. Hinc operae pretium utique fuit, annos ab hoc termino numerare, sed non tristi nomine, quodque in defunctum videri posset contumeliosum, annos leprae Usiae.“ Quod quidem argute excogitatum, sed parum verisimile est. Nec valet hujusmodi ratio epigraphes oraculi XIV, 28. praemissae. וָאֶרְאֶה *Vidi* oculis mentis; nam de visione phantastica, quae prophetae vigilanti et in ἔκστασιν rapto obtigerit, ea omnia, quae hac pericopa narrantur, intelligenda esse, inter Hebraeos recte observat Abarbenel, haud longe diversus a Maimonide, qui in *More Nebochim* P. II. C. XLV. Jesajae hoc visum in somnio prophetico obtigisse contendit, quod ipsum a visione ecstatica parum, aut nihil differt. Eadem ratio visionum est, quae narrantur a Micha 1 Reg. XXII,

XXII, 19., Amoso VII, 1. VIII, 1. IX, 1., Jeremia I, 11. 12. 13., Ezechiele I, 1. X, 1., Daniele VII, 13. אֶת־אֲדֹנָי *Dominum*, Jovam, Israelitarum regem, ut diserte Vs. 5. appellatur. Chaldaeus יָת יְקָרָא דַיְיָ, *gloriam Jovae*, posuit, ut innueret, vatem non vidisse ipsum Deum, cujus מַהוּת sive מְצִיאוּת, *essentiam*, *substantiam*, uti Hebraeorum philosophi loquuntur, mortalium nemo vel oculis usurpare, vel imaginandi vi repraesentare sibi potest, sed symbolicum quoddam phantasma, quod Deum repraesentaret. Specie humana autem vatem animo concepisse Jovam suum, patet inde, quod throno eum insidentem splendidaque trabea indutum describit. Et Ezechiel numen in visione sibi oblatum describit I, 26. דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם *figura humanae simili*. Interpretum antiquiorum et recentiorum haud pauci eum, qui hic describitur אֲדֹנָי, *Deum filium* fuisse existimant ob locum Joh. XII, 41. Sed non sunt inferenda Jesajae serioris theologiae Judaicae placita. Vid. Eckermannum locis in Argumento laudatis. Ceterum in Codd. 61. Kennicottianis MSS. et 54. De-Rossianis vox אֲדֹנָי textus hodierni permutatur cum voce יְהוָה. Certe pluribus aliis locis Judaei superstitione ducti, pro יְהוָה posuerunt אֲדֹנָי. Verba יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא vulgo vertunt: *sedentem super throno alto et elato*, notatque Kimchi, cui et Gesenius adstipulatur, רָם et נִשָּׂא esse adjectiva substantivi כִּסֵּא. Sed est docta Abarbenelis observatio, voces illas aeque commode referri posse ad Deum, ut sensus sit, speciem, quae occuparet thronum, visam esse augustam, et humana longe majorem. Certe haec ipsa epitheta alibi Dei tribuuntur, et apud ipsum nostrum prophetam infra LVII, 15. *Nam sic ait* רָם וְנִשָּׂא *altus et elatus*, *habitans aeternitatem*. Cf. Ps. XCIX, 2. Ad Deum, non ad thronum, referenda esse adjectiva רָם et נִשָּׂא, indicarunt et illi, qui Accentus apposuerunt, uti ostendit H. B. Starckius in *Nott. Sell.* ad h. l., et G. C. Dachsel in *Bibliis accentuatis* P. II. p. 21., qui locum nostrum docent sic vertendum: *vidi Dominum throno insidentem, excelsum et elevatum* (*Ich sah den Herrn hoch und*

und erhaben ſitzen auf einem Thron). וְשׁוּלָיו *Et ſimbriae ejus*, i. e. orae, partes extremae veſtis amplae et magnificae, qua indutus eſſet. שׁוּלִים non ſunt *orae ſtragulorum* ſive *tapetum*, quibus thronus tectus fuerit (cujusmodi a Plutarcho in Vita Alexandri *ἀλουργὰ καὶ ποικίλα περιβόλαια* dicuntur), ut vult Aben-Esra; ſed *ſimbriae veſtis*, ut Exod. XXVIII, 33. 34. Orientalium dignitas enim, Doederlein recte obſervat, aeſtimatur ex laciniis laxioribus, quas opulentiores et reges pone ſe trahunt. Ejusmodi erant ſtolae Medorum; vid. Brissonium *de regno Perſar.* L. II. §. 186. p. 247. edit. Sylburg. Summum imperatorem veſtimenti lacinias non alias, quam quae omnia circa ſe obtegunt, habere decet. Jarchi: „Indicantur fimbriae inferioris pallii Dei. Vidi, inquit vates, illum ſedentem ſuper ſolio ſuo in coelis; pedes autem ejus fuerunt in templo; videlicet ſcabellum pedum ejus fuit in Sanctuario.“ Vid. 1 Paral. XXVIII, 2. Thren. II, 1. Pſ. XCIX, 5. coll. Ezech. XLIII, 7. et infra LX, 13. Hieronymus: *Et ea, quae ſub ipſo erant, implebant templum.* Imitatus eſt Symmachum et Theodotionem, qui vocem שׁוּלִים generaliori ſignificatione pro *extremis* et *infimis* acceperunt (*τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ*). Ratio haud dubie iis fuit, quod non ſatis decorum divinae majeſtati putarint, viſum eſſe Deum a propheta trabea indutum. Forſan idem movit τοὺς LXX, ut verba verterint: *Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*, quod ipſum quoque irrepſit in verſionem Hieronymi, ex margine, uti credibile eſt, a librario intruſum in textum. Quod figurate dictum eſt in Hebraeo inſtituerunt illi *proprie* reddere. Familiare id Chaldaeo, qui et hoc loco non neglexit. Sic enim ille hemiſtichium poſterius reddit: וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא, *et a ſplendore gloriae ejus impletum eſt templum.* הֵיכָל, quod proprie aedificium quodvis magnum et capax ſignificat, ut Arabum هَيْكَل, *palatium*, quo ſignificatu infra XXXIX, 7. 1 Reg. XXI, 1. Dan. IV, 1. occurrit, mox dicitur de *templo*, Jovae palatio, et de tota quidem aede ſacra,

ſacra, cum porticibus atriisque ſuis, veluti Pſ. XLVIII, 10. LXVIII, 30. infra XLIV, 28., mox vero de *media* ejus *parte*, inter porticum et adytum, quae *Sanctum* dicebatur, quadraginta cubitos longa, viginti lata, pars igitur domus capaciſſima, vid. 1 Reg. VI, 3. 4. Ezech. XLI, 1 — 4. Quid vero hoc loco intelligendum ſit per הֵיכָל, non conſentiunt interpretes. Sunt, qui exiſtiment, oblatum fuiſſe Jeſajae Deum throno inſidentem extra templum in *coelo*, auguſta adeo ſpecie, et tam lata et fluxa veſte, ut illius ſimbriae implerint templum. Ita Chaldaeus: *Vidi gloriam Domini reſidentem ſuper ſolium excelſum et elevatum* בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא *in coelis ſupremis.* Videtur ejus menti obverſatus eſſe locus infra LXVI, 1. *Dicit Jova:* הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי *coelum eſt thronum meum et terra ſcabellum pedum meorum.* Sed noſtri loci alia plane eſt ratio. De eo recte Grotius: „Viſum eſt vati tribunal (כִּסֵּא) erectum in Templo tanquam in Dei regia, ut ex ſequentibus apparebit.“ Primo enim dicuntur ſimbriae veſtis repleſſe templum, hoc eſt, ipſam templi aedem, quod intelligi nequit, niſi ſupponatur Deus in ipſo viſus ſediſſe templo. Templum enim quum ſuperne clauſum tectumque eſſet, non potuit trabeae regalis lacinia impleſſe templum, ſi Deus apparuerit vati extra templum. Tum, poſtquam dictum eſſet (Vs. 2. 3.), Seraphos gloriam majeſtatemque Dei concorde voce praedicaſſe, additur Vs. 4., commotos eſſe poſtes limitis a voce clamantium. Quomodo vero, ſi haec acclamatio in ipſo templo facta non ſit? Porro, quod ſubſequitur, domum repletam eſſe fumo, idem evincit. Denique diſerta altaris mentio Vs. 6. extra omnem dubitationem ponit, ſcenam hujus viſi poni in templo. Translatum igitur in ſpiritu ſe vidit vates in templum, ubi contemplatus eſt Jovam in ipſo adyto, ſanctiſſimo templi penetrali, eodem in loco, ubi ſedes erat arcae foederis, throni Jovani imago, ſedentem in throno, auguſta ſpecie, tam laxa et fluxa veſte, majeſtatis indice, ut orae, ſive ſimbriae ejus largae protenſae fuerint in templum, hoc eſt, mediam templi partem, huic penetrali con-

contiguam, velo et intermurali intermedio, quae Sanctum (הֵיכָל) ab adyto (דְּבִיר) diviferunt, remotis.

2. Summi regis throno adftant miniftri coeleftes. שְׂרָפִים ceteris V. T. locis Num. XXI, 6. Deuter. VIII, 15., infra apud Noftrum XIV, 29. XXX, 6., funt *ferpentes alati,* qui eos, quos mordent, lethali ardore afficiunt, a שָׂרַף, cui *urendi* notionem ineffe conftat. Noftro vero loco eo nomine miniftros fpiritusve coeleftes fignificari, docet res ipfa; cf. Vs. 6. Hinc Chaldaeus שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין, *miniftros fanctos* vertit. Eos nomine illo appellat vates, quafi *ardentes* dicat, quod natura eorum cogitabatur tanquam ignis quidam flammans, lucida, fubtiliffima et puriffima. Vid. Pf. CIV, 4. Hebr. I, 7., et cf. Genef. III, 24. 2 Reg. II, 11. VI, 17. Matth. XXVIII, 3. Animantes igneam praeferentes fpeciem Cherubos defcribit Ezechiel I, 13. *Adfpectus animantium erat tanquam carbones ignis, ardentes inftar taedarum.* Elegit vates illud ipfum שְׂרָפִים nomen, non folum quod ferpentibus ita appellatis *volatus* tribuitur infra XIV, 29., ut hic miniftris coeleftibus, verum etiam ideo, quod, quemadmodum illi ferpentes contactu fuo alios urunt et inflammant, ita et Seraphi, Spiritus coeleftes, eo vatis lapide ignito, tangerent, Vs. 6. 7. Hieronymus: „*Seraphim* interpretantur ἐμπρηστὰς, quod nos dicere poffumus *incendentes* five *comburentes*, juxta illud, quod alibi (Pf. CIV, 4.) legimus: *Qui fecit angelos fuos fpiritus, et miniftros fuos ignem urentem.*" Ex Hebraeis Abul-Walid quoque שְׂרָפִים exponit ملائكة نارية *angelos igneos,* referente Gefenio, fed ideo improbante, quod שָׂרַף *urere,* non vero *lucere* fignificat. Quod nos tamen haud movet, ut illam interpretationem repudiandam cenfeamus; nam ignis qui *ardet* et *lucet.* Ipfe Vir Doctiffimus hebraeum nomen mallet *nobiles* fignificare, collato Arabico شَرِيف et شَارِف, a شَرُفَ *excelfus et nobilis fuit, eminuit.* Sed eum fignificatum radicem et Hebraico ufu obtinuiffe, haud con-

conſtat. Aramaeis certe ille ignotus eſt. Quod quum Gesenius ipſe perpendiſſe videatur, שְׂרָפִים vero ceteris, quibus legitur locis *ſerpentes alatos* denotare videret, *Seraphos* h. l. animantia allegorica ſive ſymbolica Cheruborum inſtar, ex variorum animalium formis compoſita fuiſſe conjicit, quibus praeter alas volucrium et pedes hominum (יְכַסֶּה רַגְלָיו) forſan ſerpentum caput fuerit. Aliena tamen ab hoc loco videntur quae Vir Doctiſſimus attulit de ſerpentibus ſacris, quos Aegyptii coluere. De numero eorum nihil memorat vates; cogitaſſe autem illos ſibi in duos ordines diviſos, ex eorum ἀντιφωνίᾳ liquere videtur. עֹמְדִים *Stabant*, ut miniſtri, 1 Reg. X, 8. XXII, 19. מִמַּעַל לוֹ *Circa, juxta eum*, qua ſignificatione cognata particula מֵעַל occurrit Jerem. XXXVI, 21. Neh. III, 28. XII, 37. 2 Chron. XXVI, 19. Similiter Geneſ. XVIII, 8. Abrahamus angelis hoſpitibus poſtquam appoſuiſſet cibos, dicitur עֹמֵד עֲלֵיהֶם *coram eis* ſive *juxta eos adſtitiſſe* ſub arbore. Recte igitur noſtro loco LXX: Κύκλῳ αὐτοῦ. Kimchi: סמוך לו *prope ipſum*, Aben-Esra: עומדים עליו מימינו ומשמאלו, *ſtantes juxta eum, a dextra et ſiniſtra ejus.* Vitringa retinet uſitatiorem particulae מִמַּעַל ſignificationem, *ſuper, ſupra*; prophetam enim putat ſignificare voluiſſe, Seraphos ſibi in hoc viſo objectos eſſe tanquam miniſtros coeleſtes, qui venerint ex ſuperiore loco, et utrinque ad latera throni conſtiterint in hunc modum, ut viſi ſint eo, qui ſedebat in throno, paullo ſuperiores; non plane ſupra throni verticem, ſed a latere paullo remotiores et ſuperiores rege thronum inſidente. Sed nusquam legimus angelos *ſupra* Jovam, verum Jovam potius *ſupra* angelos, ut Ezech. X, 4. 18., et angelos *ante* vel *coram* ipſo, Dan. VII, 10. Apoc. IV, 6., uti decet miniſtros. Chaldaeus pro מִמַּעַל לוֹ poſuit בִּרוּמָא קֳדָמוֹהִי *in excelſo coram ipſo.* Quod ſequutus Jarchi, מִמַּעַל exponit *in coelo*, et לוֹ *ei*, i. e. ad ſerviendum, miniſtrandum ei. Conſtat ſaltem hinc, neque Chaldaeum poſuiſſe Seraphos *ſupra thronum*, hoc eſt, ſervos ſupra dominum. Neque placet tamen Chaldaei interpretatio;

nam

nam post מִמַּעַל Lamed ante pronomina et nomina redundare solet, vid. Genes. XXII, 9. Levit. XI, 21. Jerem. XLIII, 10. al· שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד *Sex alae unicuique eorum.* Repetitio phraseos indicat distributionem, ut Num. XIV, 34. יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה *diem pro anno diem pro anno* posui tibi, i. e. quemlibet diem pro quolibet anno. Cf. Num. XVII, 21. Levit. XXIV, 8. Alis instructos ministros illos vates describit, ut eos expeditissimos esse doceat ad jussa domini exequenda. Unde barbari quoque poetae Mercurium suum alatum faciunt, uti Doederlein observat. בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו *Binis tegebat faciem suam*, i. e. quisque eorum binis velabat faciem, ut Amos VI, 9. 10. *Si residui fuerint in una domo viri decem; morientur* illi: וּנְשָׂאוֹ *et tollet eum*, h. e. unumquemque eorum, *consanguineus ejus cet.* Tegebant autem faciem, ne intuerentur majestatem divinam, ut recte Jarchi observat. Hinc Chaldaeus addit: דְּלָא חָזֵי, *ne videret* scil. Deum. Cf. Exod. III, 6. 1 Reg. XIX, 13. Est majestatis regiae apud principes Orientales, subditorum oculis sese subtrahere. Quantum autem regem, quem adspicere nobilissimis etiam ministris nefas est! Sic coram Imperatore Turcico, ut de la Valle in *Itinerum Commentar.* T. I. Epist. V. p. 58. vers. germ. narrat, nobiles, *Pascha* dicti, capitibus demissis et manibus circa medium corpus plicatis, stare solent. וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו *Binisque* alis *tegebat* unusquisque *pedes suos*, i. e. mediam et inferiorem corporis partem, ut רַגְלַיִם infra VII, 20., et aliis locis secundum nonnullos interpretes post Grotium, de iis corporis partibus dici solet, quas velari jubet pudor, vid. Exod. IV, 25. (ubi vid. Schol.), Deut. XXVIII, 57., Ezech. XVI, 25. Confer, quae modo ex *de la Vallio* notavimus. Chaldaeus: וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְוִיתֵיהּ דְּלָא מִתְחֲזֵי, *et cum duabus velabat corpus suum, ne videretur.* Jarchi: „*Velabant pedes* prae verecundia, ne ostenderent totum corpus coram creatore suo." וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף *Et cum binis* quisque *volabat*, quod Chaldaeus recte וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ, *et cum duabus ministrabat* vertit; cf. enim Vs. 6.

3. וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה *Et clamabat hic ad hunc*, unus ad alterum, ut Exod. XIV, 20., i. e. alternis choris canebant, ita ut primus chorus inciperet קָדוֹשׁ, alter responderet קָדוֹשׁ, uterque chorus dein simul caneret קָדוֹשׁ, et reliqua verba, quae in hoc Vs. sequuntur. Cujusmodi ἀντιφωνίας antiquissimis jam temporibus usitatas fuisse, patet ex Exod. XV, 20. 21. Ps. CXXXVI, 1. 1 Sam. XVIII, 5. Cf. Lowthum *de sacra poesi Hebraeor.* Prael. XV. p. 361. seq. ed. Goetting. sec. s. p. 207. ed. Lips. Ceterum, quod dicitur, *clamasse* זֶה אֶל־זֶה *hunc ad illum*, quosdam in hanc induxit sententiam, duos tantummodo Seraphos esse intelligendos; male. Notum enim est, formulas synonymas אִישׁ אָחִיו, אִישׁ רֵעֵהוּ, אַחַת וְאַחַת, זֶה וָזֶה, aeque de pluribus, ac de duobus usurpari; vid. Exod. XIV, 20. XXXVI, 10. Jesaj. XIX, 18. Jerem. XLVI, 16. קָדוֹשׁ *Venerabilis*, *omni cultu prosequendus*, ut Hos. XI, 9. Jesaj. XLIII, 4. Vid. quae de hac voce disputarunt Zachariae *Bibl. Theol.* T. I. p. 240. seq. P. II. praefat.; Doederlein *Institt. Theol. Christ.* P. I. p. 278. 279. edit. quart.; Hufnagel *Handbuch der bibl. Theol.* P. I. p. 321. seq. In trina vocis קָדוֹשׁ repetitione aliquid mysterii latere, tam Judaei, quam Christiani interpretes opinati sunt. Et ex illis quidem antiquissimus, qui nobis superest, Chaldaeus, verba hebraea sic exposuit: *Sanctus in coelis excelsis, domo majestatis suae; Sanctus super terram, opus potentiae suae; Sanctus in seculum et secula seculorum Jova Deus exercituum.* Kimchi numerum ternarium refert ad tres mundos: „mundum superiorem, qui est mundus angelorum et animarum, mundum medium, qui est mundus orbium et stellarum, et mundum inferiorem, cujus partem facit homo." Interpretes vero Christiani et veteres et recentiores longe plerique *Sancti* nomine ter repetito trinitatis mysterium spectari sibi persuadent. Verum recte Grotius trinam vocis unius repetitionem vehementius affirmare observat, allatis locis Ezech. XXI, 32. Jerem. XXII, 29. Et Jo. Buxtorfius Nepos, in *Catalectis* Cap. LXX. p. 75. illos reprehendens, qui ad

adstruenda maximi momenti dogmata argumenta promiscue coacervant, ne praetermissis quidem imbecillioribus, in quorum censum et refert argumentum, quod nonnulli ad probandum Trinitatis dogma reperiisse visi sunt in trina divinae sanctitatis repetitione, quem Jesajas a Seraphis factam esse refert, ita scribit: „Ejusmodi sane repetitiones et alias in sacris paginis offendere est mysterio carentes, nec aliud quid innuentes, praeter eximiam rei, de qua agitur, praestantiam, vel singularem quandam affectus vehementiam. Ita Judaei olim clamabant: הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה *templum Jovae, templum Jovae, templum Jovae*, Jerem. VII, 4. Et Cap. XXII, 29. Jeremias infit: אֶרֶץ אֶרֶץ אֶרֶץ *o terra! terra! terra! audi verbum Jovae.* Ezech. XXI, 27. similis occurrit repetitio: עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה, *perversam, perversam, perversam ponam eam*, scil. coronam. Subjiciam his locum 2 Sam. XVIII, 33. בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי *fili mi Absalom, fili mi! fili mi!* Itaque Angeli simili hic repetitione utentes partim zelum produnt et ardorem, quo flagrant celebrandae sanctitatis divinae, partim etiam perfectionem atque excellentiam ejus extollere satagunt.“ Similia apud Graecos et Romanos exempla sunt obvia, qui *τριμέγιστον*, id est *termaximum* vocarunt Mercurium, et honores *tergeminos* amplissimos vocant. In verbis מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ *plenitudo omnis terrae gloria ejus*, vox *gloria* accipi potest vel ut subjectum, vel ut praedicatum. Si ut praedicatum, sensus erit: *quicquid implet terram, est gloria ejus*, sive, facit ad gloriam ejus. Ita Piscator: „Omnia creata, quae sunt in terra, testantur, ostendunt, Deum esse dignum omni gloria et laude. In iis enim relucet gloria omnipotentiae et virtutis Dei.“ De Dieu: „Quicquid in tota terra est, quicquid uspiam terrarum reperitur, est ipsius gloria.“ Sic saepe מְלֹא sumi solet, quando cum הָאָרֶץ, aut alio simili nomine conjungitur, ut Ps. XXIV, 1. *Domini est terra* וּמְלוֹאָהּ *et plenitudo ejus*, i. e. quicquid in ea est. Num. XXII, 18. *Si dederit mihi Balacus* מְלֹא־בֵיתוֹ כֶּסֶף *quantum capere domus ejus possit*

possit argenti. Cui interpretationi Kimchi quoque favet: „Vult dicere, animantia, germina, et similia omnia esse ejus gloriam, quia ipse omnia creavit, et omnium horum caussa celebraturae illum sunt creaturae intelligentes." Si vero כָּבוֹד accipias ut subjectum, sententia erit haec: *gloria Dei* est *plenitudo* totius terrae, h. e. implet totam terram. Ita veteres omnes. Tunc כָּבוֹד hic idem erit quod תְּהִלָּה, *laus,* ut Hab. III, 3. וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ, *laude ejus plena est terra.* Eodem significatu כָּבוֹד occurrit in locis parallelis, Num. XIV, 21. Ps. LXXII, 19. Quidquid sumas, non est opus, cum J. D. Michaelis, quem et Hensleruus sequitur, pro מְלֹא legere מָלֵא. Sensus semper idem manet: in cunctis orbis terrarum regionibus majestas Jovae celebretur! Dignissimus est, cujus fama ab omnibus terrae incolis divulgetur!

4. וַיָּנֻעוּ *Commovebantur,* VII, 2. XIX, 1. Exod. XX, 15. אַמּוֹת הַסִּפִּים LXX reddunt ὑπέρθυρον, Vulgatus: *superliminaria cardinum.* Syrus: ܐܣܩܘܦܬܐ ܕܬܪ̈ܥܐ *limina portarum.* Chaldaeus: אִלְוַת סִפֵּי הֵיכְלָא *postes liminum templi,* uti Buxtorfius vertit. Est tamen ut Hebraici אַיִל ita Chaldaici אִלְוַת significatio non satis certa; vid. not. ad Ezech. XL, 9. Kimchi quidem סִפִּים *postes,* אַמּוֹת vero *superliminaria,* quae sunt super postes intus et foris, et incurva figura formantur, significare ait. Jarchi nomine אַמּוֹת *postes* (מזוזות) liminum sive januae denotari ait, qui nomen inde sint adepti, quod mensurantur mensura cubitorum (quos אַמּוֹת alias significat, veluti Genes. VI, 15. Exod. XXVI, 16.) quoad altitudinem et latitudinem. Consentit Gussetius, qui sub voce אַמָּה C. verba nostra vertenda ait *postes liminum.* „סַף," ait, „est *limen inferius* januae, ut patet e Jud. XIX, 27. 1 Reg. XIV, 17., אַמָּה vero est nomen *cubiti;* postea usurpatum ad *postem* designandum; apte: revera ut cubitus a brachio distinguitur, dum elatus angulum rectum cum ipso format; ejusmodi angulum in objecto naturali apparentem imitatur in arte postis in extremo limine

 erectus.

erectus. Poſtem hic אַמָּה eſſe, oſtendit ejus connexio cum limine. Cur numero plurali ponantur poſtes, nemo cauſam neſcit. Sed cur etiam סִפִּים, *limina?* Ut obiter hoc addam, plures in templo erant portae, quae hoc terrae motu concuterentur." J. D. Michaelis אַמּוֹת הַסִּפִּים vertit *ſuperliminaria* (propr. *ſummitates liminum*), *Oberſchwellen*, quod Orientales omne ſummum rei *matrem* dicere ſolent; e. g. أُمّ الرأس, *vertex capitis* et *montis*, أُمّ الرُّمح, *vexillum haſtae*, cet. Sed *matres* hebraice ſunt אִמּוֹת, vid. Thren. II, 12. V, 3. Jerem. XVI, 3. al. Koppius contendit, סִפִּים eſſe *columnas ante palatium*, et hinc *atrium* ipſum, *columnis ornatum*, collato Syriaco ܣܦܐ, quod praeter alia etiam *veſtibulum* notat. Verum hanc ſignificationem vox Syriaca procul dubio a primaria, *limen*, accepit. *Columnae* ſignificatio a Koppio plane precario adſumta eſt. His tamen omnibus veriſimilior Gesenii ſententia, אַמּוֹת הַסִּפִּים eſſe *baſes liminum*. אַמּוֹת (ab אַמָּה i. q. אֵם *metropolis*) collato cum Arabico أُمّ, quod proprie quidem *matrem*, hinc vero et *radicem*, *principium*, *baſin* rei denotat, Talmudicis quoque אַמַּת רֵיחַיָּא eſt *baſis lapidum molarium*; vid. Buxtorfii *Lexic. Chald.* p. 113. *Baſes liminum* videtur et Saadias intellexiſſe, qui ملابن السكّفات *lateres liminum* reddidit, et Abul Walid, Geſenio laudatus, qui ملابن الأعتاب exponit, quod idem ſignificat. Verbum יָנֻעוּ hic convenit nomini poſteriori recto, quum deberet priori regenti (תְּנוּעֶנָה); de quo Hebraicae linguae idiotismo vid. ſupra ad Cap. II, 11. מִקּוֹל הַקּוֹרֵא *A voce clamantis* cujusque Seraphi, Vs. 3. וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן *Et domus replebatur fumo.* Interpretes nonnulli illud, quod limina tremebant et templum fumo implebatur, ſignum irae divinae in populum Iſraeliticum (Vs. 9.) exiſtimant. Sed non eſt dubium, illis divinam majeſtatem, qualis antiquis objici ſolebat, demonſtrari; ad quam etiam ſpectant et prolixae veſti-

vestimentorum laciniae, et illa de sanctitate tergeminata Seraphorum acclamatio. Recte Doederlein: „Utrumque Numinis praesentis et annuentis symbolum; *alterum* ex profanis scriptoribus haud ignotum, juxta illud Virgilii *Aeneid. VI*, 255.

— — juga coepta moveri
Adventante Dea — —;

alterum ex historia sacra petitum, 1 Reg. VIII, 10. 11.“ Cf. Exod. XL, 34. Ezech. X, 4. Apocal. XV, 8.

5. וָאֹמַר Unde et ego perterrefactus *dixi.* אוֹי־לִי *Vae mihi!* dolentis exclamatio, ut infra XXIV, 16. כִּי־נִדְמֵיתִי *Nam perii, pereundum mihi est!* Actum est de me! Formula hominis graviore aliquo casu, qui exitium sibi minari videtur, dejecti et consternati. Verbum hebraicum Jarchi recte h. l. *exscindendi, pereundi* notionem obtinere observat, ut in illo Zephan. I, 11. כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן *nam exscindetur omnis populus Canaanis.* Cf. Jerem. VI, 2. Hos. IV, 5. Kocherus: „Recte transferunt *perii, interii,* sive a primigenia potestate *linendi,* unde compositum *delere;* sive a significatione *tacendi,* unde Niphal *interimi, perire,* tanquam ad aeternum *silentium* redigi; quale forsan הִצְמִית, *perdidit,* ab Arabico صمت, *siluit, conticuit.*“ Addit Jarchi: „*Perii,* ait vates, quoniam non sum dignus, qui adspiciam faciem majestatis divinae; quemadmodum Manoach (Jud. XIII, 22.) dixit: *moriemur, quoniam Deum vidimus.*“ Recte. Vates vitam suam periclitari putat, quod Deum perspexerit, ex communi populorum persuasione; vid. Exod. XXIV, 10. 11. Jud. VI, 22. Add. J. E. Fabri Not. 44. ad Harmeri *Observatt. super Orient.* T. II. p. 96. LXX: Ὅτι κατανένυγμαι, *quod compunctus sum,* veluti dolore, et metu, et anxietate animi. Similiter Syrus: ܬܡܗ ܐܢܐ *stupeo.* Verbi נִדְמֵיתִי *cessationem motus* seu *actionis,* ut Jerem. XIV, 17. Thren. III, 49. significari putarunt, qualis esse debuit in homine stupefacto formidine

a tanto

a tanto objecto incussa. Hieronymus: *Quia tacui.* Ad quod in Commentario: „Plangit se propheta, quia non fuit dignus laudare Dominum Sabaoth cum Seraphim, quos angelicas fortitudines intelligimus. Non fuit autem ausus laudare Dominum, quia labia habebat immunda. Et propterea labia habebat immunda, quia cum peccatore populo versabatur. Vel certe ita intelligendum: quia tacui, et non audacter Oziam, impium regem, corripui, ideo labia mea immunda sunt, et laudes Domini cum angelis cantare non audeo.“ Kimchi pater quoque, referente filio, נִדְמֵיתִי exposuit נשתקתי, *silui.* Idem placuit J. D. Michaeli, qui in *Biblioth. Orient.* P. X. p. 218. 219. XIV. p. 116. XVIII. p. 78. et in *Supplemm.* p. 499., sententiam hanc esse ait: Vae mihi, cui has inter festas acclamationes tacendum est, cui non licet, superiorem vocibus vocem miscere. Impurus enim sum labiis. Non vereri vatem, ne poenas silentii repentina morte det: sed dolere, sibi silendum esse. Sane *silendi* significatio in tribus inter se cognatis radicibus, דום, דָּמָה et דָּמַם aequaliter regnat, ut non sit necesse, cum Michaele mutatis punctis נִדְמֹתִי (a דָּמַם) legere. At tamen interpretatio vulgaris praeferenda videtur ob ea, quae sub fin. Vs. nostri legimus, *vidi Deum exercituum.* Nec, quod ad istam interpretationem commendandam addit Michaelis, nisi de silentio haec verba intelligerentur, rationem nullam reddi posse, cur vates *labiis* se pollutum dicat, nec potius sive simpliciter *impurum*, sive, quod usitatius, *impurum manibus;* nec id, inquam, me movet, ut interpretationem vulgarem relinquam. Non est argutandum in poeta. *Labiorum immunditie* poetice exprimitur humanae naturae indignitas et vitiositas; unde quoque universus *populus Israeliticus pollutus labiis* dicitur. Recte Chaldaeus עַם־טְמֵא־שְׂפָתַיִם vertit: עַמָּא דִמְגָאַל בְּחוֹבִין *populus qui pollutus est peccatis.*

6. Ad וַיָּעָף notat Kimchi, Ain hoc loco signari cum Camez-chatuph, loco vero 2 Sam. XXI, 15. legi וַיָּעַף cum

Patach,

Patach, ob ſignificationis diverſitatem; illo enim Samuelis loco verbum hebraeum *defatigandi*, hoc noſtro vero *volandi* notione uſurpari. רִצְפָּה non eſt *pruna*, ut Hebraei exponunt, ſed, uti recte Hieronymus, *calculus*, *ignitus* videlicet et *candefactus*, qualis Arabice iisdem litteris et vocalibus رَضْفَةٌ dicitur. Hujusmodi lapidum apud Arabes multiplex uſus eſt. Iis enim lac coquere, carnes ad eſum aſſare, ſtigmata etiam et cauteria vivae carni imprimere et inurere ſolent. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XXXIV. p. 328. T. I. p. 337. edit. Lipſ. Videntur quoque in altari hujusmodi fuiſſe lapides, quorum contactu caro victimarum, quae Deo offerebantur, vel coqueretur, vel conſumeretur citius. Ante בְּמֶלְקָחַיִם, *cum forcipe*, ut Exod. XXV, 38. XXXVII, 23. omiſſum eſt pronomen relativum אֲשֶׁר, ut ſaepe, e. c. Pſ. XLIX, 21. נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ *Similis eſt jumentis*, quae *exſcinduntur*. Job. III, 3. (אֲשֶׁר) יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ, *dies, quo ſum natus*. Cf. infra XLII, 16. מֵעַל־הַמִּזְבֵּחַ *Ab altari*, quod erat in atrio, ut notat Jarchi. Cf. Levit. XVI, 12. Num. XVII, 11. Chaldaeus haec parabolice interpretatur: *Et volavit ad me unus ex miniſtris, in cujus ore erat verbum, quod acceperat a conſpectu majeſtatis ejus ſuper thronum gloriae in coelis excelſis ex altari.*

7. וַיַּגַּע עַל־פִּי *Adtigitque os meum*, ut Jerem. I, 9. Dan. X, 16. נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ, *adtigit hic*, calculus ignitus *labia tua*. וְסָר עֲוֹנֶךָ *Et receſſit iniquitas tua*, abolita eſt, X, 27. XXVII, 9. Prov. XXVII, 22. וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר *Et peccatum tuum obliteratur*, expiatum eſt, XXII, 14. Exod. XXIX, 33. Lapis ignitus ſacer, ab altari ſumtus, quidquid tetigerit, ſacrum reddit. Igni alias quoque vis *purgandi*, quod metalla igne a ſcoriis purgantur, et hinc metaphorice a *peccatis expiandi* tribuitur; vid. Malach. III, 2. 3. Omne igitur impedimentum, quod a peccato natum eſſet, calculo ardente admoto labiis prophetae, ab ore jam purificato removebatur. Quaſi dicat Deus: non impediunt dehinc iſta,

quae

quae metuis, quo minus ad meas laudes et judicia praedicanda tuo utar miniſterio. Sub עָוֹן et הַטָּאה Doederlein intelligit facinus illud a propheta commiſſum, quod ad ſancta regis adyta oculis penetraverit. Sed quum vatis inauguratio ad munus propheticum hoc carmine deſcribatur, verbis: *abiit iniquitas tua, et peccatum tuum expiatum eſt*, ſignificatur, Jeſajam jam non amplius indignum eſſe viſionibus divinis. Voluit Deus, ut hunc tactum pro ſigno haberet mutati ſtatus; non hominem plebejum eum amplius eſſe, ſed amicum nunciumque Dei, qui ipſi dona ad munus propheticum neceſſaria largitus ſit; atque ad illud capeſſendum aptum dignumque reddiderit. Chaldaeus: *Et diſpoſuit in ore meo, et dixit: en! poſui verba prophetiae meas in ore tuo, et recedent delicta tua, et peccata tua expiabuntur.*

8. Vates liberatus ab indignitatis ſuae conſcientia paratiſſimum ſe jam ſentiebat ad ſerviendum tanto regi cum miniſtris ceteris, Seraphis. Quum igitur audiret quaerentem Dominum, quem ad magnam aliquam provinciam habiturus eſſet miniſtrum, jam audacior factus, ultro ſe offert. מִי יֵלֶךְ לָנוּ *Quis ibit nobis*, i. e. pro nobis, ad noſtra mandata exſequenda, ut Kimchi explicat, qui praeterea obſervat, uſurpari pluralem, לָנוּ, quod Deus cum Seraphis loquutus, et conſilium cum eis iniens de hac re inducatur. Indignum id Deo Michaelis cenſet. Sed quum hoc viſo Deus ſiſtatur ut rex, omnesque illius imagines deſumtae ſint ab aula regia; Jova haud incommode deſcribi poſſit inſtar regis, e ſolio conſiliarios ſuos interrogantis de eo, quem miſſurus eſſet ad Judaeos, ut mandata ad eos ferret. Malo tamen לָנוּ pro ſimplici Plurali majeſtatico habere, quo Deus de ſe loquens utitur. Cf. Gesenii *Lehrgeb.* p. 663. 799. Hieronymus: „Pro eo, quod et nos, et alii omnes interpretes transtulerunt *nobis*, quod Hebraice dicitur *lanu*, neſcio quid volentes LXX poſuerunt πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, id eſt, *ad populum iſtum*, quod penitus in Hebraeo non habe-

habetur [Videtur Graecus interpres oculo aberrasse in Versum sequentem, ubi legitur לָעָם הַזֶּה]. Quando autem ex Dei persona dicitur *nobis*, illo sensu accipiendum est, quo et in Genesi legitur [I, 26.]: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostrum*, ut sacramentum indicet Trinitatis. Quando enim in Evangelio [Joa. X, 30.] legimus dicentem Dominum: *Ego et pater unum sumus*, et *unum* ad naturam referimus, *sumus* ad personarum diversitatem. Sic Domino jubente Trinitas imperat. Propterea autem non dicit Dominus, quem ire praecipiat, sed proponit audientibus optionem, ut voluntas praemium consequatur. Et propheta non temeritate et arrogantia propriae conscientiae se ire promittit, sed fiducia, quoniam purgata sunt labia ejus, et ablata iniquitas, mundatumque peccatum." Chaldaeus: וּמַן יֵיזֵל לְאַלָּפָא *et quis ibit ad docendum?* Nec Syrus לָנוּ expressit. Quum essent, qui ex hoc Versu colligerent, hoc carmen esse omnium, quae Jesajas edidit, primum; hanc sententiam Kimchi in Praefatione ad suum Commentarium in nostrum prophetam refutare studet hac observatione: „Ex illo Capitis VI, 8. *Quem mittam?* constat, exstitisse Jesajae aetate et alios, praeter ipsum, prophetas; et revera vixit tunc Amosus, Zacharias, intelligens visionem Dei, et Hoseas, Beeri filius. Ait: *quem mittam?* nimirum qui reprehendere sciat populum hunc: misi enim ad eum prophetas, et nihil profecerunt: respondit Jesajas: *ecce ego, mitte me!* quasi dicat: en! ego adhuc existo; quod si adhuc nihil profeci, forsan proficiam in posterum." Qui sensus verbis mero ex lubitu infertur.

9. שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל תֵּדָעוּ *Audite audiendo, nec intelligetis, et videte videndo, nec cognoscetis*, id est, explicante Kimchio, vos auditis verba prophetarum, vos redarguentium, sed non intelligitis, et videtis admiranda opera creatoris, et non cognoscitis. Ita Chaldaeus: דְשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וְחָזַן מִחְזָא וְלָא יָדְעִין *quod audiant audiendo, nec intelligant, et videant videndo*,

dendo, et non intelligant. Voces שִׁמְעוּ et רְאוּ, formae imperativae, accepit pro praeteritis, שָׁמְעוּ et רָאוּ. Sunt autem potius Imperativi capiendi pro Futuris, quod maxime usitatum est prophetis; e. c. infra VIII, 10. עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, i. e. *consilia inite, sed dissolventur; decernite rem, sed irrita erit.* Add. infra XXIX, 9. LIV, 1. Cf. C. L. Hohbeisel *Observatt. philologg.* p. 53. seqq. Hic vero Infinitivi Imperativis additi sunt ad exprimendam *continuitatis* et *studii* notionem; vid. Gesenii *Lehrgeb.* p. 779. 781. Sensus igitur: denuncia huic populo, divino judicio sic decretum statutumque esse, ut, quum Judaei iterum iterumque audiant vatum monita, ad ea tamen non advertant animum; et quum videant vel admiranda creatoris opera, vel, uti vult Jarchi, portenta, quibus vates futura praenunciant, nil tamen intelligant. Cf. Ezech. XII, 2. et Matth. XIII, 14., et Paulus Act. XVIII, 26., qui τοὺς LXX sequutus: *Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.* Ceterum proverbiales hae loquutiones sunt, Graecis quoque usitatae. Sic Demosthenes *contra Aristogit. I.* sub fin.: *ὥστε τὸ τῆς παροιμίας, ὁρῶντας μὴ ὁρᾷν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν.*

10. Vates hic *indurare* jubetur animum Judaeorum, h. e. *praenunciare*, quod Deus illum *induraturus*, sive permissurus sit, ut induretur (cf. not. ad Exod. IV, 21.), istosque homines, quorum aures nullis monitis pateant, surditati suae et poenis imminentibus sit relicturus. Saepe vero prophetae *facere* dicuntur, *quae fore praenunciant*, ut *exstirpare, perdere, occidere*, pro *exitii denunciatione* (Jerem. I, 10. coll. 9., et XXXI, 28. Hos. VI, 5. Ezech. XLIII, 3.); *impertiri alicui aliquid* (Genes. XXVII, 37.) pro *divini muneris praedictione* (Vs. 28.), positum est. Plura exempla collecta invenies apud Glassium *Phil. S.* L. I. Tract. III. Can. XV. p. 216. edit. Dath. Gesenius Imperativos hoc Versu positos simpliciter pro Futuris capit; hoc sensu: *indurabis eorum animos, surdas reddes eorum aures,*

aures, coecabis eorum oculos, i. e. tantum abest, ut tuis monitis hunc populum ad frugem reducas, ut potius eum obstinatiorem reddas; suo enim fato ad interitum properant. Quam interpretationem dubito multos assensores nacturam esse. In translatione teutonica Vir Doctissimus locum sic reddidit ac si in fonte verba intransitiva posita sint: *Verstockt seyn wird das Herz dieses Volks, seine Ohren taub, seine Augen verblendet.* Quod magis cum vulgo recepta interpretatione, quam supra proposuimus, convenit. Homines, quorum *cor pingue* est (שְׁמְנֵי־לֵב), iidem sunt, quos Latini simili metaphora *pingues, hebetes ingenio* appellant. Ps. CXIX, 70. טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם, *arvina velut obductum est cor eorum*, i. e. omni sensu et intelligentia carent. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד *Et aures ejus aggrava*, i. e. denuncia illis, aures eorum veluti mole aliqua obturandas, sordibusque aut alia re aliqua fore implendas, ne possint exaudire. וְעֵינָיו הָשַׁע *Et oculos ejus illine*, dic eos caecos fore. הָשַׁע est a שָׁעַע, quod convenit cum Syriaco ܫܥ, *oblinere, obducere*, quo ipso verbo h. l. Syrus interpres utitur. Jarchi et Kimchi nostrum שׁוּע per טוּח exponunt, observantque, Levit. XIV, 42. verba וְטָח אֶת־הַבָּיִת, *oblinat hanc domum*, ab Onkeloso reddi וִישׁוּעַ יָת־בֵּיתָא. Cf. infra XLIV, 18. *Non cognoverunt neque intellexerunt*, כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם, *quia oblinivit visum oculorum suorum*. LXX: Καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, quod retinuerunt Matthaeus XIII, 15. et Lucas Actor. XXVIII, 27. Arabicus in Polyglottis interpres Graecum καμμύειν expressit verbi غمّض Conjug. II., *contractis palpebris arctavit oculum*, et eodem verbo usus est Saadias, qui ex Hebraeo vertit. Vulgatus: *et oculos ejus claude*. Chaldaeus: וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם, *et oculos ejus obscura*. פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו Eo eventu *ne videat oculis* suis. Particulam פֶּן ante verba יִשְׁמַע, יָבִין, שָׁב et רָפָא subaudiendam esse, vix monitu opus. וּלְבָבוֹ autem pro וּבִלְבָבוֹ positum. וָשָׁב *Et ne se convertat*, ne vitam in melius mutet. וְרָפָא לוֹ *Et ne sanetur ipsi*, i. e. medicina, sanatio ipsi obtingat, ne salu-

salutem a me consequatur. Aut mutata persona: *et sanitatem praestet ei*, sanetve eum Deus. Ita esset personae enallage, pro אֶרְפָּה, aut רְפָאתִי, quomodo habent LXX *ἰάσομαι*, vel, ut habent Matthaeus et Lucas, *ἰάσωμαι*, *sanem.* Kimchi sanationem animae, quae fit condonatio peccatorum, intelligendam ait, collato Ps. XLI, 5. רְפָאָה נַפְשִׁי *sana animam meam, quia peccavi*, i. e. ignosce mihi. Adde Ps. CIII, 3. *Qui condonat omnes iniquitates tuas*, הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי, *qui sanat omnes aegritudines tuas.* Et 2 Chron. XXX, 20. *Et exaudivit Dominus Hiskiam*, וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם, *et sanavit populum*, id est, ei ignovit, ita ut ex peccati reatu, tanquam ex morbo convalesceret. Hinc Chaldaeus nostram phrasin וְרָפָא לוֹ vertit: וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן *et remittatur iis.* Et Marcus, qui hunc ipsum locum Cap. IV, 12. Evangelii adducit, haec ultima sic *παραφράζει*: *Ne forte se convertant*, *καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα.* Arabibus quoque عافية et *sanationem* et *peccatorum condonationem* significare, ut in Abilfedae *Annall.* T. II. p. 266. T. III. p. 296. observat Gesenius.

11. Non est ausus propheta opponere se pro populo, aut orare, ut indignationem illam Deus, aut supplicium temperet. Rogat tamen de duratione aut effectu illius obdurationis et caecitatis: וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי *Et dixi: quamdiu, Domine?* sive, ut Vulgatus vertit, *usquequo?* quousque perventura est pervicacis populi durities? aut quem modum habiturus est animi tui furor, quem Judaeae gentis intemperies inflammat? Cui respondet Deus: עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים *eo usque* procedet et populi vaesania et indignatio mea, donec *vastatae fuerint urbes.* De שָׁאָה, i. q. Arabum ثَأَى, *disrumpi cum fragore*, quod et infra XXXVII, 26. de urbium excidio dicitur, cf. Schultens *Clav. Dialector.* p. 303. et *Commentar. ad Prov.* I, 27. עַד אֲשֶׁר אִם Kimchi notat dictum esse pro עַד כִּי *usque quando*, ut אִם pro כִּי, *cum, quando*, et Levit. II, 14. Num. XXXVI, 4. dicitur. מֵאֵין יוֹשֵׁב *Ita ut non sit qui habitet* in iis, ut raros habeant inco-

incolas. Eadem phraſis ſupra V, 9. Et fieri tamen poteſt, ut in urbibus deſolatis, in quibus rari ſunt incolae, ſuperſint ſparſim domus aliquae, quae a paucis adhuc habitentur: ſed neque illud futurum eſſe ait, dum addit: וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם *et domus* ſcil. שָׁאוּ, deſtruentur, *ut nullus* exſtet *homo*, qui in iis degat. Sed vaſtatis urbibus et urbium aedificiis, in agris tamen, qui cultores ſuos absque aliorum commercio ſuſtinent, probabile videri poterat, aliquos ſuperfuturos. Verum illud etiam temperamentum Deus praeſcindit, ſubdit enim: וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה, *et terra vaſtata* reddita ſit *ſolitudo*, donec relegatis civibus deſerta regio in ſolitudinem redigetur. Hanc gradationem in hoc Verſu eſſe, obſervat Kimchi.

12. וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם *Et elongabit Jova hominem*, ablegabit longe a terra patria ſuos habitatores. וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ *Et magna* ſ. *multa erit derelictio in medio terrae*, magna erit terrae deſolatio. רַבָּה Kimchi exponit וזמן רב *multum temporis*, per longum tempus. Sed rectius Jarchi: וירבו מקומות עזובים בקרב הארץ *multi loci erunt derelicti in terra.* עֲזוּבָה hic eſt nomen formae מְלוּכָה, infra XXXIV, 12. „Si enim," ait Gussetius, „ſumſeris ut *Participium* in foeminino genere, ex more linguae, ad ſubſtantivum ſubaudiendum poſitum, tunc exponendum erit, res derelictas multas exſiſtere in terra Judaica, qua loquutione intelligi viderentur opes multae, contra mentem auctoris omnia loca expilata ſignificantis." Similem tamen ſenſum his verbis induxerunt LXX, qui verterunt: *Καὶ πληθυνθήσονται οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς.* Quod ſequutus Hieronymus: *et multiplicabitur, quae derelicta fuerat in medio terrae*, ſed in Commentario ſic exponit: „Et nequaquam in Judaea, ut prius, ſed in cunctis gentibus Judaeorum populus multiplicetur." Verum עֲזוּבָה de locorum deſolatione capiendum eſſe, non dubium, cf. infra XVII, 2. Jerem. IV, 29. Zephan. II, 4.

13.

13. וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה *Quodſi in ea* terra *adhuc* ſuperſtes fuerit *pars decima*, ſive, et decima quaedam pars in ea ſuperſtes erit. וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר *Revertetur et erit* (*μέλλουσα*) *ad incendendum*, ſive *rurſus* (vid. Storrii *Obſervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 325.) *erit* (*deſtinata*) ad *τὸ incendere*, i. e. illa quoque pars decima delebitur. Notum eſt, verbo ſubſtantivo, ad quod עָתִיד (*paratus*, hinc, *futurus*, vid. Deut. XXXII, 34.), aut ſimile quoddam adjectivum ſubaudiendum eſt, Infinitivum cum Lamed ita ſaepe jungi, ut *futuri* vim obtineat. Cf. Geneſ. XV, 12. 2 Sam. XVIII, 3. Senſus igitur erit hic: ſi forte in terra illa, ſic deſolata, aliqui adhuc, veluti decima quaedam pars, ſuperfuerint, qui aliquando radices de novo agere in terra, et eam implere poſſent, ne his quidem parſurum eſſe Deum; ſed illos novo quodam et iterato Dei judicio ſic eſſe feriendos, ut ipſi quoque illi cum ceteris, ſive potius, poſt ceteros, interituri ſint. Quae ſententia quum durior nonnullis viſa eſſet, haec verba in hunc ſenſum flectere ſtuduerunt, ac ſi poena, quam vates Vs. praeced. minatur, hic mitigaretur. Tunc *decima parte* intelligendi erunt *pii* et *probi*, qui in populo ſuperfuturi eſſent poſt primam illam calamitatem. Nec tamen hi interpretes ſingula verba uno modo interpretantur. Chaldaeus ita vertit: *et relinquetur in ea unus ex decem juſtis, et convertentur, et erunt in combuſtionem; ſicut terebinthus* cet. Quibus lucem dabit Jarchii interpretatio: „Etiam in illas reliquias vertam manum meam, veluti una poſt aliam ſequutura purificatione, et erunt in combuſtionem, usquequo in iis non ſuperfuerunt alii, quam juſti perfecti, qui toto corde ſe ad me convertent." Sic poſſit conferri locus noſter cum eo Zachariae Cap. XIII, 9., ubi de *tertia parte*, poſt duas excisas ſuperſtite, dicitur: *et ducam tertiam illam partem in ignem, et conflabo eos, ut conflatur argentum.* Et noſtri vatis Cap. I, 25. *et conflabo ad puritatem ſcorias tuas.* Verum recte monet Vitringa, huic interpretationi obſtare verbi בָּעֵר ſignificationem, quae in Piel eſt, *incendere*,

dere, vel, *depasci*; et hoc quidem frequentissime, ut supra Cap. III, 14. Non enim omne, quod *incenditur*, hoc ipso *purgatur*, sed, exceptis metallis, et rebus durioribus, *consumitur*; unde בַּעֵר Hebraeis est כִּלָּיוֹן *perfecta destructio*, *πανωλεθρία*. Veluti Num. XXIV, 22. כִּי אִם יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן *quin Kain erit ad eliminandum*, i. e. sede et loco suo movebitur. Aliter verba nostra exponit Ludov. de Dieu; quamquam ipse quoque putat, haec verba addita esse eo consilio, ut poenae, quae vates Vs. praeced. minatur, severitatis aliquid adimeretur. Sumit ille verbum בָּעֵר h. l. *active*, et hoc quidem sensu: *decima pars adhuc supererit, eaque revertetur, nempe e captivitate, et erit ad urendum aut ad depascendum*, nempe *hostes*. Sed haec expositio violenta est et coacta, et obstat manifeste usus vocis בָּעֵר, quem probavimus ex Numerorum loco, modo laudato. Deinde satis notum est, verbum שׁוּב, conjunctum cum alio verbo finito, significare iterationem. Cappellus priora nostri Versus verba, וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה, veluti per modum *παρενθέσεως* legit atque ea, quae Deus dixerat de excaecatione Judaeae gentis, sic intelligenda putat, ut excipiatur *decima* quaedam *pars*, quae sit piorum, quos Deus exempturus sit supplicio, toti genti decreto; reliquos vero de novo tradendos esse exterminio. Sententia, si eam in se spectes, non est inconcinna quidem; sed ut cum iis, quae sequuntur, cohaereat, pariter coacta. *Decima* enim illa *pars*, si ad *pios* pertineret, debebat ab aliis aliqua nota distingui; quod cum non factum sit; id, quod sequitur, *et rursus erit in depastionem*, multo facilius ad *decimam* illam *partem*, quam alio refertur. Retinendum igitur erit is, quem supra indicavimus sensus: decimam quoque illam partem, quae superfutura esset, rursus succubituram novo exterminii judicio. Quae interpretatio confirmatur parallelo Ezechielis loco, V, 1—5., ubi vates a Jova jubetur, *pilos capitis et barbae* (totum populum indicantes) *radere*, eosque in *tres partes*, varie consumendas, dividere; *partem* autem *exiguam* involvere *alis pallii*, et *ex ea*, quae ser-

ſervanda eſſe videbatur, rurſus aliquos conjicere in ignem, ad idem exemplum perdendos. כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ *Qualis terebinthus aut quercus, quarum, cum dejiciuntur, ſtipes manet, ita ſemen ſanctum ſtipes illius* terrae. De שַׁלֶּכֶת discrepant interpretes. Sunt, qui voce illa intelligant *aggerem* aggeſtum, qui a domo Salomonis in templum ferebatur, roboribus magnarum arborum ſuffultum, qui nomen dederit portae *templi*, inde dictae portae *Schallecheth* (1 Chron. XXIV, 16.). Alii cum Aben-Esra fingunt, apud portam illam *Schallecheth* fuiſſe duas arbores robuſtiſſimas, et optime radicatas, ad quas hic alludatur. Cappellus vero voce שַׁלֶּכֶת intelligendam exiſtimat *ſylvam caeduam*, ſive *ſaltum caeduum*, magnis conſitum arboribus, quae caeſae repullulant identidem et novos ſtolones emittunt. Elegans ſententia; modo ea, quam Cappellus ſumit, vocis hebraeae ſignificatio probari poſſit. Alii שַׁלֶּכֶת habent pro *nomine participiali* (a שָׁלַךְ, unde Hiphil הִשְׁלִיךְ, *jacere, projicere, dejicere*), vertuntque: *in dejectione:* quod duplicem admittit ſenſum, *activum* et *paſſivum*. Si *active* ſumas, vertendum erit: *dum abjiciunt* folia, ut ſignificetur arbor, quae tempore hyemis ipſa folia ſua dejicit, frondem atque ornatum demittit, et plane videtur emori ac marceſcere. Sane nomina hujus formae *habitum* aut *qualitatem*, pleraque *vitioſum*, ſ. morbum, denotant, veluti דַּלֶּקֶת *febris ardens*, Deut. XXVIII, 22., בַּהֶרֶת, *papula alba*, Levit. XIII, 23. 24. 28. ſaepius, יַבֶּלֶת, *verruca, verrucoſum*, Levit. XXII, 22., יַבֶּשֶׁת, *ſiccitas*, קָרַחַת, *calvities*, al. Quodſi vero שַׁלֶּכֶת paſſive acceperis, denotabitur arbor, quae caeſa ferro, dejicitur atque proſternitur, vel fronde et ramis ita nudatur, ut ſolus ſtipes et truncus ei ſuperſit; quo fortior erit metaphora. מַצֶּבֶת quum proprie ſit *omne firmum* et *ſtabile*, et hoc noſtro loco, flagitante contextu, erit id, quo nititur arbor, *truncus, ſtipes*. Michaelis in *Supplemm.* p. 1665. vocabulum noſtrum refert ad نصب, *ſtatuere, plantare*, et Syriacum

ܢܨܒ,

نَصْب, unde نِصَاب, *radix, ſtemma.* מַצֶּבֶת vero, *radicem,* hic poni cenſet pro *primo germine, ex quo arbor naſcitur, et quod nucleo continetur.* Hinc verba אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם vertit: *quarum in decidua glande eſt radix ſeu germen.* Sed שַׁלֶּכֶת eſſe *deciduam glandem,* non eſt veriſimile. בָּם; *in illis* ſcil. eſt, erit, manet; numero quidem ad arborem utramque, ſed genere ad אַלּוֹן, nomen propius, ſexusque potioris, referendum. Multi libri veteres pro בָּם legunt בָּהּ, *in ea,* ſcil. *terra.* Quod vero Lowthus, qui hanc interpretationem praefert, Alexandrinos et Syrum teſtes addit; id an recte fiat, dubito. Nam, ut recte Kocherus obſervat, *αὐτῆς* apud Alexandrinos ad praecedens *βάλανος*, genere femineo, Pronomen vero maſculinum apud Syrum ad ܒܠܘܛܐ ſpectat. Retinenda lectio Maſorethica, quippe difficilior, et ſenſum bonum fundens. Affixum in voce מַצַּבְתָּהּ referendum eſt non ad עֲשִׂירִיָּה, ut nonnulli fecerunt, ſed ad הָאָרֶץ, quod tamen procul dubio metonymice accipiendum eſt de *arbore,* olim in illa terra plantata, quae eſt gens Judaica. Chaldaeus vertit בִּנְצִבְתְּהוֹן, *plantatio eorum,* non quod מַצַּבְתָּם legit, quod Michaelis probat, ſed quod ſuffixum femininum ad terrae incolas recte retulit. Imaginem Michaelis deſumtam putat a terebinthis et quercubus, quae in loco natali vix, niſi vi, plane intereunt, nova arbore, ſive ex ſemine antiquae terebinthi ſparſo, ſive ex radicis ſurculo, ſemper revireſcente. Sic circa Hebronem ne nunc quidem interciderunt terebinthi; vid. ad Geneſ. XIII, 18. Chaldaeus totum Verſum ita exponit: *Et relinquentur in ea* terra *unus ex decem juſtis, et revertentur et erunt in combuſtionem, ſicut terebinthus, et ſicut quercus, quarum cum defluunt folia, videntur quaſi aridae, ſed adhuc retinent humorem, ut ſufficiant ſuſtinendo ſemini; ſic exules Iſraelis congregabuntur et redibunt in terram ſuam, nam ſemen ſanctum eſt plantatio eorum.* Id ſequuti Jarchi et Kimchi: licet terebinthus et quercus hyeme abjiciant folia et omnem extrinſecum virorem, ut

nuda remaneat stipes; ea ipsa tamen retinet vigorem, quo transacta hyeme iterum frondes et folia producunt. Sic Deus populum Judaicum universum non delebit, sed reliquias quasdam, et semen sanctum, unde Sanctissimus, i. e. Messias proditurus est, conservabit. In hunc modum hujus commatis sensum et recte Doederlein expressit: paucos instantem calamitatem esse evasuros, qui tamen evaserint ex multis pauci, neutiquam tutos fore, sed repetitis exiliis obnoxios; quamquam multiplici infortunio universa gens Judaeorum non sit penitus exstirpanda, quippe propter sanctas origines duratura ac perennis.

Cap. VI, 1. *Quo anno mortuus est rex Usias, ego sedentem in throno altum et elatum Dominum vidi, cujus laciniae fanum replebant,*

2. *Circumstantibus eum Seraphis, senas alas habentibus, quarum binis facies suas, alteris pedes tegebant, tertiis volabant,*

3. *Et alius ad alium clamabant his verbis: Sanctus, Sanctus, Sanctus Jova, agminum Deus, cujus gloria plenus est universus orbis!*

4. *Ad hujus clamoris sonum commotis vestibuli liminum basibus, totaque aede repleta fumo,*

5. *Ego ita dixi: Hei mihi! perii, qui quum et ipse homo sim immundis labiis, et inter homines labiis immundos habitem, regem Jovam, agminum Deum, viderim meis oculis.*

6. *Tum ad me advolavit unus de Seraphis, habens in manu candentem carbonem, quem forcipe sumserat ex ara,*

7. *Quem admovit ori meo, atque ita dixit: simulatque tua labra tetigit hic carbo, abiit culpa tua, peccatoque tuo data venia est.*

8. *Hic*

8. *Hic ego Domini vocem audivi ita dicentis: quemnam mittam? aut quis nobis ibit? Et ego, ecce me, inquam, mitte me.*

9. *Atque ille: i nunciatum isti populo in hunc modum: audite et ne intelligite; videte, et ne cognoscite.*

10. *Oblina istius populi cor, ejusque et aures adgrava, et oculos hebeta, ne oculis videat, nec auribus audiat, nec corde intelligat, nec reversus sanetur.*

11. *Atque ego: quousque, Domine? Et ille: donec ita vastentur urbes, ut nullus sit incola, ita domus, ut ibi nemo sit, terraque vastata desoletur,*

12. *Adeo remotis per Jovam hominibus, ut sit in media terra vasta solitudo.*

13. *Quumque fuerit adhuc in ea denarius numerus, iterum depopulabitur, ut terebinthus aut quercus, quarum, cum dejicientur, stipes manet, ita semen sanctum stipes illius terrae erit.*

V.

Cap. VII – XII.

Sex, quae jam sequuntur, Capitibus (VII — XII.) peculiaris quaedam suisque propriis circumscripta limitibus pars constituitur hujus, quod a Jesaja nomen gerit, vaticiniorum syntagmatis. Praenunciantur fata non solum regni utriusque, Judaici et Israelitici, verum quoque eorum populorum, quibuscum Judaeis et Israelitis illa aetate aliqua intercedebat ratio, Syrorum atque Assyriorum. Oraculorum summa haec: castigatis severe Judaeis et Israelitis, ob gravissima crimina, quibus utraque gens Deo vindici obstricta erat ad poenam, deletis vero plane illis ipsis hostibus, quibus Numen ad suum populum puniendum usus esset, fore, ut rege quodam prodigiose nasciturо aureum redeat seculum. Omne autem, quod sex hisce Capitibus decurrit vaticinium, est bipartitum; pars prior (VII, 1. — IX, 6.) ad *Judaeos* spectat, eorumque hostes, Israelitas et Syros; posterior (IX, 7. — XII, 6.) ad *Israelitas*, et, qui eorum rempublicam everterunt, Assyrios; utraque terminatur magnifica descriptione illustris illius atque divini herois, quo auspice placidissima pax et tranquillitas per orbem regnabunt. Ceterum totus hic libellus vaticinus, qui Capp. VII — XII. constituitur, concinnatus est ex pluribus singulis oraculis, quae diversis temporibus sunt edita. Nam quum vaticinia Cap. VII. seqq. primis regni Ahasi annis sint prolata; ea, quae X, 11. leguntur, Samaria ab Assyriis capta, id vero est, sexto Hiskiae anno, sunt enunciata, vid. 2 Reg. XVIII, 10.

Cf.

Cf. not. ad X, 8. 9. 10. Sed illa quoque, quae in Ahasi regnum cadunt, vario tempore sunt edita, vid. VIII, 1. 5.

Sam. Bohlii *Commentarius Biblico-Rabbinicus super Orationem tertiam Esajanam Capp. VII — XII. absolutam.* Stetini, 1636. 4. Repetitus in *Thesauro Theolog. Philologico, sive Sylloge Dissertatt. elegantior. ad selectiora et illustriora V. et N. T. loca.* (Amstelaed. 1701. fol.) Vol. I. p. 705. seqq.

Christ. Aug. Crusii *Gnomon ad prophetiam de Immanuele Jesaj. VII — XII.*, Progr. fest. Nativ. Christi, 1772. 4., quod una cum alio ejusmodi gnomone ad Jesaj. LII, 13. — LX. germanice conversum edidit et inscripsit: *Gnomon oder Zeiger zum richtigen Verstande der zwey wichtigsten Stücke des Propheten Jesajae, vom Immanuel, und vom Werke Gottes, das der erniedrigte und hernach erhöhete Christus vollführet, Jes. 7 — 12. Cap. 52, 13. — Cap. 60.*, Christ. Gottl. Schmidt, V. D. M., tunc apud Plausigenses, tum apud Schoenfeldenses in agro Lips., Lipsiae, 1774. in octon.

Jo. Theoph. Plüschke *Immanuel; Parallele zwischen Jesaj. VII. und Matth. I. Mit kritischen und exegetischen Bemerkungen. In den Analekten für das Studium der exegetischen und dogmatischen Theologie*, a Keilio et Tzschirnero editt. Vol. I. P. II. Lips. 1813. p. 43. seqq.

Jo. Christ. Frid. Steudel *loci Jesaj. VII, 1 — IX, 6. interpretandi tentamen.* Tubing. 1815. in quat.

Cap.

Cap. VII.

Argumentum.

Conjurant contra regem Ahasum populumque Judaicum, adversis bellis jam saepe debilitatum et attritum, duo reges, Syriae atque Samariae (Vs. 1.). Quorum armis quum Rex resistere se posse diffideret; auxiliares Assyriorum copias conducere meditabatur. Huic a Jova libertatem et salutem promittit Jesajas; insuper duorum regum et duorum etiam regnorum hostilium interitum (Vs. 2—9.). Offert deinde, quo magis Regis, ac procerum de genere Davidico animos confirmet, signum quodcunque velis oblatae salutis. Quod Rex vaesanus religionis specie recusavit (Vs. 10—12.). Sed vates nihilominus promissa praestat, et illius insperati eventus signum praenunciat nasciturum e virgine Immanuelem (Vs. 13. 14.). Tum tempus definit praedicto duorum regnorum excidio (Vs. 15. 16.). Sed Judaeae quoque ab iisdem Assyriis, quorum copias auxiliares rex advocaverat, mala minatur multo graviora, quam inde a diviso regno experta fuerit (Vs. 17—25.).

Quaerunt interpretes, quo tempore ea; quae hisce oraculis occasionem dederunt (Vs. 1—4.), contigerint? Ubi illud quidem certum est, intra tres priores regni Ahasi annos ea contigisse, siquidem Pecachus, rex Israeliticus, non ultra tertium Ahasi annum superstes fuit; 2 Reg. XV, 27. Atque historia quidem librorum Regum habet, antequam narrasset mortem Jothami, 2 Reg. XV, 37., circa illud tempus Deum *immittere coepisse in Judaeam copias Resinis et* *Pe-*

Pecachi; mox post mentionem factam obitus Jothami, et suscepti ab Achaso regni, commemorat Achasi impietatem et defectionem a Jova, et subjungit XVI, 1—6., *tum temporis Rezinem et Pecachum expeditionem suscepisse adversus Achasum, eumque obsedisse Hierosolymis, sed absque successu.* Sed auctor libri Chronicorum, postquam ipse quoque memorasset Achasi impietatam et flagitia, subjicit, 2 Chron. XXVIII, 1. seqq., Deum tradidisse Achasum his nimirum de causis potestati regis Syriae, qui ipsum magna clade affecerit, et multos captivos abduxerit Damascum; simul etiam illum traditum esse in potestatem regis Israelis, qui pariter magnam in Judaeis commiserit caedem hominum, ad centum et viginti millia virorum fortium, et captivos etiam fecerit majore adhuc numero, sed ad orationem seriam Odedi prophetae postmodum dimissos. Quae quum ita habeant, quaeritur, an expeditio haec, cujus mentio est in historia Chronicorum, eadem sit, quae memoratur hoc Jesajae Capite et in historia Regum. De qua enim hoc Jesajae loco sermo est, eandem esse expeditionem, quae in libro Regum memoratur, non est dubium, quum eadem utrobique verba usurpentur. Sed Jesajae promissio de irrito successu expeditionis regum Syriae et Israelis non satis videtur convenire historiae libri Chronicorum, quae tradit, Judaeos hoc tempore magnam ab utroque rege cladem accepisse. Hic vero Historici et interpretes hujus loci in diversa abeunt. Multi existimant, expeditiones esse diversas, sed utra praecesserit, vel sequuta sit, inter illos non convenit. Grotius et Usserius (*Annall. ad A. M.* 3262. *p.* 51.) putant, expeditionem eam, cujus hic, et in libro Regum mentio fit, esse priorem, eamque incidisse in annum Ahasi primum; sed expeditionem historiae Chronicorum esse posteriorem, et factam anno Ahasi secundo. Alii contra opinantur, eam expeditionem, quae hic et in Regum libro narratur, esse posteriorem, illam vero quae in libro Chronicorum memoratur, esse primam, in qua Syri et Israelitae divisis copiis in Judaeam irruisse, et duabus cladibus Ahasum

sum attrivisse videntur. Quae sententia priori praeferenda videtur, et a VITRINGA his maxime rationibus confirmatur. „Expeditionem regum Syriae et Israel in Judaeam, quam liber Regum et vates noster describunt, esse posteriorem, adparet 1) ex eo, quod ad illam Ahasus et Judaei tantopere commovebantur (vid. infra Vs. 2.). Quod si vero Ahasus tunc producere potuit exercitum supra centum millia virorum fortium, nulla fuit caussa, ante eventum, in omni proelio dubium, tanti metus. Patet igitur, illum exercitum jam antea in prima expeditione, quae 2 Chron. XXVIII. describitur, fuisse caesum; vid. Vs. 6. cap. cit. 2) Non potuerunt hi reges consilium inire de obsidendis Hierosolymis, nisi jam antea fudissent Ahasi copias, ejusque fregissent vires, quae decedente Jothamo plane adhuc integrae erant. 3) Patet ex Vs. 20. Cap. nostri, Ahasum cogitasse de auxilio regis Assyriae, quod non fecisse putandus est, nisi desperatis rebus, post magnam jam acceptam cladem. Cf. quae ad Vs. 1. ex Hieronymo afferemus." PLÜSCHKE l. l. (p. 46.) et GESENIUS tamen eam, quam Chronicorum auctor describit, expeditionem haud diversam putant ab ea, de qua hoc Jesajae Capite et 2 Reg. XVI, 1. seqq. agitur, sed Chronicorum scriptorem suam narrationem exaggerasse eo consilio, quod sibi in opere suo concinnando propositum haberet, accommodate, rebus, puta, in facto positis demonstrare, impios reges semper maximas calamitates subiisse. Nos vero, etsi facile demus, numerum exercitus Ahasi incredibilem in modum exaggeratum esse (quod ipsum tamen et in plerisque et Hebraeorum et aliorum Orientis populorum libris historicis saepenumero deprehendimus), tamen quae in Regum libris haud memorata soli Chronicorum libri narrant ab eorum auctore conficta pronunciare, cauti antiquitatis scrutatoris haud esse ducimus. Reges Syriae et Israelis contra Judaeam expeditiones una plures suscepisse, concludi potest inde, quod 2 Reg. XV, 37. dicitur, circa illud tempus (sub finem regnantis Jothami), *coepisse* Jovam Rezinem et Pecachum in Judaeam immittere.

Hoc

Hoc Caput Commentario hiſtorico et verſione vernacula eleganter illuſtratum a J. G. Eichhorn legitur in *Biblioth. Literat. Bibl. Univ.* P. IV. p. 450. ſeqq., et in Anthologia, quae inſcribitur: *Blumen althebräiſcher Dichtkunſt*, p. 306. ſeqq., atque in *den bibliſchen Propheten* P. I. p. 167. ſeqq.

---

1. עָלָה hic ſenſu militari ſ. *de expeditione bellica* uſurpatur, ut Joſ. VIII, 1.: *Tecum ducito univerſum militarem populum; ſurgeque,* עֲלֵה הָעָי, *et aſcende Aium*, i. e. eam urbem obſidione cingas. Jud. I, 3. 4. עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה; 1 Reg. XV, 17. וַיַּעַל בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה בַּכְּנַעֲנִי Alia hujus uſus exempla attulit C. B. Michaelis in Diſſertat. *de notione Superi et Inferi* in *Commentatt. Theologg.* a Kuinoelio et Velthuſenio editt. T. V. p. 442. §. 30., ubi obſervat, objectum bello oppetendum Hebraeis concipi ut *faſtigium* ab oppugnante ſuperandum, unde fieri, ut qui regi, populo, regioni, urbi bellum inferunt, *adſcendere adverſus eos* dicantur, quoquo modo ſe cetera iter habeat, ſine reſpectu ad ſitum loci editiorem. Non erat igitur, cur Geſenius Vitringam erroris inſimularet, quod עָלָה h. l. ſignificationem ſupra indicatam obtinere diceret, quamvis concedendum ſit, Vitringam minus accurate Graecorum *ἀναβαίνειν* et *ἀνάβασις* ad illuſtrandum Hebraicum verbum huc traxiſſe. לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ *Ad bellandum adverſus eam*, nomen poſitum pro Infinitivo, ut Deut. X, 12. לְיִרְאָה *ad timorem Dominum Deum tuum*, i. e. ad timendum, ut timeas: add. Judic. XVI, 23. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. III. Can. XLI. p. 293. edit. Dath. וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ *Sed non valuit pugnare adverſus eam*, quae verba nos olim cum Vitringa interpretati ſumus: non praevaluit pugnando, bellum gerendo, proeliando adverſus eam. Sed potius cum Steudelio et Gesenio interpretandum eſt: *non potuerunt eam oppugnare.* יָכֹל, inquit Steudelius, „non tam opes defuiſſe, hic ſignificat, quam, interveniſſe aliquid, quod impe-

impedimento esset, quo minus urbs oppugnaretur. Scilicet nuncium de impetu ab Assyriorum rege in Syriam facto (cf. 2 Reg. XVI, 9.) Rezinum una cum Pecacho ab expeditione in Judaeam facta avocasse verisimile est." Alexandrini et Hieronymus verbum יָכֹל in plurali vertunt (*καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν· non valuerunt debellare eam*), quasi legissent יָכְלוּ, quod ipsum in loco parallelo 2 Reg. XVI, 1. 2. exstat. Sed h. l. verbum יָכֹל in constructione conformatur ad numerum verbi עָלָה, initio commatis. Ponitur vero utrumque in singulari, quod hic respicitur maxime Rezinus, Syriae rex, qui principes in hoc bello sustinuit partes; ut ex tota hac prophetia liquet. Caussa flagrantis aestus Rezinis Syri adversus Ahasum videtur fuisse injuria hostilis Syris ab Usia rege illata, qui occupaverat Elatham ad sinum Arabicum, ademtam Syris, 2 Reg. XIV, 22. coll. cum 2 Reg. XVI, 6. Vel potest verbum distributive accipi, ut sententia sit: nec *hic*, nec *ille*, belli successum obtinuit; veluti Genes. II, 19. *Omnem bestiam agri, et omnem volucrem coeli, adduxit ad Adamum, ut videret, quod nomen inderet* לוֹ, *ipsi*, i. e. unicuique eorum. Vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. II. Can. XVII. p. 165. edit. Dath. Hieronymus: „Legimus in Paralipomenon libro [secundo, C. XXVIII.], Rasin, regem Damasci, victo Achaz, multos de Judaea Damascum transtulisse, et Phaceae, filium Romeliae, regem decem tribuum, quae appellabantur Israel, et regnabat in Samaria, una die centum viginti millia percussisse de Juda hominum bellatorum, et ducenta millia mulierum, puerorumque et puellarum cum infinita praeda in Samariam duxisse captiva. De quo certamine Propheta nunc tacuit, sed secundum refert proelium, quando experimentum habentes fortitudinis suae atque victoriae, et invitati praedae magnitudine rursum veniunt ad Judaeam." Cf. Argumentum hujus Cap. Ceterum, si ipse Jesajas hunc Versum scripsit, omnino post rei gestae eventum scripsisse videtur, quocunque tempore hoc vaticinium ab ipso litteris consignatum fuerit. Recte vero

Vi-

Vitringa observat, verba, quae hoc Versu legimus, esse a scribis sacris, qui prophetias Jesajae ordinarunt, ex 2 Reg. XVI, 15. huc translata, et per modum *παρενθέσεως* hic inserta, ut paucis verbis per *πρόληψιν* indicaretur prophetiae implementum, quod ad priorem ejus partem.

2. נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם *Quiescit Aram super Ephraim;* quae verba fere sic interpretantur: Ephraimo, sc. regno Israelitico (a principe tribu, in qua etiam Samaria, regni caput, *Ephraim* dicto), fretus, auxiliisque ejus fidens Syrus, Judaeam ejusque metropolin adgreditur. Nam repugnantibus Israelitis, Syri vix poterant Hierosolymam obsidere, aut diutius obsidionem tolerantem ad deditionem perducere; quum Israelitarum terra esset Syriam inter et Judaeam media. Hunc sensum et Graecus Alexandrinus expressit: *συνεφώνησεν* Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραίμ, et Chaldaeus: אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל *consociavit se rex Syriae cum rege Israelis.* Quod verbum נָחָה in foeminino ponitur, quum nomina populorum alias sint generis masculini, rationem nonnulli reddunt hanc, quod subaudiatur nomen עֵדָה, *coetus*, sive, ut Jarchi vult, מַלְכוּת, *regnum.* Verba enim, quae ad societatem referuntur, in lingua Hebraea amant genus femineum; cf. e. c. 2 Sam. VIII, 6. XXIV, 9. Sed recte monet Storr in *Observatt.* p. 370. not., nomina *regionum*, quale est hic אֲרָם, generis feminei, etiamsi pro *incolis*, sive *populis* usurpentur, genus tamen femininum retinere, ut שְׁבָא Job. I, 15. יְהוּדָה Ps. CXIV, 2. Kimchi sumit particulam עַל significatione עִם, *cum*, et sensum facit hunc: *quiescit Syrus una cum Ephraimo*, quod sequutus Glassius *Philol. S.* Grammat. L. III. Tract. VI. Can. XII., locum nostrum ita explicat: venerunt ambo reges prope Hierosolymam, ibique castra sua tetenderunt, et quiescunt ibi ad obsidendam urbem. Potest tamen verbum נוּחַ, cujus tertia feminina Praeteriti est נָחָה usitato *quiescendi, consedendi*, hic, castra metandi significatu capi, quem et infra Vs. 19. et 2 Sam. XXI, 10. obtinet. Ita Grotius: „Syrus cum

cum suis copiis consedit in terra decem tribuum, quarum princeps erat tribus Ephraim, ut inde conjunctis cum rege Samariae viribus moveret contra Hierosolymam." Michaeli in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 116. et in *Supplemm.* p. 1625. נָחָה est 3. pers. mascul. sing. praet., quod verbum confert cum Arabico نَحَا, pro نَحَوَ, *contendere ad aliquem*, vel virum, vel locum; unde vertit: *tendit Syrus ad Ephraimum*, castra illa conjuncturus. Sed Masorethae ad נָחָה notarunt, esse vocem מלעיל, *Milel*, id vero est, tonum in penultima habere, quo significarunt, esse tertiam Praeteriti femininam verbi נוּחַ, *quiescere.* Quam observationem a majoribus illos accepisse, ideoque dignum judicasse, quam scripto consignarent, credibile est. אֶפְרָיִם Steudel h. l. nomen urbis in tribus ejusdem nominis ditione ad Judaeae et Samariae confinia sitae, cujus mentio 2 Sam. XIII, 23. facta, esse putat, עַל vero hic ut alias, v. c. Ps. I, 5. *prope* valere, ut vertendum sit: *castra metati sunt Syri prope Ephraimum*, quasi diceret: jam terrae Judaicae finibus instant hostes. Negat quidem Gesenius, exstitisse urbem Ephraim; sed, uti mihi quidem videtur, sine idonea ratione; vid. libr. nostr. *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 148. (ubi lin. 1. pro 2 Reg. ponendum 2 Sam., et lin. 9. pro Joh. XII. legend. XI.). וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ *Et commotum est cor ejus et cor populi ejus, sicut commoventur arbores sylvae a vento,* conscientia impotentiae suae, regum adversariorum viribus comparata, et gravissimae nuper ab illis acceptae cladis. Imago h. l. usurpata, quo regis populique metus exprimitur, similis est illi Ahiae, licet in alio casu usurpata, arundinis, a vento percussae et circumactae in aquis, in oratione ad uxorem Jeroboami, 1 Reg. XIV, 15. Ovidius in *Epist. Canaces*, Vs. 76. 77.

Ut quatitur tepido fraxina virga noto
Sic mea vibrari pallentia membra videres.

Et

Et in *Epist. Hypermnestrae* Vs. 40. sequ.

Frigida populeas ut quatit aura comas,
Aut sic, aut etiam tremui magis. . . . .

3. Jubetur propheta obviam ire Ahaso cum filio, cujus nomen ominosum שְׁאָר יָשׁוּב, *reliquum redibit,* „in typum," ait Hieronymus, „populi Juda, qui erat de duorum regum manibus liberandus." Similiter Kimchi nomen illud Jesajae filio inditum putat, ut portenderetur, reliquias Judaici, duorum tribuum, populi,redituras quondam e terris exteris, in quas ille sit deportandus, sed populi Israelitici, s. decem tribuum, reliquias non item. Verum ex loco infra X, 21., ubi legitur: שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר *residuum redibit, residuum Jacobi ad Deum fortissimum,* cui statim additur, Vs. 22., licet populus Judaicus copia aequet arenam maris, שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ, tamen *residuum* tantum *rediturum esse,* apparet, nomine illo hoc potius innui, ex multis paucos tantum ad meliorem mentem redituros, ideoque a communi exitio servandos esse. Modo non absimili Jarchi istud nomen explicat, ita tamen, ut pro appellativo habeat: „Reliquiae paucae, quae convertentur ad me, tuo, Jesaja, ministerio, quaeque erunt tanquam filii tui." Sequutus est Chaldaeum ita vertentem: *(obviam i Ahaso, tu)* וּשְׁאָר תַּלְמִידָךְ דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה, *et reliqui discipuli tui, qui non peccarunt, et conversi sunt a peccato.* Steudel nomen שְׁאָר יָשׁוּב ominosum esse, et ipse quidem agnoscit, sed aliud quid h. l. quam infra X, 21. significare existimat, quoniam hic de tranquillandis Judaeorum animis ob instans periculum agitur. Paucos potius Syrorum et Israelitarum, qui Judaeorum debellarent exercitum, reliquias fore reduces portendi, Viro Doctissimo videtur. Verum unum idemque nomen ad res diversas significandas adhiberi, nobis vix persuademus. LXX שְׁאָר pro appellativo habuere, sed יָשׁוּב nomen filii proprium autumarunt. Ita enim verterunt: *καὶ ὁ καταλειφθεὶς* Ἰασοὺβ *ὁ υἱός σου.* Quod sequutus Vulgatus: *et qui derelictus est*

Jasub

Jasub filius tuus, defenditque C. L. Hoheisel in *Observatt. philologg.* p. 70. eo quod vox שְׁאָר per accentum Tiphcha a voce יָשׁוּב distinguitur, unde vertit: *et residuus, Jaschub, filius tuus.* Sed hanc sententiam vates haud dubie ita expressisset: וְיָשׁוּב בִּנְךָ הַנִּשְׁאָר. J. E. Faber ad Harmeri *Observatt. super Oriente,* P. I. p. 282. verba nostra vertit: *obviam i Ahaso, tu cum reliquo discipulorum tuorum coetu.* יָשׁוּב interpretatur *sessionem, consessum,* scil. *discipulorum, scholam;* quam significationem יְשִׁיבָה habet apud Rabbinos, qui, ut Faber addit, masculinum genus saepe mutare solent in femineum et vicissim. בִּנְךָ vero reddit *filii tui,* quibus intelligit *discipulos,* quos propheta Cap. VIII, 18. *liberos* (הַיְלָדִים) *suos* (coll. Vs. 16. Cap. ejusdem, לִמֻּדָי) vocat. Obstat tamen huic interpretationi maxime illud, quod nullo modo potest probari, vocabulum יָשׁוּב apud Hebraeos *consessum, coetum* significasse; nec, si id etiam concedatur, intelligitur, cur שְׁאָר, *reliqui,* additum sit, quum in iis, quae antecedunt, discipulorum nulla mentio fiat. אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה *Ad extremum aquaeductus piscinae superioris.* Hierosolymitanae urbi ad euro-notum (*Südost*), non, uti Bachiene et Gesenius volunt, ad occidentem urbis (vid. *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 260.), e regione montis Zion, erat fons *Gichon,* גִּחוֹן (1 Reg. I, 33., 2 Paral. XXXIII, 14.), qui et *Siloah,* שִׁילוֹחַ, Σιλωάμ (Joh. IX, 7., Nehem. II, 13. 14. 15.) appellabatur. Ex hoc fonte ducti erant rivi in duas *piscinas majores* (Hebraeis בְּרֵכוֹת, coll. Arab. بِرْكَةٌ, *piscina, conceptaculum aquae*), quarum altera dicebatur הָעֶלְיוֹנָה, *superior,* altera הַתַּחְתּוֹנָה, *inferior,* cujus mentio fit infra XXII, 9. Prior illa, cui quoque בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ, *piscinae regiae,* nomen inditum erat, quod jussu Salomonis regis constructa esset, ea ipsa est, cujus hoc nostro loco mentio fit. Ad hunc locum vero Ahasum se contulisse existimant quidam eo consilio, ut dispiceret, qua ratione deducendae essent aquae, ut muniendae urbi contra vim oppugnantium fer-

ſervirent. Cui ſententiae tamen recte obvertit Vitringa, fontem Siloae non potuiſſe tantam copiam aquae ſubminiſtrare Hieroſoſymitanis, ut iis implerent foſſam, qua urbs ab hoſtibus tuta praeſtaretur; nec urbem a parte occiduo auſtrali, ubi erat fons Gichon, ejusmodi munimento indiguiſſe; quippe ea parte, ſi muris cincta erat neceſſariis, per naturam ſatis munitam. Magis probabile, Ahaſum ſe illuc contuliſſe, ut videret, annon qua commoda ratione obturare poſſet fontem, vel aquas ejus abducere in urbem, aut foſſam, illi ſubjectam, et ejus aeque ac piſcinarum uſum hoſti adimere. Quod colligi poteſt ex Paral. XXXII, 1. 2. 3. 4., coll. cum Vs. 30., ubi multis exponitur et laudatur prudens conſilium filii Ahaſi, Hiskiae, qui ſimulac intellexerit, Sanheribum meditari obſidionem Hieroſolymorum, ut hoſtibus adimeret commodum aquae, mox deliberaverit de fontibus, qui apud urbem erant, obturandis, et aquis abducendis ab occidente muri Zionis, nec non de ſiccando torrente Cedrone. Narratur quoque in hiſtoria *belli ſacri*, iis, qui Hieroſolyma obſederint, magno impedimento fuiſſe aquae penuriam, fontibus circa urbem obturatis. Adire vero voluit vates regem in eo loco, ubi magnus ſatis et frequens populi concurſus eſſe ſoleret; qui nusquam erat celebrior et frequentior, quam apud hunc fontem, ejusque piſcinas. אֶל מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס *Ad viam, qua itur ad agrum fullonum,* in quo fullones ſiccant pannos, quos curaverunt et purgarunt in canali ipſius lacunae ſuperioris. Chaldaeus: דִּי בְּכִבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצְרַיָּא, *quae eſt in via agri extenſionis fullonum*, i. e. quo fullones veſtes lotas ad ſolem ſiccandas expandere ſolebant. מְסִלָּה non eſt *agger*, ut multi reddunt, ſed *via publica*, a סָלַל, *viam parare*, Prov. XV, 19. Joh. XIX, 12. XXX, 12. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1764. 1766.

4. הִשָּׁמֵר plures, inter recentiores et Steudel et Gesenius, vertunt *cave tibi*, ut Job. XXXVI, 21., ubi tamen הִשָּׁמֶר, *cave tibi,* cum accentu in penultima. Volunt autem, moneri

moneri regem a vate, ut caveat a peccato, ne omnipotenti Deo diffiſus ad regem Aſſyriae confugiat; cf. 2 Reg. XVI, 7. Vel, uti STEUDEL interpretatur: habes, quod circumſpecte agas, ſed haud deſperandum. DATHII et PLÜSCHKII interpretationi: *cura ut ſis tranquillus*, idem ille Vir Doctiſſimus recte oppoſuit, שְׁמֹר, ut Latinorum *cavere*, ſignificare quidem poſſe: operam dare, ne quid fiat; vix autem: operam dare, ut quid fiat. *Cavendi* notione verbum illud ceperunt et veteres. LXX: Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Vulgatus: *vide ut ſileas*. Chaldaeus: אִשְׁתְּמַר, *cave*. Syrus: ܐܙܕܗܪ, idem. *Cavendi* tamen notio, quomodocunque eam vertas, ſenſum ſatis commodum vix dabit. Sed obſervant Hebraei, vocem הִשָּׁמֵר, quum hoc ſolo loco ſit *acuta*, non, ut ceteris locis, *penacuta* (הִשָּׁמֶר), ſignificationem ſuam arceſſere a שְׁמָרִים, *faeces*, et vertendam eſſe, *conſide ſuper faeces tuas*, i. e. ne move te, ſis tranquillus, quieſce. JARCHI: „Sedeas quiete, ſicut vinum ſuper faeces ſuas." Conſentiunt ABEN-ESRA et KIMCHI. Cui interpretationi, quamvis Geſenius eam *ſomnium Rabbinicum* vocet, tamen favet locus huic plane ſimilis Jeremiae, Cap. XLVIII, 11. *Tranquillus eſt Moab a juventute ſua*, וְשֹׁקֵט הוּא אֶל־שְׁמָרָיו *et quieſcit ille ſuper faeces ſuas.* Vid. et Zephan. I, 12. Cf. N. G. SCHROEDERI *Obſervatt. ad Origg. Hebraeas*, Cap. VI. §. XXI. p. 110., qui recte obſervat, hominem נִשְׁמַר, *defaecari*, dici, quando curarum et ſollicitudinem quaſi faeces ex animo commoto et conturbato expellit, ut is ad inſtar vini defaecati ſerenus et liquidus fiat. Ita PLAUTUS *Aulul.* I, 2, 1.

Nunc defaecato demum animo egredior domo.

„Apparet inde," addit Schroederus, „quam apte et eleganter illud הִשָּׁמֵר additum ſibi habeat הַשְׁקֵט, *fac animum ſidere*, ut ſit inſtar *liquoris ſidentis*, in quo quicquid turbidum et faeculentum erat, ſubſidit [nempe Arabibus, ut pluribus Schroederus oſtendit, سَقَطَ eſt *ſubſidit*], nullaque ex-

externa vi, nullo interiore aestu suscitatur et commovetur. Credibile est, usitatam hanc veteribus Hebraeis fuisse dicendi formulam, הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט, *defaecatus esto, et facito animum sidere,* qua metu conturbatos bono esse animo jubebant.“ De animi tranquillitate שׁוֹקֵט et Ezech. XVI, 49. dicitur. אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ *Ne timeas nec cor tuum mollescat,* sive, ut Vulgatus reddidit, *noli timere, et cor tuum ne formidet; mollitie cordis* significatur metus femineus, cf. Deuter. XX, 3. 2 Reg. XXII, 19. Jerem. LI, 46. מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים וגו׳ *Propter duas caudas titionum fumantium istorum, aestuante ira Rezinis, et Syrorum, et filii Remaliae.* Jarchi: „Sint isti reges in oculis tuis tanquam caudae titionum, quorum flamma exstincta est.“ Kimchi: „Quemadmodum caudae titionis non est vis ad accendendum aliquid, sed fumat tantummodo et dolore aliquantisper afficit, qui in domo versantur, donec fumus consumetur; sic isti duo reges venerunt in aestu furoris sui, sed non est vis in eis ad accendendum et consumendum, ac pauco temporis consumetur fumus eorum, et revertentur deficientque.“ *Caudas* vero titionum vocat illos reges, quia extremi erant sui ordinis, iisque utrumque regnum, Syriacum et Ephraimiticum, sive Israeliticum, brevi periturum erat. Jam enim illorum regnis imminebat ab Assyriorum armis extrema clades. Verba בָּחֳרִי־אַף Steudel pendere monet ab הָעֲשֵׁנִים, ut vertendum sit: *ob duas extremitates titionum istorum fumantium aestu irae,* nec impedimento esse הָאֵלֶּה medium inter utramque vocem positum. „Eodem modo,“ addit, „Jos. XXIII, 12. inter אִתְּכֶם et הַנִּשְׁאָרִים, unde אִתְּכֶם pendet, ponitur הָאֵלֶּה. Si בָּחֳרִי־אַף appositio esset τοῦ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת וגו׳, loco Praepositionis ב potius Praepositio מ poni debebat. Usitata vero est vocis אַף cum עָשַׁן conjunctio, ut Deut. XXIX, 19. Jesaj. LXV, 5.; nec minus Hebraeis mos usitatus, adjungere tropico dicendi generi voces proprio sensu sumendas, vid. e. c. Ps. LXXX, 9—18. Ezech. XXXI, 3—18.“ בֶּן־רְמַלְיָהוּ, i. e. Pecachus, quem non dignatur nomine regis, et sic appellat per contemtum,

ut filium privati hominis, per ſcelus regem factum. Poſt רְמַלְיָהוּ Kimchi וְאֶפְרַיִם ſubaudiendum eſſe monet, ut antea nomini regis Syrorum additur וַאֲרָם. Rege comprehenditur ſimul ejus populus; ut contra Verſu proximo אֲרָם ſolum memoratur, non expreſſo regis nomine.

5. יַעַן כִּי יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה *Eo quod conſilium inierit contra te Syria in malum*, ut recte Vulgatus vertit. Non tibi timori aut curae ſit, quod duo illi reges conſilium foedusque inierint contra te.

6. וּנְקִיצֶנָּה varie reddunt. Alexandrini: *καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς*, cujus interpretationis ratio nos latet. Vulgatus: *ſuſcitemus eam*, i. e. bello eam exagitabimus: quaſi eſſet Hiphil verbi יָקַץ, *evigilavit*. Ita et Jarchi: נְעוֹרְרֵם בַּמִּלְחָמָה, *ſuſcitabimus eos*, Judaeos, *bello*. Chaldaeus: וּנְחַבְּרִנּוּן, *et jungamus eos*. Pro quo J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 2178. reſcribendum conjicit נְחַבְּרִנּוּן, *frangamus eos*. Sed nihil mutandum: nam ei, quod in libris editis omnibus legitur, bene convenit, quod Chaldaeus addit ad explicationem vocis hebraeae וְנַבְקִיעֶנָּה, quae proxime ſequitur: וּנְשַׁוֵּינּוּן עִמָּנָא, *et aequales eos reddamus nobiscum*, ut illi, Judaei, ſint aequales ceteris tribubus uno ſub rege. Abarbenel נְקִיצֶנָּה formatum eſſe a קָצִין, *judex*, non improbabile judicat, quod vult ſignificare, *ſubjiciamus eam imperio noſtro*. Male. Vitringa a קָצָה, *amputavit, detruncavit*, vertit: *accidamus eam*, ſcil. terram Judae, i. e. avulſis ab ea regionibus, cuique noſtrum commodis, eam inter nos dividamus. J. D. Michaelis l. c. collato Arabico قوض *diruere*, reddendum cenſet: *evertamus eam*. Ita Syrus (ܘܢܚܘܦܝܗ̇); qui tamen vocem noſtram ad קָצָה vel קָצַץ, *amputavit, ſcidit, abſcidit* retuliſſe videtur, uti Saadias: وَنَتَطَرَّفُهَا, *et extrema ejus abſcindemus*. Rectum vero non dubitamus vidiſſe Kimchium, qui נְקִיצֶנָּה a קוּץ, *taedere* (i. q. קוּט), Geneſ. XXVII, 46. Levit. XX,

XX, 23. referens interpretatur: *taedio afficiamus*, defatigemus, *eam*, id eſt, obſidione eam cingamus, donec pertaeſa aperiat nobis portas. Obſervat enim A. Schultens in *Animadverſſ. Philologg.* ad h. l., *taedio afficere urbem* ſtylo Orientis eſſe, *eam obſidione premere.* Sic Arabibus verbum ضجر, *taedio affici*, unde ضجر, *aegritudo ex taedio*, in tertia Conjug., ubi tranſitivam recipit vim, ſaepiſſime *obſidione premere* notat. *Vita Timuri* T. I. p. 460. edit. Manger.: *Cum Timur Multan pervenit, et ſe oppoſuit Scharnik-Chan* فاقام يحاصرها وقعد يضاجرها, *quare eam urbem obſidione cinctam taedio affecit.* Plura exempla vid. apud Schultenſium. Affixum femininum in נְקִיצֶנָּה itaque reſpiciet ad (עִיר) *urbem Hieroſolymitanam*, Judaeae metropolin. Satis notum enim eſt, Hebraeos non tam accuratos eſſe in loquendo; ita ut haud raro nomen ſubſtantivum, quod reſpicitur, ex mera contextus obſervatione ſupplendum ſit. Quod ipſum valet de ſuffixo verbi proximi, וְנַבְקִעֶנָּה, *et perrumpamus*, i. e. expugnemus *eam*, quo ſenſu idem verbum 2 Sam. XXIII, 16. 2 Reg. III, 26. 2 Paral. XXI, 17. XXXII, 1. אֵלֵינוּ *Ad nos*, i. e. ut ad nos deficiat, ſ. in poteſtatem noſtram veniat. Chaldaei interpretationem, quam ſupra attulimus, ſequutus Jarchi phraſin noſtram exponit: *aequalem eam faciamus nobiscum*, et obſervat, eſſe verbum denominativum a בְּקָעָה, *planities aequalis.* Sed repugnat uſus hujus verbi, quem notavimus. Haud longe tamen a Chaldaeo diverſi ſunt LXX: ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Saadias: وننفرها الينا *et fugere faciamus eam ad nos.* Melius Vulgatus: *et avellamus eam ad nos.* וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ *Et conſtituamus regem in ea*, ſive: *vel conſtituamus regem*, ut ſenſus ſit: *vel* partiamur terram Judaicam inter nos, *vel* praeficiamus ei regem, nobis obnoxium, clientem fiduciarium, uti rex Aegypti Judaeae praefecit Eljakimum, vid. 2 Reg. XXIII, 34.,

 et

et rex Babyloniae Zedekiam, 2 Reg. XXIV, 17. אֵת בֶּן־טָבְאַל *Filium Tabeelis*, unum fortasse ex his, qui contra gentem Davidicam conspiraverant, infra VIII, 12. Chaldaeus accepit nomen ut commune et appellativum, vertit enim: יַת מַן דְכָשַׁר לְנָא, *eum, qui nobis placuerit*, quasi compositum esset ex vocibus טוֹב אֱלֵינוּ, sed id plane abs re est. Hebraei interpretes hic confugiunt ad Cabbalam, et illam quidem Cabbalae speciem, quam *Albam* (אלבם) vocant, qua Alphabetum in duas dispescitur partes, ita ut undecim literae posteriores undecim prioribus recta subjiciantur, et in scriptione, veri nominis occultandi caussa, oppositae pro oppositis sumantur, א pro ל, ב pro מ (unde dicitur אלבם ex primis et secundis literis utriusque partis simul conjunctis), et ita porro. Quo artificio adhibito in nomine טבאל, id reddet nomen רמלא, quod idem censeri posset cum *Remalia*. Ac si sensus sit: filium Remaljae, sive Pecachum, sive quem ejusdem stirpis, aut fratrem ejus, Ahasi loco constituendum esse regem. Nec alienum fuisse a prophetis, hujusmodi arte vera nomina nonnumquam occultare, patet ex insigni apud Jeremiam exemplo, dum שֵׁשַׁךְ XXV, 26. LI, 41. per aliam Cabbalae speciem pro בָּבֶל scribitur. Nostro tamen loco vix ulla probabilis ratio cogitari poterit, cur id nomen, quod supra Vs. 4. nude expresserat vates, nunc tali artificio involutum proposuerit. Paullo verisimilior fuerit eorum sententia, qui hunc filium Tabeelis Syrum fuisse e posteris Tabrimmonis existiment. Gens טַבְרִמּוֹן erat inter Syros nobilis, quippe quem constat parentem fuisse Benhadadi, clari Syriae regis, 1 Reg. XV, 18. Atque nomina טָבְאַל et טַבְרִמּוֹן idem valent. רִמּוֹן enim est nomen idoli Syrorum, vid. 2 Reg. V, 18.; quod nomen ingredi potuit compositionem nominis proprii, pro more populorum Orientalium, ipsis quoque Hebraeis in nominibus אֵל et יְהוָה recepto. Exempla plura hujus moris attulit Gesenius in Commentar. p. 281. not. Ita טַבְבַל significat *bonum Deum*, et טַבְרִמּוֹן *bonum Rimmon*. טָבְאַל vero, uti notat Simonis *Onomast.* p. 497., „pro טָבְאֵל dicitur, vel

ob

ob pausam, vel per Paronomasiam, quales in Jesaja frequentissimae, quia in hoc nomine intelligitur Deus falsus, qui est אַל, *nihil*, sicuti et alibi deastri vocantur אֱלִילִים pro אֱלֹהִים. Cf. טָבְאֵל, מְהֵיטַבְאֵל, item Graecum Ταβιήλ, Tob. I, 1." Certe quum Rezinis in hoc bello praevalerent auctoritas et vires, neutiquam probabile est, illum hanc praedam relinquere voluisse Pecacho, sed potius suae gentis et fidei homini eandem committere.

7. לֹא תָקוּם *Non stabit*, consistet illud hostium consilium; cf. infra VIII, 10. XIV, 24.

8. Quod in genere promiserat vates, hoc Versu et proximo uberius declarat, docetque, utrumque regnum, tam Syriae, quam Ephraimi, suis limitibus circumscriptum mansurum esse, nec Syriae nec Ephraimi reges imperii sui fines dilataturos, usquequo utrumque regnum subvertatur. כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק *Nam caput*, metropolis, *Syriae Damascus*, i. e. Damascus (subjectum enim ponitur loco praedicati) porro manebit caput Syriae tantummodo, nec simul Judaeae. וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין *Et caput Damasci Rezin*, i. e. non latius imperabit rex Syriae, quam nunc imperat, sed manebit caput Damasci tantummodo, nec simul Hierosolymorum. Contra sensum hunc facilem et planum Abarbenel nectit hanc difficultatem, non recte dici posse, Rezinem fore caput Damasci, quum non adeo longo post tempore regem Assyriae Damascum cepisse, et Rezinem occidisse historia testetur, 2 Reg. XVI, 9. Quare particulam כִּי *adversative* sumendam censet pro אֶלָּא, *sed*, et verba haec connectenda cum superioribus hoc sensu: consilium duorum istorum regum non substiturum, nec sortiturum effectum, sed omnino consequuturum esse in Damasco et in Rezine, Damasci principe. Explicatio violenta, quae minime admittenda. Non ait enim vates, Rezinem semper fore caput Damasci, sed sic intelligi vult, fore illum caput Damasci usque ad illud tempus, quo ipse interiret et respublica concideret. וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה *Et intra sexaginta quinque annos*,

annos, i. e. dum sexaginta quinque anni ad finem decurrunt, et antequam expleti fuerint, quo sensu בְּעוֹד et infra XXI, 16. Jos. I, 11. Genes. XL, 13. 19. יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם *Confringetur Ephraim a populo*, i. e. ut populus amplius non sit, usque adeo Ephraimitarum populus atteretur, ut omnis reipublicae species ei sit peritura. LXX: Ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ λαοῦ, sine sensu idoneo. Hebraeum מֵעָם hic est, vulgata satis phrasi, pro מִהְיוֹת עָם, *ne sit populus*. Recte igitur Hieronymus: *desinet Ephraim esse populus*. Sed duplex hic oritur quaestio, altera, unde ducenda sit epocha illorum quinque et sexaginta annorum, quibus respublica Ephraimitarum plane subvertenda esset et solvenda, et in quo desinant termino? Altera, quomodo haec verba superioribus cohaereant, ubi mentio fuerat facta regni *Syriae*, quum propheta sequenti demum commate loqui incipiat de regno *Ephraimi*, ad quod haec verba pertinent. Atque ad harum quaestionum primam quidem quod attinet, de ea, ne lectoris animum a reliquo hujus vaticinii contextu jam longius abstrahamus, agemus in peculiari Notarum in hoc Caput Additamento. Quantum ad alteram, si posterius hujus Versus hemistichium sequenti sententiae subjiceretur, longe profecto id videatur fieri commodius, hoc modo: *Et caput Ephraim Samaria, et caput Samariae erit filius Remaliae, et intra sexaginta quinque annos dejicietur Ephraim, ut non sit populus.* Kimchius primus occurrit inter interpretes, qui hanc difficultatem ad animum revocavit, etsi dubium, an satis commode solverit. Ante vocem *Ephraim* deficere copulam ו arbitratur, ut principale, si ita loqui est fas, subjectum in hac continuata oratione sit Aram, sive Syria, hoc sensu: *et intra quinque et sexaginta annos dejicietur* Syrus scilicet, de quo verba fiunt, et *Ephraim*, i. e. Syria cum Ephraimitide, ut desinat esse populus. Ellipsin autem copulae ו Kimchi monet esse satis frequentem, adducto exemplo ex Habac. III, 11: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ, *sol et luna stabant in termino suo*. Etsi vero negari minime potest, ellipsin hanc

hanc nonnumquam locum habere, hic tamen durior est, quum nomen per copulam conjungendum cum sequente tam longe absit. Transposita a librariis esse verba Vss. 8. et 9., ut nonnulli conjecerunt, equidem contra codicum omnium atque versionum veterum auctoritatem statuere vix ausim. Vitringa autumat, vatem jam hic ordiri prophetiam de lapsu regni Ephraimitici, et id quod gravius est praeposuisse leviori, quod intelligeret id efficacius fore ad Ahasum et Judaeum populum erigendum. Eadem Kocheri, contra Lowthum disputantis, est sententia. Is enim quum inconcinnum judicaret, Syriae magnitudine memorata, non illius, sed Ephraimi cladem subjici, dein post eam demum cladem etiam Ephraimi magnitudinem praedicari, quocirca transponendo membra remedium malo quaerit; recte Kocherus monet, imprudentia Episcopum peccasse, nec de regnorum amplitudine, sed eorundem coërcitione sermonem esse, hac sententia: non latius Syros imperaturos esse, quam nunc imperent; et quantum ad Ephraimum, propius abesse ejus populi finem, neque adeo aut regni limites proferendos, aut illius regem majori imperio potiturum. „At praeter exspectationem tamen, inquies, et singulari quodam ordine et modo ista dicuntur. Atqui ego certe, non nunc sed olim, in artificii poëtici virtutibus illud extraordinarium et ἀπροσδόκητον esse putavi, quo non leviter afficiantur et capiantur auditorum animi." Nova et satis probabili ratione illam difficultatem tollere instituit Steudel, ex natura, puta, parallelismi hebraici. „Saepissime," inquit, „alterum phraseos cujusdam membrum ex altero supplendum; e. g. Prov. X, 1.; nemo filii sapientiam patrem solum laetitiâ, ejusdemque stultitiam matrem solam moerore affecturam esse putabit; sed sententia hoc sibi vult: sapiens filius et patri et matri gaudio, stultus filius et patri et matri moerori est. Vid. et Prov. X, 14. Sic hoc etiam loco alterum utriusque commatis membrum ex altero vicissim supplendum, hoc modo: licet Syriae caput fuerit Damascus, Damasci caput Rezin; (est tamen quod confidatis etc.; nam)

Ephraim

Ephraim conteretur cet.; — et: licet Ephraimi caput fuerit Samaria, Samariae caput filius Remaliae; (est tamen quod confidatis; nam Syria conteretur cet.). Sensus autem est hic: licet utrumque et Syrorum et Israelitarum regnum floreat, munita sint regnorum capita, fortes viri regnis praesint, ita ut alter alteri socius firmissimo fore praesidio videri possit, tamen ab interitu sese vicissim haud tuebuntur. Ita facile intelligitur, qua de causa Ephraim Vs. 8. deletum iri dicatur, quamvis praecedens hemistichium de Syria loquatur. Eadem, qua h. l., ratione XVII, 3. regni Israelitici fors conjungitur cum sorte Damasci, ita quidem, ut destructa Damasco munimento suo orbatus fore Ephraim dicatur."

9. וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ Interea temporis *Samaria erit caput Ephraimi*, nec latius extendet imperii sui terminos, *et caput Samariae* manebit *filius Remaliae*, contentus erit regno, quale nunc possidet usquequo intereat ipse. Post illa verba e Versu 8. supplenda esse haec: יֵחַת אֲרָם מֵעָם judicat Steudel, uti notavimus. In verbis, quae sequuntur, אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ, iterum admodum variant interpretes. Alexandrini vertunt: *ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε, si non credideritis, non intelligatis*, quasi legissent: לֹא תָבִינוּ. Sed fortasse, quum haec sine punctis legerent, vocem posteriorem non acceperunt in forma Niphal, sed cum voce תַאֲמִינוּ, quoad formam Hiphil, confuderunt, et ut sensum commodum efficerent, vocem posteriorem interpretati sunt de *intelligentia* et *sapientia*. Hieronymus: „Haec per prophetam Domino praedicente, et Achaz et populus futura non credidit. Unde subjungitur: *si non credideritis, non permanebitis*, ut Symmachus transtulit, id est, et vos non permanebitis in regno vestro, sed in captivitatem ducemini, sustinentes eorum poenas, quorum imitati estis infidelitatem. Vel certe juxta LXX: *οὐδὲ μὴ συνῆτε*, id est, non intelligetis. Et est sensus: quia quae Dominus dicit futura, non creditis, intelligentiam non habebitis." Genuinum sensum

sensum non dubium est expressum esse a Symmacho, quem Hieronymus bene explicuit. Concinit Chaldaeus: אִם לָא תְהֵימְנוּ בְּמִלֵּי נְבִיָּא אֲרֵי לָא תִתְקַיְּמוּן, *si non credideritis verbis prophetae,* certum est *quod non permanebitis.* Kimchi ita interpretatur: *si non credatis verbis meis, id fit, quia non estis stabiles,* sive *firmi* scil: *in vera religione.* Verum hoc additur sine idonea ratione. Aben-Esra verba elliptice accipienda putat hoc sensu, *si non credatis mihi,* petite signum: *non est enim in vobis vera fides;* non facile sine signo creditis. Rationem hujus interpretationis petit ex iis, quae sequuntur; sed nimis quaesitum videtur. Vitringa in *Observatt. SS.* L. I. Differt. III. Cap. III. §. III. ita interpretatus erat: *certe non creditis, quia non estis confirmati,* sive, fiducia in Deum, sive, quod praesentem reipublicae statum videatis nutare, nec satis esse firmum, ad ullam de eo spem solidam animo concipiendam. Sed in Commentario ad h. l. vulgarem praefert interpretationem: *Si non credatis,* sive *fidem habeatis* his, quae dico, *non confirmabimini,* h. e. status rerum vestrarum *non confirmabitur.* Nempe Judaei et eorum rex, Ahasus, trepidantes ad famam novae expeditionis bellicae binorum regum taciti respiciebant opem regis Assyriae et prophetae promissa frigide excipiebant. Id quod bene perspiciens vates, addit: si non credatis verbis meis, nec fiduciam ponatis in Deo; assevero vobis, rerum vestrarum statum numquam firmum fore et stabilem. Ita et Kocherus: *Nisi credideritis, certe non stabiliemini,* stabiles permanebitis. כִּי est asseverantis particula, *certe, omnino, vere,* ut 1 Sam. XIV, 39., Hos. VII, 6. VIII, 6. Convenit haec sententia per omnia orationi regis Josaphati ad Judaeos, et inde huc translata videtur. Legitur illa 2 Paral. XX, 20.: *credite* (הַאֲמִינוּ) *in Jova Deo vestro* (h. e. fiduciam ponite in Jova, quae vis est verbi הֶאֱמִין cum ב); וְתֵאָמֵנוּ *et confirmabimini; credite prophetis ejus,* fiduciam ponite in illorum verbis, *et prospere res vestras gerite.* Utrobique est elegans Hebraeis lusus paronomasticus inter תַּאֲמִינוּ et תֵּאָמֵנוּ. Eventus omnia comprobavit.

bavit. Syri quidem et Ephraimitae, suis posthac inclusi limitibus, Judaeae non magnopere nocuerunt; quin utriusque populi respublica brevi est excisa; sed Assyrii, in quos Judaei spem suam posuerant, ipsos quoque illos et Ahasum regem afflixerunt, spoliarunt, vexarunt, ut docet historia 2 Paral. XXVIII, 20. 21. Digna quoque, quae memoretur, est A. Pfeifferi hujus commatis interpretatio in *Dubiis Vexatis* Cent. IV. p. 675. Vertit verba nostra: *annon creditis, nisi confirmemini?* Quam interpretationem vindicat 1) *e natura vocum.* „אִם accipi quandoque *interrogative*, notum est, ut Jud. IX, 2.; nec minus illud, נֶאֱמָן significare *confirmari in veritate.* 2) Sensus hinc exsistit planus et facilis: *annon credetis*, scil. hactenus dictis, *nisi confirmemini*, scil. aliquo signo? 3) Bene congruunt ea quae antecedunt et sequuntur; videbat vates Ahasum perstare in sua trepidatione, de qua Vs. 2., a qua ipsum dehortatur Vs. 4., et causae trepidationis, descriptae Vs. 5. 6., opponit divinam promissionem Vs. 7. 8. 9., ubi subjicit, an adhuc nondum creditis, nec timorem exuere potestis, nisi et aliquo signo confirmemini? Itaque Versibus sequentibus datur optio signi, et exhibetur Vs. 14." Sed נֶאֱמָן eo, quem Pfeifferus ei tribuit, significatu alias non reperitur, et locus parallelus, quem attulimus, 2 Paral. XX, 20., omnino eam, quam ipsi adscivimus, interpretationem commendat. Steudel verba אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ sic interpretatur: *est sane quod confidatis, quamvis non optime muniti sitis.* אִם לֹא, inquit, „h. l. *profecto*, ut saepius, v. c. Jos. XIV, 9. significat. Ellipticam hanc dicendi formulam esse constat, et variae subaudiri possunt protaseos hypotheticae apodoses; cf. 2 Sam. III, 35. 1 Sam. XXIV, 7. תַאֲמִינוּ concessive sumendum: *est tamen profecto, quod confidatis*, s. *confidere licet.* Sequens כִּי ut כִּי initio Versus 8. vertendum puto *quamvis* et תֵאָמֵנוּ *muniti sitis.* Deo confidere licet, quamvis parum vobis confidendum vobis videatur, quum ipsi vobis parum praebere posse securitatis probe noritis." Verum אִם לֹא etsi in jurejurando *profecto* reddi possit, ut indicato

Josuae

Josuae loco, heic tamen ita recte verti, vehementer dubito. Quidquid sumas, neutiquam necesse quidquam in textu mutare, ut J. D. Michaelis fecit, qui pro תַּאֲמִנוּ legi mallet תַּאֲמִינוּ, ut hoc incisum ad verbum esset vertendum: *si non credatis!* (minitabundus haec dicens) *nam non creditis!* i. e. praevideo, vos non credituros esse.

10. וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז *Addiditque Jova loqui ad Ahasum*, per ministrum suum, prophetam, perinde ac 2 Chron. XXXIII, 10. dicitur: *Dominus loquebatur ad Manassem et populum suum*, nimirum per prophetas.

11. Superiorem prophetae orationem Ahasus frigidius videtur excepisse, et reverentia vatis magnae auctoritatis non quidem obloquutus esse prophetae in os, sed tamen silentio suo et externa gestus significatione non obscurum fecisse indicium, se parum tribuere illis promissis. Videbatur enim vates, quod ad praesentem rerum statum, non loqui probabilia, et rex ipse cum proceribus jam coquebat pectore consilia de sollicitando auxilio regis Assyrii. Quod quum observaret Jesajas, regem Dei nomine jubet aliquod petere signum, quo certior fieret tum de auctoritate vatis, tum de indubio promissi implemento. שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ *Pete tibi signum a Jova, Deo tuo.* אוֹת, quod proprie *signum* quodcunque denotare constat, saepe indicat signum prognosticum, quod fidem facit, certe eventurum esse aliquid, quod a propheta futurum praenunciatur, sive sit illud signum factum aliquod, quod secundum naturae ordinem accidit, quale est, quod 1 Sam. II, 27—36. X, 2. seqq., 2 Sam. X, 2. seqq. commemoratur, sive sit aliquid insolitum, mirandum, praeter consuetum naturae ordinem, ex quo manifeste cognosci possit, adesse numen, et ratum habere vatis effatum, quale est, de quo infra XXXVIII, 7. 22. Jud. VI, 17., cf. Deut. XIII, 2. 3. Atque hoc quidem loco posterioris generis signum intelligi, dubium non potest esse cogitanti, quonam consilio propheta regem jusserit a Jova signum petere. „Dubius," inquit Steudel, „ac haesitans

stetisse

ftetiffe Achafus videtur, quum vates liberationem ab hoftibus non ita procul imminentem annunciaret. Propheta autem in memoriam ei revocat, nihil effe, quod Deus perficere non poffit. Quodcunque infolens et mirum homo a Deo fperaverit, haud confilii inopem effe Deum, quum tota natura Dei fubfit imperio. Sive in coelis, five in terris infolens opus fuerit phaenomenon, quo ipfe poffet juvari, id impedimento effe non debere, quo minus Deum adeat in rebus fuis ambiguis; hunc ipfi non defuturum. Haud, quo futuri quid portenderetur, omen eft, quod petere propheta jubetur, fed mirabile quid factu, quo ipfo Jovae auxilium fefe exhiberet, quum Jovà profectò confidere liceat, penes quem fit factis etiam quam maxime infolitis demonftrare facultatem fuam juvandi. Hoc tantum prophetae fenfu affumto Achafi refponfum ut improbum non vituperari non poterat. Omen quoddam petere fi jubebatur, refponfum, quod dabat, fiduciae fignum effe poterat. Sed Jovae mirabile auxilium fi implorare jubebatur, impietatem fane recufatio prodebat.“ Optionem dat regi petendi fignum qualecunque et undecunque vellet: הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַ לְמָעְלָה *demitte* te *in profundum petendo,* five, *ad infernum usque, aut effer te in fublime furfum.* שְׁאָלָה *Imperativus* vel *Infinitivus* verbi שְׁאַל cum ה paragogico, Patach, ob accentum in Camez producto, ut in שְׁמָעָה, *audire* (Dan. IX, 19.), סְלָחָה, *condonare* (ibid.). Ita Saadias: أمّا عمّقت مسألتك, *five demittas petitionem tuam.* Et Jarchi הַעְמֵק שְׁאָלָה *ἀσύνδετον* effe obfervat pro הַעְמֵק וּשְׁאַל, *profundum fac et pete.* Alii vero שְׁאָלָה idem valere exiftimant quod שְׁאוֹלָה, *infernum usque, ad inferos,* quod melius refpondeat τῷ לְמָעְלָה. Ita Aquila, Symmachus et Theodotion: *βάθυνον εἰς ᾅδην.* Sed quodnam fignum ex orco peti potuerit? Recte Chaldaeus: שְׁאַל דִּי יִתְעֲבֵד לָךְ נֵס עַל אַרְעָא אוֹ תִתְחֲזֵי לָךְ אָת בִּשְׁמַיָּא *pete ut fiat tibi miraculum fuper terram, aut appareat tibi fignum in coelis.* Sic Pharifaei Matth. XVI, 1. *τὰ σημεῖα ἐκ τοῦ οὐρα-*

οὐρανοῦ opponunt miraculis, quae Dominus edebat in terris. Hieronymus: *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra.* Ad quae in Commentario haec notat: „Qui prius per prophetam loquutus fuerat Achaz: *Vide, ut sileas, noli timere,* et cetera (Vs. 4.), illo non credente, et ideo non intelligente, ipse loquitur ad Achaz, ut saltem auctoritate Domini territus suscipiat quae dicuntur. Quia tibi, inquit, videtur esse difficile, quod regna potentissima brevi tempore finienda sint, et tu cum populo tuo de magno periculo libereris; *pete tibi signum,* nequaquam ab idolis, quorum errore retineris, sed a Domino Deo tuo, qui tibi auxilium pollicetur; et ipsum signum optionis tuae est, sive de profundo, sive de excelso. Quod quum soli LXX dixerint [εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος], ceteri juxta hebraicum significantius transtulerunt: *de profundo inferni.* Ergo sicut *profundum* infernum significat, ita *excelsum* supra coelum intelligere debemus, ut cum de inferno sive de excelso signum acceperis, credas futura, quae dixi. Vis, inquit, ut scindatur terra, et grandi hiatu inferi pateant, qui in corde terrae esse dicuntur, an ut aperiantur coeli?"

12. Oblatum signum Ahasus recusat his verbis: לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה *non petam, nec tentabo Jovam,* pietatis et religionis simulatione; respicit enim legem Deut. VI, 16. לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, *non tentabitis Jovam Deum vestrum.* Cum tacita ironia autem haec enunciasse censendus est, quasi diceret: non perdat operam tentando illum, scio enim, quod praestare non possit, quae promittit. Munera etiam vel miserat jam, vel mittere decreverat ad regem Assyrium, quibus ejus amicitiam sibi conciliaret, et auxiliares copias impetraret; vid. 2 Reg. XVI, 7. 8. Hieronymus: „Non humilitatis, sed superbiae est, quod non vult signum a Deo postulare. Quanquam enim scriptum sit in Deuteronomio [VI, 16.]: *Non tentabis Dominum Deum tuum,* tamen jussus ut peteret, obedientia debuit explere prae-

praeceptum, praeſertim quum et Gedeon et Manoe ſignum petierint et acceperint [Jud. VI. XIII.]. Quanquam juxta hebraei ſermonis ambiguitatem, in quo ſcriptum eſt, *ulo enaſſe Adonai*, et omnes ſimiliter transtulerunt: *non tentabo Dominum*, poſſit legi: *non exaltabo Dominum*; ſciebat enim rex impius, quodſi ſignum peteret, accepturus eſſet, et glorificaretur Dominus. Ergo quaſi idolorum cultor, qui in omnibus angulis platearum, et in montibus locisque nemoroſis aras conſtituerat, et pro Levitis habuit phanaticos, non vult ſignum petere, quod praeceptum eſt." Quod Hieronymus verba hebraea ait verti poſſe: *non exaltabo Jovam*, eo nititur, quod verba נִסָּה et נָשָׂא confudit, enunciatione non multum, ſed ſcriptione, differentia. C. L. Hommel in *Obſervatt. philologg. exegett.* p. 72. verba noſtra ita vertenda arbitratur: *non periclitabor Jovam* (*ich mag's mit Gott nicht verſuchen*), non periculum Jovae faciam, committendo ei exitum hujus belli et interea vaecorditer quieſcendo, ſed ipſe mihi de auxilio proſpiciam. Eodem ſenſu verbum נִסָּה ſumi vult Dan. I, 12.: נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ, quae verba Lutherus vertit: *Verſuch's doch mit deinen Knechten.* Sed hoc a noſtro loco alienum eſt. Koppius haec ab Ahaſo in ludibrium vatis et Jovae dicta putat, quaſi ſenſus eſſet hic: nolo prodigium poſcere, ne, ſi tale, quale vellem, facere non poſſis, te et Deum tuum deriſui exponam. In contrariam prorſus partem Ahaſi orationem trahit Vogelius: negavit, inquit, Ahaſus, ſe ſignum eſſe petiturum, cum eloquiis divinis ſine addito ſigno, quo de certitudine eorum confirmaretur, fidem habere velit. Verum ſi hic Ahaſi verbis ſenſus ineſſet, cur vates Ahaſo tam indignabundus reſponderit (Vs. ſeq.), non perſpici poteſt.

13. וַיֹּאמֶר *Dicit igitur* Jeſajas, uti manifeſtum eſt ex oratione, quae ſequitur. Hieronymus: „Quis eſt iſte, qui dixit: *Audite ergo domus David?* Nequaquam Deus, qui ſupra (Vs. 11.) ad Achaz dixerat: *pete tibi ſignum a Domino Deo tuo*, ſed propheta, ut ex ſequentibus comprobatur:

batur: *quia molesti estis et Deo meo."* בֵּית דָּוִד *Vos, Domus Davidis!* qua appellatione tum regem ipsum, tum principes regios proceresque, qui regem comitabantur, intelligit, ut supra Vs. 2. Qui quum probare se responsum regis ostendissent, cunctos illos vates castigat. Quod vero aulicos illos *Davidis domum*, et non potius *Ahasi domum* appellaverit, Kimchi a vate ideo factum existimat, ut Ahaso pudorem incutiat, et mentione Davidis, pii regis, Ahasi impietatem redargueret. „Opprobrii causa," inquit, „non appellavit eum nomine ejus, ut 1 Sam. XXII, 12. *Audi, quaeso, fili Ahitob.* Mentionem *Davidis*, nec patris ejus, fecit, quod propter Davidem regnum impetravit. Simili de causa Moses Num. XVI, 8. 9. Corachum alloquitur: שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי הַמְעַט מִכֶּם *audite, quaeso, filii Levi, parumne vobis videtur,* et quae sequuntur." Sane non est improbabile, vatem imitatum esse Mosen, et quemadmodum hic Coracho eo quod ei in mentem revocaret, Levi ortum esse, ruborem incuteret; ita et Jesajam Davidis mentione Ahasum redarguere voluisse. Davides enim, e cujus posteris erat Ahasus, pius Deoque fidens rex fuit, qui prophetarum effata minime sprevit. Vid. 1 Sam. XVI, 1. seqq. 2 Sam. XII, 1. Sed degener Ahasus, Davidis virtutes non imitatus, divinis promissis per prophetas factis fidem non habuit. הַמְעַט מִכֶּם sunt qui sic capiant: *parumne a vobis* fit, i. e. reputatur? Sed recte Steudel interpretatur: *minus quam ut vobis sufficiat,* nimis parum pro vestro judicio. Quo eodem sensu haec formula et Num. XVI, 9. Job. XV, 11. legitur, et Deut. I, 17. יִקְשֶׁה מִכֶּם *difficile erit prae vobis,* difficilius quam ut vos pares negotio judicetis. Elliptica est phrasis, מִכֶּם pro מִלָּכֶם, aut pro מִהְיוֹת לָכֶם *minus quam ut vobis conveniat.* Cf. Gesenii *Lehrgeb.* p. 290. not. 4. LXX: Μὴ μικρὸν ὑμῖν; Vulgatus: *nunquid parum vobis est?* הַלְאוֹת אֲנָשִׁים *Defatigare homines,* sive, ut recte Vulgatus, *molestos esse hominibus,* quibus prophetae intelligendi. Unde Chaldaeus: הַזְעֵר לְכוֹן דְּאַתּוּן מַהְלְאִין יָת נְבִיַּיָא *num parum vobis, quod defatigatis prophetas?* Molesti autem

autem erant et injurii prophetis, Ahaſus, et, quibuscum de ſumma rerum deliberabat, regni proceres, dum propheticis oraculis ineſſe fidem aut negabant, aut dubitabant. Ab interpretibus tantum omnibus discedit Steudel, cui אֲנָשִׁים hoſtes, Syri et Iſraelitae, eſſe videntur, et Infinitivus הַלְאוֹת aut paſſive ſumendus, *ab hominibus inimicorum loco tractari,* quod ipſe praeferre mallet, aut credendum, ullo modo ab Achaſo ad bellum gerendum provocatos fuiſſe Syros et Iſraelitas. Quam explicationem verbi הֶלְאָה uſus haudquaquam admittit. כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי *Quod defatigatis,* taedio, moleſtia afficitis, *quoque Deum meum,* dum ſignum oblatum cum contemtu repudiatis, quippe cui nihil ineſſe futurum putatis firmitatis ac fidei. Grotius: „Injurioſi eſtis in eum, cui putatis non ſatis virium ad vos liberandos.“ Kimchi חַלְאוּ *infirmum habetis, imbecillem judicatis,* explicat, ſenſumque eſſe ait hunc: „Vos cogitatis vobiscum, Deum eſſe defatigatum et infirmum ad verba ſua ſtabilienda.“ Sed patet, hoc verbum eodem ſenſu eſſe capiendum, quo antea הַלְאוֹת אֲנָשִׁים, quod non ſignificare poteſt, *infirmos judicare homines;* id enim vates non vitio et culpae dediſſet Ahaſo ejusque aulicis. Senſus ergo eſt, quem indicavimus: putaſtis, parum eſſe, quod hominibus, prophetis, ſitis moleſti? Atqui ſcitote, vos Deo eſſe moleſtos: Ac ſi dicat vates, non me deſpicitis offerentem ſignum libertatis, ſed Deum, cujus nomine vobis iſta promitto. Hieronymus: „Quia non ſolum prophetas perſequimini, et eorum dicta contemnitis; ſed et praeſentis et jubentis Dei ſententiae contradicitis, ita ut ei exhibeatis laborem, idcirco Dominus faciet, quae ſequuntur. Pro *labore* et *moleſtia*, quod Aquila et Symmachus transtulerunt, LXX et Theodotio ἀγῶνα interpretati ſunt, id eſt, *luctam* atque *certamen*, quia contentioſi non ſubjiciant collum Domini ſervituti, ſed illo vulnera eorum volente curare, reſpuant ſanitatem. Et hoc notandum, quod Achaz, rege impiiſſimo, nolente ſignum petere, ſermo propheticus ad domum David, hoc eſt, ad tribum regiam convertatur,

de

de qua supra (Vs. 1.) legimus: *Et nunciaverunt haec domui David.*"

14. לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת *Propterea*, quia vos signum oblatum repudiatis, et interim populi Hierosolymitani animi sint confirmandi, *dabit Dominus ipse vobis signum*, prodigium, ostentum (vid. not. ad Vs. 11.), ad confirmandam promissionem liberationis a me allatam. הִנֵּה *Ecce!* qua attentionem excitat auditorum, arguitque rem proponendam esse prorsus singularem, et animadversione dignam. הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל *Virgo illa concipit, paritque filium, et vocabit nomen ejus Immanuel,* virgo, quae licet jam gravida, sit tamen maneatque virgo, filium pariet, cujus ipsum nomen magni aliquid atque divini portendit. הָעַלְמָה *Virgo illa*, nam ה Articuli virginem certam, *ὡρισμένην*, audientibus notam, indicat; uti הָעַלְמָה dicitur de Rebecca Genes. XXIV, 43., et de Mirjamo Exod. II, 8. Nomen עַלְמָה *virginem*, quae vere talis dicitur, notare, ostendimus in Adnotationis ad hunc locum Additamento, quo aliorum de hoc vaticinio sententias expendimus, nostramque interpretationem vindicamus. הָרָה non est, ut quidam volunt, tertia Praeteriti, quam per generis enallagen pro feminino הָרְתָה positam volunt, sed vel Participium verbi inusitati הור, i. q. הָרָה, *concipere*, vel, uti vult Gesenius, forma feminina Adjectivi הָרֶה (falso V. D. dicit, me in priore hujus libri editione הָרָה pro tertia Praeteriti habuisse). Sic Chaldaeus: עוּלֵמְתָא מְעַדְּיָא, *virgo gravida*. Aquila: ἐν γαστρὶ συλλαμβάνει. Convenit cum sequenti וְיֹלֶדֶת, *et parit*. Utrumque LXX, quum viderent agi de futuro tempore, recte verterunt: ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν. Eadem quae hic formula de muliere gravida et post aliquod tempus partum editura legitur Genes. XVI, 11. Jud. XIII, 5. וְקָרָאת potest verti vel: *et vocabis*, oratione habita ad feminam (ne quis hic de Ahaso cogitet), vel: *et vocabit* femina, puta, quae concipiet et pariet. Ita וְקָרָאת contracte erit positum pro

וְקָרָאת, ut a קָרָה legitur קְרָאת, *obveniat*, Deut. XXXI, 29., עָשָׂת, *fecit*, Levit. XXV, 21., נִפְלָאת, *admirabilis est*, Pſ. CXVIII, 23. Quod Aben-Eſra et Kimchi ut ejusdem formae exemplum adferunt, וְחָטָאת עַמֶּךָ, *et peccavit populus tuus*, Exod. V, 16. (pro חָטְאָה), dubium eſt; nam quum עַם maſculini ſit generis, ſunt, qui verba illa vertant: *peccatum*, culpa, eſt *populi tui*, חַטָּאת accepto pro nomine in ſtatu regiminis poſito; cf. not. ad eum loc. Hieronymus: „Quodque ſequitur: *Et vocabit nomen ejus Immanuel*, et LXX, et tres reliqui [Aquila, Symmachus, Theodotio] ſimiliter transtulerunt, pro quo in Matthaeo [I, 23.] ſcriptum eſt *vocabunt* [καλέσουσι], quod in Hebraeo non habetur.... Verbum *carat*, quod omnes interpretati ſunt *vocabis*, poteſt intelligi et *vocabit*, quod ipſa ſcilicet virgo, quae concipiet et pariet, hoc Chriſtum appellatura ſit nomine. In multis teſtimoniis, quae Evangeliſtae vel Apoſtoli de libris veteribus aſſumſerunt, curioſius attendendum eſt, non eos verborum ordinem ſequutos eſſe, ſed ſenſum. Unde et in praeſenti loco pro *concipiet in utero* Matthaeus poſuit *in utero habebit*, et pro *vocabis*, *vocabunt*." Nomina ceterum filiis imponere ſolebant matres, veluti Eva, Geneſ. IV, 1. 25., filiae Lothi Geneſ. XIX, 37. ſeq., Lea Geneſ. XXIX, 32. XXX, 18. ſeqq., Rahel, l. c. Vs. 24. Nomen autem, quod virgo paritura filio imponet, עִמָּנוּ אֵל, vel poteſt accipi ut nomen pueri *proprium*, vel ut *ſymbolicum*. Poſterius longe eſt probabilius, quia vates noſter in locis ſimilibus per *impoſitionem nominum* indicat illuſtria quaedam *attributa*, quae de perſona aut re aliqua cum laude praedicari poſſent, cujusmodi nomina ſymbolica recte *honoraria* appellaveris. Sic infra IX, 5. de eodem, de quo hic agitur illuſtri puero, dicitur, *nomen ejus appellandum eſſe Mirabilis, Conſiliarius, Heros.* Et LXI, 6. populum Judaicum appellandum ait *ſacerdotes Jovae.* Porro LXII, 4. Hieroſolymam non amplius vocandam eſſe *Derelictam*, ſed חֶפְצִי־בָהּ, *voluptas mea in ea*, praedicit. Ac Jeremias XXIII, 6. XXXIII, 16. Meſſiae nomen ait fore יְהוָה צִדְקֵנוּ, *Jova*

Jova juſtitia noſtra. Vid. et Ezech. XLVIII, 35. Recte igitur Grotius ad Matth. I, 22.: „Qui prophetas non ſupine legit, neſcire non poteſt, *vocatum iri aliquo nomine* dici ab illis eum etiam, qui non ejus vocis ſono ſit appellandus, ſed cujus rebus celebrandis vox ita conveniat. Loca paſſim occurrunt. Jeſaj. I, 26., *Poſtea dabitur nomen tibi urbs juſtitiae, civitas fidelis,* i. e. poſtea eris urbs juſta et civitas fidelis. Cf. LVI, 7." Ceterum quum *Deus nobiscum eſſe* Hebraeis dicatur, quoties benignus nos reſpicit et adjuvat, ut Pſ. XLVI, 8. 12. (יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ), LXXXIX, 25., infra apud Noſtrum XLIII, 2. Jerem. I, 8. Joſ. I, 5.; puero nomine עִמָּנוּ אֵל appellando portendi patet populi Judaici a malis et adverſis liberationem ejusque defenſionem adverſus qualescunque hoſtes. Eam vero praeſtandam eſſe ab ipſo illo e virgine naſcituro maſculo, qui vere ſit Deus, humana natura adſumta inter homines verſaturo, adeoque re ipſa עִמָּנוּ אֵל, *θεάνθρωπος*, manifeſtum eſt inde, quod in eodem hoc vaticinio, infra IX, 5. puer ille naſciturus diſerte dicitur appellandus inter alia eſſe אֵל גִּבּוֹר, *Deus fortis.* Recte Lactantius *Div. Inſtit.* Lib. IV. Cap. 12.: *Propheta declaravit hoc nomine Immanuelis, quod Deus ad homines in carne venturus eſſet. Immanuel enim ſignificat Nobiscum Deus, ſcilicet quia illo per virginem nato confiteri homines oportebat, Deum ſecum eſſe in terra et carne mortali.* Hieronymus: „Ergo iſte puer, qui naſcetur ex virgine, o domus David, nunc appellatur a te *Emmanuel*, id eſt, Nobiscum Deus, quia rebus ipſis probabis a duobus inimicis regibus liberata, Deum te habere praeſentem." Percrebuerat igitur jam vatis noſtri aetate et inter Judaeos opinio illa pluribus antiquitatis populis recepta de divino aliquo heroe et rege, e virgine illibata naſcituro, qui homines ſcelere ſit ſoluturus, moleſtiis levaturus, ex miſeriis erepturus, uno verbo, qui *aureae aetatis* felicitatem in terram ſit reducturus. De qua opinione a variis populis varie formata vide Annotationis ad h. l. Additamentum. Hebraei divinum illum regem

in ſuo populo e virgine Davidicae proſapiae oriundum, ſuaeque potiſſimum gentis vindicem et liberatorem exſtiturum ſperabant. Appariturum autem exſpectabant, qui inter illos veteri illi atque illuſtri oraculo de regni Davidici ſtabilitate 2 Sam. VII, 16. fidem habuere, quotiescunque magnis publicis calamitatibus ita oppreſſi eſſent, ut ultimae ſive ferreae aetatis finem propinquum eſſe crederent. Cf. *Scholl. in Ezechielem* Vol. II. p. 464. edit. ſec. Jam quum a conjuratis Syriae atque Iſraelis regibus genti Davidicae regiae totique regno Judaico interitus tum imminere videretur; anxios demiſſosque animos vates erigit ſpe mox naſcituri divini illius magnoque deſiderio exſpectati principis, quem virgo modo prodigioſo ſit paritura. Famam inter illius aetatis Judaeos fuiſſe de illuſtri quodam ſui populi liberatore ac ſervatore ſingulari modo naſcituro, patet quoque ex Michae, vatis Jeſajae aequalis, Cap. V, 2., ubi poſtquam Vs. 1. manifeſte actum eſſet de ortu Meſſiae ex Bethlehemo, additur: *Propterea tradet eos,* עַד־עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה, *usque ad tempus, quo pariens,* ſ. illa, quam parituram ſperant, *pepererit.* Oraculum ita noſtro ſimile, ut unum ſpectare ad alterum, eaque ſe mutuo explicare ſatis intelligantur. Judaeos Jeſu Chriſti aetate hunc locum de Meſſia e virgine naſcituro intellexiſſe, patet ex Matth. I, 22. 23. Quod ſpei, quae vatem tenuit, fore, ut illuſtris ille populi ſui ſervator propediem apparitarus ſit, non reſpondit eventus, haud debet nos movere, ut de eo vatem cogitaſſe negemus.

15. חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל *Lac ſpiſſum et mel comedet,* quod plures interpretes eo referunt, quod communis ille fuerit infantilis aetatis apud Veteres victus, ut pluribus oſtendit Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. LI. T. I. p. 718. edit. Lipſ., demonſtravitque idem, *mel* ſalubritatis cauſſa *lacti,* et inprimis caprino, junctum commendari. Proinde Jupiter infans caprae lacte et melle nutritus fertur. Callimachus *Hymno in Jovem:*

σὺ

— — — σὺ δ' ἐθήσαο πίονα μαζὸν
Αἰγὸς Ἀμαλθείης, ἐπὶ δὲ γλυκὺ κηρίον ἔβρως.

Tu autem ſuxiſti pingue uber caprae Amaltheae, et inſuper dulcem favum comediſti. Sed quum infra Vs. 22. eo, quod lac ſpiſſum et mel omnium terrae Judaicae incolarum victus ſit futurus, terrae illius deſolatio ſignificetur; recte J. D. Michaelis, J. E. Faber in Nott. ad *Obſervatt. ſuper Oriente* P. I. p. 284., Eichhorn, Gesenius, alii, et hoc loco indicari exiſtimant, fore, ut primis naſcituri pueri vitae annis, terra ob incolarum defectum inculta jaceat. לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב *Usque ad ſcire ſuum*, usque dum ſciat, *reprobare malum, et eligere bonum.* ל ſequente Infinitivo דַּעַת hic valet *donec, usque dum,* ut Levit. XXIV, 12. *Poſueruntque eum in cuſtodia* לִפְרֹשׁ לָהֶם *donec exponeret eis* Moſes. LXX: πριν ἢ γνῶναι αὐτὸν κ. τ. λ. Chaldaeus: עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא, *priusquam ſciat puer* etc. Phraſi vero *reprobare malum et eligere bonum,* ubi de infantibus dicitur, ſignificatur illud tempus tenellae aetatis, quo infans jam pueraſcens uti incipit ratione in discernendis bonis et malis, utilibus et noxiis. Patet ex Deut. I, 39. וְטַפְּכֶם, *et infantes veſtri tenelli, de quibus dixiſtis, et filii veſtri,* אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע, *qui nondum norunt bonum et malum.* Cf. Jon. IV, 11. Verba מָאַס et בָּחַר cum ב ſolent conſtrui, ut Vs. 16., infra XIV, 1. XLIV, 1. 2. Hieronymus, qui vertit: *butyrum et mel comedet, ut ſciat reprobare malum, et eligere bonum,* videtur Particulam *ut* ſumſiſſe pro *quamvis,* quod eſt apud Latinos frequens, hoc ſenſu: quamvis Immanuel perfectam habeat in corpore infantili ſapientiam, excedatque infinitis ſpatiis aliorum infantium capacitatem; illorum tamen inſtar butyro paſcetur ac melle. Sic enim ille in Commentario ad h. l.: „Ne eum putes in phantasmate naſciturum, cibis utetur infantiae, butyrum comedet et lac. Et licet hoc dicatur, ut veritas humani corporis approbetur, tamen adhuc pannis involutus et butyro paſtus ac melle, habebit boni malique judicium, ut reprobans mala, eligat bona. Non quod hoc fecerit,

aut

aut reprobaverit, vel elegerit, ſed quod ſcierit reprobare et eligere, ut per haec verba noſcamus, infantium humani corporis divinae non praejudicaſſe ſapientiae.“ Nugantur, qui hoc Verſu vatem volunt transire ad aliud, quod vocant, ſubjectum, et poſtquam vaticinatus eſſet de Immanuele, mox demonſtrare digito vel geſtu aliquo filium ſuum Schear-Jaſchubum, quem ſecum duxiſſe vates narratur ſupra Vs. 3., et hunc producere in ſignum liberationis Ahaſo promiſſae, ut ſenſus ſit: *butyrum et mel comedet* non Immanuel, ſed filius hic meus, Schear-Jaſchub, ad quem et referunt ea, quae Vs. 16. dicuntur. Eam ſententiam peculiari ſcripto defendere et commendare ſtuduit Jo. Dan. Gottl. Herr in *Diſſertat.* (Praeſ. *Guil. Chriſt. Juſt. Chryſandro* defenſa) *de eo quod juſtum eſt circa diſtinctionem Immanuelis et Schear-Jaſchubi, vindicans verum ſenſum oraculi praegnantis Jeſaj. VII,* 14. 15. 16., Helmſtad. 1750. 4. Verum eſt perquam durum et violentum, ad aliam perſonam quae hic et Vs. 16. leguntur referre, quum nullum ſubjectum aliud, ab Immanuele diſtinctum, hic memoretur; id quod argumenti eſt, praedicata ad ſuperius et proximum referenda eſſe; nec eſt ulla neceſſitas, tale quid ſingendi, ſi noſtram hoc vaticinium interpretandi rationem ſequaris. Pluribus illam ſententiam refutarunt Casp. Jac. Huth in Progr. quod inſcribitur: *Immanuel butyro veſciturus ac melle, Jeſ. VII,* 15. Erlang. 1750. 4.; et Joach. Ehrenfr. Pfeiffer in Progr. *Immanuel non geminus ſed unicus,* Erlang. 1761. 4.

16. Particula כִּי hunc Verſum cum Vs. 14. connectit, inter quem utrumque Vs. 15. per parentheſin eſt interjectus. Rationem reddit, cur naſcituro Immanueli id nominis ſit imponendum. Brevi enim poſtquam natus fuerit, interitus hoſtium illorum, quorum minae tunc tantopere terrebant Judaeos, praeſentis inter ſuos Dei indicium faciet. Verba ſunt: כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ, ***nam antequam puer ille,*** **qui**

qui Vs. 14. nasciturus praedicitur, *sciverit reprobare malum, et eligere bonum*, dum in primaevae infantiae annis versabitur (vid. ad Vs. 15.), *deseretur*, desolata erit, *terra illa*, utraque illa regio, Syria atque Samaria, cf. Vs. 8.) *propter cujus duos reges aegre tibi est,* qui regnum Judae delere meditabantur, Vs. 6. Pronomen relativum אֲשֶׁר interpretes passim construunt cum verbo קָץ, hoc sensu: *terra, quam tu detestaris, sive fastidis, deseretur a duobus suis regibus.* Cui interpretationi obstat primum, quod Judaei et rex eorum Ahasus, non tam fastidiebant terram, quam *reges*, illius terrae praesides, tum, quod verbum קוּץ eo sensu, quem interpretes illi esse volunt, construitur cum בּ, et debuisset Hebraice dici, בַּאֲשֶׁר אַתָּה קָץ, *in qua tu nauseas*, cujus caussa tu taedio afficeris; hoc vero loco קוּץ construitur cum מִפְּנֵי, ut Num. XXII, 3. וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *et aegre erat Moabo propter Israelitas.* Terra itaque, quae deserenda dicitur, est *Ephraimitis* et *Syria:* duo reges terrae, propter quos aegre erat Ahaso et Judaeis, Rezin et Pecachus. Possis quoque cum Schultensio, loco supra ad Vs. 6. laudato, reddere: *derelinquetur terra, cujus a duobus regibus tu taedio afficeris*, i. e. obsidione premeris, ut קָץ eodem sensu sumatur, quo supra Vs. 6. תֵּעָזֵב, *deseretur*, i. e. incolis suis nudabitur, spoliabitur et opibus exhaurietur, ut supra VI, 12. וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ; add. XXVII, 10. LXII, 12. Steudel מַלְכֶיהָ explicari posse existimat de ambobus regibus terra Judaica potitis, quam jam ut suam haberent (Vs. 6.). „Terra itaque," inquit, „quae brevi relinquetur, eadem terra Judaica est, mox ab Achasi hostibus liberanda." Nobis tamen haud verisimile est, reges illos hostiles a vate, Judaici regni cive, suae patriae reges vocari. LXX hunc Versum sic reddunt: *Διότι πριν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων.* Verba *ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθὸν* alius haud dubie interpretis sunt, ad marginem alicujus codicis notata, quae dein-

deinceps in textum irrepſerunt. Habet tamen illud additamentum jam Cyrillus, expreſſitque Arabicus in Polyglottis interpres.

17. A praeſentium hoſtium metu mox liberabuntur quidem Ahaſus ejusque populus, nato Immanuele (Vs. 16.); ſed multo graviores deinceps calamitates eis ingruent a duobus tunc potentiſſimis regnis, Aſſyrio et Aegypto. A quibus etſi dure affligetur Judaea (Vs. 19—25.), et ab Aſſyriaco potiſſimum exercitu inundabitur tota (VIII, 8.); irrita tamen erunt et horum conſilia de exſcindendo regno Judaico, quia ſuae terrae Immanuel praeſtabit id, quod ejus nomen ſonat, auxilium divinum (VIII, 10.). Non connectitur autem hic Verſus cum ſuperiore oratione per particulam adverſativam, ut videbatur fieri debere, ſed vates ſimpliciter ait: יָבִיא, *adducet;* eadem ellipſi, qua ſupra I, 3. *Bos cognoſcit poſſeſſorem ſuum, et aſinus domini ſui praeſepe;* (ſed) *Iſrael non intelligit.* „Quamvis," inquit Steudel, „יָבִיא nude, ſine praemiſſa Particula ponatur, vix tamen aliter explicari poterit hic Verſus, quam ita: licet ab una parte periculo Judaei ſint eripiendi, ab alia tamen parte aliud minari periculum." LXX particulam adverſativam ſuppleverunt praemiſſo huic Verſui ἀλλὰ, quod illi, Kochero obſervante, ſtilo ſuae verſionis pedeſtri convenienter ſineque noxa facere poterant, ſed male Lowthus ſequutus eſt, „ipſe poeta Lowthus, quem ut ejuscemodi ſiguris aſſuetum, ita nec inimicum eſſe conſentaneum erat." הֵבִיא *Adducere,* conſtructum cum עַל, eſt *facere, ut cui hoc vel illud obveniat,* quo veluti *obruatur,* ſive bonum ſive malum. Exemplum eſt Joſ. XXIII, 15. *Quemadmodum* בָּא עֲלֵיכֶם *venit ſuper vos omne verbum bonum, quod loquutus eſt Jova ad vos,* כֵּן יָבִיא יְהוָה עֲלֵיכֶם, *ita adducet ſuper vos omne verbum malum.* Minus recte igitur plures interpretes noſtra verba ſic reddunt: *adducet Jova contra te, et contra populum tuum.* Non eſt magna differentia, nec tamen accurate ſatis ita exprimitur vis phraſeos, quae petita eſt ab

aquis,

aquis, eos, quibus ſuperveniunt, obruentibus, ut patet ex Joſ. XXIV, 7., ubi Joſua in oratione ſua meminit Aegyptiorum, obrutorum aquis ſinus Arabici: וַיָּבֵא עָלָיו אֶת־הַיָּם, *et fecit* (Deus) *ut iis* (Aegyptiis) *vi praevalente occurreret mare, et tegeret eos:* et ipſa haec metaphora de eodem hoc ſubjecto ita exponitur Cap. VIII, 7. et Jerem. XLVII, 2. Recte igitur LXX: Ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπί σε. Sed in ceteris liquida verſio non eſt: *ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν Ἐφραῒμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων.* Quae Hieronymus ſic vertit: *ex qua die abstulit Ephraim a Juda regem Aſſyriorum*, et in Commentario addit: „Quod quem ſenſum habeat, ſcire non poſſumus, niſi forte hoc dicendum eſt, quod peccatorum ſuorum magnitudine Ephraim, id eſt, Samaria, primum ad ſe Aſſyriorum fecerit impetum declinare.“ Sed rectius vidit Theodoretus, ponendum eſſe ſignum diſtinctionis poſt vocem Ἰούδα, et ſenſum ita explicavit: Κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, *τοιαύτας, φησὶν, ἡμέρας ἐπάξει ἐπὶ σὲ ὁ Θεὸς, οἵας ἡμέρας οὐκ εἶδες, ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν ἑαυτὸν ἀπὸ σοῦ ὁ Ἐφραΐμ. τίνες δὲ αὗται; τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς ἐν ταύταις ἐπάγων σοὶ κακά· οὐδὲ γὰρ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων Ἐφραῒμ ἀφεῖλεν· ἀλλ᾽ ὁ Κύριος ἐπάξει τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τοιαῦτα διὰ τούτου κακὰ, οἷα οὐκ εἶδεν ὁ Ἰούδας μετὰ τὸν τοῦ Ἐφραῒμ χωρισμόν.* Et eundem ſenſum Theodoretus oſtendit expreſſum eſſe ab Aquila et Symmacho, qui verterunt: *ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἀπέστη Ἐφραῒμ ἀπὸ Ἰούδα.* Maſorethae, ne quis hic erraret, ſuppoſuerunt accentum diſtinctivum majorem Athnach voci יְהוּדָה, ut ſequentia, אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר, cum iis ne confunderentur. Ea vero per modum appoſitionis adjiciuntur, ſenſusque eſt planus: talia tibi inducam tempora, qualia majores tui inde ab eo tempore, quo Judaicum regnum ab Ephraimitico divulſum eſt, non ſunt experti, regem intellige Aſſyrium, vos graviter afflicturum. Grotius *per regem Aſſyriae* vertit, אֵת ſumens pro מֵאֵת, ut Geneſ. IV, 1. Hieronymus: *cum rege Aſſyriorum*, et in Commentario: „Locus iſte per hyperbaton legendus eſt,

et

et nos ſequuti Hebraicam veritatem ita eum interpretati ſumus: o domus David, auſculta, quae dico: ut derelinquatur terra Syriae et Samariae a facie regum duorum, quos tu vehementiſſime reformidas, adducet Dominus dies ſuper te, et ſuper domum patris tui David, quos numquam habuiſti ex eo tempore, quo decem tribus a duabus tribubus ſeparatae ſunt, et regnum in Samaria habere coeperunt. Adducet autem iſtos dies, id eſt, tempora, cum rege Aſſyriorum, ut illis ſuperatis atque ſubverſis tu Immanuelis praeſentia libereris. Aliter: Interim nunc duo reges, Raſin et Phaceae, qui te obſident, et vaſtare feſtinant, brevi tempore ſubvertentur: tuae autem vaſtationis tempus illud adveniet, quando, quod numquam ſperaveras, imo numquam metueras, Aſſyrius venerit. Per quae docet, domui David non Syriam et Samariam, ſed Aſſyrios eſſe metuendos. Praeſenti ergo formidine liberat, et de futuro tempore comminatur.“ Neque tamen quae vates ab Aſſyriis Ahaſo ejusque genti obventura denunciat mala, unquam ei accidiſſe legimus. Si quis enim clades, quas Judaei ab Aſſyriae regibus ſub Ahaſo, Hiskia et Manaſſe quoque acceperunt, conferat cum malis, quae perpeſſi ſunt poſt diſceſſionem decem tribuum, ab Aegyptiis eorumque rege, Seſako, ſub Rehabeamo (2 Chron. XII, 2—12.), a Philiſthaeis et Arabibus ſub Joramo, Joſaphati filio (2 Chron. XXI, 16. 17.), a Syris ſub Joaſo (2 Chron. XXIV, 23.); deprehendet ſingulas graviores eſſe, quam quae illatae eis ſunt vel a Tiglath-Pulaſſare, ſub Ahaſo, vel a Sanheribo, ſub Hiskia, vel ab Aſſarhaddone, ſub Manaſſe. Tiglath-Pulaſſar enim ſimpliciter *afflixiſſe* Ahaſum dicitur 2 Chron. XXVIII, 20., vel *arctaſſe*, et expreſſiſſe ei grave tributum; Sanheribus occupatis Judaeae urbibus, et vaſtatis agris, magnum regi et Hieroſolymitanis incuſſit terrorem (2 Chron. XXXII, 1. 2. Jeſaj. XXXVI, 1. 2. ſeqq.), ſed repreſſus a potentiore Dei manu a conſiliis et coeptis coactus eſt deſiſtere, et in Aſſyriam reverti; Aſſarhaddon Manaſſen quidem cepit (ſed extra Hieroſolymam) et abduxit Babylonem, mox rurſus libe-

liberandum (2 Chron. XXXIII, 11.); ſed eae calamitates non ſunt graviores illis, quas modo recenſuimus, ut hiſtoriam legenti patebit. Imo expeditio terribilis, quam Zerah, Cuſchaeorum ſeu Arabum Imperator, ſub Aſa (2 Chron. XIV, 8. 9.), et Ammonitae, Philiſthaei, genteſque conterminae ſub Joſaphato (2 Chron. XX, 1.), cum numeroſiſſimis copiis adverſus Judaeam ſuſceperunt, non minorem terrorem ſparſerunt, quam Sanheribus, ne jam de magnis illis cladibus, quibus ſubinde Judaei affecti ſunt ab Ephraimitis, ſive Iſraelitis, gentilibus ſuis, quicquam memoremus. Quae quum recte perſpexiſſet Vitringa, ei vero, ut ceteris omnibus ſuae aetatis interpretibus, haec alte infixa eſſet perſuaſio, ſingulis vatum Hebraeorum effatis certos reſpondere eventus, ne noſtrum oraculum ſuo careat exitu, eo confugit ut Nebucadnezarem, *Chaldaeorum* regem, qui Judaicum regnum evertit, terramque vaſtavit incolisque exhauſit, *Aſſyriae* regibus accenſeret. Verum ſi demus etiam, latius nonnumquam Aſſyriae nomen tam ab Hebraeis, quam ab exteris ſcriptoribus uſurpari, pro Babylonia, ipſaque adeo Media et Perſide (ut Eſra VI, 22.), nihil tamen inde lucrabitur Vitringa. Neque enim poſt aliquot ſecula quae hic minatur vates, dicit futura eſſe, ſed ipſum illum, ad quem tunc loquebatur, Ahaſum illa experturum eſſe, diſerte ait, dum his verbis utitur: יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ, *adducet Jova ſuper Te, tuumque populum, domumque tuam patriam talia tempora, qualia antea non fuerunt.* Ceterum verba אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר Hubigantius exiſtimat non eſſe Jeſajae, ſed alius cujusdam, qui illa ad marginem ſcripſerit, ut explicaret, quaenam eſſet *apis in terra Aſſur*, de qua mox Vs. 18., poſtea vero a margine in contextum allata. Refutatis veteribus horum verborum interpretationibus ita pergit: „Quodſi vero ita convertas: *adducet Dominus contra te dies* .... *regem Aſſur*, nemo non videt, incommode venire poſt *dies*, perſonam regis Aſſur, neque unum eſſe poſſe alterius *appoſitum.* Deinde non convenit nominari *Aſſur*, antequam idem per ſimilitudinem dicatur: *apis*

apis terrae Assur [uti Vs. 18. praecedit *muscae Aegyptiacae* mentio]; ut neque eum in fine sententiae unum nominari; quoniam *dies* Judae *mali* futuri erant, non modo propter regem Assur, sed etiam propter Aegypti regem, Vs. 18.“ Hubigantii rationibus moti et Seckerus, Lowthus, Gesenius, alii, verba אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר pro nota a margine in contextum invecta habent. Nec ego admodum refragor, etsi Kocherus satis probabiliter monet, *diem* calamitatem cladesve dierum, cum ipso calamitatis auctore; tritam per synecdochen, metonymiamve temporis pro re in tempore dici.

18. Quae in universum minatus erat Versu superiore, inde ab hoc Versu usque ad Capitis finem illustrat et amplificat. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque illo die*, quo calamitates Vs. 17. denunciatae ingruent. יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם *Sibilabit* (cf. not. ad V, 26.) *Jova ad muscas, quae* sunt *in extremo fluminum Aegypti*, i. e. nutu suo congregabit adducetque accolas fluviorum, in quos scinditur Nilus, in mare exiturus, quorum proprium nomen est יְאֹרִים, utpote Aegyptiacum, vid. not. ad Ezech. XXIX, 3. Ubi autem Nilus per septem ostia mare Mediterraneum influit (בִּקְצֵה), stagna et paludes magnae sunt, in quibus innumera muscarum genera gignuntur. Vid. Arviosii *Itin.* P. I. p. 173. vers. teuton. Cum iis apte conferri hostiles exercitus, tum ob multitudinem, tum ob gravia incommoda, nemo non videt. De זְבוּב, *musca*, vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. IV. Cap. IX. T. III. p. 341. edit. Lips. et not. p. 342. Recte Chaldaeus haec explicuit: יְכַלֵּי יְיָ לְעַם קִטְרֵי מַשִּׁרְיָת גִּבָּרַיָּא וְסַגִּיאִין כִּדְבוּבַיָּא וְיַיְתֵינוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם *clamabit Dominus ad populum ligationum exercitus virorum fortium* (id est, in quo copiae virorum fortium simul junctae et conjuratae), *qui multae sunt instar muscarum, et adducet eas de terra Aegypti.* Muscis comparari Aegyptios ob immensam multitudinem, existimat quoque Bochartus l. c. p. 346., quum esset olim Aegyptus supra modum

modum populoſa, qua de re plura veterum ſcriptorum teſtimonia affert. וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר *Et ad apes quae ſunt in terra Aſſur* ſibilabit, quod ex hemiſtichio priore eſt ſubaudiendum. Chaldaeus: וּלְעַמְמֵי מַשִּׁרְיָתָא דְּאִנּוּן תַּקִּיפִין כְּדַבַּרְיָתָא וְיַיְתִנּוּן מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְּאַתּוּר *et ad validas copias, quae ſunt fortes ut apes, et adducet eas de finibus terrae Aſſyriae.* Jarchi: לדבורה חיל גבורים, *ad apem*, id eſt, *exercitum fortem, qui pungunt ut apes.* Cum iisdem conferuntur hoſtes infeſtiſſimi et Deuter. I, 44. Pſ. CXVIII, 12. „Quae ſimilitudines," ait Bochartus l. c. C. X. p. 364., „ne videantur ſubſidere infra argumenti dignitatem, ſciendum eſt, apem in tam tenui corpuſculo ingentes habere animos, atque, ut mel ſuum tueantur, non ſolum homines, ſed et vaſtiſſima quaeque animalia infeſtis aculeis aggredi non timere, et quandoque interimere. Aristoteles *Hiſtor. Animal.* LIX. c. 40. Κτείνουσι δὲ βάλλουσαι καὶ τὰ μεγάλα τῶν ζώων· καὶ ἵππος ἤδη ἀπέθανεν ἀπὸ μελιττῶν. *Injecto aculeo necant maxima quaeque animalia; adeoque ab apibus punctus equus obiit.*" Easdem, quas vates noſter hic adhibuit, imagines legimus apud *Mutelammem*, Poetam Arabicum, invaſiones et vaſtationes hoſtium deſcribentem, in *Excerptis ex Anthologia poetarum Veterum, Hamaſa* dicta, ad calcem *Grammat. Arab. Erpenianae*, ab A. Schultenſio Lugd. Batav. 1748. edit., p. 538., et in Michaelis *Chreſtomath. Arab.* p. 117.

وَذَاكَ أَوَانُ الْعِرْضِ جُنَّ ذُبَابُهُ

زَنَابِيرُهُ وَالْأَزْرَقُ الْمُتَلَمِّسُ

Atque nunc in conſita valle perfurit ejus muſca,
Bombantes apes, et caeruleus pabulator.

(Pro زَنَابِيرُهُ Gesenius ex conjectura زَنَانِيرُهُ, Pluralem nominis زُنَّارٌ, *muſcae exiguae*, poſuit. Sed genuinum eſſe quod

quod Schultenſius edidit, et nos retinuimus, oſtendit Bernstein in Commentarii Geſeniani cenſura, quae legitur in *dem Neuen krit. Journal der theol. Literat.* P. II. p. 85. ſeqq. teſtimonio undecim codicum et explicatione Tebriſii, Scholiaſtae. مُرْنَابِيَرَةٌ ſiſtit quoque Hamaſa a Freytagio edita Vol. I. p. 323.). Hieronymus: „Quum fuerit duorum regum terra deſerta, Damaſcus et Samaria, quam tu nunc deteſtaris et metuis; tunc adducet Dominus, o domus Juda, ſuper te et populum tuum dies, quos nunquam ante vidiſti, et regem Aſſyriorum. Fruſtra igitur praeſentia metuis, ſemiuſtos torres, et ignem penitus non habentes [Vs. 4.]: ſcire enim debes, quod ſibilo ſuo Dominus muſcas Aegypti et fluminum ejus, haud dubium, quin ſeptem διωρυχὰς Nili ſignificet, vocaturus ſit, et apem, quae eſt in terra Aſſur. Muſcas autem Aegyptios vocat propter ſordes idololatriae, et imbellem populum, et apem Aſſyrios, quorum illo tempore potentiſſium regnum erat, et ad bella promtiſſimum, vel ob id, quia omnis prope Aſſyriorum et Perſidis regio uſum habebat ſagittarum." Pharaonis Nechonis adverſus Nebucadnezarem ſuſceptas expeditiones, in quibus Judaea ab utroque hoſtili exercitu plus ſemel inundata fuit (vid. 2 Chron. XXXV, 20. Jerem. XLVI, 1. 2., tum 2 Reg. XXIII, 29. 30. ſeqq. 2 Chron. XXXVI, 1. 2.), hoc oraculo innui opinantur plerique eorum, qui ſingulis vatum effatis certos, qui eis reſponderent, eventus in hiſtoria quaerunt. Sed minatur vates, ut ad Vs. 17. monuimus, haec omnia Ahaſo obventura. Granville Penn in Obſervationibus criticis in hunc locum (*Critical Remarks on Iſajah Ch. VII. Vs.* 18.), quae inſertae leguntur variarum ad literaturam Orientalem ſpectantium ſcriptionum ſyllogi, inſcriptae *Oriental Collections*, Vol. II. No. III. (Lond. 1798.) p. 273., pro בַּיּוֹם legendum כַּיּוֹם, ו praefixum nomini דְבוֹרָה pro כֵּן, *ita*, ſumendum, totumque Verſum hoc explicandum praecipit modo: *Fietque, quemadmodum die iſto ſibilavit Jova ad muſcas, quae in extremo fluminum Aegypti, ita* ſibilabit

labit quoque futuro tempore *apibus, quae* ſunt *in Aſſyria*, i. e. ſicut olim, Rehabeami temporibus, rex Aegypti, Seſacus (quem Vir Doctiſſimus eundem cum Seſoſtri eſſe, operoſe demonſtrare ſtuduit), Judaeam invaſerat ſuis copiis atque vaſtaverat (vid. 1 Reg. XIV, 25. 26. et 2 Chron. XII, 2—9.), ita aliquando non minus dure atque hoſtiliter ab Aſſyriis, Sanheribo duce, vexabitur. Verum ut taceamus, בַּיּוֹם exprimi ab interpretibus veteribus omnibus, nec ullam in ea voce codicum diſcrepantiam reperiri; formula יוֹם הַהוּא ſemper de *futuro* tempore dicitur, nullaque plane ra io apparet, cur de incurſione aliqua Aegyptiaca, ante plura ſecula facta, hoc loco ſit cogitandum.

19. וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם *Venientque et conſidebunt omnes illae*, muſcae et apes, Vs. 18. Verbum נוּחַ ſive נָחָה, de quo cf. not. ſupra ad Vs. 2., de conſidentibus aliquo loco locuſtis uſurpatur Exod. X, 14., et de avibus 2 Sam. XXI, 10. בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת *In torrentibus deſolatorum*, ſ. *in convallibus ſolitudinum.* בַּתּוֹת pluralis nominis בָּתָה ſupra V, 6., ubi not. vid. Scriptum pro בָּתּוֹת, obſervante Kimchio, qui nomen recte explicat per חֳרָבוֹת, *loca devaſtata.* Jarchi: שׁוֹרוֹת בּוּרִים *agros incultos.* Saadias: فِي أَوْدِيَةِ ٱلْبَائِدَةِ *in convallibus deſerti.* Bene ad exprimendum hebraicum נַחֲלֵי adhibuit Arabicum وَادِي, vid. not. ad Exod. XVII, 1 Hieronymus: *in torrentibus vallium*; ſed בַּתּוֹת non ſunt *valles.* LXX, qui reddunt *ἐν ταῖς Φάραγξι τῆς χώρας, in vallibus regionis*, non ſatis accurate expreſſerunt ſignificationem nominis בַּתּוֹת. Cappellus: *in vallibus domorum*, h. e. *in vallibus habitatis, in quibus exſtructae ſunt domus.* Simile quid haud dubie reſpexit Chaldaeus, qui vertit, בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא, *in plateis civitatum.* Sed בַּיִת, *domus*, numero plurali efſertur בָּתִּים, non בַּתּוֹת; et eſt praeterea inſolens loquutio, *valles domuum.* Syrus: ܒܢܚܠܐ ܕܒܬܘܬ *in vallibus Bathuth* (male enim in Polyglottis ſcriptum eſt ܒܬܘܬ,

ܙܘܚܐ, vid. J. D. Michaelis *ad Castelli Lexic. Syr.* p. 389.), Hebraicum בַּתּוֹת pro nomine proprio habuit. Michaelis hic quoque, ut supra Cap. V, 6. בָּתּוֹת legere mallet, ita ut נַחֲלֵי הַבָּתּוֹת sint *valles, in quibus greges pernoctant*, in his enim maximam muscarum copiam esse solere. Cui observationi hic non erat locus. A Michaele haud longe discedens Struedel בְּנַחֲלֵי הַבָּתּוֹת *in vallibus locorum pernoctando idoneorum* interpretatur, contextum locos potius pernoctando idoneos, quam devastatas aut inaccessas valles postulare ratus. Sed prophetam haud dubium est hoc significare velle, hostilium copiarum, quae Judaeam sint inundaturae, tantum fore numerum, ut nec abdita et inaccessa loca ab iis tuta sint futura. Koppius confert Arabicum بَثْنَاءُ, *terra plana, mollis*; ut *valles depressae, irriguae, pingues*, oppositae sint *rupibus asperis et silvosis*; et *valles* et *rupes* poetice positae sint pro *tota terra Judaica*. Verum significatio *terrae planae et mollis* neutiquam convenit loco supra Cap. V, 6. וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים *Et in cavernis petrarum*, uti Vulgatus vertit. LXX: Καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν. Chaldaeus: וּבְשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא, *et in scissuris petrarum*. Ita et Syrus. Nomen נָקִיק, etsi soli linguae Hebraeae peculiare, nec quicquam lucis ex sororiis dialectis accipiens, vix tamen dubium est, *fissuram petrae* significare. Conjungitur cum סֶלַע et duobus ceteris, quibus praeter nostrum locum occurrit, locis, Jerem. XIII, 4. XVI, 16. Saadias: فِي كُهُوفِ ٱلصَّخْرِ, *in cavernis petrarum*. וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים LXX: Καὶ εἰς τὰ σπήλαια. Similiter Syrus: ܘܒܟܠܗܘܢ ܢܥܨܘܨܐ, *et in omnibus rimis*. Videntur a Chaldaico נְעַץ, *infigere*, loca intellexisse *perforata*, uti נְעִיץ Chaldaeis est *foramen, fossa*. Sed ex altero, quo id nomen occurrit, loco, infra LV, 13., (תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ, *pro abie succrescet* ....), manifestum est, plantas illo nomine indicari. Hinc rectius Vulgatus: *et in omnibus* *fru-*

frutetis. Cum eo convenit Jarchi, qui nomen hebraicum *senticeta* notare ait, explicatque Gallico *brosses.* Nec aliter sumendum observat altero, quo occurrit, loco, infra LV, 13. Aben-Esra אֵילָנִים אֵין לָהֶם פְּרִי *arbores non frugiferas,* Kimchi עֵצִים פְּחוּתִים, *arbores viles, depressas* exponit. R. quidem Juda, a Salomone Ben Melech in *Michlal Jophi* ad h. l. memoratus, נַעֲצוּץ eandem plantam esse conjicit, quae Arabibus eodem nomine appellatur. Sane eis نعض est *arboris spinosae* nomen, cujus cortice utuntur in depsendis coriis. Alii a Salomone memorati, נַעֲצוּץ eandem arborem spinosam esse putant, quae Arabibus سلم dicitur; eam ex scriptoribus Arabicis describit Celsius *Hierob.* P. II. p. 191. Ita Saadias: وَفِي مَا بَيْنَ ٱلسِّدْرِ, *et in eo, quod inter sidras.* Abendana ad Michlal Jophi *vepres* ab *infigendo,* quod נְעַץ Chaldaice sonat, dictos observat, quod contrectatae carni infigantur. Chaldaeus: וּבְכֹל מַדְבְּרֵי נַעֲצוּצַיָּא, quae verba in Polyglottis ita redduntur: *et in omnibus desertis ubi sunt carecta.* וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים LXX: Καὶ εἰς πᾶσαν ῥαγάδα. Vulgatus: *et in universis foraminibus.* Forsan הַחֲלָלִים legerunt, aut legendum conjecerunt, quod ad חָלַל, *perforavit,* retulerint. Minus verisimile, quod Kocherus opinatur, interpretes illos nostrum nomen derivasse ab הָלַל, *splenduit,* et intellexisse de locis in terra, quae diem non excludant, luceque benigna fruantur, quemadmodum מְאוּרָה, *cavum, specum,* ab אוּר, *lucere,* ductum existiment. Hieronymus in Commentario: (et in omnibus) *lignis nemorosis* vertit, hac addita nota: „Haec autem per metaphoram dicuntur, ut quia semel muscas et apes nominaverat, translationem servaret in reliquis." Interpres Arabicus in Polyglottis, qui ceterum Graecam Alexandrinam versionem reddit, hic tamen habet: وَفِي كُلِّ شَجَرَةٍ *et in omnibus arboribus.* Sequutus videtur Hebraeorum quorundam conjectu-

jecturam, הַנַּהֲלֹלִים pro *vilibus et ingloriis arboribus* habentium. Contra alii a *laudandi* notione, quam verbum הָלַל obtinet, *laudatas, nobiles arbores* indicari existimant, quae oppositae sint *vepribus*, בַּנַּעֲצוּצִים. Huc referendus Chaldaeus, qui וּבְכָל בָּתֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא *et in omnibus domibus laudis*, vertit, probante Gussetio s. v. הָלַל B.: „*Domus* vel *loci laudis*, h. e. loci laudabiles: nec abs re. Nam invasionem Assyriorum non tantum in locis desertis, petrosis, dumosis, sed etiam in laudabilibus, pulchris, ornatis, opulentis ponere oportuit. Interim est substantivum ab הָלַל factum per נ heemanticum, ut et praecedens נַעֲצוּץ." Id vero Gussetius ab עֵץ *locum lignatum* denotare arbitratur. Syrus nostram phrasin non expressit. Saadias: وفي ما بين الينبوت, *et in iis, quae inter spinosas siliquas*. Sunt, qui nomine נַהֲלֹלִים *flores* significari putent *splendidos, quibus apes insidere amant*, quod הָלַל *splendere* valeat. Alii a radice נָהַל *ducere* (infra XL, 11.), vertunt *ductus viarum*. Minus commode. A. Schultensius in *Origg. Hebrr.* Lib. I, Cap. VII. §. XI. p. 110. נַהֲלֹלִים reddit *loca aquis irrigua, laeta, fontibus perennia*, eadem, qua praecedens נַעֲצוּץ, forma, a נָהַל ductum, quod Arabibus est, *aquatum ducere, pascere*, unde منهل, *aquationis in pascuis locus*. „Apta sic," ait Michaelis in *Supplemm.* p. 1606., „oppositio ad נַעֲצוּצִים, *senticeta, spineta*, quae in aridis esse solent desertis: apta et inter vespas et muscas distributio, illae sua habitacula ex ramis arborum et spinarum suspendunt; hae irrigua, sive adeo palustria amant." *Loca irrigua* autem, quae nomine נַהֲלֹלִים designari Schultens censet, figurate adhibita putat, pro lautioribus laetioribusque fortunis, qua privatis domuum ac familiarum, qua publicis urbium et civitatum. E contrario horrida illa *vepreta* pro emblemate capit humilioris squalidiorisque fortunae, tam privatae, quam publicae. Omnia ista depascerentur muscae Aegyptiacae et apes Assyriacae, quae valles simul

simul et petrarum praerupta cacumina, id est, tum nuda et aperta loca, tum celsa et munita oppida, pervaderent et pervastarent, omniumque fortunis, tanquam praedae suae incubarent. Ceterum cum duobus his Versibus contulisse HOMERUM juvabit, qui *Iliad.* B. 87. seq. pari similitudine utitur:

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων,
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων·
Βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
Αἳ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἳ δέ τε ἔνθα·
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἠϊόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
Ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν.

Sicut gentes eunt apum confertarum, e petra cava semper recens venientium, in modum autem racemi volant super floribus vernis, et aliae hac adfatim volant, aliae illac; sic horum gentes multae a navibus et tentoriis ante littus profundum ordine procedebant et turmatim ad concionem.

20. בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה *Illo die abradet Dominus novaculâ mercenariâ* s. *conductâ*, uti vocem הַשְּׂכִירָה recte Hieronymus vertit, pertinet enim ad שָׂכִיר, *mercenarius*, infra XVI, 14. LXX in codice Romano: *ἐν τῷ ξυρῷ τῷ μεμισθωμένῳ.* „Sed non putem," inquit VITRINGA, „hanc esse germanam lectionem versionis Graecae. In codice Alexandrino est *μεμεθυσμένῳ*, *ebria*; in aliis exstat: *τῷ μεγάλῳ καὶ μεμεθυσμένῳ.* Posterius certe est apud Cyrillum, prius (i. e. simpliciter *μεμεθυσμένῳ*) apud Theodoretum. Id ita est expediendum. Auctor versionis Graecae legit שְׁכִירָה, veluti si scripta esset cum puncto in cornu *dextro*, pro שְׂכִירָה, cum puncto in *sinistro*; atqui שָׁכַר Hebraeis est *μεθύσκεσθαι*, *inebriari.* Sed quum Aquila, Symmachus, Theodotio deinceps verterunt *μεμισθωμένῳ*, idque rectius videretur, receptum est in contextum. Vox autem *μεγάλῳ* a librario vel Scholiasta aliquo adscripta fuit ad marginem, ad interpretationem *novaculae conducti-*

tiae, quia Hebraei שְׂכִירָה *magnum* indicare ajunt.“ Sic Jarchi per הַגְּדוֹלָה explicat, obſervatque, Chaldaeum interpretem Jerem. XLVI, 21. שְׂכִירֶיהָ, *mercenarii ejus*, reddidiſſe רַבְרְבָהָא, *principes ejus*. *Novacula ebria* tamen placet J. D. Michaeli, qui ea talem intelligit, quae, tanquam a manu ebrii geſtata, temere omnia et crudeliter abſcindat. „Nec dubium,“ inquit Steudel, „quin Orientales ſaepius tela, ſagittas dicant inebriari, vid. Deut. XXXII, 42. Sed imago, quum de effuſo ſanguine ſermo ſit, quam maxime commoda, vix de *novacula*, pilos radente, adhiberi potuerit; ut in ebrii manu novaculam vates non pingit, quum nonniſi pilos radere, nec cutem vulnerare, aut ſimile quid dicatur. Commodum autem ſenſum praebet שְׂכִירָה, quum rex Aſſyriae magnis praemiis ad opem ferendam ab Achaſo eſſet invitatus; ſed pro aliis conducta novacula ipſum omni decore exuebat.“ הַשְּׂכִירָה, cum Schin, legit et Syrus, qui habet: ܡܣܦܪܬܐ ܪܘܝܐ, *novacula ebria*. Sed Ephrem in eo, quo uſus eſt verſionis Syriacae codice, legit: ܡܣܦܪܬܐ ܡܚܪܕܬܐ *novacula acuta*, quod in Commentario explicat: *quam ira juſtitiae* divinae *acuit*. Ita et Chaldaeus: בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא, *gladio acuto*. Saadias: يمسح الموسي الحادّ *radet novacula acuta*. Hos interpretes J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 126. pro הַשְּׂכִירָה legiſſe exiſtimat הַשַּׂכִּינָה, quod *acutam* vult ſignificare a סַכִּין, سكّين, *culter*. Verum id nominis Hebraeis non videtur uſitatum fuiſſe. Arabicus in Polyglottis interpres: بموسه العظيم الحادّ *cum novacula ſua magna acuta*. Ceterum quum תַּעַר alias nomen ſit maſculini generis, Aben-Esra monet, שְׂכִירָה eſſe nomen formae אֲכִילָה, ut proprie ſit *novacula conductionis*, id eſt, ſtylo Hebraeorum, *conducta*. Neque igitur opus, ut cum Michaele l. c. verba ita diſtinguamus: בְּתַעְרָה שְׂכִירָה. Quos autem *novaculae conductae* imagine intel-

intelligat vates, statim explicat: בְּעֶבְרֵי נָהָר *per eos, s. iis, qui trans fluvium*, i. e. Euphratem, qui κατ' ἐξοχὴν fluvius dicitur, vid. Jos. XXIV, 2. 1 Reg. V, 1. Jerem. II, 18. Pro נָהָר legendum הַנָּהָר cum ה demonstrativo censet Lowthus, quod ipsum exstat in duobus codicibus, expressum quoque a LXX. Sed bene Kocherus: „נָהָר, *Euphrates*, etiam sine ה demonstrativo, quo addito appellativo nomen proprium fieri solet. Talia e. g. גִּבְעָה, רָמָה, *collis*, הַגִּבְעָה, הָרָמָה, *Gibea, Rama*, urbes in collibus positae; sed dein, volente sic usu, etiam adempto ה manet significatio propria in גִּבְעָה, רָמָה, Jos. XV, 57., etsi haec in tribu Juda, nam eadem nominis ratio; Jerem. XXXI, 15. Ita אָדָם, *homo*, הָאָדָם et אָדָם, *Adamus*. Confer Michae VII, 12., sed inprimis Jerem. II, 18., qui locus nostro huic germanus, neque dubius est.“ Ludov. de Dieu haec verba proxime conjunxit cum superioribus, vertitque: *novaculâ conducta in ulterioribus fluvii*, consentiente Gesenio, fere ut Graecus interpres, quemadmodum ejus verba nunc leguntur: μεμισθωμένῳ πέραν τοῦ ποταμοῦ. Sensus fere eodem redit; nec tamen verisimile, id proprie dicere voluisse vatem, quia haud dubie tum scripsisset בְּעֵבֶר נָהָר, non בְּעֶבְרֵי. Disertius adhuc declarat, quem per *novaculam conductam* intelligat: בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר *rege Assyriae*, quem jam supra Vs. 17. hostili manu Judaeam invasurum comminatus erat. Male alii vertunt: *in rege Assyriae*, intelliguntque hunc Versum de calamitatibus et cladibus, quas Deus immissurus esset in Assyrios, vel per *angelum vindicem*, qui una nocte in exercitu regis Assyrii cecidit centum et octoginta quinque fortium virorum millia, 2 Reg. XIX, 35.; vel per *Medos* et *Persas*, qui imperium Assyriorum postea subverterunt. Hi igitur interpretes, qui radendum dici putant *regem Assyriae*, non *Judaeos*, hunc Versum ita vertunt: *illo die abradet Dominus per novaculam mercenariam, in transfluvialibus, in rege Assyriae, caput et pilos pedum.* Verum et in iis, quae antecesserunt, et in his, quae sequuntur, *Judaeorum*, non *Assyriorum* mala describuntur. Tum prae-

praefixum ב in vocibus בְּעֶבְרֵי נָהָר et בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר longe commodius servat eandem significationem, quam obtinet in voce בְּתַעַר. In hac autem voce praefixum illud habet significationem *instrumenti*, quod *instrumentum* judicii divini vates mox dicit esse transfluviales, et eorum ducem, regem Assyriae, unde per modum appositionis haec verba interpretanda sunt: *per novaculam illam mercenariam, per transfluviales, inquam, per regem Assyriae.* Eum sensum et Chaldaeus expressit: בְּעִדָּנָא הַהִיא יִקְטוֹל יְיָ בְּהוֹן כְּמָא דְמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא בְּסַכִּינַיָא וּבְמַגְּרָיָא בְּעִבְרֵי נַהֲרָא בְּמַלְכָּא דְאַתּוּר יָת מַלְכָּא וגו׳, quae latinus in Polyglottis interpres perperam reddidit: *in tempore illo occidet eos Dominus* etc., quod miror sequutum esse Vitringam, quum potius ita sint vertenda: *illo tempore occidet Jova per eos, quemadmodum occidere solent gladio acuto, securibus et cultris, per transfluviales, per regem Assyriae, regem* Judaeorum, puta, et quae sequuntur. Cur vero rex Assyrius *novacula conducta* vocetur, rationes varii comminiscuntur varias. Calvinus opinatur, novaculam dici conductam, quod Deus ea liberius esset usurus, nec ei parsurus, ut, quae conducunt homines pro ratione mercedis sibi usui esse volunt. Grotius vatem hoc dicere ait, Deum magna mercede praedae Assyrios illecturum esse, quemadmodum apud Ezechielem, XXIX, 18. 19. Deus Nebucadnezari pro opera, sumta in exsequendis judiciis suis in Tyrum, *mercedem* statuit *Aegyptum.* Cf. quae mox ex Hieronymo afferemus. Nos iis interpretibus accedimus, qui *novaculam mercenariam* regem Assyrium dici existimant respectu habito ad ipsum Ahasum, qui opem regis Assyrii implorabat, eumque illexit spe praedae regnorum sibi hostilium, et magna mercede tributi ab ipso pensi, vid. 2 Reg. XVI, 8. 2 Chron. XXVIII, 20. 21. Utrumque sensum conjungit Clericus: „Rex Assyriae dicitur *novacula conducta*, quasi, ut Ahasus Tiglathpileserum magna mercede conduxerat, ut bellum Syris et Israelitis inferret; sic quoque Deus usurus esset rege Assyriorum et Babyloniorum, quasi milite mercenario, ad deva-

devastandam Judaeam.“ Radendum igitur ait אֶת־הָרֹאשׁ, *caput*, i. e. אֶת־שְׂעַר הָרֹאשׁ, *comam*, i. e. uti vertit Chaldaeus: יַת מַלְכָּא, *regem*; cf. infra IX, 13. 14. וְשַׂעַר הָרַגְלַיִם *Et pilos pedum*, h. e. inferiorum corporis partium, vid. not. supra ad VI, 2., et cf. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. LVI. T. I. p. 779. seq. His vero Hebraei recte observant indicari *plebem*. Chaldaeus: וְיַת מַשְׁרְיָתֵיה, *et copias ejus* (regis) *militares*. וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה *Et ipsam quoque barbam absumet*, scil. novacula, תַּעַר, quod nomen etsi alias masculine usurpatur (vid. Num. VI, 5. Ps. LII, 4.), hoc tamen loco feminine sumitur, dum verbum תִּסְפֶּה additum. Alii vertunt: *et ipsa etiam barba absumetur*, תִּסְפֶּה intransitive accepto, et ad הַזָּקָן relato, quod utroque genere usurpatur. Sed תִּסְפֶּה esse transitive sumendum, docet אֶת, Accusativi nota. Barbam alere solent Orientales, ut decus virorum, unde perquam ignominiosum habetur, vim in ea experiri. Vid. 2 Sam. X, 4. 5. et Arviosium *de moribus Arabum Nomadum*, p. 48. vers. nostr. Chaldaeus: וְאַף יַת שִׁלְטוֹנוֹהִי כַּחֲדָא יְשֵׁיצֵי, *et etiam principes simul consumet*. Hieronymus etsi praefixum ב ante תַּעַר, עֶבְרֵי et מֶלֶךְ, instrumentum indicans, minus recte vertit *in* (*In die illa radet Dominus in novacula conducta, in his, qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam universam*), recte tamen in Commentario sensum hujus Versus exponit: „Haec quidam putant de Assyriis prophetari, qui mille trecentis annis antequam Jerusalem subverterent regnum Asiae Aegyptique, et Lybiae possederunt, quod a Medis Persisque vincendi sint, et eorum imperium destruendum. Alii vero arbitrantur, quod trans flumen Euphratem caesi sint Aegyptii. Nos autem novaculam mercede conductam ipsum arbitramur Assyrium, quem in Jeremia [XXV, 38.] ob ultionem populi peccatoris etiam columbam suam vocat. Denique et in visione Tyri, quia in exstruendis munitionibus et aggere comportando Nabuchodonosor plurimum laboraverat, et illis classe fugientibus, fuerat mercede privatus, data est ei Aegyptus

pro

pro mercede et labore suo [Ezech. XXVIII. XXIX.]. Ergo ista novacula acutissima, et his, qui habitant trans flumen Euphratem, rege videlicet Assyrio, omnes capillos et pilos totius corporis a capite usque ad pedes decoremque barbae, quod virilitatis indicium est, radet Dominus de Judaea, ut nihil in illa forte, nihil pulchrum resideat, sed effeminatis hominibus, imo ignominiosis mulieribus comparentur."

Saadias: وفي ذالك الوقت يمسحهم الله كما يمسح
الموسي الحادّ شعر الراس والمقدّم واللحية
كذاك يهلك اهل عبر النهر وقوم ملك الموصل,
illo tempore radet eos Deus, sicut radit novacula acuta crines capitis, et anterioris capitis partis, et barbae; ita perdet gentem transfluvialem, et populum regis Mosulensis. Mausel, sive *Mosul,* urbs Mesopotamiae in occidentali Tigris ripa posita, e cujus regione in orientali Tigris ripa antiqua Ninive, pro אַשּׁוּר ponitur et ab Arabico in Polyglottis interprete, qui e Graeco vertit. „Antiqua Assyriorum metropolis regumque sedes Ninive fuit; sed quum haec concidisset, et contra ipsam cis Tigrim fluvium ampla civitas *Mosul* condita fuisset, de hujus nomine Assyria et Adiabene بلاد الموصل, *regio Mosulana,* sequiori aevo appellari coepit." Verba sunt J. S. Assemani in *Biblioth. Oriental.* T. III. P. II. p. 710. Cf. T. II. *Dissertat. de Monophysitis,* s. voce *Mosul.* Et Abulfeda in Tabula Mesopotamiae (Arabice a nobis edita in *Repertor. Literat. bibl. et oriental.* ab H. E. G. Paulus edit. P. III.) mentionem facit urbis veteris tunc vastatae, أثور, *Athur,* dictae, quae haud longe a Mosul, austrum versus sita esset. (Quod in *Repertor.* l. c. p. XXXI. legitur, أنور, typothetae errori debetur).

21. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque die illo,* de quo Vs. 17. 18. 23. וְחִיָּה־אִישׁ Si *vivam servaverit* (Num. XXXI, 15.)

vir,

vir, i. e. aliquis. Subaudienda eſt ante verbum particula אִם, ut 1 Reg. XVIII, 12. 2 Reg. V, 13. Job. X, 19. Nam hoc Verſu protaſis, proximo apodoſis continetur. עֶגְלַת בָּקָר *Vitulam bovis*, ut Deut. XXI, 3. 1 Sam. XVI, 2. Sed hoc loco latiore ſignificatione poni pro *vacca*, quae jam eſt lactifera, patet e Verſu proximo. Sic Hoſ. X, 11. עֶגְלָה vocatur vacca domita jam et triturae apta, quemadmodum Virgilius *vitulam* pro *vacca* dixit *Eclog.* III, 29. Cf. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXVIII. T. I. p. 269. edit. Lipſ., ubi ex Graecis Romanisque ſcriptoribus plura ejusdem loquendi uſus exempla reperies. וּשְׁתֵּי־צֹאן *Et ſ. aut duas oves*, vel *capras*, eſt enim צֹאן utrique, *ovillo* et *caprino*, generi commune nomen; vid. Bochartum l. c. C. XXXVII. p. 457. 471. Deſcribitur ſtatus hominis inopis, cui tenuis et exigua recula, una vacca, et duae pecudes parvae ovilli aut caprini generis. *Unus* et *duo*, numeri omnium minimi, hic uſurpantur ad deſignandam paupertatem poſſeſſoris, fere ut apud Jerem. III, 14. *Aſſumam vos, unum ex civitate, et duos ex familia.* Perinde atque Gordius ille, deinceps ſatis celebris, apud Arrianum *de Expedit. Alexandri* L. II. C. 3., quem deſcribit ille ut ἄνδρα πένητα, *hominem pauperem*, καὶ ὀλίγην εἶναι αὐτῷ γῆν ἐργάζεσθαι, καὶ ζεύγη βοῶν δύο, *exiguum agrum colentem, et cui duo locum paria erant:* ſed erat ille agricola, Jeſajas deſignat paſtorem.

22. וְהָיָה *Tum*, inquam, *fiet*, coll. Vs. 21. מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב *Ut prae copia*, ſ. *ob copiam faciendi lac*, ſive *confectionis lactis*, i. e. quod unica vacca aut duae oviculae *tantam lactis copiam*, ob uberrima paſcua in deſolata terra, *praebebunt*, יֹאכַל חֶמְאָה, *comedat butyrum*, ſ. *lac ſpiſſum*, ille, qui unam vaccam duasve opes poſſidet, Vs. 21. כִּי חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכַל כָּל הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ *Nam cremore lactis et melle veſcetur quisquis relictus fuerit in terra* ex ſtrage, a copiis hoſtilibus illata. Doederlein ſic vertit: *hoc lactis flore et melle fruetur; hoc enim in terra ſupereſt:* et in nota ſubjecta addit: „dicit, poſt cladem et vaſtationem terrae

terrae superstites fore paucos agricolarum, quibus quidem victus suppetat largus et lautior; non tamen ex agris et rure, sed ex sylvis ac gregibus repetendus." Sensus tamen, quo interpretes ceteri omnes, et veteres et recentiores, verba hebraea capiunt, planior et concinnior. Hebraei interpretes utrumque Versum, hunc cum superiore, accipiunt de singulari fertilitate, quae tempore Immanuelis continget. Jarchi: „*Nutriet aliquis vaccam et duas oves;* postquam Judaea fuerit exhausta, et hostiles copiae praedatae fuerint jumenta, in exiguo illo, quod reliquum erit, tantam, inquit Deus, creabo abundantiam, ut *prae ubertate lactis*, quod dabunt pauculae illae pecudes, vilescat apud incolas lac, et comedant lactis cremore. Piis, qui gladium Sanheribi evaserint, laeta annunciat, dum eis promittit, post ingentem illam terrae vastationem large iis suppetiturum, unde sese sustentent." Auctor est Chaldaeus interpres, cujus haec sunt verba: ויהי מסגי טוב משח יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא *fietque, ut prae multitudine bonitatis pinguedinis comedet butyrum, quia butyra et melle nutrientur omnes justi, qui relicti fuerint in medio terrae.* Kimchi haec refert ad ea, quae 2 Chron. XXXII, 27. 28. 29. leguntur de ubertate et felicitate posteriorum temporum Hiskiae regis. Sed horum interpretum cogitationem evertunt quae sequuntur, quae plena sunt solitudinis et inopiae. Optime Hieronymus hujus Versus sensum explicat: „In die igitur illa, hoc est, in illo tempore, quum fuerint omnes opes Judaeorum translatae in Chaldaeam, tanta solitudo erit in terra Judaeae, et tam incredibilis vastitas, ut nequaquam armenta boum habeant, nec greges ovium, sicut prius habere consueverant; sed vix rarus habitator unam vaccam nutrire possit, et duas oves, non ad arandum, sed ad cibum atque vestitum lactis et velleris. Propter inopiam quippe frumenti, et omnium, quae terra gignit ad comedendum, lacte et butyro et agresti melle vescentur. Quodque ait: *prae ubertate lactis comedet butyrum*, hoc significat, quod terra cultorum rari-

raritate fertilior ſit et magis apta paſcuis." Quia igitur nec ſerentur agri, nec colentur aut ſarrientur arva, qui reliqui ſunt e caede et fuga in terra vaſtata, butyro paſcentur et melle ſylveſtri, vulgari edulii genere, quale ruſticus ſibi ex peculio et alvearibus, ſive ſuis, ſive ſylveſtribus, carpere poſſit in neceſſarium vitae ſuſtinendae uſum. Id velle vatem, patet e Verſu 25.

23. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fietque die illo*, de quo Vs. 21. 20. 18. יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר־יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן *Ut, ubicunque fuerint mille vites* בְּאֶלֶף כָּסֶף, *pro mille argenti* ſcil. ſiclis, Num. VII, 13. Cf. Geneſ. XX, 16. 2 Sam. XVIII, 12. Cantic. VIII, 11. Chaldaeus: שָׁוְיָן בְּאֶלֶף מָנִין כְּסַף, *aeſtimatae mille minis argenteis.* Sunt, qui haec verba intelligant de mercede locationis, ſive de reditu, qui perciperetur ex vitium fructu, coll. Cantic. VIII, 11., ita ut indicentur praeſtantioris generis vineta, unde olim magni reditus. J. D. Michaelis vero obſervat, in regionibus, vitium feracibus, vinearum pretium conſtitui ex numero ſingularum vitium; ſic Johannisbergae, ubi optimum vinum Rhenanum naſcitur, vineam tot ducatis valere dici, quot vites habeat. In Libano monte vineas etiamnum pro numero vitium, ſingulasque vites numum argenteum, quem *Piaſter* vocant, aeſtimari, refert J. L. Burckhardt, qui anno 1811. illa montana inviſit, in ſuorum per *Syriam itinerum* factorum *Commentariis* p. 76. translat. teuton. Si eodem modo Jeſajae tempore vineae aeſtimabantur, h. l. tales indicantur vineae, in quibus mille vites totidem valuerunt ſiclis; quod pretium, quanquam nunc exiguum eſſet (ſiclus enim Jeſajae tempore circa quatuor groſſos, ſive decimam ſextam ducati partem, ex Michaelis computo, in *Commentat. de ſiclo Hebraeorum*, efficiebat), illis tamen temporibus, quibus nondum tanta pecuniae copia erat, ſane ſatis magnum erat. לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה *In ſpinetum et ſenticetum erit*, ſive convertetur, ille locus ſpinis, ſentibus, vepribus opplebitur. Cf. Vs. 24. 25. ſupra V, 6. XXVII, 4.

Vineae

Vineae igitur, in quibus ante irruptiones et vaſtationes hoſtium mille vites fuerunt, mille aeſtimatae ſiclis, mutabuntur in ſenticeta et vepreta, ſive quod ab hoſtibus ſubverſae eſſent, ſive quod nullos in proximis annis inveniſſent cultores. Ita recte Jarchi. Sed Hieronymus: „In illo tempore prae hominum paucitate tanta erit vini inopia deſertis vineis, quae metu hoſtili nequaquam putabuntur, ut ſingulae vites ſiclis argenteis ſingulis vix emantur: in vepres enim et in ſpinas omnis terra redigetur."

24. Plus eſt, quod addit propheta, ad exaggerandam vaſtitatem; ne quidem tuto et ſecure loca illa adiri poſſe, nec ab aliis, quam ſagittis et arcu inſtructis. בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ *Cum ſagittis et arcu* quisque *veniet*, accedet, *illuc*, ferarum metu; *quia tota terra erit vepretum et ſenticetum.* Sic erunt agri ac vineae vepribus atque fruticibus obſiti, ut in illos nemo audeat ingredi, niſi armis munitus, propter feras, quae inter vepres et dumos ſua ſibi poſuere cubilia. Alluditur forſan ad paſtores, Nomadum inſtar pecus in deſerta et ſolitudines agentes, in quibus quidem non deeſſet, quod carpi poſſet a pecore pabulum, ſed nec abeſſet ferarum metus. Unde antiquitus arcus et ſagittae erant inter arma ſive inſtrumenta paſtorum, maxime Nomadum. Servius ad illud Virgilii, *Eclog.* III. Vs. 12. *Cum Daphnidis arcum fregiſti et calamos,* notat: *nam habent arma paſtores, ut in Georgicis docuit.* Locus eſt *Georg.* III. Vs. 341. ſeq., ubi deſcribit paſtores Libyae:

Saepe diem noctemque, et totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet, omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque Laremque
Armaque, Amyclaeumque canem, Creſſamque pharetram.

25. וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן *Et omnes montes* quod attinet, loca fertiliſſima in montibus, *qui ſarculo ſar-*

ſarriebantur (de עָדַר vid. not. ad V, 6.), quae loca diligentiſſime coli, ac ſarculo purgari ſolebant, quod hortorum eſt proprium, לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת, *non venies illuc ob timorem ſentis et vepris*, i. e. ob metum ferarum, inter dumeta latitantium (cf. Vs. 24.); ea enim montes arboribus olim frugiferis et vitibus conſitos, ſeduloque cultos, occupabunt. Ante יִרְאַת ſubaudiendum מִן, ut Jerem. XLVII, 3. מֵרַעַשׁ מַרְכְּבוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו, *ob ſtrepitum* qui eſt *curribus ejus*, ob *tumultum rotarum ejus*. Vel poteſt יִרְאַת cum Gesenio in Commentar. pro *Accuſativo adverbiali* capi, Latine Ablativo *timore* reddendo; cf. Ejusd. *Lehrgeb.* p. 687. ſeq. וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר *Sed erit immiſſioni boum*, mutabuntur in loca, in quae boves poſtum mittuntur, וּלְמִרְמַס שֶׂה, *et conculcationi pecudis*, cf. ſupra Vs. 5.; paſſim ibi vagabuntur boves et pecudes, ut ſolent in locis incultis et ſylveſcentibus. Veteres hunc Verſum longe aliter acceperunt. LXX: Καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐπεῖ φόβος· ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτου, καὶ εἰς καταπάτημα βοός. Neglexerunt vocem אֲשֶׁר, pro יִרְאַת legerunt יִרְאָה, et hanc ipſam vocem ab iis, quae ſequuntur, avulſerunt. Verba ceterum Graeci interpretis per ſe jam ſatis obſcura, longe adhuc obſcuriora facta ſunt in Latina verſione, quae verba ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης reddit *pro ſolitudine et ſpina*, quum potius ſint reddenda ex poteſtate voculae ἀπὸ, *ex ſolitudine et vepreto*, ut accepit Cyrillus, qui verſionis Graecae ſenſum hoc modo exponit, relictis in tanta vaſtitate et ſolitudine agris et electiſſimis praediis, ſuperſtites paucos, ut quoquo modo tuti eſſent, ſe converſuros eſſe ad montes, eosque ſolos culturos; in illis enim ſolis tuto vivere poſſe, ut ſit in tempore magnae calamitatis et anguſtiae. Illuc itaque *non perventurum timorem*, ſed illa loca ſola vindicanda eſſe a ſentibus et vepribus, et convertenda in paſcua, ad vitam in iis conſervandam. Hieronymus hunc Verſum recte quidem ita vertit: *Et omnes montes, qui in ſarculo ſarrientur, non veniet illuc terror ſpina-*

ſpinarum et veprium; et erit in paſcua bovis, et in conculcationem pecoris; ſed in ſenſu exponendo haud multum diffidet a mente Graeci interpretis. Sic enim hunc Verſum cum ſuperiore enarrat: „Tantaque erit formido, ubique ſaevientibus gladiis, ut absque arcu et ſagittis nullus ſuum agrum inviſere audeat, et derelictis campeſtribus locis ad montana confugiant, ibique locorum difficultate muniti vix aſperos montes manu fodiant, quia boves, aratra et vomeres non habebunt. Sicubi ergo rarus cultor in montibus fuerit inventus, inde vitam miſerabilem ſuſtentabunt; cetera autem patebunt paſcuis, et absque ullo cuſtode a brutis animantibus conculcabuntur." Hebraei interpretes, et haec, ut antea Vs. 21. 22., accipiunt in meliorem partem, tanquam quibus deſcribatur felicitas, qua gauderent Judaei ſub Hiskia poſt vaſtitatem a Sanheribo illatam; atque adeo ea vel connectunt cum Vs. 22., ut Abarbenel, vel cum ſuperiore Verſu, ut Kimchi. Secundum eos itaque haec eſt ſententia verborum, in inſtaurato illo ſtatu terrae ipſos quoque montes, qui olim pro paſcuis aut arvis inſervierant colonis, antiquum rurſus obtenturos eſſe uſum, et vel colendos in arva, conferenda ad proventum, vel futuros in paſcua, pro lubitu coloni; nec venturum illuc amplius, ut tempore vaſtitatis, metum ſpinarum et veprium. Ita Abarbenel, rectius utique ex adſcita hypotheſi, quam Kimchi, qui vult, montes illos a ſpinis et vepribus liberatos, paſtinandos et ſarriendos, et tantam fore in terra proventus ubertatem, ut, etiamſi armenta et pecudes in eos immittantur, id neminem habiturum ſit ſollicitum. Similiter Saadias:
وَجَمِيعُ ٱلْجِبَالِ ٱلَّتِي تُزْفَقُ بِٱلْمَرِّ لَا يَدْخُلُهَا
خَوْفُ ٱلْحَسَكِ وَٱلْعَرْطَبِ بَلْ تَكُونُ عَامِرَةً يُطْلَقُ
فِيهَا ٱلْبَقَرُ وَيَدُوسُهَا ٱلْغَنَمُ أَمَانًا, *et omnes montes, qui per homines fodiuntur, eos non ingredietur metus ſpinae*

spinae et tribuli, sed erunt culti; immittentur in eos boves conculcabuntque illos oves secure. Sed locum nostrum accipiendum esse in sequiorem sensum, et pertinere ad descriptionem vastitatis, satis arguit et nexus cum superioribus, in quibus clarissima vastitatis mentio, et quod hic montes illi dicuntur conculcandi a pecudibus. Nemo autem interpretum forsan cogitasset de his verbis accipiendis in meliorem partem, nisi haesissent in verbis לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת, in quibus quum תָבוֹא acceperint pro tertia feminea persona, quae ad יִרְאַת pertineat, illa cum eo, quod Versu superiore dicitur, totam terram fore vepretum et senticetum, non facile conciliari posse putarunt. Eorum vero interpretum, quibus summa cum ratione staret sententia, continuari hic descriptionem terrae devastatae, quidam sensum secerunt hunc, metum sentium et veprium non perventurum in montes remotos, quippe residui homines ad illos confugerent solos, ut in iis salutem quaererent, reliqua terra neglecta. Id proxime accedit ad sententiam Hieronymi. Sed obstat, quod mentio hic fit non de montibus adeo remotis, et olim neglectis, sed qui omnino sarculo pastinari et coli solerent. Ludov. de Dieu verba nostra sic interpretatur: *omnes montes, qui sarculo sarrientur, quo non veniet metus sentis et vepris, erunt in missionem bovis, et in conculcationem pecudis,* ut verba לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה posita sunt pro אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה; „Vau," inquit, „in וְהָיָה non copulativum, sed illativum est, latine redundans. Egit duobus praecedentibus Versibus de vinetis in spineta ac vepreta convertendis; jam de montibus agit, qui segetibus conseri, adeoque sarculis sarriri, atque a noxiis expurgari solebant, ubi sarculis evelluntur vepres, si quae nasci videantur. At nec hi, ait vates, desolationem evadent. Si enim a診 vepribus nullus metus, immittentur armenta et pecora, quae segetes depascent et conculcabunt." Sed nulla sic datur ratio, quare illa loca montana, quae sarrientur sarculo, uno simul a colonis sepirentur, et ab immissione pecoris vindicarentur. Steudel quoque יִרְאַת שָׁמִיר

שָׁמִיר וָשַׁיִת habet pro subjecto, quod dicunt, propositionis, quod verbo תָּבוֹא, tertiae feminei generis personae, jungendum sit, sed verbis: *non veniet illic metus sentium et veprium* hoc significari existimat: non erit quod timeant spinae et vepres; libere poterunt germinare cunctaque obtinere. Quae imago nescio annon audacior sit, quam ut vel Orientalis poeta eam usurpaverit. Grotius per *timorem sentium et veprium* indicari opinatur *sepimenta* montium cultorum et feracium, quae confici solent ex sentibus et vepribus, quibus *terreri* sive arceri solent homines, ferae et pecudes, ne illa loca invadant, aut vastent, aut in ea pastum eant. Quare sensum vult esse hunc, montes illos, bene olim cultos, qui diligenter a suo domino implexis circum spinis, id est, vivis sepibus, muniti essent, ita a timido possessore fore neglectos, ut sublatis dumorum stimulis, nihil futurum sit, quod pecudem arceat, quo minus libere irrumpat. Interpretatio artificiosior, cui maxime hoc obstat, quod Versu superiore *sentes* et *vepres* ad descriptionem terrae desolatae et vastatae sunt adhibitae. Sed plana erunt omnia, si תָּבוֹא pro secunda masculini persona habeas, et verba eo, quo nos supra, modo accipias.

ANNO-

ANNOTATIONIS
AD
CAP. VII.

ADDITAMENTUM I.

De annis LXV., intra quos regnum Ephraimiticum ſubvertendum praedicitur Verſu 8.

Unde ducenda ſit epocha annorum LXV., intra quos respublica Ephraimitarum denunciatur plane ſubvertenda et ſolvenda, et in quo deſinant termino, quaeſtio eſt difficilis. Regnum Ephraimiticum poſt editum hoc oraculum duplicem accepiſſe cladem conſtat; alteram biennio circiter poſt hoc tempus, quando Tiglath-Pileſar, Aſſyriorum rex, ab Ahaſo in auxilium vocatus, Pecacho florentiſſimam regni ſui partem, Gileadem Trans-Jordanenſem, et Galilaeam ademit, abductis in Aſſyriam incolis (2 Reg. XV, 29. 30.), obtruncato ſimul Pecacho a conjuratis, principe Hoſea; quo tempore idem Aſſyriae rex Damaſcum cepit, Rezinem occidit, et Syros pariter in Aſſyriam et Mediam transtulit (2 Reg. XVI, 9.); alteram, quando Salmanaſſar ſexto Hiskiae regis anno, ab edito hoc oraculo viceſimo primo, poſt Samariam expugnatam et deſtructam Ephraimitas reliquos in Aſſyriam abduxit, et rempublicam evertit (2 Reg. XVII, 3. 4.). Neutri convenit terminus hoc noſtro loco definitus. Animadvertit hanc difficultatem jam HIERONYMUS indicata ſimul ratione,

qua suae aetatis Judaei hunc nodum expedire solerent: „Regnum decem tribuum, id est, populi Ephraim, post sexaginta et quinque annos esse cessabit. Quod nisi diligentius attendamus, stare non poterit. Duodecimo enim anno Achaz, filii Joatham, in tribu Juda, regnavit Osee super Samariam, et nono anno imperii sui captus est. Regnavit autem Achaz super Judam annis sedecim, post cujus mortem septimo anno imperii sui captus est Osee, et destructa Samaria, omnisque populus est traductus in Medos, ita ut si voluerimus sedecim annos Achaz, et septem Osee ponere, efficiantur anni viginti tres, aut ut multum, viginti quatuor; et ubi erunt sexaginta et quinque anni, in quibus regnum Israel dicitur finiendum? Igitur Hebraei hunc locum ita edisserunt, ut Amos, qui sub Ozia cepit prophetare, quando et Isajas prophetiae suae habuit exordium, primus prophetaverit contra Israel, dicens [Amos VII, 11. 17.]: *Israel autem captivus ducetur de terra sua.* Titulus quoque prophetiae ejus contra Samariam sit; et prophetare ceperit in diebus Oziae, regis Juda, ante duos annos terrae motus, quem volunt eo tempore accidisse, quo ingressus Ozias in templum Dei, sibi sacerdotium vindicabat, et terra percussa est, et cineres altaris effusi sunt, et ipse rex percussus est lepra. Volunt autem annum fuisse vigesimum quintum Oziae, quando haec acciderunt, cujus reliqui anni sunt viginti septem. Ozias enim regnavit annos quinquaginta duos, post eum regnavit Joatham, filius ejus, annis sedecim, et hujus filius, Achaz, annis aliis sedecim; post quem regnavit Ezechias, cujus sexto imperii anno capta Samaria est, atque ita effici simul annos sexaginta quinque.“ Eandem hanc a majoribus acceptam supputandi rationem tradit Jarchi, quocum consentiunt Aben-Esra et Abarbenel. Ita enim ille: „Supputa a prophetia Amosi, usque ad decem tribuum deportationem, et invenies illos sexaginta quinque annos. Vaticinium Amosi editum est biennio antequam Usias lepra percuteretur, sicut dicitur in Amoso [I, 1.]: *biennio ante terrae motum.* Usias autem leprosus

fuit

fuit XXV annis, en XXVII. Jotham regnavit XVI annis, et *decimo ſexto* Ahaſi, *ſexto* vero Hiskiae, qui eſt annus *nonus* Hoſeae, deportatus eſt Iſrael in Aſſyriam. En tibi LXV annos. Neque poſſunt hi LXV anni ſupputari a tempore editi hujus vaticinii. Editum enim eſt a Jeſaja Ahaſi tempore; illi vero ſexto Hiskiae anno ſunt deportati.“ Ab Amoſi vaticinio hos ſexaginta quinque annos computandos cenſet quoque Kimchi, etſi paulo diverſa inita ratione, qua afferenda, ne longus ſim, ſuperſedeo. Sed plane arbitrario illud ſumitur ab Hebraeis. Nullum prorſus noſtro loco indicium eſt, reſpici Amoſi oraculum. Quomodo vero perſuadere ſibi potuit Jeſajas, cogitaturos auditores vel lectores de epocha, plane extraordinaria, cujus ipſe ne verbo quidem meminit? maxime vero quum Amos prophetam praecipue inter Ephraimitas egerit. Neque admittit illam interpretationem particula בְּעוֹד; ea enim ſi cum futuri temporis verbo jungitur, ſignificat, periodum inchoare a tempore pronunciati ſermonis. Quare e noſtris interpretes plures ſtatuunt, hoc vaticinium referendum eſſe ad extremum reipublicae Ephraimiticae excidium, quod figendum arbitrantur non in deſtructa a Salmanaſſare republica, cum expugnata Samaria, Ephraimitae in Aſſyriam et Mediam ſunt abducti, ſed in eo temporis articulo, quo Aſſarhaddon, Sanheribi filius, novos colonos ex Babele, Hava, Cutha, Hamatha, et Sepharvaimis tranſtulit in ditionem Samaritanam et Ephraimiticam (2 Reg. XVII, 24.), qui reliquias gentis adhuc in terra ſuperſtites, quae aliquam adhuc reipublicae faciem retinuerant, ſua multitudine obruerunt, et cum iis confuſi atque commixti ſunt, ut illae pro populo, ab aliis discreto haberi amplius non potuerint, id quod verbis יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, *dejicietur Ephraim, ut non ſit amplius populus,* ſignificari volunt, quod majus quid eſſe putant, quam ſi ſimpliciter respublica exſcindenda dicta eſſet. Computum vero ita inſtituunt: poſt editum a Jeſaja vaticinium anni elapſi ſunt XXI ad finem regni Iſraelitici, XXIII ad initia regni Aſſarhaddini in Aſſyria, XVII ad

 occu-

occupationem regni Babylonici per eundem; IV ad ea tempora, circa quae provinciae Israeliticae inter plures colonos distributae nomen exstinctum est, et nomen Israelitarum, ut genti peculiare, desiit, quibus anni LXV efficiuntur. Commendata haec ratio praecipue est ab Usserio (*Annall.* V. T. ad annum 3327.), Des-Vignoles (*Chronologie de l'Histoire S.* T. I p. 428. seqq.), Lowthio et Doederleinio. Verum ut taceamus, plura esse et in hac computandi ratione, quae pro lubitu sumantur et sine idoneo argumento; vix justa reddi poterit ratio, cur vates, regni Ephraimitici excidium denunciaturus, ad translatos potius aliunde in Samaritidem colonos respexerit, quam ad casum multo graviorem expugnatae Samariae, destructi regni, et deportatorum in Assyriam et Mediam Israelitarum. Quod autem illi urgent phrasin: *ut non sit populus*, dubium non est, quin in ea magis quam par est quaerant. Ephraimitae vere desierunt *esse populus*; quando soluta est respublica, destructum regnum, transportati in Assyriam incolae. Quod autem sumunt, reliquias in terra superstites aliquam adhuc post illud tempus retinuisse faciem reipublicae, nullo nititur argumento. — Steudel ei interpretationi, quae LXV annos inde ab edito oraculo usque ad plene subvertendam rempublicam Ephraimiticam elapsuros supputat, grammaticum etiam usum non favere judicat. Nam prophetae, si illud voluisset, potius ita dicendum fuisse: בְּעוֹד שִׁשִּׁים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים. Sed vere monet Gesenius, post numeros compositos שָׁנָה tam saepe in Singulari usurpari, ut id linguae usum fuisse appareat; et eundem, qui hic, numerum, חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה, legi Genes. V, 21. 22. Postquam nonnulla alia commemorasset Steudel, quae receptae verborum hebraeorum interpretationi obstare existimat, ita pergit: „Quum res ipsa postulare videatur, ut vates Achaso non ita remotum auxilium annunciet, numerum LXV de *diebus* explicandum putavi, et שָׁנָה non ut Substantivum, sed ut verbum vertendum: *res mutantur.* Et hac quidem rerum mutatione brevi ea regni Ephraimitici subversio eveniet, ut populus

pulus non amplius haberi possit. Facilior etiam sensus erit, si puncta in שנה mutare non haesitaris, loco Kamez sub Nun posueris Cholem (שֹׁנֹה), huncque Infinitivum junxeris τῷ יֵחַת: elapsis sexaginta quinque, nec pluribus, diebus subinde ita frangetur (s. frangi incipiet) Ephraim, ut non sit populus. In priori proposita explicatione subjectum τῷ שָׁנָה addendum desideratur; Ephraim si subaudire voluerimus, sequens יֵחַת per copulam ו debebat jungi. In altera explicatione haec difficultas tollitur, et usitatior *iterandi* quam *mutandi* verbo שָׁנָה est significatio." Sed שֹׁנָה *subinde, iterum* significare, linguae usu probari haud potest. Ut vero post שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ subaudiamus יָמִים, *dies*, causa idonea non est. Nam vatem auxilium Ahaso promissum in multo longius quam LXV dierum temporis spatium differre, patet e Versibus 14, 16.

Quia igitur nulla idonea hoc oraculum cum historia conciliandi apparet ratio, fuerunt, qui verba hebraea in mendo cubare existimarent. Ei vero sanando remedia adhibuere alii alia. Ludov. Cappellus (*Crit. S.* p. 992. edit. Hal. et in *Nott. Critt. in Jesaj.* quae leguntur in *Operibus* ejus *posthumis*, p. 497.) pro ששים reponendum שֵׁשׁ arbitratur, ut sensus sit: *intra annos sex et quinque*, hoc est, *undecim, confringetur Ephraim.* Fidem facit conjecturae ex historia, quae exacte, ut existimat, respondet prophetiae. Ea enim quum ineunte Ahasi anno secundo sit edita, biennio fere ante Pecachi obitum, Hoseae vero, Pecachi successoris, anno nono expugnata sit Samaria, et deportatus populus (2 Reg. XVI, 4. XVII, 6. XVIII, 10.), effici annos undecim. Placuit id Grotio et J. D. Michaeli quoque, qui hanc conjecturam in versione oraculorum Jesajae teutonica expressit. Sed talem emendationem non admittit Hebraicae linguae indoles, quae numeros infra *decem* nunquam adjungit ad alios item infra *decem* numeros, ut ex duobus simul junctis una summa efficiatur, quaeque numerum *undecim annorum* non alio modo enunciat nisi hoc:

אַחַד עֶשְׂרֵה שָׁנָה, vel hoc: עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה. Vitringa in apographo ſcribarum ſacrorum verba noſtra per compendium ita exarata fuiſſe conjicit: וּבְעוֹד שֵׁשׁ י׳ וְחָמֵשׁ שָׁנָה, *et adhuc ſedecim et quinque anni, et atteretur Ephraim,* pro eo quod plene ſcribi debebat וּבְעוֹד שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה וְחָמֵשׁ שָׁנָה, litera י per compendium ſcripta pro עֶשְׂרֵה, *decem.* Librarios vero accepiſſe literam י tanquam partem vocis שֵׁשׁ, cui proxime adhaerebat, et ex שֵׁשׁ י׳ feciſſe שִׁשִּׁים, quod olim per compendium ſcribebatur ששי׳, cum virgula ſupra י, ut Rabbini hodieque paſſim non ſolent exprimere ם finale pluralis numeri. Sic itaque ex שש י׳, quod valet שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, *ſedecim,* factum eſſe שִׁשִּׁים, *ſexaginta,* quum prophetae ſententia ſit, ſpatio *ſedecim et quinque* annorum, id eſt, *unius et viginti,* Ephraimum *deſiturum eſſe populum,* i. e. exſcindendam eſſe rempublicam. Tantum vero temporis inter editum hoc oraculum et expugnatam a Salmanaſſare Samariam interceſſiſſe, probat Vitringa hoc modo: Ahaſus regnavit XVI annos (2 Reg. XVI, 2.), quorum initio propheta haec vaticinatus eſt; Hiskiae vero, filii ejus, anno ſexto capta eſt Samaria, et reſpublica Iſraelitica per Salmanaſſarem deſtructa (2 Reg. XVIII, 10.). Quod ſuae conjecturae obverti poſſet, praeter receptum loquendi uſum eſſe, ut quis pro *uno et viginti* dicat *ſedecim et quinque,* ei Vitringa occurrit hac ingenioſa obſervatione, deſignari illa a vate uſurpata formula diſtinctos regiminis Ahaſi et Hiskiae annos. Ille nimirum regnavit XVI annos, cujus primus nondum decucurrerat, cum propheta hoc vaticinium ederet, et Hiskias *quinque,* antequam haec evenirent. Verum et illa difficultate ſublata manet non unum, quod urget Vitringianam ſententiam. Primo, plane eſt incertum, antiquiſſimis temporibus in more fuiſſe, numeros indicandi per literas. Demus vero, receptum fuiſſe Jeſajae tempore illum numeros exprimendi modum, eſtne credibile, numerum compoſitum ita expreſſum eſſe, ut voci unius numeri plene exaratae adjiciatur alterius numeri ſola nota? Quis numerum *ſexdecim* ſcripturus ponat VI *decem?* aut

ſex

ſex X? Neque quod Vitringa ſumit cum Cappello, incidiſſe bellum illud conjuratorum contra Ahaſum regum Syriae et Ephraimitidis in primum Ahaſi annum, admodum eſt probabile, propter bellum 2 Chron. XXVIII, 5. commemoratum perquam triſte regno Judaico (vid. ſupra p. 231.), quod ex ſententia ipſius Vitringae eo, de quo hic loquitur Jeſajas, prius eſſe debuit. Vix autem dubitari poteſt, quin unus alterque annus inter utrumque bellum intercesſerit. Liberiore critica in hoc loco emendando uſus eſt Hubigantius. Is enim Verſu 8. pro iis, quae nunc leguntur, vocabulis, וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, ſubſtituit haec: וּבְעוֹד שָׁלֹשׁ שָׁנִים יֵחַת אֲרָם מֵעָם, *et adhuc tres anni, et delebitur Syria ex albo populorum.* „Conjectura," inquit, „haec nititur *primo* in ſerie ipſa orationis, quae non modo manca erit, ſi de Syria nihil aliud dicetur, quam *caput Syriae eſſe Damaſcum, Damaſci Raſin*, ſed quae etiam poſtulat notari, Syriam poſt paucos annos everſum iri, quomodo infra notatur, regnum Ephraim non jam fore ullum poſt annos ſexaginta quinque; ſecundo, in antedictis, quia cauſa exprimitur, propter quam Syriae in Judam conſilia irrita ſint futura; tertio, in infra dicendis, in quibus docetur, terram Juda immunem fore, antequam puer, qui mox naſcetur, ſat annorum habeat, ut ratione poſſit uti, i. e. priusquam ſit trium annorum; quarto, in ipſa hiſtoria, in qua deinde narratur, regem Theglatphalaſar, ab Achaz in ſui auxilium vocatum, veniſſe in Syriam, Raſin regem interfeciſſe, ac Syriae regnum deleviſſe, ad quod bellum conficiendum tres anni ſatis erant." Ut vero huic contra Syriam oraculo aequale fiat alterum contra Ephraimum, Hubigantius Verſu 9. poſt nomen רְמַלְיָהוּ inſerenda cenſet haec verba: וּבְעוֹד חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, *ſed poſt annos quindecim Ephraim ex albo populorum delebitur;* „qui anni XV additi ad annos III, quibus elapſis interiturus eſt Raſin, conficiunt annos XVIII, qui effluxerunt ab anno quarto Achaz, quo hoc loquutus fuerit Iſajas, ut habeas ab initio regni Achaz usque ad captam Samariam annos XXII."

Verba,

Verba, quae Vs. 8. iis, quae nunc leguntur, substituenda vult, וּבְעוֹד שָׁלֹשׁ שָׁנִים וגו׳, tam similia esse ait istis, quae ex ipsius conjectura de Ephraimo dicuntur, seu inchoantibus, seu desinentibus, ut similitudo ipsa erroris hic commissi demonstret causam, nempe scribam semel tantum haec posuisse, quae bis, et fere similia scripta fuerint. Aequale utrumque contra Syros et Ephraimitas oraculum reddere studet, quamvis ratione paulo diversa, et A. F. Pfeiffer in peculiari super nostro loco Commentatione, quae legitur in *den Kritischen Nachrichten von kleineren theolog. philosoph. histor. und philolog. Schriften* a Theoph. Chr. Harless editt. Norimb. 1782. P. I. Fasc. I. p. 7. seqq. Numerum שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ, qui Versu 8. nunc legitur, ita dividendum censet, ut שִׁשִּׁים ad Ephraimum, חָמֵשׁ vero ad Syriam sit referendum. Illud vero concedi ab omnibus existimat, Versus octavi hemistichium alterum loco suo motum esse, et pertinere ad Versum nonum, quod autem Versus octavi olim exstiterit hemistichium alterum, excidisse. Id igitur hoc modo restituit: וּבְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים יֵחַת אֲרָם מֵעָם, Versui nono vero post nomen רְמַלְיָהוּ haec inserit verba: וּבְעוֹד שִׁשִּׁים שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם. Aliam nostrum locum medendi rationem proposuit H. E. G. Paulus in *Clavi Jesajana.* Is postquam exposuisset quae vulgo receptae annos LXV computandi ratione obstant, observassetque, minime in usu fuisse vatibus, numeros ejusmodi definitos ponere (numeros enim *tres, septem, septuaginta,* quae passim in oraculis occurrunt, esse pro indefinitis et latius accipiendis habendos), verba שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ interpolata judicat, et proinde plane tollenda, porro postrema Versus octavi voce מֵעָם, et Versus noni prima, וְרֹאשׁ, aliter distinctis, hoc modo: מֵעִמּוֹ : רֹאשׁ, Versus octavi hemistichium alterum ita legendum praecipit: וּבְעוֹד שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעִמּוֹ, quorum verborum sensum facit hunc: *intra annuum spatium avulsus erit Ephraim ab eo,* Syro, deterrebitur a foedere cum eo iciendo.

Habes conjecturas varias, quibus perlectis multo eris incertior, quam fueras antea. Mihi vero contra codicum om-

omnium, quotquot inspecti sunt, contra versionum veterum omnium fidem textum hebraeum pro lubitu mutare, res videtur esse aleae plena. Minime igitur mihi dubium, genuinum esse id, in quo libri omnes consentiunt. Frustra tamen quis e monumentis historiae veteris demonstrare allaboret, inter editum hoc oraculum et regni Israelitici eversionem intercessisse LXV annos. Respexit, ut mea fert opinio, Jesajas celebre aliquod illis temporibus vaticinium, quo regni Israelitici interitus definitus esset atque terminus, ad quem illo ipso, quo vates loquebatur, temporis articulo LXV annorum supererat spatium. Judaei autem seriores quum ejusmodi oraculum quaererent inter ea vaticinia, quae in V. T. libris literis sunt consignata, nullum reperiebant aliud, quod tanto jure huc referri possit, quam illud Amosi VII, 11. 17. Et hinc enata forsan illa LXV nostri vaticinii annos computandi ratio, Judaeis jam Hieronymi aetate recepta, jam supra attulimus. A nostra sententia haud longe discedit Gesenius, nisi quod, quum sibi vix persuadeat, Jesajam annos tam scrupulose computasse, verba illa, quae posterius Versus 8. hemistichium constituunt, ab alio quodam, Jesajae contemporaneo, codici suo ex aliquo antiquiore oraculo, in quo numerus septuagenarius, prophetis usitatior, exstiterit, ad marginem adscripta fuisse existimet, detractis tamen quinque annis, qui tum jam effluxerint. Interpolata, addit, esse verba illa, arguere et illud, quod seriem quatuor membrorum Versum 8. 9., quae singula nomine ראש incipiunt, interrumpunt, et quod illud LXV annorum spatium, intra quod regnum Ephraimiticum evertendum fuerit, haud convenit cum rerum gestarum veritate, id quod jam supra, hujus Additamenti initio, ostendimus.

ANNO-

ANNOTATIONIS
AD
CAP. VII.
ADDITAMENTUM I.

De Immanuele virgine nascituro, Vs. 14.

ANDREAE SENNERT *Exercitatio Rabbinico-Philologica ex oraculo Jesaj. VII*, 14. Viteb. 1651. 4.

JOA. SAUBERTI Differtat. *de Haalma matre Immanuelis, ad insignem prophetiam Jesaj. VII*, 14. 15. 16., Helmstad. 1664. 4. Recusa in Auctoris *Palaestra Theologico-Philologica, sive Differtatt. academicar. Tomo singular.*, Altdorf. 1678. 4. p. 130. seqq.

JOA. DEUTSCHMANNI *Differtat. de conceptione et nativitate temporali Messiae*, Viteberg. 1664.

JOA. FRID. SCHARFII Differtat. *de* העלמה, *virgine miranda prorsus ratione filium paritura*, Viteberg. 1673. 4.

CHRISTOPH. LOCHNER *Differtatio de loco classico Esajae VII*, 14.; in *Thesauro Theologico-Philologico, sive Sylloge Differtationum elegantiorum ad selectiora et illustriora V. et N. T. loca*, Amstelod. 1701. Vol. I. p. 691. seqq.

SAM. ANDREAE *Differtat. de Nativitate Immanuelis, Jes. VII*, 14.; ibid. p. 697. seqq.

JOA. DAV. CLODII Differt. *de conceptu et partu virgineo*, Gissae, 1685. 4.

HENR.

Henr. Kirschgart (Praef. J. A. Danz) עלמה יולדת, *sive partus virginis miraculosus, ex Jesaj. VII,* 14., Jenae, 1700. 4.

Campeg. Vitringa *Observatt. SS.* L. V. C. I. II.

Jo. Georg. Abicht Dissertat. *de Immanuele e virgine nascituro,* Viteberg. 1717. 4.

Joa. Frid. Borneri Progr. *ad Esaj. VII,* 14., Lips. 1751. 4.

Andr. Georg. Waehner Dissert. *Jesum Christum Immanuelem Jesaj. VII,* 14. *Matth. I,* 22. *contra Judaeos defendens,* Gotting. 1755. 4.

Joa. Ehrenfr. Pfeiffer Progr. *Immanuelem non geminum, sed unicum, Jesum Christum, ex Jes. VII,* 14. *et Matth. I,* 22. 23. *proponens,* Erlang. 1761. 4.

Dissertation on Isajah VII, 13—16. *by* Benjam. Kennicott; London, 1767. 8.

Christ. Frider. Schmid *Vindiciae nativitatis Christi e matre virgine ad Esaj. VII,* 14. 15. Progr. Viteberg. 1773. 4.

Moralisch-kritische Vertheidigung der wichtigsten Weissagungen Esaj. 7, 14—16. *und Cap.* 8, 1—3., *wider alle unrichtige Auslegung derselben, den Zweiflern zur Untersuchung, und allen Freunden der Wahrheit zur Befestigung,* Hamburg, 1773. 8.

Johann Lorenz Isenbiehl's *Neuer Versuch über die Weissagung vom Emmanuel,* (Götting.) 1778. 8. De controversiis ob hoc scriptum motis vid. *die Neuesten Religionsbegebenheiten mit unpartheyischen Anmerkungen,* Vol. I. II. III., et C. Guil. Fr. Walch's *Neueste Religionsgeschichte,* P. VIII. p. 9. seqq.

Ausführliche Rechtfertigung der Gründe für die Erklärung der Stelle Jes. VII, 14. *auf Jesum und Mariam, sammt einer Beleuchtung des Isenbiehlschen Neuen Versuchs,*

suchs, verfaßt und mitgetheilt von Joh. Juno, Heidelb. 1778. 8.

Gespräch zwischen Isenbiehl und Jung, Francof. et Lipſ. 1778. 8.

Katholische Betrachtungen über die zu Mainz, Heidelberg und Straſsburg wider den Isenbiehlschen Versuch vom Emmanuel ausgebrachten theologischen Censuren, nebst einem Salzburger Faculäts-Gutachten. Zur unpartheyischen Prüfung rechtschaffener Theologen, und zur heilsamen Warnung unbesonnener Ketzermacher, Frankf. und Leipz. 1778. 8.

Francisci Christoph. *de et in* Zwerger *Vindiciae vaticinii Isajae VII, 14. de Emmanuele,* Friburg. 1779. 8.

Frid. Guil. Dresdii Progr. *ad eruendum verum sensum vaticinii de Christo Immanuele ipsis solemnibus natalit.* J. C. *sacris propositum,* Viteberg. 1780. 4.

Neuer Versuch über den Immanuel beym Jesajas Cap. VII, 14. Siehe eine Jungfrau ist schwanger u. ſ. w. *nebst einem Anhang, darinn die wahre Periode der Klaglieder Jeremiae bestimmt ist, von D.* Joh. Balthas. Lüderwald. Helmstädt, 1783. 8.

Joa. Christoph. Pflücke Commentat. *de* אל תאמר *Jes. VII,* 14. Lipſ. 1786. 4.

A new Essay on the celebrated prophecy Isajah VII. 14—16. *compared with the Gospel of Matth. I,* 18—23. *by* Phil. Dav. Krauter, Bath., 1788. 8. Vid. J. D. Michaelis *Neue Oriental. und Exeget. Biblioth.* P. VI. p. 1., et J. G. Eichhorn *Allgem. Biblioth. der bibl. Literat.* P. I. p. 979.

Jo. Gottfr. Hasse Progr. *Jesus Immanuel πληρώθεις apud Jesajam VII,* 14. *seqq. et Matthaeum I,* 18. 23. P. I. II. Regiomonti, 1792. 4.

Jo. Gerar. Greveri Commentat. *de Immanuele,* in ejus *Commentationum miscellanearum Syntagmate,* Oldenburg. 1794. 8. Vid. Eichhorn *Allgem. Biblioth.* P. VI. p. 360.

Ueber

Ueber die Geburt des Heilandes von der Jungfrau, Jesaj. VII, 14. Mich. V, 1. 2. Matth. I, 18—23. Luc. I, 26—36. Eine exegetisch-historische Untersuchung von E. F. K. Rosenmüller. *In dem Journal für auserlesene theol. Literat.* edit. a J. P. Gabler, V. II. partic. 2. Norimb. 1806. 8.

Planum et simplicem nostri oraculi sensum, quem supra in Annotatione enarravimus, obscuratum deprehendimus jam primis rei Christianae temporibus a Judaeis contra Christianos disputantibus. Christianis enim hoc vaticinio Jesum Maria virgine natum praenunciari perhibentibus (Matth. I, 18—23. Luc. I, 26—36.), ut Judaei grave argumentum eriperent, quo divinitus missum esse Jesum probare illi solebant, Hiskiam potius, aut alium Jesajae aetate nasciturum puerum innui contenderunt. Ita secundo Christiano seculo Judaeus, quem secum disserentem inducit Justinus Martyr (*Dial. cum Tryphone* p. 262. edit. Lipf.) et doctores tunc temporis Judaici celebre hoc oraculum exposuerunt. Ἐπεὶ δὲ, inquit Justinus, *ὑμεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν τολμᾶτε λέγειν, μηδὲ εἰρῆσθαι ἐν τῇ προφητείᾳ τοῦ* Ἡσαΐου· *ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, ἀλλ' ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ ἐξηγεῖσθε τὴν προφητείαν ὡς εἰς* Ἐζεκίαν *τὸν γενόμενον ὑμῶν βασιλέα, πειράσομαι καὶ ἐν τούτῳ καθ' ὑμῶν βραχέα ἐξηγήσασθαι κ. τ. λ.* Eandem interpretationem profert Hieronymus, simulque vero refutat: „Hebraei," ait, „hoc de Ezechia, filio Achaz, prophetari arbitrantur, quod ipso regnante sit capta Samaria, quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz, filius Jotham, regnavit super Judam et Hierusalem annis sedecim, cui successit in regnum filius ejus Ezechias annos natus viginti quinque, et regnavit super Judam et Hierusalem annis viginti novem. Quomodo ergo, ut demus primo anno Achaz hanc ad eum factam prophetiam, de Ezechiae conceptu dici-

dicitur et nativitate, quum eo tempore, quo regnare coepit Achaz, jam novem Ezechias esset annorum? nisi forte sextum Ezechiae regni annum, quo est capta Samaria, infantiam ejus appellari dicant, non aetatis, sed imperii. Quod coactum esse atque violentum, etiam stultis patet." Recentiores Judaei interpretes alio se vertunt. Et Jarchi quidem, qui ipse refellit hanc suorum sententiam, qui ex Hiskia faciunt Immanuelem, virgine, quae Immanuelem sit paritura, uxorem prophetae intelligit, quae VIII, 3. נְבִיאָה, *prophetissa*, dicitur. Hoc modo autem hujus loci interpretationem instituit: „Uxor mea juvencula (עַלְמָה) concipiet hoc anno, qui fuit regni Ahasi quartus, filiumque pariet, quem ob mox futuram liberationem, quam divino concita motu praesagit, Immanuelem vocabit, i. e. rupes nostra erit nobiscum. Id igitur est signum (אוֹת) promissum, quod femina admodum juvencula, quae numquam antea est vaticinata, afflatu divino ventura videbit. Neque enim uxor prophetae נְבִיאָה vocatur, nisi ipsa quoque sit fatidica." Eadem fere Aben-Esrae est sententia, qui tres recenset filios Jesajae, symbolica omnes nomina gerentes, Schear-Jaschubum (supra Vs. 3.), Immanuelem, et, qui deinceps occurret, Maher-Schalal-Chasbazum, de quibus ipse propheta VIII, 18. *En me et pueros, quos mihi Jova dedit, sumus signa et prodigia in Israele.* Eadem est J. E. Fabri (ad Harmeri *Observatt. super Oriente* a se teutonice factas et notis illustratas P. I. p. 280.), Plüschkii (*Analecten* P. I. partic. 2. p. 66.), et Gesenii sententia. Similem interpretationem affert Hieronymus: „Quidam de nostris Jesajam prophetam duos filios habuisse contendit, Jasub et Emmanuel, et Emmanuel de prophetissa, uxore ejus, esse generatum, in typum Domini Salvatoris." Haud longe diversa Grotii opinio, nisi quod is Immanuelem eundem velit esse puerum, qui appellatus mox est Maher-Schalal-Chasbaz (VIII, 3.), duplici videlicet nomine prophetico insigniendum. Verum hanc sententiam, quae עַלְמָה facit *conjugem Jesajae*, solide refellit Kimchi, duobus argumen-

gumentis, quae speciem omnem illi adimunt. Primum est, si propheta hic loquutus esset de conjuge sua, illam vocasset נְבִיאָה, *prophetissam*, ut infra VIII, 3. Quis enim credat, prophetam, si de sua loquutus esset conjuge, non eam designaturum fuisse nomine aliquo, quo cognosci et ab aliis feminis dignosci posset? Imo si vel maxime, quod Grotius vult, loquutus esset de virgine aliqua, ab ipso adsciscenda hoc tempore in conjugium; debuisset utique eam certa aliqua nota sic describere et designare, ut alii intelligere possint, illum de sua potius conjuge, quam de qualicunque alia loqui. Alterum Kimchii est: non posse hanc sententiam consistere cum loco VIII, 8., ubi propheta verba faciens de Assyriis ait: *Extensiones alarum ejus implebunt latitudinem terrae tuae, o Immanuel!* Patere inde, per Immanuelem intelligi personam aliquam illustrem, *cujus* dici possit *esse Judaea,* qui non potest esse minor filio regis. Neque tamen, quod ipse Kimchi contendit, עַלְמָה esse Ahasi conjugem, magis est probabile. Eam enim simpliciter eo nomine appellasse, vix est credibile. Cur enim non dixisset, quod quilibet alius in tali casu diceret: *conjux tua?* Vel, si de regina loquutus esset, cur eam non potius appellasset מַלְכָּה, *reginam,* aut גְּבִירָה, *dominam, augustam,* quae appellationes usu fuerunt receptae? Ipsi quoque Kimchio obstat locus VIII, 8. ab eo productus, quo alios oppugnat. Si enim hic intelligatur alius quidam Ahasi filius quam Hiskias, quo modo *ejus* dici potest fuisse terra Judaea? Hiskias enim solus fuit regni haeres. Veteres Judaei quum id animadverterent, hic Hiskiam designari dixerunt. Verum id jam refutavit Hieronymus, cujus verba supra attulimus, refelluntque ipsi Judaei recentiores, ut antea monuimus. Parum praeterea videri queat probabile, Ahasum, vel conjugem ejus, si vel maxime detur designari per עַלְמָה, puerum aliquem in suo domo nasciturum vocaturum fuisse Immanuelem. Illum, inquam, Ahasum, quem constat exigua fuisse in Deum fide. Gravissimum vero quod utrique, vel de Jesajae, vel de Ahasi conjuge, expositioni obstat, est illud, quod

quod עַלְמָה de *nupta* femina ex usu loquendi intelligi plane nequeat, sed *virginem* denotet. Nihil est, quod obvertunt Hebraei, et Christianorum ii, qui Immanuelem prophetae filium faciunt, nomen עַלְמָה solummodo respicere *aetatem*, non *statum* feminae, *virginalem* aut *conjugalem*, significare igitur *feminam juvenem*, sive *nuptam*, sive *innuptam*, perinde ac עֶלֶם designat *adolescentem*. Hinc est, quod Aquila et Theodotion, proselyti Judaei, voce ad interpretandum עַלְמָה νεᾶνις sunt usi: vide quem supra attulimus Justini Martyris locum. Verum probat constans vocis usus in V. T. עַלְמָה numquam de *nupta*, sed ubique de innupta femina dici. Occurrit praeter nostrum locum sexies. Primo Genes. XXIV, 43., ubi de Rebecca nondum nupta, quae Vs. 16. בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ *virgo, quam vir non cognovit*, dicitur, tum Exod. II, 8. de innupta Mosis sorore adhibetur. Tertio loco Ps. LXVIII, 26. עֲלָמוֹת sunt puellae, quae instrumentis musicis Deum celebrant. Porro Cantic. I, 3., ubi עֲלָמוֹת sponsum amare dicuntur, nemo facile de uxoribus cogitabit, et Cant. VI, 8., ubi עֲלָמוֹת distinguuntur a מְלָכוֹת *reginis*, et פִּילַגְשִׁים *concubinis*, illae vix aliae, nisi *virgines* esse possunt. Unus restat locus, valde vexatus, Proverb. XXX, 19., quem urgent, qui contrariam sententiam defendunt. Illo loco inter quatuor occulta et impervestigabilia recensetur דֶּרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה, ubi עַלְמָה Judaei eandem volunt esse, quae Vs. proximo dicitur אִשָּׁה מְנָאָפָה, *femina adultera*, ad eam enim applicari, quae Paroemiastes de עַלְמָה dixerat. Verum hanc scriptor a femina adultera manifeste distinguit; tantum illius exemplum ad hanc transfert. Locus agit de furtivis et clandestinis amoribus, et congressu, quem vir cum *puella innupta* exercet, nemine praeter amantes conscio, dum interea illa pro virgine habetur, et quid vitii sibi haereat, ita dissimulat, ut ab aliis id frustra pervestigetur. Est igitur quae hic עַלְמָה, *virgo*, dicitur, talis ex communi fama, judicio, et opinione aliorum. Nolumus cum pluribus superioris aetatis interpretibus *virginis* notionem voci עַלְמָה vindicare ex ejus etymo, etsi speciosum sit.

sit. Observant, עַלְמָה esse ab עָלַם, cujus forma Niphal, נֶעְלָם, *absconditum, occultum esse, ignorari*, designat, ut עֲלוּמִים *ignorata, occulta*, quae notio in omnibus vocibus derivatis regnat. Eam vero etymologiam *soli* convenire *virgini*, quae sic appellata sit, vel, quod nescia consuetudinis virilis *occulta* hactenus et *tecta* habeat, quae honestas alii, quam marito, revelari vetat; vel quod, pro more veterum, *domi lateat* et *occultetur*, non versata in publico, sed sub oculis matris aut custodis clam aliis servetur, cujusmodi virgines appellarunt *κατακλείστους*, *conclusas* (2 Maccab. III, 19. 3 Maccab. I, 18.), ut contra *meretricem* Chaldaei נַפְקַת בָּרָא, *prodeuntem foras*, in publico versatam, vocant; et hac ipsa de causa עֶלֶם notare *adolescentem*, nondum ad modum rei publicae, sed *domi* hactenus sub oculis parentum latentem et educatum, quem veterum morem ad vindicandam voci עַלְמָה *virginis* significationem pluribus illustrarunt Casaubonus (*Exercitatt. ad Baronii Annales* p. 106. seq.), Grotius (*ad Matth.* I, 23.), et Huetius (*Demonstrat. Evangel.* Propos. IX. Cap. IX.). Ita jam Hieronymus in *Commentar.* ad h. l.: „*Alma* non solum *puella*, vel *virgo*, sed cum ἐπιτάσει *virgo abscondita* dicitur et *secreta*, quae numquam virorum patuerit adspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit." Et idem in libro de *Traditionibus Ebraicis*: „*Alma*, quod interpretatur *abscondita*, id est, virgo nimia diligentia custodita, majoris mihi videtur laudis esse quam virgo. Virgo quippe, juxta Apostolum, potest esse corpore, et non spiritu. Abscondita vero, quae virgo est, ἐπίτασιν virginitatis habet, ut et virgo sit, et abscondita; et quae abscondita est, juxta idioma linguae Ebraeae, consequenter et virgo est; quae autem virgo, non statim sequitur, ut abscondita sit." Ejusmodi tamen ex etymologia petitis argumentis, utpote perquam incertis, parum tribuendum videtur; praesertim quum Arabica dialectus aliud etymon offerat non minus, aut forsan magis commodum, غَلِمَ, *coëundi cupidus, libidinosus*

dinosus fuit, unde غُلَامٌ *adolescens a nativitate ad juventutem*, et *juvenis plenae aetatis, cui ala barbae labiorum emergat*, cujus nominis femininum est غُلَامَةٌ *adolescentula*. Sed nobis, uti diximus, sufficit *usus loquendi*, qui עַלְמָה de *puella innupta* usurpat, seu virgo sit, seu talis censeatur, neque unquam adhibet in puella, quae sit uxor. Intellexisse autem Jesajam, cum haec loqueretur, *virginem parituram*, verba ejus ipsa demonstrant. Nam eodem hic loquitur modo, quo postea VIII, 3., cum dicit, *prophetissa concepit et peperit filium*, jungens נְבִיאָה, *prophetissa*, verbis וַתַּהַר וַתֵּלֶד, et partum attribuens ei feminae, quae sit uxor, cum parit. Ergo similiter attribuit nunc partum ei feminae, quae sit virgo, non quae antea fuerit. Ita omnes loquuntur; nec dicat maritus, *mea virgo peperit*, cum dicere vellet, *mea uxor peperit*, etsi uxorem suam duxerit virginem. „Lingua quoque Punica, ait Hieronymus, quae de Hebraeorum fontibus manare dicitur, proprie *virgo* ***alma*** appellatur.“ Additque paulo post: „Et quantum cum mea pugno memoria, numquam me arbitror ***alma*** in muliere nupta legisse, sed in ea quae virgo est; ut non solum virgo sit, sed virgo junioris aetatis, et in annis adolescentiae.“ Quod vero praecipuum est, huic vocis עַלְמָה usui h. l. suffragatur ipsius rei indoles, atque extra dubium collocat, proponi virginem parturientem tanquam Immanuelis matrem. Nisi enim partum miraculosum intelligas, quem Deus ipse signum non interiturae domus Davidicae constituat, nemo dixerit, quid illud sit in hac prophetia, quod sustineat locum et vicem *signi* sive *prodigii*. Par est credere, prophetam hac voce eodem sensu uti, quo eam usurpaverat Vs. 11., ubi manifeste sumitur de signo aliquo *prodigiali*, non memoriali, sive verbali, vel qualicunque alio. Quis vero *signi prodigialis*, aut miraculi loco habeat, si ex congressu viri evadit gravida, quae virgo esse desiit? Recte Hieronymus: „Quando dicitur: *dabit Dominus ipse vobis*

vobis signum, novum debet esse atque mirabile. Sin autem juvencula, vel puella, ut Judaei volunt, et non virgo pariat, quale signum poterit appellari, quum hoc nomen aetatis sit, non integritatis?" Gemina his habet Theodoretus in *Commentario* ad Vs. 14. Item Irenaeus (*adversus Haeresis* L. III. c. 21. §. 6.): „Quid enim magnum, aut signum fieret in eo, quod adolescentula, concipiens ex viro, peperisset, quod evenit omnibus, quae pariunt, mulieribus?" Nec non Tertullianus (*adversus Judaeos*, c. 9.): „Signum autem a Deo, nisi novitas aliqua monstrosa fuisset, signum non videretur." Et paullo post: „Nihil signum videri possit res quotidiana, juvenculae scilicet praegnatus et partus." Haerent hic Hebraei, et Christiani interpretes illi, qui עַלְמָה de *nupta femina* capiunt, neque quomodo sese expediant, facile inveniunt. Jarchi, ut vidimus, signum in eo constituit, quod uxor vatis, juvenis adhuc, tempore partus corriperetur a spiritu prophetico, et ipsa prophetis facta nomen Immanuelis, futuram liberationem ab hostibus praesagiens, filio inderet. Kimchi *signum* facit hoc, quod nascendus puer a primo nativitatis tempore vesciturus sit butyro et melle, cum illo judicii discrimine, ut *dulcia* sit admissurus, rejecturus vero *amara* et insalubria. Aben-Esra signum tum ponit in ipso nomine Immanuelis, tum in eo, quod puer, quam primum natus esset, mox vesciturus sit butyro ac melle, id enim non esse de more recens natorum. Idem recenset et rejicit simul Saadiae sententiam, signum quaerentis in *partu masculo*, quem jam hoc tempore vates praedixerit. Abarbenel signum ponit tam in nomine Immanuelis, quam in eo, quod vates simul hoc tempore indicaverit Ahaso, uxorem ejus, vel filiam tenellae aetatis, nuptam tamen, jam nunc esse gravidam, et enixuram foetum. Grotius signum arbitratur fuisse illud, quod propheta ipse congrederetur circa id temporis cum femina, quae tum adhuc virgo esset, sed nupta prophetae partum ederet masculum, qui symbolicum ferret nomen et *Immanuelis* et *Maher-Schalal-Chas-bazi*, in signum

 in-

inſtantis liberationis. Sed quam frigide haec omnia dicantur, quam ſint exilia, et longe infra exſpectationem, quam propheta magnificis verbis Ahaſo et populo fecerat, unusquisque, et nobis non monentibus, ſentiet ipſe. Miror, STEUDELIUM, V. S. V., quum nomine אות recte mirabile quid denotari agnoſceret (vid. not. ad Vs. 11.), tamen ad Verſum 14. haec ſcribere: „הָעַלְמָה utrum *innuptam virginem*, an *nuptam* etiam feminam ſignificet, in noſtri loci interpretatione haud ita multum intereſt. Gravida adſtabat femina, nec in ſuum finem prophetae referebat, utrum innupta an nupta eſſet. Non quod הָעַלְמָה gravida eſſet aut fieret, ſigni loco haberi propheta volebat; ſed אות erant illi eventus, quos tenera adhuc naſcituri pueli aetate civitas Judaica eſſet expertura. Exempli tantum loco hanc ipſam adſtantem עַלְמָה innuit; eodem jure innuere poterat quamlibet iſto tempore gravidam feminam.“ Ita quoque ſentit H. E. G. PAULUS in *Clavi ad Jeſajam* p. 41. 48. Eam ſententiam cur noſtram facere nequeamus, ex iis quae ſupra expoſuimus apparet.

Denique minime praetermittendum illud, veterem eſſe opinionem, inter plures pervulgatam populos, de viris inſignibus, praeclaris, ceteris mortalibus ſapientiae atque praeſtantiae laude antecellentibus, quibus coeleſtis eſſet origo, praeter communem naturae legem matribus *virginibus natis.* Obſervavit id jam HIERONYMUS (*adverſus Jovinianum* L. I. Cap. 26.): „Apud Gymnoſophiſtas Indiae quaſi per manus hujus opinionis auctoritas traditur, quod Buddam, principem dogmatis eorum, e latere ſuo virgo generarit. Nec hoc mirum de barbaris, quum Minervam quoque de capite Jovis et Liberum patrem de femore ejus procreatos, doctiſſima finxerit Graecia. Speuſippus quoque, ſororis Platonis filius, et Clearchus in laude Platonis, et Anaxilides in ſecundo libro Philoſophiae, Perictionem, matrem Platonis, phantasmate Apollinis oppreſſam ferunt [cf. Diogenes Laërtius L. III. Segm. 2. 3.], et ſapientiae prin-

principem non aliter arbitrantur nisi *de partu virginis* editum. Ac ne nobis Dominum Salvatorem de virgine procreatum Romana exprobraret potentia, auctores urbis et gentis suae Ilia virgine et Marte genitos arbitrantur." Hujusmodi plura e Graecis Romanisque scriptoribus attulit P. D. Huetius in *Demonstrat. Evangel.* Propos. IX. Cap. IX. §. 4. p. 771. edit. Lips., et in *Quaest. Alnet.* L. II. C. XV. p. 188. seqq. Quae vero Hieronymus ejus, quem adscripsimus, loci initio de Indorum Budda dicit, confirmantur narrationibus virorum fide dignissimorum, qui nostra memoria oras istas invisere. Ita Paulinus a S. Bartholomaeo, Malabariae Missionarius, in *Systemate brahmanico liturgico, mythologico, civili* etc. (Rom. 1791. 4.) p. 158. Brahmanorum de Budha doctrinam exponens, haec scribit: „Natus est ex *Máyà* [ut Mercurius, quocum Budha non pauca habet communia, ex *Maia*], quae imaginationis dea est, ex mente, ex voluntate *virgine*, et sine complexu carnali, quemadmodum filii Pandavarum apud Brahmanes per auriculam ex sole, ope orationis magicae, et sine complexu virili nati fuisse scribuntur in libro Sambhavam et Yudhishtira." Cf. *Darstellung der brahmanisch - indischen Götterlehre nach dem lateinischen Werke des Vater Paulinus a St. Bartholomaeo bearbeitet* (Goth. 1797.) p. 142. seqq. Similia de suo *Fo*, *Fohi*, sive *Xaca* (qui nomine tantum a Budha est diversus, vid. Langles Not. ad versionem gallicam Thunbergiani Itinerarii T. II. p. 162.), narrant Tibetani et Sinenses. Refert ea Augustin. Anton. Georgi in *Alphabeto Tibetano* (Romae, 1762. 4. p. 32.): „Xaca, postquam pluries in corpora transmigrasset, tandem, ut depravatos hominum mores emendaret, convolavit in uterum Lhamoghiuprul, Nymphae omnium pulcherrimae, et recens nuptae regi viro Sezan. De ea praedixerant vates, et qui imponendorum nominum auctores erant, fore, ut pareret filium venustissimum omnique sanctitate donatum; ipsamque propterea admirandae pulchritudinis atque virtutis, Deam Lhamoghiuprul appellarunt. Sed antequam in novae matris

sinum

sinum reciperetur Cianciub (hoc nomen gessit in penultima incarnatione), Laharum princeps, Chiacio, tantam illius utero splendoris copiam infudit, ut ab omni faece et coinquinatione purum reddiderit. Totus ita nitidus et pellucidus factus uterus, infantulus, quem clausum gerebat, admirabili tum corporis, tum animi fulgore micantem intuentium oculis ostendebat, quamdiu a latere dextro, nullo relicto hiatus vestigio, genitrix intacta eum in lucem effudit." Cf. Du-Halde *Descript. regni Sinensis* Vol. III. p. 26. vers. germ., et Couplet *Confucius Sinarum Philosophus*, Declarat. Prooemial. p. XXVIII. Frequens est hodienum apud Sinenses pulcherrimae mulieris effigies (*Schingmuh*, i. e. matrem mentis perfectae vocant), capite fulgore radiante circumdato, infantem in ulnis gestantis, quam ex ea natum esse ajunt sine ullo virginitatis dispendio. Vid. Barrow *Itinerar. Sinense*, P. II. p. 139. vers. teuton. Vinar. 1804. edit., sive P. II. p. 247. vers. teut. Hamburg. 1805.

Ejusdem illius opinionis vestigia deprehendimus in Graecorum Romanorumque poetarum fabulis de Virgine Justitia, quae quum olim per aurea secula inter homines versata esset eosque rexisset, posthac vero, mortalibus in deteriora labentibus, ad sidera evolasset, inter quae Astraeae sive Erigones nomen gerit (vid. Arati *Phaenom.* Vs. 96. seqq., et versionem Germanici Vs. 95. seqq., nec non Festi Aviani paraphrasin poeticam, Vs. 273. seqq.), reditura sit aliquando, cum in magna illa rerum omnium ἀποκαταστάσει aurea aetas ad terram redibit. Ita Manilius *Astronomic.* IV. Vs. 543. seqq.

Erigone surgens, quae rexit secula prisca
Justitia, rursusque eadem labentia fugit;
Alta per imperium tribuit fastigia summum,
Rectoremque dabit legum jurisque sacrati,
Sancta pudicitia divorum templa colentem.

Eodem

Eodem ſpectat Virgilius, dum reverſurae aureae aetatis deſcriptionem *Eclog.* IV. Vs. 4. ſeqq. ita orditur:

Ultima Cumaei venit jam carminis aetas;
Magnus ab integro ſaeclorum naſcitur ordo.
Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies coelò demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina; tuus jam regnat Apollo.

Sunt autem plura, in quibus Virgilianum carmen congruit cum Jeſajano illo, quod Capp. VII—XII. continetur. Agi nunc ultimam mundi aetatem, qua exacta novus ſeculorum ordo inchoaturus ſit, puero aliquo nato, canit Virgilius, canit item Jeſajas (Vs. 14., cf. ſupra p. 257.). Puer ille adſcriptus erit heroibus, et orbis terrarum pacati erit regnator, apud Maronem Vs. 15—17., et apud Jeſajam IX, 4—6. XI, 6. ſeqq. Porro melior illa aetas apud Virgilium per gradus ſuccedit, ita ut puero nato exordia (Vs. 18—25. 31. ſeqq.), incrementa vero ſua habitura ſit, quando ille adoleverit (37. ſeqq.). Similia obſerva in Jeſajano carmine; nam Immanuelis partus et aetas juvenilis cadunt in ultimae aetatis triſtia tempora, quibus bella et diſcordiae nondum ceſſarunt, Jeſaj. VII, 15. — VIII, 22. (cf. *Eclog.* Vs. 31. 36. *Pauca tamen ſuberunt priſcae veſtigia fraudis*), illo demum adulto deſinent diſcidia atque certamina omnia, IX, 4—6.

Cap. VII, 1. *Temporibus Achaſi, Jothami filii, Uſiae nepotis, Judaeae regis, Rezin, Syriae rex, et Pecachus, Remaljae filius, Iſraelitarum rex, bellum Hieroſolymae intulerunt, ſed eam expugnare non potuerunt.*

2. *Quum autem Davidis domui nunciatum eſſet, cum Ephraimitis coiviſſe Syros, et regis et ſuorum animi*

non

non aliter commoti sunt, quam vento moventur sylvarum arbores.

3. *Tum Jova Jesajae dixit: exi obviam Achaso, una cum Schear-Jaschubo, filio tuo, ad extremum aquaeductus piscinae superioris, ad viam agri fullonis,*

4. *Et sic ei dicito: cura, ut sis quietus, neque metuas, aut animo remollescas ob istas duas caudas titionum fumantium, id est, propter iram Rezinis et Syrorum, filiique Remaljae,*

5. *Quod tibi Syri, Ephraimitae, et Remaljae filius malum moliuntur, ita dicentes:*

6. *„Petamus Judaeam, infestemus et expugnatam nobis vindicemus, atque in ea regem constituamus Tabealis filium."*

7. *Sic dicit Dominus Jova: id non praestabitur, non fiet.*

8. *Licet Syriae caput sit Damascus, Damasci caput Rezin, tamen intra hos sexaginta quinque annos ita frangetur Ephraim, ut populus esse desinat.*

9. *Et licet Ephraimi caput sit Samaria, et Samariae caput sit Remaljae filius* (tamen conteretur). *Quodsi non creditis, non stabiliemini.*

10. *Porro Jova Achaso hoc dixit:*

11. *Pete tibi signum a Jova, Deo tuo, sive in profundis fuerit quod petis, sive in excelsis.*

12. *Achasus autem dixit: non petam, nec Jovam tentabo.*

13. *Tum vates: audite, domus Davidis! parumne vobis est, molestiam hominibus creare, ut etiam Deum meum fatigetis?*

14. *Quapropter Dominus ipse signum vobis dabit: ecce! puella praegnans filium pariet, cui nomen Immanuel imponet.*

15. *Lacte spisso melleque vescetur, usque dum sciat reprobare malum, et bonum eligere.*

16. *Prius vero quam is puer malum reprobare bonumque eligere sciat, desolabitur terra, cujus ob duos reges tu es anxius.*

17. *Invehet Jova tibi tuoque populo, et domui paternae, tempora, qualia non fuerunt, ex quo defecerunt a Judaeis Ephraimitae, Assyriae regem.*

18. *Ac tum quidem evocabit sibilo Jova muscas usque ab extremo flumine Aegypti, et apes ex Assyria,*

19. *Quae venient, et omnes in vallibus desertis, in petrarum cavis inque omnibus senticetis et vepretis consident.*

20. *Tum radet Dominus conductitia novacula, id est, per eos, qui trans flumen incolunt, per Assyriae regem, caput crurumque pilos, etiamque barbam tondebit.*

21. *Atque ita fiet, ut si quis unam buculam, vel duas oves aut capras alat,*

22. *Is prae copia lactis, quod proveniet, butyro vescatur; nam butyro et melle vescentur omnes, qui superfuerint in terra.*

23. *Itaque tum omnia loca, in quibus mille vites mille valuerint nummos argenteos, vepreta erunt et dumeta,*

24. *Adeo ut eo cum sagittis et arcubus veniatur; nam tota terra in vepreta et senticeta versa erit,*

25. *Ut montes omnes, qui ligonibus coluntur, prae vepribus et sentibus sint inaccessi, atque a bobus pervadantur, et a pecore terantur.*

VI.

Cap. VIII, 1. — IX, 6.

A R G U M E N T U M.

Promiſſum, quod antea (VII, 8. 9. 15.) factum erat Ahaſo vel potius piis in populo Judaico ſuperſtitibus, de vicinorum regnorum, quorum metu cruciabantur, ſubverſione mox futura, propheta jam repetit juſſu divino, novoque ſigno confirmat. Puerum ut ex uxore prophetide ſuſcipiat, Deus mandat Jeſajae, ejusque nomen publico teſtimonio in volumine grandi exarare jubet, quod futurum ſit Judaeorum genti in ſignum et portentum (Vs. 1 — 4.). Tum populo utrique, et Iſraelitico et Judaico, minatur graviter vexandum eſſe ab Aſſyriis (Vs. 5 — 8.). Illudit tamen molimini gentium hoſtilium, firmatus auxilii divini promiſſo, quod ſignificatur Immanuelis nomine (Vs. 9. 10.), hortaturque ſuos, ut in ſolo Jova ſpe locata, nihil ſibi metuendum putent a duobus regibus, quorum conjuratio frequens erat in eorum ſermonibus (Vs. 11 — 18.). Ad extremum his, qui a Jova defecerint, ejusque promiſſis exiſtimaverint credendum non eſſe, ſed potius a pythonibus et divinis petendum oraculum, adverſa omnia minatur (Vs. 19 — 22.). Graviſſimis hisce comminationibus ſubjungit laetiorum temporum promiſſionem. Ea primum illuceſcent illis terrae Hebraeorum regionibus, quae olim plurimas expertae fuerant calamitates, neque ullo antea dignitatis ſplendore eminuerant, Galilaeae, tractuique huic fini-

finitimo (VIII, 23.). Ibi enim divinus ille heros; cujus natales supra VII, 14. praedixerat vates, quem terrae suae sospitatorem jam appellaverat (VIII, 8.), primae suae virtutis documenta edet, dum servile, quo gens Hebraea opprimitur, jugum concutiet, illique libertatem vindicabit, plurima ab hostibus devictis reportata praeda (IX, 1—4.). In cujus magni liberatoris laudes protinus erumpit, splendidissimis eum celebrans nominibus (5. 6.).

Tempus editi hujus vaticinii Steudel vere observat esse cum antecedente fere idem, paulo fortasse serius. Jam enim discessisse e terra Judaica socios Rezin et Pecach, ex Versu 6. probabile, liberum ab omni periculo Ahasum cum suis sese putasse, omnemque in foedere cum Assyriorum rege isto et quovis modo servando spem posuisse. Addit Gesenius, oraculum hoc esse serius superiore editum, apparere et inde, quod tempus, quo futurum sit, ut Damascus et Samaria ab Assyriis diripiantur, Vss. 3. 4. propius instare dicitur, quam VII, 16., videlicet priusquam puer patrem suum et matrem suam vocare posset, id est, intra annum unum et dimidium, quum altero loco trium fere annorum spatium definiatur.

Caput hoc teutonice versum et explicatum a J. G. Eichhorn legitur in *den Blumen althebräischer Dichtkunst*, p. 339. seqq. et p. 326. seqq., et in *den hebräischen Propheten*, P. I. p. 181. seqq. et p. 191. seqq. Nulla tamen necessitate urgente Eichhorn hocce vaticinium in duo divisit, quorum prius VIII, 1—8., alterum VIII, 9—IX, 6. constituatur, et hoc quidem anno prius quam primum editum existimat.

---

1. גִּלָּיוֹן haud pauci interpretantur cum Chaldaeo (לוּחַ) *tabulam*, et intelligunt vel *lapideam*, vel, ut Lowthus, *aeneam*, vel, ut Michaelis in *Supplemm.* p. 313., *tabulam ex marmore polito*, ab Arabico جلي *polire*; eodem modo, ut

ut a פָּרָה dicitur פִּרְיוֹן, a כָּלָה formatur כִּלָּיוֹן, נִקָּיוֹן a נָקָה; עֶלְיוֹן ab עָלָה; Jod enim est radicale, pro quo Hebraei ob faciliorem pronunciationem ה ponere solent. Alii intelligunt *volumen membraneum* explicatum; cujusmodi volumina, quod in formam cylindri circa lignum teres convolvi (גָּלַל) solerent, inde tulerunt nomen מְגִלָּה (cf. infra XXXIV, 4. נָגֹלּוּ כַסֵּפֶר, *libri instar convolventur*), qua ipsa voce utitur Jarchi ad nostrum גִּלָּיוֹן explicandum. Verisimilius arbitrantur, Jesajam inscripsisse *chartae membranaceae*, quam *tabulae lapideae* vel *aeneae*. At *tabulis* (עַל־לוּחוֹת) vaticinia inscripta invenimus et infra XXX, 8. Habac. II, 2. Uti solebant veteres, praeter aeneas, et tabulis plumbeis et ligneis, in quibus exararent literas. Vid. J. N. Funccii *de Scriptura Veterum Commentat.* Cap. II. §. 3. 8. Syrus interpres usurpat h. l. nomen ܓܶܠܝܳܘܢܳܐ, quod a ܓܠܳܐ s. ܓܠܺܝ *revelavit*, denotat vel *paginam apertam*, vel *volumen explicatum*, patens. Convenit cum Chaldaico גִּלָּיוֹן, *spatium in librorum lateribus retectum et scriptura vacuum.* Vid. Buxtorfii *Lexic. Chald. Talmud.* p. 427. LXX pro גִּלָּיוֹן גָּדוֹל posuerunt τόμον καινοῦ μεγάλου, pro quo in codice Alexandrino χάρτου μεγάλου, quod probat Cappellus in *Nott. Critt.* ad h. l. Sed prius exhibent Eusebius, Cyrillus, Theodoretus, nisi quod is habeat: τόμον καινὸν μέγαν. Hieronymus: „LXX pro *libro grandi* interpretati sunt *librum novum et magnum.*" Arabicus in Polyglottis interpres: مُدْرَجًا صَحِيحًا صَحِيفَةً جَدِيدَةً كَبِيرَةً *volumen integrum, paginam* s. *tabulam novam magnam.* Reliqui Graeci interpretes, Procopio referente, posuerunt τεῦχος, διφθέρωμα, κεφαλίς. *Tabulam* vero *magnam*, גָּדוֹל, sumere jubetur vates, quae majusculis literis apta sit, in omnium oculos incurrentibus. בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ *Cum stylo hominis*, i. e. scriptura vulgari, inter homines usitata, ut ἀριθμὸς ἀνθρώπου, *numerus hominis*, Apoc. XIII, 18. dicitur *numerus bestiae*, quod communi et recepto more putandus esset, et

Cap.

Cap. XXI, 17. *μέτρον ἀνθρώπου*, *mensura hominis*, communis et vulgata. Chaldaeus: כְּתָב מְפָרַשׁ, *scriptura clara*, distincta; quod sequutus Jarchi hanc phrasin ita exponit: „eâ scripturâ, quam cujuscunque ordinis homines, etiam legendi minus periti, legere queant." Locus plane geminus est Habac. II, 2., ubi vati Deus hoc legitur praecipere: כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ, *scribe visionem hanc, et quidem dilucide super tabulis, ut* cito eam *percurrere* et assequi *possit*, quisque *eam lecturus*. חֶרֶט, *stylus* scribentis et delineantis, coll. Syr. ܚܪܛ, *incidit, scalpsit*, hic positus est pro ductibus, qui eo scribuntur, ut Exod. XXXII, 4. וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט, *et delineavit eum stylo.* Fusius de hujus vocis significatione varia egerunt Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XXXIV., T. I. p. 343. edit. Lips., Fullerus *Miscell. SS.* L. V. C. 10., Schroederus *de Vestitu Mulier. Hebr.* p. 280. et Michaelis in *Supplemm.* p. 917. seqq. Atque is quidem חֶרֶט אֱנוֹשׁ interpretatur *scripturam communem et notam*, sacrae, hieroglyphicaeque oppositam. Verum talem scripturam sacram Hebraeis fuisse usitatam, nullo testimonio potest probari. Steudel conjicit, fuisse Hebraeis diversa scribendi genera, qualia etiamnum apud nonnullos Orientis populos in usu sunt, ut apud Persas tria, *Neschki, Taalik* et *Schekesteh*, quorum postremum, quamvis inelegantissimum et lectu difficillimum, usitatum est in scribendis imperialibus jussis et decretis. Jure itaque nostro loco sumi posse videtur, חֶרֶט אֱנוֹשׁ scripturae genus vulgare, quod ab omnibus legi possit, significare. Gussetius in *Commentar. Ling. Hebr.* sub voce חֶרֶט p. 536. edit. Lips. גִּלְיוֹן esse *vestem pretiosam*, ut supra III, 23. חֶרֶט, גִּלְיוֹן autem h. l. denotare contendit *cistam*, in qua vestis illa pretiosa recondi debuerit, ut incorrupta aut occulta servaretur usque ad tempus nascendi filii prophetae; super ea veste igitur (עָלָיו) hanc inscriptionem cistae imposuisse vatem: לְמַהֵר וגו׳, quasi direxisset hunc fasciculum ad nasciturum Mahérschalalchazbasum, vel quasi diceret, praedam esse destinatam festinanti. Illud indumentum exquisitum fuisse

fuiſſe ſpecimen praedae cujusque pretioſae, ſimulque innuiſſe, mulieres ipſas, quae procul a proeliis latere ſolent, ſpoliatum iri, nec ſolum viros in pugna foris caſuros. Quam interpretationem pluribus refutavit Hoheisel in *Obſervatt. philologico-exegett. in Jeſaj.* p. 74. 75. (cf. Schroederum l. l. p. 293.). Ipſe אֱנוֹשׁ infinite ſumit, *aliquis, quispiam*, ut infra XXXIII, 8. LI, 7., ut verba noſtra ita ſint explicanda: *ſcribe ſtylo alicujus*, ſeu: ſume ſtylum ab aliquo, qui primum tibi obvenerit. Alii: *caelaturâ hominis*, i. e. literis grandioribus, ita ut humanae magnitudinis eſſet inſcriptio haec, quae nunc agitur. Ex Lowthi ſententia חֶרֶט אֱנוֹשׁ, *ſtylus viri* ſive *artificis*, opponitur τῷ חֲרִיטֵ אִשָּׁה, ſeu, ut aliqui codices ſine Jod habent, חֲרִט, *ornamento feminarum*, de quo ſupra III, 22. Sed recte huic ſententiae opponit Michaelis l. c. primo, quod ita non חֶרֶט אֱנוֹשׁ dicendum fuiſſet, ſed חֶרֶט אִישׁ, deinde, quod in plerisque certe exemplis utrumque nomen ipſa ſatis ſcriptione diſtinguitur; denique quod res ipſa jam clamat, ubi litterae ſcribendae, non de ornamento feminarum ſermonem eſſe poſſe. Sunt alii, qui בְּחֶרֶט disjungendum putent ab אֱנוֹשׁ, id vero in Vocativo capiendum, hoc ſenſu: *ſcribe ſtylo, o homo!* Quod adverſatur non ſolum interpungendi rationi Maſorethis receptae, verum etiam interpretum veterum omnium conſenſui. In verbis, quae ſequuntur, לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז difficultatem interpretibus creavit praefixum לְ. Plures cum Ludov. de Dieu illud habent pro ſigno Dativi caſus, ut indicetur perſona, cui volumen inſcribi et dedicari vellet vates. Plane praeter conſilium prophetae. Ludov. Cappellus vocem מַהֵר accipit *forma Infinitivi*, et ל pro *praefixa gerundiali*, vertitque: *ut acceleret ſpolia*, ſcil. rex Aſſyriorum, *feſtina praedari*, quae cum non cohaereant, addit: verba duo priora eſſe veluti titulum voluminis, duo vero poſteriora veluti corpus ipſum libri. Verum quisque ipſe videt, et patet ex Vs. 3., prioris et poſterioris partis hujus nominis eandem eſſe interpretationem et rationem. Rectum vidit Vitringa, ל h. l. eſſe *ſpecificativum*, ſive

opi-

ὁριστικὸν, et idem valere, quod Graecorum *τὸ* (cf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 283.), ut adeo sensus sit: *scribe in eo τὸ Maher Schalal, Chasch Bas.* Inscribe volumini haec verba, hoc nomen. Verba vero illa capienda sunt in *tempore praesenti; properat spolium! festinat praeda!* מַהֵר est forma *Infinitivi*, sed subaudito *Praeterito*, quasi scriptum esset מַהֵר מִהֵר, *properando properavit.* Qui loquendi modus quum satis frequens sit apud Hebraeos (exempla vid. apud Glassium *Philol. S.* p. 288. edit. Dath., add. Schoettgenii *Differtat. de singulari aliqua Ling. Hebr. ellipsi* §. 4. in Waltheri *Ellipss. Hebrr.* edit. Schulz. p. 152. seq.; Storrii *Observatt.* p. 157. 315.); nulla est causa, ut pro לְמַהֵר hic legamus לְמַהֵר, cum Michaeli, *Bibl. Orient.* T. XIV. p. 126. Ante nomen utrumque שָׁלָל et בַּז subaudiendum ל, quasi plene scriptum esset: מַהֵר לִשְׁלָל חָשׁ לָבַז. Sed quum componenda essent haec verba in formam gemini nominis proprii, neglecta est litera ל, et verba מַהֵר et חוּשׁ, sua natura *intransitiva*, adsciverunt potestatem *transitivorum*, ut *properat spolium*, idem sit quod *accelerat*, sive *properat ad spolium.* LXX: Τοῦ ὀξέως προνομὴν ποιῆσαι σκύλων, *ad velociter depraedationem faciendam spoliorum.* Hieronymus: *velociter spolia detrahe, cito praedare.* Chaldaeus: מוֹחִי לְמִבַּז בְּזָא וּלְמַעְדֵי עֲדָאָה, *festina ad praedandam praedam, et auferendum spolium.* Saadias: لُوحَا ٱلسَّلْبِ وَسُرْعَةُ ٱلْغَنِيمَةِ, *certe festinatio est praedae, et acceleratio spolii.* Hoc vero innuit vates, ad accelerandum, sive festinanter capiendum spolium festinaturum Assyrium, et ex voto suo Damasci atque Samariae praedam facturum; cf. Vs. 4.

2. וְאָעִידָה לִּי *Idque ut attestari facerem mihi* scil. praecepit Deus, ut Jerem. XXXII, 11. וָאָעֵד עֵדִים *et testari feci testes.* Hebraeorum plures interpretantur: *ego testes constituam*, ut continuetur oratio Dei, quem volunt his verbis praedicere, se missurum esse duos prophetas, *Uriam*, Se-

Semajae filium (ſub Jehojakimo), qui praedixit calamitatem Judaeae gentis, et imminens reipublicae exitium, et prophetiam illam tanquam martyr ſuo obſignavit ſanguine, vid. Jerem. XXVI, 18. ſeq.; atque *Zachariam*, Barachiae filium, undecimum inter duodecim prophetas minores, qui fauſta annunciavit VIII, 4. ſeqq. Auctor eſt Chaldaeus, cujus explicatio talis eſt: *Et conteſtare coram me teſtibus fidelibus diras, quas dixi me inducturum in prophetia Uriae Sacerdotis; ecce venerunt; et etiam omnes conſolationes, quae dixi me adducturum in prophetia Zachariae, filii Berachiae, ego adducturus ſum.* Cujus ſententiae inconcinnitatem unusquisque ipſe intelliget; manifeſtum enim eſt, in hac prophetia, quae *teſtibus* conſignanda erat, de nulla alia re agi, quam de excidio et direptione regnorum Syriae et Ephraimitarum. Itaque haec verba accipienda erunt ut verba prophetae, narrantis, quid ipſe ex mandato divino fecerit. Neque vero opus eſt, ut ואעידה inſtruatur vocalibus his: וָאָעִידָה, ut *Vau* ſit *converſivum Futuri*, ſi ita vertas, ut nos ſupra. Vel Futurum pro Praeterito poſitum ſumendum eſt, ut vertatur: *et conſtitui mihi teſtes*, vid. Glassii *Phil. S.* p. 312. et Storrii *Obſervatt.* p. 162. LXX pro וְאָעִידָה לִי habent: *πάρεστι γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποίησον*, cepit interpres vel א in voce וְאָעִידָה pro ה, ut Hebraeorum quidam Aben-Eſra laudati, quibus eſt Imperativus (ita Chaldaeus, qui אַסְהֵיד poſuit), vel acceperat a dictante וְהָעִידָה, non inſpecto codice, quum enunciatio literarum א et ה parum differat. נֶאֱמָנִים *Fidos*, fide dignos, ut Nehem. XIII, 13., notae auctoritatis in gente, quorum fides et auctoritas non facile poterat reprobari. אֶת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן, *Uriam*, Pontificem, Sacerdotum principem, cujus mentio ſit 2 Reg. XVI, 10. 11. Sunt, qui eum hoc loco graventur, quod notetur ut vitae peſſimae homo, et miniſter libidinis Ahaſi in corrumpenda vera religione. Sed obſervandum eſt, primo, accidiſſe quae hic narrantur in regni Ahaſi initiis, quo tempore Urias Pontifex in re turpi nondum ſe regi morigerum geſſerat, id enim accidit

poſt

poſt expugnatam Damaſcum; deinde, illum non ob vitae ſanctitatem, ſed officii dignitatem *teſtem* appellari *fidum*, utpote cujus auctoritas et teſtimonium permagni futurum erat in populo. וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ Intelligitur haud dubie *Zacharias*, Levita, ex Aſapho ortus, 2 Chron. XXIX, 13.; alius haud dubie ab illo Zacharia, Propheta, cujus mentio 2 Paral. XXVI, 5., quum ex eodem loco liqueat, hunc in initiis Uſiae floruiſſe, nec eum regem ſupervixiſſe. Teſtes hic advocatos quidam arbitrantur cauſſa contrahendi matrimonii prophetae Jeſajae cum virgine quadam, ex qua ſuſciperet filium ex mandato divino; ſponſalia enim, ritu Hebraeo, contrahi non poterant abſque teſtibus. Ita Grotius. Sed prophetam habuiſſe jam uxorem, patet ex iis, quae ſupra VII, 3. narrantur de filio Schear-Jaſchubo; et eam tunc adhuc ſuperſtitem fuiſſe, non eſt cur dubitemus; neque enim de alia conjuge ducenda, vel de contractu nuptiali ullum hoc loco veſtigium. Quare ſtatuendum, teſtes illos volumen, in quo ſcribenda erant verba *Maherſchalal-Chaſchbaz*, inſtar ſcripti publica auctoritate muniendi, obſignaſſe, quem morem apud Hebraeos obtinuiſſe, patet ex Jerem. XXXII, 10.; cf. Vitringae *Obſervatt. SS.* L. III. Cap. I. Signabant igitur illud volumen, vel illam tabulam inſcriptis nominibus, ut deinceps conſtaret, ſubverſionem regnorum Ephraimi et Syriae a Jeſaja eo tempore denunciatam fuiſſe, quo nemo praedictioni adhiberet fidem, et vates plane incredibilia loqui videretur.

3. Idem illud nomen, quod volumini inſcripſerat, vates imponit filio ſuo, circa hoc tempus nato, ut hoc etiam argumento populus Judaicus de hoſtium clade, mox futura, certior redderetur. Cujusmodi nominis ominoſi exempla jam vidimus ſupra VII, 3. 16. Verba וָאֶקְרַב (quod de *coitu* uſurpatur et Geneſ. XX, 4. Levit. XVIII, 6. 14. 19., cf. Gatacker *de Novi T. Stylo*, C. XI., in *Opp. Critt.* p. 78.), et וַתַּהַר vertenda eſſe in *Plusquamperfecto*, res ipſa docet. Manifeſtum enim eſt ex toto contextu, hoc vatici-

nium eodem fere tempore editum eſſe, quo ſuperius (vid. Argument.), dum Syrorum et Ephraimitarum adhuc parabatur expeditio, et utriusque gentis reges optatum conſiliorum ſucceſſum ſibi pollicebantur; cf. Vs. 6. Si igitur puer natus ſit illo ipſo tempore, quo Rezinus et Pecachus adhuc pleni erant ſpei ſucceſſus optati ſuae expeditionis: neceſſe eſt, uxorem Prophetae jam ante utero tuliſſe, et circa hoc tempus puerum enixam eſſe. Praeterea ſatis notum eſt, Hebraeos formam Praeteriti uſurpare ſaepius pro Plusquamperfecto; vid. e. c. Geneſ. XXXVI, 6. Exod. XII, 35. Cf. Glassii *Philol. S.* L. I. Tract. III. Can. XLIII. p. 298. edit. Dath. Storrii *Obſervatt.* p. 159. 161. הַנְּבִיאָה *Prophetiſſa*, non erat virgo, *prophetiae dono clara*, uti vult Grotius, ſed *uxor Jeſajae*. Moris enim eſt apud Hebraeos, ut *mulier* a *viro*, *conjux* a *marito*, ejusque conditione et ſtatu nomen mutuetur, ut אִשָּׁה, *femina*, ab אִישׁ, מַלְכָּה, *regina*, a מֶלֶךְ; quemadmodum Latinis *regina* dicitur a *rege*, *coqua* a *coquus*. Hieronymus: „Praecipiturque Jeſajae, ut ipſum puerum, qui prius vocabatur Emmanuel, nunc appellet *accelera*, *ſpolia detrahe*, *feſtina praedari*.“ Eadem Jarchii et Grotii eſt ſententia, a qua haud longe diſcedit Gesenius, qui *prophetiſſam*, i. e. prophetae uxorem eandem eſſe exiſtimat, quam ſupra VII, 14. הָעַלְמָה vocavit, illo tempore ſibi deſponſatam, aut recens nuptam. Sed vid. quae diximus in Additamento II. Annotationis ad Cap. VII. p. 301. ſeqq.

4. כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי *Nam priusquam hic puer noverit vocare: pater mi, et mater mea*, quod Graeci παππάζειν, vocant, quod tempus non poteſt ultra biennium produci, quin circumſcribi poteſt anno et dimidio. Igitur temporis ſpatium paulo brevius hic ſignificatur, quam ſupra VII, 16.; cf. Argument. Vulgatus: *patrem ſuum et matrem ſuam*, quaſi אָבִיו וְאִמּוֹ legiſſet, quod ipſum etiamnum in codice aliquo Kennicotti reperitur. Reliqui interpretes ſuffixum non exprimunt. יִשָּׂא ſcil. נוֹשֵׂא, ſive אִישׁ,

i. e.

i. e. *auferetur*; imperſonale loquendi genus, ut infra IX, 5. וַיִּקְרָא *et vocabit*, ſcil. קוֹרֵא, i. e. *vocabitur*. Vid. Glassii *Phil. SS.* Lib. I. Tract. III. Can. XXIII. p. 245. Storrii *Obſervatt.* p. 412. ſequ. חַיִל hic ſignificat *facultatem, copiam, opes*, ut Ezech. XXVIII, 4. Zach. XIV, 14. לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר *Coram rege Aſſyrio*, i. e. ipſo praeſente, ab ipſius copiis, ad nutum et imperium ejus; triumphantium ritu, ante quos ſolenni pompa ſpolia opima, hoſti erepta, ferri ſolebant. Rex Aſſyrius, Tiglath-Pulaſſar, ad Ahaſi deſideria brevi poſt editum hoc vaticinium (anno quarto regni Ahaſi, qui 2 Reg. XV, 29. 30. Jothami, patris ejus, vocatur viceſimus), Damaſcenum regnum evertit, eodemque tempore adverſus Pecachum converſus, Gileaditis et Peraeae incolas, Rubenitas, Gaditas, et dimidiam Manaſſis, cisque Jordanem Galilaeae incolas, Syriae proximos, in Aſſyriam abduxit; vid. 2 Reg. XVI, 7. 8. 9. 2 Chron. XXVIII, 16.

6. Ad quem populum Verſu hoc et ſeq. oratio dirigatur, valde interpretes diſſentiunt. Sunt plures, qui ſub הָעָם הַזֶּה intelligant *populum Iſraeliticum decem tribuum*; nam de Judaeis non dici potuiſſe, eos *ſpernere aquas Siloae lente euntes*, i. e. gentem Davidicam, cum ex hac gente ſemper reges habuiſſent; illud vero, quod de hoc populo, de quo in hoc Verſu ſermo ſit, dicatur, *laetari eum de Rezino*, id ſine ulla dubitatione ad Ephraimitas pertinere; ad Judaeos Verſu demum 8. orationem dirigi. Ea Hieronymi ſententia: „Eſt autem ſenſus: quia populus decem tribuum magis voluit Raſin et filio Romeliae, id eſt, Damaſci et Samariae regibus eſſe ſubjectus, quam ſtirpi David, quae meo cepit regnare judicio, faciam eum nequaquam his regibus, quos aſſumſit, ſed regi ſervire Aſſyrio, cujus potentia occupantis terram Samariae, inundationi fluminis comparatur.“ Eandem ſententiam commendavit J. G. Lackemacher *de ſpreta aqua Siloae* in *Obſervatt. Philologg.* P. X. Obſ. II. §. 7. Alii contra intelligendos cenſent *Judaeos*, his maxime rationibus ducti: primo, prophetam inter Judaeos

concionantem, ubi *ἀορίστως*, five fine reftrictione loquutus fit de *hoc populo*, haud dubie intellexiffe eum populum, in quo vatem egerit: deinde mox in eadem oratione, Vs. 11. 12. *Judaeos* folos, a decem tribubus diftinctos, bis vocari הָעָם הַזֶּה: praeterea de *Ephraimitis*, hoftibus Judaeorum, non commode dici poffe eos *fpernere* (מָאַס) domum Davidicam; levius id de hoftibus dictum effet. Verum quamquam haec vera funt; id tamen nullo modo negari poteft, ultima Verfus fexti verba, *populum hunc laetari de Resino*, de populo Ifraelitico intelligenda effe. Nam quod illi, qui hunc locum de folis Judaeis interpretantur, contendunt, multos fuiffe inter Judaeos, qui, mores Ahafi faftidientes, et potentiam adventantium regum confiderantes, transferri regnum ad Syros et Ifraelitas optaffent; id nullo argumento poteft probari; nec, fi verum effet, propheta de toto populo loquutus effet; immo ipfe narrat VII, 2., Ahafum *cum toto ejus populo*, percepto nuntio, Syrum junxiffe fe cum Ifraelitis, maximo terrore effe commotum. Quibus omnibus perpenfis, recte ftatuit Lowthus, effe h. l. nec Judaeos nec Ifraelitas excludendos; vatem tribus hisce Verfibus 6. 7. 8. orationem ad *totum populum Ifraeliticum, utriusque regni*, Judaici et decem tribuum, convertere, perque populum, leniter fluentes Siloae aquas afpernantem utrumque intelligi poffe populum, Ifraelitas quippe regnum Judae, a quo defecerint, quodque evertere jam conftituerint, vilipendiffe, Judaeos contra fuis ipforum viribus diffifos effe pariter ac de divino auxilio defperaffe atque adeo ab Affyriis opem adverfus foederatos reges petiiffe; recte itaque utrosque aquas Siloae contemtim defpicere dici poffe. Quae fententia confirmatur collato Verfu 14., ubi diferte *duarum domuum Ifraeliticarum* mentio fit. Utramque igitur gentem, quae olim *unum populum* conftituerat, reprehendit, quod, relicto Jova, apud reges barbaros auxilium quaereret, Ifraelitica apud Syros, Judaica apud Affyrios; hinc utramque gentem communi calamitate afflictum iri, minatur, Vs. 7. et feq. Cf. J. F. Schelling *Animadverff. philol. critt. in difficiliora Jefajae loca*

loca p. 6. ſequ. Verba יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט, *quandoquidem ſprevit populus hic aquam Siloae, fluentem leniter*, Chaldaeus hoc modo exponit: חֲלָף דְּקָץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּמְדַבַּר לְהוֹן בְּנִיחַ כְּמֵי שִׁלּוֹחָא דְּנָגְדִין בְּנִיחַ, *propterea quod faſtidit populus hicce regnum domum David, quae regebat eos leniter, ſicut aquae Siloae leniter fluunt. De fonte Siloae* vid. ſupra ad Cap. VII, 3. Hieronymus ad h. l.: „Siloe autem fontem eſſe ad radices montis Sion, qui non jugibus aquis, ſed in certis horis, diebusque ebulliat, et per terrarum concava et antra ſaxi duriſſimi cum magno ſonitu veniat, dubitare non poſſumus, nos praeſertim, qui in hac habitamus provincia.“ Ex hoc fonte rivus deductus fuerat, aquam ad ejusdem nominis piſcinam pervehens, cujus Joannes bis facit mentionem Evangelii Cap. IX, 7. 11. Apud Nehemiam III, 15. בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח, *piſcina Schelach* appellatur, nomine שִׁלֹחַ admodum affini. *Fluere* vero dicitur *aqua Siloae leniter*, quod rivus ille absque inſigni quodam ſtrepitu, certe tali, qualem fluvius aliquis major rapidiorque, e. c. Euphrates, concitat, laberetur, quippe tenuis magnaque undarum copia minime tumidus. Aquas ejus lente, olei inſtar, fluere, ſine ſonitu, narrat Schulzius, *Leitungen des Höchſten*, P. V. p. 137. 141. *Aquis Siloae* autem *gens regia Davidica* ſignificatur, cui comparationi duplicem ſubeſſe rationem, unam, quod ſedi regiae aqua illa eſſet proxima, eandemque ab auſtro et zephyro circumflueret, alteram, quod ad ſcaturiginem ejus inungi ſolerent Judaeorum reges (1 Reg. I, 33. 34. 38. 39.), pluribus oſtendit Lackemacher loco ſupra laudato. Quod Judaeis crimini datur h. l. gentem Davidicam aſpernari, ſunt, qui referant eo, quod multi Judaeorum ab illa regnum auferri et ad Syros transferri optaſſent. Sed nullis argumentis hanc ſententiam niti, antea vidimus. Nec, ſi regnum *Domus Davidis* in ſe ſpectes, *id aſpernari* majus cenſeri poteſt crimen, quam regnum Aegypti, Syriae aut qualecunque aliud aſpernari. Recte vero obſervavit Vitringa, intelligendum eſſe *regnum Jovae*, *qua-*

quatenus manifestum erat in regno familiae Davidicae. Jova erat rex Judaei populi, et reges Davidici in eo regno censebantur ipsi Deo esse substituti et ejus vices gerere. Eum regem *spreverunt* Judaei, regem Assyrium in auxilium vocantes et cum eo foedus pangentes; quam diffidentiam auxilii divini acriter reprehendit jam supra VII, 13. Ad *Judaeos* vero praecipue hoc membrum prius referendum esse, parallelismus membrorum docet: nam hemistichio altero de Israelitis est sermo. וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן רְמַלְיָהוּ *Gaudet* hic populus *Rezino et filio Remaliae*, i. e. delectantur prosperis successibus Rezini et filii Remaliae. מְשׂוֹשׂ (in statu absoluto מָשׂוֹשׂ) nomen verbale pro Verbo finito (שָׂשׂ aut שָׂשִׂים) positum, ut et alias haud raro v. c. Genes. XLIX, 3. 4. Jud. V, 8.; cf. Gesenii *Lehrgeb.* p. 726. Recte Chaldaeus: אִתְרְעִיאוּ, *delectantur;* idemque fortasse intellexerunt Alexandrini: *ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ῥασσὶν καὶ τὸν υἱὸν Ῥομελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν.* מְשׂוֹשׂ in statu regiminis est positum, nam substantiva ante voces quascunque cum praefixis בְּ, לְ, מ et מִן, aut ante praepositiones עַל, אֵת, אֶל, בִּלְתִּי recipere solent puncta constructi, vid. Glassii *Phil. S.* p. 80. seq. edit. Dath., et Storrii *Observatt.* p. 105. Vitringa אֵת h. l. vertit *apud, et gaudium apud Rezinum* etc. „Nempe reges," inquit, „adversarii, successu superioris anni elati, et viribus suis fidentes, jam ante victoriam canebant triumphum, et laeti et alacres, nil dubitantes de eventu expeditionem suscipiebant. Id ipsum est, quod vates improbat, et quod Jovae in illos provocabat indignationem. Nolebat enim in populo Israelitico regnans contemni. Praepositionem autem אֵת saepe significare *apud,* notum est, vid. e. c. Levit. XIII, 49. 1 Sam. IX, 18." Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 63. quemadmodum רָנַן, *jubilum edere*, ad *gloriationem* transfertur infra XLIII, 14., ita et h. l. מָשׂוֹשׂ, *gaudium,* τῷ מָאַס oppositum, *superbiae* potestatem obtinere arbitratur. „Scilicet parvum Judaeae regnum contemtui habebant Israelitae, de foedere regis sui, cum potenti Assyriorum dominatore juncto, magno-

magnopere ſeſe jactantes." Nullo modo eſt opus, cum J. D. Michaele in *Bibl. Orient.* P. XIV. p. 127. pro וּמְשׂוֹשׂ legere וּמְשַׂוֵּשׂ, quod eſſet Participium formae Piel a שָׁוַשׁ, quod verbum in dialecto Syriaca, Samaritana et Arabica *miſcere, turbare*, ſignificat, ut ſenſus ſit, *Judaeos cum Rezino limpidam Siloae fontem turbare.* Nova ratione hunc locum interpretatus eſt Steudel, leniter fluentes Siloae aquas *regni Ephraimitici* imaginem ratus. „Judaei," inquit, „ſpreverant periculum per Samariae et Syriae reges adductum, quod ut parvum Siloae rivo poterat comparari; i. e. hoc periculo non ita ut Deus voluerat, erant commonefacti; Deum ea minori poena admoniti haud quaeſiverant. Majus igitur jam periculum, quod Euphratis ripas transgreſſi furori poterat comparari, adducitur; Aſſyriae copiae invadent Judaeam, et ad ſummum perducent diſcrimen." Verum ut taceamus, aquas Siloae fontis prope Hieroſolymam parum apte pro regni Ephraimitici imagine uſurpari, ſenſus, quem Steudel illis verbis ineſſe arbitratur, vix poterit conciliari cum eo, quod vates ſupra VII, 8. metum utriusque regni demere ſuis ſtuduit. Nec neceſſe videtur, quod V. S. V. accentu Athnach ad לָאַט loco ſuo moto, וּמְשׂוֹשׂ cum הַהֹלְכִים conjungendum, et adverbaliter pro בִּמְשׂוֹשׂ poſitum exiſtimat, ut vertendum ſit: *aquas Siloae lente et hilariter fluentes,* vel, quod praeferendum judicat, *aquas leniter fluentes et guttatim*, collato Arabico مَشَّ *cepit rem paulatim, partem poſt partem.*

7. וְלָכֵן *Et propterea*; ſed ו h. l. παρέλκει, ut ſaepius, demonſtrans ſolummodo, orationem hanc conſequentem eſſe prioris; pendet a יַעַן initio Vs. 6. הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים *Ecce Dominus adducet ſuper eos*, Iſraelitas et Judaeos, *aquas fluvii illius validas et praevalentes. Flumine* illo h. l. Euphratem intelligi, qui ob magnitudinem (הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת, Geneſ. XV, 18. Deut. I, 7. Joſ. I, 4.) paſſim הַנָּהָר, *fluvius*, vocatur κατ' ἐξοχήν (vid. ſupra ad VII, 20. p. 277.), apud pleroſque in

con-

confeſſo eſt. Clericus tamen Tigrim innui exiſtimat, quod de copiis agitur Aſſyriacis. Sed recte monuit Lackemacher (loco ſupra ad Vs. 6. laudato §. IX.), regum Aſſyriorum ditionem prolati hujus oraculi tempore ad Euphratem usque pertinuiſſe, nomenque Aſſyriae, quam alioqui Tigris ab occaſu terminabat, adeo late interdum patere, ut totam etiam comprehendat Meſopotamiam, Tigri et Euphrate interceptam. Qua notione laxiori apud Arrianum quoque occurrit, qui quo loco Euphratem deſcribit (*de Expedit. Alexandri M.* L. VII. p. 302. edit. Gronov.), inter cetera ait: *ὑπερβάλλει ὑπὲρ τὰς ὄχθας ἐς τὴν γῆν τὴν Ἀσσυρίαν.* Limitem ergo ab occaſu Aſſyria habebat Euphratem. Ejus aquae merito hic dicuntur עֲצוּמִים, *validae*, robuſtae, magna vi et impetu latae ex montibus Armeniae, et רַבִּים, *praevalentes;* ita Chaldaeus, qui חֲסִינַיָּא, *praepotentes*, poſuit, alii *multas*, ut LXX et Hieronymus. Sane רַב utramque notionem admittit. Talis hic ponitur Euphrates, qualis verno et aeſtivo tempore, reſolutis montium nivibus, ripas ſuas ſolet excedere, et regiones proximas inundare, referente Arriano *Expedit. Alexandr.* Lib. VII. Cap. XXI.: *Ὁ γὰρ Εὐφράτης ποταμὸς ῥέων ἐκ τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν, χειμῶνος μὲν ὥρᾳ προχωρεῖ κατὰ τὰς ὄχθας, οἷα δὴ οὐ πολλοῦ ὄντος αὐτῷ τοῦ ὕδατος· ἦρος δὲ ὑποφαίνοντος, καὶ πολὺ δὲ μάλιστα ὑπὸ τροπὰς, ἃς τινας τοῦ θέρους ὁ ἥλιος ἐπιστρέφει, μέγας τε ἐπέρχεται, καὶ ὑπερβάλλει ὑπὲρ τὰς ὄχθας ἐς τὴν γῆν τὴν Ἀσσυρίαν. Τηνικαῦτα γὰρ αἱ χιόνες, αἱ ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τοῖς Ἀρμενίοις κατατηκόμεναι, αὔξουσιν αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἐπὶ μέγα· ὅτι ἐπιπολῆς ἐστιν αὐτῷ καὶ ὑψηλὸς ὁ ῥοῦς ὑπερβάλλει ἐς τὴν χώραν.* Cf. *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. I. P. I. p. 190. Ne quis autem in figura haereret, vates ipſe eam explicat, docetque ſe intelligere אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ, *regem Aſſyriae, et omnem gloriam* ſ. *excellentiam ejus*, i. e. exercitum gravem, eumque ſplendidiſſime atque ornatiſſime inſtructum pro more populorum orientalium, ut infra X, 16. 18. Cf. Proverb. XIV, 28. בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ, *in multitudine populi decus*

eſt

est regis. Imperatores Orientis, quo erant fastu, non heroës tantum, et nobilissimos ac fortissimos gentis viros habebant in castris, qui imperii decus et gloriam faciebant; sed ipsi quoque in expeditionibus se magnifice ostentabant in hominum et jumentorum superbo ornatu; magnam trahebant pompam, et apparatum castrensem, ut ex Xerxis, Darii aliorumque liquet expeditionibus. Id vero omne complectitur vates voce כְּבוֹדוֹ. Nonnullis, inter quos Gesenius, haec verba ut interpolata suspecta sunt. In altero hemistichio redit ad imaginem Euphratis, וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו *Ascendet supra omnes ejus alveos,* quales qui sint docet Arrianus l. l. L. VII. C. 7. p. 282. edit. Gronov. Ὁ δὲ Εὐφράτης μετέωρός τε ῥεῖ καὶ ἰσοχειλὴς πανταχῆ τῇ γῇ, καὶ διώρυχές τε πολλαὶ ἀπ' αὐτοῦ πεποίηνται, αἱ μὲν ἀέναοι, ἀφ' ὧν ὑδρεύονται οἱ παρ' ἑκάτερα ᾠκισμένοι· τὰς δὲ καὶ πρὸς καιρὸν ποιοῦνται, ὁπότε σφίσιν ὕδατος ἐνδεῶς ἔχοι. *Euphrates per altiora* (quam Tigris) *loca labitur, et passim suis aquis terrae, quam alluit, altitudinem exaequat, multique ex eo* alvei *derivantur, alii quidem perennes, ex quibus utriusque ripae accolae aquam petunt, alii certo tempore fiunt, cum aquae ad irrigandam terram inopia premuntur.* Libanius *Orat.* T. II. p. 313. Μέγιστος δ' αὐτὸς (Euphrates) γίγνεται τῶν ἠρινῶν ὄμβρων λυόντων εἰς ὕδωρ τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ χιόνα, τοῦ χειμῶνος οἰκοδομηθεῖσαν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν γεωργοὶ διώρυχας ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατατέμνοντες, ὅπερ Αἰγύπτιοι τῷ Νείλῳ χρῶνται καὶ οὗτοι τῷ ποταμῷ, J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 113. אֲפִיקַי scribi vult, ut significentur *exitus* (ab Aramaeo נְפַק, *exire*), et nostro quidem loco Euphratis exitus innumeri canales et rivi ei videntur, quibus Euphrates inferior cum Tigride connexus est, atque aqua ejus, ubi intumescit, derivatur. Sed אֲפִיקִים esse *alveos*, dubio caret, vid. not. ad Ps. XVIII, 16., et cf. Ezech. XXXII, 6. וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו *Et ibit super omnes ripas suas.* At LXX: ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, et eodem modo Syrus: ܥܠ ܟܠܗܘܢ ܫܘܪܝܟܘܢ,

quasi

quaſi legiſſent, illi גְּדוֹלֹתֶיךָ, hic גְּדוֹתָיו, *ſepes*, i. e. *aggeres ejus.* Hoſtes irrumpentes cum fluvio exundante comparare, nec poetis exteris inuſitatum. Sic Pompejum fluvio comparat Lucanus *Pharſ.* VI, 272. ſeqq.

Sic pleno Padus ore tumens ſuper aggere tutas
Excurrit ripas, et totos concutit agros.
Succubuit ſi qua tellus, cumulumque furentem
Undarum non paſſa ruit, dum flumine toto
Transit, et ignotos aperit ſibi gurgite campos.

Conferendus et Horatius *Carm.* IV, 24. 25. ſeqq.

8. וְחָלַף בִּיהוּדָה *Et pervadet* (ut infra XXI, 1. Habac. I, 11.) fluvius ille *Judam.* שָׁטַף *Inundabit*, ut infra XXVIII, 2. Jerem. XLVII, 2. Pſ. LXIX, 3. וְעָבַר *Et transibit*, cf. Dan. XI, 10., ubi eadem imago iisdem expreſſa verbis. Chaldaeus: וְיַעְדֵי בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מְגַבַּר *et transibit per terram domus Juda ſicut torrens validus.* Bello inundandam Judaeam per eosdem Aſſyrios, quos in ſubſidium vocabant, minatur, perſtans in comparatione magni et exundantis fluvii, qui, poſtquam Syriam et Ephraimitidem inundatione vaſtaſſet, in Judaeam quoque irrupturus eſſet. עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ *Usque ad collum pertinget*, proverbialis figura, et infra XXX, 28. et Habac. III, 13. obvia, qua ſignificatur, rem eſſe deductam in magnum discrimen, et nihil eſſe propius, quam ut omnino pereat. Et in allegoria praeſenti de fluvio magno ac forti aptiſſima eſt loquutio. Si quem enim ita gurges demergat, ut nihil ab aquis exſtet praeter caput, ille quam proxime abeſt a mortis periculo. Chaldaeus: וְעַד יְרוּשְׁלֶם יִמְטֵי *et usque ad Jeruſalem veniet.* Retulit hoc vaticinium ad Sanheribi expeditionem ſub Hiskia, quando ille vaſtatis pluribus Judaeae urbibus ad Hieroſolyma usque pervenit, ita ut obſeſſa fuerit urbs, non capta. Idem ſequuntur interpretes plerique et Judaei et Chriſtiani. Hieronymus: „Tanto Aſſyrius feretur impetu, ut, poſtquam decem tribuum occupaverit terram, ad Judam perveniat, et transiens, ad collum usque pertingat,

tingat, per quae vicinam significat captivitatem. Non enim tunc captus est Judas, sed cunctis duarum tribuum urbibus subjugatis, sola remansit Jerusalem, quae incredibili Dei misericordia liberata est." Sed in Sanheribi expeditionem non quadrat Versus superior, quo rex Assyrius Syriam atque Ephraimitidem obruiturus dicitur. Sanheribo enim in Judaeam irrumpente Syrorum atque Israelitarum regna constat jam subversa a Tiglath Pulassare atque Salmanassare. LXX prius hemistichium ita reddunt: Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἆραι, ἢ δύνατον συντελέσασθαί τι. Ubi verba ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἆραι videntur respondere Hebraicis istis עַד צַוָּאר יַגִּיעַ, quae interpres ille *plaga afficere collum,* i. e. percutere seu amputare collum notare opinatus est. וְהָיָה *Et erit*, fiet, eadem constructio Genes. XXIV, 14. 43. מֻטּוֹת כְּנָפָיו Erunt *extensa* (Participium Hophal verbi נָטָה, significatione *extendendi*, ut supra V, 25.) *alarum ejus*, quibus intelligendae sunt *alae exercituum*, copiae hostium. *Alas* Hebraei vocant omnes copias, non equestres tantum, ut Latini, sed et pedestres, vid. Dan. IX, 27. Hieronymus: „Potentiam Assyrii et innumerabilis ejus exercitus, quam sub fluminis inundatione descripserat, nunc per aliam ostendit translationem, quod *alis suis*, id est, ducibus, et infinita multitudine operuerit terram Emmanuelis, hoc est, defendentis eam Dei, sed tamen non possederit." LXX מֻטּוֹת כְּנָפָיו verterunt ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, rem expresserunt, non vocum proprietatem. מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ עִמָּנוּאֵל *Plenitudo latitudinis terrae tuae, o Immanuel!* nihil aut agrorum aut oppidorum manebit intactum. Puerum, de quo Capite superiore (VII, 14.), alloquitur testem futurorum horum malorum. Alii, post Abarbenelem, hoc Versu ad prophetam orationem dirigi et עִמָּנוּ אֵל a reliquis sejungendam existimant, hoc sensu: *et alae ejus extensae alam tuam (o vates) replebunt. Nobiscum tamen est Deus!* Ita jam LXX, observante Hieronymo: „*Emmanuel* a LXX sequenti capitulo [i. e. versiculo] coaptatur, non proprio nomine,

ut

ut apud Hebraeos vocatur, sed interpretato, id est, *nobiscum Deus.*" Similem in modum Steudel voce עִמָּנוּאֵל novam oraculi partem incipere, et in aliud quid, videlicet in spem Dei populo capessendam flecti orationem existimat. „Non videtur," inquit, „esse Immanuelis alloquutio, sed subita animi prophetae in meliora se convertentis obfirmatio. Ut maximum fuerit periculum, Deus nos juvat. Incipitur hac phrasi eademque clauditur Versu 10. haec oraculi sectio. Qui terrorem injiciebant, iidem jam perterrefieri jubentur, et hoc quidem, quod nobiscum (cum Judaeis) Deus est. Paulo quidem rapidior abruptus quasi transitus ad alia est ope verborum עִמָּנוּ אֵל, sed ab hujus tamen prophetae ingenio minime alienus. Simile exstat exemplum VII, 17., ubi sine ulla particula conjunctiva ad aliud quid transitur. Ceterum in אַרְצְךָ vatem Judaeam ipsam alloqui, facillime sumi potest." Sed quis non sentiet, et simpliciorem et elegantiorem enasci sensum, עִמָּנוּאֵל accepto pro nomine proprio, ad quod pertineat suffixum in אַרְצְךָ? Nomen proprium et hic expressit Saadias: يا عمنوال, *o Immanuel!* et Syrus, qui ܥܡܢܘܐܝܠ scripsit. Rectius quoque in pluribus codicibus hebraicis a Kennicotto notatis conjunctim עִמָּנוּאֵל scribitur. Illum igitur virgine nasciturum divinum heroem, quem supra VII, 14. praenunciaverat, vates appellat per apostrophen, Judaeam vero *ejus terram* (אַרְצְךָ) vocat, non hac solum ex causa, uti vult Gesenius, quod illa ejus patria futura sit, uti alias alicujus terram ejus patriam denotare constat, vid. Genes. XXIV, 4. XXX, 25. Jon. I, 8.; verum utitur ea appellatione potissimum ideo, ut illum permoveret ad miserationem tantae calamitatis, quae terrae suae, cujus ipse protector, defensor et servator sit futurus, impendebat. Plena igitur sententia est: copiae hostiles pervadent et replebunt terram tuam, o Immanuel! Ergo si terra haec sit terra tua, si id es vere, quod tuum nomen significat, miserere populi tui, et fer opem! Immanuelem futurum

Deum

Deum ipsum natura humana induendum, vidimus, supra ad VII, 14. (p. 259.). Cum itaque Judaea Immanuelis dicitur terra, erit idem ac si *terra Dei*, sive *Jovae* appelletur, quod ipsum nomen gerit infra XIV, 2. Hos. IX, 3. Ceterum discrepant interpretes in constructione verborum מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא־רֹחַב אַרְצְךָ. Quidam מְלֹא construunt cum מֻטּוֹת, ut Vulgatus: *et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terrae tuae.* Ita et Junius: *implebuntque passae alae ejus latitudinem* etc. Ad verbum autem sonare dicit, *et erit extensionibus alarum ejus plenitudo latitudinis terrae tuae.* Verum מְלֹא ob Makkaph conjungendum est cum רֹחַב, eodem sensu, quo supra VI, 3. מְלֹא הָאָרֶץ dicitur *plenitudo terrae*, pro, quicquid terra continetur, eamque quasi implet. Hinc ad verbum erit vertendum: *et erunt extensa alarum ejus plenitudo latitudinis* (i. e. quicquid continetur latitudine) *terrae tuae.* Sensus est, extendentur alae ejus per omnia, quae implent latitudinem terrae tuae.

9. Dum vates in ecstasin raptus conatus videt hostium genti suae interitum parantium, simul erigitur spe liberationis et salutis, quam Deus, vel Immanuel, populo suo sit praestiturus. Eam declarat figurata oratione per apostrophen ad hostes, quorum consilia irrita fore denunciat. Oratio autem, ut ex fine Vs. 10. patet, non est Dei, sed vel solius prophetae, Judaeorum omnium nomine loquentis, vel chori sive coetus alicujus piorum, apostrophae superiori ad Immanuelem respondentis per modum *ἀντιφωνίας*, in Psalmis frequentissimi usus. In prima Versus voce, רֹעוּ, explicanda discrepant interpretes. Quidam: *mali* s. *maligni estote* (ita Lutherus: *Seyd böse, ihr Völker!*) a radice רוּעַ, ad formam בֹּאוּ. Illius verbi Infinitivus Cal רֹעַ legitur Cohel. VII, 3. Hinc Gesenio רֹעוּ est Imperativus apocopatus, ut קֹם a קוּם. *Malignum esse* vero h. l. idem esse quod *comminari* significare putat, vertitque: *comminemini* (*droht nur!*). Alii, cum Aben-Esra et Kimchio: *conterite, quassate*, a רָעַע, coll. Ps. II, 9. תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל, *confringes illos*

illos ſceptro ferreo. Verum hoc cum ſequenti *accingite vos* non bene convenit, nec vates hac apoſtrophe hoſtium effectum, ſed conatum exprimit. Melius alii faciunt רֹעוּ Imperativum Pyal verbi רָעָה, *conſociare ſe*, Judic. XIV, 20. Proverb. XXII, 24. Verum quia inſolentior eſt Imperativus Pyal, et tonus in penultima, praeſtat illud accipere pro Imperativo Cal verbi רָעַע, eadem, qua רָעָה, ſignificatione ſumendi, ut Proverb. XVIII, 24. אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ *virum amicorum adſociare ſibi convenit.* Ita etiam שָׁחָה et שָׁחַח, *perdidit*, שָׁסָה et שָׁסַס, *diripuit*, formas miſcent. Illam ſignificationem expreſſit Chaldaeus: אִתְחַבַּרוּ, *conſociate vos.* Vulgatus: *congregamini.* Saadias: أَتَنَاضُّوا, *opem vobis invicem ferte!* Reſpondet ei הִתְאַזְּרוּ *accingite vos* in poſteriore hemiſtichio. Male LXX: *γνῶτε*, quaſi רְעוּ legiſſent. Hieronymus: „Pro *congregamini*, ſive *infirmamini*, et *confringimini*, ut interpretati ſunt alii, LXX poſuerunt *ſcitote.* Verbum enim hebraicum *Rou* propter Res literae et Daleth ſimilitudinem intellexerunt *Dou.*" Syrus: ܐܬܚܡܘ, *contremiſcite.* עַמִּים *Populi*, hoſtiles, Iſraelitae, Syri, Asſyrii, VII, 1. 17. וָחֹתּוּ *Sed conſternamini*, Obad. Vs. 9., proſternimini, et ruite in propriam perniciem, ſive, phraſi Romana (apud Livium Lib. VIII. Cap. 9.): *terrore, formidine, morteque adſicimini.* וְהַאֲזִינוּ *Et auſcultate*, quae jam dico. Hubigant: *induite arma*, ex verbo אֲזַן, *armatus eſt*, Chaldaeis uſitato. Verum הַאֲזִינוּ quotiescunque in V. T. occurrit, ſemper *auſcultate* notat. מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ *Longinquitates terrae*, incolae regionum longe diſſitarum, ut infra XXXIII, 13. שִׁמְעוּ רְחוֹקִים, *audite remoti* populi. הִתְאַזְּרוּ *Accingimini* etiam; parate bellum, et quam expeditiſſimi milites procedite. *Cingendi* vox in omni lingua militiae proprium, cf. 1 Sam. XXV, 13. et Epheſ. VI, 14. *περιζωσάμενοι τὴν ὀσφῦν.* Appianus *de bello Pun.* Cap. XXVI. *Σκιπίων διαζωσάμενος.* Quod autem repetit hanc apoſtrophen, oſtendit concitatiorem affectum.

10. עֻצוּ עֵצָה *Consulite consilium*, ut Jud. XIX, 30., inite consilia ad perdendam rempublicam Judaicam. וְתֻפָר *Sed dissolvetur*, irritum fiet, Jerem. XXXIII, 21., ubi eodem plane, quo h. l. modo scribitur pro וְתוּפַר, quod in uno codice reperit Hubigant, ut 2 Sam. XXIII, 2. הֻקַם pro הוּקַם, alternante Kübbuz cum Schurek. דַּבְּרוּ דָבָר *Loquimini verbum*, edite mandata de consiliis et decretis exsequendis, insolenter jactate vires vestras, וְלֹא יָקוּם *sed non consistet*, mentietur successus, ut supra VII, 7. infra XLVI, 10. כִּי עִמָּנוּ אֵל *Nam nobiscum est Deus*, אֲרֵי בְסַעֲדָנָא אֱלָהָא *nam in auxilium nostrum est Deus*, uti Chaldaeus, cf. Num. XIV, 9., et not. ad VII, 14. (p. 259.). Alludit ad nomen divini illius liberatoris, quem a virgine pariendum praedixerat. Bene Versum hunc cum superiore enarrat Hieronymus hoc modo: „O igitur populi Samariae et Syriae, infirmos et debiles vos esse cognoscite, et Emmanuele praesente nihil posse contra Jerusalem, urbem Dei, et hoc non solum vos, qui vicini estis, sed cuncta procul terra cognoscat. Quamvis enim exercitum congregetis, et accingatis vos ad proelium, et major sit numerus obsidentium, quam obsessorum, tamen non semel, sed iterum dicam, *vincimini*. Et quodquumque contra Jerusalem inieritis consilium, dissipabitur. Et licet supra [VII, 6.] dixeritis: *Ascendamus ad Judam, et suscitemus* eum quiescentem, et ponamus regem super eum, filium Tabeel, loquimini quidem verbum, sed non fiet, quia nobiscum est Deus, id est, Emmanuel."

11. Prophetiam superiorem videbat vates a multis exceptum iri cum admiratione; pollicebatur populo salutem et liberationem, cum omnia viderentur desperata. Exponit igitur jam rationem, qua motus tam fidenter loquutus fuerat: Deus ipsum quoque se jam ad metum propensum in tantis periculis, et incipientem haesitare animo confirmavit atque erudivit. *Loquutus est*, inquit, *ad me Deus* בְּחֶזְקַת הַיָּד *cum, s. in fortitudine manus*, cum valida manu, quod Chal-

Chaldaeus recte explicat בִּמְתְקַף נְבוּאֲתָא *in fortitudine prophetiae*, nam *Dei manus super vates* esse dicitur, quum moventur impelluntur ve ad loquendum et agendum, aut tenacius etiam haerentes animo sententiae, affectiones, studia, corriguntur aliorsumque flectuntur, quod absque magna et praevalente vi nequit fieri. Cf. Jerem. XV, 17. XX, 7. Ezech. I, 3. III, 14. 22. VIII, 1. Mich. III, 8., et ad ea loca notata. Hinc illud Apostolis 1 Thessal. I, 5. *ἐν δυνάμει καὶ πνεύματι ἁγίῳ.* Significat vates, se potenti Dei impulsu a communi totius populi sensu pene vi esse deductum. Pro בְּחֶזְקַת in pluribus codicibus et aliquot libris impressis legitur כְּחֶזְקַת, quod ipsum et Syrus in suo codice reperisse videtur, vertit enim: ܐܝܟ ܕܐܚܕ ܐܝܕܐ, *ac si prehenderet manum.* Ita et Lutherus: *als fassete er mich bey der Hand,* ut sit tanquam manuductio Dei et admonitio. Similiter Lowthus: *quasi manu inserta manui.* Verum et eorum, qui בְּחֶזְקַת retinent, plures reddunt: *dum manu me apprehenderet.* Sed *apprehendendi* manu notionem verbum חָזַק in Hiphil tantummodo obtinet, et conjungitur cum יַד praefixo בְּ, vid. infra XLII, 6. XLV, 1. LI, 18. Job. VIII, 20. Nomen חֶזְקָה, e forma Cal derivatum, non nisi *vim roburque*, et *τὸ invalescere* significat, vid. 2 Chron. XII, 1. XXVI, 16. Dan. XI, 2. Quamvis concedam Gesenio (*Lehrgeb.* p. 483.), nomina abstracta a Cal ducta, significationes subinde Conjugationum derivatarum adsciscere; nostrum חֶזְקָה tamen nusquam alias *apprehendendi* significatu legitur. Supervacanea J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 710. conjectura, בְּחֶזְקַת יַד esse legendum, *confirmatione manus*, i. e. animum mihi addens, jubensque non de republica desperare. וְיִסְּרֵנִי *Et erudivit me*, Ps. XVI, 7. Alii: *coërcuit me, ne irem*, et quae sequuntur. Kimchi יִסְּרֵנִי positum observat pro יִסְּרַנִי, sive (ob Accentum, pro יִסְּרַנִי), Tzere posito pro Patach, ut קִלְלַנִי, *maledixit mihi,* 1 Reg. II, 8. Quae observatio vera est, si nostram vocem habeas pro Praeterito. Alii vero volunt esse Futurum, deficiente

ciente prima radicali י, et tum forma est analoga. Jarchi pro וּלְיַסְּרֵנִי, *et ad erudiendum me*, s. *ut erudiret me*, dictum putat. J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 128. וַיְסִרֵנִי enunciat, ut sit Hiphil verbi סוּר, *recedere me jussit* a via populi hujus, Syro (ܘܐܣܛܝܢܝ) et Symmacho (*ἀπέστασέ με*) praeeuntibus. מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם הַזֶּה *De non eundo*, ne inirem ego *in via hujus populi*, Deo diffidentis. Erudivit, continuit me, ne sequerer consilium Ahasi et populi ejus de advocandis Assyriorum viribus contra duorum regum conspirantes copias. LXX prorsus aberrarunt a genuino sensu, ita enim habent: *τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου, λέγοντες*, *forti manu recesserunt ab itinere viae populi hujus, loquentes*, ut Graeca verba reddidit Hieronymus. Verba כְּחֶזְקַת הַיָּד, cum אָמַר יְהוָה אֵלַי nectenda, junxerunt sequentibus, et pro וְיִסְּרֵנִי legerunt וַיָּסִירוּנִי, *recesserunt a me.* לֵאמֹר Dum ita mihi *dixit* Dominus (cf. IX, 8., ubi eadem dictio itidem ad Versus finem posita), affert enim Vs. sequ. verba, quibus a Deo a mente reliqui populi revocatus est, quibus etiam ipse ab eodem consilio reliquos abducere contendit.

12. לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר *Ne dicatis conjurationem de omni, de quo populus hic dicit:* est *conjuratio*, sive, *ne appelletis conspirationem*, quod *hic populus vocat conjurationem*, i. e. non audiatur jam amplius inter vos conjurationis nomen, quod multum est, et paene solum in ore pavidi ac perturbati populi, quasi nihil tutum sit futurum a duorum regum conjuratione. Hebraei veteres, quibus adstipulatur Jarchi, haec ad Hiskiae tempora referunt, adversus quem volunt Sebnam (de quo infra XXII, 16.) concitasse validam civium Hierosolymitanorum factionem, a qua vates hic populum dehortetur. Aben-Esra et Kimchi cogitant de conjuratione factiosorum adversus Ahasum et domum Davidicam sive cum Syris et Ephraimitis, sive cum rege Assyriae, monetque Kimchi, verbum אָמַר hoc loco sensu *cogitandi* capiendum esse, ut

 Exod.

Exod. II, 14. הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר, *an cogitas me occidere?* et 2 Sam. XXI, 16. וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד, *et cogitabat Davidem caedere.* Sic ſenſus eſſet: ne cogitetis cum factioſis conſpirare adverſus Ahaſum et domum Davidis; ne placeat vobis hoc conſilium. Grotius: „Ne dicite cum ceteris: age, conjuremus cum hoſtibus contra regem noſtrum.“ Id proxime accedit ad Hebraeorum ſententiam, in qua videntur quoque fuiſſe Chaldaeus et Syrus, qui מְרוֹד, ܡܪܘܕ, *rebellio*, poſuerunt, nec non Symmachus, qui vertit: *οὐκ ἐρεῖτε· ἀντάρσις*, qua voce ſignificatur inſurrectio civium contra magiſtratum. LXX pro קֶשֶׁר *σκληρὸν* poſuerunt, quaſi קָשָׁה, *durum*, legiſſent. Hieronymus: „Juxta LXX manu forti populus reſtitit Dei voluntati, et dicit omnia dura eſſe, quae Dominus praecepit.“ Seckerus, Archiepiſcopus quondam Cantuarenſis, ad Bibliorum, quod poſſidebat, exemplar, annotaverat, pro קֶשֶׁר legi poſſe קָדֹשׁ, vel קָדוֹשׁ, coll. ſupra V, 16. et hujus Cap. Vs. 14., eadem ſententia, qua אֱלֹהֵינוּ, Hoſ. XIV, 4. Cui conjecturae etſi Seckerus ipſe non multum tribuit, eam tamen commendat Lowthus, ſenſumque arbitratur ea adſcita perquam concinnum, eumque hunc: ne ſanctum vocate illud, quod populo iſti ſanctum (*σέβασμα*) dicitur, neque veneramini, quod ille veneratur. Merito vero Lowthum caſtigat Kocherus: „Siccine, inquit, pium vatem veluti quadam idololatriae ſuſpicione adſpergi decet, qui tanquam retrahendus, ſaltem adhortandus fuerit, ne illo ſe cum populo crimine pollueret?“ Recteque idem monet, eſſe hoc loco de foedere Iſraelitarum ſive Ephraimitarum cum Syris adverſus Judam ſermonem, illudque *conjurationem* dici, utpote externis cum hoſtibus adverſus ſanguine avitaque religione conjunctos fratres initum. Ita jam Hieronymus: „Noli duorum regum timere conjurationem.“ Nomen קֶשֶׁר, quod a קָשַׁר, *ligare, vincire*, in genere quodcunque foedus ſignificare poteſt, uſurpari ſolet, quemadmodum Latinorum *conjuratio*, in deteriorem partem, de foedere inhoneſto,

pravo

pravo consilio inito. Illud in perniciem Judaeorum ictum duorum regum foedus, formidolosum habitum vocitatumque, a vate *conjurationis*, קֶשֶׁר, appellatione innui, suadet praeterea illud, quod addit, וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ, *nec timorem ejus* populi *timeatis*, non timeatis quod timent illi, Ahasus cum populo, VII, 2. אֶת־מוֹרָאוֹ Saadias bene reddidit مُخَيِّفُهُمْ, *quod illis metum injicit.* וְלֹא תַעֲרִיצוּ *Neque formidetis*, q. d. ne vos expavefacite, cf. infra XXIX, 23. Deut. I, 29. Alii: *nec* illo timore *alios terreatis.* Chaldaeus verba haec posteriora ita reddidit: וְעַל תּוּקְפֵיהּ לָא תֵימְרוּן תְּקוֹף *et de fortitudine ejus ne dicatis esse fortitudinem.* Quod Jarchi sic explicat: „ne dicatis, Sanheribum fortem esse." Saadias: وَمَذْهَبُهُمْ لَا تَرْهَبُوا, *et institutum eorum ne revereamini.*

13. אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ *Jovam*, dominum *exercituum, eum*, inquam, *sanctum habeatis*, i. e. pio et religioso cultu ostendite, vos illum pro venerando numine habere (ita הִקְדִּישׁ Num XX, 12. Deut. XXXII, 51. et apud Nostrum infra XXIX, 23.), a quo auxilium et salus exspectanda, contra quam Ahasus suo cum populo fecit, qui ab Assyrio sperabant et sibi promittebant salutem. In phrasi hebraea pronomen אֹתוֹ postponitur suo substantivo, ut Genes. II, 17. וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, *de arbore scientiae boni et mali, de ea*, inquam, *non comedes.* Cf. Matth. XXI, 41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς. Emphasin habet, quod vates Jovam hic vocat Dominum, sive *Deum exercituum*, ostendit enim hac appellatione, cur ille ut sospitator sit venerandus, quippe qui sidera et innumeros stellarum exercitus sua in potestate et imperio teneat, vid. not. supra ad I, 9. וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִיצְכֶם. *Ille sit is, qui vobis timorem injiciat, ille, qui pavorem faciat,* illum pavete, non inimicorum minas, ipse sit vobis terrori, cui vos vestraque subjiciatis, non hostes, quorum vim et conjurationem timetis, Vs. 12. Ab illius gratia vel ira vestra

 pendet

pendet ſalus aut exitium; cujus majeſtatem ſi vos ſupplices et reverenter colueritis, non eſt, cur inferior potentia vobis terrorem incutiat.

14. וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ *Eritque Deus* (de quo Vs. 13. ſermo erat) vobis *in Sanctuarium* (ut infra XVI, 12. LXIII, 18. Jerem. XVII, 12.), i. e. aſylum; quemadmodum enim templa apud alias antiquitatis gentes loca eo confugientibus tutiſſima extiterunt (vid. Pollucis *Onomaſtic.* L. I. C. I. Segm. 10. p. 9. edit. Amſtelod. 1710., Pausaniae *Corinth.* ſ. L. II. C. XIII. p. 140. ſequ. edit. Lipſ. 1695.), ita apud Judaeos quoque templum aſyli loco erat, uti apparet ex iis, quae 1 Reg. I, 50. de Adonia, et 1 Reg. II, 28. de Joabo ad templum velut ad aſylum confugientibus leguntur. Sic Brutus cum ſociis in oratione ad populum Romanum e Capitolio habita apud Appianum (L. II. *de Bello Civil.*): *Hic nunc agimus vobiscum* οὔτε ὡς ἐς ἱερὸν καταφυγόντες, *non tanquam ad fanum refugi*, οὔτε ὡς ἐπὶ κρημνὸν, *neque tanquam in locum praeruptum.* Fana enim apud Veteres ſuper montibus, naturali ſitu praeruptis, exſtrui ſolebant. Cf. Seldenum *de Synedriis* L. III. C. VIII., et J. C. Kühn עמנו אל מקדש *Immanuel Aſylum, ſive brevis Commentatio in Jeſaj.* VIII, 14. Lipſ. 1743. 4. Alludit vates ad verbum תַּקְדִּישׁוּ, quo Verſu ſuperiore uſus fuerat. Recte Kimchi noſtram vocem h. l. notare ait *arcem, et refugii locum, quo ſe quis recipit.* Steudel מִקְדָּשׁ, quod *ſanctae reverentiae objectum* hic notare vult, ut Ezech. XI, 16., ironice de Aſſyriae rege dici cenſet, cui et reliqua epitheta, quae ſequuntur, convenire exiſtimat, hoc ſenſu: vobis ille quidem eſt לְמִקְדָּשׁ, vos quidem, ac ſi ille מִקְדָּשׁ vobis eſſet, vos geritis; ſed quam triſti, eheu, eventu! Nobis tamen parum veriſimile videtur, vatem hic ſubito loqui de rege Aſſyriae, quum proxime antea de Jova loquutus eſſet. Minus feliciter Jarchi, qui verba וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ interpretatur: *erit in praeparationem vindictae*, ſignificatione petita ex Num. XI, 18., ubi Moſes ad populum, eſum carnis immoderate expetentem:

tem: הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר, *sanctificate*, parate, *vos in crastinum* ad judicium ac vindictam, quam Deus vobis destinavit. Sequutus est Jarchi Chaldaeum: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן יְהֵי מֵימְרֵיהּ בֵּינֵיכוֹן לְפוּרְעָן, *quodsi non receperitis verbum ejus*, i. e. ipse, *erit inter vos in ultionem.* LXX: Καὶ ἐὰν ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθὼς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἁγίασμα. Syrus quoque et Vulgatus propriam *sanctuarii* significationem exprimunt. Sed esse hoc loco *asyli* notione capiendum, manifestum facit, quod opponitur, וּלְאֶבֶן נֶגֶף, *verum et in lapidem offensionis;* נֶגֶף, quod alias, ut Num. XVII, 11. 12., *plagam* notat, hic, re ipsa docente, *offendiculum* indicat, a verbo נָגַף, *pede offendere, allidere*, Jerem. XIII, 16. Ps. XCI, 12. וּלְצוּר מִכְשׁוֹל *Et in petram offendiculi*, quum enim rupes sit praerupta, dura, aspera, immota, nemo in eam impingit absque gravi aliqua laesione. לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל *Duobus domibus Israelis*, Judaeis et Ephraimitis, qui ab uno Israele propagati, ac in unum coaliti regnum, Rehabeami tempore in duas quasi domos et familias sunt dissecti. In his multi erant pii, qui Jovam antiquo cultu prosequebantur, multo vero plures in utraque familia, qui antiquam et avitam religionem prodidere, et ad inanem deorum vanitatem defluxerunt. His ergo, qui divinitus editis promissionibus diffidebant, minatur cladem et perniciem, fidentibus autem promittit salutem. לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ *In laqueum et in decipulam*, quibus incauti homines implicantur, et in perniciem trahuntur. Comparatur Deus vindex aucupi, ut Amos III, 5.; cf. Jos. XXIII, 13. 1 Sam. XVIII, 22. לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלָ͏ִם *Habitatori*, incolis, *Hierosolymorum*, quibus disertius Judaei designantur, sive, Kimchio notante, ea Israelis domus, quae Hierosolymam tenet. Fuisse olim, qui hunc locum intelligerent de Immanuele (Vs. 8.), quasi vates praenunciet, illum aliis fore asyli loco, aliis vero, qui ipsum sint rejecturi, lapidis instar, in quem quis offendat et cadat, colligi potest inde, quod ab Evangelista Luc. II, 34. et Apostolo, 1 Petr. II, 7. hic locus ad Messiam refertur. De Immanuele s. Messia eundem intellexisse veteres Judaeos.

patet

patet quoque ex loco luculento Codicis Talmudici Sanhedrin, quem attulit Raymundus Martini in *Pugione Fidei*, p. 343. edit. Carpzov.

15. וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים *Impingent vero in eos*, lapides, אֶבֶן נֶגֶף et צוּר (Vs. 14.) *multi*. Alii בָּם vertunt *inter eos*, Judaeos et Ephraimitas, f. utramque domum Iſraëlis (Vs. 14.). Ita Vulgatus: *et offendent ex eis plurimi*. וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ *Et cadent et confringentur*, Exod. XXII, 9. Pſ. XXXIV, 21. וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ *Et irretientur* in laqueum illum incidentes, *et capientur*, eadem figura infra XXVIII, 13. Prov. VI, 2.

16. Adhuc videbatur vates illud volumen, de quo Vs. 1., habuiſſe explicatum et apertum, et quae ibi paucis erant notata literis, eadem pluribus explicuiſſe verbis; nunc jubetur ut complicet volumen ſervetque. צוֹר תְּעוּדָה *Liga*, colliga, tu, Jeſaja, *teſtificationem*, ſcriptum illud, quo quid decreverit, teſtificatus eſt Jova, de quo ſupra Vs. 1. 2. Illud vero תְּעוּדָה hic dicitur non inde, quod *teſtibus* erat munitum, ſed idem valet quod תּוֹרָה quod ſequitur, ut cognatum עֵדוּת, quod et *praeceptum* ſignificat, vid. not. ad Pſ. XXV, 10., et de verbo הֵעִיד, unde תְּעוּדָה derivatur, not. ad Pſ. L, 7. חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי *Obſigna doctrinam*, inſtitutionem, *διδαχὴν*, a me acceptam, i. q. תְּעוּדָה, *cum iis, qui a me edocti ſunt*, adhibitis piis et ſapientibus, qui divinis promiſſis, a vate pronunciatis, fidem habent. Sic infra LIV, 13. futuri reſtauratae Hieroſolymitanae urbis incolae, pii illi atque ſapientes vocantur לִמּוּדֵי יְהוָה, *a Jova inſtituti*. Complicandum igitur et obſignandum vati jubet Deus volumen, cui illud oraculum inſcriptum eſſet, ut omnino apud poſteros certum ſit, haec a Jeſaja regi ac populo eſſe denunciata. Ita et Daniel ſuis vaticiniis, quibus longe poſt eventura praenunciantur, ſigna imponere jubetur, ne quid demi aut addi queat, VIII, 26. XII, 4. Voces צוֹר et חֲתוֹם Kimchi non pro Imperativis ſed pro Infinitivis habet, Praeteritorum loco poſitis (ut Jerem. XIV, 19. קַוֵּה *exſpectare*, pro *exſpectavimus*, et Ezech. I, 14. רָצוֹא

וָשׁוֹב

וְשׁוּב, *cucurrerunt et redierunt*) tunc suffixum in בְּלִמֻּדָי ad vatem erit referendum, narrantem, se cum suis discipulis hoc volumen obsignasse. Hebraeorum plerique nostro Versu Deum prophetae mandare volunt, clausum obsignatumque hoc de fatis utriusque regni vaticinium veluti depositum quoddam paucis Dei reverentibus hominibus, discipulis Dei et prophetae, servandum committere, a vulgi autem impii, et stulti oculis abscondere. Ita Chaldaeus: *Propheta, serva testimonium, ne testificeris illis, quia non obediunt, signa et absconde legem, quia eam discere nolunt.* Vocem צוֹר, Versus nostri initio, Sam. Petitus *Variar. Lectt.* C. X. vertit: *efforma, designa*, inscribo, *testificationem*; quomodo verbum צוּר Exod. XXXII, 4. 1 Reg. VII, 15. et apud Nostrum XLIV, 12. occurrit, significatione a יָצַר mutuata; verba חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי vero ita reddit: *et signa legem in discipulis meis.* Quod sequutus Vitringa, qui ad Immanuelem, sive Messiam orationem dirigi existimat, eique hoc a Deo mandari existimat, ut legem et testificationem consignet atque obsignet in animis certorum Dei dispulorum. LXX sensum turbant. Vocem צוֹר interpres commati superiori jungit, vertens eam ac si scripta esset בְּצוּר, *in rupe*, unde haec prodit sententia: Καὶ ἁλώσονται ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες, nostrum versiculum vero sic transtulit: Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Quae verba Hieronymus hoc modo vertit et explicat: „*Tunc manifesti erunt, qui signantur, ut non discant legem.* Quod hunc sensum habet: quando ceciderint plurimi, et contriti fuerint, et impegerint in lapidem offensionis, et in petram scandali, tunc manifesti erunt qui signantur in populo, ut nequaquam discant legem Mosis, sed obediant praeceptis Evangelicis."

17. Hic finitis Dei verbis incipit iterum vates loqui, vel, admissa Kimchi interpretatione, ad Versum superiorem allata, orationem continuat: וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי־לוֹ, *ego vero praestolatus sum Jovam, qui*

occul-

occultat faciem ſuam a domo Jacobi, et exſpectavi illum, i. e. quamquam Deus benevolentiam ſuam adverſus Jacobi poſteros abscondit, i. e. factis nondum oſtendit, ego tamen promiſſis ejus fretus opem ejus patienter opperiar. Chaldaeus hunc Verſum ita interpretatur: *Dixit Propheta: pro hoc oravi coram Domino, qui dixit ſe ſubducturum majeſtatem ſuam de domo Jacobi, et deprecatus ſum in conſpectu ſuo.*

18. הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל *En ego, puerique, quos dedit mihi Dominus, ut eſſent ſigna et portenta in Iſrael,* per nomina ipſis divinitus impoſita ſignificationem habentia rerum futurarum, *Schear-Jaſchub*, vatis filius natu major, VII, 3., et natu minor *Maher-Schalal-Chaz-Baz*, ſupra Vs. 3. Eodem ſenſu Sacharjae vatis collegae III, 8. אַנְשֵׁי מוֹפֵת *viri portenti* ſeu *ominis* dicuntur; vid. not. ad eum loc. Licet, ait vates, Deus benevolentiam ſuam nondum oſtendat, exſpecto tamen ab illo meliora; nam in duorum filiorum nominibus nihil eſt, in quibus non aliquid affulgeat ſpei. Nomen prioris filii convertendas eſſe dicit populi reliquias; poſterioris filii vero nomine brevi liberandam eſſe Judaeam a duobus regibus hoſtilibus indicatur. מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת *A Jova, domino exercituum* (vid. ſupra Vs. 13.), pro, *a ſeſe,* pro ſua voluntate. הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן *Qui habitat in monte Zion*, ut Joel IV, 17. 20. *Natis*, ſ. *filiis*, יְלָדִים, veteres Hebraei, Jarchio obſervante, intelligunt vatis *diſcipulos*. Ita et Hieronymus: „Exſpectabo Dominum meum, et non ſolum ego, ſed et pueri, quos mihi dedit Dominus, alii videlicet prophetae, et filii prophetarum, qui non ex voluntate carnis et ſanguinis, ſed ex Deo nati ſunt. De quibus et Apoſtolus [Galat. IV, 9.] loquebatur: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Iſti autem pueri, id eſt, prophetae, in ſigna dati ſunt et in portenta Iſraeli, juxta illud, quod in Ezechiele [XXIV, 24.] legimus: *Et erit Ezechiel vobis in ſignum.* In Zacharia quoque

quoque [III, 8.] ſancti viri, prophetarumque diſcipuli *τερατοσκόποι*, id eſt, portentorum ſignorumque ſpectatores appellantur, eo quod ſemper prophetae in ſignum praeceſſerint futurorum."

19. Illa ſub Ahaſo tempora plena fuiſſe ſuperſtitionis et impietatis, ſatis patet inde, quod rex idolis altaria exſtruxit, et peregrinos ritus in Jovae templum invexit, vid. 2 Reg. XVI, 10. ſeqq. Quia ergo futurum erat, ut in rerum anguſtiis (*dum Jova ſuum vultum occultaret,* Vs. 17.) homines impii idola conſulerent, et ab hariolis et falſis vatibus oracula peterent; noſter vates jubet, ut ſuum potius vaticinium, divino juſſu conſignatum, conſulant homines. In hunc Verſum et eos, qui proxime ſequuntur, cf. Dav. a Coelln Commentationem quam inſcripſit: *Jeſaja an die abergläubiſchen Juden unter Ahas Jeſaj. VIII, 19—22.* in den *Analekten für das Stud. der exeget. und ſyſtemat. Theologie* Vol. II. P. III. p. 57. ſeqq. וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת *Quodſi dicunt vobis: conſulite necromantes!* Verbum דָּרַשׁ cum אֶל conſtructum notare *aliquem conſulendum adire,* cf. Deut. XVIII, 11. infra XI, 10. Job. V, 8., pluribus oſtendit Aurivillius, *Diſſertatt.* p. 441. אוֹבוֹת eſſe *νεκρομάντεις*, feminas, quae manes evocare eosque conſulere perhiberent, ſive, ut Hieronymi verbis utamur infra ad XXIX, 4., quae exercerent „*νεκρομαντείαν*, per quam animas evocare dicuntur, et tenues umbrarum, imo daemonum, audire voces," qualis femina 1 Sam. XXVII, 7. ſeqq., evicit Dav. Millius in Differt. *de* אוב et אובות *ad quale divinandi genus referendum ſit?* quae eſt duodecima illius *Diſſertatt. Selectt.* Lugd. Batav. 1743. 4. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 38. LXX *ἐγγαστριμύθους, ventriloquos,* Vulgatus *pythones,* Chaldaeus בִּדִּין, *mendaces,* Syrus ܚܪܫ̈ܐ, *hariolos,* Saadias المشعوذين, *praeſtigiatores,* vertunt. וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים *Et divinos;* ut recte Hieronymus, eſt enim vox a יָדַע, *ſcivit,* deducta, quaſi qui *futura ſcire prae*

ſe

se ferunt (coll. Syr. ܐܶܢܳܫܳܐ, *hariolus, sciolus, magus*), conjungiturque cum אוב et Levit. XX, 27. Deut. XVIII, 11. 2 Reg. XXI, 6. LXX: Τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς Φωνοῦντας. Saadias: العرّافين, *hariolos.* הַמְצַפְצְפִים *Qui mussitant.* Verbum צפצף proprie notat *garritum avium*, coll. infra X, 14. XXXVIII, 14., et speciatim *pipitum passerum*, ut ex Arabico صَعْصَق constat. Cf. J. C. Velthusen *Commentat. ad Cant. Hiskiae Jesaj.* XXXVIII, 14. in *den Kielischen Beyträgen*, P. II. p. 282. Dicitur de vatibus necromanticis, qui mortuorum umbras evocantes, eorumque voces imitati, exili solebant et submissa voce uti. Procopius ad XXIX, 4.: Λέπτα λέγοντες καθάπερ ἐπὶ νεκρομαντείας οἱ δαίμονες ψυχὰς τὰς καλουμένας ὑποκρινόμενοι, *exiliter loquentes ut daemones, qui simulant se esse animas, quae per necromantiam evocantur.* Nempe umbrarum non esse putabatur, clare loqui, sed

tollere vocem
Exiguam, inceptus sonus frustratur hiantes,

uti Virgilius ait *Aeneid.* VI, 492. sequ. Verbo hebraeo prorsus congruit graecum στρουθίζειν, quod Suidas per τρίζειν explicat, de *avicularum stridore* usitatum, et hinc ad manium exilem et tenuem vocem transfertur. Lucianus in *Necyomanti* ubi cum Mithrobarzane mago ad inferos descendisset, dicit: ἔνθα δὴ περιεπέτοντο ἡμᾶς τετριγυῖαι τῶν νεκρῶν αἱ σκιαί, *ibi circumvolitabant nos stridulae mortuorum umbrae.* Heliodorus autem *Aethiop.* L. VI. p. 295. ὑποτρύζειν eodem sensu manibus evocatis attribuit: ὁ νεκρὸς οἷον ἐκ μυχοῦ τινὸς ἢ σπηλαίου Φαραγγώδους βαρύ τι καὶ δυσηχὲς ὑπότρυζων. *Mortuus tanquam ex abstruso loco, aut antro confragoso grave quiddam et asperum mussitans.* Plura vid. in Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. II. T. II. p. 30. sequ. edit. Lips. LXX: Τοὺς κενολογοῦντας. Vulgatus hanc vocem una cum proxima sic reddit: *qui strident in incantationibus suis.* In Saadiae versione a S. V. Paulo edita

edita pro hebraico הַמְצַפְצְפִים legitur المُوَصْوِصِين, quod refert ad verbum وَصْوَصَ, *oculis vix apertis et micantibus intueri.* Nobis non est dubium, scribendum esse المُصَاصِيين, Particip. Conjug. III. verbi صَصَّي, significatione non diversi a صَأَي, *pipivit, sonum edidit*, pullus avis, glis. Certe يُصَاصِي pro hebraeo מְצַפְצֵף ponit Arabicus in Polyglottis interpres infra X, 14., eo loco contra morem consuetum non Graecam versionem, sed fontem hebraeum, exprimens. וְהַמַּהְגִּים *Et gementes*; verbum הָגָה de *columbarum gemitu* dictum infra XXXVIII, 14., hic ad manium evocatorum *sibilem vocem* indicandam adhibetur. Sic enim Virgilius de Polydori manibus *Aeneid.* III, 39.

gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo et vox reddita fertur ad aures.

Et Claudianus in *Rufinum* L. I. 126.

Illic umbrarum tenui stridore volantum
Flebilis auditur questus.

Horatius *Sat.* L. I. VIII, 40.

Singula quid memorem? quo pacto alterna loquentes
Umbrae cum Sagana resonarent triste et acutum.

Plura de umbrarum stridore vid. apud Brockhusium ad *Tibullum* L. I. Eleg. II, 47. LXX: Οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν. Rectius Chaldaeus: וּדְמְנַהֲמִין, *et qui gemunt.* Saadias: الهَذَّارِين, *vaniloquos.* Subjungit vates, quid superstitiosis istis sit respondendum. Ante verba, quae sequuntur, subaudiendum igitur תַּעֲנוּ, *respondebitis;* quod recte expressit Saadias: وَقُولُوا لَهُم, *tunc dicatis iis.* הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ *Nonne populus Deum suum* potius quam manes *consulat?* Nunquid non est Deus nobis, Jova, a quo populus ex-

exquirat responsa? Simili fere sensu apud Euripidem *Helen.* 759. respondet chorus:

Τί δῆτα μαντευόμεθα; τοῖς θεοῖσι χρὴ
Θύοντας αἰτεῖν ἀγαθὰ, μαντείας δ' ἐᾷν.

Quid ergo vates consulimus? Diis oportet sacrificantes bona petere et mittere vaticinia. Chaldaeus nostra verba hoc modo explicat: *Nonne haec via est populorum idola colentium? populus unusquisque ab idolo suo requirit.* Melius Jarchi: „Haec sit responsio vestra: nonne populus, sicuti nos, cui Deus est, sicut Deus noster, Deum suum consulet?" בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים *Pro vivis mortuos* scil. נִדְרוֹשׁ, *consulamus?* necromantas, qui mortuorum umbras consulant? Quisnam, inquit, cui mens sana, a mortuis, in vivorum causa, et pro illorum salute, poscet oracula? בְּעַד *Pro*, non *substitutive*, ut תַּחַת, sed habet significationem *utilitatis*, ut Jerem. XXI, 4. דְּרָשׁ־נָא בַעֲדֵנוּ יְהוָה, *consulito, quaeso, pro nobis Jovam.* Cf. XXXVII, 3. 7. Genes. XX, 7. 1 Sam. VII, 9. Jarchi: „Forsan dicetis nobis, o gentes, ut simus sicuti vos, et quaeramus res, quae viventibus sunt necessariae, a mortuis."

20. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה *Ad legem magis et testimonium!* uti Hieronymus non male vertit. Teneant se isti meae testificationi atque institutioni, de qua supra Vs. 16. Vel repeti potest ἀπὸ τοῦ κοινοῦ דִּרְשׁוּ, *consulite*, quod cum ל quoque construitur Job. X, 6. 2 Chron. XVII, 3. 4. אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר *Quodsi non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux*, itidem ex Hieronymi interpretatione, quam ipse ita explicat: „Docet ergo discipulos, et infert ad legem et testimonium; si de aliquo dubitatis, scitote scriptum [Deut. XVIII, 14. 15.]: *Gentes, quas Dominus Deus tuus disperdet a facie tua, somnia audiunt et divinos, tibi autem non ita tradidit Dominus Deus tuus. Prophetam suscitabit Dominus vester e fratribus vestris sicut me, illum audietis.* Unde si vultis nosse, quae dubia sunt, magis vos legi et testimoniis tradite

Scriptu-

Scripturarum. Quodsi noluerit vestra congregatio verbum Domini quaerere, non habebit lucem veritatis, sed versabitur in erroris tenebris." Quibus posterioribus verbis optime explicat nostrum locum, qui ab aliis et veteribus et recentioribus interpretibus mirum in modum est vexatus. LXX hunc Versum ita reddiderunt: *Νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἴπωσιν οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ,* hoc, uti videtur, sensu: Deum dedisse legem, ut ea populo suo in calamitatibus et aerumnis ipsius succurreret, essetque consolationi atque auxilio, neve ea destituti cogerentur confugere ad mendacia falsorum Deorum oracula, quae tanti non sunt, ut pro illis munera sint falsis prophetis danda. Videtur autem Graecus interpres legisse תּוֹרָה לְסְעוּדָה, nam סְעַד Alexandrini interpretes haud raro reddunt per *βοηθεῖν*, unde סְעוּדָה *βοήθεια.* Pro שָׁחַר legisse videri possit שֹׁחַד, *munus,* quod ipsum et Syrus expressit, cujus interpretatio est talis: ܠܢܡܘܣܐ ܘܠܣܗܕܘܬܐ ܐܬܒܥܘ ܕܠܐ ܢܐܡܪܘܢ ܐܝܟ ܡܠܬܐ ܗܕܐ ܕܠܝܬ ܫܘܚܕܐ ܠܡܬܠ ܥܠܝܗ̇ *legem et testimonium* consulite, *ut ne proferant hujusmodi sermonem, pro quo nullum dandum est munus.* Possit vero et Graecus et Syrus interpres idem quod nos, שַׁחַר, legisse, sed ei nomini notionem *rei quaesitu dignae, expetendae* tribuisse, ut Hebraeorum quidam, quos mox audiemus. Chaldaeus: כְּדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן לְאוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת לָנָא דִּלְסָהֲדוּ אֲנַחְנָא שָׁמְעִין אֱלָא תִּגְלוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן לְכוֹן כְּפִתְגָּמָא הָדֵין מִכְּעַן לֵית לֵיהּ מַן דְּיִשְׁחַר וְיִבְעֵיהּ Quae verba in Latina versione in Polyglottis sic reddita leguntur: *Sic dicetis eis: legem, quae data est nobis in testimonium, audivimus. Nisi transmigraveritis inter populos, et dixerint vobis juxta verbum hoc, jam non erit ei, qui mane consurgat et requirat illud.* Sunt verba, non sensus. Nos Chaldaica ita vertimus: *Sic dicetis eis: legem, quae nobis est data, et testimonium, nos audimus. Sed transmigrabitis inter gentes, quae dicent vobis secundum hoc verbum,* i. e. in hunc modum: *jam non est ei* populo e patria terra

in

in peregrinam deportato, ullus, *quem requirat aut roget, s. consulat.* אִם־לֹא cepit interpres pro *sed*, quomodo sane Genes. XXIV, 38. capiendum. אֲשֶׁר vero videtur eo modo accepisse, quo saepe Syris ܕ in usu est, ut ponatur ante verba aliena in medium allata, ad imitationem Graeci ὅτι, vid. J. D. Michaelis *Grammat. Syriac.* §. 139. p. 294. Denique nomini שָׁחַר *quaesitus* significationem tribuit; a *quaerendi* notione, qua Participium Cal Prov. XI, 27. occurrit, saepius vero forma Piel. Sed plura intulit interpres, quorum nullum in textu hebraeo vestigium apparet. Eodem modo, quo Chaldaeus, nomen שָׁחַר cepit quoque Saadias, qui hunc Versum sic reddit: لِدَلَالَةٍ وَشَهَادَةٍ وَإِنْ لَمْ يَقُولُوا هٰذَا ٱلْقَوْلَ ٱلَّذِي لَيْسَ لَهُ طَلَبٌ, *institutioni et testimonio* teneatis vos. *Nisi dicant hoc verbum, cui nulla quaesitio.* Quid ea intellexerit, clarum fiet ex Jarchii expositione: „Haec sit responsio vestra, quod custodiatis legem, s. institutionem, de qua supra Vs. 16., neque credatis verbis illorum. Postquam dederitis hoc responsum, videbitis et audietis, annon cordatiores eorum verbis vestris fidem sint habituri, atque dicturi: vere ita res sese habet, non est illi, Deo necromantis et harioli, quaesitio, i. e. non convenit, ut quis mane et sedulo illum quaerat; quomodo interpretatus est Jonathan [Paraphrastes Chaldaeus]." Kimchio ל ante תּוֹרָה et תְּעוּדָה, nec non אִם־לֹא sunt jurisjurandi formulae (ut v. c. Ps. CXXXI, 2.), quasi hoc velit vates: per legem et testimanium! si non, i. e. profecto vos alloquentur istiusmodi verbis (quae priori Versus 19. hemistichio allata erant), in quibus est nihil aurorae, i. e. sanae mentis. Frigidiuscule. Theod. Hasaeus in *Hist. Crit. Reipubl. Litt.* T. XII. p. 225. et T. XIII. Dissert. 2., nec non in *Biblioth. Bremensis* Class. I. Fasc. I. no. III. §. XV. p. 55. nostro שָׁחַר *nigredinis, tenebrarum* significatum tribuit, quia verbum שָׁחַר *denigrari, nigrum esse* denotat; locum-

locumque nostrum sic reddit: *Ad legem et testimonium! Annon enim loquentur secundum hoc verbum, in quo nulla est nigredo*, vel *obscuritas?* Aut sine interrogatione: *si non loquentur secundum hoc verbum, cui nulla est obscuritas.* Verum nomen שַׁחַר ter et vicies in V. T. constanti *aurorae* notione obvium hoc solo loco *nigredinis* significatu usurpari, parum est verisimile. Pluribus refutavit Hasaei interpretationem J. Guil. Hicke in *Differt. Crit. qua verborum Esajae* אשר אין לו שחר *Cap. VIII. comm.* 20. *aliorumque cognatorum locorum sensus genuinus propugnatur*, Vitemb. 1722. 4., et Wolfg. Dan. Sonnenmayer in Differt. theolog. (praes. Gust. Georg. Zeltner defensa) *de aurora fidei inter rationis tenebras emergente ad Jesajae Cap. VIII*, 19. 20. Altdorf. 1723. Illud ipsum obstat interpretationi propositae primo a Vrimoet *ad Dicta Classica V. T.* T. I. p. 110., et in *Observatt. miscell.* Cap. X. §. 16. 17. 18., tum magno eruditionis apparatu commendatae atque exornatae ab Everh. Scheidio in *Differtat. ad loca Jesaj. VIII*, 20. *et Ezech. VII*, 7. P. I. II. Harderovic. 1770. 1771. 4., et eodem tempore a J. F. Schelling in libro *de usu linguae Arabicae* germanice scripto (*Abhandlung von dem Gebrauche der Arabischen Sprache zu einer gründlicheren Einsicht in die Hebräische*, Stutgard. 1771. 8.), p. 95., nostrum שַׁחַר obtinere significationem Arabici سحر, *fascinum, incantamentum, praestigiae*, unde vertunt: *si non dixerint secundum verbum hoc cui nulla incantatio*, i. e. Scheidio explicante, adversus quod nulla valet incantatio, omni malorum genere obruantur ac funditus pereant; aposiopesin enim per verba אִם־לֹא formari putat, cujusmodi aposiopeseos exempla plura adducit; etsi post magis inclinare videtur ad hanc sententiam, constitui per verba אִם־לֹא protasin, cui subjungatur apodosis Versu proximo praefixo ו, hoc modo: *si non loquuti fuerint secundum verbum illud, adversus quod nulla valet fascinatio*, tum certe transiturus est per eam terram unusquisque dura pressus paupertate fame-

famelicusque, Vs. 21. Illa ex arabica dialecto petita *fascinationis*, *praestigiarum* significatio arrisit plerisque interpretibus, eam et ad alium nostri vatis locum, infra XLVII, 11. transferentibus. Dathius: *Illud effatum, illud vaticinium consulite! quod qui negligit, in quo nulla est fascinatio,* is terram peragrabit animi angoribus pressus. Doederlein: *Quodsi diversa ab hoc oraculo praestigiarum experte proferent,* terrore pressi vagabuntur. Ita et Koppe ad Lowthi Annotatt. in h. l. et Michaelis in *Supplemm.* p. 2314. Verum nomini toties in V. T. indubitata *aurorae* significatione occurrenti uno tantummodo alterove loco novam vicinae dialectò propriam notionem adscribere, haud satis consulte. Idem sensit Kocherus, etsi alias dialectorum cognatarum opem minime adspernans. Is vero nostrum locum hoc modo interpretatur: *Quodsi non loquantur secundum verbum istud, nulla sane illi,* quisquis fuerit, *aurora*, spesve salutis, futura est. „Ea vis," addit, „et elegantia inesse videtur, ut amittere hanc interpretationem nolim; nam שַׁחַר *auroram,* nec aliud quidquam in codice hebraeo dicere existimo, a *nigrore* ducto nomine; quod primula nigricet; quemadmodum apud Graecos Latinosque a fulgore, qui in adulta cernitur, appellationem nacta est. Itaque שַׁחַר de densis locustarum nubibus, quae coelum quasi subtexunt, tenebrasque aurorae primae et nigricanti adhuc similes terris inducunt, perquam eleganter adhiberi censeo Joelis II, 2. Sic eleganter *aurora mali* Esajae XLVII, 11. illius primam obscuramque originem designat. Ceterum אֲשֶׁר hic alibique non tam redundare, quam sententiam confirmare putandum est; exempla dabit Noldius *Concordant.* p. 104. 105. Atque ὅτι in N. T. per Hebraismum eodem modo usurpatum reperitur." אֲשֶׁר more Chaldaici דִּי et Syriaci ܕ saepe vim mere asseverativam habere, observavit Ludov. de Dieu locis pluribus *Crit. S.* veluti ad Nehem. IV, 12. (al. 6.), Job. V, 5. Ps. X, 6. CXL, 20. Cohel. V, 17. Habac. III, 16. Matth. I, 22. Nos igitur vel in ea, quam supra ex Hieronymo attulimus, interpretatione, quam ipse Hebraeorum esse dicit, vel in Koche-

Kocheriana acquiescendum arbitramur. Ratione parum diversa GROTIUS horum verborum sensum enarrat: „Si aliter loquentur, omnis prosperitas (hanc *lucis* nomine significant Hebraei, ut jamjam Vs. 22. *caligo* ponetur pro rebus adversis) ab ipsis longe aberit.“ Similiter A COELLN locum sic interpretatur: *nisi ita loquatur populus, cui nulla affulget aurora*, i. e. nulla spes melioris status. Sed אֲשֶׁר GESENIUS apodosi indicandae inservire putat, ut Zachar. VIII, 23. 2 Sam. II, 4., quemadmodum frequentius דְּ et Syris ܕ, quod Hebraico אֲשֶׁר per omnia respondet, usurpatur. Ita noster locus sic est vertendus: *nisi ita populus loquatur; ei nulla affulgebit aurora.* Plurium aliarum hujus loci interpretationum farraginem congessit J. C. ORTLOB in *Differt. de aurora verbi divini non falsi ad* Esaj. VIII, 20. Lips. 1715.

21. וְעָבַר בָּהּ *Et transibit* cui nulla aut veritatis aut felicitatis lux affulget (Vs. 20.) *in ea*, s. *per eam*, terram, quae mox memoratur Vs. 22. Haud raro Hebraei pronomen praemittunt nomini, ad quod refertur, veluti Ps. LXXXVII, 1. יְסוּדָתוֹ, *fundamentum ejus*, Zionis, quod Versu proximo memoratur. Vid. GLASSII *Philol. S.* p. 157. edit. Dath. et STORRII *Observatt.* p. 399. sequ. Recte igitur Chaldaeus: וִיעְדֵי בְּאַרְעָא *et transibit per terram.* Alii suffixum in בָּהּ referunt ad תּוֹרָה, Vs. 20., vertuntque vel: *transibit*, i. e. percurret legem, solatii quaerendi caussa, ut Amos VIII, 12. יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ, *discursitabunt ad quaerendum verbum Jovae, nec invenient,* cf. Dan. XII, 4.; vel: *nam* qui *transibit*, sive, *transgressus fuerit eam* legem, quemadmodum *transire per* (בּ) *terram*, Num. XXI, 23., et *transire terram* (sine praefixa particula) infra XXIII, 10., idem sit. Verum in hac *transgressionis* significatione verbum עָבַר vel cum nudo nomine, ut infra XXIV, 5., vel cum אֶת construitur, ut Jos. VII, 11. 15.; cum בּ autem semper est *pertransire*, ut infra X, 28. Genes. X, 46. Proverb. IV, 15. 2 Sam. XX, 14. HIERONYMUS: „Lux (שַׁחַר) pertransibit eam,

eam, hoc eſt, congregationem veſtram, ſive terram." Hoc velle videtur: lux transibit curſim per domum Jacob, non vero in ea diu commorabitur. נִקְשָׁה *Gravatus*, difficultate preſſus, verſatus in magno angore et animi aegritudine, quo ſe verteret neſcius. Reſpondet Graeco *βαρούμενος* 2 Cor. V, 4. A. Schultens in *Animadverſſ. philologg.* ad h. l. confert Arabicum مُكَدِّي, *durus*, quod de *famelico, mendico* dicitur. Perſis quoque سخت (*ſaecht*), *durus*, uſurpatur pro *adflicto, conturbato*, et سختى (*ſaechti*), *durities*, pro *adverſitate*. Cf. Schultens *Animadverſſ. philologg. ad Job.* V, 22. in *Opp. minorr.* p. 14. LXX haec verba cum proximo וְרָעֵב vertunt: *καὶ ἥξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός*, duas haece voces *ἓν διὰ δυοῖν* arbitrati, qualia apud Virgilium: *molemque et montes; pateris libamus et auro*, ut *duritia* et *fames* unam rem ſignificent; cf. ſupra ad I, 13. Symmachus *ἐσκανδαλισμένος* vertit, quod ſequutus Hieronymus: *corruet*. Nec abludit Chaldaeus, qui תַּקְלָא *corruens*, poſuit. Legerunt illi non נִכְשָׁל, ut conjecit Lowthus, ſed vel retulerunt נִקְשָׁה ad נָקַשׁ, quod Chaldaeis *allidere* eſt, vel eum, qui *durum* ad lapidem ſtipitemve impactus corruat, ea voce ſignificari opinati ſunt. רָעֵב Michaelis ad *Lowthum de Poeſi Hebr.* T. I p. 181. (p. 489. edit. Lipſ.) vertit *timidus*, collato Arabico رعب, *timuit*, quod Doederleinio et Dathio quoque placuit. Nos tamen retinendam arbitramur vulgarem interpretationem: *famelicus*, cujus dicti elegantiam non aſſequuti ſunt illi interpretes, qui hic cogitarunt de *fame*, proprie ſic dicta. Indicatur potius *vacuus ſolatio, ſolatium* in ſummis angoribus *quaerens* et *circumſpiciens*. Hoc fere ſenſu occurrit Pſ. CVII, 4. 5. *Errarunt in deſerto* רְעֵבִים, eſurientes, *etiam ſitibundi, et anima eorum in iis erat obvoluta*, ſive *oppreſſa*; multis curis gravati et undique preſſi circumſpicientes conſolationem. Conferendus et Amoſus, Cap. VIII, 11. *Ecce dies veniunt, ait Dominus Jova, quibus miſſurus ſum famem in terram; non eſuriem panis, nec ſitim aquae, ſed audiendi*

diendi verba Jovae, verba solatii. וְהָיָה כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו *Fietque cum esuriverit*, frustra solatium quaesiverit, *ut effervescat, et maledicta conjiciat in regem suum et deum suum*, quo plerique ex Hebraeis interpretes intelligunt falsum deum, cujus cultui se impii illi et superstitiosi homines manciparant. Ita Chaldaeus: *Fietque cum expertus fuerit famem et afflictionem, maledicet et contemnet* שׁוּם פַּתְכְרֵיהּ וְטַעֲוָתֵיהּ *nomen imaginis suae et idoli sui.* Gravior tamen erit sententia, si Deus intelligatur gentis Hebraeae, *regis et dei* nomine et Ps. V, 3. LXVIII, 25. nuncupatus, quem cum sentirent illi sibi iratum et adversum, desperatio eos concitavit ad hunc animi furorem, ut in ipsum sanctissimum et potentissimum numen convicia et maledicta jacerent; fere ut de Albanis Livius L. I. C. 31., quod *fortunae obirati cultum reliquerant Deorum.* Nostrum locum forsan respexit Joannes Apocal. XVI, 11. Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν. Cf. ibid. Vs. 21. וּפָנָה לְמָעְלָה *Atque ita indignabundus suspiciet sursum*, לְמִבְעֵי פּוּרְקָן, *ut quaerat salutem*, ut bene addit Chaldaeus, *postquam signata est sententia, nec tamen poterit* obtinere illam. Repraesentatur ad vivum desperatio hominis per stulta consilia, quae melioribus imprudenter praetulerat, ad extrema acti. Sic bacchatur demens, ut sursum in coelum oculos iratos et scintillantes attollens, in Deum, quasi malorum causam, maledicam et blasphemam linguam exacuat.

22. Quum e coelo atque irato numine nihil sperare possit in illa rerum angustia praesidii, ad terram sese convertet: sed inde quoque et erumpet calamitas, et offundentur tenebrae; neque ullum ab eo angore inveniet effugium. וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט *Quodsi vero ad terram* atque humana auxilia *respexerit.* Chaldaeus: *et auxilium quaeret ab habitatoribus terrae.* Similis locus supra V, 30. וְהִנֵּה צָרָה, *ecce* undique instabit *angustia*, 1 Sam. XXVI, 24. Genes. XLI, 21., uti praedictum Deut. XXXI, 17. Chaldaeus: *quando ve-*

 nerit

nerit ſuper eum anguſtia famis. וַחֲשֵׁכָה *Et tenebrae,* nulla conſolatio, nulla ſpes ſalutis. מְעוּף צוּקָה *Obſcuritas anguſtiae,* tenebrae angoris et terroris plenae. מָעוּף nomen formae מָצוֹק 1 Sam. II, 8. XIV, 5., ut מָבוֹשׁ, Deut. XXV, 11. a radice עוּף, *obſcuratum* eſſe, Job. XI, 17. Alii: *vertigo anguſtiae,* ſ. *vertiginoſum anguſtiae,* i. e. anguſtia vertiginem et deliquium animae adferens, coll. Jud. IV, 21. וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת, *et ille ſopore oppreſſus, et deliquit et mortuus eſt.* Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1868. Ad יָעֵף, *defatigavit,* nomen noſtrum et retulit Chaldaeus, qui שְׁלְהֵי עָקָא, *defatigatio anguſtiae,* poſuit. LXX: ἀπορία στενή. Vulgatus: *diſſolutio, anguſtia.* וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח *Et in caliginem* (לָאֲפֵלָה, ut Jarchi habet) *propulſus* erit, ut impingat et cadat, coll. Jerem. XXIII, 12. *Via eorum quaſi merae lubricitates erit,* בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ *in caligine impellentur,* trudentur ad lapſum, *et cadent in ea.* Talia minatus erat Moſes leges divinas transgreſſuris Deut. XXVIII, 29. *Ut in meridie palpans,* כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה, *quemadmodum caecus in caligine palpat, improſperas vias habebis.* Cf. Proverb. IV, 19. דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה, *via impiorum quaſi caligo eſt, qui quo impingant, neſciunt.* LXX: Καὶ σκότος ὥστε μὴ βλέπειν. Hieronymus: *caligo perſequens;* quaſi Participium activum legiſſet hoc modo: אֹפֶל הַמְנַדֵּחַ. Sed Adjectivo articulus non ſolet praeponi, ubi nomini ſubſtantivo non eſt praepoſitus. Chaldaeus: קְבַל וּבְדוּר *tenebrae et diſperſio.* Participium paſſivum ſumſit ſenſu nominis abstracti, quomodo ea haud raro ſumenda eſſe conſtat; ceterum in hisce duabus vocibus aſyndeton ſtatuit. Ita et recentiorum interpretum plures, qui *caligo, propulſum* ſ. *propulſio* vertunt. Syrus: ܘܥܡܛܢܐ ܕܢܕܚܝܘܗܝ *atque caligo propulſabit eum.* Saadias: وَأَفَل مُنْتَشِر فِيهَا *et caligo diffuſa in ea* terra. Senſu non multum diverſo Kocherus, appoſitionem hic eſſe exiſtimans, ut dicatur *caligo, propulſum,* pro *caligo late tenta,* aut neutrali potius

pro

pro adverbio uſu: *caligo late.* „Sic Arabicum نَدَحَ *dilatavit*, نَدْحٌ et نُدْحٌ, *terra ſpatioſa, amplitudo*, نُدْحٌ, *res eminus apparens.* Tale quid accentus Tiphcha monere videtur.“ Eleganter imaginibus hic coacervatis noſter deſcribit deſperationem et gravem miſeriam eorum, qui divina oracula negligunt: omnia in coelo et in terra atra ſunt et obſcurata; atque homines, velut in caligine, incerti vagantur, conſilii inopes, preſſi calamitatibus, quo ſe vertant, neſcii. Similiter Mohammed in Cor. Sur. II. Vs. 17—20. depingit miſeriam eorum, qui Coranum ſpernunt: *Similes ſunt ei, qui accendere velit ignem, poſtquam autem illuminaverit, quod eſt circa eum, aufert Deus lumen eorum et relinquit eos in tenebris; non videbunt. Surdi, muti, coeci ſunt; ideo ipſi non revertentur. Vel ſunt ſicut illi, quibus ſupervenit tempeſtas e coelo, in qua tenebrae ſunt et tonitru et fulgur. Ponunt digitos ſuos in auribus ſuis propter fulmina cum vehementi tonitru deorſum ruentia ob timorem mortis; et Deus circumdat infideles. Prope eſt, ut fulgur rapiat oculos eorum; quotiescunque illuxerit eis, ambulabunt in eo; ſed cum caligo eos invaſerit, ſtabunt.*

23. Severam comminationem promiſſum laetum excipit, cujus hic initium, caetera deinceps C. IX, 1. ſeqq., neque ſatis apta Capitum diviſione leguntur. In Bibliis Buxtorfianis tamen Rabbinor. Commentariis illuſtratis Cap. IX. recte hoc Verſu inchoatur. Poſtquam infelicitatem deſcripſiſſet eorum, qui oraculis inſtitutionibusque divinis nullam fidem adhibent, conſolatur pios ſpe laetiorum temporum. כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ *Sed non* erit *obſcuratio* perpetuo duratura *ei* terrae, *cui anguſtia fuit.* Particulam כִּי h. l. vim obtinere *adverſativam, veruntamen, ſed,* ut Pſ. XLIV, 4. Cohel. VI, 2. Dan. IX, 18. 2 Paral. XX, 15. (cf. Noldii *Concordantt.* p. 374.), docet res ipſa, ſubitus a triſtibus

ſtibus ad laeta transitus. מוּעָף eſt ſubſtantivum formae Participii Hophal verbi עוּף, *obtenebreſcere* (unde עֵיפָה, *caligo,* Amos IV, 13., עֵפָתָה *caliginoſa*, Job. X, 22., תָּעֻפָה, *obtenebreſces*, ibid. XI, 17.), cf. מְעוּף, ſupra VIII, 22. Eadem eſt ratio proximi מוּצָק, obvii quoque Job. XXXVI, 16. XXXVII, 10. indubia *arctitudinis* notione, a צוּק, idem igitur, quod Vs. 22. צוּקָה. Videtur vates in nominibus forma diverſis, ſignificatione iisdem, uſurpatis, elegantiae quid captaſſe. לַאֲשֶׁר *Ei* terrae, Vs. 22., *cui,* cohaeret enim cum לָהּ, quod vulgatum. Senſus eſt, etſi graviter terra ſit affligenda, non fore tamen, ut in tenebris penitus deliteſcat, ſed affulſuram melioris temporis lucem. Quod ſtatim diſertius declarat. כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי *Sicut tempus prius*, calamitoſum, *vilem reddidit*, ſ. *in contemtum deduxit terram Sebulun et terram Naphtali;* non dura accidet cuiquam metaphora, qua tempus facere dicitur ea, quae lapſu ipſius fiunt, ſic *dies docet* Pſ. XIX, 3., *dies parit*, Prov. XXVII, 1. Vid. et Job. III, 3. et ad eum loc. not. Cui vero id non placet, ita poterit nominativum אֱלֹהִים ſ. יְהוָה ſubaudire, ut ſit: *ſicut tempore priore contemptim habuit* Deus *terram Sebulon terramque Naphtali.* אַרְצָה pro אֶרֶץ, forma rarior (praeter noſtrum locum tamen et Job. XXXIV, 13. obvia), cujus pluralis, אֲרָצוֹת, uſitatus. הֵקַל *vilipendendi, contemnendi* notione legitur et infra XXIII, 9. 2 Sam. XIX, 44. Ezech. XXII, 7. וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד *Ita poſterius,* futurum, tempus, *glorioſam reddet,* ſive: *ita futuro tempore glorioſam reddet, honore afficiet* utramque illam terram. *Honorandi* ſignificatum, quem alias verbi כָּבֵד forma Piel obtinet (vid. e. c. 1 Sam. II, 30.), habet Hiphil, uti hic, vi oppoſiti הֵקַל, et Jerem. XXX, 19. atque 2 Paral. XXV, 19. Accuratius deſignat eam terram, quae ſit honeſtanda: דֶּרֶךְ הַיָּם *viâ maris*, i. e. eam regionem, quae eſt *verſus* (ita דֶּרֶךְ et Joſ. II, 7. VIII, 15.) mare, non *mediterraneum,* ſed *lacum Genneſareth,* qui Num. XXXIV, 11. יָם־כִּנֶּרֶת, et Joſ. XII, 3. יָם כִּנְּרוֹת, terrae Sebulon et Naphtali vicinus. Hieronymus: „*Mare* autem hic lacum appellat Gene-

Genesareth, qui Jordane influente efficitur." Unde additur: עֵבֶר הַיַּרְדֵּן, *trans Jordanem*, five, ut vult Grotius, *juxta Jordanem*. Quae dictio totam quidem fignare poffet oram, quae fluvium hunc utrinque cingit, verum quoniam hic ponitur inter viam maris Galilaei, et ipfam Galilaeam interjacens, intelligendus potius omnis ille et citerior et ulterior tractus, quem Jordanes ex utraque ripa alluit, et qui mari Galilaeae fuit ad feptentrionem; regio *τὸ πέραν τοῦ Ἰορδάνου*, vulgo Peraea dicta, גְּלִיל הַגּוֹיִם *Galilaea gentium*, i. e. exterior pars Galilaeae fuperioris, quae proxima eft Phoeniciae, vel terris gentium finitimarum (vid. Genef. XIV, 1. Jof. XII, 23. Jud. IV, 2.), ad aquilonem. Cf. Jof. XX, 7. 2 Reg. XV, 29. Matth. IV, 15., et *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 42. feqq. Totum vero illum tractum, qui extimus fuit Galilaeae, et Cananaeae ad aquilonem, a lacu Samochonite usque ad Phoeniciam, five confinia Tyri et Sidonis, Galilaeae nomine veniffe, patet ex 1 Maccab. V, 15., ubi Judas Maccabaeus fertur accepiffe nuncios ex Galilaea ferentes, *adverfum fe congregatos effe ex Ptolemaide, et Tyro et Sidone, καὶ πάσης Γαλιλαίας ἀλλοφύλων.* גָּלִיל in origine *rotundior terrae tractus*, unde גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים, *tractus Philifthaeorum*, Jof. XIII, 2., mox proprio ufu partem terrae Cananaeae ad feptentrionem, ubi Judaei gentibus finitimis permifti viverent, dicere coepiffe, atque inde גְּלִיל הַגּוֹיִם ortum effe videtur. Perinde ac in Gallia prope Pyrenaeos montes confederunt quidam *Convenae*, quorum caput fuit Lugdunum, inde dictum *Lugdunum Convenarum* Geographis veteribus; vid. Cellarii *Geograph. Antiqu.* T. I. L. II. Sect. I. §. XXXI. p. 145. Jam explicatis fingulis dictionibus, ad rem ipfam quod attinet, id maxime expediendum fuerit, quo refpectu in terram Sebulon et terram Naphtali praefertim cadat, quod tempore priori reddita fuerit vilis et contemta. Quodfi ergo rerum in populo Ifraelitico geftarum annales inde ab ipfa confulimus terrae Cananaeae occupatione, initio ftatim Sebulon et Nephtali cum vicinis Aferitis inter eas compareńt

pareńt

parent tribus, quae in eradicandis Palaestinis officio suo defuerunt, qua quidem negligentia factum est, ut regio, quae in peculium ipsis cesserat, numquam non peregrinis incolis permixta admodum fuerit, Jud. I, 30—35. Vix hi sub jugum omnes missi regnante Davide fuerant, quum filius successor in ipso florentissimo Israelitici regni statu Tyriorum regi Hiramo viginti ejusdem tractus urbes daret, auxilium illud ipsi, quod in aedificatione templi et regii Hierosolymis palatii magno operarum numero praestiterat, ex pacto compensaturus, et hae quidem, licet minus dignum Hiramo viderentur esse praemium, magnam tamen Galilaeae partem peregrinae subjecerint ditioni necesse est, 1 Reg. IX, 10—13. Scisso deinde regno, quum reges decem tribuum id maxime agerent, ut regnum suum adversus populi Judaici reges in tuto collocarent, quis credat regionum Sebulon et Naphtali ab imperii sede, Samaria, remotissimarum honoratiorem evadere conditionum potuisse? Imo vero viliorem indies sortem expertae, et quum Assyriae rex, Tiglath-Pileser, duas tribus Israelis et dimidiam, quae regionem trans-Jordanensem incolebant, captivas, regnante Pecacho, abduceret, idem cum istis fatum subire sunt coactae, ut captivi fierent incolae in Assyriam et Mediam deportandi, 2 Reg. XV, 29. Atque haec quidem calamitas sub illud ipsum tempus accidit, quo vaticinium hoc de viliori terrarum Sebulon et Naphtali conditione est editum. Illam igitur ditionis Hebraicae provinciam, per satis longum tempus multis modis vexatam, ceterisque posthabitam, sequuturo tempore inclytam futuram clarumque adipiscendam nomen vates promittit. Simplicem hunc et planum nostri loci sensum interpretes et veteres et recentiores varie perturbarunt et obscurarunt. Potiores sententias in Annotationis ad hoc Caput Additamento enarrabimus.

IX, 1. Pluribus exponit, qua ratione regio illa clara et illustris sit reddenda. הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל *Po-*

Populus hic, qui ambulantes nunc sunt *in tenebris, videbunt lucem magnam,* illi ipsi populo, qui totus hactenus in miseriis versatur, tenebrarum instar eodem circumfusis, dies orietur laetus et candidus. Cf. infra L, 10. LX, 1. Sunt hoc Versu et proximo plura *Praeterita prophetica,* quale supra V, 3. יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם, *incolis terrae umbrae mortis lux effulget,* incolas illius regionis, quae omni calamitatis genere, velut densissima dudum premitur caligine, ingentis felicitatis jubar collustrabit. De צַלְמָוֶת, *tenebris orci,* vid. Not. ad Ps. XXIII, 4.

2. הִרְבִּיתָ הַגּוֹי *Amplum* et potentem *reddes,* tu, Deus, *populum illum,* per multas et varias calamitates ad incitas redactum, cf. not. ad Ezech. XXXVI, 10., et similia promissa ibid. XXXVII, 26. Jerem. XXX, 19., apud Nostrum infra LIV, 1. seqq. LX, 3. seqq. Nituntur ea priscis illis promissionibus, quae Genes. XVII, 2. XXVI, 4. 24. XLVIII, 4. leguntur. לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה Pro לֹא Masorethae in margine legendum jubent לוֹ, ut sensus sit: *illi,* genti, a te amplificandae, *magnam concitabis laetitiam.* Hunc sensum ex veteribus exprimunt Alexandrini, Chaldaeus et Syrus. Quod in textu scriptum, לא, expressit Symmachus: ἐπλήθυνας τὸ ἔθνος ὃ οὐκ ἐμεγάλυνας, nec non Hieronymus: *non magnificasti laetitiam;* quod etsi primo intuitu contextui minus congruum videtur, interpretes tamen haud pauci, ei quod in margine legendum jubetur (τῷ קְרִי), praeferunt. Varie autem ejus sensum exponunt. Ludov. de Dieu verba interrogative sumit: *magnamne fecisti laetitiam? annon magnam fecisti laetitiam?* ut לא positum sit pro הֲלֹא, ut saepius; vid. Noldii *Concordantt. Particularr.* sub לא, §. 3. Verum qui totum contextum legerit, sponte sentiet, orationem prophetae esse planiorem, efficaciorem et elegantiorem, si haec verba sine interrogatione sumantur. Quare alii subaudiunt אֲשֶׁר, vertuntque: *cui non magnam olim feceras laetitiam;* quae interpretatio vereor an satis congruat usitatiori constructioni Hebraei sermonis,

postu-

postulanti, si sensus foret, qui ponitur, vel: אֲשֶׁר לֹא הִגְדַּלְתָּ לוֹ, vel: לַאֲשֶׁר לֹא הִגְדַּלְתָּ. Aliter τὸ כְּתִיב interpretatur Kocherus in *Vindicc.* p. 69. „Phrasin hanc, inquit, per tritam simul et elegantem Orientalium figuram explicandam censeo, hac sententia: *Si dicam magnam laetitiam, parum est; erit enim summa; qualis illorum esse solet, quibus vel uber annona contigit, vel qui hostibus devictis praedam partiuntur.* Id comparationis negativae genus multi ponderis, cujusmodi illud Cap. XXIX, 8. שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן, *inebriati sunt, et non vino;* i. e. multo vehementius quam vino. Geminum Jesaj. LI, 21. Adde Proverb. XVII, 12. et quae alia citat exempla Schultensius ad Proverb. VIII, 10., ubi legitur: *accipite disciplinam meam, et minime argentum,* h. e. multo potius, quam argentum. Vis eadem ac in Plautinis per πλοκὴν dictis: Asin. I, 11, 8. *Nam mare haud est mare, vos mare acerrimum.* Et Bacch. III, 1. 4. *Bacchides, non Bacchides, sed Bacchae sunt accerrumae.*" Neque tamen videtur doctis hisce observationibus hic locus esse. Michaelis *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 134., fassus licet utramque lectionem posse commodum sensum admittere, textuali tamen praelata, conjecit, ה prius in הַשִּׂמְחָה jungendum fini praecedentis הִגְדַּלְתָּ tanquam paragogicum, et שִׂמְחָה dein referendum ad proxime sequens שמחו, hoc sensu: *amplificasti gentem, quam antea non magnam feceras; nunc igitur gaudio gaudent,* i. e. gaudent insigniter etc. Steudel verba לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה sic reddit: *cujus adhuc gaudia parce largitus eras.* Sed rectissime, nostro sensu, judicat Aurivillius in *Differt. de varietate lectionis* לא *et* לו *in Cod. Bibl.,* in *Differtatt. junctim editt.* p. 483. „Antiquorum interpretum testimonio pulcre consonat oriundus e lectione לו sensus apprime facilis, et praecedenti הִרְבִּיתָ הַגּוֹי aeque congruens ac mox sequenti שָׂמְחוּ, quum contra in altera, לא, difficulter intelligatur, quinam fuerint demum, quibus magnificae copia lucis, et multiplicatio gentis, laetitiae tamen materiem sit nullam paritura. Judaei, ajunt, intelligendi, qui Messiae, posteaquam advenerat,

illius-

illiusque discipulis, gravi se odio opponebant, augerique Christianorum gentem vehementer indignabantur. Enimvero ipsis e Judaeis primos magno numero collectos Christianos, satis constat, nec tribui proinde Judaeis in universum poterit, quod spirituali oriente Messiae regno parum laetati fuerint, ne arguam subitam et in continua orationis serie vix exspectandam mutationem subjecti, quod istius vi hypotheseos, in לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה foret infidelium ac dolentium Judaeorum turba, in הִרְבִּיתָ הַגּוֹי, quod praecedit, et שָׂמְחוּ, quod illico sequitur, esset Messiae addictorum multiplicatus coetus. At si excludendi hinc fuerint rebelles Judaei, qua tum poterunt specie, proximis statim in verbis, summa exultantes laetitia iidem haud dubie illi adhiberi, qui non laetari dicebantur nuper?" הַשִּׂמְחָה Steudel recte observat pro שִׂמְחָתוֹ positum, uti saepius Articulus Pronominis possessivi locum explet, quemadmodum apud Arabes, vid. Silv. de Sacy *Gram. Arab.* T. II. p. 482. no. 1., aut nostr. *Institutt. ad fundamm. L. Arab.* p. 310. Sane haud desunt exempla, ubi אֲשֶׁר cum Pronomine personali, quod sequi debebat, deficit; ut Ps. IX, 16., ubi שַׁחַת עָשׂוּ pro שַׁחַת אֲשֶׁר עָשׂוּהָ, *fovea quam fecerunt*, positum. Vid. et Prov. XXXI, 30. Offendit nonnullos לוֹ verbo הִגְדַּלְתָּ praemissum. Verum salva analogia linguae Hebraeae ita construi posse, satis ostendit Vitringa in *Observatt. SS.* Lib. III. Cap. XVII. exemplis plurimis, ut Ps. LXVIII, 30. לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי, quibus addi potest לוֹ יִהְיֶה et לוֹ תִּהְיֶה Levit. VII, 7. 8. 9. 14. 33. שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ *Laetabuntur coram te.* Desumta est loquutio ab Israelitis, Eucharistica, primitias, decimas, ferentibus Hierosolyma in templum, et, mensa in atriis templi commode structa, ipso *coram Domino*, cum gratiarum actione se mutuo concitantibus ad hilaritatem; vid. Deut. XII, 7. XIV, 26. כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר *Instar laetitiae in messe.* Pro בַּקָּצִיר Lowthus legi vult sive קָצִיר, quod in Codice uno invenitur, sive הַקָּצִיר, quod item Codex unus exhibet; hac ratione permotus, quod nomen praecedens in regimine positum est. Sed nihil Hebraeis praesertim Jesajae, solen-

ſolennius hoc dicendi modo. Vid. Vs. praeced. יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ, et ſupra V, 11. מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף. Cf. הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ, *montes Gilboae*, 2 Sam. I, 21., et Buxtorfii *Theſ. Grammat.* L. II. Cap. III. p. 350. edit. ſext. כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל *Sicut exſultant* homines *cum dividunt ſpolia.* גִּיל plus quam שָׂמַח, idem quod Graecorum ἀγαλλιᾶσθαι, animi ſua ſorte contenti, et ad hilaritatem concitati affectum non clauſum tenere corde, ſed externis ſignis prodere, uti patet ex iis locis, quibus גיל aut שׂושׂ ponitur ut ſummum aut extremum τοῦ שָׂמַח, e. c. Hoſ. IX, 1., infra XXV, 9., XXIX, 19., XLI, 16. Jam conſtat, omnes populos in *meſſe* ex voto peracta collectaque, et *victoria* inſigni de hoſtibus reportata, et, quae eam conſequitur, *diviſione ſpoliorum*, cenſeri habere argumentum et materiam gaudii publici omnium maximam. Laeta enim meſſis, et victoria de hoſte a gentibus depellunt mala maxime metuenda, penuriam neceſſariorum, et ſervitutem: diviſio autem ſpoliorum inſuper ditat et locupletat. Sed apud Hebraeos praecipue *meſſis* celebrabatur cum demonſtratione laetitiae non mediocris, in oblatione decimarum et primitiarum, feſtisque, ejus maxime cauſa inſtitutis, quando Iſraelitae in omnem ſoluti hilaritatem laetiſſimos agebant dies. Vid. Levit. XXIII, 40. Deut. XVI, 15. Inde utrumque illud gaudium adhibetur ad deſcriptionem ſummae laetitiae. Sic vates Pſ. CXIX, 162. *Hilareſco ego propter eloquia tua* כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב, *tanquam qui invenit ſpolium amplum*, opimum. Et Pſ. IV, 8. *Dediſti laetitiam in corde meo majorem*, מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ *quam tempore, quo frumentum et muſtum eorum multiplicantur.*

3. Quae ſequitur oratio, praecedentem illuſtrat; demonſtrat enim magna beneficia, quam divinus heros, quem ſub hujus Verſus finem alloquitur, ſuae genti ſit allaturus; vindicabit eam in libertatem, uti olim factum a Gideone. כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ *Nam jugum bajulationis ejus* populi, i. e. jugum populo oppreſſo ab hoſtibus impoſitum ad bajulandum,

dum, ut infra X, 27. XIV, 25. וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ *Et virgam humeri ejus*, i. e. baculum, quo humeri caeduntur, percutiuntur, cf. infra X, 24. Vitringa מַטֶּה hoc loco non *baculi*, ſed *vectis* ſignificatione capit, ut ſit idem quod alias מוֹטָה, infra LVIII, 7., ſeu lignum, quod immittitur cervici, humerisque incumbit, coll. Nahum I, 13. אֶשְׁבֹּר מוֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ *confringam vectem ejus a te, et vincula tua confringam*. Reſpici exiſtimat ad morem antiquum, quo victis et in ſervitutem redactis, aut ad ſupplicia ſervatis, *κύφων*, hoc eſt, lignum aliquod inſtar jugi incurvum, cui collum immittebatur, imponi ſolebat, ut cervicibus incumbens, ſignum eſſet durae ſervitutis. Suidas T. II. p. 405. edit. Kuſteri *κύφωνες* eſſe ait *ξύλα ἐπιτιθέμενα εἰς τοὺς τένοντας τῶν καταδίκων, ἵνα μὴ εὕρωσιν ἀνακύψαι*. Sed מַטֶּה pro מוֹטָה uſurpari, nullo idoneo exemplo probari poteſt. שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ *Virgam adigentis eum* ad durum laborem, tanquam ſervos, uti olim Aegypti Hebraeos, Exod. V, 6. 13. Hinc נֹגֵשׂ dicitur de omni, qui cum vi exercet poteſtatem et imperium, ſive cum imperio laborem, tributa et ſupplicia exigit; vid. infra XIV, 4. Zach. IX, 8. הַחִתֹּתָ *Conteres*, confringes, tu, heros divine; illum intelligit, quem mox Vs. 5. ſeqq. ſummo praeconio celebrat. כְּיוֹם מִדְיָן *Sicut die Midianis*, i. e. ſicut proelio cum Midianitis commiſſo. יוֹם hic, ut Arabicum يوم, Gallicumque *journée*, uſurpatur de *die proelii*, veluti يوم بدر *dies Bedrenſis*, i. e. proelium Bedrenſe; cf. A. Schultens ad Job. III, 4. Reſpicitur admirabilis illa liberatio, quae obtigit populo Hebraeo, duriter preſſo a Midianitis, per Gideonem, Jud. VII. VIII. narrata. Conſentaneum erat, illuſtrem illum heroa, divina ſtirpe oriundum, qui in orbem terrarum auream aetatem ſit reducturus, ſuae virtutis prima documenta edere in illo terrae Hebraicae tractu, qui barbarorum incurſionibus prae ceteris erat expoſitus, diuque multumque ab illis vexatus. Is igitur poſtquam per longum tempus fuiſſet neglectus et quaſi contemtus, reddetur illuſtris inſignibus

signibus et plane admirandis de barbaris oppressoribus reportatis victoriis, quibus coelitus demissus dux genti suae libertatem vindicabit.

4. In hoc Versu interpretando difficultatem creat dictio סְאוֹן סֹאֵן, quia praeter hunc locum verbum סָאַן nusquam occurrit. Veteres inter se discrepant. LXX verba כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ sic reddunt: Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, *quia omnem stolam congregatam dolo*, uti Graeca verba Hieronymus vertit. Ipse Hebraea ita interpretatur: *quia omnia violenta praedatio cum tumultu.* Symmachus: πᾶσα βία ἐβιάσθη ἐν σεισμῷ. Chaldaeus: אֲרֵי כָל מִסְבְּהוֹן וּמִתְּנֵהוֹן בִּרְשַׁע, *nam omne accipere et dare eorum*, i. e. omnis eorum negotiatio, commercium omne, quodcunque et quocunque loco agerent, est *in malitia.* Syrus: ܡܛܠ ܕܟܠ ܩܠܐ ܐܫܬܡܥ ܒܙܘܥܐ *propterea quod omnis sonus audiebatur cum terrore.* Saadias: وإن كل كيل يكيل بزلزال, *tunc omnem modium mensurabit cum tremore.* Retulit verbum סָאַן ad סְאָה, *mensura aridorum*, praesertim *frumentorum*; cujus interpretationis et Jarchi mentionem facit, ita tamen, ut eam simul refutet, quod grammaticae rationes non patiantur, ut a סְאָה fiat verbum סָאַן, ultima radicali Nun. Attamen in illam ipsam cogitationem incidit Gussetius, qui verbo סָאַן ab illo mensurae nomine (סְאָה) *mensurandi* tribuit significatum, et nomen סְאוֹן notione haud diversum a סְאָה arbitratur; nec obstare literam ן putat, quod ea saepe non sit radicalis et negligatur, quemadmodum צָפָה et צָפַן, *obtexit, abscondit*, צָעָה et צָעַן *peragravit* utrumque significet. Addit A. Schultens in *Animadverss. philologg.* ad h. l. (*Opp. minn.* p. 261.) Arabica similia قسي et قسن, *durus fuit*, شجي et شجن *auxit, contristavit.* Itaque vertit Gussetius: *nam omnis mensuratio mensurantis in tumultu est bellico*, quasi hoc

hoc dicat Jeſajas, ſuo tempore frumenta menſurari ad distrahendam ac comparandam annonam non potuiſſe, quin *menſuratio menſurantis*, i. e. actio menſurandi turbaretur et tumultu bellico, et carnificina, et ſaevitia hominum armatorum graſſantium. Ut Verſu ſuperiori, ita et hoc alludi exiſtimat ad belli Midianitici tempus, quo Iſraelitis ſervituti preſſis propter Midianitarum incurſiones et depeculationes fructus colligendi ſpatium non concedebatur, unde tumultuarie et continuo cum metu hoſtium meſſem fructusque ex agris ſurripere quaſi cogebantur, ut docet exemplum Gideonis fruges ex agro furtim colligentis, Jud. VI, 11. Verum ſententia, quam Guſſetius verbis hebraeis ineſſe exiſtimat, parum apta eſt iis, quae hoc Verſu ſequuntur de veſtimentis in ſanguine volutatis comburendisque. Illud etiam incommodum eſſe monet Schultens l. c., ut frugum collectio ex agro *menſuratio* vocetur, et quidem *Seae*, menſurae non capacis et perexiguae. Ipſe Schultens ex radice Arabica شَأَنَ, quae *faciendi, agendi, intendendi*, ejusque nomine شَأْنٌ, quod *ſtatus, conditionis, actionis*, ſignificatum habet, hunc verborum כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ ſenſum facit: *quia omne negotium*, omnis actio aliquid *agentis in tumultu* fiebat *bellico*. Quae ſententia proxime abeſt ab eo ſenſu, quem Chaldaeum expreſſiſſe vidimus. Verum nec ea iis, quae antecedunt et ſequuntur, ſatis congruit. Jarchi, qui vocis סְאוֹן alias non obviae ſignificatum e contextu augurandum fatetur, illam interpretatur צהלת נצחון במלחמה, *vociferationem* ſive *exultationem bellicam victorum*. Id ipſum vult, quod Graeci ἀλάλαγμα vel ἀλαλαγμὸν vocant. Ἀλαλάγμα *clamor* ille eſt, qui editur *in congreſſu acierum, acclamatio victorum*. Per רַעַשׁ vero Jarchi *equorum hinnitum ſcutorumque colliſionem* indicari putat. Alii סְאוֹן idem eſſe volunt quod שָׁאוֹן (in ſtatu regiminis שְׁאוֹן, infra XIII, 4. XVII, 12. 13. LXVI, 6.), *tumultus*, permutatis ejusdem organi literis, ש et ס, intelliguntque *tumultum*, ſtre-

ſtrepitum, *bellicum*. Verum, ut taceamus, parum veriſimile eſſe, vatem hoc ſolo loco סְאוֹן pro שָׁאוֹן uſurpaſſe, huic interpretationi obſtat potiſſimum hoc, quod שָׁאוֹן a שָׁאָה deducitur, verbo tertiae radicalis quieſcentis, a quo Participium שֹׁאֵן nullo modo poterit formari. VITRINGA probat COCCEJI interpretationem verborum סְאוֹן סֹאֵן: *fremitus frementis, Φρύαγμα tumultuantis*, intelligitque proelii ſtrepitum, aut pugnam et conflictum ipſum. Huic aſſentitur J. F. SCHELLING in *Animadverſſ. philologico-critt. in difficiliora Eſajae loca* p. 10. Non displicere ſibi fatetur Avenarii in Lexico Hebraico propoſitam conjecturam, סָאַן notare *laeſit cum ſonitu, concuſſit*, ut fit in omni dimicatione et pugna; et ab eodem illo verbo deducta opinatur Graeca *σαλεύω, turbo*, et *σινιάζω, concutio*, nec non Latinum *ſonare*. Hinc סְאוֹן סֹאֵן Schellingio eſt *ſonitus ſonantis*, i. e. tumultus bellicus, ſtrepitus confligentium et proeliantium. Difficultate autem, quae hanc premit interpretationem, quod per סְאוֹן intelligendum eſſe aliquid videtur, quod aeque ac veſtimenta, quorum paulo poſt in eodem verſiculo fit mentio, nutrimentum ignis eſſe poſſit, Vir Doctiſſimus ita ſe expedit, ut ſyllepſin hoc loco ſtatuat, ſive eam orationis figuram, qua cum duabus diverſisque ſententiis et rebus unum conjungitur verbum, non utrisque aeque conveniens, ita ut ad alterutram ſententiam aliud aptius verbum debeat ſubaudiri. Ita et hic cum priori ſententia, כִּי סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ, aliud verbum cogitatione jungendum eſſe, quod tumultum bellicum *finem habiturum eſſe* generaliter ſignificet. Tumultui bellico minus convenire notionem combuſtionis et ignis ſenſit et VITRINGA, quare vel metaphoricum vocis ſignificatum vult reſpici, qui eſt *καταργήσεως, abolitionis, deſtructionis*, quemadmodum infra XI, 10. *radici* Iſai tribuitur *requies*, metaphorice ſic dicta; vel hoc ſtatuendum, ſubeſſe noſtris verbis metonymiam vel ſynecdochen ſatis frequentem, qua ſub conflictu et proelio intelligantur illius inſtrumenta, gladii, arcus, ſagittae, haſtae, tela, balliſtae, quae inſtrumenta cum

pro-

propheta comburenda eſſe ait, idem dicit, quod mutata phraſi ſupra II, 4., *gladios cuſum iri in ligones, et haſtas in falces.* Verum non eſt opus ad ſyllepſin, aut metonymiam, aut ſynecdochen confugere. Offert vicina Aramaeorum dialectus ipſiſſimam vocem סְאוֹן ſignificatione huic loco perquam idonea. ܣܐܘܢ et ܡܣܐܢܐ Syris, uti Chaldaeis סֵין, Aethiopibus סָאֵאן eſt *calceus, ocrea, caliga,* quem ſignificatum noſtro loco adhibendum eſſe jam obſervavit Josephus Kimchi, Davidis pater, et poſt eum minime *primus,* ut ait Schelling l. l., commendavit Funkius in *Symbolarum ad interpretationem S. Codic.* P. I. p. 29., ſed ante illum jam Forerius, ſeculi decimi ſexti interpres, et Hoheisel in *Obſervatt. philologico-exegett.* p. 94. ſeqq. Nihil eſt, quod obvertit Schelling, *ocrearum,* ſive *calceamentorum* ſignificatum neceſſitatis tantum dura lege inventum videri. Id valet potius de ea, quam ipſe adſcivit, interpretatione; ea enim voci hebraeae *ſonitus* notionem tribuit, mera ex conjectura, „dura neceſſitatis lege inventam." Nos igitur hebraea ſic vertimus: *nam omne calceamentum calceantis,* i. e. militis calceos induentis, ſ. calceati, *cum ſtrepitu,* qua addita dictione propius deſignatur calceamentum militare. Calceamenta enim militum apud Veteres, ut appoſite ad rem obſervat Hoheiſel l. c., ſtrepitum excitabant multiplicibus, quibus munita erant, clavis ferreis, quos *clavos caligares* nominat Plinius *Hiſt. Nat.* L. IX. c. 18. De his Josephus *de bello Jud.* L. VI. c. 1. §. 8. Juliani, centurionis Romani fortiſſimi, interitum deſcribens: Τὰ ὑποδήματα πεπαρμένα πυκνοῖς καὶ ὀξέσιν ἥλοις ἔχων, ὥσπερ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστος, καὶ κατὰ λιθοστρώτου τρέχων ὑπολισθαίνει. *Calceos habens creberrimis atque acutis clavis, ut ceteri ſolent milites, fixos, dum ſtrato ſaxeis cruſtis ſolo curreret, labitur.* Juvenalis quoque ad clavos in militum calceis reſpicit, ubi a turba militum ſe preſſum calcatumque queritur *Satyra* III, 247. ſeq.

Planta mox undique magna
Calcor et in digito clavus mihi militis haeret.

Cf. eundem *Sat.* XVI, 24. 25., nec non Jac. Lydii *Syntagma de re militari*, L. III. C. II. p. 46. Henr. Salmuth ad *Pancirolli Res memorabiles*, L. I. Tit. XLIV. p. 170. sequ. Calceos hujusmodi militares clavis munitos aere expressos vides in Anton. Bynaei de *Calceis Hebraeor.* L. I. Cap. 6. בְּרַעַשׁ Gesenius *in strepitu* scil. pugnae interpretatur. De eo nomen hebraicum dici potuisse, nemo negaverit; neque tamen probat locus Jerem. X, 22., quo רַעַשׁ non de pugnae, sed de *adventantis exercitus* strepitu adhibetur. וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים *Et vestis volutata sanguine;* מְגוֹלָלָה Participium Pyhal verbi גָּלַל, *volvit*, unde מִתְגּוֹלֵל בְּדָם, *volutans se in sanguine*, 2 Sam. XX, 12. שִׂמְלָה, proprie *vestis exterior, pallium, chlamys*, vid. supra III, 6. Describitur h. l. *sagum* bellatoris, sanguine hostium caesorum tinctum et madidum. וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה *Tunc erit* illud omne, calceamenta et vestimenta militaria, *in combustionem*, ut infra LXIV, 10. Praefixum ו ante הָיְתָה h. l. simul est *conversivum* et ἀπόδοσιν indicat, ut alias saepe, v. c. Ps. XXV, 11., ad quem loc. vid. not. מַאֲכֹלֶת אֵשׁ *Cibus*, s. pabulum *ignis*, i. e. igne consumenda, ut infra Vs. 18. Devictis hostibus oppressoribus (Vs. 3.) cruenta spolia eis detracta delebuntur. Mos antiquitus receptus fuit, ut hostium prostratorum arma, et minoris pretii spolia, tumultu bellico corrupta, ac vestimenta foede commaculata, in acervum congesta, subdita igne concremarentur. Vid. Lydium l. l. L. VI. C. VI. p. 229., et cf. Ezech. XXXIX, 9., quaeque ad eum loc. notavimus. Hinc in numis Vespasiani et Domitiani pacem, quae victoriae fructus esse solet, ita videas expressam, ut altera manu face ardente ignem spoliis et armis, scutis, pharetris, et aliis instrumentis bellicis injiciat. Gesenius h. l. calceamentorum et vestimentorum militarium combustione pacis universam orbem beantis initium designari existimat, ut Ps. XLVI, 9. 10., ubi pax victoriam sequutura describitur, scuta et currus comburenda dicuntur. Cf. Mich. V, 5. Zachar. IX, 10.

5. Quis illa sit praestiturus, declarat: כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ *Nam puer natus est nobis*, in nostrum auxilium, Immanuel, cujus natales supra VII, 14. vates praenunciaverat, quemque patriae sospitatorem appellaverat in hostilium incursionum descriptione, VIII, 8. Futura, vatum more, tanquam praesentia coram intuetur. Superbientis et exsultantis cum fiducia est, quod repetit: בֵּן נִתַּן־לָנוּ, *filius datus est nobis*, qui salutem nobis et incolumitatem praestet. וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ *Estque principatus super humeris ejus*, principatum tenet imperiumque sustinet. Simili loquutione usus Plinius in *Panegyrico Trajano dicto* c. X. *Quum abunde expertus Pater, quam bene humeris tuis sederet imperium*, i. e. ita compositum esset, ut constanter et stabiliter maneret, ut explicat Cellarius. Nec non Cicero in *Orat. pro Flacco* §. 94. ad judices: *Rempublicam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris sustinetis.* Cf. *das a. u. n. Morgenl.* P. IV. p. 222. Alii *pallium regium*, אַדֶּרֶת dictum (vid. Jon. III, 6., ubi de *pallio regio* Assyriae regis ea vox usurpatur), signum regiae potestatis super humeris gestatum intelligunt. Grotius hisce verbis πορφυρογέννητον indicari putavit, qui in regnum natus ab ipsis cunis regiam purpuram ferret. Alias sententias vide in Deylingii *Observatt. Miscellann.* sive *Observatt. SS.* P. IV. Exercit. XIII. *de principatu super humeris Messiae* p. 807. seqq. וַיִּקְרָא שְׁמוֹ *Vocabitque nomen ejus* scil. קֹרֵא, *vocans*, i. e. appellabitur, impersonaliter, ut Genes. XI, 9. XVI, 14. Jos. VII, 26. Jud. XV, 17. LXX: Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. פֶּלֶא *Mirandum* (infra XXV, 1.) i. e. abstracto pro concreto posito, *Admirabilis*, uti Hieronymus vertit. Aquila: Θαυμαστός. Symmachus: παραδοξασμὸς, voce vel ex παρὰ δόξαν, h. e. παρὰ προσδοκίαν, *praeter exspectationem*, ut Hesychius explicat, vel ex παραδοξάζω, *illustre, gloriosum facio*, ficta, quo sensu illa vox usurpata est ab Hebraeis, qui inter Graecos versabantur, uti patet ex 2 Maccab. III, 30. *Mirabilis* nomen divino illi heroi imponetur tum ob miraculosum a virgine partum,

 tum

tum ob multa praeclara et miranda facinora ab eo perpetranda. Idem nomen ministri divini, qui Manoacho apparuit, et admiranda fecit, Jud. XIII, 18. 19. יוֹעֵץ *Consiliarius*, hominibus salutaria consilia impertiens ex penu suae sapientiae atque peritiae. Sunt, qui hoc nomen cum antecedente conjungant hoc sensu: *mirabilis consiliarius*, praeeunte Theodotione, qui habet: *θαυμαστῶς βουλεύων*, sed invito linguae genio, ex quo פֶּלֶא יוֹעֵץ scribendum fuisset. Quemadmodum nomine יוֹעֵץ Immanuelis indicatur sapientia, ita ejus fortitudo describitur proximo אֵל גִּבּוֹר *Deus fortis heros*. אֵל proprie *fortem* notare constat, poniturque Ezech. XXXI, 11. de Nebucadnezare, imperatore gentium, qui אֵל גּוֹיִם, *validus gentium*, appellatur. Hoc vero loco intelligendum esse *Deum*, docet locus infra X, 21., ubi אֵל גִּבּוֹר manifeste de Hebraeorum Deo dicitur, ex quo eodem loco et hoc cognoscitur, verba nostra non esse divellenda, ut quidam interpretes faciunt, quasi sit: *Deus, fortis*; recte igitur Masorethae accentu ministro, quem nomini אֵל apposuerunt, id proximo jungendum monuerunt. גִּבּוֹר notat *virtute, robore, potentia praecellentem*, qui titulus est herois, Genes. X, 8. 1 Sam. XVII, 51., tribuiturque Jovae Deuter. X, 17. Zephan. III, 17. Ps. XXIV, 8. Deum natura humana indutum inter homines posse versari, toti antiquitati erat persuasum. Vid. P. D. Huetii *Quaest. Alnetan. de concordia rationis et fidei* L. II. C. XIII. p. 185. edit. Lips. Brahmanes Indi hodienum docent, Deum saepe sub magnorum quorundam hominum specie et habitu delituisse, ac inter homines conversatum esse; et Vischnu, i. e. *victor, νικάτωρ*, quem Dei trini et unius secundam esse personam ajunt, novies jam assumsisse corpus, et aliquando etiam humanum, atque semel idem adhuc ab eo factum iri. Eundem, ut hominum existeret emendator et magister, mentesque vitiis laborantes in melius reformaret, ad terram descendisse, Krischnae nomine perhibent. Vid. *Darstellung der brahmanisch-indischen Götterlehre* p. 99. seqq. et 135. seq., tum societatis virorum doctorum, qui Calcuttae antiquitatis

quitatis et literarum Asiaticarum studio se dicarunt, Commentationes (*Asiatick Researches*), a J. F. Kleukero vernacule translatas, pluribus additamentis, hac epigraphe: *Abhandlungen über die Geschichte und Alterthümer Asiens*, P. II. p. 27. seq., et P. IV. (qua doctrina Brahmanica a Kleukero exposita continetur) p. 52., nec non Langlesii Notas ad francogallicam Operis illius anglico sermone conscripti translationem, inscriptam *Recherches asiatiques, ou Mémoires de la société établie au Bengale* etc. (Paris. 1805. in quatern.), T. I. p. 234. not. 38. Inter doctrinae a Xaca Sinis traditae capita primarium hoc est, ad homines ab interitu servandos Deum quendam naturam humanam adscivisse. Divina magni herois et principis a vate nostro h. l. descripti natura designatur et addito nomine אֲבִי־עַד, *pater aeternitatis*, i. e. aeternus, pro בַּעַל־עַד, *possessor aeternitatis*, quemadmodum 2 Reg. I, 8. בַּעַל שֵׂעָר *possessor pili* est pilosus. Arabibus nil frequentius, quam in similibus loquendi formulis أَبُو, *pater*, pro ذُو, *possessor*, usurpare. Sic balsami arbor Arabibus hodienum vocatur أَبُو الشَّمّ, *pater odoris*, i. e. odora. Vid. Silv. de Sacy *Not. ad Abdollatiphum* a se gallice redditum (*Relation de l'Egypte par Abdallatif*, Paris. 1810. in quatern.) p. 93. Et أَبُو بَرَاقِش, *pater versicoloritatis* (sit venia verbo), i. e. versicolor, vocatur avis quaedam, ardearum ex genere. Vid. Silv. de Sacy *Chrestomath. Arab.* T. III. p. 477. not. 63. edit. prim., p. 499. not. 73. edit. sec. Nomen עַד non solum eam *aeternitatem* significare, quam in Scholis vocant *a posteriore*, verum et eam, quae *a priore* dicitur, clarum est ex Jobi XX, 4. Jejuna est Abarbenelis cogitatio, עַד h. l. *spolii*, s. *praedae* notione sumentis, quam vox Genes. XLIX, 27. obtinet, ut אֲבִי־עַד, *pater spoliorum*, appelletur Hiskias, quod spolia exercitus Assyriaci, modo portentoso caesi, et Aegyptiorum ac Arabum, quos ille diripuerat, in ejus

ejus venirent poteftatem. Verum reliquis magnificis fplendidisque nominibus, quibus vates infignem regem a fe celebratum ornat, parum profecto concinit *praedatoris* appellatio. Gesenius אֲבִי־עַד interpretatur *patrem perpetuum* fcil. populi fui, qui ejusdem faluti, patris inftar, femper providet, quemadmodum infra XXII, 21. Eljakimus civibus Hierofolymitanis *pater* fuiffe dicitur, et Jobus XXIX, 16. egenis patrem fe praeftitiffe dicit. Sed vates fi principem de quo loquitur fuo populo perpetuo patris inftar futurum dicere voluiffet, eum אֲבִי־עַד *patrem perpetuitatis* vocaffe, nequeo mihi perfuadere. Dixiffet eum potius אָב לְעַמּוֹ לָעַד. Denique illi tribuitur nomen שַׂר־שָׁלוֹם, *principis pacis*, pacificatoris, qui pacem reftituet orbi, pacatumque regnabit, cf. Vs. 6., et infra XI, 6. 7. 8. Eodem modo nobiliffimum illum principem, quo regnante aurea redibit aetas, adumbrat Virgilius *Eclog.* IV, 15. feqq.

Ille Deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipfe videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

Similes magnificas appellationes feriore vate noftro aetate affectarunt reges Perfarum gentis Saffaniae. Eorum cujusdam literae ad regem Armeniae miffae, a Theoph. Simocatta *Chron.* L. IV. C. 8. p. 101. edit. reg. allatae, his verbis ordiuntur: *Χοσρόης βασιλεὺς βασιλέων, δυναστευόντων δεσπότης, κύριος ἐθνῶν, εἰρηνάρχης, τοῖς ἀνθρώποις σωτήριος, ἐν θεοῖς μὲν ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ αἰώνιος, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις θεὸς ἐπιφανέστατος, ὑπερένδοξος, νικητὴς, ἡλίῳ συνανατέλλων καὶ τῇ νυκτὶ χαριζόμενος ὄμματα.* Cave tamen credas, ejusmodi fuperbas appellationes, quales feriorum Afiae principum faftus fibi arrogavit, in prifcae illius, qua vates nofter vixit, aetatis fimplicitate regi alicui Judaico, aut Ifraelitico, aut Syriaco tributas fuiffe. Homini, qui Deus non fit, non conveniunt omnia haec, quae Verfu hoc et proximo leguntur. „Celfiora," vere inquit Steudel, „quam ut foliti generis regem vates cogitaffe putandus fit, epitheta cumulantur. Haud aequum videtur, arrogantiam hic

hic comparare eorum titulorum, quibus Orientales quidam populi, Perſae praeſertim, reges ſuos ornare aemulabantur. Nullum ejusmodi moris veſtigium apud Hebraeos inveniebatur, qui minime profecto divinos decebat prophetas. Et ſi moris fuiſſet, vivos ſine dubio et praeſentes reges, nec olim quendam naſciturum ita ſalutaſſent. Verborum etiam יֶלֶד יֻלַּד בֵּן נִתַּן delectus altioris *originis* regem ſignificari docere videtur. Poſtremis temporibus non melioris tantum ominis progenitum iri puerum annunciat, ſed ipſum rerum proſperrimarum auctorem, inſigni quavis, ut has proferat, facultate inſtructum, mira patraturum, optima quaeque conſulturum, diva pollentem virtute inter homines verſaturum, de hoſtibus triumphaturum, nec unquam gradu depellendum, ita ut ſaluberrima quaevis eo regnante floreant." Praeterea noſtram ſententiam, deſcribi duobus hisce Verſibus 6. 7. inſoliti prorſus generis regem, commendat ſimilis, quae infra XI, 1. ſeqq. habetur regis divini deſcriptio, quae claudit vaticinium, quod inde a X, 5. usque ad XII, 6. procurrit, et, uti noſtrum, ad Judaeos pertinet. Jam vero pericopa illa XI, 1. ſeqq. Meſſiam ejusque aevi felicitatem deſcribi, inter recentiores interpretes ipſe agnoſcit Geſenius. Judaei tamen, eadem de cauſſa, quae eos movit, ut oraculi ſupra VII, 14. conſignati ſenſum perverterent (vid. ſupra p. 295.), etiam noſtri vaticinii ſententiam turbarunt. Sunt inter illos, ut Jarchi et Kimchi, qui negent, omnia illa praeclara agnomina referenda eſſe ad *puerum natum* et *filium datum:* pleraque eorum referunt ad Deum, ultimum ſolummodo, שַׂר־שָׁלוֹם, *princeps pacis*, volunt eſſe pueri naſcituri, hoc ſenſu: *appellabit nomen ejus* (pueri) Deus *admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, aeternus, principem pacis*, eo autem volunt intelligi Hiskiam. Cui quam belle conveniat *pacificatoris* nomen, docent quae 2 Reg. XVIII, 8. ſeqq. leguntur. Gesenius quidem ſententiae eorum, qui de Hiskia hunc locum agere exiſtimant, quibus et ipſe adſtipulatur, haud obſtare dicit, quod ſplendidas illas ſpes, quae de illo adoleſcentulo vates conceperit, rex non implevit.

plevit. Sed nobis omnino haud est credibile, vatem ullum Hebraeum de solito aliquo suae gentis rege spes adeo magnificas, quales hic expressas legimus, concipere potuisse. Hebraeorum interpretum de hoc loco sententiae enarratae et refutatae sunt a Jo. SAUBERTO in Differt. *de Messia ejusque qualitatibus et attributis*, Helmst. 1664., repetita in Ejusd. *Palaestra Theolog. Philolog.* Altdorf. 1678. p. 160. seqq., nec non a Jo. FRISCHMUTH in Differtat. *de prosopographia Messiae*, ad Jesaj. IX, 5. seqq., in *Thesauro Theol. philolog. sive Sylloge Differtatt. elegantt. in V. T.* p. 754. seqq. Quod vero illi solum שַׂר־שָׁלוֹם pueri nomen esse sumunt, in eo sequuntur Chaldaeum interpretem, qui etsi hoc Versu Messiam praenunciari agnoscat, eum tamen ita exponit: *Dicit propheta domui David: quoniam parvulus natus est nobis, filius datus est nobis, et suscepit legem super se, ut eam servaret:* וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלִיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּים לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי *et appellabitur nomen ejus a facie admirabilis*, i. e. *ab admirabili consilii, Deo forti, permanente in perpetuum; Messias, cujus tempore pax super nobis multiplicabitur.* Vult igitur, puero nascituro nomen Messiae a Deo imponendum esse. Sed repugnat loquendi usui Hebraeis recepto, ut vox שְׁמוֹ in ejusmodi formulis praemittatur nuncupantis nomini: τὸ שְׁמוֹ semper medium inter nomen nuncupantis et nuncupati locum occupat, ita ut illud nomen, quod vocem שמו sequitur, ubique nuncupato tribuatur, nuncupanti non item. Vid. Genes. III, 20. IV, 25. XVI, 15. XXI, 3. Ruth IV, 17. 1 Sam. I, 20. praeter plura alia. Adversatur praeterea Chaldaica interpretatio interpunctioni, quam Masorethae, a majoribus haud dubie acceptam, accentibus appositis servarunt. Nam si voces אֲבִי־עַד, tanquam quae pertineant ad *Deum nuncupantem*, distinctas voluissent a sequenti שַׂר־שָׁלוֹם, quasi id solum et unicum nomen sit *nuncupati*; debuissent voci עַד adjicere accentum aliquem distinctivum insigniorem: sed contra voci עַד apposuerunt solummodo Tiphcha, qui accentus levissime distinguit, et supra גִּבּוֹר posuere Zakeph,

qui

qui magis diſtinguit, quo ipſo indicarunt, non eſſe in ſententia majorem diſtinctionem inter voces שַׂר־שָׁלוֹם et אֲבִי־עַד, quam inter אֵל גִּבּוֹר et אֲבִי־עַד, imo reſpirandi cauſa ſubſiſtere minimum in גִּבּוֹר, nec licere in עַד, ne quis forte in hanc incideret cogitationem, τὸ שַׂר שָׁלוֹם ab אֲבִי־עַד magis quam praecedentia diſtingui. Eſtne denique probabile, vatem tanto verborum apparatu recenſiturum eſſe tot nomina perſonae *nuncupantis*, et unicum tantum *nuncupati?* Abhorret cum ratione omnis conſuetudo. LXX haec verba ſic reddiderunt: *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ὑγίειαν αὐτῷ.* De qua interpretatione Hieronymus ita judicat: „Qua nominum majeſtate perterritos LXX reor non eſſe auſos de puero dicere, quod aperte Deus appellandus ſit, et cetera; ſed pro his ſex nominibus poſuiſſe, quod in Hebraico non habetur, *magni conſilii angelum, et adducam pacem ſuper principes, et ſanitatem ejus.*" Sed hebraea פֶּלֶא יוֹעֵץ acceperunt pro *mirabili conſilio, μεγάλῃ βουλῇ,* voces אֵל גִּבּוֹר ſumſerunt pro *Gabriele* (גַּבְרִיאֵל), inter angelos illuſtri, unde *ἄγγελος* verterunt; reliqua ſic expreſſerunt, ac ſi legiſſent: אָבִיא עַל שַׂר־שָׁלוֹם, quodque additur, *καὶ ὑγίειαν αὐτῷ* (ſive, ut legit Hieronymus, *αὐτοῦ*), gloſſema eſt ex alia interpretatione alicujus, qui pro לְמַרְבֵּה, quod proximi Verſus initio exſtat, לְמַרְפֵּא legit. Vid. Lud. Cappelli *Crit. S.* L. III. C. V. §. 7. T. I. p. 200. edit. Hal., et L. IV. C. II. §. 12. T. II. p. 577., atque Vitringae *Obſervatt. SS.* L. III. C. XVII. §. 5. 6.

6. לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ *Amplitudini* ſ. *amplificationi principatus ejus et paci nullus eſt finis,* regnum ejus erit ampliſſimum, nullis terminandum limitibus, ſimulque pacatiſſimum. מַרְבֵּה alii ut Participium formae *Hiphil* accipiunt (ut Levit. XI, 42. מַרְבֵּה רַגְלַיִם), vertuntque *multiplicanti;* alii ut *nomen,* formae מַרְאֶה, מַשְׁקֶה. Poſterior ſententia videtur convenientiſſima huic loco. מַרְבֵּה eodem modo ſumi poteſt, quo affine הַרְבֵּה, receptius uſu, et commode

mode verti, *amplum, amplitudo, amplificatio*, ut infra XXXIII, 23. Ceterum haec vox habet hoc ſingulare, quod Mem ſit clauſum in media voce. Codices plures et Kennicottiani et Roſſiani, nec non *Jeſajas* ſine punctis cum Commentar. R. Salomo filius Iſaac, 4. Veronae, 1652. editus לְמַרְבֵּה, cum Mem aperto, in textu habent. Plures tamen codices ad marginem. Haud pauci Judaeorum et Chriſtianorum interpretes magnum ſub hoc Mem latere myſterium exiſtimant, atque in eo inveſtigando varii varia adferunt, quae hic in medium proferre, taedet. Hillerus *de Arcano Chethib et Keri* L. I. p. 139. ſub ם clauſo ſive finali nil agnoſcit niſi ſymbolum variae lectionis רַבָּה, refecto penitus et omiſſo לם, ut expreſſerunt LXX: Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Hieronymus: *multiplicabitur ejus imperium.* Chaldaeus: סַגִּי רְבוּ *augebitur dignitas.* Elias Levita *Maſoreth.* p. 52. malit efferre לָם רַבָּה, parum grammatice pro לָהֶם רַבָּה, *eis multiplicabitur imperium.* Sed antiquitus jam ita ſcriptum fuiſſe, nempe ut una vox, et cum ם finali ſ. clauſo in medio, apparet e nonnullis Talmudis locis, in quibus hujus Mem clauſi in media voce ſit mentio, et myſterium ſubeſſe indicatur. Vid. Buxtorfii *Anti-Crit.* p. 482. et 502. Gussetii *Commentarr. L. H.* ſub voce רבה Lit. G. H. p. 1476. edit. Lipſ. Adde Cappelli *Crit. S.* P. I. p. 198. 199. edit. Hal., et De-Roſſi *Varr. Lectt.* ad h. l. עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ *Super thronum Davidis et ſuper regnum ejus*, haec erit indoles regni illius, ſuper Davidico erigendi. לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה *Ad ſtabiliendum ſ. ſtabiliendo illud judicio et juſtitia*, confirmabit illud juſte ac legitime moderando. Cf. Prov. XX, 28. מֵעַתָּה *A nunc*, i. e. ab eo inde tempore, quo rex ille ſolium conſcendet. קִנְאַת *Zelus*, hic eſt accipiendus in bonam partem, de *ardente amore*, ut Cant. VIII, 6., ubi cum אַהֲבָה conjungitur. Ardens Dei amor erga populum ſuum, huic principem tam laudabilem dabit.

ANNO-

ANNOTATIONIS

AD

CAP. VIII, 23.

ADDITAMENTUM.

Recenſentur variae illius loci interpretationes.

Graeca τῶν LXX interpretatio in Codice Alexandrino a Grabio edito talis legitur: Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Τοῦτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποίει χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ ὁδὸν θαλάσσης, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας. Quae ſideliter reddidit Arabicus, qui in Bibliis Polyglottis editus eſt, interpres. In codice vero Romano graeca verſio ita ſonat: Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Τοῦτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποίει χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Ita Graeca legit et Hieronymus, qui ea inde a Τοῦτο πρῶτον (nam quae praecedunt, ad Verſum ſuperiorem trahit) ſic vertit: *Hoc primum bibe, velociter fac regio Zabulon, terra Naphtalin, et reliqui, qui juxta mare eſtis, trans Jordanem Galilaeae gentium.* Pro כָּעֵת legit interpres לְעֵת, quam vocem a proximo הָרִאשׁוֹן avulſit, eaque comma clauſit. Porro in verbis Τοῦτο πρῶτον πίε vocem πίε non eſſe interpretis, ſed librariorum, na-

natumque ex vitiosa enunciatione dictantis aut scriptione verbi *ποίει*, recte observatum a GROTIO et LUD. CAPPELLO. Igitur interpres Graecus simpliciter scripsit: τοῦτο πρῶτον ταχυποίει. Vertit hebraicum הֵקַל per ταχυποιεῖν, *velociter facere, accelerare*, voce ficta, neglexitque voces וְהָאַחֲרוֹן et הִכְבִּיד, quum eas cum ceteris non posset construere. Quae in codice Alexandrino in fine Versus addita sunt, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας, habenda pro glossemate.

Reliquae versiones Graecae ex Procopii Commentario a Drusio et Montesalconio excerptae, propius ad textum Hebraeum accedunt. Symmachus et reliqui: Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλὼν, καὶ γῆν Νεφθαλεὶμ, καὶ ὁ ἔσχατος ἐβάρυνεν ὁδὸν τὴν κατὰ θάλασσαν. At Symmachi haec esse dubium est, quum verbum de verbo exprimant hebraica, nec sensus ulla ratio sit habita, quae Aquilae ratio esse solet. HIERONYMUS: „Pro *Galilaea gentium* [גְּלִיל הַגּוֹיִם] Aquila θῖνας *gentium*, Symmachus *terminos gentium* interpretati sunt: θῖνας autem *tumulos* intelligimus *arenarum*, qui vel in littoribus, vel in ripis sunt." Patet, Symmachum, aut quis alius ille interpres fuerit, verba כָּעֵת et הָרִאשׁוֹן sejunxisse, הָאַחֲרוֹן ad הָרִאשׁוֹן retulisse (etsi, num post πρῶτος et ἔσχατος subaudiendum putarit καιρὸς, aut nomen simile aliud, certo constitui non potest), denique הִכְבִּיד cum הֵקַל junxisse, servata tamen cum ceteris interpretibus in הֵקַל *velocitatis* notione.

HIERONYMUS prius Versus nostri hemistichium retulit ad Versum superiorem, et sic vertit: *et non poterit avolare de angustia sua.* Reliqua transtulit ita: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Naphtali, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium.* Quorum verborum sensum hunc esse ait: „Primo tempore terra Zabulon et terra Naphtali relevata esse dicitur onere peccatorum, novissimo autem tempore aggravata est fides eorum. — Nazaraei hunc locum ita explanare conantur: Adveniente Christo et praedicatione ejus coruscante pri-

primum terra Zabulon et terra Naphtali scribarum et Pharisaeorum erroribus est liberata, et gravissimum traditionum Judaicorum jugum excussit de cervicibus suis. Postea autem per Evangelium Apostoli Pauli, qui novissimus Apostolorum omnium fuit, ingravata est, id est, multiplicata praedicatio, et in terminos gentium et viam universi maris Christi Evangelium splenduit."

Syriaca hujus Versus translatio haec est: ܡܛܠ ܕܠܐ ܢܬܥܩ ܠܐܢܫܐ ܕܡܬܐܠܨ ܐܝܟ ܕܒܙܒܢܐ ܩܕܡܝܐ ܩܠܝܠܘ ܐܪܥܐ ܕܙܒܘܠܘܢ ܘܐܪܥܐ ܕܢܦܬܠܝ ܘܐܚܪܝܬܐ ܐܘܩܪܬ ܐܘܪܚܐ ܕܝܡܐ ܥܒܪܘܗܝ ܕܝܘܪܕܢܢ ܢܗܪܐ ܓܠܝܠܐ ܕܥܡܡܐ, *non enim exagitabit eum, qui est afflictus, ut praecedente tempore. Festinavit terra Sebulon, et terra Naphtali, et imperium illustre reddidit, viam maritimam, ulteriores partes Jordanis fluvii, Galilaeam gentium.* Pro וְהָאַחֲרוֹן videtur interpres וְהָאַחֲרוֹן legisse, cui Syriaci ܐܘܩܪܬ notionem tribuit.

Saadias: فَانَّهُ لَا لَغَبَ لِمَنْ يُضَيَّقُ عَلَيْهِمْ بِالْوَقْتِ ٱلْأَوَّلِ ٱلَّذِي أَسْرَعُوا بِبَلَدِ زَبُولُونَ وَنَفْتَلِي وَبِالْآخِرِ ٱلَّذِي تَغُلُّ عَلَى أَهْلِ طَرِيقِ ٱلْبَحْرِ وَعَبْرِ ٱلْأَرْدُنِّ وَسَوَاحِلِ ٱلْأُمَمِ, *sed non erit molestia illis, qui arctati sunt tempore priore, qui festinarunt in terram Sebulon et Naphtali, et posteriore* tempore, *quod grave fuit populo viae maritimae, et* regionis *trans Jordanem, et oris gentium.*

Chaldaeus: אֲרֵי לָא יִשְׁתַּלְהֵי כָּל דְּיֵיתֵי לְאַעָקָא לְהוֹן כְּעִדָּן קַדְמַי גְּלוֹ עַם אֲרַע זְבוּלוּן וְעַם אֲרַע נַפְתָּלִי וּשְׁאָרְהוֹן מַלְכָּא תַּקִּיף יַגְלֵי

יַגְלֵי עַל דְלָא אַדְכַּרוּ גְבוּרַת יַמָא וְנִסֵי יַרְדְנָא קְרָב כְּרַכֵּי עַמְמַיָא *neque enim deficiet omnis, qui veniat, ut tribulet eos sicut tempore priore. Transmigrarunt populus terrae Sebulon et populus terrae Naphtali, et quicquid superest ex iis, rex fortis abducet in captivitatem, propterea quod non recordantur vis* (ejus, quam experti sunt) *ad mare, et miraculorum ad Jordanem, belli cum munitis gentium civitatibus.* גְּלִיל הַגּוֹיִם igitur interpres non de Galilaea, sed appellative de *tractu, regionibus, civitatibus* terrae Cananaeae accepit. Ceterum cum eo sensu, quem Chaldaeus expressit, fere convenit interpretatio ea, quam Hieronymus Hebraeorum sui temporis esse tradit. Ita enim ille: „Hebraei credentes in Christum hunc locum ita edisserunt: primo tempore hae duae tribus, Zabulon et Naphtali, ab Assyriis captae sunt et ductae in hostilem terram; postea autem non solum duae tribus, sed et reliquae (וְהָאַחֲרוֹן), quae habitabant trans Jordanem et in Samaria, ductae sunt in captivitatem.“ Chaldaei interpretis translatio autem optime illustratur Jarchii hujus Versus explicatione, quae tota ad illam conformata est. Verba enim כִּי לֹא מוּעָף אֲשֶׁר מוּצָק לָהּ sic interpretatur: „Rex Assyriae enim, qui constitutus est, ut angustia et tribulatione terram vestram premat, non est lassus nec piger, quo minus veniat contra illos (Israelitas). Tribus autem vicibus ille in eos irruit: prima vice Pecachi tempore, quo cepit Hijonem et Abelum domus Maachae, Kedeschum, Galilaeam, totamque terram Naphtali [vid. 2 Reg. XV, 29.], quae deportatio anno quarto Ahasi accidit; anno autem Ahasi duodecimo Phul, Assyriae rex, deportavit Rubenitas et Gaditas atque dimidiam tribum Manassis, prouti narratur 1 Chron. V, 26., quod accidit in principio rebellionis Hoseae, filii Elae, contra regem Assyriae, vid. 2 Reg. XVII, 4.; tertia vero deportatio accidit sexto Hiskiae anno, qui fuit annus nonus, postquam Hoseas rebellaverat, quo tempore expugnata est Samaria, regni caput, atque omnes Israelitae in exsilium abducti sunt. Id igitur innuit vates, cum hic dicit, non esse lassitudinem hosti,

hosti, Assyriae regi, qui angustia premat terram Israeliticam." Quae jam sequuntur verba hebraea, הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי, ex Jarchii mente sic erunt vertenda: *sicuti tempore hoc primo leviter affecit* rex Assyriae *terram Sebulon.* Nam explicat illa hoc modo: „Deportatio illa media erit levis, sicut deportatio temporis prioris, quo rex Assyriae levi exilio deportavit incolas terrae Zebulonis et Naphtali [2 Reg. XVII, 1.]; nam secunda etiam deportatione nonnisi duas tribus dimidiamque, quae trans Jordanem erant, abduxit; at tertia et ultima deportatione, ille (rex Assyriae) everriculo purgavit omnia [serioribus Hebraeis כִּבֵּר notat *everrere domum*, et כִּבּוּר *everritionem*], tanquam scopis domum purgans. Potest tamen הִכְבִּיר et *gravius affecit* exponi, ut oppositum sit τῷ הֵקַל *levius affecit.* Quando autem Jesajas hoc vaticinium protulit, primi Israelitae jam erant abducti. Dictione דֶּרֶךְ הַיָּם indicat illos, qui juxta mare Tiberiadis habitabant, i. e. Naphtalitas, juxta Deut. XXXIII, 23. Verbis עֵבֶר הַיַּרְדֵּן secundam deportationem, Rubenitarum et Gaditarum, innuit. גְּלִיל הַגּוֹיִם autem *universam terram Israeliticam* indicat, quae גּוֹלֶלֶת *volvebat* s. *trahebat ad se omnes gentes,* quoniam omnes eam amabant, et ad eam negotiandi causa veniebant, unde Jeremias [III, 19. al. 14.] eam appellat *possessionem decorum,* צִבְאוֹת גּוֹיִם *exercituum gentium.*" Ad Israelitarum deportationes hunc Versum retulit et KIMCHI, etsi in pluribus a Jarchio discedat. Nam מוּעָף non, sicut ille, a יָעַף, sed ab עוּף derivat, et *obscuritatem* notare observat; coll. Job. X, 22. Ad verba hujus Versus priora, כִּי לֹא מוּעָף אֲשֶׁר מוּצָק לָהּ haec notat: „Non existimavit Israel se ipsum in tenebris, i. e. in angustia et afflictione, quae venit in terram initio, quasi dicat: adhuc non sentit in se, quum deportati sint Zebulon et Naphtali." Reliqua ita exponit: „הֵקַל, scilicet qui eos deportavit, Tiglath-Pileser, qui captivos abduxit Rubenitas cum dimidio tribus Manassis, Paralip. V, 26., nec non Zebulonem et Naphtalim, 2 Reg. XV, 29. וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיר, scilicet qui eos deportavit, Sanheribus,

ribus, qui eos gravius affecit, dum reliquas tribus abduxit. Nominat vero *viam maris, trans Jordanem, Galilaeam gentium*, propterea quod relicta erat Hierosolyma, quae non fuit hosti subjecta, ea vero est in medio terrae Israelis. Recenset loca, quae sunt in termino terrae Israeliticae." Capiunt cuncti illi interpretes הֵקַל *levius tractandi* significatione, quam nusquam alias obtinet. Quum הֵקַל Jon. I, 5. 1 Sam. VI, 15. *levare, exonerare* denotet, et 1 Reg. XII, 4. coll. Vs. 9. 10. הֵקַל מֵעֲבוֹדָה de *servitutis jugo demendo* dicatur; eandem notionem nostro quoque loco adhibendam existimavit J. B. Koppe in Programmate Academiae Gottingensis nomine scripto anno 1779., atque in notis ad Lowthii Commentar. ad h. l. Verum nonnisi sequenti מ illam *levandi exonerandique* significationem הֵקַל obtinere, docent loca indicata. Cum Accusativo, ut hoc nostro loco, constructum, semper denotat *vilem habere* eam rem, de qua sermo est; vide loca supra p. 358. adscripta.

Cap. VIII, 1. *Tum mihi Jova mandavit: agedum, sume volumen magnum cui inscribas charactere communi: „festinat praeda, properat rapina."*

2. *Itaque fidos testes adhibui, Uriam, sacerdotem, et Sacharjam, Jebarachjae filium.*

3. *Tum accessi ad prophetissam, quae quum gravida facta fuisset, filium peperit, quem Jova jussit, ut „Festinat praeda, properat rapina", nominarem;*

4. *Fore enim, ut priusquam puer is sciret „mi pater", aut „mea mater", pronunciare, opes Damasci, Samariaeque spolia Assyriae regi praeferantur.*

5. *Praeterea mecum amplius loquutus est Jova hunc in modum:*

6. *Quoniam iste populus repudiata Siloae aqua, quae placide fluit, Rezine et Remaljae filio delectatur;*

7. *Pro*

7. *Propterea Dominus est eis adducturus aquas fluvii validas et multas, Assyriae regem, cum omni suo apparatu, qui omnes suos alveos superabit, omnesque ripas suas excedet;*

8. *Pervadit ad Judaeam, inundat, perrumpit, tangit ad collum usque. Expansae sunt ejus alae, implet quam late patet tuam, o Immanuel, terram.*

9. *Conspirate, populi, et profligamini! Attendite omnes, qui estis in finibus remotis; accingite vos, et profligamini! accingite vos, et profligamini!*

10. *Inite consilium, et dissolvetur! decernite rem, et erit irrita, quoniam nobis adest Deus.*

11. *Ita Jova mihi dixit, valide me urgens docuitque, non esse hujus populi viâ gradiendum, sic dicens:*

12. *Ne conjurationem dicite quidquid populus iste conjurationem dicit, nec timeatis quod illi timent, neque formidetis!*

13. *Sed Jovam, agminum Deum, sancte colite; is metus vester, is pavor esto.*

14. *Is erit Sanctuarium, et lapis offensionis, et saxum illisus duabus Israeliticis domibus, laqueus et tendicula Hierosolymitanis;*

15. *Impingentque eorum multi, et cadent, et frangentur, et irretientur, et capientur.*

16. *Colliga oraculum, obsigna institutionem, cum iis qui a me edocti sunt.*

17. *Ergo Jovam exspectabo, qui vultum suum a stirpe Jacobi abscondit, eumque sperabo.*

18. *Ecce me et pueri, quos Jova mihi dedit ut essent signa et portenta in Israele, a Jova, agminum Deo, Zionem montem incolente.*

19. *Quodsi vobis dicant, ut necromantes divinosque mussantes et murmurantes consulatis; nonne suum debet Deum populus quisque consulere? num pro vivis mortuos consulamus?*

20. *Ad institutionem et ad oraculum! Quodsi non ita loquantur; nulla ei affulgebit aurora;*

21. *Regionemque gravati et famelici peragrabunt; fietque cum esuriverint, ut irati maledicta in suum regem et in suum Deum conjiciant, sursum suspicientes.*

22. *Quodsi vero ad terram respexerint, ecce angustia, tenebrae, caligo terroris plena, in qua impingunt.*

23. *Nec tamen semper obducta tenebris erit terra, cui angustia fuit. Quemadmodum prius tempus Sebuloniam Naphtaliticamque terram vilem reddidit; ita posterius tempus regionem maritimam trans Jordanem, Galilaeamque gentium gloriosam reddet.*

Cap. IX, 1. *Homines in tenebris versantes magnam lucem videbunt, terram mortis umbra involutam incolentibus lux adfulgebit.*

2. *Ampliabis gentem tantâque afficies laetitia, ut coram te gaudeant sicuti in messibus gauderi solet, quomodo in dividendis spoliis exsultatur.*

3. *Nam tu eorum oneris jugum humerorumque virgam, baculum eis imperantium perfringes, sicut die Midianitarum.*

4. *Nam omne ocreati calceamentum et sanguine volutata vestis incendio dabitur; ignisque fiet pabulum.*

5. *Nam puer nobis nascitur, filius nobis datur, qui humeris suis principatum gerit, qui nomine vocatur Admirabilis, Consiliarius, Divinus heros, Aeternus pater, Princeps pacis*

6. *Principatus ejus amplitudini et paci nullus erit finis: solio Davidico insedebit ejusque regno praeerit, ad id jure justitiaque condendum, et stabiliendum in omnem deinceps aeternitatem, id quod Jova, agminum Deus, ardente suo amore praestabit.*

VII.

VII.

Cap. IX, 7. — X, 4.

ARGUMENTUM.

Oratio in Ephraimitas, qui pessimo consilio se junxerant Syris ad oppugnandos Judaeos, cognatos suos, et ad exstirpandum, si pote, regnum domus Davidicae. Illis, qui fastu et arrogantia pleni magnas animo conceperant et fovebant spes de insigni rerum suorum incremento, propheta ob oculos ponit crimina, quibus Deo obstricta erant, et contumacibus ac resipiscere recusantibus denunciat supplicia divinitus ipsis infligenda. Absolvitur haec concio *quatuor* partibus, quae singulae terminantur solenni hac formula, *non esse aversam iram Dei, sed adhuc manum ejus extentam:* 1) Vs. 8 — 11. (Versus 7. est inscriptionis loco); 2) Vs. 12 — 16.; 3) Vs. 17 — 20.; 4) Cap. X, Vs. 1 — 4. Singulae hae partes sunt bimembres: priori membro proponitur delictum, posteriore poenarum comminatio.

Quae IX, 18. 19. 20. leguntur non est dubium respicere ad intestina bella, quibus regnum Ephraimiticum, occiso Pecacho, discindebatur, Hos. VII, 7. Est igitur hoc vaticinium, regnante adhuc in Judaea Ahaso, haud longe post illud, quod proxime praecedit, editum.

Cap. IX, 7. Hic Versus inscriptionis loco vaticinio praemissus est, ita tamen ut cum iis quae sequuntur cohaereat;

haereat; cf. Zach. IX, 1. 2. Arguit primum Ephraimitarum faſtum et contemtum, quo exceperant oracula prophetarum Jovae, quibus infelix coeptorum exitus iis denunciabatur. Per *verbum*, *miſſum in Jacobum* etc. haud dubie intelligendum ipſum noſtrum vaticinium. *Jacobo* et *Iſraele* h. l. regnum Ephraimiticum, ut infra Vs. 11. 13. deſignatur, vid. et Hoſ. V, 1. 3. 5. VII, 1. 10. דָּבָר hic eſſe *oraculum*, *minas* continens et *denunciationes* poenarum divinarum, ipſe contextus docet. Ita et infra XVI, 13. XXVII, 22. Alexandrini verterunt *θάνατον*, *peſtilentiam* (cf. Grotium ad Matth. XXIV, 7.), quaſi extuliſſent דֶּבֶר. נָפַל *Cecidit*, verbum, oraculum minans, *fulminis inſtar*, ut obſervat Schultens *Origg.* L. I. Cap. VI. §. XI. p. 273. Sed Gesenius verbo illo eo potius, quod oraculum hoc *coelitus demiſſum eſt*, reſpici putat, quemadmodum Arabes ſuo نزل *deſcendit* in Conjugationibus tranſitivis II. et IV. utuntur. Cf. Dan. IV, 28. קָל מִן שְׁמַיָּא נְפַל *vox de coelo delapſa eſt.*

8. וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ *Experientur* hoc verbum, et ha[s] minas Ephraimitae, qui, ut ſunt animo inſolenti, et vano cum aliquid ſimile ab aliis obtenditur, cum ſibilo excipiun[t] verba minacia, ſeque contra omnia adverſa ſatis parato[s] eſſe putant. Eſt autem veriſimile, hoc idem jam ſaep[e] Ephraimitas audiviſſe, et verbis, quae ſtatim commemo[-]rantur, has propheticas minas exſibilaſſe. יָדַע ſaepius di[-]citur de eo, qui *experitur* poenas, quas praenunciatas ante contemſit; ut Hoſ. IX, 7. *Venerunt dies viſitationis*, *illu[-]xerunt dies retributionis et vindictae*, יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל, *expe[-]rientur Iſraelitae:* nec non Job. XXI, 19. יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע *retribuet ei et experientur.* Eodem plane modo Arabes ſuu[m] عَلِمَ uſurpant, quod quum proprie notet *novit*, *ſcivit*; i[n] Corano ſaepiſſime ſignificat *poenas expertus eſt*, *poenas lui[t]*. Sic Sur. XXVI, 48. Pharao incantatoribus ſuis, qui Mo[ſi] miraculis fidem adhibebant, minatur: فلسوف تعلمون *cert[e]*

certe poenas dabitis, poenas a vobis repetam. Plura exempla hujus loquendi uſus collegit Schultens in *Animadverſſ. Philologg.* ad Job. XXI, 19. Sine neceſſitate Hubigantius וְיָרֵשׁ hic mutat in וַיֵּרְעוּ, *pravi facti ſunt*, cum uno Codice Kennicottiano; Seckerus in וְיִבְרוּ, Lowthus in וַיִּגְבְּהוּ, Chaldaei verſione permotus, אִתְרַבְרַבוּ vertentis, quomodo reddidit verbum גָּבַהּ, ſupra Cap. III, 16. Verum recte obſervat Kocherus in *Vindice.* p. 71., Chaldaeum intellexiſſe verbum יָדַע de imaginationibus et placitis vani ſuperbique Ephraimitarum animi, quomodo et Abarbenel in ſuo Commentario fecit. Doederlein ad יָדַע ſubaudit דָּבָר, et hunc Verſum ita vertit: *ſed eam* (ſententiam) *omnis populus, Ephraimitae civesque Samariae ſuperbiente ac faſtuoſe animo accepere, dictitantes* etc. Verba בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר Schultens in *Animadverſſ. Philologg. ad Jerem.* L, 11. interpunctione Maſorethica neglecta, vertit: *Poenas luet omnis populus — ob ſuperbiam et faſtum ejus.* Aptius vero juxta accentus haec verba conjunguntur cum לֵאמֹר, *in faſtu et ſuperbia dicentes.*

9. Inducuntur loquentes ipſi Ephraimitae per prophetarum minas neutiquam deterriti a propoſito invadendae Judaeae. Quamquam variis caſibus afflicti olim a Syris magnam fecerant jacturam, et valde etiam imminuti fuerunt poſt mortem Jeroboami ſecundi; nunc tamen, conſiliis et armis regis Syriae, ſocii ſui, confidentes; tam ſibi in ſua potentia placent, ut priſtinas calamitates prae ſua facultate et opibus leviſſimas reputent. לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה *Lateres ceciderunt, ſed caeſis lapidibus* rurſus *aedificabimus.* Opus lateritium, antea ex latere crudo exſtructum, nunc vero hoſtium injuria dirutum, pro latere crudo ſectis quadratisque lapidibus inſtaurabimus. גָּזִית elliptice pro אַבְנֵי גָזִית 1 Reg. V, 17., גָּזִית vero a verbo גָּזַז, *detondere*, denotat *lapidum durorum dedolationem* ſive *laevigationem.* Vulgatus ſenſum docte vertit, *quadris lapidibus*, ſcilicet *politis* et *laevigatis.* שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף *Sycomori* ex-

excisae sunt, sed commutabimus eas cum cedris. שִׁקְמִים esse *sycomoros*, arborum genus in Oriente longe frequentissimum, Celsius ostendit *Hierobot.* T. I. p. 310., cui addendus Hasselquist *Iter Palaestin.* p. 535. vers. germ.; Norden *Voyage d'Egypte et de Nubie*, p. 57. (T. I. p. 85. edit. Paris. 1795. 4.), qui et iconem adjecit, Tab. XXXVIII. Arbor est vasta, ramosa et in latum extensa, quae incolis terrarum, sub fervido coelo sitarum, insignem praestat usum. In Aegypto et Palaestina frequentissime in littoribus et ad vias juxta pagos plantata invenitur. Ab Aegyptiis veteribus adhibita fuit ad construenda conditoria, in quibus corpora mortuorum balsamo condita reponerent. Arbor huic usui est omnino omnibus aedificiis valde apta, quippe quae putredinem per plurima secula non admittit, et non nisi vetustissima corruptioni obnoxia. אֲרָזִים *Cedrus*, vid. not. supra ad Cap. II, 13. Lignum hujus arboris durissimum ad aedificandum usurpatum esse, apparet ex 2 Chron. II, 7. Cf. Faber *Archäologie der Hebräer*, T. I. p. 368. 369. Si ceciderint domus a latere crudo viliquo sycomoro exstructae, pro illis aliae e quadrato lapide cedrinaque materia excitabuntur, in quas neque vis, neque tempus quidquam habeant juris. Hieronymus: „Populus Ephraim et habitantes Samariam, qui propter multitudinem eriguntur in superbiam, dicunt: Parvum est regnum Judae, et nostri comparatione vilissimum. Itaque illis ruentibus, quasi lateribus, nos quadro lapide aedificemus nobis domum. Illorum sycomoris, quae ligna sunt vilia, hostili incursione succisis, nos imperium nostrum cedris exstruemus, quae imputribiles sunt, ut regnum significent sempiternum."

10. וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו *Idcirco efferet Jova adversarios Rezinis contra eum*, Ephraimum. Qui Rezinum et ejus regnum expugnabit, rex Assyriorum (vid. 2 Reg. XVI, 9.), idem victrices copias in vos quoque convertet, et eodem victoriae cursu vestram quoque regionem populabitur. וַיְשַׂגֵּב *Exaltabit*, i. e. superiores seu potentiores

tiores reddet. Pro צָרֵי רְצִין Hubigantus, Doederlein et Henslerus triginta codicum auctoritate legunt שָׂרֵי רְצִין, quasi vates perfidiam Syrorum denunciet; ut haec verba vertenda sint: *futurum est, ut Rezini principes etiam adversus Ephraimitas excitet.* J. D. Michaelis, Alexandrinorum versione, ὄρος Σιὼν, permotus, legit הַר צִיּוֹן. Lectionem vulgarem viri illi docti igitur censent mutandam, quod ea retenta, non bene intelligi possit, quomodo, si *Rezini* sive Syrorum *hostes*, i. e. Assyrii, Israelitas aggressuri sint; de Syris, Israelitarum sociis, commate sequenti dici possit, eos invasuros esse Israelitas. De ea re dicemus ad Vs. seq. וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ *Et hostes ejus inter se miscebit*, quomodo verbum יְסַכְסֵךְ et hic, et infra XIX, 2. plerique interpretantur, hoc sensu: conglomerati ipsum adorientur; vel, eodem tempore ex diversis partibus in eum irrumpent, quod Versu sequ. mox exponit. Vatablus: „*permiscebit* subint. *populo ipsius*, i. e. efficiet, ut inimici regis Syriae veniant Damascum, et illic habitent, ac in toto regno ejus." Hieronymus: *Et inimicos ejus in tumultum vertet.* LXX: Διασκεδάσει. Sed melius alii: *hostes ejus armabit*; verbo סָכַךְ *tegendi* notionem, quam sumunt Thren. III, 44. obtinet, hinc *tegere*, inducere, *armis*, h. e. *armare*, collato Arabico شَكَّ, *totum se operuit armis*, unde شِكَّةٌ, *arma, panoplia*, vid. Schultensium ad Job. XL, 16. p. 1178. Clodii *Lex. Hebr. Select.* p. 354. seq. Michaelis *Supplemm.* p. 1742. seq.

11. אֲרָם מִקֶּדֶם *Aramaei ab ortu* hostes ingruent. Quum Syrii tunc fuerint socii Ephraimitarum, aliqua difficultas hisce verbis inesse videri possit. Recte vero post Aben-Esram Grotius: „Nam Syri post mortem Rasinis adjunxerant se Assyriis." Postquam ab Assyrio rege superati essent Syri et subacti, arma militesque miscuisse copiis Assyriorum ad Ephraimitas oppugnandos, admodum verisimile est. Vitringa monet, sub *Aramaeis* sive *Syris*, tam a Grae-

a Graecis et Romanis, quam ab Hebraeis aliisque Orientalibus scriptoribus saepe intelligi *Assyrios*. Id quod magis adhuc confirmavit MICHAELIS in *Spicil. Geograph. Hebraeor. Exterae*, T. II. p. 119., ubi et ex medii aevi scriptoribus Syriacis plura loca adfert, in quibus sub *Aramaea* manifeste intelligitur *Assyria*, omninoque *universa trans Tigrim regio*. Conf. BOCHARTI *Geogr. Sacr.* Lib. II. Cap. III. Sic apud Jeremiam, XXXV, 11. Rechabitae, postquam dixissent, se ex praescripto patris sui, Jonadabi, habitasse in tentoriis, usque ad expeditionem Nebucadnezaris primam in hanc terram, addunt: *agedum, conferamus nos Hierosolyma, propter copias Chaldaeorum*, וּמִפְּנֵי חֵיל אֲרָם, *et propter copias Syrorum*. Intelliguntur hic sine omni dubitatione tam *Cis-Euphratenses*, quam *Trans-Euphratenses Syri*. וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר *Et Philisthaei a tergo*, s. *ab occasu*. In libris Hebraeorum historicis, nobis servatis, nusquam quidem traditur, Philisthaeos illis temporibus invasisse Israelitas; nec tamen inde colligi potest, id non factum esse. Nam Philisthaei, ab antiquo infesti Israelitis, omnes occasiones eis nocendi capiebant. Graecus Alexandrinus pro פְּלִשְׁתִּים, quod nomen alias Ἀλλόφυλοι reddit, hoc loco τοὺς Ἕλληνας posuit. Interpretem GESENIUS eo respexisse existimat, quod serioribus temporibus Graeci reges, Ptolemaei et Seleucidae, Israelitas in suam potestatem redegerunt, ut id ipsum ante plura secula vates praedixisse crederetur. וַיֹּאכְלוּ *Vorabuntque*, i. e. bello absument, quo sensu idem verbum, et Deut. VII, 16. Jerem. X, 25. XXX, 16. usurpatur. Eadem figura לָחַם *comedit* pro *impugnavit* Ps. XXXV, 1. LVII, 2., et נִלְחַם *sese invicem comedere* pro *pugnare*. Arabibus quoque مضغ *manducavit* in Conjug. II. est *vehementer* cum alio *conflixit in pugna*. בְּכָל־פֶּה, LXX. ὅλῳ τῷ στόματι, *toto ore, plenis faucibus*; sumta metaphora a devorantibus animalibus, cum vehementi cibo desiderio tenentur. Cf. HOMERI *Iliad.* X, 18. πολέμοιο μέγα στόμα. Alii *undiquaque* reddunt, conferentes פֶּה לָפֶה, 2 Reg.

2 Reg. X, 21. Ita Chaldaeus: בְּכָל אֲתַר, *in omni loco.* בְּכָל־זֹאת — נְטוּיָה] Hac calamitate nondum expiata ſunt delicta populi Iſraelitici; imminent graviora; cf. ſupra V, 25.

12. Cauſa additur, cur Deus illorum poenis nondum ſit ſatiatus. Quia culpam nec agnoverunt, nec emendarunt. Pro עַד־הַמַּכֵּהוּ *ad illum, qui eum percutit,* legit unus codex Roſſianus a priore manu עַד־הַמַּכֶּה, ſine ſuffixo, quod praefixum ה demonſtrativum non pati ſolet. Nec tamen deſunt exempla Suffixi voci, quae ה demonſtrativum praemiſſum habet, additi, vid. infra XXIV, 2. Prov. XVI, 4.

13. וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב *Ideo reſcindet Jova ab Iſraele caput et caudam.* Proverbialis loquendi formula, qua ſignificatur, omnes perituros eſſe, ſummos atque infimos. Cf. Deuter. XXVIII, 13. 44. Similiter, notante Gesenio, dicunt Arabes, قوم هم الانف والاذناب غيرهم, *illi ſunt naſus*, i. e. capita et duces, *alii vero caudae*, inferiores; vid. Lexicon *Camus* dictum p. 1135. edit. Calcutt. *Caput* Verſu ſequente dicuntur eſſe ii, qui praeſunt, quorum conſilio atque auctoritate omnia adminiſtrantur. *Cauda* vero *prophetae mendaces* dicuntur; ſed vid. ad Vs. 14. כִּפָּה וְאַגְמוֹן *Ramum et juncum.* Alia ſimilitudo, idem exprimens. Per *ramum* nobile et forte, per *juncum*, qui tenuis eſt, et paluſtris, adde etiam inanis, quae debilia ſunt, et vilia, ſignificantur. Doederlein כִּפָּה intelligit de *palmis* (conferens haud dubie Chald. כִּיפָּה, quod abſolute quoque de *palmarum ſpathis* ponitur, et Levit. XXIII, 40. כַּפֹּת תְּמָרִים), et in nota addit: „palmae altius excreſcunt et firmitate et pulchritudine non minus quam proceritate reliquas arbores ſuperant (vid. Kaempferi *Amoenitt. Exott.* p. 676.). Arundo vilis eſt et humilis herba: huic ignobiles et exhauſti comparantur (Vs. 16. pupilli et viduae): palmae iis qui in vigore ſunt (juventus, Vs. 16.).“

14. נְשׂוּא־פָנִים proprie *elatus facie*, i. e. viri honorati, ſpectabiles, cf. ſupra III, 3. Hunc Verſum Koppe a Ju-

a Judaeo quodam, qui proverbialem loquendi formulam רֹאשׁ וְזָנָב explicare vellet, inscite additum judicat. Assensorem, praeter Eichhornium et Cubium, nactus est et Gesenium, cui hisce potissimum de causis persuasum est, hunc Versum haud esse Jesajae. Primum vix est credibile, vatem medio in orationis flumine inseruisse interpretationem formulae loquendi, de cujus significatu qui illum audiverunt vel legerunt non dubii esse potuere. Deinde per זָנָב vatem *mendaces prophetas* designare voluisse, ut hic Versus dicit, parum est verisimile, quum *caudâ, capiti,* i. e. principibus, opposita, potius inferiores populi indicari credibile sit. Tum repetitum hoc Versu הוּא *id est* commentatoris, non auctoris, stylum arguit. Denique turbat hic Versus rhythmicam hujus vaticinii normam, ex qua singulae ejus partes *quatuor* Versibus constant (vid. supra p. 378.); hoc vero Versu secunda pars reliquis uno Versu longior fit. Ceterum hanc interpolationem Gesenius haud adeo longe post Jesajae tempora factam existimat a quodam, qui falsis prophetis adversatus eos ut perditissimam et infimam populi faecem sistere vellet.

15. Cf. supra III, 12. מְבֻלָּעִים, *absorbentur,* exitio, quasi lacunis et foraminibus mergentur, vid. not. ad loc. citat.

16. עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי *Idcirco super juvenibus eorum non laetabitur Dominus,* „quum tamen juventus alioqui esse soleat amabilis“, ut bene Grotius. Herm. Muntinghe in *Dissertat. ad quaedam V. T. loca,* Groning. 1775. Observat. VIII. ut concinnior sit membrorum parallelismus haec verba vertit: *ideo erga juvenes eorum nulla utetur clementia.* Nempe verbum שָׂמַח, quod, ut variis locis docuit Schultensius, e. c. ad *Harir. Confess. II,* p. 100. *Confess. III.* p. 146. *Commentar. ad Job.* p. 76. cet., proprie dicitur de *ligno glabro* sive *enodi,* non tantum frequentissima *gaudii* summi, nullisque curarum ac sollicitudinum *nodis constricti,* metaphora usurpari existimat apud Hebraeos; verum etiam, ut apud Arabes, ad *clementiam,*

mentiam, benignitatem, et *liberalitatem*, qua quis se non *difficilem* et *asperum*, sed *facilem*, *quasi enodem*, praestat, traductum esse arbitratur. Sic apud Haririum *Confess. VI.* p. 234. والسّماح يغذي, *et liberalis largitor alimenta praebet.* Hac *liberalitatis* notione שָׂמַח et apud Hebraeos 2 Chron. XXIV, 10. obvium esse observat. *Clementiae* significationem verbo שָׂמַח vindicare studet et J. A. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 39. Sed vocem innumeris V. T. locis *laetandi* notione occurrentem, hoc solo *clementiae* significatu sumi, parum verisimile. כִּי כֻלּוֹ חָנֵף *Nam omnis est profanus.* חָנֵף non est *hypocrita*, ut vertere solent, nam ea significatio nullo plane argumento nititur; sed *profanus*, *irreligiosus*, coll. Syr. ܚܢܦܐ, *ethnicus, idololatra*, cf. infra XXXII, 6., et Michaelis *Supplemm.* p. 848 — 850. Quae interpretatio firmatur quoque per illud, quod חָנֵף hic conjunctum est cum נְבָלָה, quae vox saepe de *irreligiosorum* et *ethnicorum erroribus* usurpari solet; cf. infra XXXII, 6. et Ps. XIV, 1.

17. Similitudine eleganti explicat propheta, quam late impietas Israeliticos pervaserit fines, et quam misere omnia prostraverit. Cum magnam cladem, aut infortunium accidisse significare volumus, ab igne atque incendio nomina mutuamur. Quia ab aliis saepe plurima, ab incendio non nisi pauca, eaque perraro, tuta sunt. Ut autem ignis, ubi vibratus e coelo, sive pastorum incuria, aut etiam studio, in sylvam incidit, primum quidem humilem, aridamque materiam corripit, quales sunt vepres ac spinae, deinde vero majore quodam impetu ex incendio concepto sylvam totam comburit, interim omnia obvolvente et obnubilante fumo, atque ad coelum usque sursum undante (גֵּאוּת עָשָׁן, vid. mox infra); sic impietas, late grassata in populo Israelitico, ipsa pessimos istos homines misere perdit. וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר *Et incendit*, incendium fecit (ut infra XXXIII, 12.), *implexa sylvae*, X, 34. Genes. XXII, 13. Pro וַתִּצַּת Codex

Codex Noricus I. legit וְחָצִית, quam lectionem expressit Doederlein, qui vertit: *sylvam densissimam corripiet.* וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן *Denseque convolventur elatione fumi,* i. e. sicut fumus sese convolutus extollit, et in aere extenuatur et evanescit. Verbum אָבַךְ, ἅπαξ λεγόμενον, Castellus in *Lex. Heptagl.* confert cum Syr. ܐܒܟ, *fastuose, superbe incedit,* vertitque: *et superbiunt,* fastuose se gerunt, *ut superbia fumus,* h. e. superbia eorum (ipsi superbi), fumi instar evanescet, interibit. Placet id Michaeli quoque, qui vertit: *und die so stolz in die Höhe steigen, sind Rauch.* Vid. *Supplemm.* p. 6. 7. Meliorem, ex meo quidem sensu, interpretationem Doederlein affert ex A. Schultensii *Lexico Hebraico,* cujus duae tantummodo plagulae prelo mandatae sunt. In his Schultensius sub voce אָבַךְ monet: „sciatur, בּוּךְ et אָבַךְ unius esse originis et potestatis apud Arabes, *in spissitate per convolutionem.* Vertendum igitur, et dense *convolvuntur elatione fumi.* Metaphora desumta a densis fumi voluminibus, ex vasto incendio submissis in coelum, totumque aëra obscurantibus."

18. בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ *In excandescentia,* s. *furore Jova,* Domini *agminum* (cf. I, 24.), *combusta,* exusta *est terra.* Nam ἅπαξ λεγόμενον עָתַם explicandum ex Arabico غَتْمٌ, *aestus ingens et suffocans.* Cf. Joel I, 12. 19. 20. Amos VII, 4. Recte Chaldaeus et Graecus vertunt, *adusta est* (חֲרוּבַת, συγκεκαύσεται), Syrus ܐܬܠܚܬ, *contremiscit,* eodemque modo Vulgatus, *conturbata est terra.* Videntur sensum hariolati esse ex orationis nexu. Alii ut Michaelis et Lowthus; *obscurata est,* collato Arab. عَتَمَ, *obscurus fuit,* unde عَتَمَة, *tenebrae nocturnae.* Quum נֶעְתַּם sit tertia persona singularis *masculini generis,* et אָרֶץ nomen *generis feminei;* Michaelis in *Biblioth. Orient.* T. XIV. p. 136. efferendum existimat נַעְתָּם, quod esset nomen ex Parti-

Participio Niphal formatum. Mihi tamen non opus videtur, lectionem receptam ſollicitare. Erant enim perſonae verborum, eodem modo, quo nomina et pronomina, olim *generis communis;* cujus archaismi varia in V. T. deprehenduntur veſtigia; veluti 1 Paral. II, 48. פִּלֶגֶשׁ כָּלֵב מַעֲכָה יָלַד שֶׁבֶר; 1 Sam. XXV, 27. בְּרָכָה אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ; Job. XXI, 10. שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל (*vacca ejus concipit, nec reſpuit ſemen*). אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ *Alter alteri non parcunt,* ſ. clementia utuntur, 1 Sam. XV, 3. Deſcribuntur diſſidia interna, bella civilia. Sic Hoſeas quoque VII, 7. *Omnes illi calent ut fornax, et comedent judices ſuos; omnes reges illorum ceciderunt,* ſcil. mutuis diſſidiis et factionibus. Vid. 1 Reg. XV, 29. XVI, 11 — 18. 2 Reg. IX, 30. ſeqq. X, 6. ſeqq. XI, 1. ſeqq. Illuſtrat noſter, quae hic dixerat, Verſu ſequenti, pingens imaginem vivam infelicium illorum temporum.

19. וַיִּגְזֹר — וְלֹא שָׂבֵעוּ *Et licet* unus alterum (Vs. 18.) *exſciderit* (Ezech. XXXVII, 11. Habac. III, 17. Thren. III, 54.) *ad dextram, eſurit* tamen adhuc, et alterius ſanguinem ſitit, *et* licet *devoret* unus alterum *ad ſiniſtram, non* tamen *exſatiantur.* יִגְזֹר Ludov. de Dieu interpretatur *maſticabit, vorabit,* coll. Arab. جزر, *ſecuit, mactavit, comedit,* ut reſpondeat τῷ אָכַל, membro poſteriori. Interpretes bene multi, inter quos et Grotius, haec verba accipiunt de *fame,* quae calamitatis temporum partem faceret. Aliis vero, rectius haud dubie, ſub his verbis haec ſententia latere videtur, *nullum caedis et furoris interni ſatietatem fore.* Cives ſe mutuo trucidant; familia in familiam conſurgit, absque ulla aut amicitiae aut conſanguinitatis ratione; unusquisque ea ſaevitia in quosvis fertur, qua leo, aut alia fera bellua, quae inter armenta *ad dextram et ſiniſtram* jugulat, neque *ſanguine ſatiatur.* אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ *Unusquisque carnem brachii vorant,* mutuis caedibus et rapinis. Loquutio proverbialis, ut Gal. V, 15. Id propriis verbis enunciatur Verſu ſequenti. זְרֹעַ *Brachium,* h. l.

h. l. propinquos et neceſſarios indicat, qui brachii noſtri loco reputantur. Reſpondet רֵעַ in loco parallelo Jerem. XIX, 9. וְאִישׁ בְּשַׂר־רֵעֵהוּ יֹאכֵלוּ, *quisque carnem ſocii ſui comedet.* Sic apud Arabes عَضُدٌ, *brachium*, ſaepe denotat *adjutorem, ſocium*, e. c. Coran. Sur. XVIII, 49. Alii proprie haec intelligunt, ut idem hic exprimatur, quod Ovidius dicit *Metamorphoſ.* Lib. VIII. de Erichthonio, fame impulſo:

Ipſe ſuos artus lacero divellere morſu
Coepit, et infelix minuendo corpus alebat.

20. מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה Modo *Menaſſes* rodit et odit *Ephraimum*, et hic viciſſim illum, יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה, modo *conjunctim illi* agunt *contra Judam*; vid. VII, 1. XI, 13. Fratres uterini, discordes inter ſe, alii hoſtibus ſe aggregabant, alii ſe opponunt.

X, 1. הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן *Vae* illis, *qui ſtatuunt ſtatuta vanitatis*, qui iniqua decernunt in judiciis. Redarguit vates judices et rectores populi iniquos, qui populum premunt et exhauriunt, atque in judiciis publicis jus pervertunt, et pro utilitatis ſuae rationibus inflectunt ad ſpoliandos orphanos et viduas; vid. Vs. ſeq. Verba וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ (אֲשֶׁר), *et* (vae) *ſcribis, qui ſcribunt moleſtiam*, i. e. id quod aliis creat moleſtiam, Kimchi, ob Participium et Praeteritum formae Piel (hoc ſolo loco obviae), ita vertenda praecipit: vae *ſcribere facientibus*, quod *moleſtiam ſcribere faciunt*, i. e. qui ſcribendum curant ſententias injuſtas, quas dictare ſolent, ut *judices* deſignentur.

2. לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים *Ut delineare faciant a judicio pauperes*, ut depellant a jure; cf. XXIX, 21. Prov. XVIII, 5. Amos II, 7. Jerem. V, 28., qui torquent judicium, et faciunt, ut pauperes cauſa cadant. וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי *Ut rapiant jus pauperum populi mei*, ut ſpolient pauperes jure ſuo. Pſ. XXXV, 10. Prov. XXII, 22. Coh. V, 7.

3. וּמַה־

3. וּמַה־תַּעֲשׂוּ *Quid facietis!* quomodo vos geretis, ad quem confugietis? לְיוֹם פְּקֻדָּה *Die vindictae.* LXX: Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, cf. 1 Petr. II, 12. פָּקַד *Visitavit,* modo in *bonam* (ut Genes. XXI, 1.), modo in *malam* partem sumitur, ut hic, ubi Deus *visitaturus* dicitur *peccata, scelera,* h. e. ea pro merito puniturus, metaphora desumta a patre familias, qui subinde servorum operas inspicit, et si qui eorum deliquerint, de malefactis cognoscit, et in meritos animadvertit. Cf. Jerem. XXIII, 12. XLVI, 21. Hos. IX, 7. וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא *Et devastatione,* quae *e longinquo,* i. e. e regione propinqua, ab Assyria, veniet? לְשׁוֹאָה pro לְיוֹם שׁוֹאָה, et ante מִמֶּרְחָק est subaudiendum אֲשֶׁר, ut saepe. וְאָנָה תַּעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם *Et ubi relinquetis gloriam vestram,* i. e. opes et divitias vestras, ob quas gloriari soletis? כָּבוֹד interpretes nonnulli intelligunt de *proceribus* et *nobilibus populi,* qua significatione ea vox saepe occurrit, ut infra Vs. 16. et supra V, 13., vertuntque: *ubi relinquetis proceres vestros, quo se proripient nobiles vestri?* Principes enim et magistratus, ait Forerius, plerumque evadere solent ex proelio, et ad loca tuta, natura et arte munita confugere, aut etiam auxilia ab amicis regibus petere, quibus amissam provinciam rursus recipiant: quando autem ipsi quoque principes in potestatem hostium veniunt, actum est de regno. Verum simplicius, כָּבוֹד eo, quo nos, sensu capere, quo et ab Hosea IX, 11. et a nostro infra XVII, 4. capitur. Verbum עָזַב in hoc contextu idem valet, quod, *cui committere depositum,* ut Job. XXXIX, 14.

4. בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ] Magna interpretum discrepantia in horum verborum explicatione, maxime ob vocabulum בִּלְתִּי. Sumi enim id potest duplici modo: *vel* ut י ultima vocis littera sit Jod mere *paragogicum* et (ut loquuntur Grammatici) *terminativum;* et tunc nullam in significatione potestatem habet; *vel,* ut Jod sit *affixum relativum, praeter me,* ut Hos. XIII, 4. וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי, *et Deum praeter me non nosti;*

nosti; quia servans est nemo, praeter me. 1) Qui בִּלְתִּי priore modo accipiunt, iterum variant. a) *Alii* enim id (cum Vulgata) vertunt: *ne*, et hunc Versum conjungunt cum praecedente. Sic Forerius: quo se praeripient principes tui (cf. not. ad Vs. anteced.), *ne tanquam vincti curventur, et tanquam interfecti cadant.* Dathius: *ne ad mortem abripiamini et inter alios occisos trucidemini?* Neque tamen idoneis exemplis probari potest, בִּלְתִּי *ne* valere. b) *Alii* בִּלְתִּי reddunt *nisi: nisi curvabuntur (curvabitur) tanquam vincti; cadent tanquam interfecti*, i. e. qui non captivi abducentur, interficientur; partim captivi abducentur, partim occidentur. Ità Syrus: ܠܐ ܬܬܟܦܘܢ ܬܚܝܬ ܐܣܝܪ̈ܐ ܬܚܝܬ ܩܛܝ̈ܠܐ ܬܦܠܘܢ *qui non incurvabimini sub vinctis, sub occisis cadetis.* Similiter Ludov. de Dieu, qui בִּלְתִּי vertit *praeter*, ut Genes. XLIII, 3. Dan. XI, 18., et ante כָּרַע statuit ellipsin pronominis אֲשֶׁר, Hebraeis usitatissimam, ut verba ita sint reddenda: *praeter eum, qui incurvabitur sub vinctis etiam sub occisis cadent*, h. e. non tantum captivi abducentur, sed praeter eos etiam alii occidentur. Quae quidem interpretatio reliquis omnibus praeferenda fuerit, nisi quod תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים cum Gesenio *loco vincti, loco occisorum*, i. e. tanquam vincti, tanquam occisi interpretemur. 2) Qui בִּלְתִּי reddunt *praeter me*, ii hunc locum interpretari solent ita: (quandoquidem) *absque* sive *praeter me* (i. e. meo denudatus auxilio), *incurvabitur* omnis *inter vinctos, aut inter caesos cadet.* Sic Vitringa, quem sequuntur Lowthus, Cubius, alii. J. D. Michaelis בִּלְתִּי reddit quidem *praeter me*, sed id refert ad Vs. 3., hoc sensu: *ad quem fugietis auxilium petentes, cui relinquetis* (servandas) *divitias vestras, praeter me?* Verum huic interpretationi obstare videtur, quod nec in iis quae antecedunt, nec in iis, quae sequuntur, *Jovae* loquentis vestigium apparet. J. F. Schelling in *Animadverss. philologg.* p. 14. voculam בִּלְתִּי h. l. eandem vim, quam Latinorum *nisi vero*, habere arbitratur (ut Genes. XX, 26.

XLIII,

XLIII, 3. XLVII, 18. Exod. XXII, 20.), cum in oratione gravi ei, quod dictum est, continuo subjungitur aliquid, quod multo majus est, atque illud, si non omnino tollit, certe elevat. Ut igitur vates postquam Vs. 3. dixisset, non habituros esse eos, qui vindictam divinam sint experturi, ad quem confugiant, aut ubi suas divitias deponant, subjungat statim per correctionem quasi: *nisi vero potius* quisque *sub vinctorum numero se submittere* necessum habebit, aut in *caesis occumbent omnes.* כָּרַע proprie talem denotat *curvationem,* qua *pectus incurvatur super genubus* (vid. *Schultensium* ad Job. IV, 4.), ut si leaena fatura in antro cubat, Genes. XLIX, 9. Hinc usurpatur de animalibus, *incurvantibus* se in aqua bibendi caussa (Arab. كرع في الماء *genua posuit, incurvavit se in aqua*), Jud. VII, 5. 6. Eleganter igitur hoc verbum hic ponitur de *vinctis captivis,* qui *incurvantur,* quando compedibus vinciuntur et cippis includuntur pedes eorum, ut in terra jacere vel sedere cogantur. Non est opus, ut cum Vitringa et Eb. Scheidio in *Specim. Observatt. ad quaedam V. T. loca,* Groning. 1763. §. 3. h. l. cogitemus de lignis curvis, quae instar jugi captivorum collis imponebantur. כָּרַע *Incurvabit se,* scil. quisque vestrum, impersonaliter, ut קָרָא, *vocavit* quisque, Genes. XVI, 14. אָמַר, *dixit* quisque, 1 Sam. XXXIII, 22. coll. 1 Sam. IX, 9. תַּחַת *loco, pro,* vincto, occiso, i. e. statu et conditione vincti, instar vincti, occisi. Alii: *in loco vinctorum* h. e. carcere, et, *in loco occisorum,* i. e. in campo proelii. Ludov. de Dieu תַּחַת hic reddit *infra, deorsum,* ut Genes. XLIX, 25. *benedicet tibi* בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת *benedictionibus abyssi jacentis infra* s. *deorsum.* Quod denique singularis כָּרַע, et pluralis יִפֹּלוּ in eadem oratione alternant, in stilo hebraico, maxime poetico, frequentissimum. Vid. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 413.

Cap. IX, 7. *Verbum misit Dominus in Jacobitas, ceciditque inter Israelitas,*

8. *Quod experientur universus Ephraimitarum populus, et Samaritani, qui superbe elatoque animo ita dictitant:*

9. *Lateritia ceciderunt, quadrato lapide aedificabimus; sycomori succisae sunt, cedros reponemus.*

10. *Enimvero efferet Jova Rezinis hostes adversus illos, eorumque hostes armabit,*

11. *Ut a fronte Syri, a tergo Palaestini Israelitas toto ore devorent. Ne sic quidem sedata illius ira, quin habeat adhuc porrectam manum.*

12. *Non redit populus ad eum qui ipsum caedit, nec requirunt Jovam, agminum Deum.*

13. *Ideo rescindet Jova ex Israelitis caput et caudam, ramos et juncos uno die.*

14. *Caput senes sunt et auctoritate praediti; cauda autem vates, qui falsa docent.*

15. *Populi istius gubernatores sunt deceptores, qui te dirigunt, absorbent.*

16. *Propterea ejus neque juvenibus delectatur Dominus, neque pupillorum et viduarum miseretur, quandoquidem universi impuri sunt et facinorosi omnesque ore flagitiose loquuntur. Ne sic quidem pacata ejus ira, quin habeat adhuc porrectam manum.*

17. *Nam ardens quasi impietatis incendium vepres virgultaque absumet, et incensa silvae densitate fumus in altum sese evolvet.*

18. *Jovae indignatione exusta est terra, suntque homines quasi fomes incendii, nec parcunt alii aliis.*

19. *Caedunt ad dextram et esuriunt, devorant ad sinistram nec satiantur, sui ipsorum brachii carnem vorant.*

20.

20. *Manasse Ephraimum, Ephraimus Manassen, atque hi una Judam adoriuntur. Ne sic quidem sedata illius ira, quin habeat adhuc porrectam manum.*

CAP. X, 1. *Vae, qui decreta statuunt iniqua, scribendaque dictant facinorosa,*

2. *Ad tenuium evertendas caussas eripiendumque jus inopibus mei populi, quo viduas habeant praedae, pupillosque diripiant.*

3. *Quid facietis poenarum venturaeque procul vastitatis tempore? Ad quem perfugietis ad auxilium? aut ubi vestram relinquetis nobilitatem?*

4. *Qui non vincti incurvantur, caesi occumbent. Ne sic quidem sedata illius ira, quin habeat adhuc porrectam manum.*

VIII.

Cap. X, 5. — XII, 6.

ARGUMENTUM.

Prior Capitis X. pars (Vs. 5 — 27.) continet declamationem in regem Assyriae. Minatur vates gravissimas calamitates, quibus Jova deprimere decreverat fastum et arrogantiam potentissimorum illorum Orientis principum, qui, postquam Syros cum Ephraimitis aliosque reges minores devicissent, cogitabant de invadenda Judaea, expugnandis Hierosolymis, et republica sacrisque hujus populi, ad exemplum aliarum a se domitarum gentium, exscindendis. Sed horum principum aliquis dum in eo erit, ut efficiat, quod sibi proposuerat animo, ab ipsa Jovae manu, absque ope humana corripietur, prosternetur, et maxima affectus clade liberam relinquet rempublicam Israeliticam. Cui promissioni ut eo majorem addat vim, rursus ad calamitates redit, quae populo Israelitico ab Assyriis imminent. Hostis adest, multos sternit, sed non penitus exstirpat gentem Judaeam. Subito enim a Jova perditur (Vss. 28 — 34.). Hostium Israelitici nominis stragi et excidio succedet aurea aetas, rege aliquo e gente Davidica auspice. In quorum felicissimorum temporum descriptione vates ita versatur, ut primum depingat regem, omni virtute regia instructum (Vs. 1 — 5.), deinde altam, quae illo imperante regnabit, et inconcussam pacem (Vs. 6 — 9.), tum regii nominis celebritatem summam (Vs. 10.), restitutos in patriam exules (Vs. 11. 12.); finitum triste

triste inter Judaeos et Israelitas dissidium (Vs. 13.), victorias denique de gentibus vicinis amplissimas (Vs. 14.). In qua seculi aurei descriptione vates artificio egregio imaginibus utitur ex antiquissima populi Israelitici historia petitis, et huic genti plane propriis. Clauditur hymno, quo Hebraei soluti et in libertatem vindicati divina praedicant beneficia (Cap. XII.).

Carmen hoc ad eandem (Ahasi) aetatem, qua carmina superiora edita fuerant, esse referendum, Vitringa censet hac potissimum ex causa, quod in eo haud pauca iis, quae in antecedentibus dicta fuere, similia deprehendantur; veluti si conferas Vs. 24. 25. 26. Capitis decimi cum Cap. VIII. Vs. 8. 9. 10.; porro Cap. X. Vs. 6. cum Cap. VIII, 1. 4.; et Cap. X, 27. cum Cap. IX, 3. Verum ex unius aut alterius vocis et loquutionis similitudine, quae in duobus carminibus deprehenditur, non sequitur, ea uno eodemque tempore edita esse. Samariam hoc vaticinio edito jam fuisse excisam, aperte indicatur Vs. 11., ubi non quidem propheta (ut dici possit, ex styli prophetici consuetudine praeteritum tempus hic adhiberi loco futuri), sed rex Assyrius ipse potentiam suam in expugnatione Samariae demonstratam jactans, et ex ea superbiens, inquit: *annon sicut feci Samariae et vanis illius diis, sic facere licebit Hierosolymis eorumque idolis?* quae verba arguunt, de ea Samariae expugnatione esse sermonem, qua Israelitae in captivitatem fuere abducti, idolis illorum destructis; ex cujus expeditionis successu Assyrius majora adhuc ausurus, idem excidium intentabat Hierosolymis et templo Jovae. Samaria vero expugnata est anno Hiskiae sexto, vid. 2 Reg. XVIII, 9. 10. Haud longo post tempore, cum illius ruina adhuc in recenti memoria esset, et Judaei eandem ab Assyriis calamitatem sibi metuerent, videtur hoc vaticinium editum, quo suorum animos spe divini auxilii vates erigit. Sententiae eorum, qui hoc carmen ad id tempus referunt, quod proxime praecessit reditum Assyriorum ex Aegypto, Sanheribo duce, circa finem

finem anni Hiskiae decimi quarti, quibus et nos olim accessimus, Gesenius vere monet obstare descriptionem adventantis contra Judaeam Assyriorum exercitus (Vss. 28. seqq.) ab aquilone, non ex meridie, vid. not. ad illum Versum.

Postremam vaticinii partem inde a Versu 11. Cap. XI. usque ad Capitis XII. finem suspicabar olim non esse Jesajae, sed additam ab eo, qui plura vaticinia antiquiora in hunc librum congessit, ob argumenti similitudinem. Serius enim Jesajano tempus arguere videbantur, quae XI, 11. 12. 15. 16. de reducendis Hebraeis exsulibus non solum ex Aegypto et Assyria, verum et ex Elamo et Sineare, Chaldaici regni regionibus, atque ex insulis et oris Graecis leguntur. Sed re diligentius perpensa intellexi, illa a Jesajano aevo minime esse aliena, quum jam tunc multi Hebraeorum in bellis capti et ut servi venditi per terras illas dispersi esse potuerint. Ita Graecis venditos esse a Phoeniciis Judaeos et Hierosolymitanos, queritur Joel, Jesaja aetate paulo prior, IV, 6. (al. III, 11.). Elam et Sinear vero Jesajae tempore Assyriaco imperio suberant. Alia ad vindicandam Jesajae posteriorem hujus carminis partem attulerunt Beckhaus in libro *über die Integrität der prophetischen Schriften* p. 77. seqq., et Gesenius in Commentar. P. I. p. 389. seqq.

Cap. X, 5. שֵׁבֶט אַפִּי *Virga irae meae*, i. e. virga, instrumentum, quo poenas exercebo in populum improbum. זַעַם *Ira spumans*, coll. Arab. زغم, *spumavit*, vid. Schultens ad Proverb. XXIV, 24. Pro וּמַטֶּה־הוּא codd. Kennicott. quinque et tres Rossiani וּמַטֵּהוּ legunt. In verborum constructione et totius Versus interpretatione discrepant. Hieronymus: *Vae Assur: virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.* Ita et Forerius, Ludov. de Dieu, Coccejus, alii. Verum in hac interpretatione parallelismus membrorum non observatur; ex quo

τῷ

שֵׁבֶט אַפִּי respondet וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי; membrum posterius plenius enunciat sensum prioris. Unde equidem praefero SCHMIDII interpretationem, quam et GESENIUS adoptavit, *vae Assyriis, qui sunt virga irae meae; et baculus, qui est in manibus eorum,* est *baculus indignationis meae.* Subauditur, ut saepius, pronomen relativum; nec minus frequens hoc est, ut nomen prius positum, ut h. l. מַטֶּה, cum repetendum est, omittatur. VITRINGA, quem sequitur J. D. MICHAELIS, sic vertit: *vae Assyrio, qui est virga meae irae, et in quorum manu* qui est *baculus,* est *severitas mea;* sive, *baculus, qui est in manu eorum, est severitas mea,* h. e.: quicquid apud ipsos virium, et imperii et potestatis est, quo usi fuerunt, in populo meo affligendo et caedendo, nullum esset, nisi populus meus meam provocasset *severitatem;* ut adeo populus meus non ab Assyriis, sed *ira* et *severitate mea* percussus esse putandus sit. Minus recte alii vertunt: *et baculo furoris mei, qui est in manu ipsorum;* quod non convenit regulis Grammaticis. Nam vox מַטֵּה si hic acciperetur in statu constructo, proxime jungi debuit voci זַעְמִי, et pro *Segol* positum esset *Zere,* vid. SCHROEDERI *Institt. Lingu. Hebr.* Reg. CVIII. Regem Assyriae, qui hic innuitur, non esse *Nebucadnezarem,* ut interpretes nonnulli voluerunt, sed *Sennacheribum,* patet ex Vs. 9. 11. cf. Argument.

6. בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ] ב hic est idem quod עַל, conjunctum cum nomine עַם, membro sequenti, *adversus populum improbum* (sic enim vertendum חָנֵף, vid. not. ad IX, 16.). Utrum *Ephraimitae* an *Judaei* per *populum profanum* intelligantur; interpretes magna diligentia disquirunt. Mihi quidem vates in toto hoc carmine universum populum Israeliticum, tam *Ephraimiticum,* quam *Judaeum* intelligere videtur. Utrumque populum respicit quoque supra Cap. VIII. Vs. 6. et seq. עַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ *Contra gentem furoris mei mandata ei dabo,* עַם עֶבְרָתִי, *populus furoris mei,* i. e. in quem furorem meum effundere, et quem

quem duriter tractare decrevi; cf. דּוֹר עֶבְרָתוֹ *generationem excandeſcentiae ſuae*, Jerem. VII, 29. וּלְשִׂימוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת *Atque ut eum conculcandum faciat inſtar luti platearum.* Hac loquendi formula ſumma reipublicae ſubverſio exprimitur, cf. Mich. VII, 10. Zach. X, 5.

7. וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה *Veruntamen ipſe* Aſſyrius *non ita cogitabit*, ſe inſtrumentum tantummodo eſſe Jovae, in populum improbum poenas exercentis; ſed ſuperbe ſeſe efferet, et quum ad praedam faciendam miſſus ſit, et ad conculcandos atque humiliandos Iſraelitarum ſpiritus; ipſe plus ſibi juris aſſumet, dum ſtatuit illos non ſolum ſpoliare atque deprimere, verum etiam ad internecionem usque delere. Cf. Zachariae I, 15. *Gentibus iſtis, quiete degentibus, vehementer iraſcor; nam cum ego leviter iraſcerer* (Judaeis), *gravius eos afflixerunt, quam ferebat ira mea.* Verbi דָּמָה vera et propria ſignificatio, quae etiam apud Syros obtinet, eſt, *ſimilis fuit.* Hinc *cogitare* notat, ut hic, et Num. XXXIII, 56. Judic. XX, 5. infra XIV, 24., quod ideae noſtrae tanquam imagines rerum ſunt, quas animo concipimus, quaſi, *formare ſimilitudinem in animo.* כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ *Nam ad perdendum*, ſcil. גּוֹיִם לֹא מְעָט in membro ſequenti, *in corde ſuo*, ſcil. יַחְשֹׁב, ex praecedenti. Scopus ejus eſt, ut ſatiet ambitionem et crudelitatem ſuam.

8. הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים *Nonne principes mei omnes reges?* Pertinet id ad majeſtatem et amplitudinem imperii. Poſſunt autem verba duplici ſenſu accipi: vel, ſatrapas, ſive proceres, quos reges Aſſyriae gentibus a ſe devictis impoſuerant, eſſe regia praeditos poteſtate, quemadmodum vetus Perſicum regnum, referente Tabario in den *Fundgruben des Orients* ab Ill. de Hammer editis T. I. p. 3. not., in ſeptem magnas provincias diviſum erat, quarum praefecti regium nomen et diadema gerebant; vel, ſe, ut regem magnum, ſubjectos ſibi habuiſſe minores plures, fiduciarios et tributarios. Solebant enim reges Orientis ob id maxime ſuper-

superbire, quod ipsis imperarent regibus, unde *μεγάλοι βασιλεῖς, reges magni* (quod nomen Sennacheribo tribuitur a Rabsake 2 Reg. XVIII, 19.), et *βασιλεῖς βασιλέων* dicebantur. Cf. Ezech. XXVI, 7. et ad eum loc. not. Dan. II, 37. Esr. VII, 12.

9. Sensus est, nullam harum urbium, in quas arma sua converterat, potentiae viribusque ejus potuisse resistere; omnes, unam aeque ac alteram, se sub jugum misisse. Iisdem, quae hic leguntur, verbis Sanheribi legati Hiskiae deditionem suasere, vid. Cap. XXXVI, 19. et 2 Reg. XVIII, 34. כַּלְנוֹ *Ctesiphon*, ad Tigrim ab Oriente, cui ab occidente opposita Seleucia; quae duae urbes postea in unam, communi nomine ܡܕܝܢ̈ܬܐ, مداين, *Madain*, dictam, coaluerunt; vid. not. ad Genes. X, 10. et libr. nostr. *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. I. P. II. p. 27. כַּרְכְּמִישׁ ad Euphratem sitam esse, ex Jerem. XLVI, 2. et 2 Paral. XXXV, 20. manifestum. Perquam verisimile, *Cercusium* esse, Arab. قرقيسية, *Kerkisie*, ad Euphratem, ubi Chaboras in illum influit; in delineationibus d'Anvillanis paulo post gradum latitudinis 35. Cf. Schultensii *Indic. ad vitam Saladini* sub *Carkisia*, Michaelis *Supplemm.* p. 1352. seq. et libr. nostr. laudat. l. l. p. 151. כְּאַרְפַּד] Interpretes haud pauci, inter quos et Doederlein, nostrum אַרְפַּד eundem locum esse opinantur, ac אַרְוָד, Genes. X, 18., i. e. *Aradum*, cf. not. ad loc. citat.; Vau, ut volunt, in Pe immutato. Sed vix unum certum exemplum permutationis ו et פ ex toto adferri Hebraismo poterit, et Vau quiescens in אַרְוָד, Vau quod omitti salva voce potest, quia sonum vocalem habet, cum Pe permutari, plane insolens. Accedit, quod nemo veterum אַרְפַּד *Aradum* vertit, aut iisdem litteris, quibus אַרְוָד, scripsit; Syrus vero, cui nomen urbis et regni Syriaci non plane ignotum fuisse credideris, ܪܦܕ, *Refod*, habet, non descriptis litteris Hebraicis, sed illis po-

positis, quibus urbs in Syria noscebatur. Videtur *Arpada*, clara Syriae urbs, fuisse, vid. 2 Reg. XVIII, 34. XIX, 13. Jerem. XLIX, 23. Hodie vero nullum ejus vestigium superest. Vid. J. D. Michaelis *Spicileg. Geogr. Hebr. ext.* P. II. p. 45. De חֲמָת vid. ad Genes. X, 18. et libr. nostr. supra memorat. Vol. I. P. II. p. 254. 271. אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן *Nonne sicut Damascus, ita Samaria* etiam facile expugnabitur?

10. כַּאֲשֶׁר — הָאֱלִיל] Ubi מָצָא cum ל conjungitur, ut hic, significatio ejus videtur esse eadem cum Syriaco ܡܛܐ, *pertingere*, unde *invenire* deinde dictum, quod proprie est, *venire in rem quaesitam*. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1537. et Storrii *Observatt.* p. 272. not. מַמְלְכֹת הָאֱלִיל *Regna idoli*, i. e. regna quae idola colebant; quae consecrata erant diis, diversis a numine Assyriorum. Oratio est figurata, *qua pro eo, quod requirebat τὸ πρέπον personae, substituitur, quod requirit veritas rei*, ut recte monet Coccejus; sicuti *Beth-El* Hos. IV, 15. dicitur בֵּית אָוֶן, Assyrius rex de *diis praesidibus* horum populorum loquitur pro praejudicio suo tanquam de *Diis*, ut patet ex 2 Reg. XIX, 12. 13.; sed tanquam de Diis, qui essent potentia inferiores Diis tutelaribus imperii Assyriaci. At Propheta orationem convertit ad rei veritatem, et *idola* hic vocat הָאֱלִיל *nihilum*. Poterat dicere *regna* אֱלִילִים *Deorum non Deorum*; sed efficacius usus est singulari, ad imitationem *neutrius collectivi*, ut apud Job. XIII, 4. רֹפְאֵי אֱלִל *medici nihili*. Est autem אֱלִיל ab אַל, *negandi* particula, et proprie valet *id quod omnino nihil est*, ex gemino אַל: verum eo sumtum sensu, quo hic occurrit, eleganter involvit peculiarem significationis vim, secundum quam אֱלִיל est אַל־אֵל, vel לֹא־אֵל *non Deus*. Cf. Ps. XCVI, 5. *Quoniam omnes* אֱלֹהֵי הָעַמִּים *Dii populorum*, אֱלִילִים *Dii, Non dii*, dii nulli. וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן *Et quorum dii sunt prae Hierosolymorum et Samariae diis*, fortiores sunt Diis, qui coluntur Hierosolymis et Samariae. מ ante יְרוּשָׁלִַם et שֹׁמְרוֹן est

est comparativum. HIERONYMUS vero illud מ vertit *ex; quomodo invenit manus mea regna idolis, sic et simulacra eorum de Jerusalem et de Samaria;* quod ita explicat: „quomodo cetera regna, quae idolorum cultui serviebant, meis subjeci pedibus; sic et Hierosolymam et Samariam, in qua eadem idola sunt, meae subjiciam potestati." Eodem fere modo Paraphrastes Chaldaeus. Ceterum verba nostra elliptice posita sunt pro: פְּסִילֵיהֶם טוֹבִים מִפְּסִילֵי יְרוּשָׁלַם וְשֹׁמְרוֹן; שֹׁמְרוֹן et יְרוּשָׁלַם in Genitivo posita sunt, nominibus regentibus omissis, de qua constructione vid. STORRII *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 280. not. Praeterea quisque videt, orationem in hoc Versu esse *ἀναπόδοτον*, i. e. deesse partem sententiae posteriorem, *τὴν ἀπόδοσιν.* Integra esse debuit: *quemadmodum prehendit manus mea regna illa idolorum, quorum sculptilia praestantiora sunt sculptilibus Hierosolymorum et Samariae: sic facile prehendet Hierosolyma.* Nec tamen cum KOPPIO suspicari velim, in textu quidquam omissum esse. Innuit potius ejusmodi ellipsis in loquente aut scribente concitationem et ardorem animi. Alexandrini inde a Versu octavo paraphrasin magis quam versionem exhibent.

12. Nunc vates Assyriis poenas minatur, quas Deus ob eorum arrogantiam et fastum ipsis sit inflicturus. וְהָיָה כִּי יְבַצַּע *Verum fiet cum absolverit.* Cum בָּצַע, Arab. بَضَعَ, Hebraeis significet *abrumpere, rescindere;* plerique interpretes *consumendi* significationem, quam verbum illud hic habet, ex metaphora, sumta a textore, qui tela ad finem perducta, *tramam* vel *stamen resecat* aut *abrumpit,* accepisse putant. CAPPELLUS tamen ad h. l. et MICHAELIS in *Supplemm.* p. 207. conferunt Arab. بَصَعَ, *collegit, comportavit* (unde Habac. II, 9. בֹּצֵעַ בֶּצַע *colligens lucrum*). A colligendo Arabes faciunt أَبْصَعُ, *omnes, universi;* hinc jam בִּצַּע erit *absolvere,* omnibus tanquam collectis *perficere,* et finire. Sensus est: cum Jova Judaeos, quantum

satis

ſatis erit, caſtigaverit. Nam מַעֲשֵׂה יְהוָה *opus Jovae* ſunt poenae ab ipſo infligendae, ut ſupra V, 12. אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר *Viſitabo ſuper fructum magnitudinis cordis regis Aſſur*, i. e. animadvertam in cogitata ac verba ejus inſolentia, puniam eum propter arrogantiam. *Fructus magnitudinis cordis* ſunt ea, quae ex arrogantia cordis et elatione animi ac ſuperbia proveniunt; eſt enim cor veluti radix cogitationum et actionum noſtrarum. In hoc igitur contextu ſignificatur gloriatio et blaſphemia regis Aſſyrii, in antecedentibus deſcripta. Doederlein: „notanda h. l. infrequens vocis פְּרִי ſignificatio, ſynonyma τῷ תִּפְאֶרֶת, *ſuperbia*. Nam in origine פָּרָה et פֵּאֵר conveniunt.“ וְעַל תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו] Interpretes nonnulli, ut Kimchi, Vitringa, Doederlein, תִּפְאֶרֶת ex ſignificatione radicis פָּאַר, de qua vid. infra ad Vs. 15., vertunt *gloriationem, jactantiam*, ut infra Cap. XX, 5., ubi Aegyptus dicitur תִּפְאֶרֶת, *gloriatio*, ſive *argumentum gloriationis* Iſraelitarum. Qui vero תִּפְאֶרֶת hic eo ſignificatu ſumunt, quo ſaepiſſime in V. T. occurrit, ii *ornatum elationis oculorum* interpretantur de *venuſtate* et *gratia*, quam qui ſibi placent, et quibus omnia ex votis ſuccedunt, in oculis prae ſe ferunt. Similiter Schmidius: *ornatus elationis oculorum* eſt ſerenatio vultus ex ſuperbia, quam Latini vocant *ſupercilium*, quia ſupercilia altius eriguntur, quam alias ſolent.

13. נְבֻנוֹתִי *Prudens fui*, uſus ſum magna prudentia. V, 21. 1 Sam. XVI, 8. וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים *Amovi fines populorum*, i. e. vicinorum populorum agros in ditionem meam redegi; nam quae ſunt in unius poteſtate, non indigent amplius finibus aut terminis, quibus a ceteris ejusdem domini agris diſtinguantur. Alii הֵסִיר reddunt *transferre* (ut Geneſ. XLVIII, 17.); *finium populorum* autem *translationem* fieri dicunt ab eo, qui ad libitum dominatur, qui miſcet regna et dividit praefecturas ad ſuam utilitatem et libidinem; et habitatores ſedes mutare compellit, quo reddat regiones pacatas, et rebellionum ac defectionum occa-

occasiones demat. Hunc sensum expressit quoque Chaldaeus: וְאַגְלֵיתִי עַמְמַיָא מִמְדִינָא לִמְדִינָא *et transmigrare feci populos e provincia in provinciam.* וַעֲתִירוֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי *Et thesauros eorum*, paratas ab iis opes, *praedabor.* Quod Masorethae legere jubent, עֲתוּדֹתֵיהֶם, significatione non differt ab eo quod in textu exstat. Nam formae פָּקִיד et פָּקוּד plerumque in significatione conveniunt, unde et saepissime in *Kethib* et *Keri* inter se permutantur. Exempla collegit Simonis in *Arcano Formarr.* Sect. II. Cap. IV. §. 13. p. 90. 91. עֲתוּדוֹת sive עֲתִידוֹת vero, ex potestate radicis, *paravit* (Proverb. XXIV, 27. coll. Arab. عتّد et عتد, *paratus, fuit, adfuit, collegit, reposuit*), proprie sunt *res paratae*, hinc *divitiae, thesauri, facultates, opes*, Graecis ἡ οὐσία, τὰ ὑπάρχοντα, coll. Syr. ܥܬܝܕܐ, *copia.* Ita et Syrus vertit: ܘܩܢܝܢܗܘܢ ܒܙܬ, *et opes eorum diripui.* Idem fortasse intellexerunt Alexandrini, qui עֲתִירֹת ἰσχὺν verterunt. Cocceius: *constituta, parata, fixa eorum diruo*, quae populi paraverunt, et exaptaverunt. Gatackerus vertit: *instructissimos* terminos videlicet *eorum*, i. e. regiones munitissimas, *depraedatus sum.* Ita inter veteres Chaldaeus, וְקִרְוֵי תוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בְזֵיתִי, *et civitates eorum laudabiles depraedatus sum.* Quia ab hac ipsa radice עָתַד venit nomen עַתּוּדִים, quod *hircos* et *arietes*, et per translationem *duces* et *gubernatores populi* significat, vid. infra XIV, 9.; idcirco Vulgatus hic *principes* vertit; quasi legisset in masculino: וְעַתּוּדֵיהֶם. Verbum שׁוֹשֵׂתִי (pro שִׁוַּשְׂתִּי) significatione convenit cum שָׁסַס, et Hos. XIII, 15. de *direptione thesaurorum* usurpatur. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 138. efferre mallet שִׁשַּׁשְׂתִּי *turbavi*, cf. not. ad Cap. VIII, 5. Quamplures codd. שׁוֹסֵתִי cum ס, ut verbum hoc scribi solet, multi שׁוֹסֵיתִי, inserto *Jod*; alii defective שֹׁסֵתִי, ut Biblia Soncinensia. וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים *Et descendere feci*, deturbavi, *ut potentissimus sedentes*, scil. in validissimis arcibus et munimentis, quibus se tutos et inexpugnabiles credebant, ut recte Chaldaeus addit. Vel: in alto honoris et potentiae gradu

gradu constitutos. Prius tamen praeferendum, coll. Obad. Vs. 3. Ad marginem legendum praecipitur כַּבִּיר, *magnus, validus*, Arab. كَبِيرٌ, Job. VIII, 15. XXXIV, 24., infra XVII, 12. XXVIII, 2. Quod vero in textu exstat, כַּאבִּיר, positum pro כְּאַבִּיר, *tanquam fortis*, heros, ex scriptura Syriaca, juxta quam Aleph numquam ante se fert Schva, sed in hujus locum suam vocalem transfert, et in ea quiescit, aut etiam plane occultatur; ut חַטָּאת *peccatum*, pro חַטְּאַת Genes. IV, 7.; מְלָאכָה *opus*, pro מַלְאָכָה Genes. II, 2. Plura exempla vide apud Altingium in *Fundamentt. Punctat. Lingu. Sanct.* §. 163. p. 369., atque in C. B. Michaelis *Lumm. Syriac.* §. IX. in *Sylloge Commentatt. Theologicar.* Vol. I. p. 181.

14. Pulchra similitudine explicat, quanta facilitate regna plurima lustraverit, non tam passibus quam victoriis; ut regna deleverit non operosius, aut longiori mora, quam ova, seu pullos in nido relictos, rusticus colligit. וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים *Imo invenit*, consequuta est *manus mea tanquam nidum facultates populorum.* De מָצָא cum ל conjuncto vid. supra ad Vs. 10. קֵן, *nidus*, hic ponitur pro pullis avium, qui adhuc nido continentur; ut Deut. XXXII, 11. כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ *sicut aquila suscitat nidum suum.* Quum חַיִל proprie significet *fortitudinem*; multi interpretes sub חֵיל עַמִּים h. l. *vires, robur, exercitus populorum* intellexerunt; Clericus *propugnacula, moenia* vertit. Verum parallelismus membrorum (כָּל־הָאָרֶץ) docet, חַיִל hic quoque comprehendere *facultates, opes, divitias,* ut Ps. LXII, 11. Job. XX, 15. 18. XXX, 25. Pro לְחֵיל codices nonnulli habent לְכֹל. וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת *Sicut colligere ova*, i. e. sicut colliguntur ova *derelicta.* Infinitivus pro Praeterito vel Futuro saepe usurpatur sic, ut *actio* pro suo *objecto*, vel pro *patiente* actionem ponatur, e. c. Prov. XII, 7. הָפוֹךְ רְשָׁעִים *evertere impii*, i. e. evertentur impii; XV, 22. הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת *rumpere*, i. e. irrita fient *consilia.*

בֵּיצִים

בֵּיצִים עֲזֻבוֹת *Ova relicta*, a quibus matres abierunt, vel ablatae sunt. כָּל־הָאָרֶץ *Omnem terram*, omnem populum et bona terrae. וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף *Nec erat motitans alam.* Quemadmodum cum implumes et derelicti pulli capiuntur, non est, qui strepat aut pennam moveat; ita civitatibus, ultro Assyriae potentiae deditis, aut metu ab habitatore desertis, non fuit, qui contra victrices copias hiscere auderet. נֹדֵד כָּנָף Michaelis vertit *diffugiens alis*, praeeuntibus Alexandrinis, ὃς διαφεύξεται, coll. Arab. ندّ, et נדד Aramaeorum, quod *diffugere* denotat, Cf. infra Vs. 31. XVI, 2. 3. Aptius vero haud dubie de *commotione alarum* acceperunt Vulgatus et Syrus, *qui moverat pennam*, ܡܢܝܕ ܓܦܐ *qui elevat alam.* Sic idem erit cum נוּד (Arab. ناد, *motus, agitatus fuit*, cujus quinta Conjugatio, تنوّد, de *ramorum agitatione* ponitur) Ps. LVI, 9., ubi de *cordis palpitatione* ponitur. וּפֹצֶה פֶה *Aut aperiens os*, ad sonum aut querelam edendum. וּמְצַפְצֵף *Aut pipiens*, vid. supra VIII, 19. Chaldaeus: וּמְמַלֵּיל מִלָּא, *aut verbum obloquutus.* Hieronymus: „Tantus, inquit, terror fuit fortitudinis meae atque victoriae, ut ne fletum quidem et gemitum victi libere proderent."

15. Nunc vates graviter reprehendit superbiam atque vesaniam regis Assyriae, qui sibi adscribebat id, quod divinae virtuti ac beneficio acceptum referre debuisset. הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ *Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui ea secat* lignum aut lapidem? Chaldaeus addit: *dicendo: en! ego scidi.* De verbo פָּאַר, quod coll. Arab. فار proprie est *aestuavit, efferbuit* ut bulliendo olla, interprete Geuhario, unde transfertur ad indicandum *fastum turgentem* et *vanam superbiam*, cf. Exod. VIII, 5. Jud. VII, 2.; vid. Schroederi *Comment. de vestitu mulier. Hebr.* Cap. VII. §. 5. p. 99. 100. אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ *Num exaltabit*

se serra contra moventem eam? dicens: nonne ego secui? ut Chaldaeus addit. מַשּׂוֹר nomen hoc solo loco obvium est *serra*, collato Chaldaico et Syriaco נְסַר, *secuit*, *dissecuit* (vid. 1 Paral. XX, 3.), indeque מַסְּרָא, ܡܣܘܪܐ. Arabibus quoque نَشَرَ est *serravit*, مِنْشَار, *serra*, quod nomen tam Saadias, quam Arabs in Polyglottis hic posuerunt. כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו *Ac si movere* vel *agitare vellet virga* eos *qui ipsam tollunt*; de tollenda virga verbi רום forma Hiphil dicitur et Exod. XIV, 16. Michaelis in *Supplemm.* p. 1615. verbo נוף collato Syriaco ܢܦ, *incurvatus*, *inclinatus est*, ut Ps. LXVIII, 10. גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף עֲלֵיהֶם *pluviam volentem*, i. e. *largam*, *demittes super illos*, verba nostra sic reddit: *ac si baculus demitteret, qui ipsum tollunt,* i. e. ac si baculus putaret, se hominem attollere, a quo demittitur, se vivere, se ferire, non hominem, a quo geritur. Codices plures (Kennicott. quadraginta duo, Ross. triginta quatuor) multique libri impressi pro אֶת־מְרִימָיו exhibent praemissa copula וְאֶת־מְרִימָיו, ex qua lectione Jarchi haec verba sic interpretatur: *quasi agitaret* virga *se ipsam, et manum attollentis ipsam.* Tres codices Kennicottiani, et duo Rossiani habent עַל־מְרִימָיו, *contra extollentes ipsam.* Si hanc admittas lectionem, verbum נוף hic ea significatione sumi possit, quam نَوَفَ habet apud Arabes, *elata fuit res, eminuit*, sive نَيَّفَ *imminuit rei, eminuit super eam.* Vertendum hinc erit: *quasi efferret sese virga contra eos, qui eam attollunt.* Placet id quoque Hubigantio, ut respondeat τῷ עַל הַחֹצֵב בּוֹ membro priori. Ita Vulgatus: *quomodo si elevetur virga contra elevantem se;* et Syrus: ܐܘ ܡܫܬܒܗܪܐ ܫܒܛܐ ܥܠ ܡܢ ܕܡܪܝܡ ܠܗ, *aut superbiret virga contra eum, qui attollit.* כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ *Quasi virga elevaret non lignum*, i. e. eum, qui nihil minus est quam lignum, qui se movere suapte vi potest, i. e. *hominem.* לא haud raro construitur cum nomine

ad

ad rem eam exaggerandam et augendam; v. c. לֹא אֱלֹהִים, *non Deus*, h. e. in quo nihil minus eſt, quam divini aliquid; cf. Job. XXVI, 2. 3. Amos VI, 13. Hoſ. XI, 9. Jeſaj. XXXI, 8. LV, 2. LXX: Ὡς ἐὰν τις ἄρῃ ῥάβδον ἢ ξύλον. Vulgatus: *et exaltetur baculus, qui utique lignum eſt*; Chaldaeus: בְּאַרְמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵן מַן דִּמְחֵי בֵיהּ, *quando elevatur virga ad percutiendum, non virga percutit, ſed ille, qui ea percutit.* Syrus haec verba plane praetermiſit. Saadias: ورفع ٱلعَصَاةِ لَيْسَ مِنْهُ *et* (quaſi) *ſublatio baculi non proficiſceretur ab eo, qui illum ſuſtulit* (مِنْهُ pro مَن رفعها مِن). Sive, uti Geſenius vertit: *quum tamen* (ut ו LIII, 7.) *ſublatio baculi non ab ipſo fiat.* Verſus integri ſenſum recte ita explicat Hieronymus: „Contra Sennacherib, ſive, ut multi putant, Nabuchodonoſor, gloriantem atque dicentem: *In fortitudine manus meae feci, et in ſapientia mea intellexi*, et reliqua, ſanctus propheta reſpondit: O ſtultiſſime mortalium, Dei iram tuam putas eſſe ſapientiam, et illius juſſionem ad tuam refers fortitudinem? Quomodo ſi ſecuris glorietur contra eum, qui ſecurim tenet, et ſerra contra illum, a quo trahitur, et dicant cuncta opera, quae per ſecurim et ſerram fiunt, ſua arte perfecta. Et ſi elevet quispiam virgam, et exaltet baculum ad percutiendum quem voluerit, et ipſa virga et baculus glorientur, et dicant a ſe percuſſum eſſe, qui percuſſus eſt: ſic et tu quum organum Dei fueris voluntatis, erigeris in ſuperbiam, et cuncta quae geruntur tuae gloriaris eſſe virtutis."

16. Subjicitur poena arrogantiae regis Aſſyriorum, variis imaginibus expreſſa. Et primo quidem, dum floreret, et victor aliorum regna invaderet, vates eum comparat corpori pingui, cui ſcilicet integrae ſunt vires, quas ſolet amittere, dum in maciem et tenuitatem, ex aliquo morbo aut inedia devenit. הָאָדוֹן *Dominus ille*, hic non ſine em-

 phaſi

phasi positum videtur, ut significetur, successus omnes et victorias Assyrii a Jova fuisse. Sub מִשְׁמַנִּים plures intelligunt *principes* vel *robustos*, ut Jud. III, 29. (כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל), Ps. LXXVIII, 31., ubi ipsa nostra vox *juvenibus electis*, בַּחוּרִים, respondet. Doederlein voce מִשְׁמַנִּים *opes* et *divitias* indicari putat. Sed malim hic intelligi vastum et numerosum ejus exercitum, qui animali pinguissimo confertur. רָזוֹן i. q. רָזִי infra XXIV, 16., *macies*, coll. Arab. رَزِيَ, *extenuatus, enervatus, tritus fuit morbo aut labore.* *Maciei* significatio, quam huic verbo inesse negavit Castellus *Lex. Heptagl.* p. 3557., manifesta est ex Num. XIII, 20. et Ezech. XXXIV, 20. Quod hic ad *pestem*, in exercitum Assyriorum missam, respici existimant, atque Vs. sequente continuari, videtur longius petitum. Usurpatur quidem Ps. CVI, 15. רָזוֹן de *morbo*, magnam hominum copiam brevi corripiente: sed hoc loco *macies* continuat tropum; quia principes seu exercitum Assyriorum vocavit *pingues*, ideo interitum eorum dicit *maciem*. וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ *Subter gloriam ejus ardebit ardor sicut ardor ignis.* Altera metaphora est petita ab *igne*, exercitum egregie instructum brevi tempore devoraturo et consumturo. תַּחַת כְּבֹדוֹ quidam vertunt *loco gloriae ejus*, i. e. in loco, in quo gloriabatur Assyrius. Rectius videtur reddi *super gloriam ejus*, quia comparatio desumta est ab igne, qui aridae materiae (Vs. 17.), aut saltui (Vs. 18.) subjicitur. כָּבוֹד hic nec *speciem egregiam* (ut supra Cap. III, 25.), nec *vestes pretiosas* Assyriorum (coll. Ezech. XXIII, 12., ubi Assyrii לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל, *egregie vestiti* dicuntur), ut Gatakerus voluit, sed *exercitum* Assyriorum bene instructum notat, sicuti supra Cap. VIII, 7., ubi vid. not. Eo significatu כָּבוֹד hic sumendum esse, docet membrorum parallelismus; respondet enim haec vox מִשְׁמַנִּים membro priori. Michaelis in *Supplemm.* p. 1198. pro כָּבֹד legendum censet כָּבֵד, *jecur.* „De peste," inquit, „Assyriis immissa, sermo esse videtur, pergiturque (sed alias vocales adscribam), וְתַחַת כְּבֵדוֹ יֵקַד,

ni

et ſub jecore (aut ſi malis), *felle, ejus exardeſcet, ut incendium ignis* etc. Peſtilentium morborum haud paucorum ſedes jecur et fel, ex medicorum diſciplina." Verum de *peſte* ſermonem hic eſſe, fruſtra ſumi, jam obſervavimus. Nec Michaelis ipſe diſſimulat, XXXIII codices Kennicottianos, cum editione Stephani anni 1539. et Niſſelii, כְּבוֹדוֹ cum Vau legere, cui lectioni ſua interpretatio aptari nequeat. יֵקַד hic eſt formae *Kal,* ut יֵרֵד, *deſcendet,* Pſ. XVIII, 10.; יְקֹד vero non videtur eſſe forma *Infinitivi, ardebit ardendo,* ut Buxtorfius et Coccejus opinantur, ſed nomen formae כְּפוֹר 1 Chron. XXVIII, 17.

17. Quoniam ignis et combuſtionis mentionem fecerat, hac comparatione pergit, et Aſſyrios facit materiam ignis, ſpinas, vepres, ſylvam, arbores; Deum vero ſiſtit ut eum, qui hanc materiam incendit. Quemadmodum *Sanctus Iſraelis* ejus populi Deus eſt, ſic idem *lumen* hic vocatur *Iſraelis,* qui et alio loco (Deut. IX, 3.) dicitur *ignis conſumens.* Is igitur, qui populi ſui protector eſt, et vindex, in Aſſyriorum caſtris ita vehementer graſſabitur, ut ad unum pene omnes conficiat.

18. כְּבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ *Gloriam ſylvae ejus et Carmeli ejus.* Conferuntur Aſſyrii cum ſylva et monte, arbuſtis denſo; quibus pulchritudo et amoenitas omnis detrahuntur, ſi ſubitum incendium virorem omnem depaſcitur. *Sylvam* metaphorice vocat conſtipationem armatorum militum, qui criſtis, galeis et haſtis denſiſſimam ſylvam imitantur. כַּרְמֶל Hieronymus hic pro nomine proprio montis notiſſimi habet. „Quomodo ſaltus," inquit, „et Carmelus, qui eſt mons in Galilaea nemoribus conſitus, ſuppoſito igne velociter concrematur; ſic ab anima usque ad carnem omnis Aſſyrii gloria conſumetur." Placet haec ſententia Gatakero quoque, qui in *Annotatt. Anglicc.* dicit: „forſan his verbis reſpicit Deus gloriationes illas Aſſyrii, Eſaj. XXXVII, 24., de invadendis Libano et Carmel, montibus Iſraeliticis; q. d. imo vero tui Libanus et Carmel ante excidentur." Aptius vero

 haud

haud dubie כַּרְמֶל hic pro *sylva speciosa* et *amoena* accipitur. Scilicet mons *Carmel* olivetis et sylvis densissimis vestitus est. Vide geographos et itineraria, Hieronymumque, qui ad Jerem. IV, 26. *ipse*, inquit, *Carmelus*, *qui mari imminet magno*, *oleis consitus et arbustis*, *vineisque condensus*; cf. Schulzii *Leitungen des Höchsten*. T. V. p. 186. et *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 102. Nomen proprium montis amoenissimi ac pulcherrimi, de omni monte amoeno, sylvis laetissimo, ponitur, eodem modo quo apud scriptores barbaros *Thessala tempe*, pro *omni regione amoena*. Cf. infra XVI, 10. Jerem. II, 5. 2 Reg. XIX, 23. et Michaelis *Supplemm.* p. 1358. seq. מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר *Ab anima ad carnem usque*, i. e. penitus, dictio proverbialis. Non satis quidem haec convenit montis et sylvae arboribus et virgultis; verum est sermo de hominibus perituris, quorum ambusta carne vita perit. Πρότασις et ἀπόδοσις comparationis miscentur. In verborum וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס interpretatione magna varietas, maxime ob dubiam vocis נֹסֵס significationem. Veterum plerique eam retulerunt ad נוּס, *fugere*. LXX: Καὶ ἔσται ὁ φεύγων ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης, ac si legissent: הַנָּס כְּנָס אֵשׁ sive כְּנָס מֵאֵשׁ, quod Lowthus lectioni Masorethicae praeferendum censet. Chaldaeus: וִיהֵי תְּבִיר מְעָרִיק, *et erit confractus et profugus.* Symmachus: καὶ ἔσται ὡς τετμημένος φεύγων. Vulgatus: *et erit terrore profugus.* Similiter Vitringa: *et erit sicut dissolutio* s. *liquefactio*, i. e. terror *fugientis.* Syrus: ܘܢܗܘܐ ܐܝܟ ܕܠܐ ܗܘܐ *et fiet quasi nunquam fuisset.* Saadias: وَيَصِيرُ عَلَمًا مَعْلُومًا *fietque signum signatum*, i. e. exemplum insigne divinae vindictae. Ex recentioribus plures sequuntur interpretationem Kimchii, נֹסֵס per נוֹשֵׂא הַנֵּס, *vexillifer*, reddentis, מְסֹס autem (pro יִמְּסֹס), *liquescere*, de *summo metu* et *terrore* intelligentis, qua significatione verbum illud saepe occurrit, e. c. Deut. I, 28. (הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ), Jos. V, 1. (וַיִּמַּס לְבָבָם *liquefactum est cor eorum*,

neque

neque quidquam spiritus iis reliquum, prae metu Israelis): et absolute quoque מָס, *liquescens*, de eo, *qui moerore, aegritudine et tabe quadam aegroti animi exeditur* Job. VI, 14. Hinc vertunt: *quasi dissolutio signiferi*, i. e. quemadmodum si in exercitu signifer cadit, reliqui sub vexillo ejus militantes diffugiunt, sic Assyrii sese disperdent praecipuis et fortioribus eorum occisis. Coccejus: *erit ut tabes, quod eminet, quod insigne est* (נסס proprie *eminuit*, unde, *signum erexit* Ps. IV, 7.); *omne eminens tabescet et colliquescet.* Doederlein hunc Versum vertit ita: *ejusque* (Assyrii) *sylvam, Carmelo similem, qua corticem, qua medullam, conficiet, ut sit velut pertica, quae procul emineat.* Quod in nota subjecta ita illustrat: „Carmelus quidem *mons*, consitus sylvis, apta est imago exercitus numerosi; qui dum interit, caesam dixeris sylvam. Restat tamen rara arbor, h. e. pauci superstites erunt. Eandem imaginem repetit vates Cap. XXX, 17. Vocabulum מסס deducendum videtur a נָסַס, ac aequipollet nomini נֵס, *vexillum*, sive *pertica*; quae in monte defigitur, et emicat (נסס ex Arab. *emicare*).“ Schultens in *Origg. Hebrr.* Lib. I. Cap. V. §. XXIII. p. m. 67. et N. G. Schroederus in *Observatt. ad Origg. Hebr.* p. 128., collato Arabico نَشَّ, *crepuit imposita igni caro, dumque vehementius assatur, stricturas sparsit*, vatis sententiam hanc esse volunt: *eritque, ut cum caro igni imposita crepans et stridens colliquescit, et vehementia aestus tabe diffluit. Sed carnem assando liquefieri*, quis hoc unquam audivit? Michaelis in *Supplemm.* p. 1647. mutatis punctis, כִּמְסֹס נֹסֵס, confert Arabicum نَشَّ, *bullitu, vel fervore suo sonuit aqua, et* نَشِيش, *bullientis aquae sonus*, vertitque, *erit ut liquescere, bullire.* „Summus,“ inquit, „fervor describitur, qui non modo liquescere, sed et bullire faciat. Amant Orientales duo verba, sono vicina, componere: sic Talmudici,

dici, *non novi Chillek et Billek,* Arabes حِلّ بِلّ, *licitum;* ipse Moses statim ab initio תֹּהוּ וָבֹהוּ." Nobis quidem omnium maxime probatur a SCHELLINGIO (in *Animadverss. philologg. ad difficiliora loca Jesajae* p. 18. seqq.) proposita interpretatio. Is ad explicandam vocem נֹסֵס in subsidium vocat Syriacum ܢܣܝܣܐ, *aegrotus* (quod tamen jam ante ipsum fecit Hezel in Notis ad teutonicam Lutheri versionem a se editam), cui convenit Chaldaicum נְסַס, *perturbari* ira, moestitia, dolore, metu. Hinc per נֹסֵס intelligit *aegrum,* cujus morbus ex aegritudine maxime animi oritur, curationem itaque eo difficilius admittit, hominemque misere conficit, quod ipsum dicit verbum מְסֹס, *liquescere,* cui h. l. junctum est. „His positis liquidior jam est connexio hujus postremae sententiae, וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס, cum prioribus. Postquam enim propheta illam gloriosam sylvam segetemque fructuosissimam *qua animum et corpus consumtum iri* declaravit, ab hac metaphora naturali quasi quadam cogitationum se invicem excipientium successione eo progreditur, ut idem fere etiam sub similitudinis schemate proponat dicatque, fore, ut iidem illi, quos illa metaphora designarat, sint sicut qui interno quodam animum exedente et ad ipsum etiam corpus promanante aegritudinis aestu penitus contabescant conficianturque. Idem etiam, quod hoc Versu dicitur, jam Vs. 16. dictum erat inverso ordine, *pingues Assyriorum macie, gloriosos igne consumtum iri.*" Hinc nostrum Versum Schelling ita vertit: *Gloriosa etiam sylva ejus et arva ejus fructuosissima penitus consumentur, eritque ut qui misere contabescit animi pariter ac corporis aegritudine afflictus.*

19. וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ *Quod vero adtinet ad residuum arborum sylvae ejus.* Cf. XVI, 14. מִסְפָּר יִהְיוּ *Numerus erunt,* i. e. pauci. *Numerus* apud Hebraeos pro paucis poni solet, e. c. Ps. CV, 12. מְתֵי מִסְפָּר, vid. quoque Deut. XXXIII, 6. Quod enim numeramus, exiguum est; juxta illud

illud Ovidii: *pauperis est numerare pecus.* Arabes quoque مَعْدُود, *numeratus*, de pauco dicunt, quoniam, uti observant Corani interpretes ad illud Sur. II, 7. 8. إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً *nisi diebus numeratis*, magna pecuniae copia haud numerari sed appendi solet. Cicero *Orat. Philipp.* II. §. 97. c. 38. *Itaque tanti acervi numorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniae.* Quod vero additur, נַעַר יִכְתְּבֵם, *puer scribet eos*, amplificatio paucitatis est. Puer enim non magnam summam numerando assequitur, illam nempe, quam manuum digitis notare potest. Et hinc, opinor, conjectarunt Hebraei, decem e toto exercitu fuisse residuos.

20. Exponitur nunc fructus et effectus istius judicii apud Israelitas, conversio reliquiarum ad Deum suum: *Atque ita fiet, ut deinceps rĕliqui Israelitae quique Jacobitarum evaserint, non amplius in eo nitantur, a quo caesi fuerint, sed in Jova, Israelis venerando numine, nitantur.* Non ultra in societate aut foederibus tyrannorum suorum fiduciam collocabunt; regibus superstitioso cultui deditis non amplius adhaerebunt. בֶּאֱמֶת *Vere* Jovam colent; non sicut alii ex eadem gente, qui dubio gradu vacillantes, modo ad veri Dei, modo ad inanium Deorum cultum ferebantur.

21. שְׁאָר יָשׁוּב Nomen est alterius filiorum Jesajae (VII, 3.), ad quod hic alludit, sicut Vs. 6. ad nomen alterius. *Reditus ad Deum* ejus est, qui ab eo discesserat, quod duplici ratione fit. Altera quidem est ejus, qui ad commenticios Deos defecit, quales haud dubie permulti fuere sub regibus idololatris; altera vero ejus, qui cultum veri Dei professus, tamen ex legibus divinis vitam suam non instituit. Ad *Deum* igitur *redit*, qui, idololatriae nuncio remisso, solum verum Deum colere denuo incipit, et qui,

im-

improbis moribus exutis, vitam ad leges divinas iterum exigit.

22. Quae Vs. 21. significaverat vates, superstites Jacobitarum ad Deum se conversuros esse, hoc Versu declarat: כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ *nam si populus tuus, o Israel,* vel *maris arenam numero aequet* (cf. Ps. CXXXIX, 18. Hos. II, 1.), *superstites* tamen tantum ex communi clade *convertentur in illa* infinita multitudine. כִּלָּיוֹן חָרוּץ שֹׁטֵף צְדָקָה *Consumtio decisa est inundans justitiâ,* i. e. ritu torrentis exundantis cuncta devastantis, pro *ultricis justitiae* rigore. Verbum חָרַץ de *sententia judicis certissime decreta* et *definita* usurpatur et 1 Reg. XX, 40., ubi Achab ad prophetam: *rectum est judicium tuum* אַתָּה חָרָצְתָּ, *tu ipse definivisti.* צְדָקָה positum pro בִּצְדָקָה, *juste, severe.* שֹׁטֵף *exundans* erit, absumet omnia. Cf. infra XXVIII, 18. XXX, 28. Alii חָרוּץ interpretantur *decisum, abbreviatum,* ut Job. XIV, 5. Ita Schelling (loco supra ad Vs. 18. laud.), qui haec verba sic vertit: *erit enim consumtio abbreviata, in qua justitia abundantissime se cognoscendam dabit.* „Oratio," inquit, „est apostrophe ad Israelitas, qua denunciatur illis, quantumvis numerosi jam sint, superstites tamen tantum ex illis se ad Deum conversuros esse, superstites scilicet ex magna clade, quam passuri sint, quaeque ad internecionem eorum esset evasura, nisi Deus ipse ei modum, atque sic justitiae suae cum eorum, qui absumerentur interitu, tum paucorum, qui servarentur, salute insigne documentum esset constituturus. Hoc ipsum innuunt verba כִּלָּיוֹן חָרוּץ שֹׁטֵף צְדָקָה. Haec quippe rationem in se continent eorum, quae de servandis reliquiis modo dicta sunt. Sic recte LXX (cod. Alex.) ea per γὰρ cum prioribus connectunt, atque hos sequutus et Paulus Rom. IX, 28." Cf. Matth. XXIV, 22. Vid. et J. C. Velthusen *Comparatio dicti Jesaj. X, 20—23. cum afferto Rom. IX, 27. seqq.* Helmstad. 1785. (repetit. in *Commentatt. Theologg.* Vol. V. p. 388. seqq.), et David. a Coelln Commen-

mentationem, qua hunc locum cum Paulino comparat et illustrat in *den Analekten für das Studium der exeget. u. systemat. Theologie* Vol. III. Fasc. II. p. 28. seqq.

23. כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה וגו׳ *Nam consumtionem et excidium Jova faciet in omni terra,* i. e. certissime Jova decrevit omnem populum absumere. נֶחֱרָצָה non est Adjectivum sive Participium, ut multis videtur, sed Substantivum a verbo חָרַץ, *excidit*, ut Dan. IX, 27. X, 36. Cum praecedente Substantivo כָּלָה per ו copulatur, et utrumque construitur cum verbo עָשָׂה. *Consumtio* vero et *excidium* est Hendiadys, *excidium consumens,* sive maxima vastatio. Ita Chaldaeus: *quia consummationem et consumtionem* (גְּמִירָא וְשֵׁיצָאָה) *Dominus Deus exercituum faciet in omnibus impiis in terra.* Sed qui חָרוּץ Versu 22. *abbreviatum* verterunt, eodem modo et hic נֶחֱרָצָה sumunt. Schelling: *nam consumtionem eamque abbreviatam* [sive: *sed abbreviatam*] *effecturus est Deus.* Eundem sensum expressit Vulgatus: *consummationem enim et abbreviationem faciet.* כל in libris quamplurimis et manu et typis descriptis omissum.

24. Digressus paulum Propheta, redit ad proprium orationis suae scopum; consolatur pios, nec plane deletum iri populum Israeliticum promittit. אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר *Ne timeas, mi populus, qui Sionem habitas, ab Assyria.* Hac blanda appellatione alloqui videtur paucos sinceros Jovae cultores superstites, de quibus Vs. 21. 22. בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ *Quando baculo te percutiet, et jugum suum super te tollet,* i. e. quando te ut servum tractabit aut tractare instituet, et sive edictis suis, sive imperiosis edictorum suorum executionibus, te vexabit. Metaphora desumta est partim a jumentis, quae, dum gravia onera portant, ab actoribus baculo, fuste, stimulo, agi, caedi et citari solent; partim a servis, in operibus servilibus versatis, quibus adsunt *ἐπίσκοποι*, operarum inspectores et exactores, fustibus instructi. Utrumque hic respici, patet ex collata phrasi Cap. IX, 3. et 27. seq. Ceterum haec verba

verba ad Assyrium referenda sunt, non ad Deum, ut nonnulli volunt, quasi sensus sit: *et baculum suum attollet* (Deus) עָלֶיךָ *supra te*, vel, propter te, i. e. ad te vindicandum, et puniendum Assyrium, qui te percutit; quod durius videtur. Verba בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם interpretes haud pauci vertunt: *in via Aegypti*, i. e. cum rex Assyrius exercitum suum in Aegyptum duxerit, eum percutiet. Et respici quidem existimant expeditionem Sanheribi, qui primum ibat, ut Tarachae occurreret; deinde, bello Aegyptiaco confecto, per Palaestinam redibat, et, captis urbibus Judaeae munitis, legatos misit ad Hiskiam Lachiso, unde pecuniam extorsisse non contentus sibi Jerosolyma dedi postulavit, vid. 2 Reg. III. et infra XXXVII. Rectius alii vertunt: *more, modo, ritu Aegyptiorum*, i. e. eo modo, quo afflixerunt te Aegyptii, sic te affligent Assyrii; q. d. sicut ab Aegyptiis olim indigna passi estis, nec tamen afflictio illa perpetua fuit; sed finem habuit, eundemque gloriosum vobis; ne despondeatis quoque animum, cum videtis Assyriorum adversus vos crudelitatem et ferociam. Habitatores enim Hierosolymitani obsidione pressi sunt, et omnia, quae extra muros possidebant, vastata, sed non diu duravit ista vexatio. *In via alicujus* idem est saepe, atque *instar*, seu *ad morem* et *similitudinem* alicujus, quia *via* Hebraeis ratio est aut modus vivendi et operandi. Si Amos IV, 10. *Immisi vobis pestilentiam* בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם *via Aegypti*, i. e. ad exemplum pestilentiae Aegyptiacae; vid. et Ezech. XX, 30. Praeferenda haec interpretatio propter Vs. 26., ubi בְּדֶרֶךְ eodem significatu occurrit. Prophetae nostro frequentes sunt allusiones ad historiam populi sui, uti in eodem Versu ad historiam Gideonis, et Cap. seq. Vs. 16.

25. כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר *Sed* (cf. not. ad VIII, 23.) *adhuc parum paucum*, i. e. brevi. מְעַט saepius, simpliciter sumtum, de *tempore* usurpatur, e. c. Hagg. II, 6. Sed phrasis מְעַט מִזְעָר non reperitur nisi apud nostrum, et quidem praeter hunc locum Cap. XXIX, 17. וְכָלָה זַעַם *Et absoluta,* finita

ſinita *eſt ira.* Pro וָעַם Lowthus legi mallet וַעְמִי; ſine auctoritate. Nam ex eo, quod Hieronymus et Syrus Pronomen addiderunt, non certo colligere licet, id in ſuis codicibus extitiſſe. Primae perſonae Pronomen h. l. facile repetitur ex אַפִּי, quod proxime ſequitur. De voce וָעַם vid. not. ad Vs. 5. hujus Cap. Sunt, qui haec verba referant ad Aſſyrios, hoc ſenſu, futurum eſſe brevi, ut ira divina in Aſſyrios conſummaretur, q. d. intrá breviſſimum tempus perdam Aſſyrios, et ita meae irae finis imponetur. Sed recte alii, inter quos Gatakerus, Vitringa, Gesenius, nomen וָעַם intelligunt de *ira* et *ſeveritate* Dei erga populum ſuum, ut X, 5. XXVI, 20. XXX, 27. Dan. VIII, 19., ut ſenſus hujus Verſus hic ſit, *indignationem,* quam Deus conceperat in populum ſuum, *brevi tempore ceſſaturam eſſe.* Reſpiciunt haec verba manifeſte illa ſupra Vs. 5., ubi Aſſyrius baculus irae Domini in ſuum populum dicitur. Plane ſimilis eſt locus Dan. XI, 36., ubi Antiocho Epiphani omnia feliciter ſucceſſura praedicuntur עַד כָּלָה וָעַם *donec conſummata fuerit indignatio* ſcil. Dei in ſuum populum. Verbum כָּלָה *ceſſandi, finiendi* notione et Proverb. XXII, 8. occurrit. Recte LXX: *παύσεται ἡ ὀργή.* עַל־תַּבְלִיתָם *Ad conſumtionem illorum* ſcil. vertet ſe ira mea, a populo ad hoſtes. Aut: ira mea *conſumtioni eorum* incumbet. J. D. Michaelis vero vocem ad Arab. كلي, *menſuravit,* refert vertitque: *et ira mea erit ad menſuram eorum,* i. e. modica, ut eos non abſumat, ſed ferri poſſit. In libris haud paucis legitur עַל־תַּבְלִיתָם (cum *Beth* loco *Caph*). Vocem תַּבְלִית vero diverſimode accipiunt. Sunt, qui ſignificationem ejus repetant a voce חֶבֶל, *ſcelus, flagitium,* Levit. XVIII, 23. XX, 12., ut vertendum ſit: *propter flagitium eorum.* Sic Vulgatus: *et furor meus ſuper ſcelus eorum.* Syrus: ܡܛܠ ܡܚܒܠܢܘܬܗܘܢ, *propter corruptelam eorum.* Nec non Chaldaeus: וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָא עָבְדֵי חִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן *et ira mea erit contra gentes, quae ſcelus perpetrant, ad eas conſumendas.* Quod ſequuti Hebraei, veluti Jarchi, qui deſignari

ſignari ait *convitia* et *maledicta*, quibus legati Aſſyrii Deum laceſſerant. Aben-Esra: ואפי בהם על רוב שהשחיתו *et ira mea inter ipſos exardeſcet, propterea quod abominanda perpetrarint.* Alii rectius ſignificationem vocis תַּבְלִית derivant a בָּלָה, *inveterari, antiquari, παλαιοῦσθαι*, unde תַּבְלִית *παλαίωσις, conſumtio, perditio, abolitio*, ut בְּלִי, apud noſtrum infra XXXVIII, 17. et בִּלָּה, in Piel, *deterere*, conſumere, ut adeo תַּבְלִית hic fere idem valeat, quod כִּלָּיוֹן, *conſumtio*, Vs. 21. Qui in hac ſunt ſententia, particulam עַל reddunt *usque ad*, ut Joſ. II, 7. 2 Reg. XXIII, 29. Ezech. XLI, 17., pro עַד (quod hic etiam habent cod. Kennicottianis unus, unusque De-Roſſianus), ut ſenſus ſit: *iram Dei arſuram eſſe, usque ad illorum* (Aſſyriorum) *perditionem*, abolitionem. Vitringa: *ira mea* (in populum meum) *terminabitur cum* (ita עַל vertendum quoque Exod. XXXV, 22. Levit. II, 2.) *ipſorum abolitione* (hoſtium Aſſyriorum). Michaelis in *Supplemm.* p. 179. noſtrum תַּבְלִית confert cum Arabico بَلَاءٌ, *vexatio, infortunium;* vertitque hunc Verſum: *finem habebit ira* (contra populum Dei), *et vertet ſe ira mea contra vexatorem eorum.* Doederlein: *ſed brevi intermiſſo ſpatio ira mea remittit, et vertitur in eorum machinationes.* Sequitur Alexandrinos, qui תַּבְלִית *βουλὴν* reddiderunt, ac ſi eſſet a בָּל (Dan. VI, 15.), idem quod Arabicum بَالٌ, *cor, animus.*

26. וְעוֹרֵר *Et excitabit.* Mutatio perſonae. Sunt enim verba prophetae, vel ipſius Dei, loquentis de ſe in tertia perſona. כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב *Quemadmodum* elevavit ſcuticam *ad percutiendos Midianitas apud petram Horeb;* ubi Gideon duos reges Midianitas occidit, *Zeeb* et *Horeb;* Jud. VII. VIII. וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם Ante מַטֵּהוּ repetendum eſt *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ* particula ſimilitudinis, כְּ; *et juxta virgam ſuam ſuper mare,* i. e. ut percuſſit Aegyptios in mari rubro. וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם Eo modo, *quo levavit ſuper Aegyptios,* ut in mari perirent. Verſu 24. dixerat, Aſſyrios percuſſiſſe Ju-

Judaeos ficut Aegyptios; hic autem, Deum percuffurum Affyrios ficut Aegyptios.

27. סֻבֳּלוֹ *Onus ejus,* Affyrii; i. e. onus, quod impofuit Affyrius. In verborum וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן explicatione magna interpretum discrepantia. LXX: Καὶ καταφθαρήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὑμῶν, quafi שִׁכְמֵיכֶם legiffent. Hieronymus: „Quod *jugum,* id eft, potentia Affyrii, *a facie olei,* id eft, Dei mifericordiae, *computrefcet.*" Chaldaeus שֶׁמֶן de *unctione* intellexit magni illius regis, a quo Judaei ab antiquiffimis inde temporibus falutem exfpectant, fic enim vertit: וְיִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא *et conterentur gentes ab Uncto,* rege, Meffia. Syrus: *corrumpetur jugum* ܩܕܡ ܢܝܪܗ ܡܦܛܡܢ̈ܐ *a juvencis;* ita videtur intellexiffe שָׁמֶן, quafi abstractum, *pingue,* pofitum effet pro concreto, *pingues* fcil. *juvenci.* Similiter Gesenius: *corrumpetur,* i. e. perdetur, deftruetur *jugum prae pinguedine* f. *propter pinguedinem,* ut imago defumta fit a tauris bene paftis, qui ferocientes facti fibi impofitum jugum abjiciunt perduntque. Saadias: وَيُفْسِدُ أَصْرَهُ مِنْ قُبُلِ أَجِلَّائِهِ *et corrumpetur jugum ejus ante nobiles ejus.* Cum qua interpretatione fere confentit Doederlein, cui פְּנֵי שָׁמֶן, *vultus pinguedinis,* funt *pingues,* h. e. *illuftres, divites,* qui maxime onere premebantur, tributis impofitis; מ vero idem fignificat, quod in praecedenti membro מֵעַל; et חֻבַּל accipit fignificatione praegnante: *tolletur et confringet jugum, ne pinguibus amplius moleftum fit.* Seckerus, Lowtho referente, legendum conjecit מִבְּנֵי שֶׁמֶן, vid. Cap. V, 1. Zach. IV, 14., ut intelligantur vel Judaei, uncti Dei, Pf. CV, 15.; vel Affyrii, מִשְׁמַנָּיו, fupra Vs. 16., ut dicat propheta depulfum iri jugum ab his impofitum. J. D. Michaelis pro חֻבַּל legit חֶבֶל, hoc fenfu: *et funis jugi* recedet a collo ejus. Grotius cum Jarchio et Kimchio שֶׁמֶן, *oleum,* metonymice dictum putat pro *eo qui oleo eft unctus,* i. e. Hiskia.

„Ju-

„Jugum illud," inquit, „quod Assyrii Judaeae imposuerant, plane interibit, propter Ezechiam, unctum sacro oleo. Alluditur ad vim olei, quod nodos facile relaxat." Hunc sensum in versione expressit DATHIUS: *corrumpetur vero illud jugum propter unctum oleo regem.* Quidam ex Hebraeis ita intelligunt: *peribit jugum ejus prae pinguedine,* i. e. felicitate; q. d. ut corpora opima sua interdum pinguedine obruuntur, et suffocantur, ita Assyrius opibus et honoribus suis. Imperium ejus ob nimias opes et superbiam delebitur. FORERIUS metaphoram censet sumtam ab animalibus, quae si pinguia sunt, prae pinguedine laxatis nexibus, dissolvantur juga; vel ab agricolis, qui nodos jugi induratos adhibito oleo seu pinguedine solvunt. Verum recte opponit SANCTIUS, id nec ferre usum rusticorum, nec lora inde putrescere, aut inutilia fieri, quod tamen propheta significare vult. Hinc sic exponit: *computrescet jugum,* i. e. jugi lora, *defectu olei,* quia oleum deficit, ut מ sit privativum, ut Sam. XV, 26. Job. XXXIII, 28. Morem enim esse rusticorum, lora jugorum, quae coriacea esse solent, ut lenta sint et tractabilia, oleo macerare, et subigere, quod si absit, facile arescere et rumpi. Sed tum esse deberet מִשֶּׁמֶן. KOCHERUS: „Quid si vatis verba per inexspectatum ὀξύμωρον explices hac sententia: juga pingui inuncta conservari durareque solere, istud jugum contraria ratione prae pinguedinis oleive copia periturum; uberrimis scilicet Dei beneficiis." Haud longe discedit ab Hieronymi interpretatione, supra allata. Nos acquiescimus in Syri et Gesenii explicatione, quam attulimus.

28. Repraesentatur expeditio hostium de die in diem castra Hierosolymam versus moventium, sed irrito conatu, et suo cum exitio, Vs. 33. Vivide depingit vates incolarum Judaeae metum, fugam, trepidationem. HIERONYMUS: „Describit sermo propheticus Assyrii iter pompamque redeuntis de Aegypto Jerusalem." Spectari a vate existimat Sanheribi expeditionem, de qua 2 Reg. XVIII, 17. seqq. Verum non

non ex Aegypto reducis exercitus, sed ex Assyria primum Judaeam ingressi Hierosolymamque petentis iter describi, satis arguit illud quod, quae hic memorantur, loca Hierosolymis ad *aquilonem* sunt, patetque, iter ab aquilone flecti ad Occidentem et Austrum. Nomen עַיָּת alias non occurrit; sed non est dubium, quin formatum sit ex עַי, *Ai*, oppido satis celebri in historia Israelitarum, Palaestinam occupantium, Jos. VII, 1. 2., atque adeo עַיָּת sit oppidum cum agro circumjacente a Josua plane dirutum et subversum, sed deinceps rursus instauratum, dictum עַי, ut videtur, ab עִי, quod in *tumulo*, sive loco editiore situm fuerit, ut aliae urbes ob hanc rationem insignitae sunt nomine רָמָה, *locus editus*; et liquet ex historia (Jos. VIII, 11.), *Ai* urbem fuisse in colle aut tumulo sitam; et quidem in extremis *limitibus septentrionalibus* sortis *Benjaminis*, e regione *Bethelis* ad *Ortum*, Genes. XII, 8. Jos. VII, 2., Hierichunti autem ad *Occidentem* et *Septentrionem*. Cf. de hoc loco ceterisque, qui hoc Versu et proximis Versibus commemorentur, locis libr. nostr. *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* (s. *Biblische Geographie*) Vol. II. P. II. p. 169. seqq. מִגְרוֹן Loci hujus nulla mentio alia est, praeter 1 Sam. XIV, 2., ex quo loco patet, fuisse oppidum, proximum *Gibeae*, quae ipsa quoque sita est in limitibus septentrionalibus Benjaminis, ad *Occiduum Australe Ai* et *Bethelis*, habebatque ad *Australe* clima *Ramam* et *Hierosolyma*; vid. Jud. XIX, 12. 13. Alexandrini in loco Samuelis citato, Μαγδὼν scribunt, hic Μαγγεδὼ, Theodotion: Μαγγεδών. מִכְמָשׂ, alias מִכְמָס, Esr. II, 27. Nehem. VII, 31., sicque et Syrus, qui librum Maccabaeorum ex Hebraico textu convertit, 1 Macc. IX, 73. ܡܟܡܟܣ habet. Locus est, proximus *Migroni* et *Gibeae*, et huic quidem ad *Septentrionem*, vid. 1 Sam. XV, 5. יַפְקִיד כֵּלָיו. Quum הִפְקִיד Ps. XXXI, 6. Jerem. XXXVI, 20. XXXVII, 21. 2 Paral. XII, 10. *deponere, mandare*, significet; Alexandrini verterunt: ἐν Μαχμὰς θήσει τὰ σκεύη αὐτοῦ. Quos sequutus est Syrus: *In Michmasch* ܒܡܟܡܫ ܢܣܝܡ

ponet

ponet impedimenta sua, et Saadias: وَأَودَعَ سِلَاحَهُ *et deponet arma ejus in Michmasch.* Idem intellexit Vulgatus: *apud Michmas commendabit vasa sua.* Ad quae verba Hieronymus: „Tantam capiendae urbis habebit fiduciam, ut apud Machmas commendet sarcinas suas, quasi cito subversa urbe sit rediturus, quibus depositis, transibit eam cursim.“ Kimchi quoque regem Assyrium sarcinas suas in Michmasch reposuisse ait, quod persuasus fuerit, se Hierosolymam sine magno rei bellicae apparatu expugnare posse. Vitringa vero illud ideo potius factum putat, quod Michmasch locus fuerit bene munitus natura et situ; quippe ad quem nisi per *angustum trajectum*, quem duae rupes, sibi invicem adversae, faciebant, iter expediri non poterat, ut liquet ex historia Saulis et Philisthaeorum 1 Sam. XIII, 2. 3. 16. 23. Equidem antehac cum Clerico verbum הִפְקִיד *visitandi, recensendi* significatione accipere, et de *recensione armorum* intelligere malui, ut dicatur, duces inspecturos illic et probaturos arma militum esse. Sed vere monuit Gesenius, verbum illud in forma Hiphil nusquam alias *recensendi* significatu usurpatum reperiri, observatque, Assyriacum exercitum sarcinas et impedimenta in loco tuto reliquisse, ut expeditior esset ad aggrediendam et oppugnandam urbem. Et alias, 1 Sam. XVII, 21. XXV, 13. XXX, 24., legimus, impedimenta, antequam proelium committeretur, post exercitum relicta fuisse sub militari praesidio.

29. עָבְרוּ מַעְבָּרָה *Transeunt* jam *transitum.* מַעְבָּרָה non solum *vadum, trajectum fluminis*, denotat, sed de *montibus* quoque dicitur, sicut Hispanorum *porto*, s. *puerto*, i. e. locus asper, angustus et difficilis et transeundum. Cf. 1 Sam. XIII, 23. *Et exiit statio Philisthaeorum* אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ *et trajectum Michmasch.* Qui trajectus describitur Cap. XIV, 4. 5. Medius erat et angustus inter rupes duas *Bosets* et *Sene*, quarum alter in Septentrione respexit *Mich-*

Michmascham, alter in Austro *Gibeam.* Erant ejusmodi loca in Judaea et Benjaminitide plura, qualia etiam erant ab Occidente Hierosolymorum, qua iter est ad *Bethoronem inferiorem*: Τὰς κατὰ στενὰ καταβάσεις, *descensus*, *qui ad praerupta et angusta loca sunt*, appellat Josephus de *Bello Jud.* Lib. II. Cap. XXVI. גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ *Geba est diversorium, quo pernoctant.* Ita omnino לָנוּ est vertendum, a לוּן, nec, ut quidam fecerunt, *nobis*, Vulgato duce, qui habet: *Gaba sedes nostra.* Lowthus, Chaldaei auctoritate permotus, לָמוֹ legendum censet; quod etiam Dathius et Doederlein probant. Ceterum *Geba*, quae hic nominatur, est Michmaschae proxima nec confundenda cum *Gibea* s. *Gabaa Saulis* seu *Benjaminis*, quae mox occurret. חָרְדָה הָרָמָה *Trepidat Rama.* רָמָה, i. e. *alta*, *excelsa*, plurium urbium in Judaea nomen erat, ideo haud dubie, quod in *collibus* aut *locis editis* sitae essent. Nostro loco illa designatur *Rama*, quae inter *Gebam* et *Gibeam* media fuit, ad Septentrionem Hierosolymorum et Gibeae Saulis. Non est confundenda cum *Rama Samuelis*, sive *Ramathaim Zophim*, in tractu occiduo montium Ephraim sita. Nostrae Ramae mentio fit in historia Levitae Jud. XIX, 11. 12. 14., in qua Levita, cum Hierosolymis pernoctare recusaret, die jam valde praecipite, famulo dicit: *pergamus ad Gibeam, non longe videlicet Hierosolymis distantem.* Item: *age, et fac appropinquemus uni locorum istorum, ut pernoctemus Gibeae aut Ramae*; unde colligere licet, esse Ramam ab Hierosolymis Gibea remotiorem; quod confirmatur loco 1 Reg. XV, 22. גִּבְעַת שָׁאוּל *Gibeath Saulis*, quia Saulis, regis, patria fuit, 1 Sam. XI, 4., *Ramae* ad Austrum, ubi ad Occidentem vergit. נָסָה *Fugit*; XVII, 13. XXXI, 8.

30. צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים *Exalta vocem tuam*, ut aliae urbes exaudiant, *filia*, i. e. oppidum (cf. not. ad Cap. I, 8.) *Gallim.* Mentio fit hujus loci praeter h. l. semel tantummodo, 1 Sam. XXV, 44.; verum ibi nihil de ejus situ dicitur. הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה Grotius, vim formae Hiphil respiciens,

 vertit,

vertit, *fac audire Laiſam*, ita altum ejulatum tolle (tu, Gallim), ut ad ultimos fines exaudiatur, ubi *Laiſa*. Intelligit celebrem illam urbem, antea *Leſem* dictam, in extremo limite Septentrionalis Cananaeae, ad Libani radices ſitam, a *Danitis* expugnatam, Jud. XVIII, 7. ſeq. Verum quum הַקְשִׁיב in plurimis aliis locis *attendere*, ſicuti in Kal, denotet, praeferenda eſt Vulgati interpretatio: *attende Laiſa*; ut moneat vates habitatores Laiſae, ne deſpiciant clamorem oppidi vicini Gallim. Qua interpretatione aſſumta, non intelligenda erit celebris illa ad Libanum *Laiſa*, ſed alia ejusdem nominis urbs, ſita in proximo Hieroſolymorum, milliari circiter germanico ab urbe, Ramam inter, quae ſeptem, et Anathotham, quae tria milliaria Romana ab Hieroſolymis ſeptentrionem verſus. Wernsdorfius in ſcripto de *fide hiſtorica libror. Maccab.* §. 80. ſuſpicatur, quae hic commemoratur Laiſa eandem eſſe, quae 1 Maccab. IX, 9. in Vulgata, pro Graeco Ἐλεασὰ, vel Ἀλασὰ, legitur, ad quam Judas ante proelium commiſſum caſtra habuit. Situs ſane locorum concinit. Cf. Michaelis *Annotatt.* ad loc. laud. Maccab. Sed *Laiſa* et Ἐλεασὰ videntur mendoſe ſcripta eſſe pro Ἀδασὰ, 1 Macc. VII, 40. Vitringa, Coccejum ſequutus, verba noſtra ita conjungit cum ſequentibus, ut ſenſus ſit: *o miſera Anathoth, attende Laiſam verſus!* Verum interpretatio vulgaris haud dubie elegantior eſt. עֲנִיָּה עֲנָתוֹת *Miſera Anathoth, o miſeram Anathoth!* ſeu, ut Doederlein: *Anathoth affligetur.* Senſu bono et apto. Syrus vero vertit: ܥܢܝ ܥܢܬܘܬ, *reſponde Anathoth.* Idemque placuit Lowthio, qui vertit: *reſona, Anathoth! (hall's wieder, Anathoth!)* Epithetum ad ſignificationem nominis alludere putat, tanquam ſi diceret: *Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit!* Michaelis effert: עֹנִיָּה, *reſpondens*, juxta formam מוֹרִיָּה. Simonis in *Onomaſt. V. T.* p. 247.: „עֲנָתוֹת, *reſponſiones*; eadem ratio nominis, quae in בֵּית עֲנָת, *locus echus*; nam hodienum ejus rudera oſtenduntur in valle, ſcil. in medio montium, ut referunt *Robertus* in Itiner. p. 70. et *Monconnyſius*, p. 301."

31.

31. נָדְדָה מַדְמֵנָה *Fugit, f. mota est, Madmena.* נָדַד *motum celerem, commotionem celerem, fugam* seu *agitationem* significat; cf. infra XXII, 3. *Madmena,* quae hic nominatur, nullo alio loco occurrit. Nam illa *Madmanna,* quae memoratur Jos. XV, 31., in australibus tribus Judae sita, huc non pertinet. גֵּבִים, pro quo Alexandrini Γιββεὶρ ponunt, locus nobis ignotus est. Verbum הֵעִיזוּ plures referunt ad עָזַז, *convalescere, invalescere.* Ita Syrus: ܐܬܚܝܠܘ, *confortati sunt,* et Vulgatus, *confortamini.* Hieronymus: „Vos autem, qui habitatis in collibus, quod interpretatur *Gebim,* tuti locorum altitudine, *confortamini,* id est, arma corripite." Alii reddunt: *congregaverunt se,* scilicet ut fugerent. Sine ratione. Rectum Gatackerus vidit in *Nott. Anglicc.* ad h. l., vertendum esse *fugerunt,* ut Jerem. IV, 6. הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ, *fugite, nec consistite.* Sic et Jerem. VI, 1. Et apud nostrum XXX, 2. Radix est עוּז, quod conferendum cum Arab. عَاذَ, *fugit.* Sic in Carmine *Ali-Ben Abi-Taleb,* p. 58. يَا مَنْ بِهِ أَعُوذُ, *o is, ad quem confugio! Coran.* Sur. II, 63. أَعُوذُ بِاللّٰهِ, *confugio ad Deum.* Cf. Sur. CXIII, 1. CXIV, 1. Sic et Chaldaeus: גְּלוֹ, *transmigrarunt;* et Saadias: انتصانوا, *sese recondiderunt.* Dathius: *Gebimenses loca inaccessa petunt.*

32. עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד *Adhuc dies ad consistendum in Noba. Nob* erat urbs tribus Benjamin, Nehem. XI, 32., inhabitata a *Sacerdotibus,* ut notum ex historia Davidis et Achimelechi, 1 Sam. XXI, 1. Sunt, qui haec verba ad incolas Nobae referant, hoc sensu: unum adhuc diem habitatores *Nob* in urbe manere posse; unum adhuc diem ab hostibus tutos fore. Interpretes tamen longe plures haec verba ad hostem referunt: quamvis ipsi quoque in diversas iterum sententias abeant. Vatablus: *adhuc die ipsâ in*

Nob ſtare poterit. Alii, ex Hebraeis: *cum adhuc dies erit, deveniet in Nob, ut* illic *ſubſiſtat,* vel *interquieſcat.* Saadias: وَبَقِيَ يَوْمِ يَقِفُ فِي نُوب *et per reliquum diei ſubſiſtit in Nob.* Grotius: poſt tot loca capta reſtabit adhuc ſatis diei, ut Nobam perveniatur. Eundem ſenſum Dathius ſequutus videtur: *hodienum Nobam veniet.* Gatackerus: *adhuc dies illi eſt, ad ſtandum apud Nob;* i. e. iter unius diei illum cum exercitu ejus Nobam deducet. Ludov. de Dieu: *adhuc diem in Nob conſiſtendum erit, agitabit manum ſuam ad montem filiae Zionis;* i. e. tanto flagrabit odio in urbem Hieroſolymorum, ut minas ſuas adverſus eam differre non poſſit, donec eam obſederit, ſed quum adhuc diem morandum erit Nobi, jam tum agitaturus eſt manum contra eam. Ita etiam Vitringa et Doederlein. יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בַּת־צִיּוֹן *Agitabit manum ſuam* hoſtis verſus *montem filiae Zionis*, I, 8., גִּבְעַת יְרוּשָׁלָםִ et verſus *colles Hieroſolymae*, Pſ. CXXV, 2. Dictio נוּף יָד tam in bonam, ut 2 Reg. XV, 11., quam in malam partem, ut h. l. adhibetur, de *manu ad verbera infligenda ſublata.* Sic Jobus XXXI, 21. inter alia de ſe ipſo praedicat: אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי, *num elevavi contra pupillum manum meam*, quando videbam me habere in judicio praeſidium? Non modo feriiſſe ſe negat, ſed et *geſtum* feciſſe *ferientis* et minantis. Cf. etiam 1 Reg. XIII, 4. Job. XXXI, 21. Zach. II, 13. Recte igitur Dathius ſenſum expreſſit: *parat jam omnia ad oppugnandum Sionem.* Omiſſum eſt עַל ante הַר, ut ſaepius, veluti 1 Sam. XIII, 20. Hieronymus: „Adhuc tantum ſupererat diei, ut ſtans in oppidulo Nob, et procul urbem conſpiciens Jeruſalem, agitaret manum ſuam, atque concuteret ſuper montem Sion, vel deſpiciens eam atque contemnens, vel inſultans, et comminans, et admirans, quod toto ſibi Oriente ſubjecto, tam parva civitas potentiae ſuae audeat repugnare.“ Similiter Chaldaeus: *Veniet et ſtabit in Nobe, urbe ſacerdotum, contra murum Hieroſolymae, dicetque ſuo exercitui: haeccine eſt illa civitas*

Hiero-

Hierosolyma, contra quam congregavi omnia castra mea, et propter quam pressi omnes provincias meas? Ecce ipsa minor est et infirmior cunctis munitionibus populorum, quas fortitudine manus meae subjeci. Contra eam stabit, commovebit caput suum, et quae sequuntur. Pro בית, quod in editis libris quamplurimis in textu scriptum est, habent בַּת, *filia,* versiones veteres omnes, praeter Chaldaeum, in textu codices innumeri, Hispani ipsi accuratiores et masorethici, nec non plures libri typis descripti. Si בֵּית legas, sensus hic erit: *versus montem domus Sionis,* i. e. ut vertit Chaldaeus: *inferet et trahet manum suam super montem domus Sanctuarii, quae est in Sione.* Sed הַר בֵּית צִיּוֹן *mons domus* i. e. templi *Sionis* alias non legitur, nec idonea est ea phrasis.

33. Versus duos, qui sequuntur, quidam referunt ad Judaeos, quibus vates hic denunciet calamitates ipsis imminentes, q. d. non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Tunc Cap. seq. consolatio ad leniendum hunc dolorem afferretur. Rectius vero alii hos Versus referunt ad *Assyrios,* ut vates hoc dicat: videte miram mutationem; audivistis furiosos hostis insultus; exspectate paulisper, et superbiam ejus prostratam videbitis. Ita et Dathius, qui „magna," inquit, „est hujus loci elegantia. Descripserat inde a Versu 28. propheta iter Sanheribi adversus Hierosolymam, varias exercitus stationes nominarat, dixerat, omnia jam ab eo ad oppugnandam urbem parari. Et en! subita fit rerum catastrophe. Deus magnam terribilis hujus exercitus partem miraculosa clade prosternit. Describit vero hanc cladem eadem fere imagine adhibita, qua jam ante usus fuerat Versu 18. 19. cum levi tamen mutatione. In illo loco dixerat, sylvam istam combustum iri paucis arboribus relictis. In hoc vero, eam cum arboribus altis et proceris a manu Dei omnipotentis caesum iri. *Noli timere,* dixerat propheta Vs. 24., *mi popule, habitans in Sione, ab Assyriis.* Hos Assyrios propheta deduxerat usque

ad

ad portas Sionis Vs. 32. Quid igitur? num dicere potest propheta Assyrios insignem inter nobiliores incolas urbis stragem edituros? nonne pugnat hoc cum ipsa historia?" מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה *Amputaturus est ramos cum violentia.* LXX: *συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους.* פְּאֵר, *diadema,* pro *honoratis, in summo constitutis fastigio,* intellexisse videntur. Similiter Syrus: ܚܒܠ ܠܡܝܩܪ̈ܐ, *perdidit honoratos.* Vulgatus: *confringet lagunculam.* Quum סְעִיף sit *vertex,* J. D. Michaelis *Supplemm.* p. 1781. vocem nostram interpretari mallet *capiti detrahere*, vel, *ex cacumine arboris excutere;* praeterea addit, Arabibus verbum شعف *de pilorum defluvio* usitatum esse. Nos cum interpretibus longe plurimis *ramos amputare* vertimus. Scilicet סְעִיף *ramum* significat, vid. Jesaj. XVII, 6. XXVII, 10. Ezech. XXXI, 6. Ab hoc nomine est verbum formae סֵעֵף, quod privativam nominis significationem accipit, *caedere ramos;* plane sicut a שֹׁרֶשׁ, *radix,* est שֵׁרֵשׁ, *eradicare*, Ps. LII, 7. Job. XXXI, 12. et פֵּאֵר, *ramos excutere*, Deut. XXIV, 40. Ita et סִקֵּל, *lapides amovere*, חִטֵּא, *a peccatis mundare;* זִנֵּב, *cauda truncare.* פֻּארָה est *ramus,* vel a פֵּאֵר, *decoravit;* vel a פָּרָה, *protulit fructus*, qui e *ramis* pendent. Cf. Syriac. ܦܐܪܐ, *fructus.* Cf. not. ad Ezech. XVII, 6. Pro פֻּארָה Codd. Kennicott. *viginti sex*, Rossiani *viginti duo*, nec non Biblia Soncinensia פּוּרָה, *torcular* (ut infra LXIII, 3.), habent. Hieronymus: „Verbum Hebraicum *Phura*, quod Aquila *κεραμεῖον* interpretatus est, Theodotio Symmachusque verterunt *ληνὸν*, id est, *torcular.*" Sic quoque Chaldaeus: *projiciet interfectos in castris ejus,* כְּבְעוֹט הַמִּתְבָּעִים בְּמַעְצַרְתָּא *sicut cum uvae calcantur in torculari.* Verum lectionem receptam esse praeferendam, quisque sponte sentiet. Exercitus Assyriorum confertur cum sylva densa et ramis referta. בְּמַעֲרָצָה *Cum terrore,* i. e. magna vi, potenter, cum violentia. רָמֵי הַקּוֹמָה *Alti staturae,* i. e. excelsae staturae arbores. וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ *Sublimia,* i. e. arbores altae, *dejicientur.* Reges et proceres humilius de se et suis sentient, cum

cum antea non hominibus tantum, ſed et ipſis Diis, tam vero, quam falſis, inſultare ſtolide ſolerent. Vid. infra XXXVI, 14. ſeq.

34. Sunt, qui ex hoc Verſu colligant, prophetam Judaeis minari; neque enim Aſſyrio congruere Libani excidium, ſed Judaeis, quorum limes hic erat, vid. Deut. XI, 24., quibus etiam, et ſpecialiter Hieroſolymis, applicatur Jerem. XXII, 6. 23. Zach. X, 10. XI, 1. Sed *Libanus* adhibetur ad deſignandos alios quoque ſtatus et populos, praeter Judaeos. Immo rex Aſſyrius vocatur *cedrus Libani* Ezech. XXXI, 3., et *Carmel* de eodem et exercitu ejus dicitur Vs. 18. Capitis noſtri. וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל *Exſcindetque implexa ſylvae ferro*, ſecuri. Ita ſuccidentur, quaſi ſi quis magna vi ramos arborum in terram trahat, aut ferro arbores ſylvae proſternat. סִבְכֵי non tam ſunt *arbores denſae*, quam inter ſe perplexa virgulta. וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל *Et Libanus iſte*, ſ. exercitus Aſſyriacus, qui Libano ejusque arboribus robore et multitudine confertur, *per magnificum* ſuae gentis vindicem et liberatorem *cadet*. אַדִּיר, *Magnifico, potente*, plures intelligunt *Jovam*, qui Verſus ſuperioris initio diſerte nominatus fuerat. Alii vero, neque ii quidem abſone, innui exiſtimant eundem illum divinum heroem, quem vates ſupra Vs. 5. ſeqq. celebraverat. Hieronymus: „Putant quidam hunc locum adhuc dici de Aſſyrio, quod illo contrito omnes in circuitu nationes, quae ditioni illius ſubjacebant, ſuccidantur et humilientur, et ſaltus denſiſſimus ſubvertatur, per quem *μεταφορικῶς* populum et principes intelligi volunt. Libanum quoque cum excelſis ſuis cadere, ut nihil omnino Aſſyriae reſideat poteſtatis. Alii vero ab hoc loco volunt principium eſſe de Chriſto, maxime quum et ea quae ſequuntur, et nos de illo, et Circumciſio [i. e. gens circumciſa] ſcripta fateatur. Dixerat ſupra [VII, 14.] nomen de Virgine pueri naſcituri, quod appellaretur *Emmanuel*, et poſtea Prophetiſſae conceptus utero vocaretur *accelera, ſpolia detrahe, feſtina*

prae-

praedari [VIII, 3.], et ipse esset lapis offensionis et petra scandali duabus domibus Israel [VIII, 14.], cujus principatus esset in humero ejus, et vocaretur sex nominibus [supra Vs. 5.]: admirabilis, et consiliarius, et Deus, et fortis, et pater futuri seculi, et princeps pacis, et quod multiplicaretur ejus imperium, et pacis non esset terminus. Nunc in prologo adventus ejus, priusquam dicatur, quod de Jesse et Davidis genere sit nasciturus, per translationem *fractae lagunculae* [sic enim interpretatur מְסָעֵף פֻּארָה] passio illius demonstratur.

Cap. XI, 1. Commemorato excidio hostilis exercitus, quem denso atque specioso saltui proxime antea (X, 33. 34.) comparaverat, significat, longe aliter futurum esse de genere Judaeorum stirpeque regia. Nam ex stirpe Davidis, filii Isai, pullulabit virga, et ex ea flos egredietur, qui non marcescet unquam, aut amputabitur, sicut Assyrius splendor atque viriditas, neque regnum, quod illi debetur, unquam deficiet. וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי *Prodibit virga de trunco Isai.* חֹטֶר i. q. Aramaeum חוּטְרָא, ܚܘܛܪܐ, *virga, ramus,* qua significatione illud nomen Proverb. XIV, 3. occurrit; praeter duos hosce locos in V. T. non legitur. גֶּזַע *Stirps accisa, caudex, truncus,* praeter hunc locum infra XL, 24. et Job. XIV, 8. tantummodo obvium, i. q. Arabum جِذْع. Kimchi recte explicat: *arbor succisa, cujus radix adhuc in terra superest.* יִשָׁי *Isai,* Bethlehemita, pater Davidis, 1 Sam. XVI, 1. 3., 1 Chron. II, 13., ubi אִישַׁי scribitur. Graece effertur Ἰεσσαί, Matth. I, 5. וְנֵצֶר *Et surculus, propago,* XIV, 9. LX, 21. Dan. XI, 7. מִשָּׁרָשָׁיו *E radicibus ejus* Isai, Vs. 10. יִפְרֶה *Fructuosus erit,* Genes. I, 28. IX, 1. 7. XXXV, 11. Exod. I, 7. De *surculo* usurpatur hoc verbum, ubi in eo vis et vigor apparet vitae recentis, et laeta pullulat fronde, quae spem faciat optati profectus, ut nimirum ex surculo vel stolone novi nascantur surculi et pro-

propagine arborem. *Virga et ſurculo e ſtirpe radicibusque Iſai prodituro* intelligi *ſobolem* ſeu filium, qui genus ab Iſaeo, Davidis patre, ducat, ſponte intelligitur. Latini in eadem metaphora eleganter utuntur voce *ſoboles.* Veluti Livius in oratione Scipionis ad milites *Hiſtor.* L. XXVI. Cap. 41. *Vos modo, milites, faveto nomini Scipionum, ſoboli Imperatorum veſtrorum, velut acciſis recreſcenti ſtirpibus.* AMMIANUS MARCELLINUS *Hiſt.* L. XXVI. Cap. 9. §. 3. in hiſtoria Procopii Conſtantini filiam parvulam appellat *imperiale germen.* Darius apud CURTIUM. L. IV. C. XIV. *Ochum, in ſpem hujus imperii genitum, ſubolem regiae ſtirpis.* Plura exempla ex Graecis Romanisque ſcriptoribus collegit WETSTENIUS ad Luc. I, 78., quibus nonnulla addidit F. V. REINHARD in *Explanatione loci Jeſaj.* XI, 1—5. Viteb. 1783. 4., repet. in *Commentatt. Theologg.* a Velthuſenio, Kuinoelio et Ruperti edit. Vol. I. p. 1. ſeqq. et in Auctoris *Opuſculis Theologg.* Vol. II. p. 1. ſeqq. Sadi, Perſarum poeta nobiliſſimus, in Praefatione ad opus ſuum كلستان, *Guliſtan*, i. e. Roſarium, inſcriptum, de principis, quo regnante ſuum librum concinnavit, filio (p. 12. ed. Gentii): كذلك تنشأ لينة هو عرقها *Sic creſcat palmae ſurculus, cujus ipſe radix.* Cf. SILVESTRE DE SACY *Mémoires ſur diverſes antiquités de la Perſe* p. 94., ubi inter alia haec leguntur: *Cette expreſſion germe de pour dire de la race de, eſt très-uſitée dans les livres des Perſes. Zoroaſtre y eſt appelé germe de Minotchehr, Yezdedjerd, germe de Saſsan, Guſtasp, germe de Kéan,* etc. Hiskiam, Judaeorum regem, a vate noſtro innui per *ſobolem Davidis*, MOSES quidam, *Haccohen* dictus, referente et probante ABEN-ESRA, perhibuit. Inter Chriſtianos eadem in ſententia fuit GROTIUS, qui Jeſajam hic redire ait ad Ezechiae laudes, ſub quibus ſenſu ſublimiore latere vult Meſſiae laudes. Eam interpretationem exornavit HERM. *von der* HARDT in *Diſſert. philolog., qua Hiskias in Sigismundo reſurgens ex Jeſajae*

C. XI.

C. XI. et libris Regum ac Chronicorum illustratus. Helmst. 1695. 4., eandemque nuper commendavit Joa. Tob. Theoph. Holzapfel in *Progr. quo disquiritur, quisnam Jesaj. XI. intelligendus sit rex aetatem auream restituturus.* Rintel. 1808. 4. Erant, qui de Serubbabele hoc vaticinio descripto cogitarent, quam sententiam nemo propugnavit operosius et fidentius Just. Henr. Jungmanno in *Daniele novo et inaudito modo referato* L. II. Sect. III. C. VII. Si vero illud excipias, quod rex a vate hic celebratus e trunco succiso Isai oriundus dicitur, quod Hiskiae accommodari potest, quia decem tribuum amissione et tot hostium incursionibus valde accisae erant res domus Davidis, et magis etiam Serubbabeli, qui ex trunco Davidis jam succiso efloruit, si hoc, inquam, excipias, cetera omnia, quae de rege isto hoc vaticinio praedicantur, neque Hiskiae, neque Serubbabeli applicari satis apte poterunt. Ait Noster, regem illum omne genus dotibus spiritus divini perfectissimo modo fore instructum, eorumque usu perpetuo gavisurum (Vs. 2.); in jure dicundo, bonisque malisque, insontibus et noxiis, rite discriminandis, illum numquam falli; regnum ejus fore pacatissimum (Vs. 6—9.); Judaeos per totum orbem sparsos in terram patriam redituros, depositaque aemulatione et invidia mutua junctis vicibus hostibus communibus oppugnandis operam daturos (Vs. 13. 14.). Talia vero quis evenisse demonstret sub Hiskia aut Serubbabele? Nulla igitur dubitatio, depingi a vate nostro illustrem illum principem, *κατ' ἐξοχὴν Unctum* (מָשִׁיחַ) appellatum, qualem ab antiquissimis inde temporibus aliquando inter ipsos appariturum sperant Hebraei. Eum h. l. describi inter nostrae aetatis interpretes agnoverunt et Eichhorn atque Gesenius. Eadem, qua Noster, צֶמַח, *germinis*, imagine principem illum e stirpe Davidica oriundum, sistit Jeremias, XXIII, 5. XXXIII, 15., nec non Ezechiel XVII, 22. 23., qui de fastigio summo arboris cedri familiae Davidicae tenerum aliquem surculum, vel stolonem decerpendum plantandumque in excelso monte Israelis dicit, ubi facturus sit fructum, et excreturus in altam et amplam

amplam arborem. Cf. Zachar. III, 8. VI, 12. Recte igitur Chaldaeus noſtrum Verſum ſic explicavit: וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי, *et egredietur rex de filiis Iſai, atque Unctus*, Meſſias, *ex filiis filiorum ejus*, Iſaei, *excreſcet.* Idem ſequuntur Hebraei interpretes longe plerique. Cf. Isaaci Abarbenelis *Praeco Salutis in linguam Latinam translatus ab Jo. Henr. Maio* (Frcof. 1711. 4.) p. 51. ſeqq., et Joa. Frischmuth Diſſertat. *de primo, quem in veri nominis Meſſia Judaei exigunt, charactere, ex Jeſajae vaticinio* XI, 1. Jen. 1666. 4., et Ejusd. Diſſert. *de ſecundo, tertio et quarto, quos in veri nominis Meſſia Judaei exigunt characteribus ex Jeſajae vaticinio* XI, 2. 3. ibid. eod. anno. Utraque Diſſertatio legitur quoque in *Theſauro Theolog. Philolog.* ſ. *Sylloge elegantiorum Diſſertatt.* Vol. I. p. 763. ſeqq.

2. Princeps ille dotibus eximiis inſtructus erit. וְנָחָה עָלָיו *Quieſcet ſuper eo*, perpetuo ipſi aderit. Cf. Num. XI, 25. 2 Reg. II, 15. רוּחַ יְהוָֹה *Spiritus Jovae*, ſaepe dicitur de *afflatu divino*, de *inſtinctu et ardore, quo excitati vates et inflammati fandebant oracula, et futura praeſentire ſolebant*, ut a Noſtro infra XLII, 1. LIX, 1. LXI, 1. Cf. Reinhardi Diſſertat. ad Vs. 1. laud., in *Commentatt. Theologg.* P. I. p. 6. ſeqq. Chaldaeus: וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ *et habitabit*, reſidebit, *ſuper eo ſpiritus prophetiae a Jova* ei impertitus. רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה *Spiritus ſapientiae et intelligentiae.* Inter חָכְמָה et בִּינָה diſtinguunt ita, ut illud ſit lux et cognitio rerum, quae dicitur *ſapientia*, hoc vero judicium, quod ex hac ſapientia oritur, quo inter res discernimus, quod Graeci *διάγνωσιν* vocant, et Latini *intelligentiam* ſeu *prudentiam.* רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה *Spiritus conſilii et fortitudinis.* Duo haec judici ſummopere neceſſaria ſunt, ut optimum ſcilicet conſilium ſequatur, neque inter deliberandum apparentibus rationibus cedat; et ut *fortitudine animi* vel *robore* ceteris ſuperior factus, quod ſtatuerit faciendum nulla difficultate territus conſtanter

ſtanter exſequatur. רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה *Spiritus ſcientiae et pietatis.* Haec duo, ne cum ſuperioribus, *ſapientia* et *prudentia*, confundamus, ad divinae legis cognitionem et ſcriptorum ſacrorum intelligentiam, et quae ex hujusmodi ſtudio et cognitione oriuntur, reverentiam, religionem, cultum, quae una voce יִרְאַת יְהוָה (cf. Prov. I, 7. et Ziegleri not. ad loc.) Hebraei ſignificant, referenda ſunt. דַּעַת, licet in genere univerſam ſcientiam denotet, tamen Malach. III, 1. et alias *cognitioni* voluntatis divinae ex ſcriptis ſacris tribuitur.

3. וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה Non conſentiunt interpretes in explicatione verbi הֵרִיחַ. Veterum nonnulli non inepte verterunt: *ſpiritu implere.* Ita LXX: ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ. Vulgatus: *replebit eum ſpiritus timoris Domini.* Saadias: وينفخه, *inſpirabit eum.* Ii igitur extulerunt וְהֵרִיחוֹ, Praeteritum Hiphil. An huc quoque referendus ſit Chaldaeus, qui vertit: וִיקָרְבִנֵּיהּ לְדַחֲלְתֵיהּ יְיָ, *et applicabit eum ad timorem ſuum Dominus*, dubium. Koppius ſuſpicatur, eum legiſſe וְהִקְרִיבוֹ. Verum quum alias fere ſemper textum Maſorethicum ſequatur, haud dubie noſtro quoque loco eundem expreſſit. Syrus: ܘܢܢܗܪ, *et fulgebit*, quaſi legiſſet וְהִזְרִיחוֹ. Sunt, qui הֲרִיחוֹ reddant, *reſpirare ejus*, collato Arabico أراح, *ſpirare*, ut totius inciſi ſenſus ſit: *reſpirare ipſius erit in, cum, timore Domini*, nihil niſi timorem, religionem ac pietatem ſpirabit. Ita et Herderus (*Geiſt der ebräiſchen Poeſie*, P. II. p. 433.): *ſein Athmen ſelbſt iſt in der Furcht Jehova's.* Sed הֵרִיחַ non alia niſi *odorandi*, *olfaciendi* ſignificatione occurrit, jungiturque res, quam quis odore percipit, vel praefixo אֶת, ut Geneſ. VIII, 21. XXVII, 27. et ſaepius, vel praepoſito בְּ, locis ſtatim indicandis. Hinc noſtra verba vertunt: *et odorari ejus timorem Domini*, i. e. imbutos Dei timore, pios, numquam fallente judicio nec illuſuris ſenſibus ab impiis discernet. Ut ſignificet vates, regem, quem

quem canit, non fore judicem ignarum, ac nihil ſentientem; qui indifferenter ferat bonosque malosque, ſed ſagaciſſimum hominum ſcrutatorem, piorumque amantiſſimum. *Odorari* et *olfacere* metaphorice accipiatur pro *praeſentiſcere*, ſeu *judicium ferre*, quod Latini dicunt *ſagire;* unde *ſagae anus*, et *ſagaces canes.* Sic Job. XXXIX, 25. de equo dicitur, *eminus olfacit pugnam*; et Jud. XVI, 9. quod Simſon *disruperit funes, ſicut diſſolvitur ſtupa, quando olfacit*, ſentit, *ignem.* Opponitur ergo hoc judicio oculorum. Cicero loco haud uno jungit *indagare*, vel *inveſtigare* et *odorari.* Vid. Joa. Eric. Bohne *Meſſias hominum pietatem odorans in Jeſ. XI, 3. ſuccincta Commentatio*, Hannover. 1775. 4. §. 23. p. 19., ubi ea interpretatio jam a Vitringa propoſita pluribus vindicatur. Eandemque adſciverunt et Lowthus atque Kocherus. Sed הֵרִיחַ cum ב conſtructum eſt *rem aliquam cum quodam voluptatis ſenſu odorari.* Sic Exod. XXX, 38. *Si quis ſibi fecerit tale θυμίαμα*, לְהָרִיחַ בָּהּ, *ut eam odoretur*, vel, *ejus odore ſeſe oblectet.* Levit. XXVI, 31. וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם, *non odorabor odorem fragrantiae veſtrae*, ſacrificiis veſtris non delectabor. Amos V, 21. לֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם, *non odorabor ferias veſtras*, ſacrificiis feſtis diebus a vobis oblatis non oblecto. Hinc noſtra verba וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה hunc ſenſum habebunt: non niſi in ſincero pietatis ſtudio oblectamentum habebit; nemo civium ſuorum, niſi ſit verus Dei cultor, gratiam apud illum obtinebit. וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ *Neque ex oculorum adſpectu judicabit, neque ex aurium auditu corripiet*, non ex ſignis externis judicium feret; non reſpiciet ad perſonam et ea, quae extra cauſam ſunt.

4. וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים *Juſteque judicabit tenues*, ut Pſ. LXXII, 2. 4. Multi particulam ו hic reddunt *ſed.* Quamquam interdum hanc vim habet, hic tamen propriam ſuam poteſtatem retinere poteſt, ut vates a genere in ſpeciem deſcendat. Si enim *non feret judicium*, niſi *dictante timore*

more Domini, nec judicia hominum curabit, ſed, ut in lege ſcriptum eſt, *Dei judicium judicabit;* certe etiam pauperes a vi liberabit, et derelictorum erit patronus. וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ *Inopibus terrarum ex aequo jus dicet.* הוֹכִיחַ reſpondere verbo שָׁפַט, in membro priori (cf. ſupra not. ad II, 4.) et עַנְוֵי־הָאָרֶץ τοῖς דַלִּים, docet membrorum parallelismus in toto hoc carmine diligenter obſervatus. וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו *Et percutiet terram oris ſui baculo.* Per *terram* haud dubie intelligendi ſunt *impii,* ut ex membro ſequenti, eundem ſenſum verbis aliis exprimente, apparet. Non eget armis ad profligandos hoſtes, ſufficiet vel *verbum oris.* Id enim ſignificatur dictione בְּשֵׁבֶט פִּיו. Eodem ſenſu Arabes ſuum عصا ſumere ſolent. In Lexico enim, cui *Camus,* i. e. Oceani nomen, inter cetera exponitur per أدب et لسان, quorum illud *caſtigationem,* hoc *linguam* denotat. Cf. Prov. XIV, 3. et Schultenſium ad eum locum. Non igitur neceſſe eſt, ut cum Hubigantio, quem et Lowthus ſequitur, vertamus: *ſpiritu, halitu, oris ſui;* quaſi שֵׁבַח ſcriptum eſſet, nomen a נָשַׁב *flavit, ſpiravit.* Quod Alexandrini exhibent, τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, et Chaldaeus, בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ, *verbo oris ſui;* quam utramque interpretationem pro ſua tanquam teſtes adducis Hubigantius, nil probat. Simplicem ſenſum expreſſerunt pro metaphorico. Nam et quae ſequuntur, *et ſpiritu oris ſui occidet impium,* eodem modo libere idem Chaldaeus vertit: *et eloquio labiorum ſuorum* (בְּמַמְלַל סִפְוָתֵיהּ) *occidet armillum* (אַרְמִילוּס, immanis ac ultimus Judaeorum hoſtis atque adverſarius, de quo vid. Buxtorfii *Lexici Chald.* p. 221. ſeqq.) *impium.* Ut taceam, verbum הִכָּה aptius congruere *baculo,* quam *flatui* ſeu *halitui;* cf. Jerem. XVIII, 18.

5. Juſtitia et fide inſtructus erit. Civibus ſuis ſemper ut juſtiſſimum fideliſſimumque regem ſeſe exhibebit. אֵזוֹר, *Cingulum,* indicat hic arctiſſimam conjunctionem; q. d. vir-

virtutes illae tam arcte ei adhaerebunt, quam cingulum corpori, quod numquam deponit. Eaedem loquutiones in eundem ſenſum adhibentur Jerem. XIII, 11. Pſ. CIX, 19. Job. XXIX, 14. אֱמוּנָה *Conſtantia*, veritas, firmitas, ſcilicet promiſſa ſeu pacta ſervans, ut XXV, 1. XXXIII, 6. Pro אֵזוֹר in membro poſteriori Lowthus legere mallet חֲגוֹר, ne ταυτολογία his verbis ineſſet. Verum ſaepius Jeſajas iisdem utitur vocibus in uno commate; e. c. XV, 8. XVI, 7. XVII, 12. 13. Symmachus quoque ſuum περίζωμα repetiit. Ceteri interpretes paullo liberius ſynonymis utuntur.

6. וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ *Tunc commorabitur lupus cum agno*, juxta agnum. Id ipſum in aurei ſeculi deſcriptione legitur infra LXV, 25. Inimicitiae omnes finitae erunt, adeo ut belluae feritatem depoſiturae ſint. Opus enim juſtitiae eſt pax. Tanta igitur erit illius temporis aequitas et juſtitia, ut, ſi fieri poſſet, animalia invicem adverſa ſimul paſtum itura eſſent. Poetae Orientales recentiores, cum effectus juſtitiae et aequitatis deſcribere volunt, ſimiles imagines adhibent. Veluti Ibn Onein, Poeta Arabs, apud Jones in *Commentar. Poeſeos Aſiat.* p. 380.

Juſtitia, a qua manſuetus ſit lupus fame aſtrictus
Eſuriens, licet hinnulum candidum videat.

Et Ferduſi, Perſarum nobilis poeta, apud eund. ibid.

Rerum Dominus, Mahmud, rex potens,
Ad cujus aquam potum veniunt ſimul agnus et lupus.

Romani poetae iisdem imaginibus ſunt uſi in aureae aetatis felicitate deſcribenda. Sic Virgilius *Eclog.* IV, 21,

Ipſae lacte domum referent diſtenta capellae
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.

Et paulo poſt:

Occidet et ſerpens, et fallax herba veneni
Occidet — — — — — —

Et *Eclog.* V, 60.

Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur, amat bonus otia Daphnis.

Sic

Sic et Claudianus, in Proleg. Lib. II. de *raptu Proſerpinae,* ubi deſcribit effectum lyrae Orphei alterius, poſt Herculem, orbis pacificatoris (Vs. 25. ſeqq.):

Securum blandi leporem fovere moloſſi,
Vicinumque lupo praebuit agna latus.
Concordes varia ludunt cum tigride damae,
Maſſylam cervi non timuere jubam.

Sed ante eos Theocritus *Idyll.* XXIV, 84. in vaticiniis de tempore, quo pacatus foret orbis ab Hercule:

Ἔσται δὴ τοῦτ' ἆμαρ, ὁπηνίκα νεβρὸν εὐνᾷ
Καρχαρόδων σίνεσθαι ἰδὼν λύκος οὐκ ἐθελήσει.

Erit ille dies quando hinnulum in ſuo ſtrato lupus, dentibus ſerratis, videns laedere nolet. וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ *Et pardus juxta hoedum cubabit.* Cf. infra XXXV, 9. נָמֵר eſt *pardus,* coll. rad. Arab. et Samar. נָמַר, *variegatus fuit;* et Jerem. XIII, 23. *An mutat Aethiops pellem ſuam,* וְנָמֵר *et pardus maculas ſuas?* Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. VII. T. II. p. 100. ed. Lipſ. וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו *Et vitulus, leunculusque atque pecus ſaginatum una* erunt, ſine antipathia atque discordia. De מְרִיא vid. not. ad I, 11. וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם *Et puer parvus ducet ea,* XX, 4. LX, 11. Exod. III, 1. Hieronymus: „Haec Judaei et noſtri Judaizantes juxta literam futura contendunt, ut in claritate Chriſti, quem putant in fine mundi eſſe venturum, omnes beſtiae redigantur in manſuetudinem, et priſtina feritate depoſita lupus et agnus paſcantur ſimul, et cetera cum ceteris, quae nunc videmus ſibi eſſe contraria. Quae interrogare debemus, ſi omnia praeſentia loci ſic accipiuntur, ut ſcripta ſunt, et nihil refertur ad intelligentiam ſpiritualem, juxta illud Apoſtoli, qui ait: *Benedictus Deus, et pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in coeleſtibus in Chriſto,* ergo et radix et virga, et flos non referantur ad ſenſum, terraque percuſſa verbo Dei, et interfectus impius ſpiritu labiorum ejus ſic intelligantur, ut ſcripta ſunt, et docere cogantur, quomodo

rebus

rebus incorporeis, justitia et veritate, renes Domini circumdentur? Sed et hoc eos interrogemus, quid dignum sit Domini majestate, ut lupus et agnus pascantur simul, et pardus cum hoedo accubet, et leo paleas comedat, et puer parvulus mittat manum suam in foramine aspidum? Nisi forte juxta fabulas poetarum aureum nobis Saturni seculum restituent, in quo lupi et agni pascentur simul, et mulso vino plena current flumina, et de foliis arborum stillabunt mella dulcissima, lacteisque fontibus omnia complebuntur. Quodsi responderint, pro beatitudine temporum haec futura, ut absque cujusquam noxa homines bonis omnibus perfruantur, audiant a nobis, nihil esse bonum nisi virtutem, et nihil malum, nisi vitium." Sed cf. Ezech. XXXIV, 25. et ad eum loc. not., nec non ad Ezech. XXXVI, 11.

7. וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן *Et leo, sicut bos, vescetur palea;* non amplius praeda laceratarum pecudum vescetur. Cf. infra LXV, 25.

8. וְשִׁעֲשַׁע *Quia oblectabit sese,* cf. nomen שַׁעֲשֻׁעִים *deliciae,* Prov. VIII, 30. 31. Ps. CXIX, 24., et verbum infra LXVI, 12. et Ps. XCIV, 19. עַל־חֻר פָּתֶן *Ad foramen aspidis,* vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. III. C. V. T. III. p. 156. edit. Lips. De מְאוּרָה i. q. מְעוּרָה *caverna,* vid. ejusdem operis P. II. L. III. C. X. T. III. p. 189. צִפְעוֹנִי esse *Cerasten,* ostendit Bochartus *Hieroz.* P. II. Lib. III. Cap. IX. T. III. p. 182. Verterunt quoque ita Aquila (βασιλίσκον) et Hieronymus, *regulum* ponens. Cf. quae de hoc serpente notavimus ad Genes. XLIX, 17. הָדָה conferendum est cum Arabico هَدَي, *direxit;* hinc, *manum suam dirigere ad aliquid,* idem erit ac, eam extendere, porrigere.

9. לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ *Non male afficient nec perdite agent,* ut prius ad injustitiam in alterum referatur, posterius ad perditos cujusque mores, quod scilicet neque alios, neque se ipsos perdituri sint. בְּכָל־הַר קָדְשִׁי *In toto monte meo sancto,* Zione, i. e. Hierosolyma; cf. supra II, 4.

Princeps terrae urbs, ſacrorum et regiminis ſedes, pro tota terra ponitur. כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה *Nam repleta eſt terra cognitione Jovae*, proprie τῷ *cognoſcere Jovam*; ſequitur nomen, tanquam Infinitivus, conſtructionem verbi, a quo deſcendit, ut Deut. I, 27. בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ *quia nos odit Jova.* V, 20. לְיִרְאָה אֹתִי, *ad timorem mei.* Similia vid. Deut. X, 11. Geneſ. XIX, 16. Num. X, 2. Hoſ. III, 1. Repleta erit terra ſinceris Jovae cultoribus, כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים *ſicut aquae mare operientes*, quae operiunt profunda maris. Eadem plane loquutio de re eadem adhibita occurrit Habac. II, 14.

10. Gentes exterae ad illum regem conſultum venient. שֹׁרֶשׁ *Radix*, hic uſurpatur de *ſurculo, qui ex radice pullulat.* Et infra quoque LIII, 2. Hoſ. XIV, 6. *radix* ponitur pro eo, quod ex radice germinat atque exoritur. Cf. Apoc. V, 5. XXI, 16. אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים *Quae* virga erit *ſtans in ſignum populorum*; loquutio deſumta a *vexillis* ſive ſignis, quae in montibus aut altis quibuscunque locis eriguntur tempore neceſſitatis, aut imminentis alicujus periculi, ut ad ea concurſus fiat. C. Arn. Bootii *Animadverſſ. SS.* L. I. C. VII. et Henr. Jac. Bashuysen Diſſert. *de vexillo Meſſiae erecto inter gentes ad Jeſaj. XI,* 10. Serveſt. 1717. J. D. Michaelis hanc imaginem deſumtam eſſe arbitratur vel inde, quod arbores altae, cum ſolae ſtant, et eminus proſpici poſſunt, iis, qui in regione circumjecta habitant, ſigno, quo conveniant, eſſe poſſint; vel inde, quod ejusmodi arbores, praeſertim vetuſtae, ſanctae eſſent, et oracula ſub iis ederentur. אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ *Ad eum gentes conſultum ibunt.* דָּרַשׁ conjunctum cum אֶל ſive ב ſignificat *conſulere aliquem religioſe per modum oraculi*, a quo divina petuntur reſponſa. Vid. ſupra VIII, 19., coll. cum 2 Reg. I, 3. et infra LXV, 1. Cf. Aurivillii *Diſſertat. de varia conſtructione verbi* דרש, in ejus *Diſſertatt.* a Michaele edit. p. 441. ſeq. גּוֹיִם, *gentes*, ſc. exterae, barbarae, ut ſupra II, 3. 4. LI, 4. LXIII, 3. 6. וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד *Et erit requies ejus gloria,* i. e.

i. e. gloria plena. Nam Substantivum כָּבוֹד hic usurpatur pro *adjectivo*, ut Ps. XXXIX, 6. *omnis homo vanitas*, הֶבֶל, i. e. vanus; et 1 Sam. XXV, 6. *domus tua sit* שָׁלוֹם, *prosperitas*, i. e. prospera. Vide Glassii *Philol. S.* Lib. I. Tract. I. Can. VII. p. 19. seq. edit. Dath. Sensus igitur erit, locum, ubi rex ille habitaturus sit, palatium ejus, gloriosum fore; ita et Chaldaeus: *et erit locus mansionis in gloria.* מְנֻחָה enim *habitationem*, proprie, *locum quietis* designat. Unde Vulgatus vertit: *et erit sepulchrum ejus gloriosum.* J. D. Michaelis pro מְנֻחָתוֹ legere mallet מִנְחָתוֹ, in quam cogitationem jam incidit Forerius, cujus verba haec sunt: „mallem tamen lubentius efferre מִנְחָה, i. e. *donarium*, seu *donum*, quod homini aut Deo honoris caussa offertur; *oblationem Deo factam* significat Genes. IV, 4. 5. de *donario* autem *homini facto* Genes. XXXII, 14. XLIII, 15. Ex quibus locis, aliisque quamplurimis intelligitur, consuetum fuisse, deferre regibus ac principibus, illisque quibus placere vellent, munera atque donaria. Dicerem ergo, et hic esse sermonem de *muneribus gloriosis*, quae gentes exterae regi illi pio et justo afferrent." Sed sine necessitate sollicitatur, quod in omnibus libris legitur. Nec ullus ex interpretibus veteribus se aliter legisse innuit.

11. Altera vice Jova liberabit populum suum ex captivitate. Alludit hic noster ad liberationem populi Israelitici ex Aegypto; hinc utitur quoque verbo קָנָה, proprie *aliquid sibi comparare*, sive *pretio* id fiat, sive *manu*, sive *vindiciis*, quibus quis quid vindicat ut suum; et hoc significatu *de vindicatione ex hostibus* hoc verbum usurpat Moses, Exod. XV, 16., ubi liberationem populi ex Aegypto canit: *usque quo transiret* עַם־זוּ קָנִיתָ *populus, quem tibi comparasti*; et Ps. LXXIV, 2. de eadem re: *Recordare gentis tuae, quam pridem* קָנִיתָ, *tibi comparasti, tribus hereditatis tuae, quam* גָּאַלְתָּ *vindicasti.* וּמִמִּצְרַיִם *Et ex Aegypto.* Multi enim Judaei in Aegyptum profugerant; vid. Jer. XLI. XLII. De פַּתְרוֹס vid. ad Genes. X, 14. De כּוּשׁ vid. ad Genes. X, 7.

De עֵילָם vid. ad Gen. X, 22. De שִׁנְעָר vid. ad Gen. X, 10. De חֲמָת vid. fupra ad Cap. X, 9. אִיֵּי הַיָּם proprie *regiones maris* (de אִיִּים vid. ad Gen. X, 5.), i. e. littora. Michaelis hanc dictionem intelligit de littoribus Palaeftinae feptentrionalibus, five de Europa et Afia minore. Sed *omnes* omnino *terrae et regiones remotiores Palaeftinae ad occidentem fitae,* praefertim infulae et orae Graeciae illa dicendi formula fignificantur, ut infra XXIV, 14. vid. *Handb. d. bibl. Alterthumsk.* Vol. III. p. 371. Veriffime ad hunc locum Doederlein monet: „nolim de Judaeorum converfione religiofa et univerfali, quam vocant, intelligere, nec ad Chriftianam aeram transferre locum, qui totus figuratus eft, et vario fub emblemate felicem reipublicae Judaicae ftatum depingit, internis disfidiis pacatis, hoftibus fubactis, exulibus in patriam, nova quafi ex Aegypto liberatione, deducendis. In provincias, quas memorat, fine dubio tunc jam multi Ifraelitarum translati erant.“ Cf. Argument. ad hoc vaticinium p. 405.

12. נָשָׂא נֵס *Signum extollet.* Defumtum a more imperatorum, qui collecturi milites fignum five vexillum ponunt in colle aut monte, ad quod copiae confluant. Caesar *de Bello Gall.* Lib. II. Cap. X.: *Caefari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum proponendum, quod erat infigne, cum ad arma concurri oporteret.* Ammianus in *Hift. Valentin.* Lib. XXVII. Cap. X. *Signis ilico fixis ex more, cum undique ad arma conclamaretur, imperio principis et ductorum ftetit regibilis miles.* נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל *Pulfos Ifraelis,* i. e. Hebraeos, e decem tribubus quaquaverfum disjectos per vicinas et remotiores gentes. נְפֻצוֹת fc. נְפָשׁוֹת, *animas;* five, ut Clericus vult, מִשְׁפָּחוֹת, *familias.* Pofitum tamem effe poteft h. l. abtractum pro concreto, ut faepiffime alias. מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ *E quatuor alis,* regionibus, *terrae,* ut infra XXIV, 16.

13. וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם *Recedetque,* abolebitur, *aemulatio Ephraimi.* Adfcribere vifum, quae Vitringa ad h. l. habet

habet de caussis et progressu hujus aemulationis. „Constat ex historia Gentis Judaeae, *Ephraimitas* sibi jam ab initiis reipublicae fere primas tribuisse inter Israelis posteros, atque adeo facile, etiam temporibus *Judicum*, exarsisse, si quid majoris consilii et operis absque se gereretur; cujus *aemulationis* argumenta sunt in historia Gideonis Jud. VIII, 1. et Jephtae, Jud. XII, 1. Sic enim recte verto vocem קִנְאָה, quae idem hic valet, quod in simili casu Graecorum ζῆλος, et quid minus quam φθόνος. Est enim hoc in loco aemulatio, quae inter pares nascitur ex ambitione, qua quisque sibi plurimum cum deberi censeat, tribui vult: cujus *ambitionis* in Ephraimitis hae haud dubie fuerunt caussa. α) Quod cum *Manassitis* et *Benjaminitis* quoque, quos sibi primo tempore accensebant, ut patet ex historia Simei 2 Sam. XIX, 20. (quia nimirum Josephus et Benjamin eadem geniti erant matre), maximam et florentissimam Israelitarum partem facerent. β) Mediam et munitissimam partem Judaeae, inter Judam et reliquas tribus, late occuparent. γ) Per Josuam, Nunis filium, qui Ephraimo ortus erat, imperium in reliquas tribus obtinuissent et magna iis procurassent commoda. δ) Ipsum quoque Sanctuarium *Silunte* longum tempus in ditione sua habuissent, et conventus sive comitia populi publica in dubiis casibus ibidem loci celebrata essent. Quibus moti rationibus quum Saulem regem, veluti a Deo electum, et suae quodammodo gentis, tolerassent: aegre et non nisi sero se subjecerunt Davidi, Juda orto, et post Absalomi rebellionem, ad ipsum invitum redierunt. Etsi vero nullam invenerint occasionem se movendi et statum reipublicae turbandi sub Salomone, ob vim et robur imperii omni modo florentis; tamen ipso fatis functo, erupit *aemulatio* Sichemi, Ephraimiticae ditionis oppido; et quum Rehabeamus ipsorum non satisfaceret desideriis, oblata Jeroboamo, Ephraimitae (1 Reg. IX, 26.), est occasio, *decem tribus* avellendi a *Juda*, cui permixti erant Benjaminitae, et alterum inter Jacobi posteros fundandi regnum, aemulum et regno domus Davidis adversarium; in quo quum praevalerent

lerent Ephraimitae, in quorum ditione erat ſedes regni, paſſim in Prophetiis populus hujus regni Ephraim et Iſrael dicitur, *Judae* contradiſtinctus, ut omnibus notum. Ab illo autem tempore rara inter duos hos populos pax erat et concordia; ſed flagrarunt utrinque aemulatione et invidia, quae cum tempore vertit in odium acre; unde bella, in longum protracta, ſubinde a Deo aut mutuo metu repreſſa, ſubinde etiam cum mutuis cladibus palam geſta." Haec Vitringa. Cf. J. D. Michaelis *Jus Moſaic.* §. 47. Promittit igitur hic vates, disſidium iſtud triſte, quod reipublicae effecit perniciem, ceſſaturum eſſe in republica reſtituta. Verba צֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ plerique vertunt: *hoſtes Judae exſcindentur.* Minus apte; nam in hoc Verſu de aemulatione inter Judaeos et Ephraimitas ſermo agitur. Rectum vidit A. Schultens, qui in *Animadverſſ. philolog.* ad h. l. verba noſtra vertit, *invidi ex Juda delebuntur.* Nempe צֹרֵר, et יָצֹר, in membro poſteriore, refert ad Arabicum ضَرَّ, in III. ضَارَّ, *zelotypus fuit*, unde ضِرَارٌ et ضَرِيرٌ atque مُضَارَّةٌ, *zelotypia.* Quemadmodum autem Hoſ. XIII, 2. זֹבְחֵי אָדָם ſunt *ſacrificantes inter homines* ſive *ex hominibus*; ſupra apud noſtrum III, 3. חֲכַם חֲרָשִׁים *ſapientes inter artifices* ſive *ſapientes artifices*, infra XIX, 19. אֶבְיוֹנֵי אָדָם *mendici hominum* ſive *mendici homines*; ita et hic צֹרְרֵי יְהוּדָה erunt *invidi ex Juda.* Ita utrumque hemiſtichium accurate inter ſe reſpondet. לֹא־יָצֹר *Non oppugnabit*, non afficiet noxa (cf. Num. XXV, 17.) ex invidia. Idem ſperat Ezechiel XXXVII, 22.

14. Verba וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה Veteres varie interpretati ſunt. LXX: Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων· θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσι. Divulſerunt יָמָּה a ſuperioribus, atque ita verterunt, quaſi legiſſent יָם; per *humerum* vero Philiſthaeorum intellexerunt eorum et Phoenicum naves. Eodem modo Abarbenel: „*et volabunt humero*

mero Philisthaeorum; quo designantur naves Philisthaeorum, Genuensium et Venetorum, quae adducent Israelitas ex Occidente in Orientem.“ Idem intellexisse videtur Hieronymus: *et volabunt in humero Philisthaeorum per mare.* Naves enim in omnibus fere linguis *volare* per mare dicuntur. Chaldaeus: וְיִתְחַבְּרוּן בְּכַתַף חַד לְמִמְחֵי פְּלִישְׁתָּאֵי דִּי בְּמַעַרְבָא *et conjungentur humero uno ad delendum Philisthaeos, qui sunt in Occidente.* Sumsit igitur כָּתֵף pro כָּתֵף אֶחָד, ut Zeph. III, 9. *ut colant illum Dominum* שְׁכֶם אֶחָד *humero uno*, i. e. uno consensu. Syrus: *arabunt*, ut est in Latina interpretatione (ܢܦܠܚܘܢ) *humero Philisthaeorum.* Sed vertendum est, vere monente Gesenio, *militabunt.* Verum eleganter dixit vates *involabunt in humeros Philisthaeorum* Judaei et Ephraimitae; subitaneo et celeri motu, instar avium rapacium, invadent Philisthaeos a tergo. Apte h. l. de regione, quam Philisthaei tenebant, ad mare sita, nomine כָּתֵף utitur, quod de ora maritima et Num. XXXIV, 11. usurpatur. Ceterum nominis forma absoluta hic posita est pro כֶּתֶף status regiminis; cf. Gesenii *Lehrg.* p. 668. יָמָּה *Mare* i. e. occasum *versus*, ut Gen. XXVIII, 14. Exod. XXVI, 22. Cf. supra IX, 11. יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם *Simulque depraedabuntur filios Orientis*, i. e. Orientales, בְּנֵי־קֶדֶם Arabes et Ismaelitae, vid. Job. I, 3. Jerem. XLIX, 18. Ezech. XXV, 4. אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם *Edom et Moab immissio manus eorum* erunt, Idumaeis et Moabitis manus adferent. שָׁלַח יָדַיִם sequente ב, *mittere manus in aliquid*, de prehensione et invasione hostili usurpari, notum; vid. e. c. Ps. LV, 21. Expeditiones facient in Idumaeorum et Moabitarum fines; eos spoliabunt opibus et divitiis. בְּנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם *Filii Ammon obedientia eorum* erunt, i. e. ad nutum parati et obedientes. מִשְׁמַע abstracte positum pro iis, qui praesto sunt ad nutum et imperium, ut 2 Sam. XXII, 14. XXIII, 23. Ammonitas suae ditionis facient. De utroque populo, Ammonitis et Moabitis, vid. *Handb. d. bibl. Alterthumskunde* Vol. III. p. 37. seqq. et p. 49. seqq.

15.

15. וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם *Itemque exſiccabit Jova linguam maris Aegypti,* qua utrum vates *Nilum* intelligat, an *ſinum Arabicum,* disſentiunt interpretes. Prius illud Vitringa contendit, his maxime rationibus permotus: *primum,* quod *lingua haec maris* reſpondeat Euphrati; *deinde* quod Zacharias in vaticinio, noſtro plane ſimili Cap. X, 11. *Nilum,* ut ſymbolum regni Aegyptiaci opponit *Euphrati,* ſigno Babylonici; *tum,* quod *Nilus* infra Cap. XIX, 5. *mare* vocatur. Nos cum interpretibus longe plerisque intelligimus *ſinum Arabicum.* In toto enim hoc vaticinio reſpicit vates ad eductionem Iſraelitarum ex Aegypto. Et *lingua maris* alias quoque de *ſinu maris* ſumitur, anguſtiore ſcilicet, et in linguae formam deſinente. Ponunt ita ſuum لسان geographi Arabum. Mare Arabicum quum in duos ſines anguſtiores deſinat, Heroopolitanum et Aelaniticum; Abulfeda *Tab. Aeg.* p. 10. edit. Michaelis Heroopolitanum vocat لسان البحر *linguam maris inter Tor et Aegyptum:* idemque p. 30. num. 62. ſinum per quem transierant Iſraelitae, اللسان الغربي *linguam occidentalem.* Hebraei vero Joſ. XV, 2. 5. XVIII, 19. לָשׁוֹן ponunt etiam de ſeptentrionali maris mortui *ſinu,* ubi Jordanes in illud influit. הֶחֱרִים ſunt qui vertant: *anathemate percutiet.* Ita Aquila, Symmachus, Theodotio, approbante Gesenio, qui poetice hoc dictum cenſet, quod mare devotioni datum a Deo exſiccatum fuerit, quemadmodum alias mare a Jova *increpatum* (מִגְּעַר) exſiccari dicitur, vid. Pſ. CVI, 9. Nah. I, 4. Jeſaj. L, 2., coll. infra XXXIV, 2. Sed quum הֶחֱרִים nec *increpare,* nec *exſecrare,* verum *internecioni devovere* ſignificet, id vero de flumine exſiccando nec in poeſi commode dicatur; non dubito הֶחֱרִים hic poſitum eſſe pro הֶחֱרִיב, *ſiccavit;* vid. infra XIX, 5. Job. XIV, 11. Litterae ב et מ, utpote labiales, ſaepe inter ſe permutantur, vid. ſupra ad III, 20. *Exſiccabit* reddiderunt quoque Syrus et Chaldaeus. וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ *Et movebit manum ſuam ſuper*

super flumine cum vehementia spiritus sui. Sub נָהָר hîc non est intelligendus *Nilus*, multo minus *Jordanes*; sed *Euphrates.* Is enim saepissime נָהָר *κατ᾽ ἐξοχὴν* vocatur, quod satis notum; vid. supra VII, 20. VIII, 7. *Nilus* contra, quem haud pauci interpretum hic intellexerunt, occurrit nomine יְאֹר, Genes. XLI, 1. Exod. I, 2., vel נַחַל, Num. XXXIV, 5. 2 Reg. XXIV, 7., vel שִׁחוֹר, infra XXIII, 3. Appellat quidem noster *Nilum* quoque נָהָר infra XIX, 5., et Genes. XV, 18. idem fluvius vocatur נְהַר מִצְרַיִם; sed posterius restringitur ad subjectum, et prius fit in vaticinio de Aegypto, ubi nemo errare potest in discernenda vocis significatione. Vocabulum *ἅπαξ λεγόμενον* עֲיָם *vehementiam, impetum*, interpretor, partim flagitante contextu, partim veterum auctoritate. LXX: *πνεύματι βιαίῳ*, Syrus: ܒܥܘܫܢܐ ܕܪܘܚܗ *potestate venti sui*, Vulgatus: *in fortitudine spiritus sui.* Abul-Walid quoque in Lexico inedito בְּעְיָם רוחו interpretatur, Gesenio referente, بقوّة عاصفته *fortitudine venti ejus*, ע cum א permutato, ut עֲיָם fit i. q. אָיֹם *formidabilis* Habac. I, 7. Saadias بسخونه, *calore venti sui.* Sed Chaldaeus: בְּמֵימַר נְבִיּוֹהִי *verbo prophetarum suorum.* Erravit Dathius, Arabicum عام *vehementiam* denotare perhibens, testemque adducens Castellum in Heptaglotto. Invenitur quidem in Castello sub verbo عام (pro عَيِمَ), *cupivit*, *appetivit*, pec. *vehementius*; hinc, *sitivit*; et عَيْمَ, *appetitus*, pec. vehementior; verum inde nullo modo sequitur vocem illam *vehementiam* denotare. Quum Syriacum ܥܡܛܐ, et Arabicum غَيْمَ *nubem* significet; J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. V. p. 168. et in *Supplemm.* p. 1891. verba nostra vertit *nube venti*, intelligitque *turbinem* illum, cum tempestate conjunctum, quem nautae *Wasserhose* vocant. Placuit id quoque Doederlinio. Sed recte monuit Dathius: „in hac explicatione id dubii mihi in-

inprimis restat, quod effectus hujus עַיָם h. l. debet esse divisio et exsiccatio fluminis; quam non nemini me legere esse effectum illius tempestatis, quam Michaelis indigitatam putat." Ceterum hic vates respicit ad id, quod factum est in aquis sinus Arabici, vehementi vento, a Deo excitato, disjectis, et in partes fissis, Exod. XIV, 21. וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים *Percutietque illud* flumen ut *in septem* dividatur *fluvios*, i. e. in plures alveos, ita numerus septenarius supra IV, 1. Levit. XXVI, 18. 21. Percusso Euphrate efficietur via facilis et expedita Israelitis redituris ex Assyria, ut olim egressuris ex Aegypto. נַחַל proprie est *torrens*, qui per vallem aut locum depressiorem decurrit, et aestate exsiccat; hinc *rivus, canalis.* Est autem metaphora desumta a majoribus fluminibus, quae, aquis in alveos manufactos deductis, exsiccantur, cujusmodi exemplum Herodotus *Hist.* Lib. I. c. 189. refert editum esse a Cyro in Gynde, amne Assyrio, qui supra Choaspen influit in Tigrin; qui fluvius cum expeditionem ejus adversus Babylonem moraretur, et sacrorum equorum aliquem absorpsisset, magni regis provocavit indignationem, ita ut minatus sit, superbum hunc fluvium, a quo injuria erat affectus, *οὕτω δή μιν ἀσθενέα ποιήσειν, tam tenuem redditurum esse, ut a mulieribus transiri possit,* quod ita effecit, ut eum in trecentos et sexaginta rivos deduxerit. וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים *Viam faciet transeundi calceis,* scil. unicuique; subaudiendum est דֶּרֶךְ; ut vado transiri possit, tanquam vel totus, vel majorem partem exsiccatus; sicut olim Hebraei per Jordanem transiverunt, Jos. III, 17.

16. De מְסִלָּה vid. ad Num. XX, 19. Non aliter reducetur populus in patriam, a qua depulsus fuerat, ex Assyria, quam olim in illam deductus fuerat. Eodem illum Jova et complectetur studio, et afficiet beneficio, quo jam antea dudum, eo die, quo ex Aegyptia tyrannide liberavit.

Cap.

Cap. XII, 1. Quia proxime dixerat, Assyriacam liberationem similem fore Aegyptiacae, nunc ostendit, liberatos ex Assyriaca servitute carmen cantaturos relicto Euphrate, quale ex Aegypto in libertatem vindicati quondam mari Arabico trajecto cecinere. אוֹדְךָ יְהוָה *Laudabo te, Jova!* Cf. infra XXV, 1. כִּי אָנַפְתָּ בִּי *Nam iratus quidam mihi fuisti,* 1 Reg. VIII, 46. Ps. LX, 3. Chaldaeus addit: *quia peccaveram coram te.* יָשֹׁב אַפְּךָ Nunc tamen *convertit se, recedit ira tua,* cf. IX, 20. וּתְנַחֲמֵנִי *Et consolaris me,* XLIX, 13. LXVI, 13.

2. אֵל יְשׁוּעָתִי *Deus salus mea,* ut infra XXV, 9. XXXIII, 2. Ps. LXII, 2. 3. 7. Quum sit mihi salutaris Deus, אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד *confido, nec metuo,* intrepidus confido. עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ *Laus mea et carmen* est *Jah*, ex carmine Mosis Exod. XV, 2., ad cujus similitudinem hicce hymnus est compositus. Repetitur eadem formula Ps. CXVIII, 14. Utrobique scribitur perinde ac nostro loco וְזִמְרָת pro וְזִמְרָה, ut פֹּרָת, *frugifera*, pro פֹּרָה Genes. XLIX, 22. bis, עֶזְרָת pro עֶזְרַת, *auxilium,* Ps. LX, 13. CVIII, 13., שְׁנָת, *somnus,* pro שֵׁנָה, Ps. CXXXII, 4. וְזִמְרָתִי legitur in codice Kennicottiano uno, et expressum est in versionibus omnibus antiquis. עֹז h. l. est *gloria, laus,* ut Ps. VIII, 3. (ubi LXX *αἶνον*), XXIX, 1. 1 Chron. XVI, 27. כִּי hic est *certe, omnino, vere,* vox asseverationis, quae facit ad confirmandam sententiam, vid. supra VII, 9. Thren. IV, 18. Hos. VII, 6. יָהּ *Jah*, nomen Dei, haud pauci putant ex יְהוָה quasi per crasin aut per syncopen decurtatum. Cui sententiae tamen potissimum hoc obstat, quod et hoc loco, et infra XXVI, 4. יְהוָה additur. Alia obvertit Coccejus in Lexico refertque nomen יָהּ ad נָאָה, *pulcher, decorus fuit,* duabus syllabis in unam contractis, facta compensatione per Mappik, ut est in נְהִ, *lamentatio*, a נָהָה, *lamentatus est.* Hinc יָהּ יְהוָה esset *excellentia, gloria Dei.* Conferunt Jerem. X, 7. *Quis te non revereatur,* כִּי לְךָ יָאָתָה, *quia tibi est decus, εὐπρέπεια.* Saadias pro יָהּ ponit أزلي, *aeternus.* In duobus codicibus Ken-

Kennicottianis יָהּ omittitur, et una tantum vice *Domini* nomen exhibent LXX, Vulgatus, Syrus. Hinc Dathio et Doederlinio non improbabilis videtur Hubigantii suspicio, יָהּ esse *σφάλμα*, ortum ex consuetudine scribarum, qua in fine lineae, quae vocem sequentem integram non capiebat, duas tresve saltem litteras ponebant, et in linea sequenti repetebant, quae litterae deinde ab alio scriba imperito pro nova voce habitae et textui insertae sunt. Affert quoque Hubigantius exemplum ex Codice sic scripto; atque in libris antiquis Basileae impressis, e. c. Munsteri Bibliis, aliisque, id ipsum licet observare. Quod confirmat De-Rossius exemplo ex codice aliquo a se collato. Nos tamen minime dubitamus, יָהּ esse genuinum. Videtur ortum esse ex Aegyptiaco ΙΑΩ, secundum quod nomen יְהוָה formatum esse, notum. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 525. 526. Alias conjecturas vid. in Simonis *Onomast.* p. 521. seq. Quod h. l. additur, יְהוָה, in Mosaico carmine Exod. XV, 2., ex quo verba nostra desumta sunt, non legitur, omittiturque in *octo* codicibus Kennicottianis et *novem* De-Rossianis, nec non in duobus libris impressis Seculi XV. Quare De-Rossi ad h. l. dicit: „si una tantum vice (nomen Domini), ut videtur, legendum, ego omissionem posterioris, seu יְהוָה praetulerim, quae majorem habet in MSS. codd. auctoritatem; legens וזמרתי יה, vel וזמרתיה contractum, eodem sensu."

3. וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה *Et haurietis aquas cum gaudio e fontibus salutis*, omnibus curis molestiisque soluti, gaudia capietis summa. Alludit ad petram Mosis virga percussam, ex qua copiosus erupit fons aquae dulcissimae, quam populus urente siti anhelans cum gaudio bibit; Exod. XVII, 1. seqq. Alii ad ritum quendam festi Tabernaculorum aquae hauriendae e fonte Siloa, ejusdemque cum magna pompa et hilaritatis demonstratione, vino mixtae a sacerdote in altari effundendae, respici existimant. Vid. Adr. Preussmanni Differt. *de fontibus salutis ad Jes. XII,*

XII, 3. Giſſae, 1696. et J. H. Maii, Fil., *Diſſert. epiſtolica de hauſtu aquarum e fontibus ſalutis ex illuſtri loco Jeſ. XII, 3.*, quae legitur ad calcem libri, qui inſcribitur: *Jura Fimbriarum a R. Moſe Ben Maimon deſcripta, latine reddita atque notis illuſtrata* a J. H. Maio, Fil., Francof. ad Moen. 1710. Cui add. Auctoris *Obſervatt. SS.* L. II. p. 107. ſeqq. edit. ſec. Verum ritus ille, cujus in Talmudico Tractatu *Succah*, i. e. de feſto tabernaculorum, fit mentio, num jam vatis noſtri tempore receptus fuerit, perquam incertum eſt. Chaldaeus interpres hisce verbis arcanum ſenſum ineſſe opinatus eſt, quem hoc modo expreſſit: *et ſuſcipietis doctrinam novam cum gaudio ab electis juſtorum.*

4. הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו *Divulgate inter populos magna ejus facinora ſua* eximia, quo ſenſu nomen עֲלִילָה et Pſ. LXVI, 5. de Deo uſurpatur. Eadem verba leguntur Pſ. CV, 1. 1 Paral. XVI, 8. הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ *Commemorate* etiam aliis, *quod nomen ejus excelſum* ſit, ejus tam ſublime celebrate!

5. גֵּאוּת *Excellentiam*, i. e. res praeclaras et egregias fecit. מוּדַעַת זֹאת *Notum* fiat *iſtud* in tota terra, Participium Hophal. Quae in textu ſcriptae ſunt literae (τὸ כְּתִיב) efferendae מְיֻדַּעַת, participium Pyal, ſenſu eodem.

6. יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן *Habitatrix Sionis*, tu, quae Sionis arcem civitatemque Hieroſolymitanam habitas, Hebraeorum populus et Jerem. LI, 35. nuncupatur. כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Nam magnus* eſt, magnum et potentem ſeſe exhibuit *in te Venerandum Iſraelitarum* numen.

Cap. X, 5. *Vae Aſſyriis, virgae irae meae! Et qui eſt in eorum manibus iracundiae meae fuſtis eſt.*

6. *Quem ego ad impuram gentem mittam, quem ad populum cui infenſus ſum mandabo, ut ſpolia auferat,* *prae-*

praedamque diripiat, illumque ut vicorum lutum conculcandum faciat.

7. *Quamquam ipse non sic arbitrabitur, neque sic animo cogitabit, sed perdere et gentes non paucas exscindere habebit in animo.*

8. *Dicet enim: nonne proceres mei omnes sunt reges?*

9. *Nonne item experta est Calne quod Carchemisch? aut Hhamatha, quod Arpad? aut Samaria quod Damascus?*

10. *Quum mea manus potita sit regnis deorum, quorum dii fortiores sunt Hierosolymitanis et Samaritanis.*

11. *Nonne quod Samariae ejusque divis feci, idem et Hierosolymae ejusque statuis faciam?*

12. *Enimvero postquam Dominus suum opus omne in monte Zione et Hierosolymae absolverit, animadvertam in fructum fastuosi animi regis Assyriae, et in gloriationem supercilii ipsius.*

13. *Qui quidem ita dicat: ego meae manus viribus, meaque sapientia atque prudentia effeci, ut sublatis populorum terminis paratas ab ipsis opes diriperem, et ut fortis secure sedentes deturbaverim.*

14. *Manu mea populorum opes tanquam nidum nactus, quomodo relicta colliguntur ova, sic omnes ego terras collegi, nullo vel alam movente, vel aperte stridente rostro.*

15. *Securisne gloriabitur adversus eum, qui secat ea? aut se serra jactabit adversus eum, qui eam agitat? Ac si agitare vellet virga eos, qui ipsum tollunt, quasi attollere vellet virga eum qui minime est lignum.*

16. *Quamobrem immittet Dominus, Jova, agminum Deus, illius obesis maciem, et subter ejus nobilitatem ardebit sicut ardor ignis;*

17. *Ita Israelitarum lux pro igne, et Sanctus ejus pro flamma sit, quae illius virgulta et vepres uno die consumet,*

18. *Ejusque sylvas et segetis nobilitatem, tum animas tum corpora ita afficiet, ut ipse sit tanquam qui tabe confectus est;*

19. *Eruntque reliquae ejus sylvae arbores adeo numerabiles, ut eas vel puer describat.*

20. *Atque ita fiet, ut deinceps reliqui Israelitae, quique Jacobidarum evaserint, non amplius in eo nitantur a quo caesi fuerint, sed in Israelitarum sancto numine, Jova, vere nitantur.*

21. *Reliquiae revertentur, reliquiae Jacobidarum ad Deum potentem.*

22. *Nam sit licet tuus populus, o Israel, marina numerosior arena, revertentur ejus duntaxat reliquiae, strage abundante severe decreta.*

23. *Nam stragem et excidium edet Dominus, Jova, agminum Deus, per omnem terram.*

24. *Quamobrem sic dicit Dominus, Jova, agminum Deus: ne metue, mi populus, Zionis habitator, Assyrium: caedet ille te quidem baculo, suaque virga te petet, Aegyptiaco more.*

25. *Verum perquam paulo post consumetur irae meae saevitia in eorum excidium.*

26. *Suscitabitque contra eum Jova, agminum Deus, flagrum, qualis fuit Midianitarum caedes in Orebi rupe, et elata in mare sua virga, eum auferet Aegyptiaco modo.*

27. *Atque ita illius et onus ex humero tuo, et jugum ex cervice auferetur, atque jugum prae pinguedine perdetur.*

28. *Venit ad Ajatham, transit per Migronem, deponit ad Michmas impedimenta sua.*

29. *Transeunt trajectum, pernoctant Gebae, trepidat Rama, Gibea Saulis fugit.*

30. *Ede ululatum, puella Gallim, ut audiat Laischa. Misera Anathotha!*

31. *Mota est Madmena, Gebimenses fugiunt.*

32. *Quod reliquum est diei Nobae subsistunt. Manum suam agunt ad montem puellae Zionis, ad collem Hierosolymae.*

33. *Verum Dominus Jova, agminum Deus, ramos violenter amputaturus est, praealtaque succidentur, et procera dejicientur.*

34. *Et ita sylvae densitatem ferro exscindet, et Libanus per potentem cadet.*

Cap. XI, 1. *Prodibit autem surculus ex caudice Isaei, et ab ejus radicibus pullulabit stolo,*

2. *In quo residebit spiritus Jovae, spiritus sapientiae et intelligentiae, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et metus Jovae.*

3. *Delectabitur metu Jovae, neque ex oculorum adspectu judicabit, neque ex aurium corriget auditu.*

4. *Sed terrarum tenues juste judicabit, inopesque terrarum corriget ex aequo, terras oris suo baculo verberabit, et spiritu labrorum suorum enecabit impios.*

5. *Habebit pro laterum cinctu justitiam, pro ilium cinctu fidem.*

6. *Itaque versabitur cum agno lupus, accubabitque pardus haedo, vitulumque cum leone et saginato pecore una ducet puer parvulus.*

7. *Vacca, ursusque compascentur concubantibus eorum pullis, et leo more boum palea vescetur.*

8. *Ludet super aspidis foramen lactens infans, superque viperae cavernam deliculus puer manum agitabit.*

9. *Non malo afficient nec perdite agent in meo sacro monte, quoniam tantae erit cognitionis Jovae plena terra, quantis operitur aquis mare.*

10. *Atque illo tempore Isaeam stirpem, expositum populis vexillum, conquirent gentes, eritque ejus gloriosa requies.*

11. *Atque illo tempore admovebit iterum Dominus manum ad comparandas sui populi reliquias, quae restabunt,*

bunt, ex Assyria, Aegypto, Pathros, Aethiopia, Elamitide, Babylonia, Chamatha, et marinis insulis.

12. *Elatoque gentibus vexillo colliget dissipatos Israelitas, disjectosque congregabit Judaeos ex quatuor terrarum regionibus.*

13. *Ac facesset Ephraimi aemulatio, Judaeorumque exscindentur adversarii, neque Judae aemulabitur Ephraimus, neque Ephraimo adversabitur Juda.*

14. *In Philisthaeorum humeros involabunt ad occidentem, simulque orientales depraedabuntur. Idumaeis et Moabitis manus adferent, et Ammonitas ditionis suae facient.*

15. *Itemque exsiccabit Jova linguam maris Aegyptii, et admota sua manu flumini, vehementia sui spiritus id in septem scindet fluvios, pervadendum calceatis.*

16. *Eritque via aggesta reliquiis ejus populi, quae ex Assyria supererunt, quemadmodum fuit Israelitis tum, cum ex Aegypto profecti sunt.*

Cap. XII, 1. *Atque eo tempore dices: Ago tibi, Jova, gratias, qui quum mihi fuisses iratus, me ira ista conversa es consolatus.*

2. *En! Deus mihi est salutaris, confidam intrepidus. Mea potentia et cantio Jah Jova est, qui mihi saluti fuit.*

3. *Aquam laeti ex fontibus salutis haurietis;*

4. *Atque ita tum dicetis: agite Jovae gratias, hujus nomen invocate, hujus facinora inter gentes nota facite, ejus tam sublime recolite nomen.*

5. *Cantate Jovam, nam res eximias perfecit, nota fiant per omnes terras.*

6. *Exclama et ova, Zionis habitatrix! Nam magnus est in te Sanctus Israelis.*

PARS SECUNDA.

VATICINIA IN GENTES EXTERAS *).

I.

Cap. XIII — XIV, 23.

ARGUMENTUM.

Carmen hoc, ea, quae praecesserunt, sublimitate et magnificentia facile superans, totum in Babylonis excidio versatur, et ita quidem ut primum (inde a Vs. 2—22. Cap. XIII.) ipsum urbis expugnationem variis imaginibus depingat. Describit poeta hostilis exercitus ex gentibus multis et barbaris concursum et congregationem, ejus adventum et irruptionem in urbem, Babyloniorum pavorem, consternationem, ignaviam et desperationem summam, totius reipublicae subversionem, hostium crudelitatem et saevitiam in omnis generis et aetatis homines, plenum denique urbis opulentissimae ac super alias superbe sese efferentis, excidium et regionis circumjacentis vastationem. Haec omnia vates sigillatim sub oculos subjicit, et quidem coloribus vividissimis. Profligato autem hoc regno reipublicae Israeliticae olim infestissimo, vati laeta affulget spes de meliore gentis et reipublicae Israeliticae vicissitudine; de liberatione a dura illa servitute Babylonica redituque in patriam (Cap. XIV,

*) Vid. not. ad libri inscriptionem, p. 9.

XIV, 1. 2. 3.). Qua dulcissima exspectatione in summam laetitiam abreptus, noster protinus ipsos inducit Israelitas, canentes carmen triumphale in occasum regni Babylonici, refertum splendidissimis imaginibus, et perpetuis prosopopoeiis, iisque pulcherrimis, continuatum: quod alteram hujus carminis partem efficit (Cap. XIV, 4—27.); quam infra diligentius considerabimus.

De tempore, quo carmen hoc editum sit, si quaeras, haec inprimis, in carmine ipso obvia, erunt animadvertenda: *primum* Vs. 19. Capitis XIII. Babylon urbs *Chaldaeorum superbia* vocatur. Jam vero Jesajae tempore Chaldaeos vagam tantummodo, et Nomadum errantium, interdum etiam praedonum (cf. Job. I, 17.) more terram peragrantem gentem fuisse constat. Post Jesajae demum mortem boreales Chaldaei eruperunt, et sub Nebucadnezare Babylone potiti sunt, quam ingentis imperii metropolin fecerunt. *Deinde* Vs. 17. Cap. ejusd. *Medorum* crudelitas, qua in urbis expugnatae incolas saeviissent, memoratur. Hi ipsi vero in ea Babylonis expugnatione, qua Cyrus hanc urbem cepit, principes egerunt partes, ut videbimus infra ad illum Versum. *Tum* ex Versf. quatuor prioribus Cap. XIV. apparet, Israelitas eo tempore, quo hoc carmen scriptum est, adhuc quidem in servitute Babylonica fuisse, verum etiam spem in patriam redeundi iis factam esse. Quae omnia me movent, ut carmen nostrum referendum existimem ad illud ipsum tempus, *quo regnum Chaldaeorum, postquam ab initiis Nebucadnezaris per LXX fere annos floruisset, duce et imperatore Cyro, a Medis et Persis est subversum, et urbs Babylon, Belsazare, ultimo Chaldaeorum rege, interfecto, ab iisdem illis vi capta et expugnata est.* Nec id, quod huic sententiae obverti posse video, Babylonem a Cyro non plane excisam esse, immo stetisse et floruisse hanc urbem adhuc diu post Cyrum, tanti mihi videtur, ut propterea ab hac sententia discedam. Nam poetam, quum jam in eo esset, ut urbis superbissimae expugnationem ho-

stiumque saevitiam describeret, inde paullo longius progressum esse, et picturae conficiendae caussa atiam addidisse imagines urbis plane destructae, Orientalis poeseos gnaro minime insolens videbitur. At *Jesajae* nomen carmen nostrum in fronte gerit? Quasi vero non constaret, esse tam in hoc nostro, cui a Jesaja est nomen, vaticiniorum corpore, quam in aliis vaticiniorum collectionibus, plura capita, quibus ab illis, qui hos libros conscripserunt et in unum collegerunt, falsum scriptoris nomen esset praepositum *).

---

1. מַשָּׂא Chaldaeus et Aquila male interpretati sunt *onus*. Eos tamen sequuti sunt multi ex recentioribus, qui intel-

*) Quae tunc cum primum prodiit hic liber (anno 1791.) attulimus argumenta, quibus permoti hocce carmen Jesajae abjudicandum arbitraremur, eadem nunc integra nulla facta mutatione repeti visum est. Oppugnata quidem illa sunt a Lud. Jos. Uhland in Differt. cui epigraphe: *Vaticinium Jesajae Cap. XIII. de excidio urbis et regni Babylonici, paucis expositum, atque contra recentiores quosdam interpretes, qui illud seriori anonymo scriptori tribuunt, prophetae Jesajae vindicatum*, Tubing. 1798. 4., et, majore cum acumine, a Maur. Joa. Henr. Beckhaus in libro, qui inscribitur: *Ueber die Integrität der prophetischen Schriften des alten Bundes*, Hal. 1796. 8. p. 87. seqq.; sed confirmata magis et stabilita rationibus pluribus et exquisitis a L. J. Justi in Commentatione de oraculis Jesajanis, quibus Hebraeorum in Babylonicas terras deportatio eorundemque in patriam reditus praedicitur, quae primum prodiit in scriptionum miscellanearum sylloge, *Memorabilien* inscripta P. IV., et insignibus accessionibus aucta legitur in auctoris *Vermischten Abhandlungen über wichtige Gegenstände der theologischen Gelehrsamkeit*, P. I. p. 254. seqq. et P. II. p. 1. seqq. Adde quae monuit H. E. G. Paulus in *Clave Jesajana* p. 86. seqq., et Gesenius in *Commentar.* p. 448. seqq. Novis argumentis, quae tamen num sint satis firma ad probandum, dubitari potest, Jesajae nostrum carmen vindicare studuit Jo. Jahn in *Isagoges in V. T.* vernacule script. P. II. p. 463. edit. sec. Cf. *Journal für auserlesene theologische Literatur* a J. P. Gabler edit. Vol. II. p. 94. seqq.

intelligunt *prophetiam onerosam* seu minacem. Verum ex aliis inscriptionibus, in quibus haec vox occurrit, patet, eam non referri ad vaticinii argumentum, sed ad vaticinii auctorem. Ita est apud Zachariam IX, 1. XII, 1. מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה, et apud Malachiam I, 1. מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל, et infra apud Nostrum XIV, 28. *Anno quo mortuus erat rex Ahas* הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה. Male profecto hic verteres *onus verbi Jovae, factum est onus hoc.* Accedit, quod haec vox etiam iis vaticiniis praeponitur, quae nihil minantur, ut Zach. XII, 1. Rectum vidit Coccejus, qui observavit, מַשָּׂא significare proprie *sententiam*, quae *profertur*, a נָשָׂא, *praeferre, efferre, eloqui*, dictum qualecunque, vid. Exod. XX, 7. XXIII, 1. Habac. II, 6. infra XIV, 4. Et scriptores Latini hoc sensu usi sunt voce *tollere;* veluti Phaedrus Lib. III. Fab. XIII. Vs. 13. *Tunc illa talem sustulit sententiam.* Prolixe de hac voce egit Aurivillius in *Decalogo Hebraeo ex Arabica Dialect. illustr.* in ejus *Dissertatt.* p. 560. seq. et Michaelis in *Supplemm.* p. 1685. seq. Alexandri, Symmachus, Theodotion, λῆμμα vertere solent, i. e. *vaticinium*, sed ab *accipiendo*, quod ipsum נָשָׂא significare potest, *dictum, acceptum, a Deo.* בָּבֶל *Babel*, i. e. de Babylone, sive adversus Babylonem. Hieronymus: „Babylon fuit metropolis Chaldaeorum, cujus rex Nabuchodonosor cunctis usque ad Aethiopiam gentibus superatis inter ceteras vastavit et Judaeam, diuque obsessam Jerusalem undecimo anno cepit regni Sedechiae..... Ad consolationem ergo populi Judaeorum Babylonis ruina praedicitur, quod quomodo Ninive, metropolis Assyriorum, quorum reges Phul, et Theglathphalasar, et Salmanasar, et Sennacherib, decem tribus ceperint, Chaldaeo vastante subversa est; ita etiam haec, quae contra Deum superbierit, Medorum atque Persarum impetu subvertatur."

2. Hostilis exercitus convocatur et congregatur. עַל־הַר נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס Alexandri verterunt: ἐπ' ὄρους πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον, *super monte campestri tollite signum.* Respexerunt sor-

fortasse ad eam significationem vocis שָׁפָה apud Aramaeos, qua notat, *terere, atterere, humiliare, complanare;* Syrus retinuit hoc ipsum verbum. Chaldaeus: *super*, vel potius *contra oppidum secure habitans levate signum.* Chaldaeis enim שְׁפָה inter alia notat *quietum, tranquillum, pacatum esse.* Hieronymus: *in montem caliginosum elevate signum;* a נֶשֶׁף, *crepusculum.* „Montem," inquit, „caliginosum, sive tenebrosum, quod Hebraice dicitur *Nesphe*, Babylonem propter superbiam intellige. Isti sunt montes tenebrosi, tristitiam et caliginem praeferentes, de quibus Jeremias ait [XIII, 16.]: *Date gloriam Domino Deo vestro, antequam offendant pedes vestri ad montes tenebrosos.*" Verum הַר נִשְׁפֶּה omnino est vertendum *mons rasus*, nudus, nullis arboribus aut fruticibus consitus, unde signa aut vexilla in ejus fastigio erecta eminus prospici possunt, ut infra XLI, 18. XLIX, 19. Est enim נִשְׁפֶּה forma Niphal ex שָׁפָה, quod valet (licet obsoletus usus sit in Kal) *rasit*, quae verbi significatio servata est Job. XXXIII, 21. Saadias reddidit: علي جبل التجلّس, *super monte terrae elatioris.* Desumta est imago ab Imperatoribus, qui milites subito convocaturi ad expeditionem, *signum* proponunt in editis locis, ad quod fiat concursus, vid. supra ad XI, 12. הָרִימוּ קוֹל *Tollite vocem*, videtur intelligendus esse *sonus*, *clangor tubae*, cujus in his rebus usus est. Sic Jerem. IV, 21. *Quousque videbo* נֵס, *signum, quousque audiam* קוֹל שׁוֹפָר *clangorem tubae?* Et apud eundem LI, 27. *Ponite* נֵס *signum*, vexillum, *in terra;* תִּקְעוּ שׁוֹפָר עָלֶיהָ, *clangite adversus eam buccina, convocate adversus eam regna, utramque Armeniam et Phrygiam.* לָהֶם, *Illis*, destructoribus Babelis, Vs. 3., ut veniant, Medis et Persis, Vs. 17. הָנִיפוּ יָד *Agitate manum*, quod pertinet ad convocationem, ut cum quispiam advocans alterum, quod propter distantiam loci non possit exaudiri, manum elevat, innuens ut veniat. וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים *Ut intrent portas principum*, i. e. palatia magnatum Babyloniorum, vel, ut ingrediantur portas

ipsius

ipfius urbis Babylonis, quae a principibus, magnatibus et proceribus habitatur. Ita recentiorum interpretum plerique. Veteres autem, Graecus et Chaldaeus, fenfum loci non perceperunt, ille enim: *ἀνοίξατε οἱ ἄρχοντες*, quafi vates incolas Babylonis alloquatur, ut portas aperiant; hic: וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מִתְנַדְּבִין, *et ingrediantur per portas ejus qui fponte fe offerunt.* Nec Syrus fatis recte: ܢܥܠܘܢ ܒܬܪ̈ܥܝܟܝ ܡܚܬܢ̈ܐ, *principes ingrediantur per portas tuas.* Babylon enim adhuc non eft nominata. Hieronymus etiam male: *et ingrediantur portas duces.* Nam פִּתְחֵי eft in flatu conftructo. Saadias: يدخلون الابواب بالنبل, *ingrediantur portas cum proceribus.* Schmidius vellet: *ut veniant portae principum*, i. e. principes et omne robur eorum, fere ut *portae inferorum*, Matth. XVI, 18., notant *inferni robur.* Sed phrafis hoc fenfu nusquam ufurpatur, et dura effet metaphora: *veniunt portae.* J. D. Michaelis pro פִּתְחֵי efferre mallet vel פְּתָחַי vel פְּתָחַי; vertitque: *ut conveniant voluntarii mei ante portam meam (dafs meine Freywilligen fich vor meiner Pforte verfammeln)*, i. e. ante palatium meum, ut recenfeam eos, contra Babylonios a me mittendos. Audacius Koppe verba, uti nunc ea legimus, mutanda cenfet. Primum enim voce וְיָבֹאוּ Verfum fecundum finit; deinde pro פִּתְחֵי, Alexandrinorum auctoritate, פִּתְחוּ legit, et verba פִּתְחוּ נְדִיבִים ad Verfum fecundum refert. Vocem נָדִיב autem confueta fignificatione, *voluntarius*, fumit, vertitque: *voluntarii*, promti, *portas aperite, ipfe ego mandavi fanctificatis meis (öffnet freywillig die Thore, Ich felbft hab' es ihnen geheiffen, meinen Erkohrnen).* Doederlein in *Curis Exegett. et Critt.* p. 57. feqq. נְדִיבִים intelligit de iis, *qui nomen fuum fponte dant militiae*, et caftra fequuntur bello indicto; perpetuas enim copias alere iis gentibus inauditum fuit. פִּתְחֵי autem *gladios nudatos* fignificare arbitratur, qua fignificatione eandem vocem occurrere cenfet Mich. V, 5. Pf. V, 10. Hinc verba proprie red-

reddenda essent, *ut veniant enses evaginati voluntariorum*, quorum sensum ad linguae latinae consuetudinem adcommodatius in versione sic expressit: *ut veniant exercitus voluntarii gladio evaginato.* Qui sensus, meo quidem judicio, artificiosior videtur. Vulgaris interpretatio, quam initio adduximus, bonum sensum dat. Invitantur Medi et Persae ad occupanda magnifica Babyloniorum principum palatia, et celsas munitasque Babylonis portas, quae videbantur vim omnem hostilem facile exclusurae, vel saltem ab hoste numquam occupari posse. Xenophon *Cyropaed.* Lib. VII. expresse mentionem facit *aedificiorum principum*, *τῶν ἀρχείων*, quae Cyrus inter duces, comites, et socios divisit. Observandum igitur, 1) litteram praefixam ו hic sumi significatione consequentis, et vertendam *ut*; v. c. Exod. VII, 26. *Dimittite populum meum* וְיַעַבְדֻנִי, *ut serviat mihi.* 2) Vocem נְדִיבִים, quod proprie *liberales*, *munificos*, hinc *quosque ingenuos*, *nobiles*, denotat (vid. A. Schultens ad *Hamas.* p. 310.), hic significare *proceres*, *principes*, ut Ps. CXIII, 8. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ, *cum populi sui principibus*, et alias saepissime. Cf. not. ad Job. XXI, 28.

3. אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי *Ego* Deus exercituum, Vs. 4., supremus rerum arbiter, *mandavi sanctificatis meis*, i. e. instructis et praeparatis a me, ad hanc rem tanquam sacramento militari adstrictis. Intelliguntur Medi et Persae, divino parentes jussui, et undique etiam a remotissimis locis concurrentes, atque communi auxilio Babylonem devastantes. Chaldaeus pro *sanctificatis* recte posuit *praeparatis*, qui scilicet praeparati erant ad perdendam Babylonem. *Sanctificari* dicitur omne id, quod Jovae secernitur; hinc, ubi de *copiis militaribus* usurpatur, intelligendae erunt tales, quae *sacrum* quasi *bellum* gerunt, auspice atque auctore Jova, quasque Jova ipse in eam rem elegit. Sic Jerem. XXII, 7. in prophetia adversus domum regis Judae: *et sanctificabo* (וְקִדַּשְׁתִּי) *adversus te eversores.* Et in simili adversus Judaeos, apud Zephaniam Cap. I, 7. *Sile coram*

Do-

Domino Jova, quia propinquus eſt dies Jovae; quippe Jova ordinavit ſacrum ſacrificii, הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו *ſanctificavit vocatos ſuos*, Babylonios videlicet, ad mactandos Judaeos, et exequenda in eos Dei juſtitia. Sed inprimis hic comparandus eſt locus huic noſtro plane parallelus in prophetia ejusdem argumenti apud Jeremiam LI, 27. *Tollite ſignum in terra; clangite buccina inter gentes,* קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם, *ſanctificate adverſus eam gentes.* Nimirum ſanctificare hic eſt, ad opus aliquod eligere ac ſecernere. Sic Jerem. L, 44. וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד *et qui electus eſt ad eam* deſtruendam, *ego disponam* et ordinabo illum. גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי *Evocavi etiam fortes meos.* קָרָא hic uſurpatur de *militibus* ad bellum *evocandis* et *congregandis*, qualis uſus eſt vocis *evocare* apud Latinos, maxime in ſubitaria militum collectione, ut obſervavit Graevius ad *Florum* Lib. III. Cap. 17. לְאַפִּי *Ad iram meam*, i. e. ut irae meae exſequendae inſerviant. עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי *Exſultantes excellentiâ meâ* (cf. eandem loquutionem Zephan. III, 11.), i. e. mei exultantes faſtuoſe. Hieronymus: „Quod dicit: *fortes meos, et exſultantes in gloria mea*, oſtendit eos non ſuis viribus, ſed dei ira tam ſublimis regni potentiam ſubvertiſſe.“ Sed Vitringa recte affixum primae perſonae in גַּאֲוָתִי referendum monet ad vocem עַלִּיזֵי, ex idiotismo linguae, quo in conſtructione nominum affixum jungi ſolet nomini poſteriori, quod tamen in verſione referendum eſt ad prius, ut הַר קָדְשִׁי, *mons meus ſanctus;* Jeſ. LII, 10. זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ *brachium ejus ſanctum,* ſive potentia ejus verenda. Cf. quoque not. ſupra ad II, 20. Hinc verba ſic capienda: *mei,* milites a me delecti, *exultabundi faſtu;* ut ſignificentur ejusmodi homines, qui magnifice de ſe ſentientes, et alios tanquam ſe longe inferiores, contemnentes, hoc ipſo incitantur ad fortitudinem alacritatemque, et fiduciam in negotiis ſuſcipiendis et feliciter gerendis. Eam vero Perſis et Medis indolem fuiſſe, veterum hiſtoriarum ſcriptoribus teſtibus conſtat. Sic Herodotus Lib. I. p. 64. edit. Stephan. de *Perſis* dicit: *νομίζοντες ἑαυτοὺς εἶναι ἀνθρώπων μακρῷ τὰ πάντα ἀρί-*

στους, se ipsos omnium hominum existimantes longe esse praestantissimos in omnibus rebus. Ita quoque, apud eundem illum Lib. I. p. 41. Croesus in oratione ad Cyrum, expresse Persarum indolem describit: Πέρσαι φύσιν ἐόντες ὑβρισταί, *Persae naturae quum sint protervi.* Id vero multo magis valet de *Medis*, gente fastuosa et superba, et hoc nomine celebri.

4. Advolant citati immensa multitudine, mira celeritate, magno strepitu. קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים *Vox turbae in montibus.* קוֹל hic sumendum est de sono inarticulato, quem producit strepitus et tumultus magnae et vagae multitudinis hominum. Sic infra XXXIII, 3. מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים, *a sono strepitus fugient populi.* Doederlein: *jam strepitus per montes resonat. Montes* autem, qui hic intelliguntur, haud dubie sunt illa montium juga, quae Mediam ab Assyria dirimunt. דְּמוּת עַם־רָב *Species, similitudo, populi multi,* i. e. ac si magnus exercitus adveniat; *es läsft, als wenn ein grosses Heer zusammen käme,* ut Michaelis reddidit. Observa, quam vivide noster pingat. Babylonis incolae in montibus extremis insolitum quid conspiciunt; turbam obscuram et inordinatam; exercitus videtur esse, sed non internosci potest. Sed jam propius accedente multitudine, tumultum distinguunt: קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם־נֶאֱסָפִים, *sonus est regnorum gentiumque contractorum* ad bellum, 1 Sam. XIII, 5. יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה, *Jova exercituum Deus lustrat copias bellicosas.*

5. בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם *Veniunt ex regione longinqua, ab extremis coeli;* veniunt hostes barbari, e regionibus ignotis, id quod auget terrorem! Pro מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם Alexandrini hic ponunt: ἀπ' ἄκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ, *ab extremi coeli fundamento,* quasi legissent: מִקְצֵה מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם; quae dictio occurrit 2 Sam. XXII, 8. מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ, *intremuerunt fundamenta coeli.* Sunt autem *fundamenta coeli* extrema terrae, ubi coelum sive circulo prospectum definienti, ὁρίζοντα dicunt, sive summis montium

tium jugis incumbere videtur. כְּלֵי זַעְמוֹ יְהוָה *Inftrumenta irae Jovae* Medos et Perfas effe, vix monitu opus; perinde ac Jerem. L, 25. *Jova operuit thefaurum fuum,* penu fuum, *et produxit inftrumenta excandefcentiae fuae.* לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ *Ad perdendam totam terram* Babylonicam. Hieronymus: „Medorum atque Perfarum defcribitur impetus, quod multis fecum auxiliis congregatis, Domino eorum exercitum praecedente, ad vaftitatem veniant Babylonis, ut disperdant omnem terram, non quod totum orbem vaftaverint, fed omnem terram Babylonis et Chaldaeorum. Idioma eft enim Sanctae Scripturae, ut omnem terram illius fignificet provinciae, de quo fermo eft.“

6. הֵילִילוּ *Ejulate* nunc, vos Babylonii. יוֹם יְהוָה *Diem Jovae* effe *diem, quo Jova* judicium exercet in eos, quos punire ftatuit, vulgatum. כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא Qui *ficut* ipfa *vaftatio ab Omnipotente venit.* שֹׁד, *Vaftitas,* hic defignat mala, calamitatesque omnis generis; ut Hof. VII, 13. De שַׁדַּי, vid. ad Genef. XVII, 1. Hoc loco id nomen haud dubie ufurpatur paronomafiae caufa (שֹׁד et שַׁדַּי), unde et refpicitur fimul ad *vaftandi, deftruendi* notionem, quam verbum שָׁדַד habet.

7. Nuncio de hoftilium copiarum adventu fummo terrore percutiuntur Babylonii. עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה *Propterea omnium manus flaccefcunt,* remittuntur. *Remiffionem manus* notare remiffionem ftudii, operis, laboris, in curando negotio, aut caefpitationem et titubationem fummam in aggrediendis et perficiendis iis, quae ad falutem urbis neceffaria funt, orationis feries docet. Ufurpatur eadem imago ad fummam anguftiam exprimendam Jerem. L, 43. Ezech. VII, 17. Zephan. III, 16. Eodem pertinet quae fequitur loquendi formula: וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס *Cujusque cor liquefcit;* vid. Deut. XX, 8. infra XIX, 1.

8. וְנִבְהָלוּ *Et conturbabuntur,* conflernabuntur, ut 1 Sam. XXVIII, 21. Pf. VI, 11. Notat conditionem hominis plane

plane commoti, et sui non compotis; sive, ut bene Cocceius: perplexitatem et intricationem in consiliis, et praecipitationem in varios conatus, amentiae et insaniae plenos. צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן *Tormenta et dolores corripient* Babylonii. Hebraei enim non tantum dicere solent: *terror me corripit*, ut infra XXXIII, 14. אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים *tremor corripit profanos;* et Jerem. XLIX, 24. צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה *angustia et dolores corripuerunt eam quasi parturientem;* verum et *tremorem arripio*, vid. not. ad Job. XVIII, 20. XXI, 6. כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן *Instar parturientis* dolent. A *constringendo, torquendo,* radix חול *dolendi* significatum accepit, et saepius de *parturientium dolore* usurpatur; ut infra XXIII, 4. לֹא חַלְתִּי וְלֹא יָלַדְתִּי, *nec dolui parturiens, nec peperi;* et LXVI, 7. בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה, *antequam dolores partus sensisset, peperit.* Vid. Aurivillii *Dissertat.* quae inscripta est: *Hebraeorum* חול *breviter explicatum*, §. IX. p. 668. seq. edit. Michael. אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ *Quisque ad alterum stupet;* תָּמַהּ, *obstupescere*, vid. Genes. XLIII, 34. Ps. XLVIII, 6. פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם *Facies flammarum vultus eorum*, inflammati, tanquam igne, erunt vultus eorum. Cum nos urgent cruciatus, inflammatur facies, et toti ardemus. Male nonnulli haec verba referunt ad truculentos et ira quasi inflammatos Medorum vultus; quum totus hic Versus de Babyloniis, summo pavore perculsis et conturbatis, loquatur.

9. Ipsam jam calamitatem, in Babylonios inducendam vates depingit. יוֹם יְהוָה *Dies Jovae,* de quo Vs. 6. אַכְזָרִי i. q. אַכְזָר, *crudelis*, cum terminatione adjectivi, ut Jerem. VI, 23. Hieronymus: „*Crudelem* diem vocat, non merito sui, sed populi. Non est enim crudelis, qui crudeles jugulat, sed quod crudelis patientibus esse videatur. Nam et latro suspensus patibulo crudelem judicem putat.“ Cocceius אַכְזָרִי sumendum censet substantive, per *atrocitatem;* ut Proverb. XII, 10. רַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, *viscera impiorum sunt crudele quid.* Et in prophetia Jeremiae Cap. L, 41.

de

de Babele, quae nostro huic vaticinio plane similis est, de ejus hostibus: אַכְזָרִי הֵמָּה, *crudeles illi, et nulla afficientur commiseratione;* proprie: *saevum et crudele quid* illi, seu, *mera saevitia.* Metaphoram hoc loco existimat desumtam a magna et horribili tempestate, quae immane saevit, et obvia quaeque prosternit; coll. Jerem. XXIII, 19. 20. XXX, 23. 24., ubi haec imago plenius expressa: *Ecce procella Jovae. Exiit aestus; et procella permanens, quae residebit in capite impiorum. Non revertetur ira Jovae, usque quo illud perfecerit.* וְעֶבְרָה *Et excandescentia,* Vs. 13. X, 6. וַחֲרוֹן אַף *Et ardor irae* divinae, Ps. LXIX, 25. לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה *Ad ponendum,* reddendum (X, 6.) *terram* Babylonicam *in vastitatem* Vs. 9. XXIV, 12. וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה *Et perdet ab ea peccatores ejus,* terrae Babylonicae, h. e. incolae ejus, quas cum omnes pro hominibus impiis declarare vult, non *cives* urbis, sed *peccatores* ejus dicit. חַטָּאִים pro חוֹטְאִים, ut I, 28.

10. כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם *Nam stellae coelorum et sidera eorum non splendere facient lucem suam.* כְּסִילֵיהֶם proprie *Oriones eorum.* Nam כְּסִיל, praeter hunc locum ter, Amos. V, 8. Job. IX, 9. XXXVIII, 31., sed in singulari, ut sideris nomen obvium, recentiorum plerique pro *Orione* habent, qui Arabibus ٱلْجَبَّارُ, Syris ܓܢܒܪܐ, Chaldaeis נִפְלָא, i. e. *violentus, gigas* vocatur; intelligunt enim Nimrodum, magnum venatorem, ut Graecorum Orion, in coelum evectum, ac Mosi jam גִּבּוֹר dictum, Genes. X, 8. Eundem כְּסִיל *stultum,* i. e. impium vocatum esse putant, quod eum ut hostem verae religionis traditionaria informat historia Asiatica, unde Arabibus et ٱلضُّحَّاكُ, *irrisor,* vocatur. Vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1320. seqq., ubi de nostro loco: „Quod in Jesaja כְּסִילִים pluraliter leguntur, ejus ratio ex hac una interpretatione reddi expeditissima potest. Plures sunt in coelo gigantes, Cepheus, Bootes,

Bootes, Hercules, Perseus, Auriga, Serpentarius, qui aut omnes, aut aliqui eorum, potuerunt ab Orientalibus in numerum gigantum, *θεομαχῶν*, referri, stultique seu impii vocari." Hieronymus: „Verbum Hebraicum *Chisile* LXX *ὠρίωνα* transtulerunt. Hebraeus, quo ego praeceptore usus sum, *Arcturum* interpretatus est. Nos generaliter sequentes Symmachum, *stellam* diximus." Hebraeorum quidam Sirium, sive Canopum nomine כְּסִיל indicari putant, quod is Arabibus سهيل, i. e. *stultulus* appellatur. Cf. not. ad Job. IX, 9. et quos ibi laudavimus. Hillero in *Onomast. S.* p. 56. a כֶּסֶל, *spe*, *fiducia* (Ps. LXXVIII, 7. Job. XXXI, 24.) כְּסִיל dicitur *cynosura* s. *ursa minor*, sidus, *in quo fiducia et spes a Phoeniciis nautis posita fuit*, teste Cicerone *de Natu Deor.* L. II. c. 41. §. 106. Sed quicquid כְּסִיל proprie significet, id certum est, denotari hoc loco *sidera majora et lucidiora.* לֹא־יָהֵלּוּ *Non splendere*, s. *lucere facient* lucem suam, Vs. 20. XIV, 12. Job. XXXI, 26. חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ *Obtenebratus est sol in egressu suo*, i. e. in ortu suo, ut recte Hieronymus. וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ אוֹרוֹ *Et luna non splendere faciet lucem suam*, IX, 1. 2 Sam. XXII, 29. Hieronymus: „Est autem sensus, quod quum dies Domini crudelis advenerit, et furor ejus universa vastarit, prae timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebrescant, et sol ipse, et luna, astraque rutilantia suum videantur negare fulgorem. Unde et coelum sacco induitur, quod scilicet tenebrae cuncta operiant, et prementibus malis nihil aliud sentiant homines, nisi quod mens videre compellit." Solent vates Hebraei rerumpublicarum subversiones hisce imaginibus pingere, vid. infra: XXXIV, 4. Ezech. XXXII, 7. Joel II, 10. III, 15. 16. Amos VIII, 9. Matth. XXIV, 29.

11. Sub תֵּבֵל, *orbe*, intelligendum esse imperium Babylonicum, ex orationis tenore liquet; eodem modo, quo ἡ *οἰκουμένη* Luc. II, 1. *Judaeam*, et Act. II, 28. *imperium Romanum* denotat. Idem quoque significasse dictionem: *uni-*

universum orbem Romanum, notum est. Sic Minos, apud Ovid. *Metamorph.* VIII, 99: *Creten, quae meus est orbis.*

12. אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז *Pretiosiores*, rariores, *faciam homines quam aurum.* Verbi יָקַר primam vim in *gravitate* esse, a qua et *pretiosi*, indeque *rari*, significationem acceperit, observavit Schultensius ad Prov. XXV, 17. פָּז est *aurum purum, depuratum;* est enim ab Aethiop. פזז, *absterfit, mundavit,* unde et Participium Hophal מוּפָז, *depuratum, mundatum,* 1 Reg. X, 18., pro quo in loco parallelo, 2 Chron. IX, 17. legitur טָהוֹר. Alias sententias vide in Simonis *Arcano Formar.* p. 191. 192. De אוֹפִיר, Arabiae australis regione, auro divite, vid. ad Genes. X, 29. et *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. III. p. 177. seqq. Hieronymus: „Caussa manifesta, quare Deus visitet *οἰκουμένην,* id est, Babylonis mala; ut habitatore deserta redigatur in solitudinem. *Pretiosum* autem dicitur omne quod rarum est, quomodo et supra [IV, 1.] pro hominum raritate apprehendere legimus septem mulieres unum virum. Et in Samuelis volumine [1 Sam. III, 1.] continetur: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis,* id est, rarus."

13. בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת *In excandescentia Jovae,* Dei *agminum.* בְּעֶבְרָה hic positum est pro בְּעֵת עֶבְרָה, *tempore excandescentiae,* sive *excandescente* Jova; quod prophetam velle, membrum posterius docet. Sic Ps. IV, 2. בְּקָרְאִי, *me invocante* vel *clamante,* dum *ego clamo,* vel *invoco.* Notat ב in tali contextu *tempus* vel statum, ut Graecorum *διά*, illi respondens. Omnes autem hujus Versus imagines desumtae sunt a tempestate vehemente, quae ingenti cum fragore coelorum detonat in terram, et in eam inducit maximas rerum commotiones et vastationes. Confer infra XXIV, 19. 20. 2 Sam. XXII, 8.

14. Vivide depingitur summus metus et fuga Babyloniorum. Erat Babylone, ut in majoribus urbibus et capitibus imperii esse solet, confluxus hominum, ex variis coe-

lorum

lorum plagis et gentibus; quem Jeremias Cap. L, 37. appellat עֶרֶב, *colluviem*, et Aeſchylus *πάμμικτον ὄχλον*, *turbam miſcellam*, ubi de Babylone loquitur, *Perſ.* Vs. 52., quorum alii ibi, uti fit, domicilia fixerant; alii ad tempus urbem frequentabant. Hi vero ad famam adventus exercitus hoſtilis et imminentis obſidionis urbis perterrefacti, ſubito fugam cogitant, quisque *terram* et *gentem* ſuam reſpicientes. Sic Jerem. L, 28.: *vox fugientium et proripientium ſe ex terra Babylonia.* Imagines autem, quibus vates utitur in *fuga* hac tumultuaria depingenda, deſumtae ſunt ab *ovibus* diſperſis, quas nemo *colligere* curat, et *capreis propulſis. Capreae* et *damae* ſunt animalia timidiſſima, et propulſae a venatoribus, pedibus leves, fuga celerrimae, ut eas aſſequi difficile ſit, quo alluditur Proverb. VI, 5. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. Lib. III. Cap. XXV. T. II. p. 309. edit. Lipſ. Eadem ratio eſt *ovium diſperſarum*, et *dispulſarum* (nam poſt צאן repetendum eſt מֻדָּח, quum נִדַּח de *ovibus dispulſis* ſoleat uſurpari, e. c. Deuter. XXII, 1. Ezech. XXXIV, 4.), quibus colligendis nemo operam dat, ſive praeeſt, quarum colligendarum et defendendarum nemo curam habet, id quod voce מְקַבֵּץ indicatur. Hieronymus: „Babylonium ſignificat et Chaldaeum populum, quod ita pavidus ad irruptionem Medorum Perſarumque fugiat, quaſi damula et ovis ad rugitum leonis et ululatum lupi; nec habet defenſorem aut principem, cujus ſequatur imperium." אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ *Unusquisque ad populum ſuum convertetur, et ſinguli ad terram ſuum fugient*, ut Hieronymus vertit, et in Commentario haec verba ita enarrat: „Poſtquam capta fuerit Babylon, et per portas ejus intrarit hoſtilis exercitus, cuncta auxilia, et diverſarum gentium turmae, quibus prius civitas defenſabatur, ad ſuas provincias revertentur."

15. Miſera nunc depingitur facies captae urbis: eſt ſine ope, ſine duce, nemo repente oppreſſos liberat; nemini parcitur; non ſexui, non aetati. כָּל־הַנִּמְצָא *Omnis qui depre-*

deprehenditur, cui respondet כָּל־הַנִּסְפֶּה proprie *omnis corrasus*, scil. in plateis, vel in fuga, ut 1 Chron. XXII, 12., cf. infra XXIX, 1. XXX, 1. Doederlein: „In fuga vel *singuli* palantur, eos נִמְצָאִים dicit, vel plures acervatim oberrant, horum catervam נִסְפָּה vocat, a סָפָה, *corradere, in acervos coire.*" Sic Alexandrini: *συνηγμένοι*. Hoheisel in *Observatt.* p. 108. נִסְפֶּה *deficientem, consumtum*, coll. Genes. XIX, 15. 17. Num. XVI, 26. 1 Sam. XII, 25., notare contendit, nostrumque locum ita interpretatur: „omnes deprehensi (כָּל־הַנִּמְצָא), quicunque praesto adfuerint, gladio confodientur, non tantum robusti viribusque pollentes, sed et viribus deficientes, aegroti, hoc non impetrabunt a crudelitate victorum, ut naturae debitum persolvant; sed ipsi quoque violenta morte conficientur."

16. וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם *Eorum parvuli elidentur ipsis spectantibus.* Verbum רָטַשׁ usurpari solet in describenda inhumana saevitia militis victoris in tenellam aetatem saevientis, ut patet ex 2 Reg. VIII, 12. et Nah. III, 10. Cf. Ps. CXXXVII, 9. יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם *Diripientur domus eorum*, Jud. II, 14. Zach. XIV, 2. וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה *Et uxores eorum stuprabuntur.* Pro תִּשָּׁגַלְנָה, verbo pro obscoeno habito, ad marginem legendum praecipitur תִּשָּׁכַבְנָה, *concubitum patientur*, ut Jerem. III, 2. Deut. XXVIII, 30. Cf. Zachar. XIV, 2.

17. הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי *En me excitantem contra eos Medos*, XXI, 2. Dan. VI, 1. אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ *Qui argentum non reputant*, non curant. וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ *Auroque non delectantur.* Descriptio hostis barbari et crudelis, ut Jud. V, 19. בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ, *quaestum argenti non acceperunt*, si quis vitam redimere vellet. Tantam igitur noster ait esse Medorum crudelitatem, ut frustra cruoris sitim pretio oblato quis tentet restinguere, vel auro vitam carosve pueros redimere. Cum his conveniunt Cyri verba, quibus Medos alloquitur apud Xenophontem *Cyrop.* L. V. §. 3.: "Ἄνδρες Μῆδοι, καὶ πάντες οἱ παρόντες, ἐγὼ

ὑμᾶς οἶδα σαφῶς, ὅτι οὔτε χρημάτων δεόμενοι σὺν ἐμοὶ ἐξήλθετε, κ. τ. λ. Optime novi, viri Medi, et qui adestis alii, vos ob penuriam pecuniae mecum hanc expeditionem non suscepisse. Ammianus Marcellinus, Lib. XXIII, 6., ubi Persarum, sub quibus ille Medos quoque et Parthos censet, mores describit: *magnidici*, ait, *et graves, ac taetri, minaces juxta in adversis rebus ac prosperis, callidi, superbi, crudeles* etc.

18. Verba וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטֵּשְׁנָה Vulgatus vertit: *sagittis parvulos interficient*, et hunc sequuti multi recentiores: *et arcubus pueros allident.* Recte quidem quod ad sensum; sed neglecta constructione Grammatica, secundum quam תְּרַטֵּשְׁנָה cohaeret cum קְשָׁתוֹת. Recte Aben-Esra: *Arcus pueros* תְּבַקַּעְנָה, *diffindent*, διχοτομήσουσι. Cf. Nah. III, 10. *Arcus* Persarum praegrandes, eorumque in iis tractandis peritiam Herodotus, Xenophon et Ammianus saepe laudant. עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם *Filiis non parcet oculus eorum*, cf. not. ad Ezech. V, 11.

19. צְבִי Quae *decus* fuit, cf. Cap. XXIII, 9. Jerem. III, 29. כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה *Qualis divina Sodomae Gomorrhaeque ruina est.* Verba elliptice posita sunt, ac si scriptum esset: כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר הָפַךְ וגו׳, *sicut subversio Dei, qua subvertit* etc. Vocula enim אֶת supponit verbum, ad quod referatur. Simile exemplum habuimus in phrasi: דֵּעָה אֶת־יְהוָה, Cap. XI, 9.

20. לֹא־תֵשֵׁב *Non habitabit*, i. e. non habitabitur, metonymice de urbe dicitur, quod proprie incolis competit, ut Jerem. XVII, 6. Ezech. XXVI, 20. XXXV, 9., ad quae loca vid. not. לָנֶצַח *In perpetuum*, XXXIII, 20. 2 Sam. II, 26. וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר *Nec habitaculum habebit usque generationem et generationem*, i. e. nullo incoletur aevo; eadem verba repetita Jerem. L, 39. וְלֹא־יַהֵל עֲרָבִי, *non ponet ibi tentoria Arabs*, ut Hieronymus vertit, et ita Chaldaeus quoque: *non tendet ibi Arabs tentorium suum*,

יַהֵל

יָהֵל poſito pro יַאֲהֵל (Futur. Piel), ut Job. XXXV, 11. מַלְּף pro מְאַלֵּף *docens*, exſpirante littera א, ut in מַכֹּלֶת, pro מַאֲכוֹלֶת, 1 Reg. V, 25. [al. 11.], מָסֹרֶת pro מַאֲסֹרֶת, Ezech. XX, 37., pluribusque aliis vocibus, quas collectas invenies apud Bochartum *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXI. T. I. p. 227. edit. Lipſ. Alii יָהֵל relato ad הָלַל (cf. Vs. 10) vertunt: *neque lucere ibi faciet ignem.* Ita Michaelis in *Supplemm.* p. 534.: „Arabes nempe," inquit, „ex igne nocturno, quem accendunt, eminus agnoſcuntur; eſtque deſcriptio magnae vaſtitatis, nullam ibi uspiam lucem conſpici." Interpretatio docta quidem, ſed dubium num vera. וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם *Neque ibi ſtabulabuntur paſtores.* רָבַץ de *gregibus pecudum recubantibus* uſurpari, unde מִרְבַּץ־צֹאן, *cubile ovium*, Ezech. XXV, 5., ſatis notum eſt. Cf. Zeph. II, 14. Hieronymus: „In tantum Babylon vaſtata erit atque deſerta, ut ne ad paſcua quidem armentorum et pecorum utilis ſit. Non enim tendet ibi Arabs Saracenusque tentoria, nec paſtores poſt veſtigia gregum feſſi labore quieſcent."

21. Sequitur deſcriptio ſummae vaſtitatis, quae infra Cap. XXXIV, 11. ſeq. plenior et ornatior extat: et ſimilis apud Zephaniam II, 14. Ne Nomades quidem pecus huc ad paſcendum ducent; loca enim haec infeſta erunt et perſtrepent ululatu et ſibilis noxiarum et terribilium animantium. צִיִּים Bocharto *Hieroz.* P. I. L. III. C. XIV. T. II. p. 206. ſeqq. ſunt *feles aggreſtes*, collato Arabico ضيون, quo nomine tamen Aurivillius in Diſſertat. *de nominibus animalium, quae leguntur Eſaj.* XIII, 21. p. 294. Diſſertatt. a Michael. editt. *Lemurem volantem*, ſeu *veſpertilionem Vampyrum* Linn. ſignificari cenſet. Sed vide quae monuimus ad Bochartum p. 209. edit. Lipſ. Hieronymus: „Inter parietinas et anguſtias veterum ruinarum habitabunt *Siim*, quod ſoli LXX *beſtias* [θηρία] tranſtulerunt, alii ipſo nomine, quod apud Hebraeos ſcriptum eſt, volentes genera daemonum intelligere vel phantasmata. *Et replebuntur*, inquit, *domus*, ut nos diximus, *draconibus* [וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים], ut Aquila

 trans-

transtulit, *typhonibus*, ut Symmachus, *Ohim* [ὠχειμ], ipsum verbum Hebraicum exprimens, LXX vero et Theodotio *clamores* vel *sonitus* interpretati sunt." Similiter Bochartus l. c. P. I. L. III. C. XV. p. 212. seqq., collato Arabico وحي et وحاة, *vox sonora*, hebraeo אחים *ferarum ululatus*, quibus deserta personant, intelligendos censet. Sed Aurivillio (l. c. p. 301.) אחים sunt *bubones*, cui et nos adstipulati sumus ad Bochartum p. 214. not. Apud multas gentes bubonum genus abominabile et portentosum vulgus credidit, unde Ovidius: *ignavus Bubo dirum mortalibus omen.* Rapaces hae aves abdita et tenebrosa quaerunt loca, stridulo et importuno clamore noctis augent horrorem, dirutis domibus, sylva circumquaque obsitis, tenentur, ibique ova ponere solent, et infausti quid visus eorum arguit. בְּנוֹת יַעֲנָה, proprie *filiae clamoris*, esse *struthiones feminas*, probavit Bochartus *Hieroz.* L. II. L. II. C. XIV. T. II. p. 811. seqq. edit. Lips. Aurivillio sunt *noctuae*, quam sententiam, jam a Fullero allatam, idoneis argumentis refutavit Bochartus l. c. וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ שָׁם *Et pilosi* s. *hirci saltabunt ibi.* שָׂעִיר passim *hircum* denotare constat, et posset a שֵׂעָר *pilus* significare quodcunque aliud animal *pilosum* et *hirsutum*. Sed h. l. alienum esset de *hircis* cogitare, uti et infra XXXIV, 14., ubi de desolatione Edomi שָׂעִיר *unus alterum inclamabit.* Utroque loco intelliguntur *satyri*, Graecis Romanisque sic dicti; estque nomen *satyr* ipsissimum Hebraeum שָׂעִיר, litera *t* interposita, et adspirationem, quae est in litera ע compensante. Arabibus سَتَر *Satar* hircum notare observavit Bochartus in *Hieroz.* L. II. L. II. Cap. LIII. (T. I. p. 737. edit. Lips.). Credebant autem veteres, daemones aut spectra in nemoribus, sylvis, desertisque locis solitos esse, *noctu* inprimis, apparere specie et forma satyrorum, i. e. capite cornuto, caprinis pedibus, et caudâ porcinâ, eosque de nocte inter se convenire, choreas ducere salaces, et sonos edere qualescunque, qui homines terreant; vid. Plinii *Histor. Nat.*

L. V.

L. V. Cap. I. In eadem opinione versari etiamnum incolas ejus regionis, in qua vetus Babylon sita erat, narrat Rich in *den Fundgruben des Orients* T. III. p. 144. Satyros vero *saltare*, ut hic vates dicit, idque iis proprium esse docet illud Virgilii *Ecl.* V. 73. *Saltantes Satyros imitabitur Alphesiboeus.* Hieronymus: „*Seirim* vel incubones, vel satyros, vel sylvestres quosdam homines, quos nonnulli *fatuos ficarios* vocant, aut daemonum genera intelligunt.“ Plura vid. in Bocharti *Hieroz.* P. II. L. VI. C. VII. T. III. p. 825. edit. Lips. Doederlein intelligit *Faunos*, vel id simiarum genus, cui *Maimon* seu *Mermon* nomen; hae enim hirsutis pilis adspectuque hircis (quos שְׂעִירִים Hebraei dicunt) similes videntur.

22. וְעָנָה *Et respondebunt*, i. e. ululabunt alternis vicibus. Cf. infra XXVII, 2. 1 Sam. XXI, 12. אִיִּים *thoes*, hyaenae species; Arabibus بنات اوى dicti, a sono, quo agros Syriae personant, cum noctu turmatim cursitant. Horum et maxime proprium est, quod alternis ululatibus sibi mutuo respondeant. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. Cap. XIII. T. II. p. 180. edit. Lips. בְּאַלְמְנוֹתָיו *In palatiis ejus* dirutis, pro בְּאַרְמְנֹתָיו (quod ipsum in codicibus nonnullis legitur), literis ל et ר permutatis, ut et in aliis linguis. Sic apud Arabes ختر et ختل, *decepit*, نثرة et نثلة *lorica ampla*. Vid. Schultensii *Clavem Dialector.* p. 253. et 297. atque A. J. Arnoldi *Zur Exegetik und Critik des A. T.* p. 40. not. Cf. Ezech. XIX, 7. אַלְמְנוֹת alias *viduas* notare constat. Hinc Kocherus: „Singularis acuminis atque elegantiae esse potius quam meri casus videtur, pro אַרְמְנֹתָיו dici אַלְמְנֹתָיו, tanquam *vidua* palatia, a dominis vacua.“ תַּנִּים Hieronymus *dracones* magnos, qui cristati sint et volantes, interpretatur, quem plures alii sequuntur. Sed dracones esse תַּנִּינִים, a singulari תַּנִּין, תַּנִּים vero *Schacalos*, a תַּן, coll. Arab. تِنِّينَان, *lupus*, qui cum cane illo fero, cui *Schacal* nomen, proxima cognatione est conjunctus,

post

poſt Ed. Pocockium in *Commentar. ad Mich. I,* 8., pluribus docuit Schnurrer in *Diſſertat. ad Eſaj. XXVII.*, in *Diſſertatt.* p. 323., refertque Rabbi Tanchum, Judaeum Hieroſolymitanum, et praeſtantiſſimum commentatorem, in Commentario ſuo Arabico, cujus exemplum extat in Bibliotheca Bodleiana Oxonii, pluribus locis negare, תַּנִּים unquam *draconis* ſignificationem habere, ſed beſtiam, cui nomen ſit ابن اوي, denotare. Cf. Bocharti *Hieroz.* T. III. p. 222. edit. Lipſ. Reſpondent igitur h. l. תַּנִּים bene τοῖς אִיִּים, in membro priore. בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג *In palatiis voluptatis*, in palatiis, quae quondam deliciarum et luxuriei ſedes erant. וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ *Prope autem eſt, ut veniat*, cf. Vs. 6. LVI, 1. Jerem. XLVIII, 16. LXX: Ταχὺ ἔρχεται. Cf. Apoc. I, 1. XXII, 7. 12. וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ *Et dies ejus non protrahentur*, Ezech. XII, 25. 28., cf. Neh. IX, 30. LXX: Οὐ χρονιεῖ. Vulgatus: *dies ejus non elongabuntur.*

Cap. XIV, 1. Regno Babylonico deleto, liberabuntur Iſraelitae a ſervitute Babyloniorum, atque in patriam tellurem redibunt. כִּי־יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב *Nam miſerebitur Jova Jacobi*, longi et aerumnoſi Judaeorum exilii miſertus, XLIX, 13. LX, 19. וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל *Et eliget adhuc Iſraelem*, eos iterum in populum ſibi carum aſſumet. וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם *Et collocabit eos* (Geneſ. II, 15.) iterum *in terram ſuam.* וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם *Et adjunget ſe peregrinus eis;* verbum לָוָה cum עַל conſtruitur, ut Num. XVIII, 2. וְנִסְפְּחוּ *Et ſeſe aggregant*, 1 Sam. II, 36. XXVI, 19. Hab. II, 15. Job. XXX, 7.

2. וּלְקָחוּם עַמִּים *Et ſuſcipient eos populi*, externi populi Judaeos remigrantes omni ſtudio et auxilio proſequentur. וְהִתְנַחֲלוּם — וְלִשְׁפָחוֹת *Et occupabunt illos ut hereditatem Domus Iſrael in terra Jovae in ſervos et ancillas*, i. e. Hebraei in terram patriam reduces, populos exteros, a quibus vexati, afflicti, aut ſubacti fuerant in ſervitutem, ſibi proprio quodam et ſtabili jure habebunt obnoxios, tanquam

quam servos et ancillas. הִתְנַחֵל enim est, aliquid ut suum certo et stabili jure possidere, sibi vindicare, vid. Levit. XXV, 46. Num. XXXIV, 13. אַדְמַת יְהוָה esse *terram Israeliticam* vix monitu opus, dicitur quoque ita Hos. IX, 3. וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם *Et erunt capientes qui se ceperant*, uti Vulgatus vertit, i. e. capient et subjicient sibi eos, quibus ante servierant, cf. 1 Reg. VIII, 46. וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם *Et dominabuntur exactoribus suis*, i. e. ab iis exigent imposita vectigalia; quibus olim ea pensitare consueverant. Cf. LX, 14.

3. בְּיוֹם הָנִיחַ *Die quo requiem dabit*, XXVIII, 12. Deut. XII, 10. Jos. XXII, 4. מֵעָצְבְּךָ *A dolore tuo*, aegritudine tua, Ps. CXXXIX, 24. 1 Paral. IV, 9. וּמֵרָגְזֶךָ *Et a commotione et trepidatione tua*, Ezech. XII, 18. Habac. III, 1. וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה *Et a servitute gravi*, respicit ad Exod. I, 14. אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ *Qua tibi imposita erat*, qua servire coactus es. Verbum עָבַד per ב cum nomine personae constructum, denotat *aliquo servo uti*, vid. not. ad Exod. I, 14. Pyal verbi עָבַד praeter hunc locum semel tantum, Deut. XXI, 3., obvium. Hoc loco עֻבַּד minus accurate positum pro feminino עֻבְּדָה.

4. Sequitur nunc praeclarum illud epicinium in regni Babylonici occasum, quod data opera illustravit Aurivillius in singulari Dissertatione, quae extat in omnium Aurivillianarum Dissertatt. collectione a Michaele edita p. 389. seqq. Eleganter translatum illustratumque hoc carmen legitur a C. G. Justi in libro a se edito: *National-Gesänge der Hebräer*, p. 92. seqq. Vid. et *Blumen alt-hebr. Dichtkunst*, p. 449., et a Dav. a Coelln in den *Analekten für das Stud. der exeget. Theol.* Vol. III. Fasc. II. p. 1. seqq. וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה *Et attolles carmen hoc*, Hebraeum מָשָׁל, aeque ac مثل Arabum, significat *similitudinem*, hinc vero nunc brevius dictum, grave translato et acuto sensu, uti ex titulo Proverbiorum constat, nunc longius carmen, quo, ficta sub parabola, eo consilio res proponitur alia, ut animos audientium et legentium eo fortius feriat. *Orationem*

igitur

igitur *elatam et gravem, comparationibus, imaginibus, figuris multum ornatum* recte dixit Lowthus in Praelect. IV. *de Poesi Hebraeor.* p. 64. 65. edit. Goetting. Bene vocis מָשָׁל significationes exposuit quoque Ziegleius in Introduct. in Commentar. ad Prov. §. 2. p. 5. 6. Eodem sensu vox nostra occurrit Num. XXI, 27. XXIII. et XXIV., saepius Mich. II, 4. Proprium autem hoc est poetis Hebraeis, ut medio carmini aliud intexant sonantius jam et majus carmen, cui collata reliqua oratio paene prosa videtur; fingantque epinicium aut epicedium, pro more gentis a poetis mulieribusque canendum, vid. Jesaj. XXVI, 1. seqq. XXVII, 2—5. Jerem. IX, 16—20. Cujus prosopopoeiae mira vis est, tum quia magis videmur nobis in rem praesentem venire, ipsisque jam victoriis aut malis interesse, epinicia ista aut epicedia audientes: tum quod admirabilius quid ac divinius persentiscimus, cum reliqui carminis sensu jam adfecti majus aliquid auribus haurimus. עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל *Super regem Babelis.* Qui *rex Babylonis* hic dicitur, non tam certum aliquem e Babyloniis regem videtur indicare, quam metonymice et poetica sub figura, ipsum Babylonium imperium. Cantici exordium e medio sumtum ipsius rei tanquam praesentissimae: subita Judaeorum exclamatio, gaudium eorum et admirationem ob insperatas rerum vices et interitum tyranni exprimens. אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ *Quomodo cessavit exactor?* siccine cessavit splendidissimum potentissimumque imperium? Est mirantis cum sarcasmo et simul gaudentis. Quod sequitur, מַדְהֵבָה, hic tantummodo obvium, LXX vertunt *ἐπισπουδαστής*, Vulgatus *tributum*, Chaldaeus תְּקוֹף חַיָּבַיָּא *ferocitas impii*, Syrus ܡܫܬܥܒܕܢܐ *exactor.* At enimvero quum nostro מַדְהֵבָה haud dubie *auri* significatio insit (דְּהַב enim Chaldaice est pro זָהָב); mirum sane videri possit, a nullo veterum illam expressam esse. Satis verisimile igitur est, illos interpretes legisse מַרְהֵבָה, quod ipsum in editione Thessalonicensi scriptum invenit Doederlein, qui id vertit *turbatrix*, collato Syriaco ܪܗܒ, *tumultuatus est*,

est, trepidare fecit. Quum vero idem verbum in Aphel sit *festinare fecit;* J. D. Michaelis, qui hanc lectionem vulgari praefert, reddit *urgens (die zur Arbeit dringende Gebieterin)*; quod haud male antecedenti נֹגֵשׂ respondet. מַדְהֵבָה autem, quod nos legimus, varie potest accipi. Plerique a דְּהַב ducunt, explicantque vel *auri cupida*, vel *tributum auro pendendum.* Ex Arabico ذهب, *abegit, periit*, vertit A. Schultens (in *Animadverss. Philologg.* ad h. l.) *perdens*, aut, *agens spolia* nempe aliarum gentium. Id Dathio quoque placuit, qui hoc incisum vertit: *qui fit ut cesset exactor, qui vi omnia abigebat?* Vitringa מַדְהֵבָה reddit *auream*, intelligitque מַטֶּה seu שֵׁבֶט, *virgam, sceptrum*; cui interpretationi quum obverti possit, מַטֶּה et שֵׁבֶט esse masculini, מַדְהֵבָה autem feminini generis; id verbum sumendum vult *genere neutro*, quod cum Hebraei non haberent, haud raro genere femineo efferant (vid. Glassii *Philolog. S.* Lib. I. Tract. I. Can. XIX. p. 51. edit. Dath.). Hinc vertit: *quomodo cessavit exactor! cessavit aureum* illud scil. sceptrum. Duriuscule, si quid sentio. Nobis praeplacet Aurivillii sententia: „transferri," inquit, „in linguis pluribus persaepe solet *auri* et *argenti* splendor ad res significandas magni pretii, gloriae, faustitatis. Cf. Esr. VIII, 27. Proverb. XX, 15. XXII, 1. Job. XXVIII, 16. 19. Graecis: sol χρυσωπὸς, Thetis ἀργυρόπεζα, χρυσόχειρ, qui aureas, h. e. pulchras habet manus. Latinis: *aureus sol, aurea aetas, aurea caesaries, argenteae oves* etc. Curni ergo putemus, auri intextam speciem a vate nostro, et expictum auri thesaurum, aut gentem, undique aurum corradentem, ubi iniquas opes Babylonias, fastum, arrogantemque sui fiduciam accusaret?" *Auro, auro ornata,* κεχρυσωμένη χρυσῷ, vocatur quoque Babylon mystica, Apoc. XVII, 4., quod in versione hujus loci Syriaca eodem nomine iisdemque fere, quo nostro loco, litteris redditur ܡܕܗܒܬܐ ܕܗܒܐ.

5. שָׁבַר

5. שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים *Diffregit Jova baculum impiorum, virgam tyrannorum.* „מַטֶּה et שֵׁבֶט *baculum* ſignificant proprie, dein *ſceptrum*, ſupremae majeſtatis ſymbolum, quod ligneum initio fuiſſe, teſtis eſt Homerus (*Il.* I, 234.). Nunc metonymice notat imperium [cf. IX, 3. X, 24.], cujus caſum propheta praedicit, quodque *impiorum* et *tyrannorum* appellat, quia tales futuri, qui tenerent, ſinguli." Aurivillius.

6. מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה *Percutiens* (X, 20.) baculus ille (Vs. 5.) *populos cum furore*, atroci ſaevitia *caedebat.* מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה *Plaga defectus receſſionis*, i. e. plaga, quae non remittit, ictibus perculſit continuis. Ante vocem בִּלְתִּי, quippe, in origine, nomen ſubſtantivum, forma ſtatus conſtructi, מַכַּת, eſt omnino analoga. רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם *Imperitans*, ſive, ut vertit N. G. Schroederus (*de Veſt. Mulier. Hebr.* p. 379.), *proculcans in ira populos*, propria verbi רָדָה vi expreſſa, quae eſt in *calcando* (ut Arabum رَدَي). Eadem phraſis infra LXIII, 6. וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי *proculcabo populos in ira mea.* Verba מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ LXX vertunt: *παίων ἔθνος πληγὴν* (Aldina *πληγῇ*) *θυμοῦ ἣ οὐκ ἐφείσατο, percutiens gentem plaga furoris, quae non pepercit.* Syrus: *perſequentes* (ܪܳܕܽܘܦܶܐ) *ſine clementia.* Chaldaeus: *ſervire faciens* (מַפְלַח) *ſine ceſſatione.* Vulgatus: *perſequentem crudeliter.* Videntur ii extuliſſe vel: מְרַדֵּף, vel מַרְדִּיף ſive מַרְדֵּף. Hinc „vix dubitem," Dathius inquit, „legendum eſſe active מְרַדֵּף, aut ſi mavis, in conjugatione prima רֹדֵף, ut reſpondeat praecedenti רֹדֶה. Pro qua lectione dici poſſet, Mem ex praecedenti voce, in Mem definente, errore ſcribarum, ſaepe admiſſo, repetitum eſſe. Sed ne opus quidem eſt illa mutatione, nam conjugatio Piel ejusdem ſignificationis quoque in uſu fuit, atque ſic Vulgatus et Syrus verterunt." Verum nulla erit difficultas in eo, quod nos legimus, מֻרְדָּף, ſi cum Aurivillio id ſumamus pro forma nominali ſubſtantivi e Participio Hophal, quam tum ſignificare

ficare oportebit *persequutionem* sensu passivo. Participiorum formas Hebraeis frequenter usurpari instar nominum substantivorum, satis notum est. Adsunt ex Hophal מוּסָר, *disciplina, eruditio*, מוּסָד, *fundatio*, 2 Chron. VIII, 16., מֻצָּב *loco suo posita munitio* Jes. XXIX, 3., מֻטָּה unde מֻטּוֹת, *extensiones*, Jesaj. VIII, 8., מָעֳמָד *statio* Ps. LXIX, 3. Hoc modo, in parallelismo, qui Hebraeo carmini proprius, praecedenti מַכַּת apprime respondebit מֻרְדָּף, et posterior periodus ad verbum erit vertenda: *imperitans ira in gentes, persequutio,* quam hae patiebantur, adflictatio, quam patiebantur ab iis, qui ipsas urgebant, *non cohibita*, excessit modum. Minus placet, quod Kocherus proposuit: „*ad persequendum incitatus* nihil pepercit; i. e. mandatam divinitus permissamque gentium, sed Israelitarum maxime, castigationem exercendo, modum non adhibuit, per superbiam, furoremque crudelissime saeviens. Aut si quid melius potiusque: nam מֻרְדָּף vi suae formae ut *persequi jussum*, sic et eum, *quem quis juberetur persequi*, aut generatim etiam quemvis *vexationi expositum obnoxiumque* dicere poterat." Non satis apte membrorum parallelismo, si quid judico. Doederlein מֻרְדָּף nec sensui, praesertim si puncta vocalia sequaris, accommodatum, nec parallelismo membrorum, qui in hoc carmine constanter regnat, conforme ratus, levi mutatione in מִרְדַּת transformandum conjicit. „Totum quidem comma ita struitur, ut in utroque membro vox voci respondeat, מַכָּה et רֹדֶה, בְּעֶבְרָה et בְּאַף, סָרָה et חָשָׂךְ rel. Jam מַכַּת prioris hemistichii haud dubie respicit ad מַכָּה; itaque altero in loco, גּוֹיִם inter et בִּלִי, vox quaerenda est, quae ad רֹדֶה eodem modo pertineat, quo מַכַּת ad מַכָּה. Haec autem non מֻרְדָּף erit, sed מִרְדַּת a רָדָה *dominari, tyrannum agere*, sicut מִרְמָה ad רָמָה. Consultis antiquis versionibus reperi, quae nostram sententiam, quamvis per se facilem et probabilem, confirmant in versione Chaldaica, cujus haec est posterioris hemistichii interpretatio: מַפְלַח בִּתְקוֹף עַמְמִין מַפְלַח וְלָא מְנַע *servire faciens populos servitute irremissa.* Graeci LXX dubito, an nobis suffragentur;

con-

consuetae tamen lectionis vestigium nullum apparet in verbis: *παίων ἔθνος πληγὴν θυμοῦ, ᾗ οὐκ ἐφείσατο.*" Doederlinii conjecturam probat Gesenius, observans, ductus literarum ף et ת, in codicibus orientalibus et germanicis ita sibi similes esse, ut vix discerni possint.

7. נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ Sed nunc, subverso tyrannico isto imperio, *requiescit, tranquilla est, qua patet, terra.* נָחָה et שָׁקְטָה nulla junguntur copula. Si ו interponeretur, e Syro et Latino, *πάθος* languesceret. אֶרֶץ, *terram*, poni pro incolis, ad quos acta res proxime pertinebat, vix opus monere. פָּצְחוּ רִנָּה Alexandrini recte verterunt *βοᾷ μετ' εὐφροσύνης.* Nam פָּצַח, Arab. فصح, فضح et فضخ, proprie est *erumpere*, hinc *eloqui, disserere* (ut multis probavit Schultens in *Animadverss. philologg.* ad h. l.), unde et Jesaj. LIV, 1. verterunt Graeci *ῥῆξον καὶ βόησον*, quod ipsum excitatum Gal. IV, 27. a Syro vertitur ܐܶܦܩܝ, *erumpe*, nempe *gaudio.* Videtur tamen et apud Syros proprie non de quovis gaudio, sed quod cum strepitu aliquo et *fragore erumpit*, usurpari, ut bene observat Ludov. de Dieu ad h. l. Nec aliter Terentius *Eunuch.* Act. III. Sc. 5. Vs. 2.

Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium.

Verba פָּצְחוּ רִנָּה ad eosdem illos, terrae incolas, pertinere, usu impersonali, quo, non minus ac Latini, personam 3. pluralis frequentant Orientales, recte monet Aurivillius. „Est," inquit, „constructio ad sensum, quam dicunt Grammatici, nihilque proinde attinet, exquirere, an referri ad פָּצְחוּ possit אֶרֶץ, nam cohaeret sane tanquam nominativus cum נָחָה שָׁקְטָה; aut vim quandam hic afferat distinctio per Athnachum. Si vel ponatur maxima, haud tamen oberit affectui, qui singulis incumbens loquutionibus, has fecit brevissimas. Damnat idem Hubigantii conjecturam, qua פָּצְחוּ junxit voci בְּרוֹשִׁים, ut nominativo, per se inanem, et ne ratiuncula quidam nixam ulla."

8. אֲרָזֵי

8. בְּרוֹשִׁים et אַרְזֵי לְבָנוֹן esse *cedros et pinus Libani* ostendit Celsius *Hierobot.* I. p. 74. seq. et p. 106. seq. Hae gaudent לְךָ, *de te*, seu *propter te*, nunc videlicet nocendi facultate exutum. Ea enim significatione praefixam ל sumi posse, monstrant loca Genes. XI, 13. Ps. LXXI, 10. Levit. XIX, 28., ita vero sumendam hic esse, per se patet. Nam ad ipsum Babylonium vertitur oratio, quin et hunc alloqui tutae jam arbores finguntur, atque dicere: te extincto (מֵאָז שָׁכַבְתָּ, *a momento*, quo, *ex tempore quo decubuisti*) non יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ *ad nos adscendet* porro, qui succidat. Neque enim audiendus Vitringa, qui עָלֵינוּ vertit *folia* aut *cacumina nostra*, junxitque proxime praecedenti הַכֹּרֵת, frigide nimium et invitis accentibus, praesertim quum frequenter soleat עָלָה per particulam עַל construi. Dathius tamen quoque עַל h. l. substantive usurpatum censet pro *summo* rei; ut *arborum cacumina* seu *vertices* significentur. Obvium ubique in sermone sedatiori לֵאמֹר quisque senserit intelligendum. At non expressit vates, ut affectus impetum in loquentibus aemularetur. Est vero, tum conversa oratio ad res et personas absentes, ac si coram adstarent, tum informata species inanimatarum, quasi vita et humanis sensibus fruerentur, hosque etiam verbis exprimerent, in omni et Poesi et elatiori Prosa usitatissima. Cf. 1 Chron. XVI, 31. Ps. LXXVII, 17. XCVI, 11—13. XCIII, 7. 8. Job. XXXVIII, 35. Habac. III, 10., in quibus coeli dicuntur laetari, terra exsultare, fluvii palmis complodere, montes certatim in cantum adventante Jova, erumpere, aquae Deum videre et tremere, abyssus vocem edere manusque in sublime extollere, arbores sylvaeque canere, fulgura Deum alloqui, et, praesto esse sese mandanti, asseverare etc. Neque ignotum illud Virgilii *Eclog.* V, 68.

Ipsi laetitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsae jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta. — —

In nostro, ubi pervadentis omnia gaudii pingitur amplitudo, cedri et pinus Libani universam Syriae et Palaestinae regionem,

nem, quam mons Libani nobilitaverat, ſiſtunt, et quia procerae, eximiae lateque conſpicuae arbores illae, magni principes regesque ſaepe iis ſignificantur, cf. Dan. IV, 10. 11. Jeſ. II, 13. X, 18. 33. 34. XL, 24., et Glassii *Philolog. S.* p. 1107. edit. Dath. Nam Verſum noſtrum proprie capere de arboribus, quas exſcindere amplius, ad ſtruenda inde faſtuoſa palatia, aut paranda bellica munimenta, non poſſet excíſus Babylonius, foret tenuius, quam ut ceteris, de quibus agitur, ſatis conveniret. Hieronymus: „Per *abietes* et *cedros Libani* principes gentium intellige, qui Nabuchodonoſor percutiente ſucciſi ſunt, qui et ipſi in vocem laetitiae perrumpentes dicunt: ex quo ad inferna deductus eſt, nullus alius potuit inveniri, qui magnos potentesque ſuccideret."

9. Sequitur orci, ſive infernae regionis audaciſſima proſopopoeia: excitat ille incolas ſuos, principum manes et defunctorum regum umbras; protinus omnes de ſoliis ſurgunt, et regi Babylonio venienti obviam procedunt; inſultant ei et illudunt, et ex ejus calamitate ſuae ſortis quaerunt ſolatia. Eandem etiam ſcenam cum eodem adjunctorum apparatu egregie inſtruxit Ezechiel, Cap. XXXII, 18—32., qui pro more hanc imaginem et amplificat. שְׁאוֹל eſſe ᾅδην, ſeu *orcum* Hebraeorum, notiſſimum eſt, et aderat jam ſupra V, 14. Varias notiones, quas Hebraei hac voce exprimunt, earumque originem et progreſſum bene expoſuit Zieglerus in *Excurſu primo ad Proverbior. verſion. teuton.*, ad quem lectores brevitatis cauſſa remittimus. Iſtud igitur mortuorum veluti contubernium רָגְזָה, *exturbatur* vehementius, tanquam inopina praeſentia novi et inviſi ſodalis. לִקְרַאת בּוֹאֶךָ *Cauſſa tui introitus* recte vertit Syrus, perperam ſequenti adjunxit hemiſtichio Vitringa. Nempe רָגַז, quod proprie videtur ſignificaſſe *tremere*, adhibere ſolet, ubi violentior affectus irae, metus, admirationis, quin et gaudii Jerem. XXX, 9. exprimendus. Utrumque autem, tum עוֹרֵר, *ſuſcitat*, tum הֵקִים, *ſurgere fecit*, referri oportebit ad

ad שְׁאוֹל nominativum, consentientibus, quod ad עוֹרֵר attinet, antiquis interpretibus praeter unum Alexandrinum. Neque obstabit, quod רָגְזָה praecesserat forma feminina. Nam שְׁאוֹל est generis communis, et Hos. XIV, 14. Job. XXVI, 6. ut masculinum construitur. De origine vocis רְפָאִים magna dissensio. Si conferamus loca, in quibus hoc nomen occurrit, liquet *primo*, id esse nomen *gentilitium*, Genes. XIV, 5. XV, 20. Jos. XVII, 15. et appellatum ita esse genus hominum, procerum statura corporis, Deut. III, 11.; *deinde*, illo designari *mortuos*, et id quidem locis bene multis, e quibus sufficiat allegasse Jes. XXVI, 14. et Ps. LXXXVIII, 11. Quae duo quum inter se nescirent componere, alii existimarunt, *Rephaitas* sic dici, quod tanquam *spectra* hominibus terrorem incutiant; et quum gens illa in speluncis et cavernis subterraneis habitasset, alii *mortuos* hoc nomine appellatos putarunt, quod hi quoque in speluncis conderentur: quae Masii et Aurivillii est sententia. Zieglero, l. c., רְפָאִים videntur fuisse genus hominum violentia et immani corporum longitudine terribilium. Deinde narrationes de iis abiisse in fabulam de gigantibus, Titanum instar, Deo ipsi sese opponentibus, et ab eo in tartareas tenebras dejectis. Vitringa *Rephaitarum* nomen ob monstrosam corporis magnitudinem in *umbras* et *manes mortuorum* translatum esse, existimat, quod communis opinio de *umbris mortuorum* fuit, apparere eas solere forma et statura longe majore, quam sunt vel fuerunt corpora viventium. Sed videntur רְפָאִים hic et aliis locis, ubi de *orco* est sermo, *umbrae mortuorum* nomen nacti esse a רָפָא, idem quod רָפָה, *remissus, debilis fuit*, iidem qui Homero *ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων, animae, simulacra mortuorum*, Virgilio *imagines*, et passim *manes*. עַתּוּדֵי אָרֶץ *Proceres terrae*. עַתּוּדִים proprie notare *hircos*, et dein, sueta Orientis metaphora, *imperantes, duces, principes*, notum; vid. Jerem. XL, 8. Zach. X, 3. מִכִּסְאוֹת *Solia*, tribuuntur regum umbris, ut pingantur eadem magnificentia, e qua decedere oportebat, ubi eundum in orcum esset.

10. Sequitur grandiloqua compellatio, qua novus advena excipitur ab orci incolis, et prope deridetur. Exprobratur mortuo regi acerba contemtione tum prisca arrogantia immensaque fiducia potentiae, qua mortalis oblitus sortis, supra humana omnia se extulerat, tum versa nunc vice, omnimodo pristini splendoris jactura. עָנָה, unde יַעֲנוּ, proprie *respondet*, tribuitur etiam his, qui loqui incipiunt, qui alterum sermone aggrediuntur, haud aliter ac Graecorum ἀποκρίνεσθαι, vid. Deut. XXI, 7. XXVI, 5. Job. III, 2. 6. חָלָה Orientalibus est *trivit*, dein *polivit*, tum et *morbo attritus fuit*, hinc חֻלֵּיתָ ex Pyhal denotabit debilitatem summam, post virium omnium defectum, quas vulnera, morbus et mors denique penitus contriverint. אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ *Nobis similis factus es.* Alias נִמְשַׁל cum עִם construitur, vid. Ps. XXVIII, 1. CXLIII, 7.

11. הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ *Itane in infernum deturbatus est* (Vs. 15. X, 13.) *fastus tuus?* גָּאוֹן denotat *altitudinem* tam corporis quam animae, unde et *superbiam*, Jes. XIII, 11. Prov. XVI, 18., qualis Babylonii olim regis, in idem nunc cum eo sepulchrum mersa. Juvenal. *Satyr.* X, 172.

Unus Pellaeo Juveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Pertinet eodem velut declaratio τοῦ גָּאוֹן et amplificatio. הֶמְיַת נְבָלֶיךָ, *strepitus, tumultus ingens, instrumentorum musicorum*, quibus abusus ad insanam pompam, tyrannus saevas itentidem victorias gloriatus fuerat, immodico rapiente gaudio, quod certe, ad augendum fastum, hic intexitur. Cf. infra XXIV, 8. Itaque Alexandrinus non male posuit: ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου. Hieronymus vertit: *concidit cadaver tuum*, unde Hubigantius conjecit, prophetam scripsisse הוּמַת נִבְלָתְךָ, sed nullius nixus auctoritate codicis, aut alius antiqui interpretis, invito praeterea linguae Hebraeae genio, qui נִבְלָתְךָ הוּמְתָה poscit, tuenteque lectionem consuetam tum Chaldaeo, tum Syro, quamvis neuter ad litteram verterit. Nec, quod lectioni masorethicae obvertit ille,

ille, muſicis inſtrumentis cum Babylonio in orcum detruſis, quidpiam inconcinni ſubeſſe, aliis ita videbitur. Et Ezech. XXXII, 27. de bellicis armis idem figurate dicitur. תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה *Subter te ſtratum fiet* (Hophal, ut Eſth. IV, 3.) *vermis* (vid. not. ad Job. VII, 5.), ut faſtus deprimatur ferocientis hominis, qui tandem in praedam cedit tam vili animalculo. וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה *Et tegumenta tua erunt vermiculi.* Pro מְכַסֶּיךָ libri nonnulli, tam impreſſi, quam manu ſcripti, מְכַסְּךָ, ſine Jod, in ſingulari habent. Dubito, an recte. Nam תַּחְתֶּיךָ et מְכַסֶּיךָ ſibi invicem opponuntur. Foedum jacebit cadaver, e tineis veluti facto ſtrato, tegumenti inſtar aut ſtragulae vermibus quoque obruendum. Superbo principi, poſteaquam magnificentiſſimo exſultaverat luxus omnis apparatu, poſt mortem nihil tribuetur regii honoris, nihil curae, qua ſervandae a putredine forent exuviae; ſed unum ſupererit iſtud, quod plebejo cuique et caduco corpori commune eſt. Scilicet docta eſt Sanctii obſervatio, reſpici fortaſſe hic a vate curam, qua Aſſyrii cadavera ſervare ſoleant, eaque ungere, condire, atque a foetore et interitu vindicare, ut Herodotus et Strabo teſtantur; quod huic principi non contigerit. Idem videtur reſpici infra Vs. 18.

12. Quae hoc Verſu ſequuntur, Vitringa et Lowthus tribuunt populo Judaico, quaſi ab eo dicerentur in Babylonium; ſed poterunt non minori jure ad eosdem referri illos, quos loquentes jam antea audivimus. Mirantur hi, gaudent, immo probri inſtar objiciunt miſello delapſam ſubito celſitudinem. אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם *Quomodo cecidiſti de coelo!* Quamquam נָפַל haud repugnante linguae Hebraeae genio, intelligi poſſet eo ſenſu, quo Graecorum πίπτειν, Latinorum *cadere*, frequenter de *occaſu ſiderum* occurrunt, ita ut putaretur cum ſplendente ſidere, poſtquam in coelo id occiderit, comparari morte abreptus Babylonius; multo tamen erit gravius fortiusque, e coelo prociduum, h. e. e rutilante majeſtatis faſtigio delapſum ſpectare. Quemadmodum

admodum Horatius *Od.* I, 1. *sublimi ferire sidera vertice,* et Epod. XVII, 41. *perambulans astra sidus aureum,* ubi ingentis honoris et existimationis apicem cogitabat; ita contra *ex astris decidentem* Pompejum videre sibi visus est Cicero (*Epist. ad Atticum,* Lib II, 31.), et *de coelo detractum* ab Antonio collegam, ubi pristina utrumque spoliatum dignitate querebatur Philipp. II, 42. הֵילֵל LXX verterunt ἑωσφόρος, Chaldaeus, *qui splendidus eras inter homines,* Saadias, يَا لَيْبَح, *o splendor!* quasi esset nomen ab הָלַל, *splenduit,* deductum, inserto י, ut הֵיכָל, ut هَيْلَلَةٌ, *jubilum,* ab هَلَّ. Hinc et recentiorum plerique הֵילֵל *luciferum* interpretantur, quibus et nos cum Gesenio accedimus, quum et Arabibus هَلَّ *splendere,* et هِلَالٌ *primum lunae et postremum lunae* denotet. Quum ceteris duobus, quibus הֵילֵל occurrit, locis, Ezech. XXI, 17. Zach. XI, 2., sit Imperativus formae Hiphil verbi יָלַל, *ejulavit;* sunt, qui nec hoc loco aliter capiendum existiment. Ita Hieronymus: „Pro eo quod nos interpretati sumus ob facilitatem intelligentiae: *quomodo cecidisti de coelo, lucifer, qui mane oriebaris,* in Hebraico, ut verbum exprimamus ad verbum, legitur: *quomodo cecidisti de coelo, ulula, fili diluculi.* Significatur autem aliis verbis [*fili diluculi*] *lucifer,* et dicitur ei, quod flere debeat et lugere, qui quondam sic fuerit gloriosus, ut fulgori luciferi comparatus sit. Sicut, inquit, lucifer discutiens tenebras, ardens et rutilus illucescit, sic et tuus progressus in populos et publicum claro sideri similis videbatur; sed cecidisti in terram gentium vulneratus, qui per superbiam loquebaris: tantam potentiam consequutus sum, ut coelum mihi restet ac sidera, ut sub pedibus meis superna debeant subjacere.“ Syrus etiam vertit ܐܝܠܠܝ, *ejula!* בֶּן־שָׁחַר *Fili aurorae* (שַׁחַר i. q. Arabicum سَحَرٌ, *tempus antelucanum,* indeque أَسْتَحَرَ, *summo*

ſummo diluculo gallus cecinit, cibus denique, qui a jejunantibus ſumitur, *antequam filum album a nigro diſcernere queant*, سحور) hic lucifer vocatur quod ſub matutino crepuſculo potiſſimum ſidus illud fulgorem ſpargat; ex Orientalium loquendi more, quo perſaepe ſolent בֵּן et בַּת ſubſtantivis praemittere ad conſtituenda concreta denominativa et poſſeſſiva. Cf. Apoc. XXII, 16. ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινὸς, *ſtella ſplendida et matutina:* quam conſtat eſſe *Veneris*, quae dicitur, *ſidus*, lucidiſſime fulgens, *phoſphori* ſeu ἑωσφόρου nomine notum, *diem*, poetarum phraſi, *praeveniens*, eumque ducens, *aurorae* ſignum. Verba נִגְדַּעְתָּ הָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל הַגּוֹיִם Alexandrini ſic vertunt: συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, *contritus eſt in terram qui mittebat ad omnes gentes.* Pro נִגְדַּעְתָּ legiſſe videtur נִגְרַע, et pro חוֹלֵשׁ, transpoſitis litteris, שׁוֹלֵחַ. Hieronymus, *corruiſti in terram, qui vulnerabas gentes.* Id rectius, nec tamen ſenſum perfecte reddit. Sub גָּדַע, quod tum Hebraeis, tum Arabibus notat *ſuccidere*, hic, ubi paſſive ponitur, *dilabendi* notionem ſimul includi, docet adjunctum לָאָרֶץ, *in humum usque.* Poteſt igitur phraſis נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ, non niſi gemina phraſi commode reddi, valetque *exciſus dejectus es in terram*; quod idem eſt, ac ſi dixiſſet: gladio interemtus, projectus es in terram, ut ſolent confoſſi ferro. Et quemadmodum τῷ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם reſpondet נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ, ſic בֶּן־שָׁחַר, qui dicitur in priori hemiſtichio, חוֹלֵשׁ עַל הַגּוֹיִם appellatur in parallelo altero. Sed non conſentiunt in horum verborum interpretatione. Plerique verbo חָלַשׁ *debilitandi* notionem tribuunt; quae tam noſtro, quam reliquis duobus, ubi id occurrit, locis (Exod. XVII, 13. Job. XIV, 10.), nullo modo eſt apta. Quid enim eſt: *debilitans ſuper gentes?* Non ſum neſcius, quomodo ſenſum hunc incommodum evitare velint Kimchi et Coccejus, quorum hic עַל־הַגּוֹיִם vertit *praepoſitus gentibus*, ac ſi ſcriptum eſſet אֲשֶׁר עַל גּוֹיִם, eodem modo quo עַל הַבַּיִת notat *praepoſitum palatio*, οἰκόνομον, Cap. XXII, 15., et עַל יְהוּדָה prae-

praepositum Judae, Zachar. XII, 2. Sed quae hinc prodit sententia, *debilitans qui gentibus est praefectus*, non satis concinna. Dathius vertit: *qui conficiebas gentium praefectos*. Kimchi putat, עַל hic sumi pro בְּ, ac si scriptum esset, חוֹלֵשׁ בַּגּוֹיִם, vertitque, *debilitans gentes*. Monet, ita sumi עַל pro ב in aliis quoque locis, veluti Gen. XXVII, 40. Sed cum rarior ille est usus voculae עַל, tum in ejusmodi casibus notionem habet *instrumenti ut caussae*, quod huic loco non convenit. Hinc scribi debebat ex sensu Kimchii חוֹלֵשׁ אֶת־הַגּוֹיִם, quae constructio est Exod. XVII, 13., unde et Hubigantius existimavit, עַל pro אֶת deberi scribarum errori. Syrus vertit ܡܫܝܛܢܐ *contemtor* gentium, nam *contemnendi* significationem ܫܛ apud Syros habet (Dan. XI, 21: pro נִבְזֶה, *contemtus*, Syrus posuit ܢܫܝܛܐ). Hinc Michaelis quoque reddit: *der du sonst so stolz auf die Völker herabsahest*. Sed verbo Hebraico *contemnendi* significationem tribuere, vetant loca Exod. XVII, 13. Job. XIV, 10., et obstat particula עַל. Hebraeum חָלַשׁ est haud dubie *stravit, projecit*, e. c. humi, quae notio Arabicae حَلَسَ inest (cf. quos ad Job. XIV, 10. laudavimus), hinc et Talmudicis חלש generatim *projicere*, peculiariter, *jacere sortem*, unde חָלָשׁ, *sors*. Quod haud dubie ex Judaeis nonnullos movit, ut verba nostra verterent: *jecit sortem super populos*. *Sternendi* vero, sive *prosternendi* significatio tam huic loco, quam Exod. XVII, 13. et Job. XIV, 10. aptissima est. Nec obstat, quod in Jobo sumatur passive et neutraliter, quod fieri haud difficulter potuit, pro varia applicatione ejusdem notionis ad diversa objecta, sic כָּבֵד est *gravis pondere*, pressit, sensu activo, *gravis numero, dignitate, honore*, neutraliter; נָסַע *evulsit, loco movit*, active; *profectus fuit*, neutraliter. In laudato Exodi loco construitur quidem חָלַשׁ intercedente particula אֶת, in nostro cum עַל. Sed apposite monet Aurivillius, non insolens esse Hebraeis scriptoribus, ut verbum unum idemque particulas adsciscat non unius gene-

generis, quarum ope jungantur illi nomina, prout ex his cujusque ratio jusserit. Post קָרָא legimus, praeter alias, tum אֶת tum עַל; similiter שָׁלַח utrumque post se admittit. Curne ergo arbitremur, חָלַשׁ etiam non אֶת modo, sed et עַל in constructione subservire? Foret certe temerarium, hoc negare, quum extra tria loca, quae habemus sub oculis, plura in V. T. non adsint, e quibus de verbi constructione possit judicari.

13. Ipsum nunc tyrannum Babylonium fingunt loquentem, et insana potentiae suae jactatione supra modum gloriantem, unde mirifice amplificatur ruinae ejus atrocitas. *Tu tecum cogitabas: in coelum ascendam et super stellas coeli thronum meum collocabo. Coelum* et *sidera* idem important hic figurata loquutione, quod vidimus Vs. 12., nisi quod accedat nunc, quod omnium summum est, numinis ipsius contuitus. Id enim ut exprimeretur, voci כּוֹכְבֵי additum Dei nomen, אֵל. וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן *Et residebo in monte conventus in septentrionis lateribus.* Sub הַר־מוֹעֵד interpretes plerique *Zionem* montem, in quo templum exstructum erat, intelligunt, in quo rex Babylonis sedem suam figere velit. Sed montem illum jam dudum non in potestatem solum redegerat, sed et templum everterat et combusserat; quid ergo speret, se in eo sessurum, qui multo plus jam fecerat? Obstat et orationis gradatio: praecesserat, *adscendam in coelum, et supra stellas Dei firmabo solium meum;* jam quam non humile solum, sed praeceps lapsu, *et sedebo in monte Moria?* Accedit, quod sequitur, *in lateribus septentrionis* (יַרְכְּתֵי צָפוֹן), quum templi montem ab austro Hierosolymorum fuisse constet. Quas difficultates bene perspiciens J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* P. V. p. 191. et in *Supplemm.* p. 1112. aliam hunc locum interpretandi viam ingressus est. Ei sub *monte conventus* et *extremis septentrionis*, post *stellas Dei*, majus quid et sublimius, *Deorum* intelligi videtur *conventus*, qualem ethnici fingebant, in summo aliquo monte, coelum sustinente, nec

vero

vero Atlante aut Olympo, ſed ſub ipſo polo Arctico, ſtellaque polari. Nempe ſolent, ut ſatis notum, in praealtis montibus, maxime borealibus, Olympo Graeci, conventum aliquem et conſilium deorum fingere, cui opinioni aut fabulae Aurora fortaſſe borealis in illis montibus viſa occaſionem dedit. Ipſum adeo coelum montibus ſuſtineri, et oculis videbatur, et fingebant poetae. Cui ignotus

coelifer Atlas
Axem humero portans ſtellis ardentibus aptum,

ipſe quoque ſuperorum conventu nobilis? ſed huic quidem fictioni ipſa terrarum natura in Aſia facile occaſionem dare potuit. Babyloniis boream verſus altiſſimi montes Armeniae, quos altiores etiam, ut ad ſeptentrionem magis vergeret terra, exſpectabantur. Jam quum ad ſeptentrionem, in quo polaris ſtella ſemper ſublimis, erigi mundus priſcis illis hominibus videretur; ſub ipſo axe major aliquis et Atlante multo ſublimior exſpectabatur fingebaturque a Babyloniis mons coelifer, verum ac ſummum Deorum concilium, atque ſic et hunc ipſum Jeſajae locum accepiſſe videntur Alexandrini: τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βοῤῥᾶν, et Syrus: ܒܛܘܪܐ ܪܡܐ ܕܒܣܘܦܝ ܓܪܒܝܐ, *in monte alto in limite ſeptentrionis.* Et Germani veteres, referente Tacito, *Germ.* Cap. 45., in ultimo ſeptentrione *ſonum emergentis ſolis audiri, formasque Deorum et radios capitis* (Auroram, quod dubie, borealem) *adſpici* opinati ſunt. Alia ſimilia ex populorum Aſiaticorum opinione vid. in Gesenii Additam. I. ad ſuum in Jeſaj. Commentar. P. II. p. 316. ſeqq., et libr. noſtr. *Handb. der bibl. Alterthumsk. oder Bibl. Geographie* Vol. I. P. I. p. 154. ſeqq. In hoc ergo ſummo monte ſe ſub ſtella polari conſeſſurum, reliquasque ex alto deſpecturum ſtellas, Babylonius ſomniabat. Certe hoc ſenſu aeque commode *latera Septentrionis* vocare vates ſacer potuit, atque Horatius *Od.* L. I. 23. Vs. 19. 20.

Quod latus mundi nebulae malusque
Jupiter urget.

Et

Et Statius *Silv.* II, 212.

Ire polo videar, nitidosque errare per axes.

Ab hac explicatione non multum differt Doederleinii de hoc loco sententia, *montem conventus* poetice dici pro *axe polari*, quoniam in altissimo hoc loco, quasi in centro, totum coelum cum stellis coire et conjungi videtur. Confert locum Jobi Cap. IX, 9., in quo *penetralia austri* חַדְרֵי תֵמָן dicuntur pro partibus coeli australibus, quoniam per majorem anni partem sese abscondunt. Sic h. l. יַרְכְּתֵי צָפוֹן sunt *extrema*, recessus, *septentrionis*, cf. not. ad Vs. 15. Ita et C. B. Michaelis, ut ex ejus notatis manu scriptis refert filius, J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. IV. p. 1113.: „optime יַרְכְּתֵי צָפוֹן pro ultimo septentrione, hic vero pro editissimis terrarum fastigiis, quibus Vs. 15. יַרְכְּתֵי בוֹר opponuntur, venire videntur."

14. אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב *Ascendam super excelsa nubium*, celsis vehar nubibus. אֶדַּמֶּה, Hithpael, *similem me ostendam* Altissimo, eo ducit, ut putetur effrenus Dei contemtor haud minorem jactasse potestatem, quam quae divina celebrabatur vulgo, illi ipsi fictitia licet habita, quamque adeo nulla ex parte metuendam ducebat.

15. Vocula אַךְ hic notat *ἀντίθεσιν* et rectissime redditur *imo vero, quin*, ut infra Cap. XLIII, 24. *non acquisivisti mihi pro pecunia calamum odoratum, et adipe sacrificiorum tuorum non inebriasti me:* אַךְ quin (h. e. verum e contrario) *laborem mihi facessivisti peccatis tuis.* אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד *In orcum usque detrusus jaces* (cf. Ezech. XXVI, 20.), q. d. tantum abest, ut quae gloriabaris immania ausa potueris perficere, ut una tecum nunc prostrata perierint. יַרְכְּתֵי בוֹר, *Latera putei*, opposita τοῖς יַרְכְּתֵי צָפוֹן (Vs. 13.), hic, ut Ezech. XXXII, 23., indicant *profundissimum*, sive *infimum inferni locum;* scandit enim oratio prophetae: quippe quum dixisset, *dejicieris in infernum*, ac si minus adhuc dixisset, quam res est, aggravat dictum, subjicitque mox,

mox, *dejiciendum in profundum inferni*, five בּוֹר, *putei* (*voraginis*, five *abyssi subterranei*, quae capit mortuorum animas), unde nulla exspectari poterat liberatio. Alexandrini: *εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς*, Hieronymus: *in profundum lacus*. Uterque hic bene. Sic fumitur vox יַרְכָּתַיִם saepius, veluti in phrasibus, יַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה, *penitissima speluncae*, 1 Sam. XXIV, 4., יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה *intima navis*, Jon. I, 5., יַרְכְּתֵי הַבַּיִת *intimum domus*, יַרְכְּתֵי אָרֶץ, *extrema terrae*, et quae hujus generis plura. Intima autem et infima τοῦ ᾅδου supponuntur plena esse tristitia, anxietate, desperatione; summa ibi caligo, nulli radii lucis.

16. רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ *Qui te vident, attente te contemplantur*, ita שָׁגַח et Ps. XXXIII, 14. LXX: Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοί. Vulgatus: *qui te viderint, ad te inclinabuntur*. אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ *Te considerant*, adspiciunt, ita eadem verbi בִּין forma Hithpael, cum עַל constructa, sumitur Job. XXXI, 1. Ante verba, quae sequuntur, subaudiendum לֵאמֹר, *dicendo*, vel אֹמְרִים, *dicentes*. הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ *Nunquid iste est vir, qui conturbavit terram?* Ita הִרְגִּיז supra V, 10. XIII, 13. מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת *Qui concussit regna*, cf. Ezech. XXXI, 16. Hieronymus: „Et haec vox insultantium est, et mirantium, quomodo vastator omnium et ipse vastatus sit."

17. Verba אֲסִירָיו לֹא פָתַח בָּיְתָה Hieronymus vertit: *vinctis suis non aperiet carcerem*, et in Commentario addit: „Magnitudo crudelitatis et impietatis exprimitur, ut etiam vinctos teneret in carcere, et non sufficerent miseris catenae, nisi illos et tenebrarum horror includeret." Sed ei interpretationi non solum hoc obstat, quod sine necessitate אֲסִירָיו sumitur pro לַאֲסִירָיו, verum praecipue illud, quod insolens est, per בַּיִת absolute *carcerem* intelligi, negligiturque ה locale ei nomini appositum. Alexandrini: τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ οὐκ ἔλυσε, quod vetus interpres vertit: *qui in abductione erant, non solvit*; utique ἐπαγωγὴ hic notat αἰχμαλωσίαν, *captivitatem*, interprete Hesychio.

Syrus:

Syrus: ܘܐܣܝܪܘܗܝ ܠܐ ܫܪܐ *vinctosque suos nequaquam solvit.* Chaldaeus: לַאֲסִירוֹהִי לָא פְּתַח תַּרְעָא *vinctis ejus non aperuit januam.* Saadias voces hebraicas retinet fere, nisi quod pro ביתה ponit ليبوتهم Verba ut nunc legimus, bene reddidit Junius: *vinctos suos non solvebat* reversuros *domum.* Ludov. de Dieu vertit: *non dimittebat domum,* quam interpretationem confirmat ex lingua Aethiopica, in qua פָּתַח, plane ut apud Hebraeos, significat 1) *aperire, ἀνοίγειν*, Luc. II, 25.; 2) *solvere, λύειν*, Matth. XXI, 2.; 3) *dimittere, ἀπολύειν.* Idem quod hic legitur aliis verbis apud Jeremiam L, 33.

18. כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ *Omnes plane gentium reges suo quisque domi jacent honorifice.* שָׁכַב hic denotare *jacere in sepulchro*, quod alias, e. c. Ps. LXXXVIII, 6. שֹׁכְבֵי קֶבֶר, res ipsa docet. Nec minus clarum, בַּיִת esse *sepulchrum regium, mausoleum.* Reges et principes veteres in sepulchra sumtus saepe immensos impendisse, satis notum est, ut ex Pyramidibus regum Aegyptiorum, turri celsissima templi Beli (quae sepulchrorum usum praestitisse, veteres nos docuerunt), sepulchro Cyri, et aliorum principum mausoleis, satis liquet. Hebraeorum regum eandem fuisse curam, patet ex 2 Chron. XXI, 20. XXXV, 24. Nehem. III, 16. Hic autem rex Babylonius dicitur post mortem hoc privandus honore, ut cadaver ejus apponeretur majoribus in sepulchreto regio, quae gravis erat ignominiae nota, vid. 1 Reg. XIII, 22.

19. וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ *Tu vero projectus es ex sepulchro tuo,* quod pro summa habebatur ignominia, cf. infra XXXIV, 3. Ezech. XXIX, 5. Jerem. XXII, 19. כְּנֵצֶר נִתְעָב *Sicut surculus abominandus,* quo Lowthus intelligit *lignum, ex quo aliquis suspensus fuerat, habitum Judaeis abominabile, igiturque cum cadavere sepultum,* Maimonidem et Eusebium testes citans, qui *Histor. Eccles.* I, 17. 18. tres

tres cruces defossas, ab Helena inventas, memorat, quas inter crux Christi. Verum hic mos non tam antiquus videtur, ut hic locus ex eo explicari possit. Sapit aliquid recentioris et pharisaicae traditionis. Symmachus *ἔκτρωμα, abortum*, vertit; unde J. D. Michaelis conjicit, eum כְּנֵפֶל legisse, quod tamen nullus codicum habet. Saadias quoque كسقط, *sicut abortivum*, habet. Uterque nomen נֵצֶר significatione metaphorica cepisse videtur. Alexandrinus: *ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος*, Aquila: *ὡς ἰχὼρ, ut sanies.* Id J. D. Michaeli probatur in *Supplemm.* p. 1671., ubi „*ulcus*," ait, „*turpe* et *saniem* נֵצֶר a نضر, *viruit*, significare potuerit; *efflorescendi* enim verba Hebraeis ad *ulcera* transferuntur Exod. IX, 9. 10. Levit. XIII, 12. Desumta imago a turpi et leproso cadavere, quod sepulchro patrio non excipitur." Hinc vertendum esset, tu projectus es ex sepulchro tuo *ut ulcus abominabile.* Nos retinendam arbitramur consuetam *surculi* significationem. Recte Hieronymus: „*Neser* proprie virgultum appellatur, quod ad radices arborum nascitur, et quasi inutile ab agricolis amputatur." Verba לְבֻשׁ הֲרֻגִים varie explicari possunt, prout vox לְבֻשׁ vel sumitur ut *nomen*, ut significet *vestem*; vel ut *participium*, quando vertitur, *vestitus.* Si pro *veste* sumatur, bifariam exponi potest, nempe ut לְבֻשׁ sit ellipticum pro בִּלְבֻשׁ, *in veste*, vel כִּלְבֻשׁ, *sicut vestis.* Prius hunc dat sensum, cadaver Babylonii *veste*, sanguine foedata, qualis ea esse solet confossorum gladio, projectum jacere extra sepulchrum. Posterius hanc efficit sententiam: tu projectus es extra sepulchrum, ut surculus abominabilis, ut *vestis occisorum.* Hominum enim occisorum vestes sanguine foedas et ferro punctas, omnes habent ut rejectaneas, et tanquam impurum quid horret quisque et abjicit. Inter Hebraeos commendat hanc expositionem Kimchi, et Pagninus pluresque alii eam probant, quia ellipsis litterae כ, ex superiore voce כְּנֵצֶר repetendae, hic facillima est. Equidem

tamen,

tamen, cum Cocceio, Vitringa et Lowtho, לְבֻשׁ ſumere mallem ut participium: *indutus occiſis*, ſive *veſtitus occiſis*, hoc ſenſu: cadaver ejus cum reliquorum occiſorum cadaveribus projiciendum eſſe in foveam, ubi circumvallatum ut undique *cinctum* occiſis hominibus jaceret foedum, triſti et horribili aſpectu. Ita LXX: *μετὰ πολλῶν τεθνηκότων.* Iidem interpretes et verba, quae ſequuntur, מְטֹעֲנֵי חָרֶב recte verterunt *ἐκκεκεντομένων*, *confoſſorum gladio*; nam טָעַן hoc ſolo loco obvium, idem eſt, quod Arabum طَعَنَ, *confodit haſta*, cujus notionis et in lingua Chaldaica ſupereſt veſtigium, ibi enim notat *pungere, transfigere, perforare*, unde Chaldaeus hoc verbum hic retinuit. Verba יֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס nos olim cum Hombergio in *Obſervatt. philologg. exegett.* p. 110. ſeqq. ita interpretati ſumus: *deſcendentes ad lapides foveae* ſunt *ſicut cadaver conculcatum*, i. e. qui deſcendere ſolent ad ſepulchra e lapidibus caeſis exſtructa, vel quibus ex more conſueto honeſta concedenda erat ſepultura, principes et proceres Babylonii, illorum cadavera inſtar cadaveris bruti conculcati ſepulchro deſtituta feris beſtiis coelique injuriis exponentur. Quod tamen, vere monente Gesenio, haud convenit cum Verſu proximo, ubi regi Babyloniae commune cum illis ſepulchrum denegatur. Sunt igitur יֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר haud diverſi ab הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב, verba כְּפֶגֶר מוּבָס pertinent ad regem, ſuntque parallela verbis כְּנֵצֶר נִתְעָב. Hic igitur erit ſenſus: jacebis opertus occiſis ferroque confoſſis, qui vero jam in eo ſunt, ut ad honeſta ſepulchra deſcendant. ſolus ut cadaver conculcatum. Neque enim verbis יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר ſepulturae aſininae genus deſcribitur, ut Belgae interpretes, a Vitringa laudati, putarunt, qui hunc dant ſenſum, regem Babylonium non eſſe inferendum in ſepulchrum, ſed cadaver ejus tractandum ut cadavera peremtorum, quae non ſepeliuntur quidem, ſed ne contagione aerem inficiant, in campo obruuntur lapidibus. Quae et Doederleinii eſt ſententia, qui vertit: *et acervo lapidum obte-*

obtegeris, et in nota subjecta addit: „alludit ad antiquum morem, quo lapides super cadavera, post proelia praesertim, coacervare consueverant. Qui placide obiere, sepulchra ac mausolea invenerunt.“ Nec probandus VITRINGA, qui per *lapides foveae* intelligit *fundamenta τοῦ ᾅδου*, sive *lacus infernalis*, quae propheta Vs. 15. יַרְכְּתֵי בוֹר appellaverat, ubi quod prius שְׁאוֹל dixerat, ibidem mox variante phrasi vocat בּוֹר, *puteum*, foveam. „Veteres enim,“ inquit, „quum locum illum *subterraneum*, quem שְׁאוֹל et ᾅδην vocabant, describerent tanquam magnae capacitatis voraginem, qua mortuorum animae continerentur; dabant illi loco *portas* et *fundamenta*, quae hic dicuntur אַבְנֵי־בוֹר, quod Symmachus bene vertit *θεμέλια*, et Hieronymus *fundamenta lacus*; quin praeiverunt jam Alexandrini: *καταβαινόντων εἰς ᾅδου*.“ Verum non de inferno, sed de sepulchro vatem verba facere, cum ea, quae proxime praecedunt, tum, quae sequuntur, luculenter testantur. Per יוֹרְדֵי בוֹר, *descendentes in foveam*, designari in sepulchro conditos, constat ex Ps. XXX, 4., LXXXVIII, 5., infra XXXVIII, 18., Ezech. XXVI, 20. *Lapidibus foveae* autem s. sepulchri haud incommode intellexeris speluncam sepulchralem, vel lapidibus vulgaribus rupibusque undique cinctam, vel e caesis lapidibus constructam, quales commemorantur Gen. XLIX, 31., infra XXII, 26. Joh. XI, 38. כְּפֶגֶר מוּבָס *Ut cadaver conculcatum*, quae est sors cadaverum in bello et in tumultu per stragem occisorum. HIERONYMUS: „Narrant Hebraei hujusmodi fabulam: Evilmerodach, qui, patri suo Nabuchodonosor vivente per septem annos inter bestias, ante regnaverat, postquam ille restitutus in regno est, usque ad mortem patris cum Joachim, rege Judae, in vinculis fuit; quo mortuo, quum rursus in regnum succederet, et non susciperetur a principibus, qui metuebant, ne viveret, qui dicebatur exstinctus, ut fidem patris mortui faceret, aperuit sepulchrum, et cadaver ejus unco et funibus traxit. [Eadem a magistris tradita totidem fere verbis refert JARCHI in Commentario ad h. l.]. Et est sensus: sepultis omnibus,

qui

qui a te interfecti ſunt, tu ſolus inſepultus jacebis. Alii vero locum iſtum ſic interpretantur: omnes animae apud inferos aliquam requiem accipient, tu ſolus in extremas tenebras religaberis. Omnium enim operieris ſanguine, et univerſorum te cruor premet velut obvolutum ſanie mortuorum."

20. לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה *Non conjungeris cum iis,* ſcil. regibus et principibus, quos ſupra Vs. 18. commemoraverat, *in ſepulchro.* כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ *Nam terram tuam corrupiſti,* depopulatus es, *et populum tuum occidiſti.* Alexandrini verterunt: *Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας,* ſive ita legerint ſuo in codice, ſive lectionem אַרְצִי tanquam faciliorem et commodiorem in textum induxerint. Praefert hanc lectionem Struensee in translatione vernacula. Sed recte Doederlein monet, nec opus eſſe hac emendatione, quia reges bellorum amantes plerumque cives non minus, quam hoſtes exhauriunt ac perdunt, nec contextum ei favere. Hieronymus: „Juxta LXX interpretes, qui dixerunt: *quia terram meam perdidiſti, et populum meum occidiſti,* quid dicat, nulla dubitatio eſt. Terram enim Judaeam, et populum ejus, Iſrael, Nabuchodonoſor interfecit et perdidit. Juxta Hebraicum difficilis intellectus eſt, quomodo terram ſuam perdiderit et populum ſuum occiderit; niſi forte hoc ſenſu accipiendum eſt, eos, quos tibi Deus in correptionem dederit, tu penitus perdidiſti. Vel aliter: antiquum Aſſyriorum regnum, te multum ſuperbiente et elevante contra Deum cervicem tuam, omnino deſtructum eſt. Si enim te egiſſes humiliter, et ſciſſes menſuram tuam, Aſſyrius et Babylonius huc usque regnaret. Sive hoc modo: tam crudelis fuiſti in externos, ut etiam ſubjectos tibi populos furibundus opprimeres." לֹא יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים *Nec vocabitur in aeternum ſemen impiorum,* nulla fiat umquam ſtirpis improborum mentio. Haec verba ſumenda ſunt tanquam *πρόλογος* ejus, quod propheta mox addit de exſtirpandis

pandis liberis, ad quos ex lege devolvenda erat imperii ſucceſſio. Senſus itaque eſt, improbos carituros ſucceſſione, quam ſibi aeternam, vel in longum promiſerant. Verbum יִקָּרֵא hic notat ſucceſſionem familiae, in qua patris, avi et proavi nomen ad filios et nepotes longa ſerie transfertur, et quum illi horum vel illorum filii et nepotes appellentur; patris et proavorum nomina itentidem repetuntur et in filiis et nepotibus ſuis conſervantur, ut Geneſ. XXI, 12.: *in Iſaaco* יִקָּרֵא לְךָ זָרַע, *nominabitur tibi ſemen*, h. e. appellabitur tuum nomen, ſtabilis tibi erit ſucceſſio. Cf. Ruth IV, 14. Pſ. LXXII, 17. Hieronymus: „Omnes hiſtoriae conſentiunt, quod, occiſo Balthaſar, nepote Nabuchodonoſor, et ſuccedente Dario in regnum Chaldaeorum, nullus de Nabuchodonoſor deinceps ſtirpe regnavit. Hoc ergo Scriptura praedicit, quod in tantam Babylon veniet vaſtitatem, ut etiam de ſemine regio nullus remaneat, ſed propter impietatem patris omnis ſoboles deleatur." In verſione Alexandrina in fine commatis ſuperioris et initio hujus, quaedam textui adſuta ſunt, quae in Hebraeis non inveniuntur: *ὃν τρόπον ἐν αἵματι ἱμάτιον πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσῃ καθαρός· quemadmodum veſtimentum, ſanguine conſperſum, non erit mundum, ita neque tu mundus erit.* Recte Vitringa obſervat, non eſſe dubium, quin ſit gloſſema, textui adſcriptum, vel ad verba, *ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος*, quomodo interpres graecus transtulit נֵצֶר נִתְעָב, ſub initio Vs. 19.; vel ad verſionem Aquilae et Theodotionis, ad verba לְבֻשׁ הֲרֻגִים, *veſtimentum occiſorum*; quod gloſſema deinde irrepſit in contextum.

21. Dirigitur oratio a choro ad Medos et Perſas, vaſtatores Babelis, perinde ac Cap. XVI, 5. et Jerem. L, 26., ut domum regis Babylonii totam exſcindant, et patris filiorumque ſortem aequent, exciſa omni prole, quae educabatur in ſpem ſucceſſionis Imperii. הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ *Parate filiis ejus mactationem*, paretur natis ejus caedes, בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם, *propter culpam patrum eorum*, Exod. XX, 5. בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ

וְיָרְשׁוּ אָרֶץ *Ne ſurgant, et hereditent terram,* ne exſiſtant, et terras occupent. Verba וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים varie accipiunt, quum gemina ſit vocis עָרִים ſignificatio, quippe quae tam *urbes,* quam *inimicos,* hoſtes adverſarios, ut 1 Sam. XXVIII, 16. Pſ. CXXXIX, 20. Dan. IV, 16., ſignificat. Qui priorem hic eligunt ſignificationem, diverſimode rurſus inſtituunt. Quidam: *ut impleant orbem habitabilem civitatibus.* Eodem modo Hieronymus: *et implebunt facies orbis civitatum;* ſcripſit ille conſtructione, Latinis non inſolente, *civitatum* pro *civitatibus.* Saadias quoque pro עָרִים قُرًى, *urbes,* poſuit. Sequuti plures alii, veluti Doederlein, qui vertit: abſit, ut evecti ac imperio potiti *novas urbes condant:* „adeo exoſum eſt tyranni nomen," addit in nota ſubjecta, „ut invidia vel liberos premat, nolitque eos thronum occupare, ſi vel maxime ſpem facerent antiqui ſplendoris reſtituendi." Verum recte, mea ſententia, monuit Vitringa, hunc ſenſum parum convenire orationi ſuperiori, in qua Babylonius propoſitus erat ut *vaſtator urbium* et *orbis habitabilis,* Vs. 17., a cujus filiis, qui ejusdem dicuntur ingenii et indolis, quis minus exſpectet? Accedit ratio grammatica, a Coccejo producta, vocem מָלֵא *transitive,* cum duplici nomine ſubjecto, uſurpari in *Piel,* non in *Kal,* quae forma hoc eſt loco, vid. Job. III, 15. Alii itaque, quum viderent, haec verba Babylonio minus convenire, poſteriora verba alii aptarunt ſubjecto, in hunc ſenſum: *ſi illi non conſurgant, replebitur orbis habitabilis urbibus.* Kimchi et Aben-Esra hujus meminerunt interpretationis et Coccejus fere eſt ſequutus: *non conſurgant, ut hereditent terram, et implebunt orbem habitabilem urbes,* ſive, *et implebitur orbis habitabilis urbibus.* Verum totius contextus ſeriei aptius erit, ſi עָרִים accipiamus pro *hoſtibus,* ut ſenſus ſit: cavete, ne ſi filiis peperceritis, illi reſurgant, et de novo ſe mittant in poſſeſſionem terrae, et orbis habitabilis impleatur inimicis, ad ulciſcendam patris injuriam paratis, omnia rurſus turbaturis. Sic Alexandrini: ἐμπλή-

ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμων, nec non Chaldaeus: וְיִתְמְלוּן אַפֵּי תֵבֵל בַּעֲלֵי דְבָבוּ *et impleatur orbis inimicis.* Concinit Syrus: *ne impleant superficiem terrae bello* (ܩܪܒܐ). Inter recentiores ita Dathius: *ne novi exsistant orbis habitaculis adversarii.* Et Gesenius: *damit sie nicht mit Feinden den Weltkreis füllen.*

22. Scenam claudit Dei ipsius gravissima oratio, regi Babylonio, posterisque ejus, urbique ipsi, perpetuam excisionem interminantis. וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם Ipse *namque insurgam contra eos,* Amos VII, 9. Ps. XII, 6. וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם *Exscindamque Babelis nomen,* cf. 1 Sam. XXIV, 22. Ps. CIX, 13. וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד *Et reliquias et nepotes, et posteros.* שְׁאָר nonnulli interpretantur *cognatum,* conferentes Levit. XVIII, 6., ubi שְׁאֵר־בְּשָׂרוֹ haud dubie hanc significationem habet; vid. not. ad eum locum. Verum an vox שְׁאָר nude posita, id denotet, dubium. Recte Vitringa monet, per שֵׁם et שְׁאָר idem significari quod per נִין וָנֶכֶד, *filium et nepotem*, et prophetam hic, ut saepe alias, sui ipsius interpretem agere, altera sententia declarando, quod priore obscurius dixerat. שֵׁם, *nomen*, pertinet ad *liberos mares*, per quos propagari solet *nomen* patris, cf. Ruth IV, 5. Jesaj. LVI, 5. שְׁאָר, *Reliquiae,* sunt *nepotes* et *pronepotes,* qui filiis primae successionis extinctis, *supersunt.* Vocum נִין וָנֶכֶד origo quidem latet; sed interpretum veterum consensus non dubitare nos sinit, significari illis sive *filios* et *nepotes*, quomodo in hoc et reliquis duobus, ubi hae voces occurrunt, locis (Genes. XXI, 23. Job. XVIII, 19.), Chaldaeus habet; inque Genesi Arabs Erpenianus, et in Jobo Aquila; sive *posteros et stirpem,* quod ubique ponunt Alexandrini, Vulgatus, Syrus et Saadias. Veterum interpretationes recensuit et dijudicavit J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1637. Ei נִין וָנֶכֶד est, *quicunque ulla cognatione aut amicitia vel remotissima noster est, atque ad nos pertinet.* Quum Genes. XXI, 23. pro hebraico נֶכֶד in Samaritano textu sit נגד, permutatis כ et ג, Gesenius illud mallet ex Aethiopico נגד *stirps, genus,* unde

unde בחר נגר *virga stemmatis*, i. e. genealogia, illustrare. In alia omnia Doederlein ivit, qui voces nostras reddit: *tam foecundum, quam sterilem;* „נין," addit, „de *foetatione*, et *numerosa sobole* usu venit. נכר Arabice est, *parum aquae habuit in puteo.* Inde per metaphoram (vid. infra Cap. LI, 1.) נֵכֶר *is, qui vel nullos, vel paucos habet liberos.*"

23. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד *Ponamque eam in possessionem* (ut Ezech. XI, 17. Obad. Vs. 17.) *histricis.* קִפֹּד esse *histricem* seu *erinaceum*, ἐχῖνον, ut Alexandrini habent, multis probavit Bochartus *Hieroz.* P. I. L. III. C. XXXVI. T. II. p. 454. seqq. edit. Lips. Conferendum est Syriacum ܩܦܕ *horrere, horripilari,* quod proprium est ericeis. Quum autem duplex sit echinorum species, alia *terrestris*, alia *aquatica;* hic intelligenda videtur *aquatica*, quam in insulis sub ostia Euphratis mira magnitudine nasci, Strabo L. XVI. Cap. 1. memorat. Addit enim: וְאַגְמֵי־מָיִם *et stagna aquarum*, scil. reddam eam urbem. Verba וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד vulgo sic vertunt: *everram eam everriculo internecionis*, sequuti Hebraeorum magistros, qui a טִיט, *lutum, coenum*, verbum טֵאטֵא denominativum dicunt, *a coeno purgare, everrere,* unde nomen מַטְאֲטֵא iis denotat *scopas, everriculum.* Ita Chaldaeus, Syrus et Vulgatus, concinente linguae Talmudicae atque Rabbinico-Chaldaicae usu. Neque sensus est incommodus: significatur enim, nihil omnino futurum esse reliqui, quasi scopae totum everrunt emundantque solum. Sed recentiores, post Huntium ad Lowthii *Prael.* XXVIII. p. 579. not. edit. Gotting., p. 325. edit. Lips., et J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 995., collato Arabico طَأْطَأَ, *demisit, profundam effecit fossam,* unde nomen طَأْطَأ, *fossa, terra depressa ac humilis, qua quis tegi ac occultari possit*, vertunt: *alte defodiam*, demittam, *eam in fovea internecionis* Hunc sensum expresserunt LXX: Θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπώ-

λειαν, in barathro coeni demergam eam ad internecionem. Egregie certe convenit praecedenti: *faciam eum paludem aquarum.*

Cap. XIII, 1. *In Babylonem oraculum, quod edidit Jeſajas, Amozi filius.*

2. *In aperto monte tollite ſignum! Suſtollite iis vocem, manuumque agitatione ſignificate, ut portas principum ingrediantur.*

3. *Ego meis ad id deſtinatis impero, meosque ad iram meam voco milites, qui de mea ſublimitate exſultant.*

4. *Tumultuoſus auditur in montibus ſonus, qualis eſt ingentis populi, ſonus ſtrepentium regnorum; gentibus coëuntibus Jova agminum Deus recenſet militares copias.*

5. *Veniunt ex remota terra, ab ultimo coelo, Jova ejusque ſaevitiae tela, ad perdendam omnem terram.*

6. *Ejulate! propinquat enim Jovae dies, ut adventans ab Omnipotente vaſtitas.*

7. *Itaque omnium manus remittentur, animique remolleſcent.*

8. *Cruciatibus perturbati et vexationibus correpti parturientium ritu dolebunt, inter ſeſe attoniti, inflammata facie.*

9. *Adventat ecce! Jovae dies atrox, ſaevus, et ira ardens, qui terram in vaſtitatem redigat, et ex ea ejus improbos evertat,*

10. *Adeo ut coeleſtes ſtellae et ſidera non micent ſuo lumine, et in ortu ſuo ſol caliget, neque luna ſua luce ſplendeat.*

11. *Animadvertamque in orbis perverſitatem, in impiorum noxam, et arrogantium faſtum comprimam, ſuperbiamque ferocium deprimam.*

12.

12. *Rariores faciam viros obrizo, hominesque Ophirio auro.*

13. *Quin et coelum ipsum tremefaciam, ipsaque tellus suo convelletur loco, desaeviente Jova, agminum Deo, et in iras exardescente.*

14. *Ac quasi disjectae capreae, aut nullo cogente oves, alii in alias nationes atque terras diversi se fuga recipient.*

15. *Quisquis inventus fuerit, confodietur, quisquis fuerit deprehensus, gladio occumbet.*

16. *Eorum parvuli, spectantibus ipsis elidentur, et domus diripientur, et stuprabuntur uxores.*

17. *Ego in eos excieho Medos, qui argentum despicientes, aurumque fastidientes,*

18. *Pueros arcubus elident, non uteri foetus miserebuntur, nec parcent eorum oculi filiis.*

19. *Fiet Babylon, regnorum ornamentum, Chaldaicaeque sublimitatis decus, qualis divina Sodomae Gomorrhaeque ruina est,*

20. *Numquam habitabitur, nullo incoletur aevo, non ibi tendet Arabs, non ibi stabulabuntur pastores.*

21. *Sed cubabunt ibi agrestes feles, et eorum domos replebunt bubones; ibi habitabunt struthiones et satyri saltabunt.*

22. *Ululabunt in ejus arcibus thoës, et lupi in amoenis eorum palatiis. Propediem autem veniet ejus tempus, neque protrahetur ejus dies.*

Cap. XIV, 1. *Miserebitur enim Jova Jacobaeorum, delectosque rursus Israelitas quiete collocabit in ipsorum solo, adjunctisque peregrinis, et cum Jacobi domo consociatis.*

2. *Suscipient eos populi et in suum locum adducent; occupabuntque illos in hereditatem Israelis posteri in Jovae terra ut servos et ancillas, eos habentes captivos, quorum fuerant captivi, et suis imperantes exactoribus.*

3. *Itaque cum tibi Jova requiem a tuo labore et formidine dederit, et a tam dura, quam tuleris, servitute,*

4. *Sustolles in Babylonium regem hujusmodi carmen: Quomodo cessavit exactor, cessavit splendida* (al. lect. *turbatrix*)*!*

5. *Fregit Jova virgam impiorum, baculum dominantium,*

6. *Qui populos caedebat atrociter, irremisso ictu, irate gentibus imperans, inclementer infestatis,*

7. *Placide quiescit omnis terra, erumpit in laetam vociferationem.*

8. *Etiam pini cedrique Libani super te gaudent; ex quo occubuisti nullus ad nos sector ascendit.*

9. *Infernus orcus ad tuum cohorrescens adventum manes tibi conciet, omnes terrarum principes, omnes tibi gentium reges ex suis sedibus excitans,*

10. *Qui te omnes sic alloquuntur: Tune etiam debilitatus sicut nos, nostri similis factus es?*

11. *Depressa est ad inferos tua superbia, tuorum nabliorum strepitus. Substernuntur tibi lumbrici, operiuntque te vermes.*

12. *Quomodo delapsus es de coelo, lucifer, aurorae fili, deturbatus ad terram, qui gentes opprimebas?*

13. *Tu sic animo tuo dicebas: ego coelos scandam; supra divinas stellas meum extollam solium, et in monte solemnitatum sedebo in extremis septentrionalibus regionibus.*

14. *Excelsa scandam nubila Supremo similis.*

15. *Imo vero ad orcum deturbaberis, in infimum inferni locum.*

16. *Qui te videbunt attente te contemplantes dicent: hiccine est ille vir, qui terras perterrens, qui regna tremefaciens,*

17. *Orbem redegit in solitudinem, ejus urbes evertit, captosque domum non relaxavit?*

18.

18. *Omnes plane gentium reges ſuas quisque domi jacent honorifice.*

19. *At tu extra ſepulchrum tuum abjectus es, tanquam inviſus ſtolo, opertus occiſis, gladio confoſſis, in lapideum barathrum deſcenſuris, tanquam protritum cadaver.*

20. *Non conjungeris eis ſepultura, qui terram tuam depopulatus populum tuum occideris. Nulla fiet unquam ſtirpis improborum mentio:*

21. *Paratur ejus natis caedes ob parentum culpam, ne exſiſtant, terramque occupent, repleantque orbem hoſtibus.*

22. *Equidem in eos conſurgam, inquit Jova, agminum Deus, Babylonisque nomen, et reliquias, et nepotes, et poſteros exſcindam, inquit Jova,*

23. *Eamque in erinaceorum habitationem et aquarum ſtagna redigam, exſcidialibusque ſcopis converram, inquit Jova, agminum Deus.*

II.

II.

Cap. XIV, Vss. 24—27.

ARGUMENTUM.

Quatuor hos Versus non esse cum praecedentibus conjungendos, sed carmen peculiare constituere, jam Clericus vidit, atque Vitringa eos *peculiarem laciniam* vocat. Ex carmine longiore Assyrii stragem decantante haec commata desumta esse, cuique legenti patet. Quo consilio autem ab eo, qui vaticinia hoc volumine comprehensa collegit atque disposuit, haec particula hoc loco sit collocata, cognoscitur ex his Hieronymi verbis: „Revertitur ad praesentia, hoc est, ad Sennacherib, regem Assyriorum, qui Samariam Judaeamque vastavit, et, excepta Jerusalem, delevit per circuitum omnia, et longe post futuris vicina consociat, ut imminens auferatur metus, quia dicere poterant audientes: nos praesentem perpetimur obsidionem, iste multis post seculis ventura promittit. Est igitur ordo prophetiae: quamquam post annos plurimos Babylon destruenda sit, et omne penitus stirpis Assyriorum et Chaldaeae seminarium disperdendum; tamen ut non timeatis vicinam captivitatem, jurat Dominus, quod sua aestimatio non fallatur, et quod mente conceperit, irritum non fiat. Hoc autem humano loquitur affectu, quod scilicet non fallatur, qui falli non potest. *Conteram*, inquit [Vs. 25.], *Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcabo eum.* Una enim nocte centum octoginta quinque millia exercitus Assyriorum angelo vastante deleta sunt [2 Reg. XIX.].“

Cap.

Cap. XIV, 24. נִשְׁבַּע יְהוָֹה *Juravit Jova,* LXII, 8. Amos IV, 2. אִם־לֹא Vid. supra ad V, 9. כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי *Quemadmodum cogitavi,* statui mecum. De verbo דָּמָה vid. ad X, 7. כֵּן הָיָתָה *Ita fiet.* וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי *Et juxta illud quod decrevi,* Vs. 27. XIX, 12. 17. Jerem. XLIX, 20. הִיא תָקוּם *Illud stabit,* VII, 7.

25. לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר *De frangendo,* s. *ut frangam Assur,* de prosternendis et destruendis copiis Assyriacis, metaphora a brachio desumta, cf. Ezech. XXX, 21. 24. בְּאַרְצִי *In terra mea,* Canaane. Respicit ad cladem exercitus Sennacheribi, vid. Hieronymi supra in Argumento allata verba. וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ *Et super montes meos,* i. e. super montosam Canaanaeae partem, in qua sita Hierosolyma, *conculcem eos,* instar luti platearum, Zachar. X, 5. Cf. Ps. LX, 14. CVIII, 14. Sententia hujus praedictionis est eadem, quam vates noster plenius explicarat X, 5. 16—19. 26., et retractat paucis XXXI, 5. 9. וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ *Et recedet ab eis,* Judaeis, *jugum ejus,* regis Assyrii, ab eo illis impositum. Cf. X, 27. Hieronymus: „Et auferetur ab his, qui obsidebantur in Jerusalem, jugum ejus, et grave imperium, quod omnibus imminebat, et pondus, quo premebatur, in ipsum potius retrudetur. Fugiente enim Assyriorum rege in terram suam liber cum populi reliquiis egressus est Ezechias."

26. הַזֹּאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ *Hoc est consilium deliberatum,* decretum, a Deo *super omnem terram,* quae scenam sustineat judiciorum divinorum, de quibus hic mentio est. Magna enim imperia quum occupare soleant magnam orbis terrarum partem, nomine כָּל־הָאָרֶץ recte veniunt, perinde ac ditio Romani imperii πᾶσα ἡ οἰκουμένη dicebatur. Regnorum Assyrii et Babylonici subversio in florentissimam partem orbis illo tempore habitati cultique magnam inducebat mutationem. וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם *Et haec manus extensa est super* s. *contra omnes gentes* Jovae et populo ab eo custodito inimicas, quae omnes etiam tandem corruent. Vid. de Philisthaeis, Vs. 29., de Moabitis, XV, 1. seqq., de Syris, XVII, 1. seqq. Hieronymus:

NYMUS: „Hoc loco quidam arbitrantur generalem esse contra omnem orbem prophetiam, et quod vastitas Babylonis, et Assyriae civitatis typus sit consummationis mundi. Quibus nequaquam contradicimus, dum sciamus, hic *omnem terram* Assyriorum proprie significari, et *universas gentes* socias regis Assyrii demonstratas. Quicquid autem a Domino decretum est, nullius virtute prohibetur."

27. כִּי יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ *Nam Jova, agminum* coelestium Dominus, cujus potentia nullis circumscripta est angustiis, *decrevit,* Vs. 24., XXIII, 9. וּמִי יָפֵר *Et quis irritum faciet?* VIII, 10. וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה *Et manus ejus extensa* est ad percutiendum, V, 25. IX, 11. XXXI, 3. וּמִי יְשִׁיבֶנָּה *Ecquis igitur recedere faciet,* reprimet, avertet, *eam?* XLIII, 13.

CAP. XIV, 24. *Juravit Jova, agminum Deus, in haec verba: quemadmodum statui, ita fiet, et sicut decrevi, ita eveniet,*

25. *Ut Assyrium in terra mea perfringam, et in montibus meis obteram, facessatque ab eis illius jugum, et onus ab eorum dematur humeris.*

26. *Hoc est consultum de omni terra decretum; haec manus est in omnes porrecta gentes.*

27. *Nam quod Jova, agminum Deus, decrevit, quis rescindet? ejusque porrectam manum quis retrahat?*

III.

III.

Cap. XIV, Vſs. 28—32.

A R G U M E N T U M.

Philiſthaei Ahaſi tempore jugum a Uſia impoſitum decuſſerant, 2 Chron. XXVIII, 8. Hinc quum proſpero gaviſi fuiſſent rerum ſuarum ſtatu, eumque feliciter confirmaſſent, ex obitu Ahaſi, regis, qui fortaſſe ſucceſſu temporis potuiſſet ſe recolligere, ſpem ceperunt ſtatus rerum ſuarum magis adhuc confirmandi. Sed vates iis praenunciat mala graviſſima, quibus futuri ſint affligendi et caſtigandi. Dehortatur igitur eos a vana laetitia et gloriatione, quippe quae brevi commutaretur cum planctu et lamentis, ad quae illos provocat. Judaeis vero promittit majorem in poſterum tranquillitatem et ſecuritatem; atque Deum Hieroſolymis adverſus hoſtes praeſidium et conſervationem praeſtiturum eſſe, pollicetur. Conſilium vatis itaque maxime erat hoc, ut pios et inopes Judaeos, Philiſthaeorum terris proximos, qui gravia ab iis vulnera acceperant, conſolaretur. Quum enim illi quoque forſan metuerent, ne mutato regimine, deteriora adhuc perpeterentur, vel ſaltem aegre viderent, Philiſthaeos, ab Uſia depreſſos, proſpero rerum ſuarum ſtatu laetari; vates animos eorum erigebat hac declamatione, quae ipſa eſt bimembris; *priore* membro Philiſthaeos dehortatur a vana laetitia et gloriatione, argumento ducto a calamitate inſtante, cujus conſequens docet fore laetum Judaeis (Vs. 29. 30.); *poſteriore* provocat Philiſthaeos ad planctum, ſimilem ob rationem, et explicat novam calamitatem

tatem priorem illam conſummaturam, cum ſpe popularium ſuorum (Vs. 31. 32.).

CAP. XIV, 28. בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז *Anno quo mortuus eſt rex Ahaſus,* eadem formula, quae ſupra VI, 1. Cf. 2 Paral. XXVIII, 27. הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה *Factum eſt hoc effatum*; de voce מַשָּׂא vid. ad XIII, 1. HIERONYMUS: „Quatuor reges Judaeae titulo Prophetae [I, 1.] legimus eſſe praepoſitos, Oziam, Joatham, Achaz, et Ezechiam, ſingulos ſibi ordine et ſobole ſuccedentes, quorum Oziam mortuum ſupra legimus, referente Iſaja [VI, 1.]: *Anno quo mortuus eſt rex Ozias vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum et elevatum.* Ex quo intelligimus, et viſionem ſedentis Domini, et ea quae praecipiuntur Prophetae, usque ad eum locum, ubi ſcriptum eſt [VI, 13.]: *Sicut terebinthus et ſicut quercus quae expandit ramos ſuos; ſemen ſanctum erit germen ejus,* ſub Joatham rege prophetatum. Tertius ſuccedit Achaz, filius Jotham, filii Oziae, regis Juda, ſub quo aſcendit Raſin, rex Syriae, et Phacee, filius Romeliae, rex Iſrael, in Jeruſalem, ad proeliandum contra eam, et reliqua, quae Scriptura commemorat [VII, 1. ſeqq.]. Igitur ſub Achaz usque ad praeſentem locum, quem nunc exponere nitimur, omnia, quae in medio poſita ſunt, vaticinata cognoſcimus; quo mortuo quartus, id eſt, ultimus, ſuccedit Ezechias, ſub quo omnis usque ad finem texitur liber." Cf. not. ad I, 1. p. 8. ſeq.

29. אַל־תִּשְׂמְחִי *Ne laeteris,* ut Mich. VII, 8. פְּלֶשֶׁת, *Philiſthaea,* tractus Cananaeae maritimus auſtralis, Zephaniae II, 5. חֶבֶל הַיָּם, *funiculus maris,* Ezechieli XXV, 16. חוֹף הַיָּם, *litorale maris,* dictus. Praeter alias urbes in eo ſitas, quinque potiſſimum nobiliores commemorantur, Gaza (extima Auſtrum verſus, proxima deſerto), Ascalon, Asdod ſ. Azot, Gath et Accaron (extima ſeptentrionem verſus, Joſ. XIII, 3., 1 Sam. V, 8. 9. 10.), quae a totidem principibus,

סְרָנִים

סְרָנִים dictis (Jos. XIII, 3.), regebantur. Inter Judaeos et Philisthaeos, quorum proximi erant in australi Cananaeae plaga (quemadmodum Phoenicum in aquilonari), odium fuisse acerrimum, quod caussam praebuit bellis inter eos longo temporis tractu gestis, vario eventu ac successu, e libris historicis V. T. patet. Cf. not. ad Ezech. XXV, 15. et *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 363. seqq. Magnas illis clades intulerat Uzias, qui in ipsa eorum ditione terrisque oppida aliqua condidit, ut Judaeam adversus eorum incursiones muniret, 2 Chron. XXVI, 6. 7. Eodem statu res hujus populi habuisse se videntur sub Jothamo; verum quum Ahasus, filius ejus, bello cum Syriae et Ephraimitidis regibus infeliciter gesto, robur sui exercitus amisisset, et status regni esset valde collapsus, Philisthaei non neglexerunt hanc captare occasionem Judaeae rursus invadendae, et proximarum sibi urbium atque agrorum occupandorum, vid. 2 Chron. XXVIII, 18. Is autem ille ipse rex est, post cujus excessum hoc editum est oraculum. כֻּלֵּךְ *Totum tui, s. universum tui,* i. e. tu tota, Vs. 31., IX, 8. XXII, 1. כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ *Quod fracta est virga percutiens te,* sive, ut cum LXX (ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς) Hieronymus vertit: *virga percussoris tui.* שֵׁבֶט, *Virga,* vel personam aliquam regiam, a qua Philisthaei graves acceperant clades, indicare potest, ut X, 5. 24., vel regiam auctoritatem, sive domum, quae Philisthaeos hactenus sibi habuerat obnoxios, eosque saepius afflixerat, ut supra Vs. 5. Qui singulum aliquem regem significari existimant, plerique Ahasum intelligunt. Sane si quis prophetiam cum respectu ad tempus, quo est edita, i. e. obitu Ahasi, simplice oculo inspiciat, nihil videtur facilius et commodius, quam per *virgam,* quae Philisthaeos percusserat, hoc tempore fractam, illum ipsum regem intelligere, qui cum Philisthaeis bellum gesserat, et forsan eos etiam subinde affecerat clade, cujus mortem existimabant Judaeorum hostes rebus suis profuturam. Ita Hieronymus: „Naturale est quod dicimus: mortuo rege adversarum gentium semper laetantur inimici, ex rebus

novis

novis bella civilia et seditiones, ac regnandi imperitiam praestolantes. Mortuo igitur Achaz peccatore, qui ambulaverat in viis regum Israel, et cognatione eis fuerat copulatus, intelligimus Philisthaeos e vicino fuisse laetatos, et insultasse Israeli, quod, maturo regi perdito, Ezechiae juveni subjacerent. Ne, inquit, laeteris, o Philisthaea, ne insultes populo meo, quod percussoris tui Achaz virga confracta sit; quod baculus, qui ferire solitus erat, videatur morte contritus." Verum huic sententiae obstat hoc unum, quod 2 Chron. XXVIII, 18. narratur, Philisthaeos, regnante Ahaso, non accepisse clades a Judaeis, sed his inflixisse. Invasisse enim urbes campestres et australia Judae, et cepisse Beth-Schemesch, Ajalon, Gederoth, Sechon, cum villis ei subjectis, Thimnam, ejusque agros, et Gimzon villasque ejus, et in iis habitasse. Possunt tamen haec inter se ita conciliari, ut Ahasus quidem sub finem vitae cladem a Philisthaeis acceperit maximam; sed, quum bellum varia gestum esset fortuna, ut fit, superiore tempore illis inflixerit vulnera. Vel, ut sumamus, Ahasum ante mortem vires recollegisse, et meditatum esse ultionem de Philisthaeis sumendam. Magis certe id probabile, quam cum Kimchio, Abarbenele, Grotio, Bocharto, aliis, *virga fracta* Usiam intelligere, ut hic sit sensus: ne laetemini, Philisthaei, qui olim exsultavistis in morte Usiae, qui vos graviter percusserat (2 Chron. XXVI, 6. 7.), ac si dehinc nihil vobis a regibus Judaeis metuendum restet. Neque enim apparet, cur caussam gaudii vates tam alte repetat, et ostentet remotiorem, jam supra triginta annos praegressam? Sed tutius est, per *virgam percutientem Philisthaeos* intelligere domum regiam Davidicam, vel regnum Judaicum, quae sub Ahaso *fracta,* i. e. valde debilitata erat bellis pluribus infeliciter gestis. Ita Chaldaeus: *Ne laetemini Philisthaei universi vos, quia contritum est dominium, cui serviebatis.* Et disertius Jarchi: „*Ne laetator, Philisthaea,* quae caput extuleras sub improbo Ahaso, cujus improbitas causa erat, ut ille in manus tuas traderetur, ne, inquam, laetator, quod debilitatum

tatum ſit regnum Davidicum, qui conſueverant vos (Philiſthaeos) percutere, quemadmodum legimus de Davide et Uſia, 2 Chron. XXVI, 6." Quum *virgam percutientem frangere* ſupra IX, 3. X, 5. 24. 26. XIV, 5. denotet: *jugum excutere*, ſe alicujus poteſtati ſubtrahere, eodem modo Gesenius et hic capiendum cenſet, eoque referendum, quod Philiſthaei Ahaſo regnante, circa idem tempus, quo regis Aſſyrii auxilium imploravit, impreſſione in Judaeam auſtralem facta pluribus ejus regionis urbibus potiti ſunt, 2 Chron. XXVIII, 18. Regem Aſſyriorum, Tiglathpileſarem, Sennacheribi anteceſſorem per virgam Philiſthaeos percutientem intelligit Koppe, ſine argumento hiſtorico. כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע *Nam e radice ſerpentis* (loquutio figurata, qualis ſupra XI, 1.), i. e. e ſtirpe regia ea, ex qua fuerunt plures, qui vos ſerpentum inſtar pupugerant, *exibit baſiliſcus*, eum enim nomine צֶפַע, ut ſupra XI, 8. צִפְעוֹן, denotari, oſtendit Bochartus *Hieroz.* P. II. L. III. C. IX. T. III. p. 182. edit. Lipſ. Baſiliſco vero, quem Philiſthaei infenſum ſint experturi, a vate noſtro Hiskiam ſignificari volunt interpretes, Uſiae pronepotem, quem primis imperii ſui annis legimus Philiſthaeos proelio viciſſe 2 Reg. XVIII, 8. Ita Hieronymus: „Ne laeteris — quod coluber interfectus. Pro hoc enim nocentior naſcetur Ezechias, regulus, quem Graeci vocant baſiliſcum, qui te ſuo aſpectu interficiat, et ſpiritu oris occidat. Quomodo enim nulla avis poteſt reguli adſpectum illaeſa tranſire, ſed, quamvis procul fuerit, ejus ore ſorbetur, ita et a conſpectu regis Ezechiae totus peribis." Neque tamen id evenit. Genuinum vatis ſenſum non dubitamus expreſſum a Chaldaeo: *quia ex poſteris Iſai prodibit Meſſias, cujus opera inter vos erunt ſicut ſerpentes volantes*, quibus verbis expreſſit hebraica haec: וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף, *et fructus ejus* (radicis ſerpentis) erit *preſter* ſeu *hydrus volans*, vid. Bochartum l. c. C. XIII. p. 211. ſeqq., ubi docet, *hydrum* et *cherſydrum* parum differre. Qui enim hydrus hyeme fuerat in lacunis, poſtquam aqua defecit aeſtu, in ſicco degere cogitur, atque ita ſit *cherſydrus*, i. e. hydrus

hydrus *in ficco* (*ἐν χέρσῳ*) degens. Tum vero, infeftante fiti in calidis regionibus, virus habet multo acrius et nocentius, ut morfu fuo exurat (cf. not. ad VI, 2.). Imo vel halitu peftilenti necat, ut poft Bochartum oftendit J. Ludolfus in *Commentar. Hiftor. Aethiopic.* p. 176. מְעוֹפֵף *Volans,* XXX, 6., quae vefpertilionum inftar membranaceas habet alas. Cf. Bochart. l. c. p. 214. Hieronymus: „Pulchre fervavit metaphoram: quia enim ferpentem et regulum nominarat, ore ejus et fpiritu dicit volucres devorari." Videlicet verba וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף Hieronymus ita reddidit: *et femen ejus abforbens volucrem,* quod ex vetere haud dubie verfione Latina retinuit. Sed in Commentario haec habet: „Pro eo quod nos transtulimus *abforbens volucrem* [quod hebraice effet שׁוֹאֵף אֶת־עוֹף], et in Hebraico fcriptum eft *Saraph Mopheth* [legendum *Mopheph*], interpretari poteft *ferpens volans,* ut fit fenfus: de radice colubri nafcetur regulus, et fructus illius, id eft, reguli, ferpens volans, ut draconem volantem intelligas."

30. Philifthaeis percuffis fecura et pacata erit Judaea in illis maxime partibus, quae, per longum tempus, incurfionibus et direptionibus hoftium expofitae fuerant. וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים *Tunc pafcentur primogeniti tenuium,* miferorum, i. e., Jarchio explicante, „Ifraelitarum proceres, qui nunc tenues funt coram vobis (Philifthaeis). בְּכוֹרִים enim h. l. *principes* fignificat, ut Pf. LXXXIX, 28." Sed quum eximii in fuo genere aliquando dicantur *primogeniti,* ut Job. XVIII, 13., ubi בְּכוֹר מָוֶת *primogenitus mortis,* eft mors violenta, terribilis, inter fpecies mortis prima et maxime timenda, בְּכוֹרֵי דַלִּים alii interpretantur *pauperrimos.* J. D. Michaelis vero, cui haec metaphora difplicet, legere mallet בְּכוֹרַי five בְּכָרַי, quod effet a כַּר aut כֹּר, Arab. كُورٌ, *regio, pafcualis* maxime, vid. Jef. XXX, 23. Pf. XXXVII, 20. Hinc verba וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים vertit: *pafcentur in regionibus vel pafcuis meis pauperes.* Id Koppio quoque placet. Nobis tamen

tamen haec conjectura fupervacanea videtur. Audax quidem eft metaphora, *primogeniti pauperum*, pro *pauperrimis;* fed audacior adhuc, quae Verfu praecedente legitur: *radix ferpentis.* וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ *Et egeni fecure recubabunt*, fervat metaphoram a pecudum gregibus defumtam. וְהֵמַתִּי בָּרָעָב שָׁרְשֵׁךְ *Enecabo fame radicem tuam.* Voce שֹׁרֶשׁ fignificatur proprie *radix* plantae, quae cum interit, tota planta moriatur neceffe eft. Ergo cum dicit Deus, facturum fe, ut fame *radix* Philifthaeorum prorfus intereat, perinde eft, ac fi dixiffet, fe penitus eam gentem exftirpaturum. Aben-Esra *radice* patres, Doederlein vero intelligit *florem exercitus, phalangem*, ut Jud. V, 14. וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג *Et reliquum tui occidet.* שְׁאֵרִית refpondet שֹׁרֶשׁ שָׁם, quod, praecifis ramis, reliquum eft de arbore. Poft יַהֲרֹג intelligi debet *hoftis*, de quo Verfu feq.; quem Deus contra Philifthaeos mittebat.

31. Videt vates ab aquilone denfum fumum, coelum obfcurantem, indicium numerofi exercitus, ex illis partibus fefe moventis Palaeftinam verfus; fermonem vertit ad unam civitatum Philifthaeorum, maxime infignem, eamque excitat ad planctum ob novam calamitatem. הֵילִילִי שַׁעַר *Ulula porta!* „Portam," inquit Hieronymus, „vocat pro his, qui in porta funt." נָמוֹג non poteft conjungi cum פְּלֶשֶׁת, ob generis diverfitatem (fcribendum enim prophetae fuiffet נְמוֹגָה); fed cum כֻּלֵּךְ et vertendum: *disfolutum eft*, o Palaeftina, *totum tuum. Colliquefcendi* metaphora duplici fenfu apud Hebraeos ufurpatur, vel ut notet *disfolutionem* reipublicae, aut fingularium hominum, qui intereunt, et fic occurrit Pf. LXVIII, 3. LXXV, 4. Amos IX, 5.; vel ut fignificet fummam confternationem, maximumque pavorem, qui metaphorae ufus eft ufitatior: et licet uterque hic locum habere poffit, fi rem ipfam confideres, videtur tamen ex mente prophetae pofterior maxime fpectandus effe, quia, fi malum ipfum hic defcriberet, Philifthaeis obventurum, praemififfet his verbis voculam כִּי. Eadem *pavoris* fignificatione

ſicatione נָמוֹג occurrit Joſ. II, 9., ubi verba Rachabae ad exploratores Canaanaeae: *novi, Deum dediſſe vobis hanc terram, et cecidiſſe terrorem veſtrum ſuper nos,* וְכִי נָמֹגוּ, *et liquefactos eſſe omnes incolas terrae hujus veſtri cauſſa;* item Jerem. XLIX, 23. in vaticinio adverſus Damaſcum: *quia rumorem malum audiverunt,* נָמֹגוּ, *liquefacti ſunt.* Ergo propheta in hac ſcena ſibi repraeſentat totius Palaeſtinae miſeram conditionem, eo tempore futuram, quo ad eam nuncius perventurus eſſet de adventu exercitus hoſtilis, cui incolae ſciebant ſe non eſſe pares, nec poſſe reſiſtere: omnia plena ſore pavore, conſternatione, ejulatu, planctu. Uſus fuerat propheta ſimili phraſi de Babyloniis Cap. XIII, 7. כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא *Nam ex aquilone venit fumus.* Intelligendus exercitus hoſtilis ex aquilone irrumpens, et adventus ſui ſigna e longinquo, ſparſo pulvere, oſtentans. Siculi VIRGILIUS *Aeneid.* L. XI. Vs. 906. ſeqq.

Sic ambo ad muros rapidi; totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Aeneas f u m a n t e s pulvere c a m p o s
Proſpexit longe, Laurentiaque a g m i n a vidit.

In verborum וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו interpretatione discrepant. Verſio Alexandrina hic manca eſt: *καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι* — quae lacuna explenda eſt ex Arabe in Polyglottis: وَلَيْسَ مَنْ يَثْبُتُ فِي مَرَاسِيمِهِ, *nec eſt, qui perſtet in veſtigiis ſuis.* Similiter conjecerat LAMBERT. Bos (in Prolegomm. ad LXX et Animadverſſ.) pro: *τοῦ εἶναι*, ſcribendum eſſe: *τοῦ μεῖναι.* Is ſenſus Koppio placet, qui vertit: *ne unus quidem* (quaſi אֵין בּוֹדֵד, *nullus ſolitarius,* poſitum ſit pro אֵין אֶחָד) Philiſthaeorum, *in loco ſuo manet,* prae angore et pavore. Eadem eſt ABEN-ESRAE interpretatio: *nemo Philiſthaeorum audebit (cum hoſtiles milites irrumpent) in palatiis permanere: ſicut cum fumus invadit domum, omnes inde exeunt.* Hi igitur interpretes מוֹעָד videntur intellexiſſe de *domibus;* ſine ratione. Syrus:

ܘܠܝܬ

ܘܠܝܬ ܕܢܦܪܘܫ ܒܟܢܘܫܝܗܘܢ, *nec est singularis quispiam in festis suis;* sine sensu. Chaldaeus: וְלֵית דִמְאַחַר בִּזְמָנוֹהִי *nec est, qui moram faciat in temporibus suis;* quem sequutus Vatablus: *in statutis temporibus,* quibus convenire oportebat exercitum. Forerius: „*et ne unus quidem in castris* scilicet *remanebit*, vel, *et ne unus quidem in tabernaculis suis* scilicet *manet*, adsunt accincti omnes." Verum מוֹעֵד *castra* vel *tabernaculum* denotare, sine ullo argumento sumitur. Doederlein vertit: *cujus* (belli) *impetum nemo repellere valebit;* et in nota addit: „dedit hanc interpretationem Guil. Abr. Teller in *Nott. Critt. et Exegett.* in Genes. XLIX. p. 98., ubi docet: affixum ־יו pertinet ad עָשָׁן, מוֹעֵד est *impetus* scil. fumi a וָעַד irruit; tandem בֹּדֵד (Arab. vers. Ps. LXVIII, 2.) est *dissipare.* Bellum innuit, ab Assyriis inferendum, quos nulla vis repellere possit." Arabibus quidem وعد in conjugatione *quinta* denotat *irruit, impetum fecit;* sed nusquam apud Hebraeos יָעַד hac significatione occurrit. Simplicissimum videtur, per מוֹעֲדִים, *coetus,* agmina militum intelligere. Ita Dathius: „*non erit separatus in coetibus ejus,* i. e. omnes conferto agmine incedent. Causam indicant haec verba, unde fumus ille ascendat. Hostes, inquit propheta, non singuli veniunt, sed densis agminibus, quae pulverem tantopere excitant, ut aerem obscurent. Affixum igitur in מוֹעָדָיו non referendum est ad עָשָׁן, sed ad hostes, non nominatos quidem, sed ex contextu sermone facile intelligendos." Michaelis in *Supplemm.* p. 1528. מוֹעֵד explicat ex Arabum مَعَدَ, *festinavit, celeriter, rapideque aliquid fecit,* unde مِعْدٌ, *velox camelus;* ut sint מוֹעֲדִים *festinantes, agmen rapidum, exercitus in hostem raptus,* verbaque אֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו vertenda: *nemo remanet in rapide ducto exercitu,* proprie, in *rapidis ejus.* „Linguae quidem, inquit, Hebraicae peritus haud opposuerit scriptionem per Vau, quod quidem non necesse est radicale esse, namque et participium Kal saepe

plene קוֹטֵל ſcribitur. Quod ſi quem tamen imperitiorem hic ſcrupulus urit, ſex codices ſciat Kennicottianos ſine Vau habere במעדיו." אֵין בּוֹדֵד *Nemo ſolitarius* vagabitur, tanquam delaſſatus videlicet, ut cum cetero exercitu non rapide in hoſtes incurrere poſſet. בּוֹדֵד eſt conferendum cum Arabico بَدَّ, *ſeparavit, diſſipavit,* et in VIII. *ſeparatim, et quisque a ſua parte acceſſit et aggreſſus eſt* rem vel hominem.

32. וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי *Et quid reſpondebit* unusquisque *legatorum gentis* cujusvis, i. e. recte interpretante Chaldaeo, וּמָה יְבַסְּרוּן אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא, *et quid nunciabunt nuncii populorum?* Quando, inquit, reverſi fuerint domum nuncii gentium exterarum in Judaeam miſſi, quid putatis novi inde ſuis referent? *Quod* nimirum *Jova fundaverit* Zionem, et quae ſequuntur. Epilogus eſt, quo brevi explicat vates regni Judae felicitatem devictis ab ejus rege, Meſſia, Philiſthaeis. LXX verba hebraea ita verterunt: *καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν*; ac ſi legiſſent: וּמַה־יַּעֲנוּ מַלְכֵי־גוֹיִם. *Reges* habent quoque Aquila et Theodotion; Symmachus vero exhibet lectionem maſorethicam, *nuncios.* Syrus: ܘܡܢܐ ܢܥܢܐ ܠܡܠܐܟܐ ܕܥܡܡܐ, *et quid reſpondebimus nuncio gentium?* quo interprete auctore Henslerus pro יַעֲנֶה legere mallet נַעֲנֶה, ut vertendum ſit: *et quid* nos, Judaei, *reſpondemus legatis gentium?* Hieronymus: *quid reſpondebit nuntiis gentis.* Recentiorum plerique hebraea ſic reddunt: *et quid reſpondebitur* (יַעֲנֶה imperſonaliter, ſubaudito עֹנֶה) *legatis gentis,* ſcil. Philiſthaeae? מַלְאֲכֵי vel pro לְמַלְאֲכֵי ſcriptum putant, ut 2 Sam. XV, 31. וְדָוִד הִגִּיד, *et Davidi nunciatum eſt,* pro לְדָוִד; vel verbum ענות cum *accuſativo perſonae* junctum ſumunt, ut alias, e. c. Mich. VI, 5. עָנָה אֹתוֹ, *reſpondit ei,* Cant. V, 6. עָנָנִי, *reſpondit mihi.* Legatis autem, qui hoc reſponſum accepturi eſſent a Judaeis, quidam intelligunt nuncios ſeu legatos eorumdem illorum Aſſyriorum, qui Philiſthaeos ſub-

ſubegerint, et nunc Judaeos quoque ad deditionem impulerint, qui vero hoc acceperint reſponſum, Jovam Zioni praeſidio eſſe. Alii hoc reſponſum a Judaeis datum fuiſſe volunt legatis, qui Hiskiae gratularentur reportatam de Philiſthaeis victoriam. Principem enim pium agnoviſſe, victoriae hujus laudem non ſibi deberi, ſed Deo, Zionem defendenti. Verum hisce conjecturis non opus noſtra adſcita interpretatione. כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן *Quod Jova Sionem fundaverit*, i. e. ſtabiliverit et confirmaverit, quae enim ſunt bene fundata, firma ſunt. וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ *Et in eam*, arcem Sioniam, *refugient* protectionem quaerentes, *inopes*, afflicti, *populi ſui*. De verbo חָסָה vid. not. ad Pſ. II, 12. Significat, tutiſſimum fore praeſidium et inexpugnabilem arcem Sionis, quo omnes auxilio deſtituti ſeſe ſint recepturi.

Cap. XIV, 28. *Quo anno mortuus eſt rex Achaſus, editum eſt hoc effatum.*

29. *Ne ideo gaude, cuncta Philiſthaea, quod fractus eſt baculus, qui te caedebat; nam ex colubri ſtirpe orietur vipera; cujus foetus erit hydrus volucris.*

30. *Paſcenturque tenuium primogeniti, et pauperes tuto cubabunt; ſed tuam ſtirpem fame perimam, et tuae necabuntur reliquiae.*

31. *Ejula porta! quiritare urbs! Diſſolveris cuncta Palaeſtina; adventat enim ex aquilone fumus; non erit ſeparatus in ejus agminibus.*

32. *Quid vero reſpondebunt gentium nuncii? A Jova fundatam eſſe Zionem, et in eo inopes ejus populi tutos eſſe.*

IV.

Cap. XV. XVI.

ARGUMENTUM.

Gentis Moabiticae, cui hoc vaticinio interitus denunciatur, origo Genes. XIX, 31. ex veteri fama refertur ad Lothi, nepotis Abrahami ex Harane, filiam natu majorem, quae quum prolis cupida ex incesto cum patre concubitu filium peperisset, ei nomen מוֹאָב imposuerit, quasi מֵאָב, *ex patre genitus*, sive מוֹבָא אָב, *ingressus*, coitus, *patris*. Ejus familiae prima sedes in solo fuit natali, in confiniis Zoaris (Genes. XIX, 30.), sitae ad oram australem lacus Asphaltitis. Dehinc aucta gens numero viribusque latius ditionis terminos protendit, et, expulsis veteribus incolis (אֵמִים dictis, Deut. II, 10.), quicquid est regionis ad latus orientale Jordanis, intra fluvios Zered, Arnon, et Jabbok occupavit. Pars hujus regionis septentrionalis hodie بَلْقَا *Belka*, australis كَرَك *Carak* vocatur; vid. *Handbuch der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 129. et Vol. III. p. 53. seqq. Sed magna hujus imperii parte paulo ante adventum Israelitarum ex Aegypto, Moabitas exuerunt, sub Sichone rege, Amoraei, trajecto Jordane totam illam provinciam, quae Arnonem et Jabocum interjacet, in suam redigentes potestatem; vid. Num. XXI, 26. Sic Arnon factus Moabitarum terminus, memoratus Num. XXI, 13. Jud. XI, 18. locisque pluribus aliis, et a Josepho *Antiqq.* IV. 6. §. 1., cui dicitur *ὁρίζων τήν τε Μωαβῖτιν καὶ Ἀμωρῖτιν.* Intra hos limites inve-

invenerunt iſtos Iſraelitae in Canaanem ingreſſuri, relinquendos tamen intactos, juxta expreſſum Dei mandatum, Deut. II, 9. At regionem Amoraeorum, Moabitis ablatam, quum tranſitum armata manu negarent, poſt reportatam inſignem victoriam Hebraei ſibi vindicarunt integram (Num. XXI, 35.), et Rubenitis atque Gaditis, ceu poſſeſſionem hereditariam aſſignarunt, Num. XXXII. Nomen tamen Moabitidis, ab antiquis poſſeſſoribus, regioni, incolentibus jam Iſraelitis, aliquamdiu inhaeſit. Ita mons Nebo dicitur eſſe בְּאֶרֶץ מוֹאָב, *in terra Moabitarum*, qui tamen ſitus ad ſeptentrionem Arnonis, ex adverſo Jerichuntis, Deut. XXXII, 49. XXXIV, 1. Huc et referenda עַרְבוֹת מוֹאָב, *campeſtria Moabitarum*, in quibus caſtra metati Iſraelitae, Jordani proximi, Num. XXXIII, 48 — 50. Inſequenti tamen aevo ipſam hanc regionem trans-Arnonenſem, olim ab Amoraeis, dein ab Iſraelitis occupatam, Moabitae denuo receperunt, et, in antiquas ſedes poſtliminio reſtituti, ipſius Jeſajae aetate, tanquam propriam provinciam tenuerunt et inhabitarunt. Quod clariſſime apparet ex nominibus urbium Moabitarum, quibus vates noſtro oraculo interitum et excidium praedicit, ſitarum licet in tribubus Rubenitarum et Gaditarum. Sic Chesbon, metropolis olim Amoraeorum (Num. XXI, 26.), a Joſua Rubenitis aſſignata (Joſ. XIII, 17.), a Jeſaja Moabitis vindicatur, XV, 4. XVI, 8., in qua et Jeremias poſitum fuiſſe ait תְּהִלַּת מוֹאָב *laudem Moabitarum*, Jerem. XLVIII, 2. Similiter hi vates Moabitis tribuunt Dibonem urbem, Jeſaj. XV, 2. et Jerem. XLVIII, 22., quae tamen a Moſe Gaditis conceſſa, Num. XXXII, 34. Taceo Medabam, Elealem, Jachzam, Sibmam, Jaezerem, de quibus omnibus idem facile poſſet demonſtrari. Hinc et Josephus *Antiqq.* XIII, 15. in hiſtoria Alexandri Jannaei urbes Ἐσσεβὼν, Μήδαβα, Λεμβᾶ, Ὀρόνας, Γελίθωνα, Ζᾶρα, Πέλλαν, vocat Μωαβίτιδας, quae omnes ultra Arnonem, et ex parte ultra Jabbocum, ſitae. Quo autem factum ſit tempore et occaſione, ut Moabitae totam illam provinciam recuperarint, Hiſtoria tacente non ſatis liquet. Valde tamen probabile, id demum con-

contigiſſe Rubenitis, Gaditis et dimidia tribu Manaſſis in exilium abductis, a Phule et Tiglath-Phulaſare, Aſſyriae regibus, aetate Pekae, Iſraelitarum regis, 2 Reg. XV, 29. Tum enim Moabitae regionem ſibi proximam, incolisque nudatam, recipere, imo et, trajecto Jabboco, partem Baſanitidis, quae Manaſſitarum fuerat, occupare facillime poterant. Quod ad hiſtoriam et fata Moabitarum, ad vatis noſtri tempora usque, attinet, quae in monumentis V. T. reperiuntur, haec fere ſunt. Rempublicam peculiarem illos ſatis mature conſtituiſſe, praefectis ſibi regibus, inde patet, quod jam Moſis aetate regem eorum, Balacum, filium Zipporis, memoratum legimus Num. XXII, 4. Judicum tempore Eglon, rex Moabitarum, tributarios fecit Iſraelitas, etiam cis-Jordanenſes, ab Ehude tandem reſtitutos in libertatem, Jud. III, 12. ſeqq. Poſtea utraque gens videtur mutuis commerciis, quin et conjugiis (Ruth. I, 4.), ſe permiſiſſe, ad Saulem usque creatum regem, qui veteres injurias, ac forte etiam recentes, vindicaturus, Moabitas pariter ac reliquos, in vicinia, hoſtes Iſraelitici nominis, graviſſime afflixit, 1 Sam. XIV, 47. Multo autem feliciori vi adgreſſus David, 2 Sam. VIII, 2. Pſ. LX, 10. ſervire tributarios coegit, gentemque adeo univerſam Judaici finibus imperii concluſit. Ac permanſit huic obnoxia, poſt diſceſſionem etiam decem tribuum, a quo tempore Ephraimitas, haud libenter quidem, dominos paſſa eſt. Nam mortuo Achabo excutere impoſitum jugum occepit, 2 Reg. I, 1., pendique ſolitum tributum recuſare. Rebellantes Achabi filius, Joramus, inito foedere cum Judaeorum et Idumaeorum regibus, quamvis gravi bello vexaverit, ſub jugum tamen reducere non potuit, 2 Reg. III, 6—27. Nam paulo poſt adverſus Judaeos, ob latas Joramo ſuppetias expeditionem ſuſceperunt, a quibus tamen magna affecti ſunt clade, 2 Chron. XX, 22—30. Poſt ea tempora usque ad editum Jeſajae vaticinium nihil in V. T. libris hiſtoricis legitur de hac gente memoratu dignum. Fuiſſe autem Moabitas ſuperſtitioni et idololatriae omni tempore addictos, tum idola ab

iis

iis culta, Baal-Pheor (Num. XXIII, 28.) et Chemoſch (1 Reg. XI, 7. Jerem. XLVIII, 7. 13.), teſtantur, tum lenocinia, quibus ad parem impietatem Iſraelitas perſaepe illexerunt, Num. XXII — XXV.

Huic igitur genti, ab antiquiſſimis inde temporibus Hebraeis inimicae, excidium denunciaturus vates, ſiſtit urbes Moabitarum florentes et munitas impetu ſubitaneo ab hoſte potente et valido captas atque expugnatas. Audiuntur lamenta, planctus, ejulatus, quibus κατὰ προσωποποιΐαν etiam ſuos vates miſcet (Cap. XV, 1 — 5.). Tum vividiſſimis coloribus oculis ſubjicit facultatum direptionem, caedem obviorum, aliorum fugam, vaſtatos fertiliſſimos agros et uberis proventus vineas, quarum fructus laeti carpere ſolebant, et quae mala alia populum, ab hoſte crudeli victum, urgere et premere ſolent (Cap. XV, 5 — XVI, 11.). Addit deſperationem, quum ab idolo Camoſch, quod ſtudioſe coluerant, fruſtra ſe opem in rebus afflictis expetere et exſpectare cernerent (Vs. 12.). Subinde explicat cauſſas harum calamitatum, a Jova immiſſarum, ſuperbiam et inclementiam erga profugos Iſraelitas, qui ſe ad Moabitas tempore neceſſitatis receperant, et nimiam in proſperitate ſua et firmitate ſtatus fiduciam.

Quod huic vaticinio ſubjicitur (XVI, 13.): *haec Jova Moabitis jam pridem minatus eſt; jam vero Jova loquitur in hunc modum: poſt tres annos evileſcet gloria Moabi,* et quae ſequuntur, inde plures interpretes collegerunt, jam pridem adverſus Moabitida minas, quae duobus hisce Capitibus leguntur, exhibitas fuiſſe, ſive ab eodem, ſive a propheta alio, repetitas autem a Jeſaja, inſtante, poſt tres annos, earundem complemento. Contra J. B. Koppe in adjectis Lowthiano Commentario Germanice translato obſervationibus totum hoc vaticinium noſtro vati penitus abjudicat, unique Jeremiae tribuendum cenſet, ita quidem, ut ſerius etiam hoc perſcripſiſſe is putetur, quam alterum multo uberius, quod Jeremiae XLVIII. habetur, eſſeque adeo a col-

a collectore, nescio quo Jesajanorum vaticiniorum, his perperam intrusum. Sed vero nihil impediet, quin Jesajae accepta referantur, quae apud eum contra Moabitas nunc exstant, in his licet repetita crederentur, aut, qua summam rei, contineri, quae alius forte propheta de gente illa loquutus pridem fuerat. Videntur jam nostri vatis aevo plura exstitisse vaticinia, quae gentibus Hebraeis adversariis poenas minitarentur et interitum, apparituro magno illo rege e familia Davidica oriundo, quo auspice insequuturam esse temporum felicitatem magnam homines sperabant. Hujusmodi antiquiora oracula seriores prophetae pro suo quisque ingenio imitari atque exornare solebant. Exemplum luculentum in hoc ipso de Moabitis vaticinio habemus, quod Jeremias Cap. XLVIII, 29. seqq. ita est imitatus, ut integras nostri sententias retinuerit *). In Moabitas detonat quoque Amosus, Nostro aequalis, II, 1—3, et post ejus aetatem praeter Jeremiam Zephanias, II, 9., et Ezechiel XXV, 8—11. Ceterum quae Jesajas Moabitis minatur mala, ea ipsum exspectasse inductum iri illis ab Assyriis credibile est, qui tunc temporis in occidentali Asia praevaluerunt, et jam vicinam Samariam et Syriam in suam potestatem redegerunt. Jeremiae tamen aetate Moabitarum rempublicam adhuc substitisse, patet ex ipso illo, quod laudavimus, vatis oraculo.

Peculiari Dissertatione carmen nostrum illustravit C. Aurivillius; *trigesima* est in ejus Dissertationum sylloge, a J. D. Michaele edita, p. 677. seqq. Nos ex ea, quae ad consilium nostrum pertinere nobis videntur, in usum nostrum convertemus.

---

1. מַשָּׂא מוֹאָב *Effatum de Moabo.* Chaldaeus: מַתַּל כַּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת מוֹאָב *onus calicis dirarum Moabitis* pro-

*) Utriusque vaticinii Versus eos qui invicem consentiunt in tabella juxta se positos exhibuit Gesenius in *Commentar. in Jesaj.* p. 511. seqq.

propinandi. De מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. כִּי בְּלֵיל (אֲשֶׁר) שֻׁדַּד (בּוֹ) עָר מוֹאָב נִדְמָה *Sane qua nocte vastata est Ar Moabitarum,* eadem *excisus est* populus. Particula כִּי h. l. aliis videtur redundare, aliis, veluti Coccejo, *protasin* indicare, cui respondet *apodosis*, Versu sequenti, in hunc sensum: *quia nocte excisa est Ar Moab — ascendit* (scil. Moab) *Baitham et Dibonem* etc. Koppio haec particula arguere videtur, praecessisse quidquam ab initio quod interciderit; ea unice de caussa, perlevi sane, quod כִּי sumendum ubique ut caussale putaverit. Sed potest commode asseverative accipi, *sane, omnino, profecto*, ut Jos. II, 24. *Dixerunt:* כִּי־נָתַן יְהוָה *certe dedit Jova in manum nostram totam hanc terram.* Vid. et Num. XXII, 33. Ruth. I, 10. 1 Sam. X, 19. Videtur abbreviata jurisjurandi formula pro חַי יְהוָה כִּי *vivit Jova quod* rel., vid. 1 Sam. XIV, 39. XX, 3. 12. XXVI, 16. In בְּלֵיל num forma sit status constructi, an absoluta, dubitatur. Utraque locum habere poterit, nam et Jesaj. XXI, 11. reperitur לֵיל, cum vocali Zere absolute positum, uti חֵיל similiter, Jesaj. XXXVI, 2. Job. XX, 18., et יֵין, Cant. VII, 10. Neque audiendi, si qui aut בָּלִיל, *totum quidpiam*, aut, quod Koppio placet, כְּבַלֵּיל, ὥσπερ, νυκτός, i. e. *repente, subito*, legendum conjiciant, utpote quorum neutrum probabili ullius fide testis se tuetur. Ceterum בְּלֵיל, *noctu*, dupliciter potest accipi; vel κατὰ τὸ γράμμα, urbes, quae statim nominantur, *nocturno impetu* vere expugnatas esse, quod saepe contingit, et quidem ex communi fere more castrensi, ut oppugnatores tutius subeant muros: vel, ut significet phrasis, has urbes et Moabitidem totam subitaneo et repentino hostium incursu captas et expugnatas esse cum Moabitae omnium rerum securi, veluti tempore nocturno, plane quiescerent, et exitium sibi impendens non praesentirent. Sic passim haec phrasis usurpatur apud Jobum, ubi de repentina et inexspectata destructione impiorum sermo est; ut XXVII, 20., noctu *veluti furto* illum auferet *turbo*; cf. XXXIV, 25. *propterea quod opera illorum novit, subvertit eos* noctu, *et plane conteruntur.*

runtur. Vox שֻׁדַּד quum ſit *terminationis maſculinae,* non reſpondere poteſt nominibus עָר et קִיר, quae urbium ſunt nomina, quibus ex uſu linguae convenit femineum genus, perinde ac apud Nahum. III, 7. שָׁדְּדָה נִינְוֵה, *vaſtata eſt Ninive.* Ludov. de Dieu, cui adſtipulatur Schultensius in *Inſtitt. Hebraicc.* p. 300., שֻׁדַּד accipit pro *Infinitivo* formae Pyal, quem poſitum putat pro nomine, cum praecedente לֵיל conſtruendo, hoc ſenſu, *in nocte vaſtari,* i. e. qua *vaſtata eſt,* unde hoc comma vertit: *utique in nocte, qua vaſtata eſt Ar Moab, exciſa eſt; utique in nocte, qua vaſtata eſt Kir Moab, exciſa eſt.* Sed praeterquam quod languidum nimis hoc videtur; illud etiam nos impedit, quominus Ludov. de Dieu de voce שֻׁדַּד ſententiam probemus, quod in vaticinio parallelo Jerem. XLVIII. bis (Vs. 15. 20.) ponatur שֻׁדַּד מוֹאָב, et ita quidem ut vertendum neceſſe ſit, *vaſtatus eſt Moab,* quod haud dubie intelligendum eſt de *hominibus, viris, Moabiticis.* Quare et hic, in verbis שֻׁדַּד עָר מוֹאָב, conſtructio, quam dicunt Grammatici, ad ſenſum ſumenda erit, ut poeta שֻׁדַּד ideo uſurpaverit, quod id intellectum voluerit de hominibus, h. e. de *urbis* et *terrae* incolis, ſive de *Moabo,* qui, dum exciſae vaſtataeque ſunt hae urbes, vaſtatus fuiſſe cenſebatur: ſic infra XXIII, 1. de *Tyro* urbe pariter uſurpatur שֻׁדַּד, loquendi genere eodem. Hinc non eſt opus, ut cum J. D. Michaele legamus שׁוֹדֵד (*cum noctu vaſtat* hoſtis Ar Moab), quod nulla auctoritate nititur (nam quod Kennicottiani nonnulli codices habent, שורד, praeteritum Pyal haud dubie prodit); vel generis enallagen hic ſtatuamus. Aurivillius שֻׁדַּד imperſonaliter ſumit, totumque comma ſic reddit: *ſiccine noctu vaſtatum eſt,* ſiccine exitium nox una intulit, *Ar Moab exciſa jacet; ſiccine noctu vaſtatum eſt, Kir Moab exciſa jacet:* quod an aliis placuerit, neſcio. Kocherus Verſum noſtrum ſic interpretatur: „Sane qua noctu *incurſata* eſt Ar Moabi, periit (Moab); ſane qua nocte *incurſata* eſt Kir Moabi, periit, *war es aus mit ihm.* Sic puto jubere accentus; dein לֵיל ſtatus eſſe conſtructi cum phraſi integra, loco genitivi, ut alibi; porro שֻׁדַּד

שָׁדַד per *incursare* commode reddi, quam notionem verbi priorem altera et vulgatiore *vastandi* esse. Sic شدّ Arabibus inter alia: *constrinxit,* ligavit, inde *durius, valideque cepit, incurrit in proelio,* impetum faciens in hostem, et infra XXXIII, 1. וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד, *qui non incursatus fuisti* hostili impetu, cf. Schultensium ad Prov. XIX, 26." Urbis עָר מוֹאָב nomen extat jam Num. XXI, 15. 28. Deut. II, 9., ubi not. vid. Erat in Moabitide urbs princeps, ut ex illis locis patet; hinc רַבָּה, *Rabba,* magna, dicta Jos. XIII, 25. Ἀρεόπολιν vocabant Graeci, teste Eusebio, quique ex eo hausit, Stephano, de urbibus, in Ῥαββάτμωβα. Erat sita juxta ripam australem Arnonis, nunc in vicum conversa exiguum, quem adhuc *Mab, Mob* et *Arrabat* Arabes appellant, cf. Cellarii *Geograph. Antiq.* T. II. p. 674. Relandi *Palaest.* p. 577. Schultensii *Indic. Geogr. ad vit. Saladin.* voce *Caracha;* Abulfedae *Tabul. Syriae* ed. Koeler. p. 90. et libr. nostr. *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. III. p. 56. seqq. Alterius urbis nomen, קִיר מוֹאָב non aeque certum, judice Koppio, qui hanc urbem arbitratur eandem esse cum Ar Moabitarum metropoli, ratus in Historia non memorari urbem quampiam, *Kir* dictam. Sed mox occurrit Cap. XVI, 7. 11. קִיר חֲרֶשֶׂת et קִיר חֶרֶשׂ, Moabitis tributa quoque 2 Reg. III, 25. et Jerem. XLVIII, 31. 36.; eritque adeo haec, ab altera diversa, Χαράκμωβα vocata Stephano, كرك, *Krak* seu *Krach,* qui nunc eam tenent, Arabibus, haud longe ab *Ar* disiita; vid. Schultensium, Abulfedam ll. cc. et libr. nostr. citat. Vol. III. p. 58. seqq. Antiqui nonnulli interpretes *Ar* et *Kir* utrumque verterunt instar appellativorum, *urbem* et *murum;* nec negandum, voces istas Hebraicis ita usurpatas fuisse. In nostro autem loco esse nomina propria, tum historia ostendit, tum vaticinii ipsius habitus. נִדְמָה *Periit, nullus est, actum de eo,* ut Zephan. I, 11., cf. etiam de hoc verbo dicta ad Jes. VI, 5. J. D. Michaelis legere mallet נִדְּמָה, *sileamus,* alto somno sopiti, a רָדַם, vertitque, *so lasst uns dann stille schweigen:* quod an

an fatis conveniat five Moabitis, ingenti fub terrore tumultuantibus, uti mox audiemus, five victori hofti, five Judaeis, populisve aliis, ubi cladem iftam refciverant, valde dubitaverim. Teftes quidem pro fuo נִדְמָה Syrum et Chaldaeum Michaelis citat, quorum ille habet ܐܶܬܕܡܰܪܘ et ܐܶܬܕܡܰܪ *attoniti ftupuerunt*, hic דְּמִימִין, *alto jacebant fopore merfi*; nec non Latinum, qui *conticuit* ponit; verum ideo lectionem vulgarem non deferendam putaverim; accedit, quod noftrum נִדְמָה eodem, quo hic, fignificatu etiam occurrat Jerem. XLVII, 5. Hof. X, 15. Zeph. I, 11.

2. עָלָה הַבַּיִת וְדִיבוֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי *Afcendit Baitha et Dibon excelfa ad fletum.* הַבַּיִת Hieronymus pro nomine appellativo habuit et hebraea fic vertit: *afcendit domus et Dibon, domus* fcilicet, uti explicat, *regia.* Nomen appellativum הַבַּיִת eft quoque Kimchio, qui hoc hemiftichium, probante Gesenio, fic interpretatur: *afcendit* fcil. Moab, afcendunt Moabitae *ad domum*, i. e. templum, *et Dibon*, „nomen arcis, ubi pariter erat templum idoli, ad quae cum venerint hoftes, plangentes fefe convertunt.“ Verum בַּיִת etfi non dubium fit dici de templis idolorum, vid. 1 Sam. V, 2. 1 Reg. XVI, 32. 2 Reg. V, 18., tamen nonnifi adjecto idoli nomine eo fignificatu ufurpatur. Sed abfolute et κατ' ἐξοχὴν, ut hic praemiffo ה Articuli, הַבַּיִת de folo Jovae templo dicitur. Sed quum דִּיבוֹן, quocum jungitur, fit nomen proprium loci, et in hemiftichio altero duorum locorum nomina pofita fint, tale et הַבַּיִת effe credibile eft. Quia Syrus et Chaldaeus omiferunt ו, quo junguntur הַבַּיִת et דִּיבוֹן, particulam illam e textu quoque Hebraeo expungendum, et *Beth-Dibon* conjunctim fumtis vocibus verum fuiffe nomen urbis, cenfuerunt Lowthus et Koppius. Nec infolens Hebraeis, nomina urbium componere e voce בֵּית alia quadam adjecta. Sed tum abfit neceffe eft, a voce ftatus conftructi, ה Demonftrativum; ut taceam, nec in codice Hebraeo nec in Hiftoricis exteris urbem aliquam, cui *Beth-Dibon* nomen fit, memorari. Vitringa הַבַּיִת non jungit quidem

quidem cum דִּיבוֹן, verum existimat tamen, הַבַּיִת eandem esse cum *Beth-Meon*, Jerem. XLVIII, 24., quae et *Beth-Baal-Meon* Jos. XIII, 17., et *Baal-Meon* Ezech. XXV, 9., dicitur, urbem. Sed hoc sine ratione sumitur. Doederlein urbem non *Baith* sed *Habbaith* appellatam censet, ejusque vestigia reperisse sibi visus est apud Josephum *Antt. Judd.* L. XIV. Cap. I, 4. T. I. p. 685. edit. Haverc., ubi ille plura, hic commemorata loca recenset, et inter cetera nominat: Θωραβάϑα, טוּר הַבַּיִת, sive si *Epiphanii* codices conferantur, Ἀραβάϑα, עַר הַבַּיִת, utraque voce temporis successu coalescente. Mihi quidem, quum in loco parallelo, Jerem. XLVIII, 22. inter cetera, quae hic occurrunt, urbium nomina, memoretur quoque בֵּית דִּבְלָתַיִם, verisimile est, hanc eandem cum nostro הַבַּיִת urbem esse, haud obstante ה demonstrativo in voce absolute posita, quum persimili modo, in nominibus locorum, Arabes suum ال praefigere soleant. Vicinam eam *Diboni* fuisse, apparet quoque ex Num. XXXIII, 46. דִּיבוֹן, urbs ad Arnonem sita, jam ante Mosem Moabitarum, ex ejus tempore Israelitarum transjordanensium, Num. XXXII, 3. 34. Jos. XIII, 9. 17., sed eam iterum Moabitis cessisse patet ex hoc loco. Reliquias hujus urbis nostra aetate visitarunt Seetzen et Legh; vid. *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 268. הַבָּמוֹת si sumatur pro nomine proprio urbis, est fortasse eadem quae *Bamoth-Baal*, ad austrum *Hesbonis* sita, Jos. XIII, 17. Tunc statuendum erit ἀσύνδετον, et verba vertenda, *ascendit Baitham, et Dibonem, et Bamotham*, scil. מוֹאָב, quod repetendum est ex commate antecedente. Sed quum הַבָּמוֹת careat copula, et He Demonstrativum habeat ab initio, rectius haud dubie sumitur proprio significatu *editioris loci collisve*, cujusmodi loca aris et idolis sacrare solebat vetus superstitio. Hinc הַבַּיִת et דִּיבוֹן nominative erunt accipienda, ut non intelligantur urbes, ad quas *Moab* ascensurus sit ut fleat, sed quae ipsaemet ascensurae sint ad excelsa, ut fleant. Hoc sensu et Doederlein vertit: *Abaithitae et Dibonitae ad sacella ascendunt, ut ibi plorent.* Illarum urbium incolae

colae ad famam ſubitaneae calamitatis conſcendunt *colles*, ut in fanis ibi exſtructis, lacrymas coram idolis profundant, eorumque, oblatis hilaſticis, opem implorent, quod noſter expreſſe dicit infra Cap. XVI, 12. עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל *ſuper Nebone et ſuper Medaba ululat Moab.* יָלַל, unde in Hiphil הֵילִיל, eſt ad ſonum imitatione formatum verbum hincque in linguis aliis pluribus ſimiliter reperiendum; Arab. ولول, Graecis ὀλολύζειν, Latinis *ejulare, ululare*, Germ. *heulen*. Saevis miſtus plangoribus Moabitarum perſonuit ejulatus. *Nebo* oppidum fuit trans Arnonem, in primis finibus hujus tractus, apud montem ejusdem nominis, cui inde nomen (non urbi a monte, ut Bonfrerius autumat; nam proprium montium illorum nomen עֲבָרִים fuit, vid. Deut. XXXII, 48. 49.), in quo montano, quod ad ortum attigit campeſtria Moabi, Moſes diem obiit. Habuit ab ortu *Aroër*, ab occaſu *Baal-Meon*, uti liquet ex 1 Chron. V, 8. Veſtigia hujus loci fortaſſe ſuperſunt in كفر نبوا, de quo *Ibn Abd el Chacki*, in Lexico ſuo Geographico, cujus verba attulimus ad Num. XXXII, 3. Hieronymus: „Super Nebo, et ſuper Medaba, nobiles civitates, ululabit univerſa provincia. In Nabo enim erat Chamos idolum conſecratum, quod alio nomine appellatur Beelphegor." Vid. *Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 41. *Medebam* ſitam fuiſſe ad ſeptentrionem et occaſum *Aroeris*, liquet ex Joſ. XIII, 9. 16. *Aroer* autem ad Arnonem erat extremus terminus fortis auſtralis Rubenitarum, cf. infra ad Cap. XVII, 2. Cf. de utraque urbe libr. noſtr. citat. Vol. II. P. I. p. 267. 270. בְּכָל־רָאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּרוּעָה *In omnibus capitibus calvities, omnis barba raſa.* Pro רָאשָׁיו legunt ראש tres codd. Kennicottiani, duo Roſſiani, et fortaſſe jam Alexandrini; extat quoque ita apud Jerem. XLVIII, 37. Unus codex Roſſianus בְּכָל רָאשֵׁם exhibet, et Chaldaeus. Pauci alii cum bibliis et prophetis Soncinenſibus defective ראשר. In hac variantium lectionum diverſitate vix definiri poterit, quae ſit genuina; nec multum intereſt, nam ſenſus ſemper idem

idem manet, intelliguntur *capita tonsa Moabitarum lugentium.* Eadem lectionis diversitas est in גְּדוּעָה, pro quo codices multi, plurimique libri impressi גְּרוּעָה, cum Resch, legunt. Verum quum גָּרַע et גָּדַע utrumque denotet *abscindere, succidere,* Arabica et Syriaca dialecto consentientibus, discrepantia illa nullius est momenti. Ceterum *capitis tonsionem* et *barbae abscissionem* gravem pingere luctum, notum est. Cf. supra III, 24., infra XXII, 12. Jerem. XLI, 5. Mich. I, 16. Saepe quoque Homerus memorat, in funere praesertim Patrocli, *Iliad.* XXIII, 46. 47.

Κείρασθαί τε κόμην· ἐπεὶ οὔ μ' ἔτι δεύτερον ὧδε
Ἵξετ' ἄχος κραδίην, ὄφρα ζωοῖσι μετείω.

Totonderoque comam; haud enim posthac iterum sic invadet dolor cor, quamdiu vivis interero.

Et *Odyss.* IV, 197. 198.

Τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσι
Κείρασθαί τε κόμην, βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν.

Hic nimirum et honos solus est miseris mortalibus, tondereque sibi comam, profundereque lachrymas a genis. Unde et Alexander, ubi, mortuo Hephaestione, ingenti victus dolore, non sibi modo comam capitis absciderat, sed et militibus jusserat abscindi, Ὁμηρικὸν πάθος δρῶν Aeliano dicitur *Var. Histor.* Lib. VIII, 8.

3. Ad famam urbium primariarum jam expugnatarum, et adventantis hostis ad ceteras jam capiendas, alii se conferunt in *fora,* alii tecta aedium conscendunt, ut certius quid de motu hostis, aut spei metusque caussis rescîscerent, aut etiam de salute publica in extremis deliberarent, et seniorum consilia scîscitarentur. בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק *In plateis se succingunt sacco.* Loca quaelibet extra aedes חוּץ et חוּצָה appellabant Hebraei. חָגַר שָׂק *misera injecta veste* acriorem prodere dolorem, pertritum Hebraeis scriptoribus. שַׂק, a שָׁקַק, Arab. شقق, *fidit, laceravit,* quo significatu Syri etiam usurpant, Aurivillio denotat *vestem scissam,* quam

quam non Hebraeis modo, sed et populis aliis gravioris luctus vulgare fuit indicium. חָגַר proprie *ad mediam corporis partem quidpiam adstringere*, hinc חָגַר בְּמָתְנַיִם 1 Reg. XX, 32. Ezech. XXIII, 15. *circa lumbos accingere*, dein sensu latiori, *induere*. עַל־גַּגֹּתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל *In tectis et foris cuncti ejulant*. גַּגּוֹת, *tecta aedium*, fuisse olim in Oriente, et esse etiam hodie, plana variisque obeundis vitae partibus idonea, notissimum est. Infra XXII, 1. Hierosolymitani quoque tecta conscendunt ad famam exercitus adventantis Sanheribi. רְחוֹבוֹת a רָחַב, *latus fuit, in latitudinem extensus*, dicuntur latius patentia loca, plateae, fora, compita, quae majorem capiunt concursantium numerum. Huic autem voci, aeque ac praecedenti גַּגּוֹת adjunctum pronomen feminini generis כֻּלֹּה respicit fortasse nomen aliquod, a propheta non expressum, et cogitatione ab eo spectatum, haud dubie עִיר, *urbem*, cujusmodi ellipticae constructionis exempla alia etiam occurrunt. Iisdem vere verbis, sed diversa eorum junctura, questus periturae gentis enarrat Jeremias, XLVIII, 38. עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד, *super omnia tecta Moabi, et in plateis urbium ejus, totus ipse in luctum conversus est*. יֹרֵד בַּבֶּכִי non denotat *descendere* ex tectis *cum fletu*, sine solatio redire, ut vulgo interpretati sunt, proprietatis linguarum Orientalium ignari; sed, *lachrymis totum diffluere, in fletum se immergere totum, se lachrymis proluere, in Thränen zerfliessen*, patrio nos sermone diceremus. Docuit id et extra omnem dubitationem posuit A. Schultensius in *Origg. Hebrr.* L. I. Cap. VI. §. XXXV. p. m. 97. Solennis Arabum loquutio العين وردت البكا, הָעַיִן יָרְדָה הַבֶּכִי, *oculus descendit fletum*, pro eo quod plenius effertur: *multo flumine lachrymarum ora genasque humectare; lachrymarum veluti rivis atque imbribus totum immadescere*. Hinc Anonymus in Hamasa: وكنت أذود العين أن ترد البكا, *abegi oculum, ne fletum descenderet*. Cf. Jerem. IX, 17. XIII, 17. XIV, 17.

4. וַתִּזְעַק

4. וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה *Clamorem edit Hesbon et Eleale.* זָעַק, Arab. زعق et نعق proprie dicitur de iis, qui diro prehensi terrore ac periculo vociferari solent intentius, ut alii ad opem ferendam concitentur. Quod incolis accidit, tribuitur ipsis urbibus, metonymia in aliis quoque linguis sueta. *Hesbon* autem fuerat olim Sihonis, Amoraeorum regis, Num. XXI, 25., ubi not. cf., quo devicto, Rubenitis cessit, Jos. XIII, 17., hisque postea, ut ex h. l. patet, a Moabitis erepta. Eminuisse hanc urbem inter Moabiticas civitates, Jeremias docet, qui XLVIII, 2. תְּהִלַּת מוֹאָב *gloriam Moabi* eam appellat, positam in montibus, qui e regione erant Jerichuntis XX. a Jordane milliaribus distantem, si habenda fides Eusebio, qui *Elealem*, obviam quoque Num. XXXII, 37., ad quem locum not. cf., grandem dicit villam, in primo milliari ab Hesbone. De utraque urbe vid. *Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 266. et p. 265. עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם *Usque ad Jahaz auditur vox eorum.* Tanta est vociferatio eorum, nempe incolarum, qui designantur pronomine masculino, ut audiatur Jahazam usque. Variata paullo dictione idem legitur Jerem. XLVIII, 34. עַד־יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם, *Jahazam usque edebant clamorem suum.* Duplex videtur fuisse יַהַץ, una Arnoni propior, in limite ditionis Amoreae, quo progressus cum exercitu Sihon, ab Israelitis magna affectus clade, occubuit, Num. XXI, 23. seq. Deut. II, 32.; altera, teste Hieronymo, in termino Moabiticae regionis, mari mortuo imminens, quae si hic cogitetur, sensus erit, ad extremos usque fines Moabitidos pervagatas fuisse quiritantium voces. Vid. libr. nostr. citat. Vol. II. P. I. p. 270. עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ *Quia expediti milites Moabi vociferantur.* עַל־כֵּן plures referunt ad communem planctum et ejulatum, in hanc sententiam: communis hic omnium incolarum ejulatus, planctus, desperatio, efficiet, ut ipsi quoque milites animum remittant, et, quum deberent barritum facere, et hosti alacriter occurrere, extollant vocem planctus et ejulatus, victi dolore et desperatione. Verum

quum עַל־כֵּן cohaereat cum extremis Versus verbis, נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ, *aegre cuique est,* rectius vertitur *propterea quod,* quomodo et sumendum Vs. 7., ut designet, caussam inter alias hanc quoque esse communis luctus, quod milites Moabi ipsi quoque ululent, motu et desperatione victi. חֲלֻצִים, *expediti, alacres* (coll. Syr. ܙܪܝܙܘܬܐ *alacritas* et ܙܪܝܙܐܝܬ *accincte, alacriter*) scil. ad bellum, sunt *milites*, ad militiam vel pugnam, depositis impedimentis, rite instructi, quam esse genuinam vocis significationem, satis constat, cf. 2 Chron. XXVIII, 14. Alexandrini verterunt ὀσφὺς τῆς Μωαβίτιδος, Syrus, ܚܨܘܗܝ *inguina ejus.* Ii haud dubie extulerunt חֲלָצָיו, quod placet Lowtho et Koppio, qui *intensissimos clamores* hac phrasi significari existimant. Sed ut taceam, Alexandrinis et Syro opponi posse Aquilam, qui ἐξώμιος vertit, i. e. *cui nuda brachia sunt et exserta* (nam ἐξώμις apud Suidam T. I. p. 778. edit. Kuster. est *tunica, non tegens brachia*), quod apud antiquos decere virum et maxime militem putabatur, cf. Virgilium *Aeneid.* IX, 616., ubi in opprobrio est, *et tunicae manicas et habent redimicula vittae;* porro Symmachum, Chaldaeum, Hieronymum, qui omnes חֲלָצָיו legerunt; obstat maxime verbum הֵרִיעוּ, a רוּעַ, *vociferari, barritum edere, jubilare, clamare prae consternatione*, sumitur enim in bonam et malam partem. Accedit, quod in nostro qui dicuntur חֲלֻצֵי מוֹאָב, apud Jeremiam XLVIII, 41. appellantur גִּבּוֹרֵי מוֹאָב, *viri fortes Moabi.* נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ *Anima ejus*, i. e. cujusque ipsorum, *concidit.* יָרַע enim Arabicum ورع, denotat *gravi timore agitari,* et in origine fortasse, quam יְרִיעָה, *aulaeum,* quasi *leviori cuilibet cedens impulsui*, prodiderit, *huc illuc jactari vibrarique,* uti solent, quorum animus instanti metu concutitur. Syrus, Chaldaeus et Vulgatus verbum nostrum ad רוּעַ retulerunt; consentiunt enim in *clamandi* et *vociferandi* significatione, nec contextu, nec linguae analogia faventibus. Alexandrini: ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνώσεται, quod, quum sensum prope nullum admittat, manifesto debetur errori,

errori, quo Daleth loco *τοῦ* Reſch (יִרְעָה) interpres legit. Obſerva ceterum paronomaſiam in יָרִיעוּ et יָרְעָה.

5. Converſio haec rerum in Moabitide adeo eſt funeſta, ut prophetae ipſi miſerationem et condolentis ſenſa pectoris eliciat. לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק *Cor meum propter Moabum clamat.* Plenius id a Jeremia XLVIII, 36. expreſſum: לִבִּי לְמוֹאָב כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה, *cor meum Moabi cauſſa, inſtar tibiae, ingemiſcit;* cf. infra XVII, 11. XXI, 3. 4. Jerem. XXIII, 9. Pro לִבִּי Alexandrini haud dubie legerunt לִבּוֹ, vertunt enim *ἡ καρδία τῆς Μωαβιτίδος βοᾷ.* Sic quoque Chaldaeus. Quod Lowth, Michaelis, Doederlein, Struenſee ſequuti ſunt. Sed propter locum parallelum, Jerem. XLVIII, 36., in quo haec mutatio non poteſt admitti, jam Dathius vidit, in hoc quoque loco receptam lectionem eſſe praeferendam. Verba בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה interpretibus multum negotii faceſſerunt. בְּרִיחֶהָ Hieronymus *vectes* vertit, qua ſignificatione haec vox ſaepe occurrit, veluti Exod. XXVI, 26. Pſ. CVII, 16. Hieronymum ſequuti quidam recentiores, *vectes* interpretantur vel *fortes milites,* qui ſicut vectes tutari ſolebant portas urbium, et ſubaudiunt *fugiunt,* vel *clauſuras, munitiones* (ut Amos I, 5. וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק *confregi Damaſci vectes,* i. e. portae vectes), i. e. munitiones limitaneas, quibus, tanquam vectibus, aditus et exitus regionum praecluduntur. Sic Junius, qui verba inde a Verſus initio ita reddit: *animus meus Moabum inclamabat, clauſuras ejus Tſoharem usque,* quae ita explicat: tam magna voce contendo, ut mea vox ipſos Moabitarum terminos et lacum Aſphaltitem praetervolans, Judaeam quoque perſonet, quae terminatur Tſohare. Alexandrini pro בְּרִיחֶהָ ponunt *ἐν αὐτῇ,* quaſi legiſſent בָּהּ. Syrus ܒܪܘܚܗ habet (*cor meum ſuper Moabe ululat in ſpiritu ſuo*); legit fortaſſe ברוחה. J. D. Michaelis *Biblioth. Orient.* T. XIV. App. p. 5. 6. בְּרִיחֹה effert, ut רִיחֹה ſit nomen urbis *Jerichuntis,* quam Arabes vocant ريحا, conjicit autem, hanc urbem tempore illo Moabitici fuiſſe juris, ita ut quatuor nominari

Mm 2 pu-

putentur urbes in finibus Moabitarum, versus Austrum, Septentrionem, Occidentem et Orientem remotissimae, totaque adeo Moabitis dicatur vastis clamoribus inhorruisse. Verum multo aptius haud dubie verbum בָּרַח hic sumitur notione *fugiendi*, quam et Chaldaeus hic tenet ac Saadias, quorum ille habet: לְמֶעְרַק *ad fugiendum* usque ad Zoar; hic مهربة *in fugam conversa.* Eam significationem omnes, quos vidi, recentiores sequuti sunt. Pro בְּרִיחֶהָ legendum est plene בְּרִיחֶיהָ, quod exhibent codd. Kennicottiani *quadraginta duo*, et Dathius quoque atque Aurivillius probant. בְּרִיחֶיהָ autem positum est pro בְּרִיחָיו, quoniam nomina gentium alias ut masculina construuntur, ex generis enallage, quae multis hujusmodi enallagis in lingua hebraea et cognatis frequenter obviis defendi potest. Designantur voce בְּרִיחֶיהָ profugi, qui ex interiore Moabitide lacum Asphaltitem versus fugerent, quasi illinc in Judaea perfugium quaesituri, ut in ejus solitudinibus laterent. צֹעַר urbem sitam fuisse juxta maris mortui litus maxime australe, apparet ex Genes. XIII, 10. XIX, 22. 23. 30. Deut. XXXIV, 3. At עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה, si locus excipiatur parallelus Jerem. XLVIII, 34., nusquam alias reperitur. Perquam igitur incertum, utrum sint nomina propria urbium, an appellativa. Prius contenderunt Michaelis et Doederlein, qui comprobat Lightfooti sententiam (*Chorograph. Joanni praemiss.* C. III. §. VIII.), עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה esse nomen loci, qui dicatur *Eglah tertia*, respectu duorum aliorum locorum cognati soni, vel *Eglah Ducissa*, aut *Nobilis*, a שָׁלִישׁ, *dux*, *tribunus.* Et quum apud Ptolemaeum urbis cujusdam Νέκλα, haud longe a *Zoare* dissitae, mentio fiat; Lightfootus nostram עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה et Ptolemaei Νέκλα unum idemque oppidum esse censet. Refert quoque huc Josephi (*Antiqq.* L. XIV. c. 2.) Ἄγαλλα, quae numeratur inter alias, apud nostrum memoratas urbes, Ἄγαλλα, Ἀθώνη, Ζωάρα, Ὀρώναι. Verum Ἄγαλλα videtur fuisse אֶגְלַיִם, quod infra Vs. 8. occurrit. Addit tamen Doederlein, nostrum עֶגְלַת forsan

esse

esse Abulfedae (*Tab. Syr.* p. 13. et 92.) عَجْلُون, *Aglun*, quod hodie est nomen urbis cum arce, ad latus orientale montis Gaur. In versione tamen posuit: *ad Eglon tricomium* (pertingunt voces querulae Moabitarum), sequutus conjecturam viri cujusdam eruditi in *Actt. Eruditt. Lipf. Supplemm.* T. VI. p. 336., subaudiendam hic esse vocem קִרְיָה, et intelligi locum, tribus vicis constantem, qualem Graeci *tricomium*, sive *Tripolin* appellare solerent. Id tamen ad analogiam nominis רְמָתַיִם Gesenius alio modo exprimendum fuisse judicat. Ipse עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה vertendum existimat *Eglath tertiae* scil. vicis (coll. שְׁלִישִׁיתָה pro שְׁלִישִׁית Ezech. XXI, 19. al. 14.), i. e. Eglah tertia, ut significetur tertia quaedam Eglah urbs, praeter duas alias hujus nominis urbes, forsan eadem, quae apud Abulfedam, ut vidimus, *Aglun* vocatur, extra Moabitidis fines septentrionales sita. Pro nomine proprio urbis cujusdam verba nostra habuerunt quoque Dathius et Henslerus, quibus et nos accedere haud dubitamus. Omisit vero noster particulam copulativam ו ante עֶגְלַת, ideo, puto, ut ipsa verborum structura fugientium festinationem exprimeret. Sed veteres omnes verba עֶגְלַת־שְׁלִשִׁיָּה pro appellativis habuerunt, et quidem pro cognomine urbis *Zoar;* vertunt enim: *usque ad Zoarem, vitulam triennem.* Placuit id e recentioribus Hezelio quoque, qui Zoarem appellari putat *vitulam triennem*, quod post *ter* repetitam destructionem *ter* iterum restituta esset. Sed ex quibusnam monumentis historicis id constat? et, si vere oppidum illud *ter* restitutum esset, quaenam caussa cogitari potest, cur vates hoc ipsum de hac ipsa urbe memoraret hoc carmine, quo, quasi ut fugientium festinationem eo vividius exprimeret, in nulla nominatarum urbium moratur? Idem valet de Vatabli sententia, Zoari *vitulae triennis* nomen tributum esse, quod comparari posset vitulae trienni, formosae, forti et in robore suo. Sed omnes fere e recentioribus, qui עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה pro nominibus appellativis habent, ea conjungunt cum priore commatis membro, et

ita

ita quidem, ut verba nostra referant vel ad *Moabum*, vel ad *clamores* (לִבִּי יִזְעָק). Qui עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה sumunt pro epitheto, *Moabiticae genti* a propheta tributo, habent certe, quo huic sententiae speciem quandam addere possint. Solent enim poetae Hebraei nomina nonnumquam effingere, quibus significant, personis aut gentibus quae acciderent, aut in posterum imminerent. Ac tametsi nostris moribus humile putetur, nec ferendum, si vitulae aut vaccae appellatione gens quaedam notaretur, veteribus tamen, qui in re pastoritia, nil per se indecorum, aut probis auribus non tolerabile spectabant, videbatur aliter. Israeliticus populus, in Deum rebellis, cum פָּרָה סֹרֵרָה, *vacca refractaria* comparatur, Hos. IV, 16., et X, 11. Ephraim עֶגְלָה מְלֻמָּדָה *vitula assueta* triturationi. Aegyptum עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה *vitulam pulchram* nuncupat Jeremias Cap. XLVI, 20., et L, 11. Babylonios imagine עֶגְלָה דָשָׁה *vitulae in gramine subsultantis*, sistit. Haud alienum igitur, si, praeeunte Alexandrino, putemus, Moabiticam gentem, aut regionem a Jesaja vocatam *vitulam trimam*, h. e. multo vigore et alacritate huc usque insignem, גברתנית *robustam*, ut Jarchi explicat; ut eo tristiorem ostenderet fore casum, quo nupera exuti securitate et opulentia Moabitae, suis e finibus procul abigerentur. Id placuit Gesenio. Probaverim et ego hanc sententiam, nisi עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה nimis remotum esset a מוֹאָב; quod ipsum obstare videtur Aurivillii interpretationi, quae haec est: „Hebraeo שָׁלַשׁ respondere poterit سلس *mente destitui, insanire* (quam significationem confirmat ex *Camuso*). Si posito hoc significatu, concipiatur adjectivalis forma שְׁלִשִׁי, et in feminino שְׁלִשִׁיָּה, vel, uti habent nonnulli codices, שְׁלִישִׁיָּה, quod analogice sumi poterit pro substantivo, עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה erit *vitula dementiae*, h. e. pro more Hebraeae constructionis, demens, sui non compos, omnis inops consilii. Sique porro בריחה legatur, uti ferunt litterae, forma sive participii sive adjectivali, בְּרִיחָה, *aufugiens*, perfacilis et liquida haec vocum constructio exsistet: *ad Zoaram usque*, locum disjunctissimum, *fuga sese proripit fugiens*, velut oestro

oeſtro percita, *vitula*, h. e. Moabitarum gens, amens nunc, et prae terrore vix ſui conſcia; quod extremae imaginem perturbationis, qualis jam Moabitarum, adprime repraeſentabit.“ Sed vocem שְׁלִישִׁיָּה tam ſaepe in V. T. *tertiae* ſignificatu obviam hoc ſolo loco alia ſignificatione uſurpari, cujus nulla in codice hebraeo veſtigium exſtat, parum eſt veriſimile. Sunt haud pauci, qui cum Bocharto *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XLI. T. I. p. 445. edit. Lipſ. עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה referant ad יִזְעָק, vertantque: *cor meum clamat*, i. e. ego clamo propter *fugitivos ejus ad Zoarem*, tanquam *vitula trima*. Ita vertendum eſſe colligit e loco parallelo Jerem. XLVIII, 34. *Edent vocem ſuam a Zoare usque ad Horonajim* ſicut *vitula triennis*. „Et cum natura bovis,“ addit, „recte convenit, qui ab Homero vocatur *ἐρίμυκος*, id eſt, *μεγαλόφωνος*, *magnae* et *contentae vocis*. Et propheta feminae magis, quam maris meminit, quia in ſolo hoc genere femina eſt vocalior, teſte Ariſtotele *Hiſt. Animal.* L. IV. ſub finem. Feminam tamen in bubulo genere non quamvis vates profert, ſed *triennem*, qua aetate vox plenior, quia tum robur firmius.“ Paullo aliter Vitringa: „*cor meum clamat propter Moabum. Fugitivi ejus usque ad Zoarem* vagantur, *vitula trima*, i. e. boatum edentes ejulando et plangendo ut *vitula trima*.“ De quibus penes lectorem eſto judicium. כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ *Ad adſcenſum Luchith* quod attinet, *cum fletu eum adſcendet.* כִּי redundat, ut ſaepe. Alexandrini fortaſſe legerunt בָּךְ יַעֲלוּ, habent enim: *πρὸς σε ἀναβήσονται*· nam quod apud Procopium tanquam Alexandrinorum interpretatio adducitur; *ὅτι ἀναβάσει τῆς Λουεὶθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβήσεται ἐν αὐτῷ*, videtur juxta textum hodiernum immutatum eſſe. J. D. Michaelis pro בּוֹ legere mallet בֶּכִי, quod extat in parallelo loco Jerem. XLVIII, 5., et verba ſic conjungit: בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי, *Weinen erhebt ſich über Weinen.* Sed nulla eſt cauſa, cur lectionem receptam deſeramus. לוּחִית quis fuerit locus, vel fortaſſe urbs, non liquet. Fit enim ejus hic tantummodo mentio, et in parallelo Jerem. XLVIII, 5. Satis tamen vel hinc colligas,

ligas, fuiſſe tractum vel clivum editiorem in extremis Moabitidis, quo in convallibus ibatur in Arabiam et Zoaram. Id convenit traditioni Euſebii et Hieronymi, quorum ille: *Λουεὶθ, μεταξὺ Ἀρεοπόλεως καὶ Ζοαρῶν, κώμη νῦν καλουμένη Λουείθ.* Hieronymus: *Et eſt usque hodie vicus inter Areopolim et Zoarum, nomine Luitha.* כִּי דֶּרֶךְ חֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ *Quia via Choronaimorum clamore fracturae quiritantur.* Sed vocula כִּי hic pariter redundat, ut in ſententia praecedente, et negligitur a Jeremia in parallela ſententia, XLVIII, 34. זַעֲקַת שֶׁבֶר, *clamor fracturae,* quo ſignificatur *clamor,* qualis excitari ſolet tempore magni infortunii. Vix opus notare, nomen שֶׁבֶר, quod in re, quae *confringitur et excutitur*, propriam ſedem habet, poni de *clade* quavis *exitiabili.* Per *σύντριμμα* vertunt Graeci, obvium etiam Rom. III, 16. De יְעֹעֵרוּ autem, quod nusquam alias extat, et dubiam inſuper formam habet, difficilius dictu, quid proprie ſignificet. Haud improbabilis ſententia eorum, qui ad עור; *excitare*, referunt, ducentibus etiam illuc Syro, veteri Latino, et Aquila, poſterius hemiſtichium hunc in modum transferente: *ὅτι ἀναβάσει τῆς Λουεὶθ ἐν κλαυθμῷ ἀναβήσεται ἐν αὐτῷ, ὅτι Ὡρωναΐμ κραυγὴν συντριμμοῦ ἐξαναγεροῦσιν*, eritque tum geminata prima radicalis, loco tertiae. Jarchi *vociferabuntur* interpretatur, et verbum עער Aramaicum eſſe ait, quod exſtet in Chaldaica translatione Jeſaj. XVI, 10. et Jerem. XLVIII, 33.: יְשַׁעֲרוּן בְּקָלְהוֹן *vociferantur voce ſua.* Neutro tamen loco in libris noſtris editis legitur. Poſſit eſſe pro יְרוֹעֲעוּ, juxta illud infra XVI, 10. לֹא יְרוֹעַע *non habebitur vociferatio.* Minus idoneum, ut ſive רִיעַ, quod Vs. 4. aderat, cogitetur, ſive Rabbinorum עַרְעֵר, *contendere et litigare*, quod editiori iſtud et quiritanti voce nonnumquam ſolet fieri, ſive ut alluſum putetur ad nomina urbium in Moabitide, עַר et עֲרֹעֵר. Gesenio יְעֹעֵרוּ eſt pro יְעַרְעֵרוּ *excitabunt*, ſcil. clamorem, ejecta litera ר priori, pro more Aramaico, ut ܓܝܓܠܐ pro ܓܠܓܠܐ *rota*, ܫܝܫܠܬܐ pro ܫܠܫܠܬܐ *catena.* Sufficiat, ſi vel dubia

dubia manſerit forma vocis Grammatica, rem tamen ipſam, quam propheta voluit, haud eſſe obſcuram; eandem videlicet, quam expreſſit Jeremias, Cap. ſaepius citato, Vs. 5., verbis paullulum mutatis: צָרֵי צַעֲקַת־שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ, *magna ſub miſeria extorti clamores audientur.* In qua Moabitidos parte ſita fuerit olim urbs חֹרֹנַיִם, monſtrari hodie non poteſt; neque enim praeter noſtrum et Jeremiam, ſcriptores Hebraei alii, aut antiqui ceteri, de illa quidquam tradiderunt. An ſit eadem, e qua חֹרֹנִי dictus *Sanballat*, Nehem. II, 10. 19. incertum, nec, ſi ſciretur, magnopere juvaret. Josephus quidem *Antiqq.* L. XIII. c. 15. inter urbes Moabiticas Ὀρώνας quoque nominat, ſitum vero non definit. Quoniam Jerem. XLVIII, 5. מוֹרַד חֹרֹנַיִם, *deſcenſus Honoraim*, poſt מַעֲלֵה הַלֻּחִית, *aſcenſum Lubitae* proxime ponitur, et Vs. 34. Zoari adjungitur Horonaim, credi haec poterit modico intervallo a Zoare abfuiſſe, et tendentibus in Zoarem praebuiſſe tranſitum.

6. Explicat poeta rationes luctus incolarum Moabitidis. Arva et prata hucusque laeta fontibusque irrigua exareſcunt et inculta jacent, fontibus ab hoſtibus obturatis et ſuppreſſis. Hezelio vero et Aurivillio hic Verſus continere potius videtur cauſſam fugae et relinquendae priſcae regionis; poni autem illam in aquarum defectu, ut nihil amplius ſupereſſet graminis in agris pratisque, et in fontium obturatione et ſuppreſſione, per hoſtem facta, vid. 2 Reg. III, 25., ubi Hebraei impreſſione in Moabitidem facta arbores frugiferas cecidiſſe, agros lapidibus oppleviſſe et fontes obturaſſe narrantur. כִּי Verſus initio, uti alterum, quod ſecundum hemiſtichium inchoat, pendet a verbis לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק *cor meum propter Moabum clamat*, Vs. 5. כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ *Nam aquae Nimrim deſolationes merae erunt.* *Aquis Nimrim* videtur lacus aut fons cum inde orto rivo ſignificari ad locum נִמְרָה, *Nimra*, dictum, Num. XXXII, 3. et בֵּית נִמְרָה, Num. XXXII, 36. Joſ. XIII, 27., urbem in tribu Gaditarum, haud procul a Jordane. Ejus urbis

urbis ruinae, quae nomen نمرين *Nimrein* retinuere, exstant Szalto ad austrum, ubi torrens Schoaib in Jordanem influit. Vid. Burckhardt *Itin. Syr.* p. 609., et libr. nostr. *d. bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 273. et Vol. III. p. 55. Pro nomine proprio נִמְרִים habuerunt interpretes veteres omnes. Quae veterum consensio nisi obstaret, non repudianda esset Aurivillii sententia, נִמְרִים esse nomen appellativum. Etenim Arabibus نمر et نمير denotat *aquam liquidam, salubrem, copiosam,* unde מֵי נִמְרִים forent *aquae,* ubi demum cumque in Moabitide huc usque inveniebantur, *liquidae* et *uberes,* quae sane, ubi exsiccatae fuissent, non potuissent sterilitatem non inferre, quae mox describitur. Liceret tum quoque per aquas non fontes modo intelligere, quos arena opplere solitos olim hostes fuisse, e Gen. XXVI, 18. et 2 Reg. III, 25. observat Michaelis, sed et valles humidas, arborumque fertiles campos vel immissa flamma, vel admota securi, ab hostibus vastatos. Substantivum מְשַׁמּוֹת, *vastitates,* praedicati seu adjectivi loco positum, ex idiotismo Hebraei sermonis diritatem rei fortius exprimit, uti et praefixum ל in לִמְשַׁמּוֹת. Jerem. XLVIII, 34. יָבֵשׁ חָצִיר *Exarescit gramen. Adultum gramen,* quod illico possit demeti, atque adeo comburi, est חָצִיר, Arabibus خضير, iisdem litteris. At דֶּשֶׁא, *herbula,* e gremio terrae nuper egressa, quam ورس appellant Arabes, et יֶרֶק, quidquid *viride et succosum* sive herbis fuerit, sive et arboribus, uti docet Exod. X, 15. Arabicaeque consensus dialectus, in qua ورق, Hebraeo יֶרֶק respondens, de *frondibus arborum* ponitur. Notatu denique non indignum, breves questus, et veluti singultus cumulari, nulla interposita copula, quod affectum prae dolore festinantis in sermone aemulatur, tum per gradus quasi adscendere orationem, ut calamitas expingatur, qualem noster etiam Cap. XLII, 15. spectandam dedit.

Ex-

Exaruerat, quod jam aderat, gramen; quod e terra pullularet, nullum eſt; qua demum cunque in parte, priſtini viroris ne minimum quidem cernitur.

7. Itaque inevitabili urgebat fugae neceſſitas. Quae licet turbatiſſima fuerit, incumbente hoſte inopino ſimul et nequidquam repellendo, ſtudent tamen fugientes ſervare quidquid poſſent, oculisque reperirent forte obvium. עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם *Idcirco reliquum quod fecerat, et quod ipſis curae eſt, ſupra torrentem Arabum deportant.* Particula עַל־כֵּן cauſſam indicat, cur ſua ſecum, quoad licebat, properarent auferre, hanc nempe, quod e veteri patria nunc eſſet diſcedendum. Forma feminina יִתְרָה non occurrit niſi hic in Noſtro, et parallelo Cap. Jerem. Vs. 36. Hebraeorum nonnullis eſt quod *redundat, ſuperfluens.* Ita Jarchi: על אשר יתרה עשה תבוא עליו הפורענות הזת *quoniam nimium fecit* Moabus, i. e. modum exceſſit in malis, quibus Hebraeos, ſuos conſanguineos, affecerunt, *ſuperveniet ei haec poena.* Id ſequutus videtur vetus Latinus, qui poſuit: *ſecundum magnitudinem operis,* fortaſſe et Alexandrinus, qui interrogative ponit: *μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι; num quid et ſic ſalvanda eſt?* Aliis יִתְרָה idem eſt quod גָּאוֹן, *faſtus*, coll. infra XVI, 6., ut ſenſus ſit: quod faſtuoſe et inſolenter ſeſe extulit. Sed multo aptius יִתְרָה ea ſignificatione ſumitur, qua forma maſculina יֶתֶר perſaepe in Hebraeo codice occurrit, *quidquid in re aliqua fuerit reſiduum.* In vocibus יִתְרָה עָשָׂה eſt ellipſis *relativi* אֲשֶׁר, ut ſit pro יִתְרָה אֲשֶׁר עָשָׂה, *reſiduum quod fecerit,* quae ellipſis eſt frequentiſſima. Poſt עָשָׂה nominativum aliquem debere intelligi, quisque videt. Aurivillius *hoſtem* intelligit, ut ſit: *reliquum* quod *fecerat* hoſtis, quidquid is, dum late praedabatur, intactum reliquerat. Verum etſi Latine dicitur *reliquum facere* pro *relinquere*; dubito tamen, Hebraeos ita loquutos eſſe. Malumus itaque עָשָׂה *acquirendi, comparandi* ſignificatu ſumere, quae et Geneſ. XII, 5. XXX, 30. Deut. VIII, 17. 18. obtinet, ut

ut sensus sit: *reliquum ejus* quod *acquisiverat Moabus* aliorsum est transportandum. Recte Chaldaeus: שְׁאָר נִכְסֵיהוֹן *reliquum opum eorum.* Saadias: الباقي الذي نبت *reliquum* ejus *quod germinavit,* quod protulit tellus; similiter עָשָׂה aderat supra V, 2. 10. Apud Jeremiam XLVIII, 36. legitur עַל־כֵּן יִתְרַת עָשָׂה אָבָדוּ, ex quo suspicatur Lowthus, a nostro pariter positum esse, quod deinde errore transscribentium exciderit, אָבָדוּ aut אָבָדָה, siquidem in Syro sit ܥܒܪ, *transiit,* in Chaldaeo יִתְבַּזוּן, *spoliabuntur,* et, suppleta Jeremiana voce illa, parallelismus utriusque hemistichii fiat plenior. Sed recte monet Aurivillius, in Syro haud dubie legendum esse ܥܒܕ, *fecit;* Chaldaeum vero, quod per totum fere Versum litteram textus Hebraei deseruerit, parum valere, ubi de veritate Hebraeae scriptionis agatur quaestio. Accedit, quod in Jeremia structura totius commatis valde discrepet, et nec in Alexandrino nec Latino, cognatisque MSS. Hebraeis codicibus, indicium ullum illius sive אָבָדוּ sive אָבָדָה reperiatur. In hemistichio posteriore dubium, *hostesne* an *Moabitae* abstulisse dicantur secum ea, quae propheta proxime antea dixerat. *Hostes* voluerunt Alexandrinus, Hieronymus, Jarchi, Vitringa, Lowthus, et fortasse Syrus quoque et Chaldaeus; quae interpretatio a rei supra narratae pertristi violentia non prorsus aliena erit. Verum quum totum fere carmen in describenda Moabitarum fuga versetur; equidem cum Aurivillio, Doederlinio, Hezelio, aliis, Moabitis tribui existimaverim, quod nunc vates dicit. Asportant opes suas securitatis caussa. Hoc igitur posito, פְּקֻדָּתָם proprie erit *curatum ejus,* i. e. res sollicite ab ipsis custoditae, opes quae sibi curae cordique erant. A פָּקַד, *inspicere, tueri,* unde פְּקֻדָּה, *munus,* quo alicujus curae et perpetuo velut conspectui quidpiam subjicitur et committitur, et פִּקּוּדִים, perfrequenter Davidi in Psalmis, *divina praecepta,* mentis certe ab oculis numquam dimittenda, nec non פִּקָּדוֹן, *depositum,* continue vigilibus tamquam oculis servandum, ne laedatur aut pereat, Aurivillius quod hic legitur,

legitur, פְּקֻדָּה, *rem quamlibet fugientibus sub oculos cadentem* ſignificare exiſtimavit. Quod quaeſitum eſt et minus concinnum. Illas autem ſuas opes *ſuper*, vel *ultra* נַחַל עֲרָבִים dispulſi Moabitae ardebant pertrahere. Quoniam נַחַל et *vallis* et *torrens*, per vallem defluens, Hebraeis dicitur, non ſatis certum, uter ſignificatus hic praeferendus. Poterit, opinor, uterque non male conjungi. Difficilius autem, locum ejusque ſitum definire. Recedit longius Alexandrinus, qui vertit: *ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν Φάραγγα Ἄραβας*; e Syro, quia voces Hebraeas retinuit, parum lucis oritur; obſcurum eſt Chaldaei: *terminus eorum juxta mare occidentale tolletur ab eis.* Nec ſibi conſtat Hieronymus. Ubi dixerat: „pro *ſalicibus* in Hebraeo legimus *Arabim*, quod poteſt et *Arabes* intelligi et legi *Orebim*, id eſt villa in finibus eorum ſita, cujus a plerisque accolae, in monte Horeb, Heliae praebuiſſe alimenta dicuntur, quod nomen propter ambiguitatem transfertur et in corvos, atque occidentem locaque campeſtria;“ dein ſubjicit: „torrentem ſalicum, Babyloniae accipe flumina, Pſ. CXXXVII, 2.;“ et denique: „ſive vallem Arabum, per quam pergitur ad Aſſyrios.“ Primum placuit J. D. Michaeli, transtulit enim *Rabenbach*, qui 1 Reg. XVII, 3. 5. vocatur נַחַל כְּרִית; alteram Lowtho, qui habet: *to the walley of Willows* in notis explicans: *that is to Babylon.* Aurivillius ſignificari putat torrentem *Sared*, זֶרֶד, Num. XXI, 12. Deut. II, 13. per Arabiam transfluentem in mare mortuum; quippe qui jure merito dici potuerit *torrens Arabum*, et quem trajici neceſſe fuerit his, qui e Moabitide tenderent ad Zoarae urbem, quorſum fugientes properaſſe Vs. 5. dicuntur. Veriſimilius quod Gesenius conjicit, נַחַל עֲרָבִים eſſe eum torrentem, qui in termino auſtrali Moabitidis in mare mortuum fluit, a Seezenio *Wadi el-Höſſa*, a Leghio *Nahar el-Hoſſan*, نهر الحصان i. e. equorum fluvius, ſed a Burckhardto *Itin. Syr.* p. 674. verſ. teuton. وادي الاحسا *Wadi el-Ahſa* vocatus, a caſtello hujus nominis. Decurrit per concavam vallem, quae regio-

regionem *Kerek,* quae veteris Moabitidis pars auſtralis erat, a *Dschebal,* veterum *Gebalene,* disterminat.

8. Dum incertae et periculoſae fugae ſeſe dant Moabitae, veriti usquam ſubſiſtere, donec ultra fines oppreſſae ab hoſtibus regionis perveniſſent, fletus ac ploratus latiſſime circumferunt. כִּי הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב *Nam circumdat clamor limites Moabi;* nulla pars erit in tota ditione Moabitica, quae non luctu et clamore perſonet. Si הִקִּיפָה derivetur a יָקַף, ſignificabit *circumdat;* ſi vero cum Aurivillio referas ad נָקַף, vi multo fortiori *contundit* erit. *Metas* regionum Hebraeos vocaſſe גְּבוּל, a primitivo גָּבַל, Arab. جبل, quod *montem* ſignificat, conſuetum, maximeque fidum veteribus populis terminum, nemo jam ignorat. Forſan et Graecis ὄρος, *mons*, et ὅρος, *terminus,* in origine affines fuere. אֶגְלַיִם eadem haud dubie erat urbs, quam Eusebius in *Onomaſtico* vocat Ἀγαλλείμ, illius aetate κώμη, *vicus,* ab Areopoli octo milliaria auſtrum verſus, hinc non valde remota a Moabitarum auſtrali termino. Ἄγαλλα quoque dictam cenſet Relandus, utpote quam aeque ac Zoaram Josephus *Antiqq.* L. XIV. c. 1. inter duodecim urbes Arabicas, ab Alexandro Magno expugnatas, memorat. Ad בְּאֵר אֵלִים quod attinet, conjecit Junius ad verſ. Latin. אֵילֵי מוֹאָב, qui dicuntur Exod. XV, 15., eſſe poſſe שָׂרִים וּנְדִיבֵי הָעָם, a quibus effoſſus בְּאֵר, *puteus,* celebratus Num. XXI, 18., hunccque adeo a Jeſaja nunc indicari. Junii ſententia et Geſenio veriſimilis eſt, quum ſitus extra limites Moabiticos in deſerto conveniat, et verba Cantici Num. XXI, 18. paraphraſin poeticam nominis בְּאֵר אֵלִים exhibeant. Repetendam eſſe in verſione particulam עַד ante אֵלִים, res poſtulat, et linguarum hodiernarum indoles, tametſi, conſuetudine permittente Hebraei ſermonis, haud opus erat, ut in textu poneretur. In יִלְלָתָהּ ultimum ה habet *Mappik* in editionibus vulgaribus, ut ſit generis feminei Pronomen ſuffixum, quod et veteres omnes exprimunt. Referendum erit vel ad gentem Moabiticam, vel ad praecedens

dens זְעָקָה. Sed monet Aurivillius, multo fore efficacius, si ה, Mappik illo destitutum, habeatur pro intensivo paragogico, figaturque accentus in penultima, ut יְשׁוּעָתָה, Pf. III, 3., עַוְלָתָה, Pf. CXXV, 3., עֵפָתָה, Job. X, 22. In Complutensi certe ה in posteriore יִלְלָתָה, et in pluribus codicibus (vid. De-Rossii *Scholl. critt.* ad loc.) in utroque יִלְלָתָה Mappik abest. Ita convenit cum parallelo זְעָקָה. Geminavit vates hanc vocem, ideo haud dubie, ut, repetita tristissimae significationis voce, sonum ipsum ubique percellentis stridoris, auribus aeque legentium ac animis sentiendum praeberet. *Harmonicam imitatricem* vocant poeticae Artis Doctores, suntque in Hebraea poesi minime insolentes earundem vocum ejusmodi repetitiones, quoties major affectus jusserit Genef. XLIX, 22. בֵּן פֹּרָת bis ponitur, similiter Exod. XV, 6. יְמִינְךָ יְהוָה; in Nostro Vs. 1. כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד, tum Cap. mox sequenti Vs. 7. יְיֵלִיל, et LIII, 7. וְלֹא־יִפְתַּח פִּיו, imo in Deborae hymno Jud. V, 12. עוּרִי quater legitur. Non erat igitur, cur Koppius prius יִלְלָתָה tanquam ab elegantia stili poetici abhorrens, voluerit expungi. Graecus, ait, interpres non nisi semel posuit. At habet is ipse prius; et posterius, quod in vulgo edito desideratur. Habuit in textu hebraeo Syrus, qui ܝܠܠܬܗ unum post alterum transscripsit. Habuit Chaldaeus, qui post מְיַלְלִין subjunxit מְצַוְחִין. Habuit vetus Latinus, tametsi loco posteriori vertit: *clamor ejus.* Posterius supplendum censuit Origines in Hexaplari editione Alexandrini textus, sive quod in Graeca quadam versione alia, sive in ipso etiam Hebraeo fonte, repererat. Et in Complutensi editione legitur: *συνῆψε γὰρ ἡ βοὴ τὸ ὅριον τῆς Μωαβίτιδος, τῆς Ἀγαλλεὶμ καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς, ἕως τοῦ Φρέατος τοῦ Ἐλεὶμ ὀλολυγμὸς αὐτῆς,* utrobique expresso יִלְלָתָה illo, quod in Hebraeo bis positum.

9. **Caedes adeo feralis, ut occisorum sanguine vicinus exundet fluvius. כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם *Nam aquae Dimon repletae sanguine.* Per דִּימוֹן eandem significari urbem, quae Vs. 2. dicta *Dibon,* non est dubium, quum utroque nomine appel-**

appellari ſolitam ſuo jam aevo teſtetur Hieronymus, ſitque in linguis Orientalibus frequens, ut *b* et *m*, in nominibus potiſſimum propriis alternent. Videtur autem propheta urbem, quam ſupra *Dibon* dixit, hic *Dimon* vocare, ut alludatur ad דָם, *ſanguinem*, cujusmodi ſimilitudines in ſono vocum captare amant Orientales. Non erat igitur, cur Cellarius *Geograph. Antiqq.* T. II. p. 676. dubitaret, an differente unica in littera, nomine potuerit urbs eadem deſignari. *Aquis Dibonis* videtur Arnon fluvius deſignari, a cujus ripa ſeptentrionali urbs illa haud procul ſita erat; vid. *Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 269. In codicibus nonnullis Alexandrinae verſionis Ῥεμμών dicitur, uti et in Syro *Ribun*, niſi error ſcribae ſubſit, qui *r* pro *d* poſuerit. Verba אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת plerique cum Vatablo interpretantur: *addam ſuper Dimon*, i. e. Dimoni, *additiones*, i. e. novos rivos canalesque recentes in ipſum Dimon; q. d. augebo Dimon ſanguine interfectorum. Aliis vero praeplacet Grotii interpretatio: „ſenſus eſt, novas dabo cauſſas, cur ita merito vocetur is fluvius;" nempe quod דִּימוֹן alludat ad דָם, ut jam monitum eſt. Alii נוֹסָפוֹת non de *aquarum incremento* intelligunt, ſed de malorum ac calamitatum acceſſionibus, quae praeter illam, quam paſſurae ſint, caedem, in Moabitas redundaturae ſint. Chaldaeus: *conſtituam ſuper Dimon* כְּנִישַׁת מַשִׁרְיָן *congregationem exercituum*. לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה *Elapſis Moabitarum leonem*, leones, ſcil. conſtituam (אָשִׁית), immittam, *atque reſiduo terrae*. *Leonibus* h. l. vix dubium eſt ſignificari hoſtes truculentos et ſaevos, ut Job. IV, 10. Pſ. XXII, 22. Nah. II, 12. 13. Hieronymus: „Quod ait: *ponam ſuper Dimon additamenta*, et quaeſtionem facere videbatur, quid eſſet, ſequenti verſiculo demonſtravit dicens: *his qui fugerint de Moab leonem, et reliquiis terrae*, ut etiam qui fuga lapſi ſunt, a beſtiis conſumantur [Cf. Levit. XXVI, 22. Jerem. V, 6. XV, 3. 2 Reg. XVII, 25.]. Quamquam et per metaphoram leonem, regem hoſtium, poſſumus intelligere, ut potentiam ejus, quaſi rugitum, nemo evaſerit." Ita Chal-

Chaldaeus, qui pro אַרְיֵה posuit מַלְךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ, *regem cum exercitu suo*, quem *Nebucadnezarem* censet Vitringa, אַרְיֵה quoque appellatum Jerem. IV, 7., indeque simul collegit, Prophetam ad cladem, a Babyloniis demum inferendam, quamque potissimum denunciet Jeremias Cap. XLVIII. respexisse. Aurivillius אַרְיֵה, *leonem*, Moabum appellari censet, tum ob priscam illius potentiam, tum adversus Israelitas vim efferam, tum et immanem, cujus accusatur Cap. seq. Vs. 6. superbiam. Ad Moabum vero אַרְיֵה referens tanquam praedicatum, hemistichium posterius conjungit cum priori, hunc in modum: *plenae jam sunt aquae Dimonis sanguine; juxtaque Dimonem ut auctiores fluant, faciam* his, aut per hos, *qui evaserint inter potentes nuper et audaces Moabitas, quique ex Adama traxerunt originem*, i. e. ne fuga quidem se eripere poterunt, si qui primum hostium impetum fefellerint; sed sub fuga ipsa occidentur, fusoque sanguine נוֹסָפוֹת, *augmenta*, dabunt praetereunti fluvio. Quae quidem interpretatio artificiosior videtur. Nec admittenda Doederlinii explicatio: *eumque* (rivum Dimonis) *irriguum faciam fugitivis Moabitis et reliquiis Adamae*, nempe sanguine eorum. אַרְיֵה toties indubia *leonis* significatione obvium, hoc solo loco positum putat pro אַרְוֶה *humectabo, irrigabo*. Nomine אֲדָמָה sunt qui urbem intelligant, cui nomen olim *Adama*, ex Graecorum interpretum pronunciatione, unam e quatuor misso de coelo igne eversis. Quae sententia probatur Kochero maxime ideo, quod ה demonstrativo vox careat, Zephaniasque vates II, 9. eidem populo consimili sententia malum intentaverit. Sed nomen urbis illius constanter scribitur אַדְמָה, non אֲדָמָה, ut h. l. est, vid. Genes. X, 19. XIV, 2. 8. Hos. XI, 8. Nec satis concinne Moabitica terra *reliquum Adamae* urbis vocata fuerit. Syri interpretis verba in Bibliis Polyglottis ita sonant: ܘܐܬܪܐ ܥܠ ܐܝܠܝܢ ܕܡܫܬܘܙܒܝܢ ܡܢ ܡܘܐܒ *et cogitabo super iis, qui evaserint ex Moabo*; quasi pro אַרְיֵה legisset וְאֶהְגֶה. Sed haud dubium, pro ܘܐܬܪܐ legendum esse

ܘܐܪܝܐ *et leonem.* Ceterum verba וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad initium Capitis sequentis refert Syriacus interpres, probante et sequente Schellingio, ut mox videbimus.

Cap. XVI, 1. Alloquitur propheta gentem Moabiticam: שִׁלְחוּ כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן *Mittite agnum* s. *agnos dominatoris terrae,* in tributum, ex pacto vetere, *a Petra desertum versus ad montem filiae Zionis.* Quibus verbis clarum est prophetam commendare Moabitis, ut sibi gratiam concilient et protectionem regis Judaici, debitam exhibendo obedientiam, solvendoque tributum agnorum, a Davide olim impositum, quod exigendi jus successoribus Davidis legitime competebat. Davidem enim sibi obnoxios fecisse Moabitas, eosque tributum illi pependisse, legimus 2 Sam. VIII, 2. Deinde etiam Mescham, Moabitarum regem, regibus Israeliticis, usque ad Achabum, tributum agnorum et arietum pependisse, narratur 2 Reg. III, 4. Eum terrae tractum, quem Moabitae olim tenuere, etiamnum pecudibus, praesertim oviariis et caprinis abundare, testantur qui nostra aetate illas regiones invisere; vid. libr. nostr. *die bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 129. et Vol. III. p. 53. Chaldaeus: יְהוֹן מַסְּקִין מִסִּין לִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל *deferent tributa uncto,* regi, *Israelis.* Pro כַר, auctore Syro interprete (ܐܫܕܪ ܒܪܗ ܡܫܠܛܢܐ ܕܐܪܥܐ), recentiorum complures legendum volunt בַר, *filius,* quod et codex Kennicotti 403. et fortasse quoque 158. exhibet. Ex De-Rossianis, praetermissis nonnullis dubiis, *quatuor* aperte hanc lectionem servant. Qua adscita lectione, nostra verba ita vertunt: *mittite filium dominatoris terrae,* i. e. regis Moabitici, *ad montem filiae Zion,* ut splendida legatione, per ipsum regis filium, gens Moabitica a Judaeis auxilium et hospitium petere moneatur. J. F. Schelling in *Animadverss. philologg. ad difficiliora Jesajae loca* p. 25. verba ultima Capitis XV. וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה ad hunc Versum, cum Syro interprete,

terprete, trahens, et pro שִׁלְחוּ legens שְׁלָחוּ, nostrum locum sic interpretatur: *quod vero ad reliquos in terra attinet,* quos leonum immanitas reliquos fecit (XV, 9.), sive, *et si qui* (etiam tum) *superstites fuerint in terra, ablegabit eos* ceu *agnos,* captivos, *dominator terrae,* i. e. qui tunc terram Moabiticam in suam potestatem redegerit, rex Judaeorum, *ad montem Sionis.* Nos quidem a vulgo recepta legendi et interpretandi ratione haud discedendum arbitramur. Non indigna tamen, quae commemoretur, Hoheiselii est sententia in *Observatt. philologico-exegett.* p. 125. Is nostrum locum sic vertit: *Mittite agnum, o dominatores terrae, e Sela usque ad desertum ad montem filiae Zionis.* Nomen כַּר non collective, sed, uti sonat, in singulari, de agno unico sumendum censet. Vatem respicere existimat ad morem veterum, qui bellum suscepturi agnum ad hostes ablegabant, futuri proelii nuncium. De ritu hoc Diogenianus *Proverb. Centur.* II. no. 69. p. 197. [in Michaelis Apostolii *Proverbiis* Centur. IV. no. 45. p. 47.]: Ἄρνα προβάλλει· ἐπὶ τῶν πολεμεῖν αἱρουμένων· οἱ γὰρ πόλεμον αἱρεῖν βουλόμενοι, κήρυκα ἔπεμπτον ἄρνα ἐπιφερόμενον, ὃν ἀφίῃ ἔνδον, ἐνδεικνυμένος μηλόβοτον αὐτῶν τὴν οὐσίαν ἔσεσθαι καὶ τὴν πόλιν. *Agnum projicit; dicitur de iis, qui bellum capessunt. Qui enim bellum suscepturi essent, caduceatorem cum agno ablegabant, quem dimittebat intus, significans, ipsorum* (hostium) *bona ac urbem devastatum iri, adeo ut oves ibi pascantur.* Hujus consuetudinis mentionem quoque injicit Hesychius, ad phrasin ἄρνα προβάλλειν haec adnotans: Νόμος ἦν Ἀθήνησι, μὴ πρότερον συμβάλλειν, πρὶν ἢ τὸν ἄρνα προσμένων τὶς λάβῃ τῶν πολεμίων. *Lex erat apud Athenienses, ne prius confligeretur, sed exspectaretur, usque dum aliquis ex hostibus agnum arriperet* (ad immittendum). *Mittere* igitur *agnum ad montem filiae Zionis,* ex Hoheiselii sententia est, denunciare bellum Judaeis. „Integra vero,“ inquit, „haec loquutio: *mittite agnum, o dominatores terrae,* videtur esse ironica, prouti jam animadvertit Lutherus. Idem τὸ מוֹשֵׁל־אֶרֶץ rectissime

vertit: *ihr Landesherren.* Hi vero *dominatores terrae* non sunt terrae Judaicae, sed Moabiticae domini. Ejurati hi fuerunt Judaeorum hostes, nullamque vexandi populum Judaicum occasionem praetermiserunt. Cf. 2 Reg. XIII, 20. Jes. XXV, 10. Zeph. II, 8. Jam vero, quum ipsi Moabitae ab Assyriis graviter affligendi essent, ludibrio eos habet propheta, *mittite,* ait, *agnum, o dominatores terrae* Moabiticae *ad Zionem,* i. e. denunciate, quaeso, uti soliti estis, novum bellum nobis. Imo tantum abest, ut agnum futuri belli nuncium ad Zionem missuri sitis, ut potius tempus instet, quo vos instar avis vagae nido emissae, sedibus vestris expellamini, Vs. 2. „Ceterum per סֶלַע, *petram,* hic vix dubium intelligi urbem *Petram,* in omni historia notissimam, quae Arabiae Petraeae nomen dedit, Moabitidi proximam. Fuerat olim Edomitarum, quibus hanc urbem Amazias, rex Judaeorum, eripuit, 2 Reg. XIV, 7. 2 Chron. XXV, 11. 12. 14. Postea Moabitas illa urbe potitos esse, patet ex hoc loco. Urbis olim florentissimae et pulcherrimae reliquias nuper invisit et descripsit Burckhardt, vid. libr. nostr. supra laudat. Vol. III. p. 76. seqq. Cf. Relandi *Palaest.* p. 926. seqq. Commemoratur in hac ipsa vaticiniorum sylloge et infra XLII, 11. Rationem, cur vates agnos tributarios ab hac urbe potius mittendos dicat, quam ab aliqua alia, Vitringa non sine veri similitudine repetendam putat inde, quod Moabitae aeque ac Arabes soliti essent magnos pecudum greges in desertum illi urbi vicinum agere, et eos ibidem pascere, ut Veteres testantur, et Petram hanc tanquam promtuarium quoddam commune, in quod se qualicunque casu recipiebant, et ubi sua reponebant. Dum porro Noster agnos mittendos ait a Petra מִדְבָּרָה, *desertum versus,* ut hac via perveniant ad montem Sionis, vix dubitari potest, significari desertum Hierichuntinum, Hierosolymam ex Moabitide proficiscentibus transeundum, cujus mentio fit Jos. V, 10. XV, 61. 2 Sam. XV, 28. XVII, 16. 2 Reg. XXV, 4. 5.

2. Ra-

2. Rationem addit praeſtandi officii, ad quod Moabitas adhortatus eſt Verſu ſuperiore: וְהָיָה כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן, *futurum enim eſt, ut inſtar avis vagae, nidique disjecti, ſe habiturae ſint filiae Moabi, ad vada Arnonis,* quibus verbis ſignificatur, quotquot imminens Moabitidi exitium evaſuri ſint, quantopere Judaeorum indigeant favore et amicitia, quandoquidem ab hoſtili oppreſſione apud illos ſolos pateat effugium; eſſe itaque nunc tempus demereri Judaeos, et meminiſſe officii, quod iis debeatur, tam diu neglecti, ut expellendi ſedibus ſuis Moabitae benevole et amice ab illis recipiantur. כְּעוֹף־נוֹדֵד *Sicut avis vagans,* Vs. 3. X, 14. Proverb. XXVII, 8. Nah. III, 17., nido expulſa, unde additur קֵן מְשֻׁלָּח, quod nonnulli pro מְשֻׁלָּח מִקֵּן, *dimiſſa e nido* dictum volunt, fere ut Hieronymus, qui *pulli de nido avolantes* vertit. Sed ſenſus eſt commodus, ſi verba ſumantur, uti ſonant: *nidus dimiſſus,* i. e. disjectus, diſſipatus, deſtructus, ex quo pulſae aves huc illud volitant, incertae, quo ſe vertere debeant; quemadmodum infra XXVII, 10. נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב eſt *manſio diſſipata ac deſerta,* cujus incolae vi abacti et depulſi ſunt. Per בְּנוֹת מוֹאָב, *filias Moabi,* monent Hebraei intelligendos eſſe כְּפָרִים, *pagos,* urbibus ſubjectos, qui *urbium* בְּנוֹת, *filiae,* dici ſolent, ut Num. XXI, 25. בְּנוֹת חֶשְׁבּוֹן, *filias Hesbonis,* pagi urbi ſubjecti. Sic et Pſ. XLVIII, 12. בְּנוֹת יְהוּדָה ſunt Judaeae oppida. Hieronymus: „*Et omnes filiae,* id eſt, villae et urbes provinciae Moab." Saadias: أهل رساتيق مآب *populus pagorum Moabi.* מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן Ad *transitus,* i. e. vada (ut Jerem. LI, 32. idem nomen de *vadis Euphratis* dicitur), quae ſunt *Arnoni,* ad vada Arnonis fluvii, qui eſt terminus ditionis Moabiticae, vid. Num. XXI, 13. Hodie fluvius ille vocatur وادي موجب *Vadi Mudſcheb,* vid. *die bibl. Alterthumskunde,* Vol. II. P. I. p. 208. ſeqq.

3. Interpretum plures, quibus et nos olim acceſſimus, hoc Verſu et duobus, qui proxime ſequuntur, vatem alloqui Moa-

Moabitas existimant, idque eis consilii impertire, si velint impendens hoc infortunium effugere, aut saltem mitigare, ut profugos ex Judaeis, qui hostili irruptione suis ex sedibus excedere coacti inter Moabitas refugium forte et latibulum quaerant, humaniter excipiant. Est enim, observante C. F. Schnurrer in *Observatt. ad Jesaj.* (Progr. Tubing. a. 1807.) p. 7., communis et constans ratio prophetarum haec, ut quam gentibus prope a Judaica sedem habentibus denunciant eversionem, affirment poenam esse a Deo decretam et justam ob inhumanitatem et ferociam erga Judaeos ab hostibus devictos depressos. Vid. Obad. Vs. 10. 11. Ezech. XXV, 8. Zeph. II, 8. Commendat illam sententiam, quod Vs. 4. verba מוֹאָב הֱוִי־לָמוֹ poscentibus accentibus sic vertenda sunt: *o Moabe! sis latibulum*, scil. expulsis meis, נִדָּחַי, qui proxime praecedunt. Obstat tamen illi interpretandi rationi, quod ea adscita nec primum hujus Versus 3. membrum commodum sensum praebet, nec Versuum 4. 5. nexus satis perspicuus est. Recte vidit J. D. Michaelis, consentientibus Lowtho, H. E. G. Paulo, Eichhornio et Gesenio, tribus hisce Versibus contineri verba principis Moabitici, Hierosolymam cum tributo solvendo missi (Vs. 1.), petentis, ut Moabitas terra sua excedere coactos, et refugium quaerentes humaniter excipiant Judaei. Initio Versus est לֵאמֹר, *dicendo*, subaudiendum, ut saepe alias. Verba הָבִיאוּ עֵצָה, *adducite*, admovete *consilium*, fere sic capiunt: prudenter rationem instituite; facite quod consultum est. Chaldaeus: אִתְמְלִיכוּ מְלָךְ, *consultate consilium*. Sed malim cum Gesenio subaudito לָנוּ sic explicare: adeste nobis consilio vestro, quod complectitur omne quo aliis opem et auxilium ferimus eosque juvamus. עֲשׂוּ פְלִילָה *Facite judicium*, i. e. justum, aequum. Expendite, inquit, et vobiscum reputate, quid in ipsa aequitate et humanitatis lege fundatum sit. Pro Imperativis pluralibus, הָבִיאוּ et עֲשׂוּ, ad marginem singularia feminina, הָבִיאִי et עֲשִׂי legi praecipiuntur; nulla tamen hinc in sensu discrepantia. Lectio marginalis ad Zionem (Vs. 1.) sive Hierosolymam, sed quae in

in textu est, ad ejus incolas redit. שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם *Pone tanquam noctem umbram tuam in medio meridiei,* i. e. praebe tutum refugium Moabitis furente calamitatis aestu. *Meridies,* צָהֳרָיִם, uti gravem et ardentem quasi vim exprimit hostilis oppressionis, ita תוֹךְ צָהֳרָיִם, *medium meridiei,* ardore solis vehementissime pungens, *ἐμφατικώτατον* est, et intensissimum ac intolerabilem publicae afflictionis aestum repraesentat. Unde facile colligitur, צֵל, *umbram,* omne id complecti, quo quis a tanta calamitate immunis praestatur, simulque suavi quiete et omnis generis solatio erigitur et recreatur. Simili imagine infra XXV, 4. dicitur, *Deum suis esse* צֵל מֵחֹרֶב, *umbram ab aestu.* Et supra IV, 6. promittitur piis *tugurium pro danda interdiu umbra ab aestu.* Poeta Arabicus in Anthologia *Hamasa* dicta, e qua excerpta dedit A. Schultens ad calcem *Grammaticae Arabicae Erpenianae* a se editae 1748. 4. p. 425.

شَامِسٌ فِي ٱلْقُرِّ حَتَّى إِذَا مَا
ذَكَتِ ٱلشِّعْرَى فَبَرْدٌ وَظِلٌّ

Solis more fovens eram *dum frigus, at ardente Sirio tum vero frigus ipse et umbra.* Quod imaginis involucro proposuerat vates, statim absque metaphora exprimit: סִתְרִי נִדָּחִים, *occulta propulsos,* exsules, extorres Judaeorum, XXVII, 13. נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי *Vagantem* e sede sua expulsum, profugos *ne reveles,* noli prodere, quo sensu idem verbum Jerem. XLIX, 10. Prov. XI, 13. usurpatum.

4. יָגוּרוּ בָךְ *Commorentur in te* hospitaturi, XI, 6. XXXIII, 14., cf. Ruth I, 1. נִדָּחַי *Propulsi mei,* profugi, Vs. 3. Qui hoc Versu vatis verba de profugis Judaeis loquentis contineri existimant, Pronomen additum vel ad prophetam, vel ad Deum, cujus ille verba profert, referunt. Priori sensu *exules prophetae* erunt qui ex ejus populo, posteriori, *exules Dei,* fortius profugi illi commendantur, dum

dum dicitur, ipſum Deum ipſis favere, curamque eorum gerere ſingularem. Verum ſenſus multo concinnior erit, ſi ut principis Moabitici Judaeam miſſi verba haec capiamus, qui de ſuis popularibus patria expulſis loquitur. Quae ſequuntur, מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד, accentu distinctivo *Sakeph-katon* nomini נִדָּחַי impoſito ab iis quae praecedunt diremta, ita ſunt vertenda: *o Moab, eſto eis latibulum ab hoſte vaſtante*, XXXIII, 1. Sed Graecus Alexandrinus reddidit *οἱ Φυγάδες* Μωὰβ, Chaldaeus מְטַלְטְלֵי מַלְכוּת מוֹאָב *deportati regni Moab*, Syrus: ܡܒܕ̈ܪܐ ܕܡܘܐܒ *diſperſi Moabi*. Quos cunctos נִדָּחֵי מוֹאָב legiſſe apparet, ſenſu ad rem perquam apto. Neque tamen, vere monente Geſeniq, neceſſe eſt, ut ad eum ſenſum obtinendum puncta vocalia recepta mutemus; ſufficit accentum distinctivum ad מוֹאָב transferre, ut ſit ita vertendum: *commorentur in te expulſi mei* ſcil. *Moabi*, Pronomine primae perſonae redundante, ut ſaepius tertiae perſonae Pronomen *πλεονάζει*, ut Exod. II, 6. וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד *et videbat eum, puerum*, Job. XXIX, 3. בְּהִלּוֹ נֵרוֹ *dum lucebat ea, lucerna ejus;* vid. et infra XVII, 6. et Gesenii *Lehrgeb.* p. 734. Addit ad perſuadendum ut profugos Moabitas Judaei apud ſe recipiant, haud dici illos apud eos commoraturos eſſe, neque enim perennem futuram eſſe Moabitidis cladem, ſed fore ut reſtauretur: כִּי־אָפֵס *nam deſinet*, Pſ. LXXVII, 9. Praeteritum propheticum, ut ſupra V, 13. IX, 2. הַמֵּץ *Oppreſſio*, ſive *oppreſſor;* verbum מיץ eſt *exprimere*, cf. Prov. XXX, 33. notat igitur proprie *emunctorem*. Chaldaeus recte מְעִיקָא, *hoſtis*, vertit. כָּלָה שֹׁד *Finem habebit vaſtatio*, XXII, 4. תַּמּוּ *Conſumentur*, abſumentur, ut Deut. II, 16. Pſ. IX, 7. רֹמֵס *Conculcatores*, hoſtes violenti et feroces. מִן־הָאָרֶץ *E terra* Judaica, eam enim intelligendam eſſe ſuadet Verſus proximus.

5. Illud humanitatis officium ſi Judaei Moabitis praeſtiterint, bene ipſis cedet. וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא *Firmabitur*, ſtabilietur, *per clementiam thronus* ſcil. *regis Iſraelis*, uti explicat Chaldaeus. Cf. 1 Reg. II, 45. וְכִסֵּא יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה

יְהוָה עַד־עוֹלָם *Davidis thronus ſtabilitus erit coram Jova perpetuo.* De בְּחֶסֶד dubium eſt, ſitne de *gratia* et *benignitate divina*, per quam conſtituendus ſit thronus intelligendum, cui ſententiae favent loca 2 Sam. VII, 15. Jeſ. LV, 3. Pſ. LXXXIX, 34.; an vero de gratia, clementia, beneficentia regis, qui huic throno ſit inſeſſurum? Atque hanc quidem ſententiam commendat locus huic plane ſimilis Prov. XX, 25. חֶסֶד וֶאֱמֶת, *clementia et fides conſervant regem, et clementia fulcitur thronus* ejus. Accedit, quod חֶסֶד hic abſolute uſurpatum referri commode non poteſt niſi ad perſonam, de qua agitur. Si de gratia et clementia Dei eſſet ſermo, vates haud dubie ſcripſiſſet בְּחֶסֶד יְהוָה ſive בְּחֶסֶד אֱלֹהִים. Et quemadmodum *fides* et *juſtitia*, quae noſtro Verſu *clementiae* junguntur, ad regem pertinent, ita ad eundem חֶסֶד erit referendum. Ad noſtrum locum illuſtrandum facit Pſ. LXXXIX, 15., ubi virtutes Dei regis eaedem recenſentur: *Juſtitia et judicium eſt ſtatumen throni tui,* חֶסֶד וֶאֱמֶת, *clementia et veritas ante faciem tuam procedunt.* Cf. Jerem. IX, 24. Similiter Seneca *Epiſt.* XC. deſcribens regem ſapientem aurei ſeculi: *Horum* (regum) *prudentiae ne quid deeſſet, ſuis providebat; fortitudo arcebat pericula, beneficentia* (חֶסֶד) *augebat ornabatque ſubjectos.* וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת *Et ſedebit ſuper eo* throno *in veritate, ſ. fide.* Significat integritatem animi, et ſtudium veri, quod manifeſtum faciet tam in conſtante cultu purae atque intaminatae religionis, quam in dictis factisque omnibus, ac promiſſorum factorum fide. Eo ſenſu אֱמֶת tribuitur Hiskiae 2 Reg. XX, 3. 2 Chron. XXXI, 20. בְּאֹהֶל דָּוִד *In tentorio Davidis*, i. e. arce Davidica, exſtructa in occidua parte eaque altiſſima montis Zionis, ubi erat palatium, a Davide ſibi et ſucceſſoribus paratum, de quo ipſe Pſ. CXXXII, 3. אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי, *ſi ingrediar tentorium domus meae.* Nec aliter ſumitur apud Amoſum IX, 11., ubi loquitur de *inſtauratione* סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת, *tentorii Davidis collapſi.* Significat ſtabilitatem regni Davidici, cujus propria ſedes erat palatium Zioneum. Alia illius regis virtus

virtus additur: *justitia*, et in jure non dicundo tantum, sed et exsequendo promtitudo. שֹׁפֵט *Judex* sedebit in throno; jus dicet pro tribunali, quod est pars officii regii, juxta illud 1 Sam. VIII, 5. *Jam igitur praefice nobis* מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ *regem ad nos judicandos*. Et sic vere tulit mos antiquus gentium. Plus est, quod additur: וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט *quaerens*, s. *persequens judicium*, quo significatur, regem in jure dicundo obviis, qui se ipsi offerunt, non acquiescere, neque si id agat, existimare, se officio rite esse perfunctum, sed accuratissime indagare, an qui sint in regno afflicti et egeni, ut jus iis procuret, eosque ab oppressione vindicet. Requiritur praeterea promtitudo in exsequendis sententiis, quam propheta expressit phrasi מְהִר צֶדֶק, *festinus justitiae*, non lentus vel tardus magis in jure exsequendo, quam dicundo.

6. Denegant Judaei Moabitis quod apud eos quaerunt refugium, quod eorum erga se insolentiam et acerbum odium, quod experti norint. שָׁמַעְנוּ *Audivimus*, nos Judaei. Sive, uti vult Schnurrerus (loco ad Vs. 3. laudat. p. 9.), praemittenda est cogitatione formula: יִהְיוּ־אֹמְרִים, multi *erunt qui dicent*, seu, *multorum audientur hae voces*: *audivimus* rel., quo observato שָׁמַעְנוּ idem est ac יִשְׁמְעוּ. Nos tamen simplicius arbitramur, chorum populi Judaici induci, sub quo latet vaticinans propheta, quasi dicat: non est, cur eorum votis annuamus, novimus enim גְּאוֹן־מוֹאָב, *fastum Moabi*, גֵּא מְאֹד qui *elatus* est, s. *elati valde*, גֵּא pro גֵּאֶה, II, 12., quod ipsum et in parallelo Jeremiae loco XLVIII, 29. exstat. גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ *Arrogantiam*, inquam, *ejus*, *et fastum ejus*, *et furorem ejus*, acerbum odium, quo nos infectantur. לֹא־כֵן בַּדָּיו *Non-rectum*, futile, *vaniloquorum ejus*, Moabi. כֵּן hic usum habet nominis, quocum coalescit לֹא, ad significandum quod a re prorsus diversum eique oppositum est, veluti לֹא־טוֹב, *non-bonum*, i. e. pessimum, Ezech. XX, 25., לֹא־אֵל, *non-Deus*, nihil minus, quam Deus, in quo nil est divini, Jerem. V, 7. Cf. N. G. Schroederi *Syntax*. Reg. XCIV. b. γ. Ita et hic

לֹא־כֵן,

לֹא־כֵן, *non-rectum*, erit vanum, inane. בַּדָּיו *Mendaces*, vaniloqui, alta sonantes cum jactantia. Infra XLIV, 25. בַּדִּים junguntur τοῖς קֹסְמִים, *divinatoribus*. Cf. Jerem. L, 36. In parallelo Jeremiae loco est: בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ, *vaniloqui ejus non-rectum faciunt*. Significantur ψευδολογήματα, falsiloquia hariolorum.

7. לָכֵן *Propterea*, spe refugii apud Judaeos inveniendi ademta, יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב *ejulabit Moab super Moabo*. Alii ל vertunt *ad*, ut Hieronymus: *ululabit Moab ad Moab*, „id est," addit in Commentario, „populus ad urbem, vel metropolis ad provinciam." Sed praestat, ל *super, de*, vertere, ut argumentum lamenti indicet, ut mox ante אֲשִׁישֵׁי. Sensus est, Moabitas unum alterius calamitatem deploraturos, unum de alterius infortunio questurum, quemque suam defleturum sortem, omnes mutuam et communem. כֻּלֹּה יְיֵלִיל *Universum ejus ululabit*, „cuncta ululatibus terra resonabit," ut Hieronymus explicat. Cf. supra XV, 3. In exponendo altero hujus Versus hemistichio, לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים, interpretes admodum variant. LXX: Τοῖς κατοικοῦσι Δεσὲθ (seu, ut alii legunt, δὲ Σὲθ) μελετήσεις, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. Videntur pro לַאֲשִׁישֵׁי legisse לְיוֹשְׁבֵי, et pro קִיר־חֲרֶשֶׂת legisse tantum ultimam vocis illius syllabam שֶׂת, omissis reliquis. Arabicus in Polyglottis interpres, qui alias Graeci interpretis verba accurate exprimit, hoc loco cum eo non satis convenit; habet enim: وَلِسُكَّانِ خَادَاشَاتَ نَدْرُسُ, *et incolis Hadaschath contritio*. Symmachus: τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστρακίνῳ φθέγξασθε. Quod sequutus Hieronymus: *his qui laetantur super muros cocti lateris loquimini plagas suas*. Vocem אֲשִׁישֵׁי Symmachus ad שׂוּשׂ, *laetari*, videtur retulisse, et nomen proprium קִיר־חֲרֶשֶׂת convertit in appellativum, nam קִיר *murum* significat, חֶרֶשׂ vero *testam*, seu *coctum laterem*. Syrus: ܥܠ ܐܫܬܐ ܕܩܘܪܐ ܕܚܪܣܐ ܬܬܗܓܘܢ ܠܗܘܢ

ܥܠ ܫܬܐܣܘܗܝ ܐܢܝܢ ܐܝܟ ܟܪܝܗܐ *super fundamenta muri destructa gemetis sicut aegroti.* Nomen אֲשִׁישִׁים interpres significatione non differre existimavit ab אָשְׁיוֹת, Jerem. L, 15., quod convenit cum Aramaeo אֻשַּׁיָּא, *fundamenta* (Esr. IV, 12. V, 16.), quae Arabibus أساس dicuntur. Idem placuit Jarchio et Kimchio, et plerisque e Christianis interpretibus, qui sensum fere hunc faciunt: *propter fundamenta* urbis *Kir-Chareseth gemetis, utique* sunt *percussa*, destructa. Sed quum נְכָאִים *fundamentis* non satis conveniat; quae potius *eversa, diruta* dicuntur; hoc Adjectivum ad Moabitas referendum, qui *percussi* scil. רוּחַ *quoad spiritum*, ut infra LXVI, 2. Prov. XV, 13. XVII, 22. XVIII, 14., i. e. tristes, afflicti, dicuntur, *ob fundamenta*, i. e. aedificia diruta, quorum tantummodo fundamenta reliqua sunt, quomodo מוֹסָדִים infra LVIII, 12. usurpatur. נְכָאִים Saadias recte وهم مكتئبين *et illi sunt lugentes* reddidit, probante Gesenio. Quum Hos. III, 1. אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים ab interpretibus haud paucis *lagenae uvarum* vertantur, et *lagenarum* significationem tribuant quoque nomini femineo אֲשִׁישָׁה, 2 Sam. VI, 19. Cant. II, 5. obvio; sunt, qui nostra verba vertant: *super lagenis Kir-Hareseth lamentabimini, concussae sunt;* cui sententiae favere putant, quod in iis quae proxime sequuntur de vinis vitiferisque locis est sermo. Hinc et Saadias h. l. بقناني الخمر *ob lagenas* vini vertit. Sed *lagenarum* significationem, nomini אֲשִׁישִׁים et אֲשִׁישׁוֹת adscriptam, commentitiam esse, recte plures monuerunt, v. c. Michaelis in *Supplemm.* p. 141., qui nostro loco *fundamenta* intelligi putat. Nos olim אֲשִׁישִׁים *fortes* interpretati sumus, rati inde esse infra XLVI, 8. verbum הִתְאֹשָׁשׁוּ, *fortes* et firmos *vos praestate,* collato Chaldaico אִתְאַשַּׁשׁ, *corroboratus, confirmatus fuit,* et Arabico أشّ, *agilis, promptus, lubens-*

lubensque fuit, exsultavit, et أَشَاشٌ, *agilitas, lubentia.* Vel أَثَّ *multus fuit, multa et laeta provenit herba;* II. *subjecit sibi;* V. *facultatibus ditatus fuit;* unde أَثِيثٌ, *multus, magnus, luxurians fuit.* Unde verba nostra sic vertimus: *super fortibus Kir-Hareseth lamentabimini, omnino percussi sunt.* Favet quidem huic interpretationi tam parallelus Jeremiae locus XLVIII, 31., quo pro nostris verbis haec leguntur: אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה *ad viros,* sive *super* (אֶל pro עַל posito) *viris Kir-Heres gemebit* Moabus; quam Chaldaeus interpres, qui hebraea h. l. sic reddidit: וּמְיַלְלִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְהוֹן הָדֵין יֵמְרוּן בְּרַם בְּכִישִׁין *et ululantes super viris civitatis fortitudinis eorum moerentes dicent: subjecti utique sunt.* Nunc tamen verisimilior nobis illa quam Syrus praeivit interpretatio, quam supra attulimus et illustravimus. Jeremias nostrum locum ex suo sensu videtur immutasse, quem Chaldaeus sequutus fuerit. תֶּהְגּוּ Hebraei recte exponunt תְּקוֹנְנוּ, *lamentabimini, gemetis,* ut infra XXXVIII, 14. אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה, *gemo ut columba.* קִיר־חֲרֶשֶׂת non est dubium, quin sit illa ipsa urbs *Kir-Moab* supra XV, 1. memorata, et eodem, quo hic, nomine designata 2 Reg. III, 25., quae mox Vs. 11. et apud Jeremiam קִיר חֶרֶשׂ appellatur. אַךְ *Valde, plurimum, plane,* ut Deut. XVI, 15. Jerem. XXXII, 20. Job. XIX, 3. נְכָאִים *Percussi,* necati *sunt,* Job. XXX, 5.

8. כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל *Nam arva Hesbonis languidissimum;* אֻמְלָל neutraliter sumendum, ut Ps. CXIX, 137. יָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ *rectum* quid *judicia tua.* Cf. supra ad שָׁפָל, II, 11. p. 81. Inutilis igitur Michaelis conjectura, pro אמלל legentis אֲמַלֵּל, *loquar* (a מִלֵּל), ut sit: *canam arva Hesbonis.* שַׁדְמוֹת hic est sumendum de *arvis vitiferis,* ut suadet contextus et membrorum parallelismus, qui idem est Deuter. XXXII, 32. De חֶשְׁבּוֹן vid. supra XV, 4. גֶּפֶן שִׂבְמָה *Vites* quod attinet *Sibmae,* urbis in sorte Rubenitarum sitae haud procul

procul urbibus Nebo et Baal-Maon, quibus jungitur Num. XXXII, 38., et Jos. XIII, 19. urbi Tserethae Hasschachar, quae fuisse dicitur בְּהַר הָעֵמֶק, *in montano vallis*, illius scilicet, in qua sepultus Moses, quae montanis Nebo et Abarim, sive Pisga, subjecta, insignita fuit, haud dubie in apricis collibus ad pedem montani *Abarim*, ut recte videtur conjecisse Masius. Vineta in illa regione et nostra aetate vidit Seetzen, cf. *Monatl. Correspondenz*, T. XVIII. p. 428. et libr. nostr. *bibl. Alterthumsk.* Vol. II. P. II. p. 40. Verba בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ duplici modo accipi possunt, vel, *domini gentium*, i. e. hostes, *contuderunt generosos palmites ejus*, vel, *generosae vites dominos gentium contuderunt*, h. e. inebriarunt; cf. infra XXVIII, 1., ubi *inebriati* הֲלוּמֵי יָיִן, *contusi vino*, vocantur, et similiter Gratius, ubi de vino Mareotico canit *Cyneget.* Vs. 312. *Pharios quae fregit noxia reges.* Posterior sensus probatus Vitringae et Lowtho. Nobis totius carminis contextui et consilio aptius videtur, haec verba priore modo intelligere: *hostes vineas generosissimis vitibus consitas vastarunt.* Verbo הָלַם *nutandi* significationem inesse, multis probare studuit Michaelis in *Supplemm.* p. 540. ex Arabico هُلَّمٌ, *flaccus.* Hinc locum nostrum vertit: *cujus palmites dominos gentium nutare fecerunt.* Sed *contundendi* significationem tuentur tam veteres interpretes, in plerisque, ubi illud verbum occurrit, locis, quam membrorum parallelismus, Jud. V, 22. 26. et Proverb. XXIII, 35., quibus locis semper jungitur cum alio verbo, *contundere* significante. שׂוֹרֵק esse *vitem generosam*, ostendimus ad Genes. XLIX, 11. עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ *Ad Jaeser usque pertigerunt.* Jaezer urbs in extremo Gileatidis sita, ad ortum aquilonarem Hesbuntis, a qua quindecim millibus passuum absuisse scribunt Eusebius et Hieronymus. Reliquias hujus urbis, ab Arabibus hodie *Szyr*, صير, appellatae aliquot horarum spatio ad austro-occidentem veteris Rabbae Ammonitarum, viderunt Seetzen et Burckhardt, vid. *Alterthumskunde* Vol. II. P. I. p. 272. Hujusque igitur propagines

gines vitis Sibmae ſe extendiſſe, tam foecundam fuiſſe et laetam propaginibus plantam vates dicit. תָּעוּ מִדְבָּר poſitum pro תָּעוּ לְמִדְבָּר ſive תָּעוּ בְּמִדְבָּר, *pererrant deſertum.* Per *deſertum* hic intelligitur *deſertum Arabiae*, quod circumdabat Moabitidem, appellaturque eo nomine omnis terra, quae Moabitidi et Arnoni et ad Ortum et Auſtrum, ut clariſſime liquet ex Num. XXI, 13. *Et caſtrametati ſunt* (Iſraelitae) *in terra trans Arnonem, qui locus eſt* בַּמִּדְבָּר *in deſerto.* Sed ſtrictius, terra montanae regioni *Abarim*, in longum protenſae a Septentrione ad Auſtrum, ſubjecta, ut Vs. 11. *tumuli*, ſive *colliculi Abarim*, *in deſerto, quod eſt e regione Moabi ad Ortum ſolis.* שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ *Propagines ejus diffuſae ſunt.* נִטְּשׁוּ non eſſe vertendum: *derelicti* aut *evulſi ſunt*, ſed, *diffuſi ſunt*, unde apud noſtrum infra XVIII, 5. נְטִישׁוֹת, *propagines, ſtolones*, res ipſa docet. Vitis eſt, ita disſeminari et diffundi, ut palmites et ſtolones (שְׁלֻחוֹת) per intervalla in terram miſſi, novas identidem praeſtent arbores, plures iterum daturas palmites, quod hic verbo נָטַשׁ indicatur. עָבְרוּ יָם *Transiverunt mare*, i. e. lacum prope urbem Jaezer, uti intelligitur e loco parallelo Jeremiae XLVIII, 32.: *deflebo te, o vitis Sibmae, propagines tuae* (נְטִישׁוֹתַיִךְ) *transierunt mare; mare Jaezeris pertigerunt.* Tam laetae palmitum Sibmaeorum fuerunt propagines, ut prorepſerint ad *lacum Jaezeris* ipſumque *transierint*, i. e. ripas ejus replentes, partem ejus obumbraverint, veluti illum tranſiturae. Sed quum in illa regione lacus nullus exiſtat, videtur piſcina aliqua major per יָם ſignificari. Piſcinas aliquot haud longe ab urbis Jaëſer ruinis vidit Seetzen; vid. *Alterthumsk.* Vol. II. P. I. p. 190. Gesenius *mare mortuum* intelligi exiſtimat, quod palmites Sibmaeae tranſiiſſe per hyperbolen dicatur. Interpretum haud pauci haec allegorice capienda putant, et ſub *vinea Sibmae* proponi gentem Moabiticam totam, per *generoſas palmites* autem deſignari optimates, per *propagines* juvenes florentis aetatis, et quae alia. Ita Chaldaeus, qui hunc Verſum ita exponit: *Nam direpta ſunt caſtra Hesbon, interfecta*

terfecta est turba Sibmae; reges populorum occiderunt dominatores eorum; usque ad Jazer pervenerunt; erraverunt in solitudine; profugi eorum transfretaverunt; transierunt mare. Eadem plane a magistro suo Hebraeo edoctus Hieronymus, ad verba *vineae Sabama* notat: „per metaphoram vineae omnis provinciae significat vastitatem." Et ad verba: *Domini gentium exciderunt flagella ejus* [i. e. vitium minorum sarmentorum capita, cf. Virgilii *Georg.* II, 299.] haec: „Servat translationem, quam ceperat, ostendens reges gentium, qui vastaverant Moab, omnes viculos castellaque depopulatos. Flagella et propagines populum fugitivosque ejus intelligo, et transitum maris captivitatem in Babylonem." Sed quae sequuntur Vs. 9. clarissime docent, de *vite* et *vinetis* agi, aeque ac de *pascuis* supra XV, 6. Imo quod hic comparatio instituitur inter Jaëzer et Sibmam, et palmites dicuntur se diffudisse ad lacum Jaezeris, eumque obumbrasse, quod frigide dicitur de optimatibus juvenibusque Moabiticis, arguit, haec omnino *κατὰ τὸ γράμμα* accipienda esse.

9. עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה *Propterea fleo fletu Jaezeris vitem Sibmae,* i. e. pari fletu, quo deploravi Jaezerem, etiam Sibmam defleo. Similiter Jeremias, XLVIII, 32. מִבְּכִי, *prae fletu Jaezeris te defleo, o vinea Sibmae.* Alii: *fleo eum fletu Jaezeris* (cum fletu) *vitis Sibmae,* h. e. lacrymas meas misceo lacrymis civium Jaezeris et Sibmae, ob vastationem, quae agris et vineis eorum accidit: sic Kimchi, qui בִּבְכִי ante שִׂבְמָה vult repeti. אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה *Irroro te lacrymis meis, o Hesbon et Eleale!* אֲרַיָּוֶךְ Futurum Piel pro אֲרַוֶּיךָ, media radicalis ו in י commutata, et tertia ה in ו, praeter morem, Cames autem est propter accentum in penultima. Eleganter verbo רָוָה, *irrigavit* (Ps. XXXVI, 9.) utitur ad exprimendum copiosum lacrymarum fluxum. כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל *Quia super aestivos tuos fructus et messem tuam celeusma irruit.* הֵידָד proprie de quovis *sono graviori* et *inor-*

inordinato dictum videtur, ut Arabum هَدَّ, quod maxime de *ſono maris audito in littore* ponitur, inde هَدَّانٌ, ut هَدَّةٌ, *tonitru.* Hinc Hebraei ſuum הֵידָד uſurpant partim de *jubilatione vindemiantium et uvas calcantium,* ut Verſu ſeq., Jerem. XLVIII, 33. XXX, 30.; partim de *clamoribus militum*, ſe ad proelium aut praedam excitantium, qua ſignificatione verbum ſumendum eſt Jerem. L, 14., et hoc noſtro loco. Pro laetis in torculari canticis terrificus audietur barritus hoſtium. Senſum bene expoſuit Vitringa: „Quo tempore exſpectaveras futurum eſſe, ut vindemiatores tui pro more laetis acclamationibus collecturi eſſent optatos fructus lectiſſimarum vitium; res longe aliter cecidit. Venerunt enim eo ipſo tempore hoſtes, qui *diripientes* et conculcantes ſperatos praeſtantiſſimi generis fructus, aliud tibi longe accinuerunt הֵידָד, alterius longe exclamationis genus. Ergo *hedad* irruit in *aeſtivos fructus* tuos, *meſſemque* tuam, idem eſt, ac ſi dixiſſet, irruiſſe hoſtes direptores, omnia conculcaturos, vaſtaturos." Confirmatur haec interpretatio Jeremiae loco parallelo, Cap. XLVIII, 32., qui vatis noſtri verba plenius enunciat ita: *quia ſuper fructus tuos aeſtivos meſſemque tuam* שֹׁדֵד נָפָל *vaſtator irruit.* Noſter vero magis poetice; quare nulla eſt cauſa, cur locum noſtrum ex Jeremiae loco mutemus, uti fecerunt Lowthus et Dathius. Ceterum bene obſervat Vitringa, vocem קָצִיר hic proprie accipiendam eſſe de *meſſe autumnali*, quae praecipue conſtabat collectione fructuum *oleae* et *vitis*, qui fructus dicebantur קַיִץ, *aeſtivi*, quod inciderent in *finem* (קֵץ) *anni civilis*, cujus initium Hebraeis ab autumno; hinc Coccejus recte עַל־קֵיצֵךְ vertit: *ſuper autumnitatem tuam.* Pro קָצִיר Jeremias poſuit בָּצִיר, *vindemia*, quod noſtro quoque loco ponendum cenſuerunt Lowthus et Dathius; ſine neceſſitate, ut vidimus.

10. וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל *Colligetur*, i. e. auferetur, *laetitia et gaudium a Carmelo.* Verbum נֶאֱסַף,

colligetur, vates fortasse ideo elegit, ut ad colligendos et auferendos fructus in *messe* respiceret. כַּרְמֶל nomen esse montis in Galilaea, notum, sed hic quemvis montem cultum significat. Hieronymus: „Idioma Scripturarum est, quod semper Carmelum montem opimum atque nemorosum, qui Ptolemaidi imminet, et in quo oravit Elias, fertilitati et abundantiae comparet; ac per hoc significat, omnem laetitiam et fertilitatem de uberrimis quondam urbibus auferendam." Cf. Bocharti *Hieros.* P. I. Lib. II. Cap. XLVIII. T. I. p. 607. seq. ed. Lips. בַּכְּרָמִים לֹא יְרֻנָּן *In vineis non jubilabitur,* Pyal verbi רָנַן, hoc solo loco obvium; Piel vid. Ps. LXXXIX, 13. לֹא יְרֹעָע *Non clangebitur,* itidem Pyal, quod alias non legitur; cf. Hithpael Ps. LX, 10. Non jam amplius in Moabitide auditur cantus ille festivus et rusticus plausus, qui edi ab agricolis in messe et vindemia solet. יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ *In lacubus torcularibus non calcabit vinum calcans.* Neque enim qui in patria sua solitus erat calcare torcular, jam amplius calcabit traductus in alienam. Cf. Jerem. XLVIII, 33. De יֶקֶב vid. ad V, 2. הֵידָד הִשְׁבַּתִּי *Clamorem, κέλευσμα* (vid. ad Vs. 9.) calcantium, *quiescere faciam,* cessabit, ut XXI, 2.

11. עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ *Propterea,* propter tot imminentia mala, *viscera mea Moabi caussa tanquam cithara perstrepunt.* Sonabunt, inquit, viscera mea singultu, quem edent tacta dolore ex Moabitarum calamitate concepto, sicut suos sonos edit cithara a plectro pulsata. Hyperbole, qua doloris exprimitur gravitas sensusque ejus acerbitas. Intestinorum commotio et strepitus Hebraeis quosvis animi motus vehementiores, tam laetos quam tristes indicat. Sic Job. XXX, 27. *Viscera mea* רֻתְּחוּ, *ebulliverunt, et non quiescunt.* Jerem. IV, 19. *Viscera mea! viscera mea! cor meum* הֹמֶה־לִּי *in me edit strepitum.* Cf. Thren. I, 20. II, 11., et infra LXIII, 15. Tantam igitur significat fore Moabitidis cladem, ut digna futura sit, cujus causa omnes commoveantur, etiam hostes. Nisi quod vates de se dicit

dicit, ſumendum ſit tanquam figurate dictum per modum προσποιήσεως ὑποθετικῆς, *ſimulatae ſubſtitutionis*, et vere intelligendum de Moabitis, ut prophetae ſaepius faciunt id, quod alios facturos eſſe praenunciant, vid. e. c. infra XX, 2. Hinc eſt, quod Chaldaeus noſtra verba ita expoſuit: *Propterea viſcera Moabitarum tanquam cithara ſonabunt.* Sed cf. ſupra XV, 5. וְקִרְבִּי *Et interius meum*, inteſtina mea ſcil. ſtrepent. Cf. Pſ. CIII, 1. Chaldaeus ſenſui a ſe adſcito convenienter *corda eorum*, Moabitarum, vertit. לְקִיר חָרֶשׂ *Propter Kir-Heres*, Vs. 7., cf. XV, 1.

12. וְהָיָה כִּי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל *Et erit cum apparuerit quod laboravit Moab ſuper excelſis ſuis, ingredietur ad ſancta ſua ut obſecret, et non valebit.* Ita hunc Verſum haud male reddit Hieronymus, et in Commentario ſic enarrat: „Ultima miſeria eſt, nec in his, quos ſemper venerata eſt, habere ſubſidium. Deſerta, inquit, viribus tuis, et cunctis propugnatoribus interfectis, perges ad idola, delubra veneraberis, et nec in illis reperies auxilium, quibus vaſtitas tecum communis adveniet.“ וְהָיָה כִּי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה *Et fiet, poſtquam conſpectus fuerit*, h. e. conſpiciendum ſe praebuerit *Moab*, et *ſe delaſſaverit apud aras*, ut ſe conferat ad Sanctuarium etc. Hic eſt orationis nexus, neque igitur eſt cauſa, cur Seckero auctore verba כִּי־נִרְאָה expungamus, quae et linguae Hebraicae genio optime conveniunt, et ab interpretibus vett. exprimuntur. In verbis נִרְאָה et נִלְאָה eſſe paronomaſiam in ſimilitudine liquidarum ר et ל ſitam, qualis paronomaſia et Mich. I, 13. רֶכֶשׁ inter et לָכִישׁ, vere animadvertit Gesenius. נִרְאָה *Conſpicitur*, i. e. apparet ſcil. coram diis ſuis, ut idem verbum et de Jovae cultu adhibetur; vid. not. ad I, 12. נִלְאָה vero, *fatigat ſe*, ad moleſtas ceremonias in cultu idolorum ſpectat (vid. e. c. 1 Reg. XVIII, 26. ſeqq.), quae Hebraeis irriſioni erant, quum nihil profuerint. בָּמָה, quod in genere *excelſum* et *elatum* quid ſignificat, peculiari quo-

dam sensu usurpatur de *ara* in sublime exstructa, quae non nisi per gradus conscendi poterat, ut 2 Chron. XXVIII, 25. Jerem. XXXII, 35. Constat enim, veteres struxisse aras diis suis perinde altas, ac latas amplasque, et fere supra fidem. Sic DIODORUS Siculus *Biblioth.* L. XVI. p. 553. Syracusis narrat ab Hierone rege structam fuisse *aram per stadii longitudinem excurrentem*, τὸ δ' ὕψος καὶ πλάτος ἔχουσαν τούτῳ κατὰ λόγον, *latitudinis autem et altitudinis huic longitudini congruentis.* Et Graecam vocem βωμὸς, sono haud multum diversam a בָּמָה, significare *arum celsam et sublimen*, quae gradibus conscendatur, inde patet, quod ipsa haec vox βωμὸς ferat significationem βαθμοῦ, ἀναβαθμοῦ, *gradus, adscensus*, Hesychio docente. Hanc ararum altitudinem respexisse videtur, Vitringa observante, vates, dum ait, Moabitas *se conspiciendos daturos super aris*; conscensis non absque labore altaris gradibus. וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל *Et ingredietur* Moabita *Sanctuarium suum ad orandum.* מִקְדָּשׁ hic est *fanum, adytum*, in quo Moabitarum idolum, Camosch, erectum fuit, quod opis indigi ad supplicandum adibant. Nomen hoc alias quoque de *fanis* et *sacrariis* falsorum Deorum dicitur, veluti Amos VII, 9. 13. Recte itaque hic Chaldaeus vertit בֵּית טַעֲוָתֵיהּ, *domum idoli sui.* Quoniam Ephraem Syrus pro nostro מִקְדָּשׁוֹ posuit ܠܗܝܟܠܐ ܕܐܘܪܫܠܡ, *ad templum Hierosolymitanum;* Michaelis pro מִקְדָּשׁוֹ legendum putavit מִקְדָּשִׁי, *meum*, Jovae, *templum*, יוּכַל vero sumit ea significatione, qua Arabes suum وكل usurpant, *confisus est*, et pro לֹא legit לוֹ, ut sensus sit: *Moabitas, postquam frustra se fatigaverint in excelsis suis, invocando idola sua, optaturos esse, ut possent introire Sanctuarium Jovae, et in eo confidere.* Sed cur immutemus textum, et vocibus significationes insolentes tribuamus, ubi lectio recepta, et voces significationibus consuetis acceptae, bonum sensum dant? וְלֹא יוּכָל *Sed non poterit*, i. e. nihil obtinebit, nihil efficiet, frustra erit. Sic Ps. XXI, 12. et supra Cap. VII, 1.

13.

13. זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה אֶל־מוֹאָב מֵאָז *Hoc est verbum illud, quod Jova loquutus est ad Moabum a tunc,* i. e. tempore aliquo superiore, olim, pridem, ut 2 Sam. XV, 34., infra XLIV, 8. XLV, 21., ubi significatione cum מִקֶּדֶם convenit. Ceterum cf. Argumentum supra p. 535. seq.

14. בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר *Intra tres annos instar annorum mercenarii,* i. e. intra triennium praefixum et certum; certo mensium, dierum, horarum spatio accurate definitum. Mercenariis enim certum tempus praestituitur, neque ipsi patiuntur aliquid addi, neque qui conducit quicquam demi patitur. Eadem temporis definitio infra XXI, 16. Alii annos mercenarii sumi volunt pro annis laboriosis ac molestis, coll. Job. VII, 2. Quem ipsum locum in mente videtur habuisse Hieronymus, dum nostram phrasin sic exponit: „Sicut mercenarius solis exspectat occubitum, et diebus ac noctibus finem operis praestolatur, ut statutam mercedem accipiat.“ וְנִקְלָה *Vilescet,* Deut. XXV, 3. כְּבוֹד מוֹאָב *Gloria,* potentia *Moabi,* ut XVII, 4. כְּבוֹד יַעֲקֹב; *Jacobi gloria.* בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב *Cum omni illa copia magna,* quod vel de hominum multitudine et strepitu, vel de *copia* rerum, vel de utraque simul intelligi potest. Cf. not. supra ad Cap. V, 13. 14. וּשְׁאָר *Residuum autem,* X, 19. מְעַט מִזְעָר Erit *perquam paucum,* X, 25. XXIV, 6. לֹא כַבִּיר *Non validum,* i. e. valde invalidum, infirmum; in quo nulla vis, nulla excellentia est; ut infra XXI, 7. Hieronymus: „Prophetia haec mortuo Achaz contra Moabitas dirigitur, regnante Ezechia, sub quo decem tribus a Sennacherib, rege Assyriorum, in captivitatem ductae sunt. Itaque post tres annos et Moab, Assyrio veniente, delebitur, et vix pauci relinquentur in terra, qui subrutas habitent civitates, et desertos agros exerceant. Potest et de Babylonica captivitate praedici, quod post captam Jerusalem, et transitum annorum trium Moab a Chaldaeis vastanda sit, sive quod in trium annorum spatio nulla eis danda sit requies. Ad Moabitidis vastationem, a Nebucadnezare vicesimo

ſimo tertio regni anno illatam, de qua Joſephus X, 9. 7., haec referenda cenſet et Schnurrerus, in *Obſervatt.* p. 10. Triennii vero illius, quo peracto Moabitica gens frangenda erat atque ad nihilum redigenda, initium non eſſe ducendum arbitratur ab eo die, quo praenunciata ſunt verba, quae hic leguntur, ſed ab eo tempore, quo culpam contraxit Moabus, et poenae fecit locum. „Qui perſpicue," inquit Vir S. V., „et culpam praedixit vates, et conſtitutam culpae poenam, poterat jure ſuo exſpectare ab audientibus, ut, ipſo etiam non dicente, triennii ſpatium intelligerent ponendum eſſe culpam inter et poenam. Et hoc ſenſu potuiſſe verba haec etiam permultis ante annis pronunciari a propheta, quis ſit qui negaverit?" Nonne vero qui ſimpliciter quidquam intra certum tempus eventurum praedicit, conſtituti temporis initium ab eo ipſo, quo loquitur, momento ducere recte putetur? Nulli igitur dubitamus, Noſtrum, quae ab antiquo vate praedicta (מֵאָז Vs. 13.) hoc carmine repetiit, opinatum eſſe poſt exactos tres annos eventura, quemadmodum VII, 8. regni Iſraelitici interitum poſt LXV annos futurum praenunciavit; cf. ſupra p. 297.

Cap. XV, 1. *Oraculum in Moabitas. Sane qua nocte vaſtata eſt Ar Moabitarum excisus eſt populus! Sane qua nocte vaſtata eſt Kir Moabitarum, periit.*

2. *Adſcendunt Baitha et Dibon excelſa ad fletum. Super Nebone et Medeba plorat Moab; omnibus ejus capitibus raſis, detonſisque mentis.*

3. *Per ejus compita centonibus induti ſunt; ſuper tectis perque vicos ejulant omnes, lacrymis diffluentes.*

4. *Clamorem edit Hesbon et Elale, usque ad Jahazum auditur vox eorum, propterea quod armati Moabitae aegri animis vociferantur.*

5. *Cor meum propter Moabum clamat, cujus profugi ad Zoaram, Eglah tertiam* (vel: vitulam triennem) per-

perveniunt: *nempe per Luchithae clivum plorando adscendunt; nempe per Choronaimorum iram calamitosus excitatur clamor.*

6. *Nam aquae Nimrimae perdita sunt, aruerunt gramina, deficit herba, olus non suppetit.*

7. *Ergo quas comparaverant copias et quaecunque ipsis curae sunt, ad Arabum torrentem deportant.*

8. *Nempe tantus obit Moabitidis fines clamor, ut ejus ululatus ad Eglaim, ut ejus ululatus ad puteum Elim audiatur.*

9. *Nempe Dimonis aqua sanguine repletur; adjiciam Dimoni incrementa, elapsis Moabitis terraeque reliquiis leones.*

Cap. XVI, 1. *Mittite agnos dominatoris terrae e Petra per solitudinem ad montem puellae Zionis.*

2. *Nam quasi vagae misso nido volucres, sic erunt Moabiticae puellae ad vada Arnonis.*

3. *„Adeste nobis consilio, praebete vos aequos, praestate umbrâ vestrâ quandam quasi noctem in ipso meridie; abscondite disjectos, ne prodite vagos."*

4. *„Commorentur in te mei disjecti, Moabitae; esto eis contra grassatores latebra; nam desinent oppressores, peribunt grassatores, abolebuntur ex terra vastatores."*

5. *„Firmabitur pietate solium, in quo in Davidis tabernaculo fideliter sedeat, qui judicet, jusque vestiget, et justitiam properet."*

6. *Audivimus fastum Moabi, admodum elati, arrogantiam, insolentiam et furorem ejus, atque vaniloquorum ejus futiles sermones.*

7. *Itaque ejulabit Moabita ad Moabitam, universi ejulabunt; propter Kir-Charesethae fundamenta afflicti plangetis.*

8. *Nam Hesbonia arva languent, vitium Sibmensium palmites, qui desertum pererrantes ad Jaeser usque pertigere,*

tigere, domini gentium contuderunt. Illarum porrecti traduces mare transierant.

9. *Itaque Jaſerenſi ploratu Sibmenſem deploro vineam. Irroro te lacrymis meis, o Hesbon et Elale, quoniam ſuper aeſtivos tuos fructus meſſemque tuam celeusma irruit.*

10. *Sublatum eſt gaudium et laetitia ex agro culto, neque per vineas ovatur; non clamatur; vinum in torcularibus non calcat factor; celeusma cohibui.*

11. *Hanc ob rem viſcera mea Moabi cauſa citharae modo perſtrepunt, et praecordia mea propter Kir-Heres.*

12. *Ita fiet ut appareat fatigetque ſeſe Moab ad aras, ſuumque ingreſſus ſacrarium ad ſupplicandum nihil proficiat.*

13. *Hoc eſt quod Jova de Moabitis jam olim pronunciavit, et nunc ita pronunciat:*

14. *Intra tres annos inſtar annorum mercenarii gloria Moabi vileſcet cum omni illa copia magna; reſiduum autem erit perquam exiguum et infirmum.*

V.

V.

Cap. XVII, 1—11.

ARGUMENTUM.

„Poſt Babylonem,“ inquit Hieronymus ad hujus Capitis initium, „et Philiſthaeos et Moab, ad Damaſcum, id eſt, Aram [אֲרָם], ſermo convertitur, quae et ipſa regalis quondam civitas fuit, et in omni Syria tenuit principatum: necdum florebant Antiochia et Laodicea, et Apamia, quas urbes poſt Alexandrum et Macedonum imperium auctas eſſe cognovimus. Quia igitur ſemper decem tribubus contra Judam praebebat auxilium, ut Regum et Paralipomenon narrat hiſtoria, etiam ipſis vaſtitatem ab Aſſyriis appropinquare ſignificat.“ Aſſyriorum tamen nulla in hoc vaticinio facta mentio. Inſcriptio (*Effatum in Damaſcum*) non totum prophetiae argumentum, ſed priorem tantum ejus partem complectitur. Nam inde a Verſu 4. regno Iſraelitico ſive Ephraimitico denunciat futurum eſſe, ut totum evertatur, paucis ſolummodo reliquiis manſuris. Quae clades intellectum datura dicitur inſipienti populo, eoque adductura, ut creatorem agnoſcat et revereatur ſuum, et in eo potius, quam in nugacibus gentium exterarum ſimulacris ſpem vitae conſtituat (Vs. 7—11.). Cur utrique regno, Damaſceno et Iſraelitico, uno eodemque vaticinio interitum vates praenunciaverit, veram rationem haud dubium eſt quin indicaverit Hieronymus. Regnum Damaſceno-Syriacum, Ephraimitarum fines a ſeptentrione proxime contingens, regni Salomonici initiis conditum fuiſſe a Resone aliquo,

aliquo, qui quum defecisset ab Hadadezere, Syriae Zobeae rege, factionis princeps, manu promtus, cum turba hominum Damascum occupavit, et ibidem fundavit regnum, cognoscitur ex 1 Reg. XI, 23. 24. Illud vero procedente tempore valde confirmatum, opibusque et robore militiae adauctum, admodum infestum fuit regno Israelitico, seu decem tribuum. Bellum illi erat cum hoc fere continuum a temporibus Benhadadi, nepotis Rezonis ab Asa rege incitati (1 Reg. XV, 18.), sive aemulatio inter hos populos, viribus fere pares, sive ambitio Damascenorum, producendis regni sui finibus intentorum, sive lites veteres, numquam bona fide sopitae, huic igni identidem novam subjecerint materiam. Longum erat, ut adscribitur in historia, si pax per triennium duraret, 1 Reg. XXII, 1. Quin ne Judaeis quidem, paulo longius remotis, a regibus Syro-Damascenis pax fuit. Sic idem ille Hazael, qui Ephraimitas tantopere pressit, Joasum, Achaziae filium, bello petiit, et spoliavit, non exigua regno inflicta clade, 2 Reg. XII, 17. 18. 2 Paral. XXIV, 23. 24. Rezinum vero inito cum Pecacho, Israelitarum rege, foedere regni Judaici meditatum esse excidium, vidimus supra VII, 1. seqq. Sub idem tempus, quo, quae eo loco narrantur, acciderunt, et nostrum editum esse vaticinium, recte observat Lightfootus *Chronol. tempor. et ord. textuum V. T.* in *Opp.* T. I. p. 101. Certe argumenti utriusque oraculi, et praecipue quidem Cap. VIII, 1—4. IX, 7—20., tanta affinitas est, ut non possit esse major. Sed quod unum hic sufficit: quum vaticinium nostrum editum sit adversus Damascum, stante adhuc et florente eo regno, ut patet ex Versibus 1. 2. 3., et adversus Ephraimitas, Syris societate junctos, liqueat vero ex iis quae leguntur 2 Reg. XVI, 9. coll. cum XV, 29., solutam esse illam societatem, et eversum regnum Damascenum a rege Assyrio, anno Ahasi tertio vel quarto, necesse est, hoc oraculum ante annum Ahasi quartum scriptum esse. Grotius quidem editam hanc prophetiam existimat primo Hiskiae anno, eaque praedici Salmanassaris irruptionem. Hunc enim, cum Sama-

Samariae regnum subverteret sexto Hiskiae anno, Damascum, jam a Tiglathpilesare captam et Assyriis subjectam, demum excidisse. Sed historia de eo nihil habet; et quo tempore editum est hoc vaticinium, obtinebat adhuc Damascus regnum, ut patet e Vs. 3., ubi *gloria* sua privanda dicitur. Ex eodem Versu haud obscure patet, tempore hujus vulgati vaticinii societatem Syrorum et Ephraimitarum nondum fuisse solutam. Si vero haec prophetia edita esset post cladem, quam Damasceni et Ephraimitae tulerunt a Tiglathpilesare, non facile explicari potest, quae occasio subministrata sit prophetae nostro, adversus Damascum et Ephraimum denuo declamandi eo tempore, quo Damasceni et Ephraimitae jam magnam partem in exilium abducti essent. Sed si sumamus, vaticinium hoc sub Ahaso editum esse, occasio ultro se prodit, et nemini obscurum est. Tum vero nostrum oraculum suo loco non positum digestumque esse ab iis, qui hoc vaticiniorum syntagma collegerunt, fatendum erit; nam supra XIV, 28. jam facta est mentio mortis Ahasi; cf. not. ad eum loc. „Ratio autem," inquit Lightfootus l. l., „quare haec prophetia eo loco collocata sit, quo conspicitur, haec est, quia plures ibi prophetiae adversus plura regna conjunguntur; et quando Dominus distribuit minas inter omnes regiones circumcirca, Damascus et Ephraim non poterant esse immunes; ideoque quum tria Capita, quae proxime attigimus (VII. VIII. IX.), eo loco posita sint, quo comparent, ut speciales denunciationes adversus haec duo regna; hoc Caput (XVII.) suo hoc loco est collocatum, ut reliquas comminationes comitaretur."

---

1. De מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. דַּמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר *Damascus amota erit, ut non sit urbs,* quod Hieronymus recte: *desinet esse civitas* interpretatus. מ hic est *privativum*, ut supra V, 6., ubi not. cf., et VII, 8. מֵעָם, *ne sit populus.* *Damascus*, regni caput, urbs Syriae etiamnum floren-

florentiſſima, ſu planitie multis aquarum ſcaturiginibus irrigua et amoeniſſima ſitu, Arabibus دمشق, Syris ܕܪܡܣܘܩ (ut דַּרְמֶשֶׂק 1 Paral. XVIII, 5. 6.) vocata, memoratur jam Geneſ. XIV, 15. XV, 12. Expugnabatur a Davide, vid. 2 Sam. VIII, 5., ſed ſub Salomone Judaeorum jugo ſe ſubtraxit, 1 Reg. XI, 24. 25. Plura de hac urbe ejusque fatis disputavimus in *d. bibl. Alterthumsk.* Vol. I. P. II. p. 284. ſeqq. וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה *Eritque acervus ruinae*, ruderum XXIII, 13. Quoniam Graecus Alexandrinus pro מְעִי *εἰς πτῶσιν*, et Vulgatus *ſicut acervus* poſuit; Lowthus illum לְעִי, hunc כְּמְעִי in textu Hebraeo legiſſe putat: ipſe mallet, Graecum ſequutus, לְעִי legere. Verum ſcite monuit Koppius, utrumque interpretem מְעִי legere potuiſſe, ſed liberius ſenſum expreſſiſſe: עִי (cf. Mich. I, 6.) et מְעִי non eſſe diverſa, niſi quoad formam; מְעִי vero paronomaſiae cauſſa cum מֵעִיר, in priori hemiſtichio, a Jeſaja eſſe electum. Ceterum eaedem, quae hic, loquendi formulae, ad urbis alicujus deſtructionem deſcribendam, occurrunt infra XXV, 2.

2. עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר *Derelictae*, deſertae (VI, 12. Jer. IV, 29.) erunt *urbes Aroër*, i. e. urbi Aroër vicinae, ut Joſ. XIII, 17. עָרֵי חֶשְׁבּוֹן ſunt *urbes Hesbunti*, urbi primariae vicinae. Quum vero duae exſtiterint urbes, quibus *Aroër* nomen fuit, altera prope Rabbam, Ammonitarum urbem regiam, Joſ. XIII, 25., altera ad ripam ſeptentrionalem Arnonis fluvii ſita (vid. libr. noſtr. modo laudat. Vol. II. P. I. p. 270. et Vol. III. p. 46.); hoc loco prior illa, Damaſco propior ſignificari videtur. *Urbibus Aroër* vero intelliguntur hic urbes regionis *Trans-Jordanenſis*, quae olim occupatae a Gaditis et Rubenitis (Num. XXXII, 34. Joſ. XIII, 16.), regni Iſraelitici partem fecere. Eae h. l. *derelictae* dicuntur, deportatis a Tiglathpileſare Gileaditidis incolis, 2 Reg. XV, 29. Alii *urbibus Aroëris* intelligunt tractum aliquem Syriae Damaſcenae, cui nomen Aroër eſſet. Ejus tamen nusquam alias ſit mentio. Veteres in verbis hebraeis inter-

interpretandis inter se discrepant. LXX: καταλελειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα, *derelicta in aeternum.* Ex עֲזֻבוֹת fecerunt עֲזוּבָה, vocem עָרֵי neglexerunt; et pro עֲרֹעֵר vel legerunt, vel legendum putarunt עֲדֵי־עַד, quod Lowtho placet et Dathio, qui vertit: *et urbes erunt derelictae in perpetuum.* Pro nomine appellativo habuit Chaldaeus, qui vertit: שְׁבִיקָן קִרְוֵיהוֹן חָרְבָן, *derelictae urbes eorum vastabuntur.* Hebraeum עֲרֹעֵר contulit cum Chaldaico עֲרַעַר, *frangere, confringere, comminuere.* Hieronymus: „*Aroer myrice* interpretatur, quae proprie arbor in solitudine et salsa humo nascitur, et per hoc vastitas demonstratur." Vocem Hebraeam retinuerunt Saadias et Syrus (nam quod in Bibliis Polyglottis legitur ܥܪܘܥܪ, non dubitamus esse sphalma typographicum). Recentiorum interpretum parum verisimiles conjecturas de עֲרֹעֵר recensuit refutavitque J. F. Schelling in *Animadverss. philologico-critt. in difficiliora Jesajae loca,* p. 29. seqq. Neque tamen quod ipse Vir Doctissimus proponit tale esse videtur quod aliis probetur. Pro עֲרֹעֵר censet עֲדֵי־עַר legendum, ut verba hebraea vertenda sint: *relictae erunt urbes usque ad Ar,* urbem Moabitidis primariam, supra XV, 1., ut propheta non solum Damascum eversum iri denunciet, sed et plures alias urbes austrum versus ad Arnonem usque, urbemque Moabitarum, quae ad hunc amnem sita erat, primariam Ar, eandem sortem experturas. לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה *Gregibus erunt* pascua, cf. XXXII, 14. Zeph. II, 14. וְרָבְצוּ Qui illic *cubabunt*, vid. XIII, 21. וְאֵין מַחֲרִיד *Et nullus* superevit qui eos *terreat*, abigat, Deut. XXVIII, 26. Jerem. VII, 33. Zeph. III, 13. „Tanta enim erit solitudo," inquit Hieronymus, „ut nec insidiator timendus sit."

3. וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם *Et cessabit*, abolebitur (ut Ezech. VI, 6.), *munitio ab Ephraimo;* quae verba referri possunt vel ad *Damascum,* ut sensus sit, destructa Damasco, munimentum illud, in quo fiduciam posuerant Ephraimitae, ablatum esse; inita enim cum Syris societate, respexerant Ephrai-

Ephraimitae Damascum ut מִבְצָר, *munimentum*, propugnaculum (ita Hieronymus: nequaquam decem tribus in Damasco contra Judam habebunt auxilium); vel ad Ephraimum ipsum, ut sensus sit, ipso illo tempore, quo Damascus subverteretur, Ephraimitas esse infirmandos et privandos praecipuis suis munimentis, quippe quae ab Assyriis expugnarentur. Posterius praeferendum videtur. Respicitur ad loca munita Galilaeae et Ephraimitidis, sita in montibus, per naturam ipsam ab irruptionibus hostilibus munitis. Immo vero designatur hic aperte Samaria, munimentum Ephraimitarum, quo illi gloriabantur. Idem est quod Michae Cap. I, 6. *Ponam Samariam in acervum agri, et plantas vineae, et faciam defluere in declive lapides ejus* (videlicet erat מִבְצָר, *munimentum, in monte structum*) *et fundamenta ejus nudabo.* In verbis וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ sunt, qui accentum Atnach post מִדַּמֶּשֶׂק ponendum censeant, ut verba vertenda sint: *et cessabit regnum a Damasco, et reliquiae Syriae ut gloria Israelitarum erunt.* Sed quum Masoretharum distinctio bonum sensum efficiat, nulla est caussa, cur eam, veterem certe illam, deseramus. Nam si verba vertas: *et cessabit regnum a Damasco et reliquo Syria, ut gloria filiorum Israelis erunt*, scil. Damascus et reliquum Syriae, nihil vitii est in sensu, et sententia rectius se videtur habere, quia comparatio *gloriae filiorum Israelis*, aeque haud dubie ad Damascum pertinet, quam ad reliquam Syriam; et favet etiam constructio orationis Grammatica. Docet idem passuros esse Damascenos, quod imminere minatur Israelitis. Hieronymus, „Quomodo, inquit, decem tribus Assyrio populante deletae sunt, et omnis gloria earum in captivitatem ducta est; sic pauci, qui in Damasco resederint, immutabuntur, et habebunt gentis gloriam sociae. Gloriam per ironiam dictam accipe pro ignominia."

4. Transit poeta ad mala Ephraimitis minanda, duplici usus similitudine: *una* est desumta a corpore, quod inte-

integra et florente valetudine magnum praefert decus et praeſtantiam, ſic ut ſine delectatione ab aliis non conſpiciatur; ſed quod ſubito marceſcit, ita ut decus omne et ſpecies ei pereat. יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב *Attenuabitur*, imminuetur (cf. Pſ. LXXIX, 8.), *gloria Jacobi*, i. e. regni Iſraelitici dignitas et potentia. Nomine *Jacobi* regnum Iſraeliticum et Hoſ. XII, 3. 4. 5. Mich. I, 5. denotatur. וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ *Et pinguedo carnis ejus*, florens ejus ſtatus, opes, facultates, ut ſupra X, 16., cf. Pſ. LXXIII, 7. יֵרָזֶה *Emaciabitur* (Zeph. II, 11.), ſicut illis fit, qui phthiſi laborant, cf. X, 16. XXIV, 16. Hoſ. X, 11.

5. *Altera* ſimilitudo (cf. Vs. anteced.) deſumta eſt a collectione aeſtiva et autumnali fructuum; ſive ſegetis fertilioris, qualis demeti ſolebat in valle Rephaim (hoc Vs.); ſive vitis, oleae, aliarumque arborum frugiferarum (Vs. 6.): ut enim, ubi demetitur ſeges, paucae ſolummodo hic illic relinquuntur ſpicae; et ubi colliguntur uvae, aut ſtringitur olea, pauci tantum reliqui ſiunt, et quidem non optimi generis racemi; ſic futurum, docet propheta, ut hoſtes meſſem faciant in Ephraimitide, et quidquid hominum aut rerum illas terras olim ornaverat, meſſorum inſtar colligant atque alio transferant, paucis ſolummodo rarisque relictis in terra tenuioris fortunae hominibus, tantae calamitati ſuperſtitibus. וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה *Fietque ſicut colligit meſſor ſegetem.* Vox קָצִיר paſſim Hebraeis ſignificat *meſſem* ipſam (ut Exod. XXIII, 16.), ſed hic omnino vertenda eſt per *meſſorem*, ut patet ex eo, quod additur, וּזְרֹעוֹ יִקְצֹר שִׁבֳּלִים, *et brachium ejus ſpicas demetit*; ubi relativum in voce זְרֹעוֹ non poteſt alio referri, quam ad קָצִיר. Eſt igitur hic loci nomen *formae adjectivi*, ad exemplum שָׂרִיד et פָּלִיט, ut recte Kimchi obſervavit. Verbum אָסַף de *meſſore* uſurpatum, ut Exod. XXIII, 10., eum illius actum exprimit, cum brachio ſiniſtro adductas ad ſe ſpicas complectitur ac recolligit preſſim, quas deinde ſecat falce manus dextrae. קָמָה *Seges ſtans*, in arvo, antequam ſecetur, ut Exod. XXII,

XXII, 5. וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים Imo sic *erit* cum regno Israelis, *ac si* quis post factam messem *spicilegium instituit*, ita ut parum vel nihil relinquatur, cf. Levit. XIX, 9. 10. בְּעֵמֶק רְפָאִים *In valle Rephaim*, quae erat planities lata et ampla, subjecta urbi Hierosolymitanae, in climate Occiduo ad Austrum, Eleutheropolin versus procurrens, cujus notitia clarissime concipitur ex libro Josuae, XV, 8. XVIII, 16., ubi describuntur fines sortium *tribuum Judae* et *Benjaminis*; cf. 2 Sam. V, 18. 22. XXIII, 13. XIV, 3. Josephus *Antiqq.* VII, 10. de hac valle: *Palaestinorum exercitus usque ad urbem accessit, et in ea valle* (κοιλάδι) *castrametatus est*, ἣ μέχρι πόλεως Βηθλεὲμ διατείνει, *quae usque ad Bethlehemum urbem extenditur:* quod tamen ita accipiendum, ut non directe meridiem versus extensus fuerit hic campus, sed deflexerit versus Occiduum; incipiens ab extremo montis, qui vallem filiorum Hinnom, a monte Zione separabat. Nomen repetendum a *Rephaitis* (de quibus vid. not. supra ad XIV, 9.), qui olim hanc vallem, fertilem haud dubie, planam et situ commodissimam, sibi vindicarunt.

6. וְנִשְׁאַר־בּוֹ *Relinquentur in eo*, regno Israelis, עֹלֵלֹת vix *racemationes*, Jerem. XLIX, 9. Jud. VIII, 2., cf. Jerem. VI, 9. Jud. XX, 45. Prius simile Vs. 5. de spicilegio ex agro, hic per alterum ex horto vel vinea illustratur. כְּנֹקֶף זַיִת *Sicut in decussione* seu *strictura oleae*, ut infra XXIV, 13. Nomen עֹלֵלֹת proprie ad *vindemiam* pertinet, notatque *racemationem*, quae post factam vindemiam instituitur. Etiamsi vero nihil vetet, illud hic transferri ad *olivas*, quae in prima olearum strictura relictae nova iterataque cura leguntur; est tamen probabile, vatem ad duas similitudines hic respexisse, licet alteram earum hic tantummodo expresserit. שְׁנַיִם Cum *duae*; binarius numerus passim paucitatem indicat, vid. 1 Reg. XVII, 12. Jerem. III, 14. Hos. VI, 2. שְׁלֹשָׁה Aut *tres*, asyndeton, ut 1 Sam. XX, 12. גַּרְגְּרִים *Grana, baccae*, coll. Chaldaico גַּרְגִּיר, *bacca*, Deut. XXXII, 14. et Arabico جُرْجُر *faba*. בְּרֹאשׁ אָמִיר *In summitate*

mitate rami. Ita Vulgatus et Chaldaeus, qui בְּרֵישׁ עַנְפָא posuit. Saadias: فِي رَأْسِ غُصْنٍ *in ſummitate rami.* Aben-Esra et Kimchi הסעיף העליון *ramum ſummum* explicant. LXX: *ἐπ᾽ ἄκρου μετεώρου.*

7. Superſtites in terra, relicto idolorum cultu, ad Jovam ejusque cultum revertentur. בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ *Illo die reſpiciet homo ad factorem ſuum.* שָׁעָה *Reſpicere* ad aliquem, a quo auxilium exſpectatur, ut infra XXXI, 1. עֹשֶׂה *Factor* Ephraimitarum dicitur Deus non tantum quatenus totum genus humanum creavit, verum et quatenus rempublicam Iſraeliticam formavit et conſtituit, qua de re verbum עָשָׂה uſurpatur Deut. XXXII, 6., ejusque Participium, ut hic, infra XLIV, 2. LIV, 5. Pſ. C, 3. וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה *Et oculi ejus in Venerandum Iſraelis* (ut I, 4. XII, 6. XXIX, 23.) *intuebuntur,* a quo uno auxilium utiliter implorari poſſe cognoſcent. Cf. Pſ. CXXI, 1. 2. CXXIII, 1. 2.

8. וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו *Et non reſpiciet ad altaria, opus manuum ſuarum;* intelliguntur arae, vel Jovae erectae praeter altaria illa, quae ſecundum legem divinam exſtructa erant in templo, holocauſti videlicet, quod ſub dio erat, et ſuffitus, in ipſo Sacrario; vel diis nugacibus exſtructae, ut ab Ahaſo factum 2 Reg. XVI, 10. XXI, 3. 4. 5., et ab Ephraimitis, Hoſ. VIII, 11. וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה *Et quod fecerunt digiti ſui non adſpiciet.* Videntur larium et penatium imagines ſignificari, in quibus formandis caelandisque artis plurimum adhibitum fuit; cf. II, 8. וְהָאֲשֵׁרִים Neque ad *ſimulacra Aſtartes* ſcil. reſpiciet. Vocem hebraeam, quam vulgo *lucos* vertunt, Graecos Alexandrinos ſequuti, qui illud *ἄλσος* interpretari ſolent, Aſtartes (עַשְׁתֹּרֶת), Deae Syriae, ſimulacra pluribus locis (veluti Jud. III, 7. 1 Reg. XVIII, 19. 2 Reg. XXXIII, 4. al.) ſignificare, vidit jam Seldenus *de Diis Syris* Synt. II. C. II., argumentis vero plurimis probavit Gesenius in *Lexico*

Hebraeo-teutonico majori ad h. v. p. 75. seq. Cf. Spencerum *de Legibus Hebraeor. ritualibus* L. II. C. XVI. Sect. 1. וְהַחַמָּנִים Neque ad *statuas idolorum*, cf. de hac voce not. ad Levit. XXVI, 30. ed. tert. et Ezech. VI, 4. Utraque superstitiosi cultus materia jungitur et infra XXVII, 9.

9. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ *Illo die fient urbes munimenti ejus*, Israelis, i. e. urbes munitae Israelitarum nondum cum reliquis eversae, כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ *sicut relictum* quid *sylvae* seu *nemoris* (1 Sam. XXIII, 15. Ezech. XXXI, 3.), cum caesa sylva rarae supersunt arbores. Alii: *ut relicti* fructus *nemoris* s. in nemore, וְהָאָמִיר, aut ut *ramus* summa in arbore (Vs. 6.), i. e. haud secus ac si ramis decussis summus in arbore vertex remanserit. Alii: ut fructus relictus *in culmine* arboris. אֲשֶׁר עָזְבוּ *Quem relinquere solent*, qui ligna caedunt, aut fructus colligunt, ita verbum עָזַב usurpatur Levit. XIX, 10. XXIII, 22. Ruth II, 16. מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Coram filiis Israelis*, i. e. Israelitis. Alii: *propter Israelitas*, ut מִפָּנִים Genes. XXXVI, 6. 7. Exod. IX, 11. saepiusque usurpatur. וְהָיְתָה שְׁמָמָה *Eritque* tota terra mera *desolatio*, I, 7. Sensus totius Versus igitur hic erit, fore, ut terrae Israeliticae urbes munitae sint veluti pauculae reliquiae, quas reliquerint vastatores Israelitis, atque hi vix unum alterumve locum habituri sint, quo sese possint recipere, propter vastitatem terrae. Hebraei interpretes in nomine הָאָמִיר allusionem esse putant ad nomen Amoraeorum (הָאֱמֹרִי), populi Cananaei, ab Hebraeis olim, Josua duce, expulsi, vatemque autumant hoc velle, illo tempore, quo hostes barbari Ephraimitarum terras sint invasuri, eodem terram fore statu, quo erat ubi olim occupabatur ab Israelitis. Post הָאָמִיר nomen עֲזוּבַת repeti volunt, et ad posterius membrum aeque ac prius pertinere, monente Kimchio, in hunc modum: *illo die erunt urbes ejus munitae* ut derelictio *qua* Amoraei s. Cananaei olim urbes suas *dereliquerunt a facie Israelitarum*. Ita jam LXX: Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλελειμμέναι, ὃν τρόπον

τρόπον ἐγκατέλειπον οἱ Ἀμοῤῥαῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἔσονται ἔρημοι. Amoraeos in אָמִיר non difficulter invenerunt, Evaeos autem sive Hevaeos (חִוִּים, Jos. XI, 3.), itidem populum Cananaeum, e nomine חֹרֶשׁ inde exsculpsisse Vitringa existimat, quod Jud. I, 35. legitur: וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס, *Emoraei volebant inhabitare montanum Heres.* Sed Gesenius Graecum interpretem pro הקרש האמיר legisse aut legendum conjecisse החוי והאמרי censet. Arabicus in Polyglottis interpres pro Hevaeis Moabitas substituit. Hieronymus nostrum Versum ita vertit: *In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra et segetes, quae derelictae sunt a facie filiorum Israel et erit deserta.* Quae in Commentario hoc modo enarrat: „Hoc non loquitur contra Damascum, sed contra decem tribus, quae vocabantur Israel; ut quomodo ad adventum ex Aegypto populi Dei omnes gentes, quae incolebant terram repromissionis, subito pavore conterritae aratra dimiserunt, acervosque frugum et media opera, salutem pedibus requirentes; sic et terra Israel multo tempore desolata permaneat. Unde miror, pro *aratris* et *acervis frugum* voluisse Aquilam interpretari *testam et Emir*, Symmachum, *sylvam et Amir*, LXX, *Amorraeos et Evaeos.* Solus Theodotio hebraicum verbum posuit, *Ars* et *Emir*, quod apud eos emendatius legitur *Hores* et *Amir*, id est, *vomeres* et *acervi segetum.*" Patet, Hieronymum voci חֹרֶשׁ significationem a verbo חָרַשׁ, *aravit*, deductam tribuisse. *Vomer* autem hebraice dicitur מַחֲרֶשֶׁת 1 Sam. XIII, 20., aut מַחֲרֵשָׁה, ibid. אָמִיר vero significatione non differre credidit ab עָמִיר, *manipulus frugum*, Jerem. IX, 21. Amos II, 13. Mich. IV, 12. Ceterum et Hieronymus respici a vate existimat ad illum terrae Israeliticae statum, quem habuit, cum Hebraei incolas veteres e sedibus suis expellerent. Nec aliter Chaldaeus: *In tempore illo erunt civitates fortitudinis eorum sicut urbs quae deserta est, et redacta in acervos lapidum, quae derelicta est a facie filiorum Israel; et erit in desolationem.* Syrus: *Tempore illo civitates muni-*

munitionis ejus evadent tanquam cisterna Heres et Amir. (ܐܝܟ ܫܒܝܩܘܬܐ ܕܐܡܘܪ̈ܝܐ ܘܚܘ̈ܝܐ), *quae deserta est e conspectu filiorum Israelis; eritque in corruptionem.* Saadias: *Illo tempore fient urbes munitae ejus sicut derelictio urbium Charesch et Amir, quas incolae suae reliquerunt a conspectu Israelitarum, eritque solitudo.*

10. כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ *Quia* tu, gens Israelitica, *oblita es Dei, auctoris salutis tuae*, sospitatoris tui, ut Mich. VII, 7., cf. Hos. II, 15. וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ *Et petrae* (XXVI, 4. Deut. XXXII, 18.) *munimenti tui*, i. e. fortis adjutoris tui, ut recte Hieronymus, *non es recordata* (LVII, 11.), ejus Dei, qui firmissimi munimenti loco tibi esse potuit, penitus immemor fuisti. צוּר מָעֻזֵּךְ oppositum videtur τοῖς עָרֵי מָעֻזּוֹ Versu superiore. Chaldaeus: *timorem Omnipotentis, cujus verbum fuit in auxilium tuum, non meministi.* Hieronymus: „Ista, inquit, perpetieris, o Israel, quia reliquisti Deum, salvatorem tuum, qui te liberavit ex Aegypto, qui tibi gentes subjecit inimicas, et adjutoris tui non es recordata.“ עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים *Propterea*, quod Dei sospitatoris tui immemor fuisti, *plantasti plantas voluptuariorum*, i. e. voluptuosas, jucundas, seminaria amoena. וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ *Et surculo peregrini*, i. e. surculis peregrinis *consevisti eum*, vel *conseris eum*, scil. שָׂדֵךְ, *agrum tuum*, vel כַּרְמֵךְ, *vineam tuam* (cf. Deut. XXII, 9.); ad hujusmodi enim nomen, quod fuit in mente prophetae, sed non exprimitur, ut saepius fit, referendum est relativum suffixum in תִּזְרָעֶנּוּ. Continuatur sententia et clauditur Versu proximo.

11. בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי *Die plantationis tuae multiplicabas*, vel *operam dabas* maximam, *ut cresceret*, utroque enim modo accipi potest forma Piel verbi שָׂגָא; duplicatio radicalium arguit emphasin, cf. Storrii *Observatt.* p. 174. וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי *Et mane semen s. satum tuum* fecisti efflorescere, cura tua vigilasti, ut satum plantatumque efflorescceret

refceret in gemmam, illud mane rigando, et omnimodo fovendo. נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ Sed *acervus meſſis in die poſſeſſionis* erit *et dolor deſperatus*, immedicabilis (Jerem. XXX, 15.), i. e. cum ex fato plantatoque illo jucundiffimo, quod tanta cura fovifti, demetere et percipere fruges fperabis, acerbiffimi doloris meffem facies. Jungendae funt dictiones נֵד קָצִיר וּכְאֵב אָנוּשׁ, *cumulus meſſis et dolor deſperatus*, quae per ἓν διὰ δυοῖν funt explicandae, acervus meffis doloris immedicabilis, quale Jerem. XXIX, 11. *Ad dandum vobis* אַחֲרִית וְתִקְוָה, *finem et exſpectationem*, i. e. finem exfpectatum feu exoptatum. Cf. fupra I, 13. אָוֶן וַעֲצָרָה, et ad eum loc. not. p. 38. Glassii *Philol. S.* p. 19. edit. Dath. et Storrii *Obſervatt.* p. 241. Nomen נֵד quum reliquis quinque, quibus in V. T. legitur locis (Exod. XV, 8. Jof. III, 13. 16. Pf. XXXIII, 7. LXXVIII, 13.) indubium habeat *cumuli* fignificatum (cf. not. ad Pf. XXXIII, 7.), nec hoc loco aliter fumendum eft. Non igitur audiendi, qui a verbi נוּד *agitandi*, *fugiendi* notione נֵד קָצִיר vertunt *fugam*, ablationem, *meſſis*, aut cum Vitringa a נוּד, *complorare*, *comploratio meſſis*. Quod interponitur, בְּיוֹם נַחֲלָה, *in die* fperatae *poſſeſſionis*, fignificat tempus meffis, quo meffe fe potituros fperabant. Pro נַחֲלָה in duobus codicibus Erfurtenfibus, confentiente utriusque codicis Mafora, et in libris nonnullis typis defcriptis, legitur נַחְלָה, *aegritudo* (a חָלָה), ut Jerem. X, 18. XIV, 17. XXX, 12. Jarchi explicat יוֹם צָרָה, *dies anguſtiae*, incertum, legeritne נַחְלָה, an acceperit נַחֲלָה pro eo nomine, ut Kimchi fecit. Tum verba noftra fic erunt vertenda: *ſed acervus meſſis* erit *die aegritudinis et doloris deſperati*, i. e. meffis erit triftiffima atque luctuofiffima. Ceterum utrumque hunc Verfum figurate arguere fummum Ephraimitarum ftudium in fectandis exterarum gentium vel fuperftitionibus vel foederibus, vix dubium effe poteft. De peregrinorum deorum cultu cepit Chaldaeus, qui Verfus fuperioris partem pofteriorem, et hunc Verfum ita explicat: *Nam plantata es plantatione electa, ſed opera corrupta multiplicaſti. Poſtquam ſanctificati*

ficati fuissetis ut essetis populus, ibi corrupistis opera vestra; et insuper postquam ingressi estis terram domus majestatis meae, ubi decebat servire mihi, reliquistis obsequium meum, et servistis idolis, et aversati estis poenitentiam. Antequam perveniret dies interitus vestri, tunc fuit dolor vester in exhalationem animae; i. e. talis in quo anima efflatur. Nos potius cum Doederlinio hisce Versibus acrem foederis cum Syris initi reprehensionem inesse arbitramur. Israelitae, spe in Jova plane seposita, Syrorum foedere, rebus suis majus conciliare decus majoremque florem moliebantur. Sed fructus ac eventus hujus consilii erit belli tempestas, devictis Syris in Israelitas saeviens. Quam sententiam vates poetice enunciat, similitudine desumta ab iis, qui seminaria sibi instruunt amoenissima, peregrinis ac rarissimis plantis consita, atque ut succrescant et maturo fructu floreant, exspectant; tum vero, cum fructus colligendi sunt, messem laborum, planctus doloresque diros percipiunt.

Cap. XVII, 1. *In Damascum oraculum. Futurum est, ut Damascus urbs esse desinat, in ruinae acervum redacta.*

2. *Desertas Aroërenses urbes habebunt greges, cubantes deterrente nullo.*

3. *Privabitur Ephraim munimento, et Damascus reliqua Syria regno, fientque ut Israelitarum nobilitas.*

4. *Illo tempore autem attenuabitur Jacobitarum nobilitas, eorumque corpulentiae marcescet obesitas;*

5. *Et accidet perinde ac si quis segetis messem colligat, spicasque in ulnam suam demetat, aut si quis spicas in valle Rephaim legat.*

6. *Relinquetur in eis quod racemetur, ut in olea stringenda duae tresve baccae in summa arbore, quatuor quinqueve in ramis fructuariis restent, inquit Jova, agminum Deus.*

7. *Illo*

7. *Illo tempore intuebuntur homines in conditorem suum, oculisque spectabunt Sanctum Israelitarum.*

8. *Neque aras, suarum manuum opus, intuebuntur, quaeve suis ipsi fecere digitis simulacra, et statuas spectabunt.*

9. *Illo tempore eorum potentes urbes erunt ut derelictus saltus et arbustum, derelictae propter Israelitas, eritque terra vasta.*

10. *Quia tu Dei sospitatoris tui oblita es, et petrae munimenti tui immemor fuisti; propterea quod amoena plantaveris plantaria, eaque peregrina stirpe conseveris,*

11. *Posteaquam curaveris, ut ea plantaria crescant, ut tuum seminarium mature germinet, peribit messis acervus, quum esset percipiendus, eritque dolor dirus.*

VI.

Cap. XVII, 12—14. XVIII, 1—7.

A R G U M E N T U M.

Multorum contra Judaeos confpirantium populorum molimina temporis momento irrita reddentur, Jova increpante et disturbante (XVII, 12—14.). Id vates vulgandum docet per orbem, jubetque maxime per nuncios celeres deferri ad Aethiopes, qui ab eisdem hoftibus petiti cum Dei Ifraelitarum potentia ab illorum metu liberati fuerint, grato erga Jovam fenfu affecti ad ejus templum donaria mittent (Cap. XVIII.). Ingentes exercitus, quorum clades extremis Capitis XVII. Verfibus denunciatur, effe *Affyrios*, qui in eo erant, ut Palaeftinam invaderent, eaque expugnata Aegyptum peterent, cujus pars auftralis tum Aethiopicae ftirpis principibus fubjecta erat (vid. ad XVIII, 1.), vix dubium eft. Editum igitur fuerit hoc vaticinium anno decimo quarto Hiskiae regis, brevi antequam Affyrii, Sanheribo duce, in Palaeftinam irrumperent, vid. infra XXXVI, 1.

12. Interjectio הוי, *hau! vae*, ut fupra I, 4., vatis eft non comminantis nationibus, fed dolentis vicem populi fui, in quem ingens hoftium vis irruet. הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים *Multitudo ingens* (XIII, 4. XXIX, 7. Genef. XXII, 4.) *populorum multorum*, contra Judaeos acies invehentium. כַּהֲמוֹת יַמִּים *Secundum ftrepere maris*, ut mare fluctibus fuis ftrepitum et fragorem excitat, יֶהֱמָיוּן fic *tumultuantur*,

XVI,

XVI, 21. LI, 15. Eadem comparatio Jerem. VI, 23. Pſ. LXV, 8. וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים *Et* heu! *tumultus nationum!* Cf. XIII, 4. כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן Quae *inſtar aquarum validarum tumultuantur*, cf. Apoc. XVII, 1. 15.

13. לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן *Gentes*, inquam, *inſtar tumultus aquarum multarum tumultuantur*, cf. VIII, 7. Primum hoc hemiſtichium quum mera ſit poſterioris Verſus proxime praecedentis repetitio, omiſſo tamen initio Verſus nomine regente שְׁאוֹן, nec legatur in ſeptem codicibus manuſcriptis, neque expreſſum ſit ab interprete Syriaco; Gesenius illud librarii alicujus errore repetitum eſſe ſuſpicatur, quod tamen jam Graecum Alexandrinum interpretem ſuo in codice hebraeo legiſſe agnoſcit. Quodſi genuinum fuerit, *ἀναδίπλωσιν* eſſe judicat, qualis in Pſalmis pluribus obſervatur; vid. Argument. Pſalmi CXX. not. 4. p. 1742. edit. ſec. וְגָעַר בּוֹ *Sed increpabit eum* tumultum Jova, Pſ. IX, 6., et vocis ſuae terrore efficiet, וְנָס *ut fugiat*, XXXI, 8. מִמֶּרְחָק *Procul*, XXX, 27. וְרֻדַּף *Propelletur*, agitabitur, XIV, 6. כְּמֹץ הָרִים *Sicut gluma montium*, in montibus, quorum ideo mentionem facit, quod in iis magis vigent venti. Cf. Pſ. I, 4. וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה *Et ſicut res volubilis*, ſ. *pulvis rotatus coram turbine*, cf. Pſ. LXXXIII, 14.

14. לְעֵת עֶרֶב *Tempore veſpertino*, veſpere, ut Geneſ. VIII, 11. 2 Sam. XI, 2. וְהִנֵּה בַלָּהָה *Terror* erit, coll. Syriaco ܒܠܗ, *terruit*, unde ܒܘܠܗܐ, *terror*, cf. Pſ. LXXIII, 19. בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ *Antequam mane* fiat, *non aderit* amplius ſcil. hoſtis, q. d. *abſentia ejus* erit, Geneſ. XLII, 36. Proverbiali uſu *veſpere et mane* pro breviſſimo tempore uſurpantur, ut Pſ. XXX, 6. *Veſperi fletus adeſt, mane ovatio.* Et Pſ. XC, 6. *Graminis inſtar, quod mane floret, et veſperi decidit.* Minime igitur neceſſe eſt, ut ad ſubitam Aſſyriaco exercitui immiſſam cladem, de qua infra XXXVII, 36., haec referantur. זֶה חֵלֶק *Haec* eſt *portio*,

ſors,

fors, cf. LIV, 17. Job. XXVII, 13. שׁוֹסֵינוּ Eorum *qui nos spoliant*, X, 13. Jerem. L, 11. וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ *Et haec est sors* quae destinata *illis qui nos diripiunt*, X, 6. XLII, 24. Hic exitus manet illorum audaces atque insolentes spiritus, qui nos vexare nostraque diripere aggressi sunt.

Cap. XVIII, 1. Caput hoc, plurimis involutum obscuritatibus, peculiaribus scriptionibus tractarunt Matthaeus Hillerus et Carolus Aurivillius. Hic quidem in Dissertatione Upsaliae anno 1778. edita, quae inter ejus Dissertationes a J. D. Michaele junctim editas *decima quinta* est, legiturque p. 351. seqq. Ille in Dissertatione, quam inscripsit: *Hyrthymna Sa' Athiopija, Calamitas Aethiopiae, seu Commentarius in Caput XVIII. Jesajae*, Tubing. 1714. Inserta legitur *Thesauro Novo Theol. Philolog. sive Syllogi Dissertatt. Exegeticar. ad selectiora atque insigniora V. et N. T. loca* ex Museo Theod. Hasaei et Conr. Ikenii, Amstelod. 1732. fol. T. I. p. 883. seqq. Quibus jungendae Jos. Frid. Schelling *Animadverss. philologico-criticae in loca difficiliora Jesajae*, p. 37—56. Dissentiunt interpretes maxime in explicandis characteribus, quibus propheta aenigmatice terram illam, cujus incolis subitam hostium cladem jubet nunciari, designat; aliis *Aegypto*, aliis *Aethiopiae* signa illa diacritica convenire contendentibus. Prima statim verba אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפַיִם mire exercuerunt interpretes. צִלְצַל legitur et Job. XL, 31., sed significatu eo, qui in locum nostrum parum quadraverit; ponitur enim ibi de *instrumentis piscatoriis*. In Plurali צֶלְצְלִים reperimus 2 Sam. VI, 5. et Ps. CL, 5. Utrobique est minime dubium, denotari instrumenti aliquod genus musici. Orta inde Bocharto *Phaleg.* Lib. IV. Cap. II. cogitatio de *sistio Aegyptio* hoc loco intelligendo. Scilicet quum sumeret, *Aegyptum* hic *αἰνιγματωδῶς* describi; verba אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפַיִם vertit: *terra cymbali orarum* (כָּנָף, *ala*, enim Hebraeis sumitur frequenter pro *ora* sive *extremitate* rei alicujus), docens, per *cymbalum orarum* intelligi *sistrum*, notissimum instrumentum religionis

gionis in sacris Isidis, dictum צְלָצַל a צָלַל, *tinnire*, quod argutum ederet *tinnitum*, et id cum *cymbalo*, proprie ita dicto, commune haberet. Placuit haec sententia praeter alios Huetio (*Demonstrat. Evangel.* Propos. IV. Cap. X. §. IV.) quoque, Clerico et Lowtho. Sed si largiatur etiam quis, *sistrum* appellari posse *cymbalum alatum* ob formam (*virgulae* fuerunt, per laminas trajectae, *tinnitum* ad contactum laminarum excitantes); non probabile est, vatem denominasse terram, quam intelligendam voluit, ab instrumentis in cultu quodam religioso usitatis; nimis remota certe est haec appellatio. Deut. XXVIII, 42. insecti quaedam species arboribus herbisque noxii vocatur צְלָצַל, aliis licet vocalibus, quam quae adsunt voci nostrae, insigniatur; quo nomine quum conjecisset Hillerus designari *locustas*, quas a צֵל, *umbra*, nomen nactas credidit, quod per aërem volitantes sua multitudine solem obumbrent; eas quoque hic intelligendas putavit. Locustarum autem *terram* Aethiopiam vocari, quod in ea plures, quam in ulla terrarum parte locustae procreentur, unde et ejus incolae ab esu locustarum dicti sint Acridophagi. Eam sententiam commendavit exornavitque Schelling in *Animadverss.* p. 40., nec multum diversa est a J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 2096. proposita interpretatio. Stephanus le Moyne in *Dissertat. ad Jerem.* XXIII, 6. Cap. IV. p. 180. voce כְּנָפַיִם alludi putat ad idolum Veteris Aegypti, quod Κνοῦφις dicebatur. Quam interpretationem, quum sola litterarum similitudine nitatur, memorasse sufficiat. Sunt, qui per *terram umbrae alarum* Aegyptum designari putent, a *navibus*, quae *expansis velis* (quae figuram habent alarum), frequentes Nilum fluvium secarent, ut *fluvium*, et metonymice terram Aegypti *obumbrare* censerentur. Ita Graecus Alexandrinus: οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες, uti verba illius nunc in codicibus leguntur. Sed recte Vitringa monuit, contortam eam esse sententiam, in qua γῆς non cohaereat cum voce οὐαὶ (quae *primum* Casum poscit, vel etiam *tertium*, licet cum eo interpretes Graeci rarius usurpent), sed cum voce πτέρυγες, ut

ut verba potius ſic ponenda ſint: *οὐαὶ πτέρυγες* (*τῶν*) *πλοίων τῆς γῆς*, quomodo ea et exhibet Cyrillus et Arabicus in Polyglottis interpres: وَيْلٌ أَجْنِحَةُ سُفُنِ ٱلْأَرْضِ *vae alis navium terrae illius* rel. Graecus interpres num hebraicum צִלְצַל comparaverit cum arabico ظُلْظُلٌ, quod, Firuſabadio teſte in Lexico Kamus p. 1495. *naves* denotat, incertum. De *navibus* cogitavit et Chaldaeus: וַי אַרְעָא דְאָתְן לַהּ בִּסְפִינָן מֵאֲרַע רְחִיקָא *vae terrae in quam veniunt in navibus e terra longinqua*, additque: וְקִלְעֵיהוֹן פְּרִיסָן כְּנִשְׁרָא דְטָאֵס בְּכַנְפוֹהִי *et eorum vela expanſa ſunt inſtar aquilae, quae volat alis ſuis.* Aliis credita *Aegyptus* dicta *umbraculum alarum*, quod Judaei, ſub alis Aegypti, hoc eſt Aegyptiorum praeſidio, ſe defenſum iri opinabantur, quoties valentior hoſtis irruerat, ac ſi appellatione tali argueretur ſtulta atque impia in auxilio fiducia humano, quum adeſſe poſſet, ſi recte quaereretur, divinum. Ea ſententia placuit Hoheiselio, qui in *Obſervatt. philolog. exegett.* p. 131. phraſin hebraeam hoc loco uſurpatam ſignificatione haud differre exiſtimat a צֵל כְּנָפַיִם, quae dictio in V. T. vix alio uſu niſi de protectione auxilioque recepta eſt; vid. Pſ. XVII, 8. XXXV, 8. LVII, 2. LXIII, 8. Hinc verba noſtra ita interpretatur: *heus terra umbrae alarum*, i. e. inumbrans alis tuis, quae te quaſi umbram aeſtimas, aliisque gentibus, inprimis Judaeis, auxilia promittis. Grotio et Vitringae Aegyptus *terra ab utroque latere obumbrata* dicta videtur, quoniam ab occidentali et orientali plaga montibus concluditur. Montium autem attributum umbram eſſe, veluti Jerem. XIII, 16. Hanc ſententiam comprobavit quoque Dathius. Aurivillio atque Kochero comprobata Alb. Vootii in *Miſcellan. Biblioth. Heptagl. IV.* p. 144. propoſita interpretatio, אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפַיִם *terram utrinque umbroſam* ſignificare, qua appellatione vates *Aethiopiam* indicaverit, quod Aethiopes, ut omnes ſupra Syenem inter utrumque tropicum incolentes, ſint *ἀμφίσκιοι*, quos dixerunt geographi, hoc eſt, *habitantes*

bitantes intra tropicos, quibus lucente sole umbrae in geminam partem cadunt, versus meridiem, per unam partem anni, per alteram versus septentrionem; qua de re vide PLINIUM *Histor. Nat.* Lib. II. §. LXXV. „Erat hoc," inquit AURIVILLIUS, „diurnum phaenomenon, adeoque obvium vulgari experientiae, ut quin cognitum fuerit Judaeis, atque adeo vati nostro, nihil omnino impediat. Definit, geographica ratione, ipsius אֶרֶץ, *regionis,* situm, quem in sequentibus pariter propheta videtur voluisse indicare. Concinit etymologia, et forma et significatio utriusque vocis. צִלְצַל *umbram geminam* significare posse nemo dubitabit. כְּנָפַיִם sive *duas alas* dixeris, quae geminam in partem cadenti umbrae eleganti metaphora tribuantur; sive *latus* malueris, *plagam, tractum* telluris *duplicem* interpretari, utrumque aptum huic loco erit." Huic vero sententiae opposuit SCHELLINGO, eam id habere incommodi, quod metaphora, qua usus esset propheta, minus congrua esset rei designandae, quum homines inter Tropicos habitantes non eodem tempore duplicem umbram faciant, quemadmodum quae alata sunt, binas simul habent alas, sed unam pro diversis anni vicibus huc vel illuc porrigant. Omnino vero earum interpretationum, quae nomini צִלְצַל *umbrae* significatum tribuunt, nulla probanda est, quum illud ceteris quibus legitur locis Deuter. XXVIII, 42., 2 Sam. VI, 5. Ps. CL, 5. *tinnitum* denotare constet, collato Arabico صَلْصَلَ *cum tinnitu quodam sonuit.* Attamen nec qui id agnoscunt interpretes in hujus loci explicatione consentiunt. J. D. MICHAELIS in *Spicileg. Geograph. Hebraeor. exter.* P. I. p. 156. אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפַיִם *terram tinnitus alarum* interpretatus, „alas," inquit, „et soli, et aurorae, Hebraei dederunt, ut Graeci atque Latini currum, vide Malach. III, 20. Ps. CXXXIX, 9. Harum alarum acutum stridorem, qualis in summa celeritate audiri solet, in regione orbitae solis subjecta percipi fingunt, fere ut Tacitus sonum emergentis solis trans Suiones audiri narrat, Juvenalisque cecinit,

Audiat

Audiet Herculeo stridentem gurgite solem. Haec ergo mihi verborum interpretatio: *heus terra stridoris alarum, quae sita es ultra fluvios Aethiopiae!* hac sententia: *audies haec, ultima terrarum, ultra solis et anni orbitatem.*" Sed ipsi Michaeli incertam postmodum visam esse illam suam interpretationem, patet ex *Supplemm.* l. l. Doederlein hunc Versum reddit sic: *Heus terra! strepit alis, qui trans fluvios Cuschaeos* etc. (legatos mittit Vs. 2.), et intelligit Taraconem, Hebraeis Tirhacam dictum, Aethiopiae regem (vid. infra XXXVII, 9. 2 Reg. XIX, 9.), cum magno exercitu Sanheribo obviam euntem. „Nempe propheta," in nota adjecta ait, „qui, quantum urbi suae periculum immineat ab Assyriis, Cap. XVII, 12., deinde quam insignis liberatio speranda sit, Vs. 13. 14. dixerat, animum orationemque ad Taraconem, quo tanquam instrumento Deus usurus erat, in liberanda Judaea fugandisque Assyriis, advertit, laetusque exclamat: se jam strepitum (צִלְצַל *tinnire*) exercitus Aethiopum citissime advolantis audire sibi videri." Quae quidem interpretatio, et Gesenio comprobata, nisi quod is צִלְצַל rectius pro nomine in statu constructo posito habet, reliquis omnibus anteponenda fuerit. *Alas*, כְּנָפַיִם, Jesajas et supra VIII, 8. exercitus vocavit, vid. ibi not. Doederlinii interpretationi patrocinatur hujus oraculi inscriptio ea, quae in Arabica in Polyglottis translatione legitur, ab interprete forsan e Graeco, ex quo transtulit, codice desumta: نُبُوَّةُ إِشَعْيَاءَ فِي مَلِكِ ٱلْحَبَشَةِ ٱلَّذِي ٱسْتَعَانَ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَخَرَجَ لِيُعِينَهُمْ *Prophetia Esajae de rege Habessiniae, qui opem suam implorantibus Israelitis, egressus est, ut iis opem ferret.* In verbis quae sequuntur, אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ, pronomen relativum אֲשֶׁר pertinere ad nominatam antea אֶרֶץ, manifestum est, sive Aegyptus cogitetur, sive Aethiopia, sive quae tellus alia. Sic et nomine כּוּשׁ intelligendam regionem,

nem, quae a Syeno, superioris Aegypti urbe ultima austrum versus, in longam porro tendens amplitudinem, convenit fere inter omnes; vid. not. ad Genes. X, 6. et *Handb. der bibl. Alterthumsk.* Vol. III. p. 346. Iis qui מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ *trans flumina Cuschae* habitant intelliguntur Aethiopes et Zeph. III, 10. *Fluminibus Cuschae* sunt qui *Nilum* intelligant, quem *Aethiopiae fluvii*, in eum influentes vehementiorem efficiant; et *terram trans Nilum* Aegyptum hic nuncupari putant. Parum quidem probabile. Nam Aegyptus non est *trans* Nilum, sed *ad* Nilum; nec adtinebat, hunc fluvium in describenda Aegypto ab Aethiopia denominari. Sed *terrâ ultra flumina Cuschae* sitam non dubium est significari partem eam veteris Aethiopiae, quae dici jam solet *Nubia*, utpote vicinam Aegypto, et in qua tum *Sabacon*, pater *Taraconis*, tum Aethiopum ceteri, quorum meminit priscae Aegypti historia, imperii sedem habuerunt, ubi Aegyptum subjugarunt. Recte vero monet Aurivillius, non esse h. l. penitus excludendam Aegyptum, sed denominationem factam esse e regione, quae principes dederat, non jam Nubiae modo, sed et Aegypto dominantes. Aethiopes enim tunc Aegypto imperasse, testantur Herodotus *Historiar.* Lib. II. p. 170. ed. Wesseling. Diodorus Sicul. *Bibl.* Lib. I. p. 75. edit. Wesseling. et Manetho apud Eusebium in Chronicis. Cf. libr. nostr. supra memoratum Vol. III. p. 316. seqq. Hieronymus hoc Versu „sive No, Aegypti civitatem, quae nunc Alexandria dicitur, sive Aegyptum" describi existimat. „Ipsa enim," addit, „est terra, quae est *trans flumina Aethiopiae*, id est, trans rivos Nili fluminis, quem de Aethiopia in Aegyptum fluere nemo dubitat. Et est hic ordo pulcherrimus, ut quomodo in priori visione [Cap. XVII.] sermo propheticus Damasco minabatur, quod decem tribus in illa habuerint auxilium, misericordiam Dei non rogantes, sit etiam nunc Aegypto vastitas praedicetur, ob cujus auxilium Dei neglecta sit invocatio." Quam Hieronymi sententiam repudiandam esse, docent quae supra disputavimus.

2. Verba

2. Verba הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים conſentiunt fere vertenda eſſe: *mittens per mare nuncios.* הַשֹּׁלֵחַ referendum ad praecedens Vs. 1. אֶרֶץ, quod, quia non tam tellurem ipſam hic notat, quam populum, vel etiam imperantem, conſtrui poterit cum voce maſculini generis. Cf. C. B. Michaelis *Diſſertat. de Soloecismo Generis ab Synt. S. Cod. Ebr. depulſo,* §. XXVIII. Nec igitur erat, cur Henslerus pro הַשֹּׁלֵחַ efferre mallet in Hophal הָשְׁלַח, *man ſendet Boten über's Meer.* יָם, *mare,* ſumi poteſt vel latius, pro *ſinu Arabico,* cui adjacet tum Aegyptus tum Nubia, vel ſtrictius pro *Nilo,* quem יָם dici ſolitum Hebraeis, videbimus ad Cap. XIX, 5. צִירִים jam olim vertit Chaldaeus, Syrus et Latinus: *legatos, nuncios.* Suadent hoc quoque loca Jeſaj. LVII, 9. Jerem. XLIX, 14. Obad. 1. Prov. XIII, 17. XXV, 13. Cf. Michaelis *Supplemm.* p. 2088. Bochartus צִירִים *imagines* vertit, ut infra XLV, 16., et intelligi vult papyraceum caput Oſiridis, quotannis, navigio ex papyro facto, ex Aegypto Byblum delatum. Quod ab hoc loco alienum. Verba וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם LXX reddiderunt: *καὶ ἐπιστολὰς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος,* vel quod legerunt כְּבֻלֵי, *conſutum, complicatum,* a כָּבַל, *vincire;* conſtat enim, papyrum ex hujus fruticis philyris compactis eſſe paratum, quae J. E. Fabri eſt conjectura in not. ad (Harmeri) *Beobacht. über den Orient.* P. II. p. 125.: vel quod contulerunt Arabicum بَكَّلَ, quod in Conjug. V. ſignificat *ſermonem confuſum protulit,* unde Aurivillius conjicit, olim id verbum adhibitum eſſe in *litteris* raptim et celeriter ſcribendis. Quicquid autem Alexandrini legerint, illud tamen certum eſt, illorum interpretationem multis adeo placuiſſe, ut putarent, prophetam alludere ad ſuperſtitioſum Adonidis cultum, quo ejus reditum in vitam Alexandrini Biblienſibus epiſtola vaſi incluſa et mari injecta nunciaſſent. Verum ſi et Jeſajae aevo receptus fuerit hic ritus, quod perquam incertum eſt, tamen parum eſt veriſimile, vatem illam ceremoniam reſpexiſſe. Symmachus, Aquila et Theodotion, cum Latino et Syro ad litte-

litteram verterunt: *in vasis papyraceis.* Sed vix dubium intelligi *navigia,* quae ex *papyro* (vid. ad Exod. II, 3.) contexta fuisse ab Aegyptiis Plinius docuit et Theophrastus, nec non Plutarchus in libro *de Iside et Osiride,* quorum scriptorum verba attulimus ad Exod. II, 3. Addendus Lucanus *Pharsal.* Lib. IV, 36.

— — Cum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Cf. libr. nostr. *Alterthumsk.* Vol. III. p. 349. Apud vatem nostrum vero haec verba pertinent ad descriptionem ejus terrae vel populi, quem in mente habuit, commercia cum gentibus finitimis navigatione sustinentis. Alloquitur vates nuncios, qui ad populum illum longe remotum perferre debent quae Jova decrevit, Vs. 4. לְכוּ מַלְאָכִים קַלִּים *Ite leves nuntii!* Nempe fuerunt cymbae papyrinae mirae levitatis. Refert Achilles Tatius, majores non fuisse, quam ut singulos vectare possent. Si aliusmodi fuerint, limo praepeditae retentae essent. Verbis אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט iisque quae sequuntur describitur populus ille, ad quem nuntii mittendi tanquam validus et formidabilis. In explicandis singulis dictionibus magna varietas. גּוֹי מְמֻשָּׁךְ J. D. Michaelis vertit *gentem excoriatam,* a מֶשֶׁךְ *corium,* quod forsan et respexerunt Chaldaeus, עַמָּא אֲנִיסָא, *populus vim patiens,* Syrus, ܥܡܐ ܡܨܛܠܒܐ *populus vexatus* (cf. J. D. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syr.* p. 502.), et Vulgatus, *gens convulsa.* Doederlein in Nota ad h. l.: „Mihi olim suspicio suborta, annon possit verti: *gens distortis cruribus.* Graecis quidem διεστραμμένοι sunt, qui pedes habent incurvos. Sic apud *Pausaniam* in descriptione *arcae Cypseli* occurrunt παῖδες διεστραμμένοι πόδας, quos elegantissima praelectione *Heynius* pueros variis cruribus esse monstravit. מוֹרָט si a מָרַט deducatur, nationem signat *depilem, glabram,* idque de Aegyptiis exponunt, quos Herodotus II, 47. testatur saepe solitos fuisse pilos corporis abradere. Equidem referrem ad radicem ورط, ירט, *lutosus fuit; gens lutosa* erit gens

fusci coloris. Utrumque de Aethiopibus dici potest. De colore nemo dubitat; de *incurvis cruribus* dubitarem ipse, nisi Aristoteles et Petronius et recentiorum peregrinantium relationes fidem facerent. Aristoteles quidem in *Problem.* Sect. 14. Quaest. 10. disquirit: *Διὰ τί Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι βλαῖσοι εἰσίν; διότι ὑπὸ θέρμου διαστρέφεται τὰ τῶν ζώων σώματα.* Petronius autem *Satyric.* c. 102. genuinum, ut resectum praeputium Judaeorum, ita Aethiopum characterem crura in orbem distorta haberi, haud obscure prodit. Denique quasdam Aethiopum a Guineae ore usque ad promontorium nigrum habitantium familias variis cruribus distingui Schreberus ex *Histor. Itinerarior. Univers.* T. IV. p. 122. seq. observat. Haec quidem in priore versionis nostrae editione proposueram. Addo novam conjecturam. גּוֹי מְמֻשָּׁךְ *gens protracta* Aethiopes vocari videntur, quorum tum imperium latissimum fuit." A מָשַׁךְ, *protraxit, in longum tetendit*, et alii gentem indicari putarant longe protractis tensisque habitantem finibus, hoc est amplissimam. Similiter Vitringa *gentem in longum protensam* vertit, sed *Aegyptios* intelligit, quod terra eorum a Septentrione versus Austrum juxta utramque Nili ripam in longum quasi protracta et habitata est. Quod Dathius etiam comprobavit. Koppe מְמֻשָּׁךְ, *in longum protensus*, de *statura corporis procera* intelligit. Id fortasse jam Alexandrini spectarunt, qui verterunt: *ἔθνος μετέωρον.* Gentibus remotis et parum cognitis veteres saepe immensam corporis staturam adfingere solebant. Sed recte A. Schultensio in *Animadverss. ad Job.* XXVIII, 18. in *Opuscull. minorr.* p. 63., גּוֹי מְמֻשָּׁךְ est *gens valida et inaccessa;* collato Arabico مسك, proprie *cohibere*, deinde *inaccessum esse*, de viris bello claris et heroibus, *fortitudine;* unde مسكة, *vir fortis, validus, strenuus.* מוֹרָט Alexandrini *ξένον*, Chaldaeus בְּזִיזָא, *direptum*, Syrus ܡܚܣܪ, *evulsum*, Vulgatus *gentem dilaceratam* reddiderunt. Recentiores fere omnes *gentem rasam, depilem, glabram* vertunt a מָרַט, vid. supra Doederlinii notam.

notam. Aurivillius: „מוֹרָט, Participium conjugationis Hophal, posita vocali Cholem pro vulgatiori Schurek, e primitivo ורט, quod servarunt Arabes in significatu *profundi, depressi, occulti, invii;* liceat proinde interpretari gentem *disjunctam longius semotamque;* tametsi nec magnopere abnuero, si quis *asperam* et *saevam* maluerit, quum et وَرْطَةٌ, וַרְטָה, ipsi Arabes explicent كُلُّ أَمْرٍ تَعْسُرُ ٱلنَّجَاةُ مِنْهُ *rem omnem, e qua eripi, quamque evadere, quispiam difficulter possit.*" Sunt verba Firusabadii in Lexico *Camus* dicto p. 977. edit. Calcutt. Hinc apud Golium in *Lex.* p. 2655. وَرْطَةٌ inter alia *quicquid metuendum, et e quo vix effugi potest.* Ita per מוֹרָט h. l. reliquis epithetis convenienter populus validus et formidabilis describetur. Gesenius מוֹרָט *acrem, mobilem, vehementem* significare existimat, collato Ezech. XXI, 9. 11. (al. 14.) חֶרֶב הוּחַדָּה וְהִיא מֹרָטָה *ensis exacutus et glabratus,* quod posterius epitheton tamen sublata aerugine politum denotat. Nec altera quam proponit interpretatio, qua מוֹרָט ut nomen a verbo יָרַט *praeceps, periculosus,* collato ورط in Conjug. II. IV. *conjecit, praecipitem dedit in exitium deductum, perniciem* denotet, et עַם מוֹרָט sit *populus exitium afferens,* huic loco apta videtur. Verba עַם נוֹרָא מִן הוּא וָהָלְאָה plerique vertunt: *populus terribilis a quo fuit et usque,* deinceps, i. e. omni tempore. Ita virtutis bellicae laus, qua Aethiopes a vetustis inde temporibus inclaruerunt, significabitur. De tempore הָלְאָה Levit. XXII, 27. Num. XV, 28. dicitur; de loco 1 Sam. X, 3. XX, 22. Hinc Koppe verba nostra sic interpretatur: *ultra hujus populi* (גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט) *fines ulterius* progrediantur nuncii ad populos alios ferociores etiam. Gesenius duos h. l. populos distingui observat, quorum remotior, cujus terram flumina permeant, ut sequitur, Aethiopia proprie sic dicta sit, unde Tirhaka ortus erat; alter vero populus sit ea Aegyptiorum pars, quae sub ejus

imperio fuit. גוֹי קַו־קָו Alexandrini reddunt *ἔθνος ἀνέλπιστον, gentem absque spe*. Aquila, *ἔθνος ὑπομένον, gentem tolerantem*, Vulgatus, *gentem exspectantem*. Arcessiverunt significationem vocis a קָוָה, *exspectare*. Chaldaeus אֲנִיסָא *vim patientem*, Syrus, ܥܡܐ ܡܣܠܡܐ *populum foedum*. Quoniam קַו, quod proprie *funem extensam*, tum *lineam* significat, et deinde transfertur ad significationem *regulae, mensurae, praecepti*, cf. infra XXXIV, 11. 17. 2 Sam. VIII, 2. 2 Reg. XXI, 13. Thren. II, 8.; Vitringa vertit: *gens praecepti et praecepti*, qua appellatione Aegyptios insignitos putat ob ceremoniarum, quae superstitio eis imponebat, infinitam multitudinem. J. D. Michaelis olim interpretatus erat: *gens dimensionis fune*, i. e. gens, cujus terram victores inter se diviserunt. Sed in *Adpend. ad Tom. XIV. Biblioth. Orient.* p. 26. 27. et in *Supplemm.* p. 2170. legere mallet קוּקוּ, quod pro nomine regni *Kuku* in Africa habet, ab Edrisio, vulgo Geographo Nubiensi, Clim. 1. Sect. III. p. 16. text. Arab. descripti. Doederlein olim verterat: *gens sub linea sita*; sed postea ei magis arrisit: *populus, qui fune utitur*; quod poetice dictum putat de gente, quae alienas provincias occupat et fune dividit. Aurivillius קַו־קָו referendum arbitratur ad radicem קָוָה, Arabibus قوى, quae proprie denotat *complicare, congregare*, indeque *robustum esse* tum corpore, tum animo. „E *complicando*," inquit, „et *contorquendo* orta nomini קַו significatio *fili* primum, dein *normae, regulae*, sed quae parum huc videtur quadrare. Cognatum et tritissimum Arabibus قُوَّة, *robur, virtus, potentia*, sensum dabit facilem, minimeque ineptum, si גוֹי קַו־קָו vertatur *gens multi magnique roboris*; nam geminatio vocis auget significationem." Quae interpretatio sola huic loco convenit, quamvis ceteris V. T. locis, quibus קַו legitur, *funem mensorium*, hinc *regulam, normam* denotare constet. וּמְבוּסָה *Et* gentem *conculcationis*, alii sumunt active, ut designetur *populus*, qui omnia conculcat et subigat, alii passive, de *populo* a victore *proculcato*,

culcato, i. e. duriter tractato. Sed recte observat Aurivillius, non esse dubium, quin designetur *gens fortitudine insignis*, quae solita sit alias *conculcare*, id est *devincere*; nam hoc sensu usurpari verbum בוס, docent loca Jesaj. XIV, 25. LXIII, 6. Ps. XLIV, 6. LX, 14. J. E. Fabri interpretationem (in nott. ad Harmerum T. II. p. 314.), *gens limosa*, i. e. cujus terra quotannis Nili limo obducitur; et Dathii: *terra calcans*, quod Aegyptii solerent Nilo in alveos suos regresso pecudes in agros seminatos agere ad semina conculcanda; retulisse satis erit. Verba אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ sive vertas *cujus terram fluvii diripiunt*, i. e. inundant, ut בָּזָא idem sit quod בָּזַז, quod plerique et veteres et recentiores interpretes sumunt, quum et alia verba tertiae radicalis א et ה cum verbis geminatae secundae radicalis conveniant, et hoc loco quatuor codices Kennicotti בזזו exhibeant; sive cum A. Th. Hartmanno (*Linguistische Einleitung in das A. T.* p. 73.), collato Chaldaico בְּזַע (א et ע permutatis, ut in גָּמָא *absorpsit*) *scidit, dilaceravit, diffidit*, hebraica sic transferas: *cujus terram fluvii scindunt*, dilacerant, utrumque descriptioni Aethiopiae convenit, quam terram multi et magni fluvii permeant, qui aestivis pluviis aucti regionem longe lateque inundant, et cursus sui impetu arbores petrasque abripiunt, et terram vastant. Vid. quae ex Itinerariis attulimus in *der bibl. Alterthumsk.* Vol. III. p. 348. Schultensius in *Institutt. ad Lingu. Hebr.* p. 491. „Radicem בָּזָא, inquit, olim extare potuisse, quis negat? Si cognatum quid sectandum erat, ad בָּזָה, *contemsit*, potius decurrendum fuisset: ut בָּזְאוּ pro בָּזוּ sit enunciatum, vel בָּזִיוּ. Digna phrasis: *flumina contemnunt terram*, i. e. inundant.“ Vir quidam doctus, cujus verba Lowthus refert, contulit Syr. ܒܙܐ, et Chald. בִּיזָא, *mamma*, vertitque, *cujus terram flumina nutriunt*, i. e. irrigant. Sed in voce illa Aramaea א non est littera radicalis, unde cum nostro verbo conferri non potest. Simonis in *Lex. Hebr.* collato Arabico بزا, *extulit se superbius*, item *subjecit sibi*, vertit: *subjecerunt*

jecerunt sibi, i. e. inundarunt. Alia relatu vix digna tentamina vid. in Michaelis *Supplemm.* p. 581. seqq. Veteres eum populum, ad quem nuncii mitti jubentur, unanimi consensu populum Hebraicum existimant. Chaldaeus: אֱזִילוּ אִזְגַּדִּין קַלִּילִין לְוַת עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא לְוַת עַמָּא דְתַקִּיף מִבְּכֵן וּלְהַלָּא עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְבַזּוּ עַמְמַיָּא אַרְעֵיהּ *Ite, nuncii veloces, ad populum vim patientem et direptum, ad populum, qui jam olim et deinceps potens fuit, populum oppressum et direptum, cujus terram diripuerunt populi.* Syrus: ܐܙܠܘ ܐܝܙܓܕܐ ܩܠܝܠܐ ܠܘܬ ܥܡܐ ܡܥܩܡܐ ܘܡܡܪܛ ܠܘܬ ܥܡܐ ܕܚܝܠܐ ܦܪܝܩ ܡܢܗ ܥܡܐ ܕܡܛܢܦ ܘܕܝܫ ܕܒܙܘ ܢܗܪܘܬܐ ܐܪܥܗ *Abierunt nuncii celeres ad populum intortum et evulsum, ad populum, a quo robur longe dissitum est, populum foedum et conculcatum, cujus terram flumina diripuerunt.* Saadias: يَقُولُ إِمْضُوا يَا رُسُلُ مُسْرِعِينَ إِلَي الْقَبِيلِ الْمُنْجَذِبِ الْمُنْتَفِ الَّذِي يَصِيرُ مُخَوِّفَةً مِنَ الْآنِ وَهَلُمَّ إِلَي الْقَبِيلِ الْمَهُوسِ الْمَدْهُوقِ الَّذِي غَنَمَ بَلَدَهُ قَوْمٌ شِبْهُ الْأَنْهَارِ *Dicit: ite, o nuncii celeres, ad gentem extensam, pilis evulsis, qui formido est facta dehinc; et age! ad gentem fractam et percussam, cujus regionem praedatus est populus fluminibus similis*, quo non dubium est interpretem intellexisse Assyriam. Hieronymus: *Ite, angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam; ad populum terribilem, post quem non est alius; ad gentem exspectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus.* Quae in Commentario ita exposuit: „De Alexandria, quae tunc No vocabatur, legati missi sunt Hierosolymam, quibus Aegyptii suum Judaeis auxilium promittentes dixerunt: *Ite velociter ad* Judaeorum

rum *gentem convulſam, et* Aſſyriorum impugnatione *laceratam, ad populum* quondam *terribilem,* qui Dei utebatur imperio, ad cujus potentiam nullus alius comparandus eſt, ad gentem, quae Dei ſemper exſpectabat auxilium, et nihilominus ab hominibus conculcatur, *cujusque terram flumina,* id eſt, diverſi reges, depopulati ſunt." Videntur haec Hieronymo a magiſtro ſuo Hebraico tradita fuiſſe. Ab illa explicatione haud longe diacedit Kimchi, qui poſt memoratam Aſſyriorum cladem (Cap. XVII.) prophetam ſubjungere dicit deſcriptionem ſalutis magnae, quae Meſſiae temporibus futura ſit. Aethiopiae regem miſſurum eſſe nuncios ad Hebraeos, ab aliis populis distractos et depilatos, qui olim populum formidabilem effecerint, ob ſumme admiranda, quae inter eum Deus perpetravit, quem vero paulatim conculcarint nationes. Sed quo minus populum, qui hoc Verſu deſcribitur, Hebraeum exiſtimemus, vetat Verſus 7., quo populus, qui iisdem, quibus hoc Verſu, epithetis deſcribitur, ad montem Zionem et templum ut munus Jovae offerendum adductum iri dicitur.

3. Quisnam in hoc Verſu loquatur, disſentiunt interpretes. Sunt, qui *Dei* verba exiſtiment, exercitus hoſtilis ſtragem omnibus terrae gentibus notum facientis. Sed Jova Verſu demum ſequenti loquitur. Alii, ut Aurivillius, haec verba eſſe putant legatorum Aethiopum, Africae gentes excitantium, ut ſeſe ad bellum contra Sanheribum pararent. Doederlein: „bellum Aethiopum genti demandatum eſt, cujus eventum reliquae gentes anxie exſpectant." Sed recte monet Vitringa, vatem Jovae juſſu omnes gentes excitare, ut adtendant ad cladem illam, qua conſtituerit ille compeſcere ferociam atque arrogantiam Aſſyrii, vaſta animo volventis conſilia. כִּנְשֹׂא־נֵס *Cum ſuſtulerit ſignum* ſcil. imperator hoſtilis. הָרִים videtur pro בֶּהָרִים ſive עַל־הָרִים, *ſuper montibus,* poſitum. Signum autem in montibus erigere, et tuba clangere, idem valere, ac milites ad arma cogere, diſcimus apud noſtrum Cap. V, 26. XIII, 2., tum

et

et Jerem. LI, 27. Jud. VI, 34. Senſus itaque eſt: cum hoſtis exercitum magnum nunc cogit, vos omnes attendite, quid Jova faciat.

4. אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי *Tranquillus ego ſum et deſpicio meo in habitaculo*, ſummo in coelo, divinae majeſtatis ſede, מְעוֹן קָדְשׁוֹ, eſt Zachar. II, 17. Pſ. LXVIII, 6. Ad אֶשְׁקוֹטָה ad marginem Bibliorum notatur יתיר ו׳ *abundare Vau*, ut אֶשְׁקְטָה legendum ſit. Jova quietus ſpectat hoſtium molimina. Similitudo ducta eſt ab homine, ſuarum rerum ita provido et certo, ut nullo moveatur eorum, quae inciderint metu ac ſollicitudine; qui ſua ſibi ope ſuisque viribus ſufficit, et quietus uſurpat oculis, quae alibi agantur. Quae quieta in Jova ſuae potentiae fiducia illuſtratur porro gemina imagine. Altera, כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר, *caloris inſtar ſereni juxta lucem*, h. e. ubi ſolis ſplendorem nulla vel nubecula intercipit, ubi ſilent venti, ſudumque per aera vix leniſſime ſentiuntur ſpirantes aurae. Altera, כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר, *rorantis nubis inſtar fervida ſub meſſe*, quandoquidem neque tempeſtati ulli locus, ſtillante rore, eſt, ſed et ſumma regnat quies. Ita haec verba exponimus cum Aurivillio. Sed alii plerique interpretes multis agunt, ut ſive ex utraque, ſive ex alterutra illa ſimilitudine, hinc vindictae minas in hoſtes, hinc promiſſum de tuendo Dei populo eliciant. Ita Vitringa: *ut calor ſerenus ſuper olus* (quaſi אור idem ſignificaret ac אוֹרָה, 2 Reg. IV, 39., cui *oleris* ſignificatum tribuunt), *ut nubes rore ſtillans tempore meſſis*, i. e. ut calor ſudi, aut nubes rore ſtillans fructus agrorum recreat, ita ego populum meum, praeſtito auxilio. Doederlein: *equidem tranquillus e ſede mea ſpecto tum aëſtum, adurentem olera, tum roris nubeculas tempore aeſtivo*, et in nota addit: „*Aeſtus* calamitatis imago eſt, *ros* refrigerii; hinc ſenſus: Deus ſpectat omnes fortunarum viciſſitudines, quas Judaei experturi eſſent.“ Kocherus: *quietus in mea ſede adſpiciam:* (futurus) *tanquam aeſtus ad ſolem fulgidus* (torrensque his), *ut nubes rorans per aeſtum*

aeſtum meſſis (his). Sed vere AURIVILLIUS monet, e priori hemiſtichio petendam eſſe rationem ſuperadditae, in altero, utriusque ſimilitudinis, illuc potiſſimum tendentis, ut quam ſit in Deo ſtatutorum amoeniſſime conſentientium liquida auctoritas. Ceterum pro בְּחֹם קָצִיר in pluribus codicibus legitur בְּיוֹם קָצִיר, *tempore meſſis*, conſentientibus Alexandrinis, Syro et Vulgato, ſenſu nihil discrepante. HIERONYMUS hunc Verſum ita enarrat: „Quid eſt quod loquutus eſt Dominus ad prophetam? Hoc quod ſequitur: donec veniant quae praecepi in mea ſede requieſcam, ut Judaei putant, in templo, ut nos, in coeleſtibus. Et conſiderabo, inquit, qui rerum finis adveniat. *Sicut meridiana lux clara eſt, et ſicut nubes roris in die meſſis.* Sicut in toto die nihil eſt clarius meridie, quando ſol de medio coelo rutilat et omnem orbem pariter illuſtrat, et ſicut in aeſtu et calore torrente, quando nudus meſſor excoquitur, et operis magnitudinem anhelitus probat, gratiſſima eſt roris temperies, ſi arentes ſtipulas matutinus humor ſecabiles faciat; ita meus ſermo, quem conſiderabo in loco meo, cunctis in me credentibus gratus adveniet.“ Chaldaeus: אֲרֵי כִדְנָן אֲמַר יְיָ לִי אֲנִיחַ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁקֵיט לְהוֹן וְאִתְרְעֵי בְּמָדוֹר קוּדְשִׁי לְאוֹטָבָא לְהוֹן בִּרְכָן וְנֶחָמָן אַיְתֵי לְהוֹן בִּפְרִיעַ כְּשִׁחִין פֵּצַח עַל שֶׁמֶשׁ כַּעֲנַן טַל בְּשִׁחִין חֲצַר *Nam ita dixit mihi Dominus: requieſcere faciam populum meum Iſrael, quieſcere faciam eos, et placebit mihi in habitaculo ſancto meo, ut eis benefaciam; beneficia et conſolationes adſeram eis cito, ſicut aeſtum ſerenum propter ſolem, ſicut nubem roris in aeſtu meſſis.* Saadias: لِأَنَّ كَذَا قَالَ ٱللّٰهُ إِلَيَّ وَقُومِي سَأَقِرُّ قَرَارًا وَٱلْتَفِتُ إِلَي مَنَاوِيِّ فَأَجِدُهُ كَرِفَاءِ مُمْحِصٍ يُضْحِي بَعْدَ مَطَرٍ وَكَغَيْمِ أَنْدَاءٍ فِي حَمَّةِ ٱلْحَصَادِ *Propterea ita dixit Deus mihi et populo*

populo meo: quiescam quiescendo, et respiciam ad meos habitatores (s. *congregatos meos*), *et invenio eos sicut tranquillitas fulgoris serena est post pluviam, et nubes roris in aestu messis.* אור *pluviam* interpretatus est, uti alii ex Hebraeis Job. XXXVI, 32. Job. XXXVII, 11. (ad quem loc. vid. not.), et h. l. Juda Ben Karisch in Lex. manuscripto, cujus verba Gesenius in Commentar. affert.

5. Loquitur jam vates: כִּי לִפְנֵי קָצִיר *ante tempus messis*, i. e. vindemiae, antequam colligi potuere maturae uvae; כְּתָם־פֶּרַח, *absoluto germine* seu *gemma*, editis dudum rudimentis orituri inde floris fructusque; וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה *et omphax maturescens factus sit flos*, quae verba trajecta esse apparet, Subjecto, quod dicunt, posteriore loco posito, pro eo quod dici deberet: וְכַאֲשֶׁר נִצָּה תִהְיֶה בֹּסֶר גֹּמֵל *et quando flos evaserit omphax maturescens*, flos abierit in omphacem maturescentem: יִהְיֶה genere hic convenit praedicato praemisso, non subjecto sequenti, ut apposite monuit Kochenus. Cujusmodi Ciceronis illud: *non omnis error stultitia est dicenda;* et Terentii: *Amantium irae amoris redintegratio est.* Itaque hic dicere licet: qui modo flos fuerat, omphax facta est. N. G. Schroederus in *Observatt. ad Origg. Hebrr.* p. 137. נִצָּה refert ad نَضَّ *micare*, et in subsidium vocat cognatum نُوضٌ, quod de *fructu* qui maturescens *splendet* Arabibus usurpatur, ut נִצָּה h. l. non *florem* significet, sed *uvam splendentem*, qualis est inde ab eo tempore, quo ad maturitatem propius accedit. Sed, ut taceamus, Job. XV, 33. nomen נִצָּה de olivae *flore* dici, nostro loco quum tres quae adhibentur phrases omnes *unum* tempus significent; id nimirum, quo vitis in summo vigore posita est, fructusque *maturescentes* (nondum *maturi*) laetam vindemiam certo promittunt; prior illa interpretatio praeferenda videtur. וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת *Et exscindet* vel: *exscindens* Deus, כָּרַת, i. e. exscindentur *palmites falcibus*, וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז *et pro-*

propagines dimovebit amputando, i. e. quemadmodum in vinea si quis, nondum peracta vindemia, nec dum plene maturis uvis, vitium palmites ac propagines abſciderit, proventus vini futurus nullus eſt, colonique ſpes omnis interibit; ſic Deus hoſtes, antequam victoriarum fructus poterunt decerpere, funditus delebit. Chaldaeus: וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָא בְּחַרְבָא וְיַת תַּקִּיפֵיהוֹן יַעְדֵּי וְיַעְבַּר *et occidet principes populorum gladio, et fortes eorum auferet et transferet.* Hieronymus: „Quomodo ante maturitatem ſegetes erumpentes cito pereunt, et antequam perfectio temporis veniat germinantes inutiles ſunt; ſic, inquit, Aegyptii [Aſſyrii] populi quaſi rami inutiles falcibus praecidentur, et cunctae propagines nudabuntur." Verbum הֵתַז a תָּזַז, ἐκ τῶν ἅπαξ λεγομένων, Hebraei explicant per כרת *exſcindere*, et Graecus Alexandrinus per ἀποκόπτειν.

6. Oratio figurata in propriam convertitur. Ac patet quidem haud obſcure, palmites ac propagines ante meſſem in vitibus amputandas, deſignare duces militesque hoſtilis exercitus, qui dum maxime meditabantur victoriam, communi caede disjicerentur. Horum igitur cadavera, ait, יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ *erunt relinquenda rapacibus montium volucribus et feris terrae*, futura ἑλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε πᾶσι, ut eſt in Homero. Cf. Ezech. XXXII, 4. XXXIX, 4. Quae ſequuntur, וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־ בֶּהֱמוֹת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף Hieronymus recte ita interpretatur: *aeſtate perpetuo erunt ſuper eum volucres et omnes beſtiae terrae ſuper illum hyemabunt*, i. e. rapaces volucres et ferae beſtiae per aeſtatem et hyemem, i. e. per totum annum, hoſtium caeſorum cadavera paſcentur. Neque enim, recte monente Gesenio, haec ita ſunt capienda, ac ſi volucres aeſtate, beſtiae ferae hyeme cadaveribus ſint inſeſſurae. קָץ et חָרַף eſſe verba denominativa a קַיִץ *aeſtas* et חֹרֶף *hyems*, non eſt quod dubitemus. Praeter Hieronymum illa ſic cepit et Chaldaeus, qui בְּקַיְטָא יְהֵי שָׁרֵי *in aeſtate habitabit* (ſuper eum omnis avis) et וְיַעְבְּדוּן סִתְוָא *agent hyemem*,

atque

atque Saadias, qui يَصِيفُ *aestate commorabitur*, et يَشْتُو *hyemabit* posuit. Sensum minus accurate expressit Graecus Alexandrinus: *συναχθήσεται ἐπ' αὐτοὺς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς ἐπ' αὐτὸν ἥξει*: nec Syrus; in quo legitur: ܘܢܬܟܢܫܘܢ ܥܠܘܗܝ ܦܪܚܬܐ ܘܟܠܗ ܚܝܘܬܐ ܕܒܪܐ ܢܬܚܡܬܢ ܥܠܘܗܝ *congregabitur super eum volucris et omnes bestiae agri indignabuntur eum*. Cepit interpres verbum חָרַף *probris afficiendi* significatu, qui huic loco minime aptus est. Ita tamen et Abarbenel, qui קָץ per ימאסו ולא ירצו לאכלם, *aspernabuntur nec volent ea comedere* explicat, et תֶּחֱרַף e Jobaeo illo Cap. XXVII, 6. לֹא יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי *non probro afficit, condemnat, cor meum partem vitae meae ullam*. Similiter Aurivillius: *nauseabundae detestabuntur illos volucres, et ferae bestiae illos designabuntur*, fastidient. Qua significatione tamen חָרַף nusquam usurpatur. Pronomen suffixum singulare in utroque עָלָיו est collective de propaginis abscissis et projectis (Vs. 5.), quibus caesi hostes comparantur, est capiendum.

7. בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם וגו׳ *Isto tempore*, quo deletus hostis volucribus bestiisque feris in praedam cedet, *adducetur munus Jovae, exercituum* domino, a *populo*, qui mox describitur iisdem verbis ac Vs. 2. אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן *Ad locum nominis Jovae*, domini *exercituum, montem Zionis*. Ad vocem עַם, priori loco positam, omissum praefigendum מֵ, e sequentibus supplendum sensus edocet, praesertim quum per integrum Versum de una eademque agi gente, quae munera mitteret, sit clarissimum. Syrus vertit: *illo tempore populus — munera offeret* (ܢܩܪܒ), quasi pro יוּבַל legisset in Hiphil יוֹבַל sive יוּבַל. Sed qui ita efferre volunt, ii etiam pro וּמֵעַם נוֹרָא legere וְעַם נוֹרָא necesse habent.

Cap.

Cap. XVII, 12. *O nationum multarum turbarum, marini more tumultus tumultuantium! O populorum murmur, ritu murmuris vehementium aquarum murmurantium!*

13. *Qui populi ritu murmuris aquarum multarum murmurantes, illo increpante fugient procul, agitati velut montana vento stipula, aut floccus turbine.*

14. *Sub vesperum ecce! terror ingruet, ante matutinum nusquam erunt. Hoc est eorum fatum, qui nos depopulantur, haec sors eorum, qui nos depraedantur.*

Cap. XVIII, 1. *O terra tinnitus alarum, trans Aethiopiae sita fluvios!*

2. *Quae mittis per mare legatos, idque in scirpeis per aquam navigiis. Ite veloces nuncii! ad gentem validam et formidabilem, ad gentem omni aevo terribilem, ad gentem perquam robustam atque conterentem, cujus terram flumina diripiunt.*

3. *O omnes orbis incolae, terrarumque habitatores, elato montano signo adspicite, et clangente tuba audite!*

4. *Sic enim dicit mihi Jova: quiescam, inque mea statione spectabo ut serenus aestus splendente lumine, ut roscida nubes in calore messis.*

5. *Sed ante messem, absoluto germine, cum flos abierit in omphacem maturescentem, abscindentur sarmenta falcibus, exsectique palmites auferentur.*

6. *Relinquentur montanis alitibus et bestiisque terrestribus, superque eis et alites aestivabunt, et terrestres omnes hyemabunt bestiae.*

7. *Eo tempore adferentur Jovae, agminum Deo, munera a gente valida et formidabili, a gente omni aevo terribili, a gente perquam robusta atque conterente, cujus terram flumina diripiunt, ad locum nominis Jovae, agminum Dei, ad montem Zionem.*
